

8105
7-80

მ ლ ა მ ბ ე

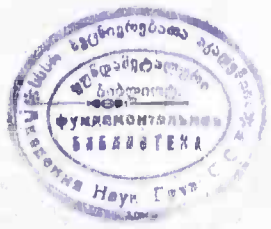
თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი პირველი

№ XII

დ ე კ თ მ ბ ე რ ი, 1894

P-6302

ტფილისი

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკის გამომცემლობა, თბილისი, 1894

1894

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 16 Декабря 1894 года.

შ ი ნ ბ რ ს ი

	პა.
I სოლომან მოგზაურობა.—მოთხრობა დ. კლდიაშვილისა.	1
II სიმღერა.—ლექსი ვაჟა-ფშაველასი.	41
III ცხოვრების ჩარხი.—დაუმთავრებელი მოთხრობა ა. ყა- სიბეგისა (გაგრძელება)	43
IV ცაცხლითა და მახვილითა.—რომანი გენრიკ სენკევიჩი- სა, თარგმანი გ. ყ—ძისა (გაგრძელება).	73
V აივანგო.—რომანი ვალტერ სკოტისა, თარგმანი (გაგრძელება)	122
VI ღვინის დაყენება.—IX ჭკჭკა, თხუე და მათი მოხმარე- ბა.—პროფესორის გ. შეტრიაშვილისა (დასასრული).	1
VII ევოლიუცია სალიკიკო ვოევიჩისა საზრუნავითი მე- XIX საუკუნითი.—I, II.—კაცა აბაშიძისა.	44
VIII სახალხო ვოევიჩა და მისი საკვადგომი და სახ- ტატიკო მნიშვნელობა.—II.—მ. კ—ძისა.	64
IX ემილ ლევიის მოგზაურობა კავკასიაში.—თარგმანი ფრანგულით კ. ბ—ძისა.	95

ქრონიკა:

X შინაური მიმოსილვა.—საქონლის გამყიდვითი ვაჭრო- ბა.—ზოგიერთი-რამ საზოგადოდ აღებ-მიცემობასა, საკუთრივ კი ვაჭრობის მნიშვნელობაზე ერის წარმოებისათვის.—სქემა ვაჭ- რობის ზრდისა.—სავაჭრო ბალანსი.—გამზიდავი ვაჭრობა (ექ- სპორტი).—რა და რა კანი იცვალა მან ჩვენში.—სპეკულია- ცია.—განსხვავება უცხო და შინაურ სპეკულიანტებს შორის. —ორგვარი „რისკი“: აქ, თუ იქ?—კამისიონერების ხასია- თი.—ფულის აუცილებელი საჭიროება ვაჭრობაში.—ქართველ ვაჭრის უძღურება კრედიტის მხრით.—რა სახით სარგებლო- ბენ ამ უძღურებით კამისიონერები?—მათი „ავანსი“ ხაფან- გია.—დასკვნა: ჩვენი მოვალეობა.—ნ. ნაკოლაძისა.	125
--	-----

XI ჩემი დღიური.—შაბთები და სურათები.—„ნუ დააგ- დებ ძველსა გზასა“. . Pro domo sua.—ჩვენი ჩხირ-კედელა- ობა.—რას ვსწერდით და რასზე ვომობდით ამ ექვს თვეში?— „კვალისა და „ივერიის“ ბრძოლა.—ზოგიერთი გარემოებანი ამ ბრძოლისა.—კრივი და პოლემიკა.—სიტყვა-პასუხი, „ვით მა- რგალიტი ობოლი, ხელის-ხელ საგოგმანები“.—შავი ფიქრები და სამწუხარო დასკვნა.—ორიოდე სიტყვა ყაზიბეგის ძეგლის შესახებ.— ა. ხანელისა. 143
XII უცხოეთის მიმოხილვა.—მაღაზასკარი.— ნ. ნიკოლა- ძისა. 157
XIII შინაარსი 1894 წლის „მოამბის“ ნომრებისა. 171
XIV განცხადებანი.

სოლომან მორბელაძე

მოთხრობა

— პატარა ხანს მოითმინეთ, ბატონო, და სოლომანიც გაიხლებათ... საცა არის!

— დამავიანდება... დღიურ ველარ მივალ სახლში... უმთვარო ღამეები გახლავთ... გზაში გამიჭირდება... თვითონ იცით, რა გზებია, მერე ჩვენსკენ... შე გაიხლებით და ამის მოხოვნელი ვიქნები, თქვენვე მოახსენოთ სოლომანს ყველაფერი... გაჭირება რომ არ მადგეს, ღმერთმანი, არც კი შეგაწუხებდით!... თქვენი იმედით ვიქნები, ჩემო ბატონო!.. შვიდობით ბრძანდებოდეთ!— სთქვა ესა კარგა მოხუცებულმა, მაღალის ტანის კაცმა, ხელი ჩამოართვა ქალს, რომელსაც ელაპარაკებოდა და კიბეზედ ჩამოსვლა დააპირა. სწორედ ამ დროს ქალმა წამოიძახა:

— ეჰ, ბატონო, სოლომანიც ეგერ მოდის!

მართლაც, ღია ქიშკარში შემოიჯირითა მოჩაქჩაქე ჯორით ცხენოსანმა, რომელსაც თავზედ პატარა ქული ეხურა და ყელზედ ყაბალახი ჰქონდა გადადებული.

ეს იყო აზნაური სოლომან მორბელაძე.

— შენ არ დამენახე, პლატონ, და სხვა არაფერი მინდოდა!— შესძახა სოლომანმა მოხუცებულს, როცა ჯორიდან ჩამოხტა და შეგებებულ პატარა ბიჭს გადასცა მაღლიანი პირუტყვი.

— რა კაი გუნებაზედ ვიყავი მერე!... უღვთო კაცი ყოფილხარ, პლატონ ჩემო, ღმერთმანი!— და სოლომანმა გულით გაღიხარხარა და ხელი ჩამოართვა პლატონს.

— მალე, მალე გაგისტუმრებ!... მალე მოვიშორებ თავიდან შენს ეალს... ცოტა ფეხის გადადგმა შემეზარა, თვარა ფულს ვერ ვიშოვიდი მე?! მართლა ისე დაგლახაკებული კი არა ვარ, ზოგიერთი აზნაუშვილი რომ გინახავს... უფულოობას რომ შეუშინებია, ცხვირები ჩამოაუშვიათ და არ იციან, რა ქნან!.. ცოტა კიდევ მომიტომინე და თელათ დაგიბრუნებ იმ შენს ფულს!...

— რა ვქნა, მე ერთი გაჭირვებული კაცი ვარ... შენოდენი მე აღარც სიარული შემიძლია, აღარც სხვა რამე საქმე, რაცხა ეშმაკად შვილი შევიყვანე სასწავლებელში, ქე ვნანობ ახლა, ნამეტანი ხარკი უნდება... ბოვშვიც ტირის და იხვეწება, სასწავლებლიდან არ გამიყვანო... სწავლის ფული მაქვს შესატანი და ამისათვის მოვედი შენთან... რომ არ შეგაწუხო, მეტი გზა არა მაქვს... ვადაც ქე გადასულია, შენ რომ იმ ფულების დაბრუნებას შემპირდი... ბოვშს გამომიგდებენ და ნუ ჩადგები ჩემს ცოდვაში!...

— ჩემს შვილს, ჩემო პლატონ, უშველებელი კალამი უჭირავს ხელში... ისე მშვენიერად ურტყამს მიწას, რომ მოგეწონება, რომ უყურო... არ ეკადრება, მართალია, თოხი აზნაუშვილს, მარა მეტი გზა არაა, თვითონ იცი!

— ქე აზხელ მერე შენს სიგლახეს!—დაატანა სოლომანის ცოლმა ეფროსინემ, რომელიც წედან ესაუბრებოდა მოხუცებულს.

— რა ვუყოთ... დრომ ისე მოიტანა!... აბა, პლატონ ჩემო, ერთი თვე მადროვე კიდევ და მერე მე ვიცი და ჩემმა კაცობამ...

— ერთი თვე?... ჩაფიქრდა პლატონი.—ბატონი ბძანდები,—სთქვა მან ცოტა ხნის შექდეგ,—მეტი ხნით გადადება კი აღარ შემიძლია, სოლომან!

— არა, არა, პლატონ!... შერცხვენილი დამიძახე, თუ ერთ თვეს გადავაცილო, ის შენი ფული არ ჩავაბარო!... მაგის გულისათვის დავრბივარ აგერ ერთი თვეა... მაშვლობა მაქვს გამოწყობილი... საქმე თითქმის გათავებულია და იცოცხლე კაი

ასალებიც მქონდეს! ევილებ და იმ წამსვე მე, ჩემი ხელით მო-
გიტან... ცოლ-შვილს გეფიცები!...

— აბა იმედი მაქვს, სოლომან!

— პატიოსან სისტყვას გაძლევ... როგორც ევილებ სამა-
შეალოს, იმ წამსვე შენთან გამოვსწევ!... და ევილებ, ექვი არ
უნდა!...

— აბა ისე მიგდივარ ახლა, თითქო ჯიბეში მეგულებო-
დეს ის ფულები... შეიძლობით ბრძანდებოდეთ!... და პლატონ-
მა წასვლა დააპირა.

— გული რომ გაგიკეთე, იმიტომ მტოვებ, შე კაცო!?
ეფროსინე!—დაიძახა სოლომანმა.

— რა იყო?—იკითხა ეფროსინემ, რომელიც პალატიდან
გამოვიდა, სადაც ჯორის დასახედვად იყო წასული.

— ხელად ერთი წაკუსკა მოგვართვი, თუ ქალი ხარ!

— აჰ, შე არ მომიკვდე, მე დარჩენა არ შემეძლოს... უსა-
თუოდ ახლავე უნდა წვევიდე!—გაიწია პლატონმა.

— შენ არ მომიკვდე, მე შენ არ გაგიშვა!... ბიჭო! —დაი-
ძახა სოლომანმა:—პლატონის ცხენს უნაგირი მოხადე!

— შენ არ მომიკვდე, შენ, სოლომან, მე დარჩენა არ
შემეძლოს... და პლატონი უკან-უკან იხევდა სოლომანის ხე-
ლებიდან თავის ხელის განთავისუფლებას ცდილობდა.—სახლ-
ში მაქვს დაბარებული, უსათუოდ მოვალ ამაღამ თქვა, და რომ
არ მივიდე, ჯაერით მოკვდებიან... გამიშვი, შენი ჭირიმე...
შემომალამდება... მერე ველარ ვივლი!

— დაგაწვენ, დაგახურავ, დაგაძინებ... დილით ადრე ად-
გები და წახვალ, შე კაცო!... არ ეშვებოდა სოლომანი.

— მოითმინეთ, ბატონო!—შეეპატიჟა ეფროსინეც.

— მადლობელი ვარ, ჩემო ბატონო... მეტად მადლობელი
ვარ, მარა, ნურას უკაცრავად... სწორედ რომ არ შემიძლია...
მომიტყვეთ, ნუ მიძახავთ ჩემს უზრდელობას... შეიძობით ბძან-
დებოდეთ!...

— კაია, შე დალოცვილო!... მაინც არ ეშვებოდა სოლო-
მანი.

— ნულარ აწუხებთ მეტს... თუ კი ასე ეჩქარებათ!— მიმართა ქმარს ეფროსინემ.

— ღმერთმანი, ერთობ მოგიღხენდი, იმისთანა გუნებაზედ ვარ, მარა თუ ჩემთან არ გესიამოვნება ერთი სტაქნის ღვინის დაღვევა, ღმერთმა მშვიდობის გზა მოგცეს, ჩემო ბატონო!...

— მაგას რატომ ამბობ, კაცო!?!.. დრო არა მაქვს, თვარა ამდენი ხვეწნით რაღა შეგაწუხებდი!... მადლობელი ვარ... მადლობელი ვარ!... შვიდობით ბრძანდებოდეთ!...

პლატონმა ხელი ჩამოართვა ეფროსინეს; მერე სოლომანი გაახმო გვერდზედ და ხმა-დაბლა უთხრა:

— სოლომან, მომკლავ, თუ ამ ერთ თვეში არ მომეცი!...

— პატიოსანი სიტყვა მოგეცი და სხვა ახლა რითი დაგაჯერო უფრო!... გეუბნები, გათავებული მაშეღობა მაქვს, ერთი ექვსი თუმანი მურგება და შენს ოც მანეთს, შე კაცო, მოგცემ და ის იქნება!...

— შენი ჭირიმე, შენ ჩემო სოლომან!... თუ გინდ გეჩუქნოს, ისე ჩავითვლი...

— ლაპარაკი აღარ უნდა მაგას!

— შვიდობით, შენი ჭირიმე! აბა შენ იცი, სოლომან!— ვეღარ მოითმინა კიდევ ერთხელ არ შეხვეწნოდა სოლომანს; შემდეგ მოხსნა „ბრეწოულებთან“ ნიბმული თავისი ძალზედ გამხდარი ცხენი, შეჯდა ზედ და, რომ ცხენის სიძაბუნე არ შეენიშენებინა, ორიოდე „წკებელი“ გადაჰკრა; მაგრამ ღონემიხდილმა, მშიერმა პირუტყვმა ისევ ზანტად გადაადგა ფეხები და მხოლოდ კუდი მიიქნ-მოიქნია, თითქო ამით ის უნდოდა ეთქვა, რომ ცემა-ტყუებას დიდი ხანია შეჩვეული ვარ და ეგ ვერ ამაჩქარებსო.

სოლომანმა ჭიშკრამდი მიაცილა პლატონი და, როცა სახლს მიუახლოვდა უკან გამობრუნებული, აივნის დასტანდაზზედ გადმოწოლილ ეფროსინეს შესძახა:

— არ მომკლა ამ უხეირომ თავისი გაუთავებელი ხვეწნით!.. სული ამომართვა კინალამ ოჯახ-დაქცეულმა!..

— სხვანაირი გულისაა მაგ დალოცვილი, თვარა მაგის ადგილას სხვა ხვერწნას კი არა, „პრისტავით“ მოგადგებოდა კარზედ!.. უსათუოდ გიჩივლებდა!— მიუგო ფეროსინემ.

— მიჩივლოს და, კაცი არ ვიქნები, ორი იმოდენი, რაც მმართვეს, ზედ არ დავახარჯვინო, სანამ ამოიგებს... ისე იცოცხლა სოლომანმა!.. ისევ სიამტკბილობით თუ რამეს გამომრჩება, თვარა საჩივრით და „პრისტავებით“ ბეგრს ვერაფერს მოიგებს!..

სოლომანი აივანზედ ავიდა და დალაღული, ნამგზავრი საჯდომად გაყოლებულ აივნის ფიცარზედ გაწვა.

— რატომ ხარ ასე წინ-დაუხედავი, შე უბედურო?!— წყენით უთხრა ფეროსინემ.

— რა იყო, შე ქალო? ცუდი რა ვქენი?

— აბა, რომ ეპატიჟებოდი იმ კაცს, რა გეგულებოდა სახლში მისატანად?!... ნეტავი შენ კულდა-ბზიკობა არ გჭირდეს და სხვა არა მინდა-რა!.. რომ დარჩენილიყო, რას აპირობდი!?

— ერთ, ორ შეპატიჟებით რაღა დარჩებოდა, შე ქალო!.. გადამთიელი ხომ არ არი, ჩვენებური ჩვეულება არ იცოდეს... შევეპატიჟე, ვალი მოვიხადე... ისე ხომ ვერ გაუშობდი, ასე არ მეთქვა... იმის შეგეშინდა, რომ არაფერი გვაქვს?!.. თუ არ გვაქვს— გვექნება, გვექნება!.. იმისთანა ტკიცინა წითელ-წითელ თუმნიანებს მოგიტან, რომ თვალები აგიბჭყერიალოს... ექვსს ერთად... როგორც კაცი!.. ორ თუმანს პლატონას გადგეუდებ, ერთს იმას თავიდან მოვიშორებ... ოთხი თუმანი დაგვრჩება, ნახევარ წელიწადს ქე გეყოფა და მერე კიდევ გავასაღებ სადმე ერთ გვრიტს და იქიდანაც ხელის ქუჭყი შემოგვივა!.. შენ დარდი ნუ გაქვს... გული არ გეიტეხო. მხიარულად იყავი... ჯერ ხომ არაფერი წამიხთენია?..

— შენ სულ ასე იძახი და საქმით კი ეს კაი ხანია ვერაფერი დევინახეთ!.. მარტო წანწალს უნდები, სხვა არაფერი გამოდის ამ შენ ახალ მაშვლობიდან!..

— რატომ არა, შე ქალო!... ყოველიფერი გათავებულია...

— გაათავეთ მოლაპარაკება?

— რასაკვირველია!

— რაზედ შეათანხმე?

— ბესარიონმა უნდა მისცეს ქაიხოსროს ორმოცი თუმანი ფულად, ოცი თუმნის ვექსილი და ოცი თუმნის ბარგი!..

— სად შეუძლია მერე ბესარიონს მაგდენის მიცემა!.. სადა აქვს მაგის შეძლება იმ უბედურს?.. რა ღრო მოვიდა, შენი ჭირიმე!..—მწუხარებით წარმოსთქვა ეფროსინემ.

— უნდა იზოგოს, მეტი რა გზა აქვს!.. უმზითო ქალს ვინ მოჰკიდებს ხელს?!.. იზოგის... ნაშოენიც აქვს... გამოსტყუებს ვისმეს, ცოტას ადგილსაც გაჰყიდის და შეაგროვებს... ამას ლაპარაკი არ უნდა და ამასთან ერთი ღროით რომ ვახშამს მაქმევედ და დამაძინებდე, ძალიან დაგიმადლი, იმიტომ რომ ხვალ დილით ბესარიონთან უნდა გავსწიო... ჯვარის-წერის დღე უნდა დავანიშნო... .

— თუ ღმერთი გწამს, მალე გადარჩი მაგ საქმეს... ტყვილა წანწალს ნუ უნდები... .

— მაგ წანწალით ვშოულობ, შე დალოცვილო, ორიოდუ გროშს... საქმის გათავება მეც ძალიან მეჩქარება, იმიტომ რომ ქე მეშინია, არ ჩამეშალოს... ბესარიონის შეილი ყელში დანას იყრის, ბევრს მზითევს აძლევთო და, თუ ვინმე გამოუჩნდა ნაკლებ მზითვით წამყვანი, ქე გაატანენ იმ ქალს და მე დავრჩები პირდაღებული... ამის შიში რომ მაქვს, იმიტომ დავწანწალობ იქით-აქეთ... მონდომებული ვარ სულ-დაუთქმელად გათავებო საქმე!...

— არ ვიცი, არ ვიცი, რომ ბესარიონმა იმდენი ხარჯის გაწევა შეიძლოს!—ეჭვით სთქვა ეფროსინემ.

— მეტი რა ღონე აქვს... რაზედ ებმებოდა საქმეში?... შენ დარდი ნუ გაქვს!... ოღონდ კუჭის გასაძლომი მიშოვე ღროით და დანარჩენი მე ვიცი!...

ეფროსინე წამოდგა და ქმრის თხოვნის ასასრულებლად წავიდა. სოლომანმა, ვიწრო, საჯდომ ფიცარზედ გულ-აღმა გაშლართულმა, მალე ხერინვა ამოუშვა.

შუა დღე იქნებოდა, სოლომანი რომ აზნაურ ბესარიონ საქარაძისას მივიდა მეორე დღეს.

პატარა, დაბალ-კედლებიან სახლის აივანზედ გაშობილი ჩოხით, ჩიბუხით ხელში მოსიარულე ბესარიონმა, როგორც კი დაინახა სოლომანი, ხმა მალლა გადმოიძახა:

— გიგოია, ბიჭო, გიგოია!

ამ დაძახებაზედ ოდის გვერდზედ მდგარ სამზარეულო სახლიდან გამოვარდა პატარა ბიჭი.

— ჯორი ჩამოართვი, ბიჭო!—უბძანა ბესარიონმა.

სოლომანმა მისცა ჯორი პატარა ბიჭს, ჩამოუშვა ჩოხის აკეცილი კალთები, გაიბერტყა მტვერი, გადაელაპარაკა ბიჭს— აბა ბიძი შენ იცი, ჯორს კარგა მიჭმიეო, დაბალი კიბე ცქვიტად აირბინა და ავიდა აივანზედ.

— დილა მშვიდობის, სოლომან ჩემო!— შეეგება ბესარიონი.

— ღმერთმა შენი თავი მიცოცხლოს, ჩემო ბატონო!— მიუგო სოლომანმა და ჯორისკენ გადმოიხედდა.

ამ უკანასკნელს მალლა აელირა თავი და პატარა გიგოიას უძალიანდებოდა, ფეხს არ იცვლიდა ადგილიდან, თუმცა საწყალი ბიჭი, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ლაგამში ექაჩებოდა.

— ჩიშ, ჩიშ! შე ეშმაკის კერძო!— გადმოსძახა სოლომანმა:— გასაძღომად მიჰყევხარ, შე უბედურო, ჩიშ, ჩიშ!

ჯორმა თითქო გაიგოვო პატრონის სიტყვა და გაჰყვა ბიჭს.

— მაგ საწყალს ჰკონია, სახლში რომ ტყვილა თავჩამოკრული აბია, აქაც ისე დამეჩართებაო და თავის გუნებაში ისევ გარეთ, წმინდა ჰაერზედ ყოფნას რჩეობს!— სიცილითა სთქვა სოლომანმა.

— სწორედ კარგი ჯორი გყავს, სოლომან, მე და ჩემმა ღმერთმა!— უთხრა ბესარიონმა და თავისი გრძელი უღვაშები გადისწორა.

— შე დალოცვილო, პატრონი აქე, პატრონი— თვარა ჯორს ქება-გინების რა ესმის!— და სოლომანმა გადინახარა.

— პატრონი არი და არი... მაგას რაღა ლაპარაკი უნდა!

— ყოჩალი, ყოჩალი! ბესარიონ ჩემო!

და სოლომანი ის-იყო დაეპირა მოჰყოლოდა ქაიხოსრო ქათამაძისგან შემოთვლილ ამბავს, რომ აივანზედ გამოვიდა ორი ქალი. წინ-მომდევალი მაღალის ტანისა, გამხდარ პირისახეზედ ბაღდადით თავ-მოხვეული იყო ბესარიონის ცოლი პელაგია; ამას რომ მოჰყვებოდა მაღალი, შავ თვალ-წარბა, ლამაზი პირისახის ყმაწვილი ქალიშვილი, თავშიშველა, წელზედ გადადებულ ორი გრძელი ნაწნავით—იყო ბესარიონის ასული ელპიტე, რომელსაც ურიგებდა სოლომანი ქაიხოსრო ქათამაძის შვილს. ყმაწვილი ქალი დედის შემდეგ მორცხვად მივიდა სოლომანთან, ჩამოართვა ხელი და ისევ დედას ამოეთვარა.

— დაბძანდით, ბატონო! თავაზით შეეპატიეთა პელაგია სტუმარს.

— გახლავართ, ჩემო ბატონო!—და როცა ქალები დასხდნენ, ესეც ჩამოჯდა მოშორებით გრძელს ფიცარზედ, რომელიც სკამის მაგივრობასა სწევდა.

— ხომ შეიღობით ბძანდებით, ბატონო?—მოიკითხა სოლომანმა პელაგია.

— გახლავართ, შენი ჭირიმე!..—უპასუხა მან:—თქვენ, ბატონო?

— გმადლობთ... გახლავართ, ისე!..

— კაი დაგემართოსთ!—წაილაპარაკა პელაგიამ...

ცოტა ხნით სიჩუმე ჩამოვარდა.

— ერთობ შეგვაწუხა სიცხემ აქეთ... ნამეტანი სიცხე დეიკავა!—დაიწყო პელაგიამ.

— ჩვენც, ბატონო, ჩვენც!

— შარშან არ ყოფილა ამ დროს ამისთანაი სიცხე... უფრო გრილი იყო... წვიმებიც იყო... ახლა კი!..

— კი, ბატონო, კი!.. წრეულს წვიმა სულ არ ყოფილა თითქმის... დეიწვა ქვეყანა, თქვენი მტერი დეიწვას!..—უგუნებოდ ამბობდა სოლომანი და ბესარიონმაც შეამჩნია, რომ ეს ყოვლად უმნიშვნელო ლაპარაკი აწუხებდა სოლომანს; ამასთანავე თვითონაც ეჩქარებოდა მალე გაეგო, თუ რა ამბავი

მოუტანა მაშვალმა, მაგრამ ელპიტეს იქ ყოფნა უშლიდა. ამიტომ მოინდომა ქალიშვილი თავიდან მოეშორებინა.

— რა დროს შარშანდელ ამიდებზედ მუსაიფია, შე ქალო, — უთხრა მან ცოლს, — მაგ კაცი ნამგზავრია და, რაღა ლაპარაკი უნდა, მშიერია... შეეცადეთ, დროზედ იქნეს სადილი... შიმშილით ნუ მოჰკლავთ მაგ კაცს... წადი, შვილო, ელპიტე, დააჩქარე, მალე დაგვაჯინე სუფრაზედ!

ელპიტე მამის სიტყვაზედ წამოდგა და წასვლა დააპირა.

— მეც ახლავე მოვალ, შვილო, — დაატანა სიტყვა პელაგამ, — მანამდი შენ მიხედე, შვილო!

— კი, ბატონო! — თქვა ყმაწვილმა ქალმა და ბრძანების ასასრულებლად წავიდა.

ავიანზედ დარჩნენ ბესარიონი, პელაგია და სოლომანი. სოლომანსაც ეს უნდოდა. შევიდა თუ არა ოთახში ელპიტე, მარდად წამოვარდა თავის ადგილიდან, მოიწია ცოლ-ქმრისკენ და ხმა-დაშვებით, რომ სხვას არ გაეგონა მისი სიტყვა, დაიწყო:

— საქმე ისე მოვეყარე, როგორც თქვენ გსურდათ!... და სოლომანმა თავმომწონედ გადაჰხედა ჯერ ცოლს, მერე ქმარს. — ქაიხოსრო, თქვენი სამზახლო, თანახმაა მიიღოს ოცი თუმნის ვექსილი, ასე რომ ხელზედ მისაცემი გექნებათ ორმოცი თუმანი და ოცი თუმნის ბარგი... ბარგი უნდა შეფასებულ იქნეს ორი კაცისაგან... ვექსილი სამი წლის ვადით!... მგონია, რომ ამაზედ უკეთესი პირობები შეუძლებელია... მართალი უნდა თქვას კაცმა, ქაიხოსრო ერთობ პატიოსნურად მოგეპყროთ... ღმერთმანი! იმას რომ შვილი ყავს, თქვე დალოცვილებო, იმისთანა ყმაწვილები ას თუმნიან ქალებს არ ჯერდებიან... მარა ერთი რომ თქვენი ქალი მოსწონათ მამა-შვილს და ამასთან მეც ისე შევუჩნდი, ისე შევეუჩნდი, რომ საშველი აღარ მივეცი, არც სხვაგან გოვეუშვი და არც არავინ მივაკარე მაშვლად მისულიყო და დევეთანახმე ყორიფელზედ კიდევაც!... ორასი მანეთი, ვექსილს რომ აძლევთ... ჩასათვალავიც არ არი... იმიტომ რომ სამი წლის განმავლობაში უფრო შენთვისდებით, დოუახლოვდებით ერთმანერთს, უფრო დამოყვრდებით — ერთი

სამი წლით კიდევ გადროებს, მერე კიდევ გამოაცვლენებთ ვექსილს და ერთ დღეს შეიძლება კიდევაც იმ ვექსილს ჩაილულდის წყალი დააღვინოთ!.. რაღა დევიჯერო, შეიღმა გიჩივლოსთ... მზახალმა ამასობაში ვგებ ფეხებოც ქე გაქიმოს!—და აქ სოლომანმა გულით გადიხარხარა.

— არა, შენი ჭირიმე... მაგას რატომ იფიქრებთ, — იწყინა სოლომანის რჩევა პელაგიამ:— ჩემს შვილს მე რასაც თვითონ შევპირდი, უკლებლად უნდა ჩავაბარო დანიშნულ დროზედ.... შვილს რაღა მოვატყუებ!...

— რასაკვირველია, რასაკვირველია!— დაატანასიტყვა ბესარიონმა. — რაც ვადაწყვეტილი იქნება, მე ჩემს შვილს უსათუოდ უნდა მივცე!... მოტყუება რაში მეჭივრება!...

— სიტყვას მოჰყვა, თვარა მეც კარგათ ვიცი, რომ თქვენ ამგვარ რამეს არ იკადრებთ.... — სიცილითა სთქვა სოლომანმა, თუმცა გუნებაში კი დარწმუნებული იყო, რომ ბესარიონი ყოველ ღონის ძიებას იხმარდა ვექსილის ტყვილა შერჩენისათვის. — სიტყვას მოჰყვა, თვარა ან მე რაღა გირჩევთ მაგისთანა საქმეს— მე არ ვამლანძღავს შენი სიძე, ის ოცი თუმანი რომ დეეკარგოს? რამდენს შემომიკურთხებს!?. ჩემი თავის მტერი ხომ არ ვარ, თქვე დალოცვილებო.... არც ამ ხელობაზედ ვიღებ ხელს.... ამით ვშოულობ ცოტ-ცოტას, თითო-ოროლა გროშს.... და ნამეტანი ტყვილები რომ შემომერიოს, ვიღა მენდობა... ის კი არა, ამას გეხვერწებით, რომ, თუ ღმერთი გწამთ, ბარგი ისე გამოაწყვეთ, რომ ლაპარაკი არაფერი იქნეს, ოც თუმანზედ მეტად თუ არა, ნაკლებ არ შეაფასონ... თუმცა შემფასებლებსაც, ვინც იქნება სულ ერთია, თითო-ოროლა კაპიკს ვარგებთ და ჩვენს ნებაზედ შეაფასებენ, მარა მაინც ქაიხოსროსთან გაფთხილებული უნდა იყვეთ... ცოტა ანგარიშის მოყვარული კაცია... კარგ მოყვარეს კი შოულობთ, როგორც კაცი!.. სწორედ კარგ მოყვარეს შოულობთ! მერე სულიაფად! ყმაწვილია იმისთანა, რომ ქება აღარ უნდა, თვითონვე იცით!.. მართალია, აზნოუშვილი არ არი, მარა სასულიერო წოდების კაცია, — და დღევანდელ დღეს ღვდლებს უზრუნვე-

ლი ლუკმა რომ აქვთ, ბევრ თავადიშვილს არა აქვს... ამას ყველა ვხედავთ!.. ეპისკოპოსს მოუწერია იმ ყმაწვილისათვის, თქვენი სასიძოსათვის, და აჩქარებს—მაღე ცოლი შეირთეო, კურთხევა მინდა შენო, საცხა კარგ, დიდ მრევლიან ეკლესიაზედ ამწესებს და თან პირდება, შენს სოფელში გადაგიყვანო ამ მოკლე ხანშიო... ერთი სიტყვით, ბედი ქონებია თქვენს ქალს...

— კი, რასაკვირველია, ყველაფერი ისე სასიამოვნოა, სოლომან ჩემო, მარა...—და ბესარიონმა სიტყვა გააგრძელა.

— რა მარა, აჰ?—ფუცხოვა სოლომანს ეს სხვანაირ კილოზედ ნათქვამი სიტყვა; იგი სრულიად სხვას მოელოდა ბესარიონისაგან.

— რა მარა, რა?—ჩააცვიდა სოლომანი ბესარიონს; მაგრამ პასუხი ვეღარ მიიღო, იმიტომ რომ ამ დროს აივანზედ გამოვიდა ელპიტე და მოახსენა:

— მზად გახლავსთ, ბატონო, სადილი!

— ახლავე, შეილო, ახლავე მოვალთ!... აბა, წამობძანდი, სოლომან,—უთხრა ბესარიონმა სოლომანს.

— მობძანდით, ბატონო!—მიიპატიჟა თავის მხრით პელაგიაშვიდი.

— გაიხლებით, ბატონო!—სთქვა სოლომანმა და ისევ ბესარიონს მიუბრუნდა:—რაია, რა, რატომ თქვი შენ ისე სხვანაირად: მარაო?!

— მერე, შე კაცო, მერე... ნასადილღვეს უფრო კარგად და თავისუფლად მოვილაპარაკებთ... ახლა სადილი ვჭამოთ!..

— ბატონი ბრძანდები!—უკმაყოფილებითა სთქვა სოლომანმა, რომელსაც ამ „მარამ“ გული ატკინა, თავზარი დასცავაი თუ ბესარიონმა რამე გადიფიქრა და ამდენამდი მოყვანილი საქმე, თითქმის გათავებულნი, ხელახლად სახლაფორთოდ და საწანწალოდ გამიხადოსო? ამ შიშმა იმდენად შეიპყრო სოლომანი, რომ მაღაც დაუკარგა, ხალისი მოუსპო და ცუდს გუნებაზედ დააყენა. სადილმა მეტად უგემურად ჩაიარა; სამაშველოს დაკარგვის შიშმა მოუსვენრობაში ჩააგდო სოლომან.

სადილიც გათავდა, სტუმარს ხელსაბანი წყალი მიართვეს და ზალიდან პატარა ოთახში შეიწვიეს მოსასვენებლად. პატარა, დაბალ ოთახში, რომლის ჭერს კაცი ადვილად შესწვდებოდა ხელით, უკვე მზად იყო ერთ კედელთან გაყოლებულ ტახტზედ მუთაქა და ბალიში სოლომანისათვის.

— აბა, სოლომან, მოისვენე! — უთხრა ბესარიონმა, რომელიც სოლომანს შემოჰყვა ოთახში.

— სწორედ არ დამეძინება, უნდა გითხრა, ბესარიონ ჩემო!..

— რატომ, შე კაცო... არ იცი ნასადილევს ძილი თუ?

— ძილი კა არა... შენ იმისთანა მითხარი ერთი სიტყვა, რომ გამაშტერე და ის არი... ბესარიონ, სწორედ რომისათვის ვარ მოსული, რომ საქმე დავაბოლოოვო... შორს გადადება აღარ შეიძლება... ის კაცი თანახმაა იმაზედ, რაც შენ თქვი, ახლა ჯვარის-წერის დღე უნდა დაგვინიშნო... დაგვიანება აღარ შეიძლება, იმიტომ რომ, როგორც გითხარი, ეპისკოპოზი აჩქარებს იმ ყმაწვილს — კურთხევა უნდა მისი... რასაც დამაბარებ, რა დღესაც დამინიშნავ, ქაიხოსროს უნდა გავაგებო და იმ დღისათვის ისიც მოემზადება...

ბესარიონმა მარჯვენა ხელით გაისწორა თავისი გრძელი „ულაშები“, ჩამოჯდა ტახტზედ და სიტყვა-გაქიანურებით სთქვა.

— ჯერ ერთი რამ საქმე გვაქვს... აჩქარებით, შე კაცო, ქალაქი არ აშენდება!

— რა საქმე? — გაოცებით იკითხა სოლომანმა: — მე ყველაფერი გათავებული მგონია!

— მიჭირს, სოლომან, მიჭირს, ძალიან მიჭირს, ვერ წარმოიდგენ... ბევრი ფულის შოვნა მჭირდება... მერე შეილიც ერთობ ამიხირდა, ბევრს აძლევო, ჩვენსას აღარ ფიქრობო...

— რაღა დროს მაგაზედ ლაპარაკია, ბესარიონ?! — წამოვარდა სოლომანი: — რაღა დროს მაგაზედ ლაპარაკია?!

— რა ვქნა, სოლომან?... სხვა შეილებიც მყავს... ყოველი კაპიკი მილლიონია ჩემთვის... სად ვიშოვო, მანეთი კი არა,

აბაზი, ერთი აბაზი?.. მინდოდა ადგილი გამეყიდა და მით გამესტუმრებია ქალიშვილი, მარა ცალკე შვილი მკლავს, მიწას გვიყიდია, ცარიელზედ გვტოვებო, ცალკე ისიც მაწუხებს, რომ მუქთად უნდათ ჩიგდონ ხელში მშვენიერი მიწა, რაკი შემატყვეს, რომ ფული მქირდება... ასე რომ თელად იმ ფულს ვერ მოვუყარე თავი და, როგორც ვატყობ, ვერსად ვიშოვი! იმედი მქონდა ვიშოვიდი, მარა ტყვილი იმედი გამომიდგა...

— რას აპირობ მერე? რას, რას აპირობ?—ეკითხებოდა გაფაციცებული სოლომანი.

— ვარი უნდა ვუთხრა მაგ საქმეზედ, თუ რომ...

— თუ რომ რაი?... თუ რომ რაი?

— თუ რომ არ დამიკლო...

— თუ რომ არ დაგიკლო?!—კინალამ იყვირა სოლომან-მა.—თუ რომ არ დაგიკლო?!...

— ჰო!—წყნარად სთქვა ბესარიონმა.

— როგორც კაცი, შენ, ბესარიონ, შე თვითონ თქვი, მოხერხდება ახლა მაგ?.. მოხერხდება ახლა მაგ?

— რატომ არა!—ისევ დამშვიდებით მიუვო ბესარიონმა.

— შენ არ მომიკვდე!... მე არ მოგიკვდე!... ცოლ-შვილი არ დამეხოცოს!.. ყოვლად შეუძლებელია... ყოვლად შეუძლებელია...

— შენ თუ მოინდომებ...

— რას მეუბნები მაგას?! რა რიგად მოვინდომო, რა რიგად? რა რიგად მოვინდომო!.. შენგან არ მიკვირს ახლა მაგ?!—გაცხარებით ისროდა სოლომანი.—ქაიხოსროსთან წამომცდეს მაგისთანა რამე და სახლიდან არ გამომაგდებს, თვალებს არ დამათხრევენებს? გამლანძღავს, გამთათხავს, მიწასთან გამასწორებს, ის კაცი, ამას ლაპარაკი არ უნდა. მე ვერ ვეტყვი მაგას, და თუ ვისმეს პირით შოუთვლი, ნება შენია! ჰმ! ახირებულია, შენ ნუ მომიკვდე! იმ კაცმა გამომაგზავნა ჯვარის-წერის დღეს დასანიშნავად, საქმე გათავებულია ჰგონია და ახლა მივიდე და ის ვუთხრა, ბესარიონი ქალს არ მისცემს შენს შვილს, თუ კიდევ ასი მანეთი არ დოუკელი-თქვა! რას მეუბნები, მომკლავს ის კაცი და ის იქნება!

— რა ვქნა, სოლომან, რა ვქნა? რაც არ შემიძლია, არ შემიძლია და არ შემიძლია!

— რალაზედ მარბენიებდი, შე დალოცვილო, ამდენს ხანს? შუცელში ნალველი ჩამექცა, გული კი გამისივდა ამდენი წან-წალით, თავი გამისკდა გაუთავებელი ლაპარაკით, ჯორი მოვკალი ამასა და იმას შუა და ახლა მეუბნები, არ შემიძლიაო?! პატიოსან კაცთან შეგყარე, საქმე სულ შენდა სასარგებლოდ მოვიყვანე, იმდენი ვეცადე... სიძეთ იმისთანა კაცი მოვიყვანე, რომ სიტყვა თქვას ერთი—ათას მანეთს დიდის სიხარულით მისცემენ—ამისთანა კაცი სულ იფიქრებოდა გიშოვო. ჩემი მეცადინეობით; ჩემი რჩევით და ჩაგონებით. კაცი სხვა არ მივაკარე, სხვაგან არსად წასულიყო ქალის საქებრად... და ახლა!...

— მადლობელი ვარ შენი, სოლომან, მეტის-მეტი მადლობელი ვარ! ჩემს დღეში რაღა დევივიწყებ, რაც შენ ჩემი ოჯახისათვის იშრომე!

— განათლებული ყმაწვილი, მდიდარი ოჯახი... ხვალ ჩინებული მღვდელი იქნება... უზრუნველი ცხოვრება, გამოუღვევლი ლუკმა პური... ჰმ, ეს გაშოვნიე ორმოცი თუმნით! ორმოცი თუმნით! იმიტომ რომ ვექსილი რა ჩასათვალავია? ფული ხომ არ გხდება და სამ წელიწადს შიგნით რა იქნება, ვინ იცის! და ახლა კიდევ დაკლებახედ ლაპარაკობ! არ შემიძლიაო! წინედ გეთქვა, შე დალოცვილო, წინედ გეთქვა! ღმერთო მომკალი, ეს რა ამბავი მომივიდა?! რა პირით შევხედო ახლა იმ კაცს? რა ვუთხრა, რითი ვიმართლო თავი? სამარეს მითხრი, ბესარიონ, სამარეს მითხრი და ცოცხალს მაგდებ შიგ, იცოდე... ვილა შენდობა აწი? ჩემს სიტყვას ვილა დეიჯერებს აწი? —სოლომანი გულ-შეწუხებული უღონოდ დაეშვა ტახტზედ და სასოწარკვეთილებით სავსე თვალები ბესარიონს მიაპყრო.

— ძმობას გფიცავარ, მეც ვნანობ, რატომ შევები მაგ საქმეს. მარა რა ვქნა, რა ვქნა? უზომოთ ვწუხვარ, რომ თავი ვერ მოვაბი ჩემთვის მაგისთანა სასარგებლო საქმეს!..

— მეტი გზა არ არი, საცხა იქნება, უნდა იშოვო ის ფულიც, რაც გაკლია, — რამდენისამე ხნის სიჩუმის შემდეგ.

სტევა სოლომანმა:—უნდა იშოვო სადაც იქნება, რამე ფერად! რამდენი გაკლია?

— ასი მანეთი!—მიუგო ბესარიონმა.

— ასი მანეთის გულისათვის კარგავ ახლა იმისთანა სისიძოს? ასი მანეთის გულისათვის?—წამოხტა სოლომანი.

— თითქო შენ თვითონ არ იცოდე, რა ძნელი საშოვარია, ასი მანეთი კი არა, ასი კაპიკიც. რომ ჩამოძვილო, გროშ-კაპიკს იმაზედ შეტს, რაც ახლა ხელზედ მაქვს, გროშ კაპიკს ვერსად ვიშოვი! ღმერთი მოწამეა, გულით მინდა იმ ყმაწვილის სიძობა, მარა არც ის შემიძლია ერთ შვილს გადავყვე და დანარჩენი მოვიმღურო. რა ვქნა, აღარ ვიცი, ღმერთმანი!? ნამეტან გლახა დროში ვცხოვრობთ. მე რომ მარტო მიჭირდეს, არაფერი, და ყველას, ყველას რომ გვიჭირს, სად უნდა წვიდეთ, ვისთან მივიდეთ, ვის შევეხვეწოთ მოხმარება? ვინ ოხერი, ასს კი არა, ორას მანეთსაც რამეს ვიტყოდ, რომ რამე გამეწყობოდეს, რამე გამაჩნდეს. სხვას ზომ არ ვაძლევ—შვილს მიაქვს. მარა, რომ არ გექნება, რა უნდა მისცე! მეგონა სადმე ვიშოვი, რამეს დაეავირავებდი, მარა დასავირავებელიც ხომ აღარაფერი მირჩება! ახლა მოწყალეებასავით ვთხოვ შემაწიოს ასი მანეთი. მამასაც და შვილსაც ვთხოვ ამას. თუ მიზამენ წყალობას, საუკუნოდ მოსამსახურე ვიქნები მათი, თუ არა-და, უნდა დავანებო თავი. ხელი უნდა ევილო მაგათ მოყვრობაზედ!

— მე არ მოვკვდე, ბესარიონ, შენ ასე იაჟად ვერსად ვერ იშოვო სიძეთ მისთანა ყმაწვილი!

— მაგ მეც ქე ვიცი! მარა რას იზამ კაცი!?

— რომ იცი, თავი არ უნდა დეიზოგო! ასი მანეთისათვის შვილს კაცი რავა დოუკარგავს ბედს!? შენგან მიკვირს ეგ ამბავი, თვარა სხვისგან არა გამიკვირდება. შენ რომ გიცნობ, იმიტომ მიკვირს და, მართალი გითხრა, ექვიც მებადება, სხვა რამ მიზეზი არ იყოს აქ... ყოყმანი რომ დაგაწყებია!—ცოტა ხნის გაჩუმების შემდეგ უთხრა ბესარიონს სოლომანმა.

— ბესარიონ, შენს ცოლ-შვილს გაფიცებ, იმ შენ საყვარელ ქალიშვილს გაფიცებ, რომლის გაბედნიერებას ასე მწა-

რედ ეჩქარები—ხომ არავინ შემოგძლევია ამ დღეებში? გაფიცებ იმ შენს შეილს, მართალი მითხრა!

— რაღაზედ დაგიმალო?

— შემოგედლია!

— კი!

— იმ წამსვე მივხვდი! ვინაა?

— არი ერთი ყმაწვილი.

— ქაიხოსროს შეილს ჯობია?

— ჯობნით სწორედ ვერ ჯობია... მარა.

— რაღა მარა, რაღა მარა, შე კაცო! რას გთხოვს! მართალი თქვი, თუ კაცი ხარ!

— სამას მანათს ხელზედ და დანარჩენი ისე, როგორც ქაიხოსრო.

— ას მანეთშია განსხვავება, ას მანეთში! და ასი მანეთის გულისათვის ცვლი განათლებულ ყმაწვილს ვილაც სოფლის ყრუელაში? კაი თუ ღმერთი გწამს, კაია! გაშტერებული ვარ შენგან, რომ ამისთანა რამე მესმის... ჩემს თავს ვფიცავარ... ას მანეთს ვერ იმეტებ, ვერ იმეტებ და ეგ არი! სხვა არაფერი!— ცხარობდა სოლომანი.

— არ მაქვს დეიჯერე, შე ქრისტიანო, არ მაქვს, არა!.. ამიტომაც უფრო გლახას ვჯერდები... აბა, რა ექნა?

— ნება შენია, ჩემო ბატონო, ნება შენია! როგორც გიჯობს, ისე მოიქცევი, რასაკვირველია! რა გეეწყობა... მე სიკეთე მინდოდა შენთვის, ღმერთმა იცის, თვარა სხვა ინტერესი მე მაინც და მაინც იმისთანა არც კი მქონებია. სამაშვალოს აღებაზედ თუ იტყვის კაცი, მე აქ, შენთან, ზარალშიაც ვარ. შემეძლო ის ყმაწვილი სხვაგან წამეყვანა, სხვა ქალი მეჩვენებია, სადაც ას თუმანზედ არც ალაპარაკებდნენ—ჩემი პირდაპირი სარგებლობა იქნებოდა—ასი მანეთი მერგებოდა სამაშვალო. მარა შენი გულისათვის მევიყვანე აქ... ჩემდა პირად მე დიდის სიამოვნებით სამაშვალოს დაკლებაზედ თანახმა ვარ, მარა აქედან ვიცი, რომ ქაიხოსრო არასფრის გულისთვის მავას არ იზამს... მერე, როგორც გითხარი, მე ვერ ვეტყვი მზითვის

დაკლების თაობაზე ერთ სიტყვასაც... მაღლობა ღმერთს! არ მეგონა, თუ ამ ოჯახში მე ასე შერცხვენილი დავრჩებოდი... ვერც იმას წარმოვიდგენდი, თუ რომ ასე ერთი ფიორის გული-სათვის ადამიანის შვილს ბედს დაუკარგავდით! რა გაეწყობა! მე კი არა, ჩემზედ უკეთესებს მოსვლიათ ამნაირი შემთხვევა! ალბად შევმცდარვარ, ვერ მიმიგნია, სად არი იმ ყმაწვილის ბედი!...

იმით უფრო გულნატკენმა, რომ ასე მოულოდნელად ეცლებოდა ხელიდან სამაშვალო, ექვსი თუმანი, მწუხარე სოლომანმა რამდენჯელმე გაიარ-გამოიარა ოთახში, მერე მივიდა ფანჯარასთან და გაყუჩებულმა ეზოში დაიწყა ყურება. ბესარიონი ხმა-ამოუღებლივ იჯდა ტახტზედ.

— მაშვალი ვინ დაგადის? — ღიმილით იკითხა სოლომანმა, ისე რომ თავი არ მოუბრუნებია ბესარიონისკენ.

ამ უკანასკნელმა ვერც კი მოასწრო პასუხის მიცემა, რომ სოლომანი მოტრიალდა და დაიძახა:

— ძაღლი ხსენებაზეა! თავს მოვიჭრი, თუ მე ახლა ამაში ვცთებოდე... სიკოია გლახაკი დეეთრევა მაგაზედ! ხომ მივხვდი, ხომ მივხვდი? როგორც კაცი, მითხარი, მივხვდი თუ არა! ხომ! ეჰ, რავე მოათრევს თავის რაშს... აი გაგისკდა თავი, შენი ცარიელი თავი!

— სიკოიას სიტყვას რავე გავყვები, შე კაცო! — მიუგო ბესარიონმა.

— თავი მომჭერით, თუ მაგ მაშვლად არ დაგიდიოდეს! აბა რა უნდა მაგას შენთან, რას მოეთრევა! — ცხარობდა სოლომანი.

— კაცი კაცთან მივა-მოვა, რა ვუყოთ!

— არა, არა... მაგით მე ვერ მომატყუებ, ბესარიონ ჩემო! ღმერთმა მშვიდობა მოგცეთ და ამას კი არ მოველოდი, რომ შენთან სიკოს რჩევას და სიტყვას ჩემს რჩევაზედ და სიტყვაზედ მეტი პატივი ექნებოდა!.. კაცი აღარ ვყოფილვარ, ღმერთო მომკალი, და ის არი! ბოლოს არ ინანო კი, ეგ მითქვამს, ბოლოს არ ინანო! ახლა კი შვიდობით ბძანდებოდეთ! — და ზო-

მაზედ მეტად გაწიწმატებულმა სოლომანმა ქუდსა და ყაბალახს წამოავლო ხელი:— შვილობით ბძანდებოდე!

— რა იყო, შე კაცო? რა მოგივიდა?— წამოვარდა ბესარიონი

— არაფერი... მოლაპარაკებას არ დაგიშლიათ და ისაა!— დაცინვით წარმოსთქვა სოლომანმა და ზალაში გავიდა.

— სოლომან, მომითმინე.

— ახლავე შინ უნდა წევიდე... ჯორი უბძანე გამომიყვანონ.

— სოლომან, მომითმინე!— ეხვეწებოდა ბესარიონი.

— სწორედ არ შემიძლია და ტყვილა მაკავებთ!

— ახლა ასე გულმოსრულად შენი წასვლა... ღმერთმანი, სიკვდილია ჩემთვის... არ დევეძებ იმ ოხრიშვილს!

— რატომ, რატომ!— დაცინვით სთქვა სოლომანმა.

— მომითმინე, სოლომან... ვილაპარაკოთ... ეგებ რამე საშვალემა მოვიგონოთ... საქმეს ვუშველოთ... უშენოთ მე ვერაფერს ვერ მოვახერხებ იმაზედ მეტს, რაც ვქენი...

— შენ არ მომიკვდე, მე ერთ წამსაც აქანა დადგომა არ შემეძლოს! სალაპარაკო რაღა გვაქვს?! ჰჰ, მადლობა ღმერთს ქონდეს! კაცი ყორიფელს შეესწრები!— მწარედ ჩაიცინა სოლომანმა და აივანზედ გავიდა.

— ვეხვეწები და აღარ მოგივიცადა სოლომანმა!— უთხრა ბესარიონმა პელაგიას, რომელიც აივანზედ ემუსაიფებოდა ახლად მოსულ სტუმარს, გამხდარის პირი-სახის კაცს, რომელსაც ისე ჰქონდა გაბურძნეული თვა და წვერი, გეგონებოდათ, ამ კაცს სავარცხელი იშვიათად სჭერია ხელშიო. ეს იყო ის სიკოია, რომლის დანახვამ ასე თოფის-წამალივით ააფეთქა სოლომანი. მეტად ღარიბი აზნაური იგიც, სხვა ზოგიერთივით, დადიოდა მაშვლად აქა-იქ და ამით შოულობდა თითო-ორო-ლა მანათს და ასე გამოჰყავდა წლიდან-წლამდე თავი, რასაკვირველია, დიდის გაჭირვებით.

სოლომანმა ცივად ჩამოართვა ხელი სიკოიას და მერე პელაგიასთან მივიდა გამოსამშვიდობებლად.

— რატომ ასე მალე მიბძანდებით, ბატონო? მოგვიცადეთ ამდამ! — უთხრა პელაგიამ.

— საჭირო საქმე მაქვს, ოჯახში უნდა გიახლოთ უსათუოდ... გმადლობთ... შეიღობით ბძანდებოდეთ!

სოლომანი გამოეთხოვა ყველას და გაწიწმატებული სულ ჩაქაჩით მიარბენინებდა თავის პატარა ჯორს.

ბესარიონი თვალს ადევნებდა და თავის გუნებაში ამბობდა: — სად წამიხვალ... სამაშვალოს ასე ადვილად რაღა დაკარგავ? არ ვიცი, რა კაციც ბძანდები? კარგ ღროს არ მოეთრია ეს გლახა სიკოია... დარწმუნებულია, რომ მაშვლად დამიდის... თავს გეიტებს და სამაშვალოს არ დაკარგავ, ვიცი, ჩემო სოლომან!

— გაათავეთ, ბესარიონ, ქათამაძესთან მოლაპარაკება? — იკითხა სიკოიამ.

— რას. გაათავებ, ყმაწვილო! მომკლეს, მომკლეს იმდენს ჭიჭყინობენ თითო კაპიკზედ... — მიუგო ბესარიონმა: — რაღაცა გონიათ ის ყმაწვილი და ცოტას კი აღარ ჯერდებიან იმათ გუნებაში... ჯერ იმის მადლობაც მითხრან, რომ ქალს ვაძლევფულს და ქალს რაღა მივცემ ქათამაძეს? კაი ფულით კაი გვარიშვილის კაცს ვიშოვი... ქათამაძეს არ ჩოუყარო ას-ასიანები!

ამსობაში სოლომანი გულ-ამღვრეული მიაჩაქაჩებდა აღმართ-დაღმართებში თავის ჯორს და წაშ-და-უწუმ დეზებს სცემდა საწყალ პირუტყვს, რომელსაც სრულიად ვერ გაეგო, რა დაეშავებინა ასეთი თავის პატრონისთვის. სოლომანი დღემდე კარგად ეპყრობოდა ჯორს და დღეს კი ტყვილა-უბრალოდ ამდენი ცემა-ტყევა მიაყენა. გაკვირვებული, თან შეშინებული და დამურთხალი ჯორი მარბოდა და, მისდა უნებურად, ხან კოლობოხებს წაჰკრავდა ფეხს, ხან ქვას, წაიფორხილებდა ამის გამო, რასაკვირველია, ახლა ამიტომ აგინებდა და ჰლანძღავდა პატრონი. არც გასამტყუნარი იყო სოლომანი, რომ ასე უდიერად ეპყრობოდა ჯორს. განა სოლომანს შეეძლო გულ-გრილად მთელი ამდენის ხნის საქმის ჩაფუჭება? კაცმა ამდენი იწანწალა, იდავიდარაბა, ძაღლის ყბა გამოიბა იმდენის ლაპა-

რაკით, ხან ერთი შეიჯერია, ხან მეორე, ათასნაირის ტყუილების თქმა დასჭირდა. ერთი სიტყვით, ყოველივე დაითმინა, რაც ამისთანობაში მაშვალს თავის ტეხა დაატყდება ხოლმე, და როცა ყოველივე ესე თავს გადახდა და კაცმა იფიქრა, ახლა კი მეშველა, საქმეს თავი გამოვაბიო, სამაჰანკლოს ჯიბეში ჩავეიხრიალებო, როცა დასვენებას აპირობდა—წარმოიდგინეთ, ამ დროს იგებს, რომ ეს ამდენი შრომა ტყვილი ყოფილა, უქმი, უსარგებლო, საქმე ხელახლად დასაწყობი და გასარიგებელი... განა შეიძლება გულგრილად აიტანოს ამისთანა ამბავი ადამიანმა? განა შეიძლება, რომ ამ ყოფაში იმისთანა ცეცხლი არ მოეკიდოს, რომ, ჯორი კი არა, თავისი თავიც დაავიწყებინოს? ასეთი იყო სოლომანის მდგომარეობაც! ხელიდან ეცლება, ეცლება ეს საძაგელი ბესარიონი, ჰმ, ასი მანეთის გულისათვის და ბესარიონთან ერთად ეცლება სამაშვალო ექვსი თუმანიც, რომელიც თითქმის ჯიბეში ეგულებოდა საწყალ ღარიბ აზნაურს, რომელმაც თავის ღირსებასა და წოდებასაც კი აღარ მიჰხედა, ოღონდ ის ოხერი ორიოდე გროში ეშოვნა... იკარგება, იკარგება წვალებით, ოფლით ნაშოენი სამაშვალო და ამასთან იკარგება დროც! გაცთა ხომ კაცი... სადმე სხვაგან შეეძლო მაშვალობა გეეწყო და ახლა უკვე აღებული ექნებოდა გასამრჯელო!.. და სოლომანს საშინლად გული მოსდიოდა იმ კულდაბზიკა აზნაურებზე, რომლებსაც არაფერი გააჩნიათ და მაინც თავის გვაროვნობას და წინანდელ ამაყობას არ ივიწყებენ, რომლებთანაც ამის გამო ადამიანი ვერავეთარ საბეჯითო საქმეს ვერ დაიკავენ, რომ ათას ნაირ ტყვილებში არ გეეხვიო... ქაიხოსრო ქათამაძეს რავე დეიყოლიებდა ასი მანეთის დაკლებაზე! ქაიხოსრო უიმიოდაც თავს იკლავდა, რომ შევილის ხათრით ასე ნაკლებიანი მზითვით მიჰყავდა რძალი, როცა მის შვილზედ ნაკლები ყმაწვილები ას-თუმნიან ქალებსაც წუნობენ. დაეკარგა, წმინდად დაეკარგა სოლომანს მისი სამაშვალო ექვსი თუმანი... და მერე ვინ წეიდებს ხუთ თუმანს სიკო, სიკოია გლახაკი! ეს უფრო უწყლავდა გულს უიღბლო მაშვალს... რომ ვინმე გამოჩნდეს მერმე, თუ გინდ გლახაკი,

ოლონდ კი ნაკლები ითხოვოს მზითვი, ბესარიონი ამ მესამეს გაატანს თავის ქალიშვილს... იმას ერთი დარდი აქვს: მოწიფული ქალი თავიდან მოიშორიოს და, რაც შეიძლება, უფრო იოლად გამოვიდეს. ამ გლახაკმა სიკოიამ გამოუძებნა სადღაც ვიღაცა ოხერი და სიძეთ უჩიგებს... რაღა ლაპარაკი უნდა, რომ ბესარიონი ამ უკანასკნელს მისცემს ქალს და ასი მანეთი ხელში შერჩება! სიკოიასაგან ემართება ახლა ეს, რა კაცისაგან?! ვინაა იმისთანა, რომ ცოლის თხოვნას აპირობს? სად გამოაწყოს ახლა ახალი მაშვალობა—ეს სოლომანისთანა აზნაურისთვის, ფულის შოვნის თითქმის ერთად-ერთი წყარო, ერთად-ერთი საშუალება? სოლომანის გული ათას ნაირად ტრიალებდა და ტოკავდა... მისი ტვინი გარდამეტებულ მუშაობაში იყო, მტკიცე საბუთებს ეძებდა, რომ იქნება დევაჯერო როგორმე ქაიხოსრო და დევაკლებინო ათი თუმანიო. მაგრამ მოსაზრების ძალას ის სიკოია უსუსტებდა, რომელიც თვალწინ უდგა, რომელიც სოლომანს მოსვენებას არ აძლევდა, გულს უმღვრევდა და გონებას უჩლოუნებდა.

— მეც დამეკარგოს, მარა არც იმას გავატან! — გადაწყვეტით წამოიძახა სოლომანმა და ამასთანავე ერთი ისე ღონიერად გადაჰკრა მათრახი ყოვლად უდნაშაულო ჯორს, რომ უიმისოდაც დამფთხალმა პირუტყვმა სრულიად გონება დაჰკარგა, გაფრინდა რაც ღონე ჰქონდა, და თან თავისი აღელვებულობი მხედარიც გაიტაცა.

ეფროსინემ პირველ დანახვისათნავე შეატყო ქმარს აღელვება და, როცა შეიტყო, როგორც იყო საქმე, საყვედურით უთხრა ქმარს.

— წინდაწინვე ვიცოდი, რომ მაგ მაშვალობიდან არაფერი ხეირი არ გამოვიდოდა! სად აქვს ბესარიონს იმდენი შეძლება, რვაასი მანეთი ერთ შვილს მიცეს მზითვათ!

— თუ არა აქვს, მოვაძებნიებ! ასე ადვილად რაღა წამიჭა ხელიდან!

— ახლა კაი მიზეზი მინც გაქვს და, თუ ღმერთი გწამს, თავი დაანებე მაგ საქმეს.

— შენც არ მომიკვდე!—გაცხარებით წამოიძახა სოლომანმა:—ასე ადვილად მომჩიება ბესარიონი?! მერე ყველა ამიგდებს, ვისაც რაღა იამება, ისე მომინდომებს ათამაშებას! ისე სოლომანმა იცოცხლოს, როგორც მე არაფერ საშვალებას არ დევერიდო ბესარიონთან ჩემი ტყვილა გაცთენისათვის! ნახავს ავერ, თუ იმან ქალიშვილი გაათხოვოს სიკოიას დახმარებით. ღმერთო მომკალი, სიკოიაზედ გასაცვლელი კაცი შევიქენი... ამასაც ნახვენ!—სოლომანს ეტყობოდა, რომ ბესარიონს არაფრით არ დაჰზოგავდა თავის ჯავრის ამოსაყრელად.

გარეთ ძაღლმა დაიყუთა.

— ვინ ოხერია ამ დროს? კაცს მოსვენებას არ აღირსებენ!—განჩხლებითა სთქვა სოლომანმა.

ძაღლმა უფრო მოუხშირა ყუთა.

— ვილაც არი, მართლა! გახედე ერთი!—უთხრა ეფროსინემ.

სოლომანი უკმაყოფილოდ წამოდგა, გავიდა აივანზედ და დაიძახა.

— რომელი ხარ მად?

— მე ვარ, სოლომან... გამომხედე, შენი კირიმე!—მოიხმა ხმა.

ღამის სიბნელეში ყოვლად შეუძლებელი იყო კაცს კაცი დენება.

— ვინ შენი!.. სახლში შემოდი, მაგ ბნელაში რომ გაჩერებულხარ!—გაჯავრებით გადუძახა სოლომანმა.—ნწა, გაჩუმდი, შე მგლის არჩივო!—მიაძახა მან ძაღლს.

— აქეთ გამომხედე, თუ კაცი ხარ!—მოისმა ისევ ხმა.

სოლომანი, რომელმაც დაკვირვებით ყური დაუგლო ამ ხმას, გაშტერებული დარჩა, ნუ თუ მართლა ბესარიონის ხმაა ეს ხმა? რა უნდა ბესარიონს ამ დროს, ამ ღამეში, აქ, ამ სიშორეს? ხმა კი ბესარიონისაა, ნამდვილ მისი ხმაა!

სოლომანმა ჩაირბინა ეზოში და იქითგან გაეშურა, საიდანაც ხმა მოისმოდა.

— ბესარიონი ხარ?

— მე ვარ, სოლომან, მე...

— რა ამბავია? რას დავებრალო შენი აქ მოსვლა ამ დროს? —
ეკითხებოდა გაოცებული მასპინძელი.

— მეტის-მეტი გულფიცხი კაცი ხარ, შე დალოცვილო...
შურდულივით გამოექანე, სიტყვაც აღარ მაცალე მეთქვა! უმი-
ზეზოდ თოფის წამალივით აფეთქდი! მეტი გზა აღარ დამირჩა,
უკან უნდა გამოგკიდებოდი!

სოლომანმა გულიანად გაღიხარხარა ამაზედ.

— შენ ქე გეცინება და მე საქმე მიხთება, შე კაცო!

— სახლში მობძანდი, ბესარიონ!

— არა, არა... აქ გვირჩევენია! — მიუგო ბესარიონმა.

— სახლში მობრძანდი... არავინ არ მყავს... მე და ჩემი
ცოლი ვართ მარტო!

— არა, არა... აქ გეტყვი იმ ორ სიტყვას, რაც სათქმე-
ლი მაქვს, შენთან კი უკაცრავად ვარ!

— აივანზედ მაინც ავიდეთ...

— გთხოვ აქედან ნურსად წამიყვან... მშვენიერ ადგილას
ვართ! აქეთ მობძანდი! — ბესარიონმა უფრო შიგნით გაიწია ეზო-
სკენ, თან სოლომანიც გაჰყვა, და ცხენიც გვერდთ ამოიყენა. —
აქ ველარავინ შეგვხედავს, სტუმარიც რომ მოგივიდეს ვინმე!..
ჰო, იცი, რისთვის მოვედი ახლა მე შენთან?

— სწორედ აღარ ვიცი! — მიუგო სოლომანმა.

— ნუ დამლუპავ კაცს, სოლომან... შენი ცოლ-შვილის
გულისათვის, ნუ დამლუპავ! ყურმოკრილი მოსამსახურე გამხა-
დე შენი... და შენს შემწეობას ნუ მომიშლი... შემეწიე, აგ-
რემც შენც ღმერთი შეგეწევა!

— ბესარიონ ჩემო, მე ამ დილასაც ველაპარაკებოდი...

— კი, კი... ჩემი სიკეთე რომ გსურდა, იმიტომ გეისარ-
ჯე... ჩემს სიგლახეში მე ვარ, მარტო მე ვარ, დანაშაული,
ყორიფელი ჩემი ოხერი ხელმოკლეობით მემართება... მარა
ჩემს შვილს ვაბრალებ, ჩემს საწყალ ელპიტეს, ოხერი მამის
ხელში რომაა ჩავარდნილი... თუ გინდ მომაკვდავი მჯოლებო-
დეს და გამოგებრუნებოს, ისე ჩავთვლი, თუ იმდენად შემე-

წევი, რომ იმ ყმაწვილს, ქაიხოსროს შვილს, ჩემს ელპიტეს არ დააშორებ... შენს ხელშია ყველაფერი, სოლომან!..

— ბესარიონ ჩემო, ახლა შენ თვითონ თქვი... ჭკვიანი კაცი ხარ... შემიძლია ქაიხოსროსთან გაგებდო მაგის თქმა...

— შემიბრალებო... კაცი შემიბრალებო... კაცი, კაცი!.. მწარე გულით მონდომებული ვიყავი, ყველგან ვეძიე, მარა თელათ ვერ მოვუყარე ფულს თავი... ამას გეხვეწებით და გემუდარებით, ქვეყანაში ნუ გამომაქიანებთ, ნუ შემარცხვენთ... ქალს ნუ მიმიტოვებთ... შე კურთხეულის შვილო, არ იცი რა დრო მოგვესწრო, რა საცოდვაობაში ვართ ერთიანად ჩავარდნილი?!.. ყველას, თელათ აზნაურობას რა გასაჭირის დღე გვადგა, რა შავი დღე შემოგვესწრო?.. სამზითვო ფული კი არა, ლუკმა პურს ძლივს-ძლივს ვმოულობთ. წლიური სარჩო სანახევროდ აღარა გვაქვს... ამასთან იმისთანა უღმერთობაც შემოვიდა, რომ სანამ ფულით ჯიბას არ გოუტენი ქალს, აღარავინ თხოულობს... სად იშოვოს ჩემისთანა აზნაუშვილმა ხუთასი და ექვსასი მანეთი... კაი, გავყიდე მიწა, შეკვივიწროვე საქმე, ერთი მოვიშორიე როგორც იქნა; მეორეს და მესამეს რაღა უყოს კაცმა?.. ფიქრობ, ფიქრობ, მარა არაფერი გამოდის... ქალი კი ხანში შედის და, თუ დროზედ ვერ უჩვენე გზა, შემოგაბერდება ხელში და მერე ხელსაც არავინ მოგიკიდებს... დაგედვა შვილის ცოდვა... ღმერთს გფიცავარ, იმისთანა გარემოებაში ვართ, რომ ისევ ის ჯობია, კაცი ოჯახს რომ არ მოეკიდო!... ღმერთს გფიცავარ... აბა რანაირია ახლა ჩემი მდგომარეობა!.. კაციც რომ უარესი შეიქმნა, რომ ერთმანეთის შებრალება აღარ იციან... ბიჭო, თუ კაი კაცი ვარ, სამოყვროთ გინდებვარ, რაღაზედ მკარცვავ და მგლეჯავ... ამაზედ მეტი უკუღმართობა იქნება?!.. ღმერთმანი, ცოდვაც არაა, რომ ამისთანაში კაციც მოატყუო, თუ კი რამე გაგეწყობა...

— შენ ხომ არ აპარობ ამ გზას დაადგე?..—სიცოლიათ უთხრა სოლომანმა.

— არაფერი ცოდვა არ იქნება, ის ღრჯო კაცი, ქაიხოსრო რომ მოვატყუო... მარა ჩემს სასიძოს კი ამას არ ვუზამ არაფრის გულისთვის...

— ბესარიონ, შენ რაღაც გაქვს ნაფიქრები... ისე გატყობ... მე თელი ზვალინდელი დღე თავი უნდა ვიტეხო, რამე გზა გამოვნახო, ქაიხოსროს რომ შამოუარო... თელი გზაც, შენგან რომ წამოველი, ამას მოვანდომე, მარა ჯერ ვერაფერი დავაწყვე. ვაი სიკოს ტყავს, სულ იმან ამირია ეს საქმე, თუ არა შენ ას მანეთს კი იშოვიდი, სადაც იქნებოდა!.. სადმე იქნება ფეხს კი წავაკვრევენებ იმ გლახაკს!..

— სოლომან, სიკოიას თავი დაანებე, ყური მიგდე აგერ!

— ჰო!

— შენ არ მომიკვდე, იმ შვილს გეფიცები, უფრო დამიჯერებ, შენ არაფერი დავაკლდეს... თუ არ შეგემატოს... ჩემს სიტყვას თუ შენ დეიჯერებ და დაადგები!

— რაი, რა?—მოუთმენელად შესძახა სოლომანმა.

— ჩემსას მინდოდა მეტქვა ეგ შენთვის, მარა არ დამაცალე, გამომეჩეცი... ამ ღამეში წამომიყვანე ამისათვის...

— თქვი, თქვი, შე კაი კაცო!—აჩქარებდა სოლომანი—სული წამივიდა ეს არი...

— შენ თვითონ კარგად იცი, რომ იმ ჩემ სასიძოს ძალიან მოსწონს ჩემი ელბიტე, —დაიწყა ბესარიონმა.

— მართალია...

— იმასაც ამბობს თურმე, რომ სხვა ქალს არ შევირთავო, თუ არა ამ ჩემს ელბიტესო... ეს იმისთანა სარწმუნო კაცმა მითხრა, რომ არ შემიძლია არ დავუჯერო... მერე კიდევ იმ ყმაწვილის ნათესავიცაა... მზითებს რას დევძებო, ასე ამბობს თურმე... მე ქალი მინდოა, თვარა... ჩემი სამყოფა სარჩო ყოველთვის მექნებაო...

— მართალი გითხრა, ჩემთანაც ქე უთქვამს მაგ...

— ჰო და... მერე, შე კაცო, თუ კი საქმე ასეა, ქაიხოსროს ნუ გადამატანთ!

— მე ვერ მივიხვდი კიდევ, რისი თქმა გინდა!—უთხრა სოლომანმა.

— რა მინდა და შენ რომ იმ ყმაწვილთან მოილაპარაკო...

— რა?

— უთხარი, რომ ასე-ასეა შენი სასიამოვნოს საქმე... ფული ვეღარ იშოვებ-თქვა... მიწა-წყალს ტყვილ ფასში ნუ გააყიდებ-თქვა... სამღვდელოდ ემზადები-თქვა და პირველი სამადლო საქმე იქნეს ეგა-თქვა... თუ ერთი ასი მანეთი არ მოუკვლი, იძულებული იქნება-თქვა, ქალი სხვას მისცეს... ისიც უთხარი, რომ მთხოვნელიც ყავს-თქვა... რაკი ისე გულით უნდა ჩემი შეილი, რაეა დევიჯერო, ასე ცოტასათვის უარი თქვას... მერე კიდევ შენებურად რომ მოუყვები, ის ყმაწვილი, დარწმუნებული ვარ, თანახმა გაგიხდება...

— ყმაწვილი კი გაგვიხთება თანახმა, მარა საქმე ქაიხოსროა, — წამოიძახა სოლომანმა.

— ის ყმაწვილი თუ თანახმა გახთა ამ ასი მანეთის მოკლებსა, მეტი აღარაფერი გვინდა...

— ყმაწვილს ვინ კითხავს, ბატონო!! — მოუთმენელად წამოიძახა ისევ სოლომანმა.

— ბატონო, შენ გეიგონე ჯერ ჩემი... და მერე თქვი, თუ ვცდები... ყმაწვილი თუ თანახმა გაგვიხთა, ქაიხოსროს ნურაფერს ეტყვი შენ... მომიყვანე ის ჩემს სახლში იმ აზრით, რომ რაც პირობა გექონია, ვითომ იმას ვაძლევ... სამზითვო ფულის ჩაბარების დროს შეიტყობს, რომ სამასი მანეთის მეტს არ ვაძლევ...

— თავს მოიკლავს... ერთს უბედურებას გვიზამს! — წამოიძახა სოლომანმა.

— ეგ მეც ვიცი, მარა შენ უნდა დაარიგო ყმაწვილი, რომ მამას იქვე ხალხში თხოვოს, რაც იქნება, იმით დაკმაყოფილება... ვინც იქ დაგესწრებათ, ყველა შემოეხვევიო და თხოვთ ქაიხოსროს და, რაეა დევიჯერო, ყველას ხათრი არ გაგიწიოსთ. მით უფრო რომ, ეტყვით, მალე მიიღებთ-თქვა... ყოჩაღათ ყმაწვილი უნდა იქნეს, ამას გეხვეწები დაარიგო იგი კარგად... თუ ასე მომეხმარები, ერთი სიტყვით, შენ ყურმოკრილ ყმათ გამხთი... ცოლშვილს გფიცავარ...

სოლომანმა სიტყვა აცალა ბესარიონს; მერე კი ღიმილით უთხრა:

— ეგ კაი დაგემართოს, შენთვის, შეიძლება კარგი იქნეს, მარა რა...

— ვითომ ქაიხოსრო სამაშვალოს აღარ მოგცემს?

— ჰო!

— შე კაცო, უიმისოთაც ხომ გეკარგება და თუ ასე მოიქცევი, ჩემი სიძე იმდენად უმადური რაღა იქნება, რომ შენი ხვედრი, რაც შენ წესით გერგება—ხუთი თუმანი—დაგიკარგოს... მაგაში მე ვიქნები სწორედ თავმდები... ამას გარდა, ჩემი მხრით, როგორც კაცი, იმ თუმანს, რომელიც გაკლდება, მე მოვართმევ ჩემი ჯიბიდან... როგორც პატიოსანი კაცი!

— კარგი... ბატონი ბრძანდები!—ცოტა მოფიქრების შემდეგ სიტყვა სოლომანმა... მაგას კი ეგრე გავაწყობ, თუ შენ, ბესარიონ, შენი მხრით არ მომატყუებ...

— ღმერმა თავი დამიმხოს მაშინ... ცოლშვილი გამიწყვიტოს...

— აბა კარგი... გახსოვდეს ეს შენი სიტყვა!

— უპატიოსნო, შერცხვენილი კაცი დამიძახე, თუ შენ რამე დაგაკარგვია!

— გენდობი. მეტი გზა არ მაქვს... თუ მომატყუე და სიკოიას ჯავრი მაინც აღარ ჩამყვება რომ შენი შვილის სამაშვალო იმას აღარ ექნება წაღებულო...

— აბა ასე, ჩემო სოლომან...

— კი ბატონო!

— ამ სამ დღეში მოგელი და იმ ყმაწვილის აზრსაც გამაგებინებ, შენი სულის ჭირიმე...

— კი, კი.

— შენს სულს დავენაცვლე... შენ თუ მოინდომე, ყოველიფერი იქნება; რაღა თქმა უნდა... ახლა ისე წავალ სახლში, თუგინდ ფრთები მქონდეს შემოსხმული...

— ახლა რაღა წახვალ სახლში, რას ამბობ, ბესარიონ?

— კი, შენი ჭირიმე, კი...

— გადირია ჩემი მტერი... ამ ღამეში სიარული?... მოისვენე და ხვალ დილა-ადრიანად წაბძანდები და ის იქნება...

— არა, არა, სოლომან ჩემო!

— რა მიზეზია, რატომ ახლა?

— მართალი გითხრა, არ მინდა ვინმემ გეიგოს, თუ მე შენთან ვიყავი... არაფერი არ მიჭირს... ცხენი კაი მყავს... თვალს არ მაკლია... მეტი რა მინდა... შვიდობით, შენი ჭირი-მე, და აბა, შენებურად მომიკვარახჭინე ეგ საქმე და მერე მე და ჩემმა ნამუსმა ვიციოთ...

— შიში ნუ გაქვს... დაიმედებული იყავი!.. ოღონდ შენი მხრით შენი სიტყვა არ დაივიწყო!..

ბესარიონი გამოემშვიდობა სოლომანს, მოაჯდა ცხენს და ისე გააქროლა ამ უმთვარო, ბნელ ღამეში, რომ მხოლოდ ცხენის-ფეხის ტყაპა-ტყუბი ისმოდა.

— ეფროსინე! — მხიარულად შესძახა სოლომანმა ცოლს, სახლში რომ შევიდა: — ღმერთი ისევ ჩვენსკენ არი... ან კი რა-ღა დოუკარგავდა საწყალ კაცს მის ნაშრომ-ნადაგს-ნაწვალებს... წარმოიდგინე, ბესარიონ საქარაძე იყო ახლა ჩემთან — და სოლომანი მოუყვა, თუ რა ლაპარაკი ჰქონდათ და რა პლანები დააწყვეს. — მეც მაგას მოვიფიქრებდი, რასაკვირველია, მარა ისე ვიყავი გაცცხლებული, რომ ნამეტანი... რა ეშმაკი კაცია, ბესარიონიც... ისიც გეიგო, ესეც და ახლა უნდა, რომ ორივე ყმაწვილი შეაჯიბროს... რა ოხერი რამაა... მარა იმათ ყველას თავი უტეხაათ... მე ჩემი არ დამეკარგოს-და!..

იმედ-მოცემული, გამხიარულებული სოლომანი მადიანად შეექცა თავის ღარიბულ ვახშამს და სიამოვნებით გადაჰკრა ორიოდე სტაქანი წყლიანი ღვინო.

მეორე დღეს სოლომანმა გასწია ქაიხოსრო ქათამაძისას.

ქაიხოსრო ქათამაძე იყო სასულიერო წოდების კაცის შვილი, თუმცა თვითონ ღედლობა არ ღეეძია, უფროსი შვილი, ნიკო კი სამღვდლოდ გამოზარდა და სემენარიიაში კურს-დასრულებულისათვის ცოლის თხოვნას ეჩქარებოდა, რადგანაც ეპისკოპოსს მისი მღვდლად კურთხევა უნდოდა. ნასწავლის შვილით თავ-მომწონე ქაიხოსრო ქალების დიდ გამორჩევაში იყო თავის შვილისათვის: ლამაზიც, დიდ-მზითვიანიც და კაი

გვარიშვილიც უნდა ყოფილიყო უსათუოდ მისი შვილის საცოლო. ბევრს აზნაურს ენატრებოდა ეშოვა სიძედ სამღვდლოდ გამზადებული ყმაწვილი ქათამაძე; ბევრმა დაივიწყა ამისათვის თავისი გარიც და წინანდელი წარჩინებულობა, მაგრამ ბევრი ღირსი არ გახდა ქაიხოსროს ყურადღებისა. ბედმა, ისიც სოლომანის წყალობით, ბესარიონ საქარაძეს გაუღიმა, მაგრამ ამ უკანასკნელს წელი სწყდებოდა იმდენის მზითვის მიცემითა. რასაკვირველია, სხვა შემთხვევაში ამდენი პატივი არ დაედებოდა ნიკო ქათამაძეს, მღვდლად საკურთხი რომ არ ყოფილიყო. მღვდელს ცოტა ჯამაგირიცა აქვს ცოტა შემოსავალიც თავის მრევლიდან და ამით უფრო უზრუნველყოფილია, ვიდრე უმეტესი ნაწილი სრულიად გაღარიბებულ, გაღატაკებულ, დაცემულ ჩვენებურ აზნაურობისა. ბესარიონიც ამ უკანასკნელებს ეკუთვნოდა და აღარც თავის აზნაურულს სიამაყეს დაეძებდა, აღარც თავის კარგ გვარიშვილობას, ოღონდ რაიმე გზით ქალიშვილი იმისთანა კაცისათვის მიეცა, რომელსაც ლუკმა პური მანც საძებარი არა ჰქონდა. ქაიხოსრო კიდევ გულ-დაწყვეტილივით იყო, რომ მისმა შვილმა ასი თუმანი ვერ აიღო, მაგრამ შვილის ხათრით აღარაფერს ამბობდა; იცოდა, რომ ნიკოს მეტად მოსწონდა საქარაძის ლამაზი ქალიშვილი; თან ესეც ამშვიდებდა, რომ გამრჯელ, დაუზარებელ ქაიხოსროს, თავის დაგვარად, კარგი მოწყობილი, შეძლებული ოჯახი ჰქონდა.

სოლომანის მისვლისათანავე იკითხა, რას შერება ბესარიონიო, მზათა თუ არაო. სოლომანი თავისი მოქარგულის ენით მოუყვა, თუ რა მზადებაშია ბესარიონი და რა სიხარულით მოვლის ქალიშვილის გაბედნიერების დღეს, და ამიტომ, მისდანებისად, ჯერ მზათ არაა და მალე კი ყველაფერი თავმოყრილი ექნებაო. ქაიხოსრომ ვერც ახლა მოითმინა, რომ სოლომანისათვის საყვედური არ ეთქვა, შენ შემაკთინე და ასე ცოტა-მზითვიანი ქალი ათხოვიე ნიკოსაო. სოლომანმა კარგად იცოდა ქაიხოსროს ხასიათი და თავი მოუქონა.

— შე დალოცვილო... ქალი კაი ვუშოვე, კაი ოჯახისა... და ფული თქვენოდენი ვისა აქვს!.. რალათ გინდათ ერთ სა-

ცოდავ აზნაუშვილს თელი საცხოვრებელი რო წაართვათ?!. მოგცემსთ კი, მარა ღვთის მოცემული თქვენ რომ თქვენი ბევრი გაქვთ... რაღათ გესაჭიროებათ მეტი?!..

ქაიხოსრომ სიამოვნებით გადინახარა ამ ქებაზედ და სოლომანს უთხრა.

— მელა ხარ, მელა, სოლომან ჩემო!

სოლომანის ქება-შესხმით ნასიამოვნები ქაიხოსრო მეათასედ მოჰყვა, რა ნაირად მოსწონდათ უფროსებს სემინარიაში მისი შვილი, რას ჰპირდებოდა ახლა ეპისკოპოზი,—ერთის სიტყვით, მოხუცებულს კაცს მეტის-მეტად მოსწონდა თავისი შვილი. სოლომანმა დიდის მოთმინებით მოისმინა გაუთავებელი ტრაბახი მოხუცებულის კაცისა და მემრე, როცა მოხერხებული დრო იშოვა, თავის საქმეს შეუდგა. მოუყვა ნიკოს საქმის გარემოებას და ყმაწვილი ძალზედ ააშფოთა თავის ნაამბობით.

— უსათუოდ უნდა დოუკლო იმ კაცს ასი მანათი, თვარა ბესარიონი სხვას მისცემს ქალს... ასი მანათის გულისათვის რაფა დაკარგავს ყმაწვილი კაცი იმისთანა საცოლოს, როგორც საქარაძის ქალია! მე არ მოვკვდე! შენ ის არ იფიქრო, მარტო ჩემი ინტერესი მალაპარაკებდეს... მაშინ უსინდისო დამიძახე... მე ის მიწდა, რომ კაი ყმაწვილს, როგორიც შენ ხარ, ჩვენი ქვეყნისთვის სასარგებლო, რასაკვირველია, შეგზვდეს კაი ქალიც... ჩემი სარგებლობა უპირველესი ის იქნება, რომ მოყვარედ შემეძინება ერთი კაი ოჯახი... და ღმერთმა ყოველ ჩემიანს მისცეს იმისთანა კაი საოჯახო ქალი, როგორიც ელპიტე იქნება... ლამაზი, მშვენიერი, წყნარი, თავმდაბალი, უწყინარი, კვიანი, მორჩილი ყველასი, ერთი სიტყვით, რაც კი საჭიროა საოჯახო ქალისათვის... ყმაწვილი დაჰკარგავს ასი მანათის გულისათვის ამისთანა ქალს?! არა მგონია!—დაატანა სოლომანმა და თავის ლაპარაკით იმ ზომამდინ მიიყვანა ყმაწვილი კაცი, რომ, პირიქით, ის ეხვეწებოდა და ემუდარებოდა, შემწეობა აღმომიჩინე, დამეხმარე საქმე არ ჩაიშალოსო. ნიკო თანხმა იყო სოლომანის ყოველ წინადადებისა ყოველის მისის რჩევისა.

გამარჯვებული მაშვალი ახლა მხიარულად მიაჩქჩაქებდა საღამოს ჯორს თავის სახლისაკენ და ერთხელაც არ უთქვამს წყრომის სიტყვა თავის დაულალავის ამხანაგისათვის.

კვირიკობისთვის დამღვეი იყო. ბესარიონ საქარაძის პატარა ეზოში ბლომად მოეყარა ხალხს თავი; ბევრი კიღვე თანდათან ემატებოდა. ეზოს ერთს კუთხეში გაკეთებულ ფანჯარტურს ქვეშ სუფრები იყო გაწყობილი, გრძელი ფიცრის სასხდომებით აქეთ-იქიდან. საღამოეამდებოდა. სასიძო თავის მაყრიონით უკვე კაი ხნის მოსული იყო.

მორთულ-მოკმაზული დედოფალი, ეკლესიაში წასასვლელად ჯვარის-დასაწერად მომზადებული, ჯერ-ჯერობით ქალღმით გატენილ, პატარა ოთახში იჯდა, მორცხვად თავ-დახრილი და ძირს თვალგ-დაშვებული. დედა-მისი პელაგია მოუსვენრად იყო, ხან-და-ხან შემოირბენდა ოთახში და ისევ მალე სადღაც გაჰქრებოდა, ყველას რაღაც აღშფოთება და უკმაყოფილოდ ყოფნა ეტყობოდა. ხან-და-ხან თუ გაღუფუჭუნებდა ერთი მეორეს ორიოდ სიტყვას. და მერე ისევ მალე შესწყვეტავდნენ ლაპარაკს და თავის ქნევით დედოჯლისაკენ გაიქტირებოდნენ. ეტყობოდა, რაღაც უსიამოვნო ამბავი უნდა ყოფილიყო, რომ ასე მწუხარედ იყო მთელი ეს საზოგადოება.

მართლაც, სამწუხარო ამბავი იყო. ქაიხოსრო ქათამაძე წასვლას აპირობდა შვილიან - მაყრებიანად და იძახდა, რომ ერთს წამსაც არ დავიციდი, თუ ბესარიონი თელათ ოთხას მანეთს არ ჩამაბარებს ხელშიო. ბევრს ეხვეწნენ, ათასნაირად ამართლებდნენ ბესარიონს, მოატყუა ერთმა კაცმაო, გუმინ უნდა მოეტანა ასი მანეთიო, ბევრი ამისთანები უთხრეს, მაგრამ მოხუცებული ვერაფრით ვერ დაამშვიდეს და ვერ დაიყოლიეს.

— ბატონო, იყოს ეგ ასი მანეთი ბესარიონზედ... მერე მოგვცემს, ხომ არ დეიკარგება... უსიამოვნობას ნუ მივაყენებთ ამ თელ საზოგადოებას! — უთხრა სასიძომ მამას.

— შენ, შვილო, ჯერ ქვეყნის ამბავი არაფერი იცი!.. შენს გამოზღაში რომ მე ფული დამიხარჯავს, ტყვილა ნაშო-

ვარი კი არ მქონებია... შენისთანა ყმაწვილს ის მზითები ეკადრება, ბესარიონი რომ შენ 'შეგპირდა?.. იმასაც აკლებს კიდევ?!.. არ მოგიკვდეს ქაიხოსრო, მე ეგ არასფრის გულისათვის არ ვქნა, შენ ჯვარი არ დაგაწერიო!—თითქმის ყვიროდა გაწიწმატებული ქაიხოსრო.

— გთხოვ, მამა...—დაიწყო ნიკომ.

— ტყვილა მთხოვ!

— ბატონო, თუ არა აქვს ხელზედ... ჩამოარჩობ იმ კაცს თუ?—უკმაყოფილებით უთხრა შვილმა.

— თუ არა აქვს და...—ქაიხოსრო ერთი მიტრიალდა და როცა თელი მოჰკრა ერთ თავის მომყოლს, გადუძახა:—მზათაა, პავლე, ცხენები?.. ახლავე გამოგვიყვანე და ყველა ჩვენებს შეატყობიე, რომ შივდივართ!..

— მამა, ეგ ყოვლად შეუძლებელია!—მიაძახა შვილმა.

— ტყვილად იფიქრა ბესარიონ საქარაძემ ჩემი გაცუცურაკება... სულ ტყვილად!—წამოიძახა ქაიხოსრომ და რამდენიმე ნაბიჯი გადასდგა.

ბევრს ეხვეწნენ იქით-აქედან ქაიხოსროს, არ დაჰლუპო საწყალი ბესარიონიო, მაგრამ ის მაინც თავისას არ იშლიდა.

— ბატონო ქაიხოსრო!—მივიდა ქაიხოსროსთან სრულიად თმა-გათეთრებული, ზორბა ტანისა და დარბაისელის შეხედულობის აზნაური და ოთახიდან მიმავალს გზა გადულობა:—ბატონო ქაიხოსრო, პატიოსანი კაცი ბძანდები და პატიოსან საზოგადოებაში იმყოფებით... იმედია, რომ ჩვენს საერთო თხოვნას კოტაოდენს პატივს მაინც დასდებთ და თქვენისთანა შეძლებული კაცი ასე კოტასათვის არ ინებებ არც შენის შვილის სასოწარკვეთილებაში ჩაგდებას და არც შენგან სამოყვროთ ამორჩეულ ოჯახის უსაზომო მწუხარედ დატოვებას... ყმაწვილ ქალსაც, რომელსაც არავითარი დანაშაულობა თქვენს წინაშე არ მიუძღვის, რომელიც განმზადებულია თქვენი უმორჩილესი მონა-მოსამსახურე გაჰხდეს, ამ ყვაწვილ ქალს, დარწმუნებული ვარ, იმდენად არ გვიმეტებთ, რომ ის ბედი, ღმერთმა რომ დოჟნიშნა, მოაცილოთ ასე და ამით სასტიკათ და-

საჯოთ, გული მოუკლათ... ამის მთხოვნელი ვართ, რომ უმან-კო არსებას ნუ დასჯით და იმედია, რომ ისიც არ დაივიწყებს თქვენგან მის შებრალებას და სამიღღემჩიოთ თქვენი მადლობელი იქნება... და ჩვენც მასთან ერთად, რასაკვირველია!

მოხუცებული აზნაური გაჩუმდა. გაჩუმებული იდგა ქაიხოსროს; ნიკომ მოჰკიდა ხელი და მეორე ოთახში გაიყვანა და თან შეკრებილებას უთხრა:

— ახლავე გიახლებით, ნურას უკაცრავად!... მამა, მე და შენ გევიყრებით, იცოდე, თუ ის პატიოსანი მოხუცი კაცი გააწვბილე ახლა.—უახრა ქაიხოსროს შვილმა და ორივე მამა-შვილი უკან შემობრუნდნენ...

— მე თანახმა ვარ, ბატონო,—მიუბრუნდა ქაიხოსრო მოხუცებულ აზნაურს:—თანახმა ვარ ჩემს შვილს ჯვარის დწერის ნება მივცე... თქვენი პატივისცემისათვის... მაგრამ ამასთან ერთი პირობა უნდა დავდვა და ის პირობა უსათუოდ უნდა ასრულდეს...

ნიკომ გაშტერებით დაუწყო ყურება მამას. ყმაწვილს, ცხოვრებაში გამოუცდელს, რცხვენოდა მეტის-მეტად და შეწუხებული იყო მამის უცნაურის ქცევით.

ქაიხოსრომ წინადადება მისცა ბესარიონს, თუ რომ ჯვარის საწერ ფულს, ესე იგი სამ თუმანს მომცენს, შვილს ჯვარის წერის ნებას მივცემო. დიდის ხნის ძებნის შემდეგ ბესარიონი მზარეულებში მოძებნეს და უთხრეს, რომ ეს სამი თუმანი რამე ფერად ეშოვა და ახლავე მიეცა ქაიხოსროსათვის. ბესარიონი ყველას ეფიცებოდა, რომ გროში კაპიკი არ გამაჩნიაო და ქაიხოსროს რაც ნებაეს ის ქნასო. დიდი დავიდარბით, თითქმის ძალდატანებით, როგორც იქნა, ბესარიონს მოატანინეს, ალბად წინდაწინ, საინიციბოდ, მომარაგებული ფული, ჩაბარეს დანარჩენ ფულებთან ეს სამი თუმანიც ქაიხოსროს და ამდენის უბედურებისა და გაწვალების შემდეგ, როგორც იქნა, ნეფე-დედოფალი ეკლესიაში წაიყვანეს.

რამოდენისამე საათის შემდეგ ბესარიონის ფანჯატურის ქვეშ მხიარული საზოგადოება გულ-უხვის მასპინძლის სტოლს გარს შემოსხდომოდა და „მრავალ-ჟამიერს“ და ათას სხვა სიმღერას ბოლო არა ჰქონდა, ღვინით სავსე ბოთლებით ახალგაზდა ნეფე-დედოფალს ულოცავდნენ ბედნიერებას და უნატრიდნენ სასურველ მომავალს.

ამ საერთო მხიარულებაში მხოლოდ სოლომანი ვერ იყო იმისთანა გუნებაზედ, როგორც შეეფერებოდა ისეთს მაშვალს, რომელმაც თავისი საქმე ბოლომდინ მიიყვანა. სოლომანის ამ ნაირ მდგომარეობის მიზეზი იყო ქაიხოსროს ცივად დახვედრა, როცა სოლომანმა შვილის გაბედნიერება მიულოცა. ამასთან სხვა საქმეც იყო, რომელიც ერთობ გულს უწვავდა სოლომანს.

ჯვარის-წერის შემდეგ ეკლესიიდან რომ ხალხი დაბრუნდა, სოლომანი მივიდა ბესარიონთან, მიულოცა შვილის გაბედნიერება და უთხრა:

— იმედია, ბესარიონ, შენი სიტყვა გახსოვს და აასრულებ კიდევაც... როგორც გინდოდა, ისე მოგიწყვე საქმე!

— ეგ კი მადლობელი ვარ... მარა პირშავად კი უნდა დავრჩე ახლა მე შენთან!—მიუკო ბესარიონმა.

— რაე?—გაოცებით შეეკითხა სოლომანი.

— უკანასკნელი გროში წამართვა იმ უხვირო ქაიხოსრომ და რაღა მოგცე, ძმაო... გროში-კაპიკი არ გამაჩნია; სოლომან.

— მეხუმრები თუ მართალს მეუბნები?—კიდევ შეეკითხა სოლომანი.

— მართალს გეუბნები... რა დროს ხუმრობაა.—მიუგო ბესარიონმა.

— ფუი, მაგისთანა პატიოსნებასაც რა ვუთხრა!?.—წამოიძახა სოლომანმა:—ბესარიონ, არ შეგრჩება, იცოდე, ეგ მოტყუება ჩემგან!—დაექაღნა სოლომანი და გაბრაზებით გაშორდა ბესარიონს.

— რას მიზამ?— წაილაპარაკა მან და მერე სამზარეულო სახლში შევიდა და ბიჭს უბძანა, დაკლული ხარის ტყავი კარგად შეინახეთ, როგორც მაშვალის კუთვნილებათ.

ამღვრეული სოლომანი ხალხში გეერია, სუფრაზედაც დაჯდა, მაგრამ არაფერი მხიარულება მის გულს არ მიჰკარებია. ბესარიონმა ხომ მოატყუა, არაფერი მისცა და ქაიხოსრომაც ვაი თუ ამისთანა რამ საქმე დაჰმართოს; მით უფრო ჰქონდა ამისი დარდი, რომ თავის თვალთ უყურა, რა ამბავი დააწია ამას წინად ქაიხოსრომ ქალის ოჯახს. მთელი ღამე არ დასძინებია სოლომანს და იყო ერთს მოუსვენრობაში. მეორე დღეს როცა დაინახა ეზოში მოსიარულე ქაიხოსრო, მივიდა და, პირველის მისალმების შემდეგ, უთხრა:

— იმედია, ქაიხოსრო, რადგანაც მე აწი აღარაფერი საქირო ვარ თქვენთვის, აღარ დამაყოვნებთ და დროზედ სახლში გამიშვებთ...

— მე არ გაკავებ, ჩემო ძმაო!— ცივად უთხრა ქაიხოსრომ.

— კი მარა, რაც მერგება, ნულარ დამიკავებ... ჩემი გასამრჯელო...

— ბესარიონს მოთხოვე...

— ბესარიონი რაში მომცემს?..

— იმასთან რომ ერთად ეშმაკობდით!..

— ღმერთო, მომკალი... მაგ მეკადრება მე თქვენგან?..

— კარგი, მაცალე... რამდენზედ გაგვარიგე მე და ბესარიონი... ოთხასი მანეთი უნდა მოეცა ხომ?

— კი!

— რა მომცა მერე?

— ეკ შენი და მისი საქმეა!.. მე რას დევძებ!

— აბა მე ბესარიონზედ გადმომიპირებია შენი სამაშვალლო... რაც იმას შერჩა ჩემთვის მოსაცემ ფულიდან, იქიდან მოგცეს შენი გასამრჯელო... რამდენი გერგება?...

— ექვსი თუმანი.

— ბესარიონს ჩემი შვიდი თუმანი აქვს... მიდი და ჩემ მაგიერ უთხარი იმ ფულებიდან გაგისტუმროს!

— კაია, ბატონო, მე სახუმროდ კი არ მოვსულვარ შენთან... საქმეს გელაპარაკები!— გაჯავრებით წარმოსთქვა სოლომანმა.

— სრულიადაც არ გეხუმრები... ნამდვილს გელაპარაკები მეც!— მიუგო ქაიხოსრომ.

— აბა შენ არაფერს მომცემ?

— არაფერს! გითხარი, ბესარიონი მოგცემს.

— ნუ შვები მაგ საქმეს, ქაიხოსრო!— და სოლომანმა ცალი თვალით დაუწყო ყურება ქაიხოსროს.

— მე გითხარი და ისაა... ტყვილა იწუხებ თავს!— უბასუხა მან.

— მაშ მიკარგავ გასამჯელოს?— შეეკითხა სოლომანი.

— თუ ბესარიონმა არაფერი მოგცა, დაგკარგია და ისაა!

— რატომ ახლა?

— სწორ გზას დავადგებოდი... ცუდლუტობას დეერიდებოდი და ასე არ გაგიხტებოდა საქმე! ჩემი რა ბრალია... შენს თავს დააბრალებ!..— სთქვა ქაიხოსრომ და სოლომანს მოშორდა.

გაწიწმატებულმა მაშვალმა თვალი გააყოლა მიმავალ მოხუცებულს, თავი გააქნია, და გულში მუშტის ჩარტყმით წილაპარაკა:

— მართლა ჩემს თავს უნდა დავაბრალო... თქვენისთანა მუღრეგებთან და წუნწკლებთან საქმეში შევები!... სად წამიხვალთ... ისე რაღა მოგვედები... ერთ დღეს თქვენი ჯავრი არ ამოვიყარო!...

მან ისევ ბესარიონთან გასწია და უთხრა, რომ ქაიხოსრომ შენზედ გადმოიტანა სამაშვალოს მოცემაო, იმ ფულებიდან, რომელიც პირობით უნდა მოგეცაო და ახლა კი შეგრჩაო.— ბესარიონმა, რასაკვირველია, ამაზედ უარი უთხრა.

— მე ის კაცი დამჯერდა სამას ოც და ათ მანათს... წვილო, ჩეიბარა ეს ფული, მორჩა და გათავდა!... მე მისაცემი

მისი აღარაფერი დამრჩენია... სამაშვალო იმ კაცმა უნდა მოგ-
ცეს იმ ფულიდან, რომელიც ჩემგან მიუღია,—უთხრა ბესარი-
ონმა.

ხელახლად ავარდა და დავარდა სოლომანი, მაგრამ არა-
ფერი გამოვიდა. ვერც ერთისაგან, ვერც მეორესაგან გროში-
კაპიკი ვერ იშოვა. ეს იყო, რომ ბესარიონმა უთხრა:—ხარის
ტყავზედ ბიჭს მარილი წავაყრევენე და შენს ხვირჯინში უთ-
ხარი ჩასდვასო. ხარის ტყავს რას დეეძებდა, როცა ასე უკუ-
ღმართად ფულები ეკარგებოდა. აპილპილებული, ჯავრისაგან
გონება-დაკარგული უკანასკნელ იმედთან გაიქცა, სიძესთან და
თავისს ვარემოებას მოუყვა და უთხრა:

— შენგან უნდა მივიღო, ნიკო, ჩემი სამაშვალო... მეტი
გზა არაა... ცოდვა ვარ... ამდენი ვირბინე, ვიწანწალე... თქვენ-
თვის არც ჩემი თავი დამიზოგავს, არც ცხენი, არც ჯორი...
რას მემართლებით, რაც დაწესებულა, იმას რატომ არ მაძლევთ...
შენი სიმამრია და იმას გინდ მოუტყუებია კაცი—გინდ სული
უცხოვნებია... მამა-შენს კაპიკს ხელიდან ვერ გააგდებინებ...
თქვენ საქმე გეიკეთეთ ჩემით, ჩემი მეცადინობით და ყველა
კმაყოფილი ბძანდებით და მე კი ასე უნდა დავლიტინობდე და,
რაც სამართლით მერგება... იმაზედაც უარს მეუბნებიან... ნიკო,
შენ მაინც ნუ ჩადგები ჩემს ცოდვაში... ყმაწვილი ხარ... გა-
ნათლებული, ამ სოფლის მხეცებს კიდევ მიეტევებათ და შენ-
თვის სირცხვილი იქნება... შენ მაინც მომეცი ჩემი სამაშვალო
ფული!

— სოლომან, ძმობას გეფიცები, მე დიდის სიამოვნებით...
დაიწყო ნიკომ.

— ღმერთო, მომკალი,—აღარ აცალა, სიტყვა გააწყვეტინა
სოლომანმა:—რაფა, შენც ვარის თქმას მიპირობ?

— მომითმინე... ყური დამიგდე, შე კაცო!

— ჰო!

— თელათ ჩემი ცოლის სამზითვო ფული მამა-ჩემმა ჩეი-
ბარა და მას აქვს ჯიბაში... ასე რომ მე, ღმერთსა ვფიცავ,
ერთი ხუთ-მანეთიანი მაქვს, მეტი არა.

— ღმერთო, მომკალი! — წამოიძახა სოლომანმა, — აბა აღარც შენ მაძლევ?

— საიდან მოგცე, რაც არა მაქვს, შენი ჭირიმე? მერე ვეცდები, მამა-ჩემს შევეხვერწები.

— მაგისტანა იმედით გამყოფათ ჩემმა გამჩენმა ყველა! როდის მერე, როცა მოვალე ხვალ კარზედ მომადგება? რითი გავისტუმრო ის კაცი?

— რაც მაქვს, იმას მოგცემ და მეტი რა ვქნა ახლა? — შეწუხებით უთხრა ნიკომ.

— მოიტანე, ბატონო, მაგ მაინც მოიტანე... თვარა მაგიც დაკარგული შეიქნება ჩემთვის! გასაროზგავი ვარ ამ ნაირ კაცებთან რომ შევები, მარა გვიანლა... მე კი ჩემი დამემართა, მარა ღმერთი მოწყალეა, ერთ დღეს იქნება ჩვენსკენაც გადმოიხედავს მზე! ჯერეთ არ დამმართნია ამისთანა საქმე, მარა არაფერია!... ჰმ... პატიოსან სიტყვას ვენდვე! მშიერ კაცს სად აქვს ღონე თავის პატიოსან სიტყვას გაჰყვეს... მე სულელმა ეს რა ვა ვერ ვიფიქრე! ამ დაწყევლილ ხელობაში მაინც რა არ შეგემთხვევა, რა?! შოვეშვა ხელი? წანწალსა და ათას უსიამოვნებას გადარჩები კაციკი, მარა ეს ოხერი გროში რომ გჭირდება, სად უნდა იშოვო? რიფი უნდა იშოვო? — გამწარებით ამბობდა სოლომანი.

— სოლომან, ენდვე ჩემს ყმაწვილ-კაცობას, არ დაგიკარგავ შენს გასამრჯელოს... ერთ დღეს იქნება გაგისწორდები... მეღვას ვალად ეგ შენი სამსახური!

— ვალად გედვას!!! კუჭი მიხმება, ყმაწვილო, კუჭი მიხმება!.. ახლა მინდა საქმელი... ვალად გედვას?.. მაგის იმედი რას მომეშველება, როცა ეს არი ვეკდები კაცი!?. კაი, კაი, ბატონო, კმარა, რაც, თქვენ გადამკიდე, მე მემართება, გულს მაინც ნულარ მიხეთქავთ... მიბოძე, თუ რამე გაქვს მაგ პორტმანეში!.. და სოლომანი ჩააჩერდა, ნიკომ რომ ჯიბიდან პორტმანი ამოიღო.

პორტმანში აღმოჩნდა ექვსი მანათი და ორი აბაზი. სოლომანმა ეს ფული ერთიანად გამოართვა ყმაწვილ ქათამაძეს,

ჩაიღო ჯიბეში და მოშორდა ყმაწვილს ისე, რომ, რასაკვირველია, მადლობაც არ უთქვამს შისთვის. ცოტახანს შემდეგ შეაკაზმინა ბიქს ჯორი, გადაჰკიდა ხურჯინი, რომლის ერთს თვალში ხარის ტყავი იღო და მეორეში—მშრალად მოხარშული ხორცი და პურები; გადააყვანია ჭიშკარ გადაღმა, მოაჯდა ზედ და სულ ქენებით მიარბენიებდა ოღრო-ჩოღრო გზაში საწყალ პირუტყვს და თან თავის თავს ლანძღავდა, ავინებდა, რომ ასე სულელურად ენდო ბესარიონს, ასე მოსტყუებდა. მაგრამ უბედურს სისხლი უფრო ემღვრევოდა, ჯავრი უფრო ემატებოდა, როცა თვალ-წინ მისი მოვალე პლატონას სახე წარმოუდგებოდა ან და ცოლი გაახსენდებოდა... რა რიგად იქადოდა ამ უკანასკნელთან, თუმნიანებს მოგიტანო! და ახლა, რას მიუტანს?! ვაი სირცხვილო! მხოლოდ ექვს მანათს და ერთ ხარის ტყავს! ჰმ, ხარის ტყავი! რა საგანძურია?! სირცხვილს კიდევ გადარჩება, მარა პლატონას ვალის გასასტუმრებელი ფული სადაა, სად? სად იშოვოს ეს ოხერ-ტიალი!?

— ღმერთმა დასწყევლოს, ღმერთმა, — თავისთავად ლაპარაკობდა სასოწარკვეთილებაში მყოფი უიღბლო მამული: — ღმერთმა დასწყევლოს ამნაირი გაძალღებული ცხოვრებაც!... მშვიერ გალატაკებულ კაცს რაფა უნდა ენდო კაცი... პატიოსნებაც დავიწყებული აქვს და სეინიდისიც! ცოდვათაც აღარ მიაჩნია, თუ კი რამე წაგლიტა, წაგაფრცქვნა, მოგატყუა, გაგაცუცურაკა! ყორიფელი დავიწყებული აქვს ამ ოხერ გაფუშეკებულ კუჭის გამოისობით! დასწყევლა ღმერთმა სულ-მოკლე აზნაურის უსაშეალო, გაძალღებული ცხოვრება! რითი გამოაქვთ თავი, მეტი გზა რომ აღარ აქვთ? ტყუილი, ტყუილი, ყოველ ნაბიჯზედ ტყუილი და უპირულობა! რა გამოვიდა ორი თვის ჩემი წანწალიდან: მოვატყუეთ, მომატყუეს და ერთი მოტყუებული ხვალ ან ზეგ კარზედ მომადგება კიდევ! საშველი თუ მაინც მოგვეცემა როდისმე, რომ კაცური ცხოვრება გვეღირსოს... ღმერთო, ღმერთო! — სასოწარკვეთილებით წამოიძახა უკანასკნელი სიტყვები საბრალო სოლომანმა და თითქო მისი გული სიბრალოდით აივსო ყოველ ღვთის გაჩენილ და დაჩაგრულ

ლისადმი, ამათ რიცხვში, რასაკვირველია, თავის ჯორისადმიცა, რომელიც თუმცა ბევრ ვერაფერს სიამოვნებას ჰხედავდა თავის ღარიბის პატრონის ხელში, მაგრამ მაინც ყოველთვის მისი მორჩილი, ერთგული მოსამსახურე, ხან-და-ხან ამხანაგიც იყო და რომელიც აგერ ახლაც თავდაუზოგველად მიაქროლებდა სახლისკენ თავის ნაღვლიანს, შეე-უკუღმა ფიქრებში წასულს ბატონსა.

დავ. კლდიაშვილი

მაისის 21-ს — 1894 წ.

ს ი მ ლ მ რ ა

გამაძერია ჭაღარა,
სუკდამაც გუღში იმატა;
ნუგეშმა ზუგრი მაქცია
და პირი მოიკვიმატა.

სიურმისა დღესი წავიდნენ
სსიკები დილის მზისაო,
თან-თან ბინდდება ნათელი
ჩემის სიცოცხლის მზისაო.
მე წავალ, აქვე დარჩება
ქედი მაღლისა მთისაო;
სსვა ყველა ცვალებადია,
უცვალებია ისაო.

ცოცხალთ თვალთ საღაღობელი
როგორ ამყად ზისაო!
ვაჰ, რომ წესია: არ ესმის
სსვასა ტვივილი სსვისაო!
იქ მუდამ ქარი უბურავს
და დამწვის ჯოგი მგლისაო.

გაკიგე, მთაო, გაკიგე
გუღის ჰასუსი შენა:
ეცდი ის არას, გისც ჭირში
ერთსელ არ დაუქშენა;
იმას სსვა გასთიბს, სსვა მოსძოვს,
ჭმუნვა არ დაუჩენა;
უფლისა მსგავსად იქცევა;

მით უფალს გაუჩინია,
 ამას დამძახის მუდამ უამს
 ეგ შენი სასე მტემუნჯარე;
 მეც შენსა შემარტქარასა
 თვალთაგან მომდის მდუღარე;
 წა მახურია თავსედა
 მესის მსრლელი, მტკესარე.
 მომლოდინე ვარ ბედისა
 გულ-დაკოდილი, მწუნსარე.

ვაჟა-ფშაველა.

სსოპრეზის ჩარხი

დაუმთავრებელი მოთხრობა

ა. ყაზიბეგისა

XV *)

სვიმონს უფროსთან სვირსობამ ხუთას თუშნამდე აშოკინისა; აქედან ასი თუშანი, ზირობისამურს, მმართოკელს მიაწოვა, ას თუშნამდინაც ისე გაჭფულანგა და ასამდინაც წასკლამდის შამოქსარჯუბოდა; დანარჩენი ორასი თუშანი რუსეთში ვერ ეყოფოდა. ამისათვის ეცადა კიდევ ფულის შოვნას, მაგრამ ველარ მოასერსა და ვადასწყეატა, რომ გაჭირვება მხოლოდ რუსეთამდის არის და იქ-კი ფული ადვილი საშოვნელიაო.

ამ ფაქტსა და მისადაბეში იყო, როდესაც ერთი შუასნის ვადი შემოხვდა და სვიმონი და ის ვაცი სისარულით გადაეხვიენენ ერთმანეთს. ასლად მოსული იყო გამხდარი და დასუსტებული. თუმცა ორმოცის წლისაზედ მეტის ხნისა არ უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ზირკელის შესედეით ბევრად უფრო მეტის ხნისა გეგონებოდათ; სახე დაღმენჭილი ჰქონდა და ავადყოფსა ჰგებანდა; შუბლი დაჭნაოტებოდა და მისკრა-მოსკრასში სიმტკიცე აღარ ეტყობოდა. ოდესმე დიდრონისა და მშენიერის თვალების ქეთუთობები ჩასწითლებოდა, მოჭფესუწოდა და დაჭმბატარებოდა, აშვარად ეტყობოდა, რომ საკმაოდ ეცურნა ცხოვრების მორეკში და თავსეუკანებლობას

*) «მოამბე» № 11.

გაეტყოს, თაგისი ნიშანი დაედო. წარსულს სიამოვნებას და მოუსვენარს ცხოვრებას რაოდენადმე წელშიაჯ კი მოესარა.

ზირველსავე მისაღმების შემდეგ, სვიმონმა მიიწვია შინა და ლაპარაკი დაუწყო. ისინი სიურშიდგანვე ერთად ქეიფობდნენ, ერთნაირის ცხოვრებითა სცხოვრობდნენ და ერთგვარს მიმართულებას ადგენენ.

— სსკა, როგორა სან? — ჰკითხა უცნობმა და დანატყერდა: — როგორც გეტყობა, ფუული არ გაკლია! — ამოხსვრითა სოჭკა იმან.

— მართლად აშობ.. მადლობა ღმერთს, კცხოვრობ.. ზედს კერ ვუჩივლებ. — უზასუს სვიმონმა და დაუმატა: — შენა, ახოლონ?.. ეჰ, მხო! სრულიად გამოცვლილსარ... უწინ ბელკედერის ახოლონს გემსდით, მაგრამ ესლა შენთან შედარებით ახოლონობა მე შემოდლიან დაიხიეო.

— ჰე, ჰე, ჰე! — ამოიხსრა მწარედ ახოლონმა და დაუმატა: — ყოველი ახოლონი უფულოდ დამსინჯდება.

— განა ფული არა გაქვს?.. რა უყავ შენი ცოლის სიმდიდრე?

— კიცხოვრე, მხო, კიცხოვრე და ცხოვრებას ცოტა ფული არ უნდა... მაგრამ მაგას თავი დავანებოთ... ცოლს არ ირთავ?

— კაპირობ.

— მართლად? — მოცოცსლდა ახოლონი.

— გაწმუნებ.

— კისა?

— ლამაზსა, მშენიერსა და მდიდარსა.

— კინ არი?

— ჯერ მე თაკადაც არ კაცი.

— როგორ?.. გაუცნობლად?

— თითქმის.

ახოლონმა შეჰსედა და მცირე განცვიფრების შემდეგ უთხრა:

— ლამაზი და მდიდარი?.. კე ორი ღირსება ერთად იშვიათადა თაკდება.

— სილამაზეს კიდევ დავთმობდი, თუ ფული ექნებოდა.

ამ სიტყვებზედ ორნივე განუმიდნენ და თავთავიანთ საგონებულში ჩაცვივდნენ.

— იცი, რა გითხრა? — დაიწყო ახოლონმა.

— რა?

— მოდი წავიდეთ რუსეთში... ისეთი ქალი შეგერთო, ისეთი, რომ თითებს ილტვავდე.

— ფული ექნება?

— ფული, სიმდიდრე, მამული...

— თანახმა კარ.

— მართლა? — სისარულით წამოიძახა აზოლანმა და ცქერა დაუწყო.

— გაწმენებ, — უხასუსა სვიმონმა და თავისი განზრახვა დაწვრილებით შეატყობანა.

აზოლანი საქართველოში იმისთვის წამოსულიყო, რომ აქედან წამოსადგები ემაწვილი კაცები რუსეთში წაეყვანა, იქ ემოკა მათთვის მდიდარი საცოლოები და ამგვარის შრომისათვის ღირსეული სასყიდელი ეღო. ამგვარი კაცი პირველი სვიმონ შესგდა და აღმოჩნდა, რომ წინანდელმა საერთო მიმართულებამ აქაც ისინი თავი ისინი მალე მორიგდნენ, მალე მოაზრეს და გადასწყვიტეს, რომ საქმეს საერთო სასამოვნოდ გაუათავებთ.

სვიმონ იყო შუა ხნისა, მაგრამ თვითონ ასაღვანდას შესედელებს ჰქონდა, კიდრე ხანში შესულია; იყო ტანადი, გრძელი, მოკავშული აწვივისებური ცხვირი ჰქონდა, მოლაპარაკე იყო და მოსერსებული, ამასთანავე ბრწვიანალე გვარა ჰქონდა და იცოდა, როგორ უნდა დაეჭირა თავი, ყველას რომ მძლავრი, შეძლებული და საიმედო ჰგონოდა. ერთის სიტყვით, ეს კაცი ყველას იმ თვისებით იყო შემკობილი, რაც მდიდარ საცოლეს მიუხედავად საჭიროა. აზოლანს საქმის განხლავას წინადვე ხარობდა და ანგარიშობდა იმ სარგებელს, რომელიც ამ სოკდას უნდა მიეცა. აგონდებოდა წარსული ცხოვრება, როდესაც საშუალება ჰქონდა, ყოველი თავისი წადილი ესრელებინა; აგონდებოდა თავდავიწყებული თავისუფლება, რომელიც სულ-ასლად, ამდენის ხნის გაჭირვების შემდეგ, უნდა დაბრუნებოდა.

აზოლანს საიმოვნებით იფიქრებდა სელებს და პირსედ დიმილ-მორეული ბოლთასა სცემდა ოთახში, როდესაც ერთბაშად შესდგა და სვიმონს მიუბრუნდა:

— ეგ უკვლავ კარგი, მაგრამ სომ გესმის, რომ როდესაც მდი-
დარს საცოლეს ეძებ, წინადავე თავდარიგი დაჭერილი უნდა გქონდეს.

— მესმის.

— სასარგებო მზად უნდა გქონდეს.

— მაქვს.

— ცოტა ფული არ დაგჭირდება... მაგვარ ქალების არშე-
ყოფა ცოტას არ მოინდობეს...

— რამდენი მომინდება?

— ეგ მსული სათქმელია... ვინ იცის, როგორ საქმეს შეგე-
დებით, რა დაბრკოლება გადაგიკლებს წინ.

— დაბრკოლებასაც შეგეგდებით?

— სადაც თავლია, ბუხიც იმ ადგილს ესწევს, სვიმონ.— და-
რიგების კილოთი უთხრა აზოლონმა.— მდიდარი საცოლოები ბეგრს
საქმროებს იხიდაკენ, სიმდიდრის მოპოების მსურველნი მრავალნი
არიან.

— მით უკეთესი, — უზასუსა სვიმონმა: — შემასწავლა გვეძლევს
ბრძოლაში ჩარევისა, და განსოთ ვინ გაიმარჯვებს.

— შენ მანც ის მითხარ, ფული რამდენი გაქვს?

— ორას თუმნამდე მექნება...

— ორასი თუმანი? — ჩაფიქრდა აზოლონი.

— ამ მოკლე ხანში იქნება ცოტადენი გიდეკ ვიშოვნო.

— ორასი თუმანი ცოტაა, მაგრამ არა უმავს-რა! საქმის და-
წყებისთვის ეგ თანხა საკმარისია და შემდეგში, რაკი თავი თავს
მოკა, — სასუსსებელსაც ვიშოვნით.

— რუსეთში? — გაკვირვებით იკითხა სვიმონმა და დაუმატა: —
რომ არავინ მიცნობს?

— იქ, ძმაო, ცნობა საჭირო არ არის. ვაჭმა თავის დაჭერას
უნდა იცოდეს და საღსში ისე უნდა გამოვიდეს, ისე გამოჩნდეს,
რომ პირველისავე დღიდეგან ნდობა მოიპოვოს; ჩვენ კი, იმედი მაქვს,
თავს არ შევირცხვენთ.

— არა, მაგის იმედი კი მაქვს, — ისეთის გულ-დაჯერებით
უზასუსა სვიმონმა, თითქო შეუძლებელი ყოფილიყო საქმოდ მიი-
ჩნიოს ვინმე ჩემი სიტყვაო.

მეგობრებმა გადასწყვიტეს, რომ აზოლონი სვიმონისაგან მი-
აღებდა გზის ხაზებს და დაუყოვნებლივ გასწიქდა მოსკოვში. ორი-
ოდე კვირას კიდევ დარჩებოდა და ყოველს ღონისძიებას იხმარებდა,
რომ, რაც შეიძლებოდა, მეტი ფული ეშოვნა და ისე წასულიყო. მის
მოსკოვშივე გამოცდილი მეგობარი მდიდარს საცოლეებს მოათვალი-
ერებდა და კიდრე სვიმონი მოსკოვს მავიდოდა, მკვიდრს და სხვა-
რგებლად ნიადაგს მოუმიზადა.

როგორც განიზრახეს, სწორედ ასეც მოიქცნენ. აზოლონს
კაკასიაში დიდი ხანია, რაც აღარა იზიდავდა-რა, რადგანაც მას-
თან ყოველი ვაკეში იტყუებოდა. თვით კალატაკებზე მისი ცო-
ლიც კი, რომელიც ტფილისში სცხოვრობდა, რადგანაც მოკალები
აღარსად უშვებდნენ, მისთვის სასურველი აღარ იყო.

აზოლონი წავიდა ისე, რომ არამც თუ ცოლი არა ჰქა-
ნა, სვიმონთანაც კი ერთი სიტყვა არა სთქვა იმის შესახებ, თუ-
ცა სვიმონ ვარჯად იცნობდა, დადიოდა იმის სახლში და მისი მდგო-
მარება საიდუმლო არ იყო მისთვის.

რამის სვიმონმა აზოლონ გაისტუმრა, მაშინვე ჩაჯდა ეტლში
და ჩუღურეთისკენ გაემგზავრა. მივიდა ერთს ძველს, მინგრეულ-
მინგრეულს სახლში და პირდაპირ, დაუკითხავად შევიდა შიგ. გა-
რების შედეგისთანავე, ვიღაცა მოხუცებული, ტანჯულის სახას ქა-
ლი მოეკება. იმის სახე აშეარად ამტკიცებდა, რომ გულში ჭეყ-
ნის ვარამი დასტრიალებოდა და ოდესმე ჯანმრთელი, სისამოვნო
შესედელები, ესლა ჯადიმოფი უსანდომო შექმნილიყო.

ისინი მიესალმნენ ერთმანეთს და ოთახში შევიდნენ. ქალის
ყოველი მოძრაობა ამტკიცებდა, რომ ოდესმე მხასნებლობას და ნე-
ბიერობას დაჩეუული უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ესლა, როდესაც სი-
ღარბეში ჩავარდნილიყო, ერთი ორად მომეტებულად იტანჯებოდა:

— ხალს რას მეტყვი, კინაზო, — დაიწყო უცნობმა ქალმა.

— სისამოვნოს არაფერს.

— ეგ პირველი არ იქნება და არც უკანასკნელი, — მწარე ღი-
მილით წარმოსთქვა ქალმა. — მითხარით ყოველასფერი.

— თქვენი ქმარი აქ არის.

— აზოლონ?! წარმოიძისა ქალმა, გაწითლდა და წამოიწია, მაგრამ ფერს ისევ ძალე დაჭკარვა და უკმაყოფილოდ დაუძატა:— ნუ მომაგონებთ იმ კაცს, რომელმაც მეც დამაღუწა და თავის შვილსაც ექვლი გამოსტყრა.

— ექვლს კარგი, მაგრამ დღეს გუბერნატორს ქალადი მთარ-
თვა.

— მე რა მენადგლებს? მე რა შექმნება?

— გიდეც ის არის, რომ შეგესებათ.

— შექმნება?— სიტყვე-გატან-ურებით იკითხს ქალმა და და-
კვირდა.— იმ კაცმა ჩემთან ყოველივე გაათავა.

— როგორც ეტყობა, არ გაუთავებია?

— როგორ? ამისსენით?... სუფს აქეთ რაცა მქონდა, ყოვე-
ლისფერი წაიღო, სრულიად უსაკანო დამაგდო და სხვა რაღას მოე-
ლის ჩემგან, რაღა მაქვს?

— ითხოვს, როგორც კანონიერი ცოლი საცხოვრებლად მის-
თან დაგასახლონ.

— არასოდეს!— დაჭკრა ხელი სტოლსედ და წყსედ წამოკარ-
და ქალი, ხველს აუკარდა და ლოყები წითლად დაუღაჭკადა.

— დამშვიდდით... მოითმინეთ...

— იმასთან მაცხოვრონ!— მიღუგარება ქალი.— არასოდეს! ეგ
არ შეიძლება... გლასაგობის ვიჩხეკ, ხელ-გაწვდილი ვიკლი მთელს
დედამიწის ზურგზე, მთელს ქვეყანას შეგაფარებ და იმას ვი ღარ
მიგუგარები!.. ნუ თუ ხაღსი, ქვეყანა, კანონი სრულიად დაყრუგდა,
ექვლანი უსამართლანი შეიქმნენ?..

— რასა იქთ, კანონი საკლდებულო დაწესებულება, უნდა
დაჭმოჩილდეთ.

— გეუბნებით, რომ არა-მეთქი!— უფრო მომეტებულის გაბრა-
შებით წამოიძისა ქალმა.— არასოდეს არ დაგომჩილდები მაგ დებუ-
ლება... უწინ წყალში თავს დავიჩნობ, სანამ მაგას აკასრულებდე!

— ხატაღია, დამშვიდდი... ყური დამიგდე.

— რა დაემშვიდდე, როგორ?... ესდავე წავალ, გაიჭრები, სა-
ქვეუროდ დაიყვირებ, რომ იმ კაცმა გამჭურდა, გამატყავა, გამძა-
რდა, ისარგებდა ჩემის გამოყრდელობით, გველსავით შემომეზარა სულ-

სა და გულის... გამოძვროვა უმარჯობა-ქალობა, ჟანი, სიმართლე და რადესაც ამ დღეში ჩამავდო, უღოსო, უხატოსო, დასუსტებულად დედაკაცი გამომაგდო რგორც...

— ნატალი, ხალხი კვარტეის გიშველის, — დაიწყო სეიმონმა და ხმასუდ თითქოს მწეხარება დაეტყო.

— მაშ, თქვენის აზრით, მივიღე ჩემს ქმართან, ალვარო ჩემს ბატონად ჩემი მტარვალნი და ქედი მოკუსარო? ეგ გინდათ განა?... არა, კინაო, მაგ სიმცირეშედი კელარ მიმიყვანო.

— არც მინდა მიგიყვანო..

— მაშ რა გნებათ?

— გული მტევიან თქვენთვის და მინდა გიშველო.

ნატალია დაჟდა, რამდენჯელმე ამოიხსნა, შესტირა და მწერედ წარმოსთქვა:

— რითი, რგორ, საიდგან-და რა გეშველებს?

— მე თქვენ.... უთხრა სეიმონმა, — შესერდა და შემდეგ ჩქარის ღაზარავით დაიწყო: — ეგ რივი ერთია.... იქ სიტუებები მეტიან, სადაც ყველაფერი ისე აშუარა არის. გავიქეთო, ნატალია! წავიდეთ სახლვარ გარედ, მთელს ჩემს სიტრცხლეს თქვენ და თქვენის შვილის ბედნიერებას შევწირავ.

თანაგრძნობის სმამ ქალი მეტად ააღელვა, და მაშინვე შასუხას გაცემს კვლარ შესძლო. გულ-ამოსკვით ტირილი დაიწყო და მით გამოჭსატა ის მდგომარეობა, რომელშიაც იყო ჩავარდნილი ეს ნაღვლით საესე დედაკაცი.

სეიმონმა შეატყო, რომ მისმა სიტუებებმა თითქო გასტრო, მიუხსლოვდა ქალსა და სააღვროსო სიტუებებს წყნარად ჩასწერსულებდა.

— გმადლობო... ჩემთვის მინდა ღირს თანაგრძნობის სიტუება. — ხელის გაწვდით უხასუსა და დაუმატა: — თქვენ მართალი ხართ.... ჩემის შვილისთვის უნდა ვიხარო... მაგრამ ეგ მანც ნებას არ მიძლევს ჩემს უბედურებაში თქვენც ჩავრო.

ტოტა რდენი აღვროსი კიდევ და ბავშობიდანვე საკუთარს მალს და ხსარათის სიმტეიცეს მოკლებულად ქალი დაწმუნდა, რომ

მართლა შესაძლოა კიდევ შეუყვარდეს გისმე და მის უკვე გახუნებულს სილამაზეს თავი ანაცვალოს განბე.

— მაგას რად მეუბნებით? — შეწუხებით უთხრა სვიმონმა და ამოიხსნა.

— იმიტომ, რომ მე საკმაოდ უბედური ვარ და თქვენი გაუბედურებაც არ მინდა... მე უნდა წავაადე, მაგრამ ჰატრონი არა მყავს... თუ თქვენ იქამდის გულ-კეთილი იქნებით, რომ გამაცილებთ და მიშველით დაზინავდე, მაგის მეტი არა მინდა-რა: გაწუხებულად თქვენთვის მლოცველა ვიქნები.

— ინებუთ, მაგრამ როგორ? რითი აპირებთ ცხოვრებას.

— აი რითი.... მე დამჩნა ერთი ვექსილი მოსკოველის ვაჭრისგან მოცემული. იმას ჩემი ფული ვქართა და შემთხვევას აღარ მომცემია, რომ გამოემართვა. ვექსილის აშვარად გამოჩენისა მეშინოდა, რადგანაც მაშინვე მოკვლევები ეძებებოდნენ და ჩემს შვილს უკანასკნელს საზრდას გაწუხებდნენ... ვარაუპს ვეჩავის მიკენდე, რომ კერძოდ მორიგებოდა მოკვლეს, რადგანაც მეძინოდა, ფული არ შექვამა...

— მერე, მერე? — ჰკითხა სვიმონმა და სკამი მიადგა მის წინ. — ეგ ძალიან სასიამოვნო ამბავა.

— მე მაქვს კიდევ რამდენიმე ნავთი, რომელიც ჩემის ქმრის გაუმაძღრობას გადავარჩინე... ეს ნივთები რომ გაკვიდო, საზღვარ გარედ წასასვლელს და ერთი ორის წლის საცხოვრებლად საკმარისს ფულს მომცემენ... თქვენ რომ გეკისრათ და ეს ვექსილი მოსკოვში წაგელათ... სომ მანც მიბძინდებით რუსეთში?

— რომ არ მივდიოდე, საკუთრივ მაგისთვის წავალ.

— მაშ გამინადგეთ და გამომიგზავნეთ. — თითქმის ხეწნილო უთხრა ქალმა და დაუმატა: — მაგით დამისხნით შიმშილით სიკვდილისაგან და ჩემს შვილს საშუალებას მისცემთ კარად გამოვიდეს... ამის მეტს მისწერვლს არა ვთხოვთ და არც უფლება მაქვს...

— ღმერთო ჩემო! რა თხოვან გინდათ... უეჭველად ავისრულვით თქვენს სურვილს... ჰანზორტს დღესვე მოგიტანთ... თქვენ გაგზავნით და ფულსაც ძალიან ძალე გასწვებთ მე თვითონ.

— რა, როგორ გადაგისადოთ მადლობა? — უზასუსა ქალმა და ამით გაათავის საქმე.

რამდენისამე დღის შემდეგ, ოდესში ნატალია და სვიმონ ერთმანეთს გამოესალმნენ. ქალს წაჭყვა თავისი შვილი და სვიმონსაც შეიღსედ ნაკლები ფასის ნიეთი არ მიჭქონდა. ყობეში ედო მისდა გადატეპული ათას-ორასის თუმნის კეჭსილი და მოსკოვისკენ მიასურებდა.

XVI

დიდი ხანი იყო, რაც აზოლონი მოსკოვში მივიდა, ეკელაფერი მიათვალეირ-მოათვალეირა, ჭინასა გამოარჩენილი მაჭანკლები და რამდენიმე შეძლებული გასათსოვარი ქალი ნიშანში ამოიღო. ეკელაფერი მოამზადა, მაგრამ დანიშნულმა დრომ გააჩრა და სვიმონი არსადა სჩინდა. აზოლონმა გაჭტოვანა რამდენიმე დეპეშა, მაგრამ ვასუხი არ მიიღო და აღშოფოთდა, რადგანაც ეშინოდა, სვიმონმა მდიდარი ცოლის შერთვა არ გადაიგუნებოს, ან ფული არ შამოჭხარ-ყოდეს და თითონ მეტ მასეში გაბმულსავით არ დაერჩეო.

ერთს საღამოს, კოკორიევის სსსტუმროში, აზოლონ მოუსუკნრად წერილსა სწერდა თავისს მეგობარს, როდესაც კარები შემოიღო, მოისედა და გასარებული წამოკარდა.

— სვიმონ! — წამოიძსა იმან და ახლად შემოსულს გადაესვია. შირველსავე საღამს შემდეგ ახალ-მოსულმა დაიწყო:

— აბა, სანტიმენტალობას თავი დაანებე და მითხარ, რა გააჩრიგე?

— ეკელაფერი მისად არის.

— საცოლე გყავს?

— ბარემ ათი...

— რა? ეგრე ბეერი?

— შენთვის?... ვინ შერცსკენილი თავს შეიწყალებდა.

— ვთქვით, რომ აგრე... სულ მარტო ჩემთვის ჭზრუნავდი, მაგრამ მიაშე, ვინ არიან?

აზოლონი მოუყვა გასათსოვრების სასელებს, უამბო, რა შთამომავლობისა და სიმდიდრისანა არიანო, მაგრამ სვიმონს იყისი

ფესხედ გადაეღო და შედიდურად არჩევანში შედიოდა. დასასკელებულთა შორის არაჲინ მოეწონა, რადგანაც ზოგი ვაჭრის ქალი იყო, ზოგის სახელი მის გემოვნებას არ შეეფერებოდა და ზოგიც მახინჯი უნდა ყოფილიყო. ბოლოს, აზოლონმა დასასკელა კნიაუნა ლიდა ჰაულოვნა სვეტიცვისა და ფრთხილად შეატყობინა, რომ მამა მისი, როცა პირველი ცოლი ჯერ ისეუ ცოცხალი ჰყვანდა, სიცოცხლით მეორე ქალზედ იყო ჯვარ-დაწერილი და ლიდა ამ მეორე ცოლისაგან მიეცაო.

— აჲ! რომანი... ძალიან კარგი—ეგ მომწონს! მამ ლიდა ჰაულოვნა, გესმის?... ლიდა ჰაულოვნა და სხვა არაჲინ!.. ლიდა ჰაულოვნა იქნება?—ისეთის ბრძანების კილოთი იკითხა, რომ აზოლონმა განცვიფრებით შეჰხედა და შემდეგ გაღიძობით უზასუს:

— მაგას რაღა თქმა უნდა?... ისინი საკოლნიკი სდგანან და ჩვენც იქ უნდა გადავიდეთ... მაგრამ...

— მაგრამ რა?

— ფული—ფულზედ როგორა ხარ?

— ფული რამდენიც გინდა! მხოლოდ ფრთხილად, მომეტე ბულს ხარჯს გაუფრთხილდი, თორემ... ალარ გაათავა სვიმონმა, რომელიც სრულიად სსპანაირად კქტეოდა ახლა აზოლონს და პირველის სიტყვიდანვე აგრძნობინა, რომ ის დალალი იყო, სადალალოში ფულს იღებდა, მაშასადამე, რიგიანი სამსახურიც უნდა გაეწია.

აზოლონი ამხანაგს ელოდა და მბრძანებელი კი მოუვიდა. ამ შემთხვევამ თუმიც არა მცირედ შეათეჲრინა, მაგრამ ისეთს მდგომარეობაში იყო, რომ წინაღობა ვერ გაჰხედა და მეორე დღესვე საკოლნიკში წავიდა სასლის დასაქურად. სვიმონმა კი ჩაიცვა საუკეთესო ტანისამოსი, ჩაიდო ჯიბეში ნატალის კექსილი და გამონენილის ვაჭრისაგან შტეენით გასწია. ვაჭარი შემდებული აღმოჩნდა და მასთან პირველისავე შესუდვით კაცის მცნობელი; ამისათვის, მისაღების შემდეგ, როცა სტუმარმა მბრძანებლობა მოისურვა, უთხრა:

— მეტი ლაშარაკი რა სჭირდა?... თქვენ ფული გეჭირებთ, კექსილისთვის კი პროტესტის ქმნა დაგვიწუებიათ... თუ გამაჯავ-

რეთ, საქმეს სადავოდ გაგისდით და სამს წელაწადს მანც გატარებთ.

სვიმონს იუერი ეტყალა და ყოყობას თავი დაანება.

— არა, მე სომ არა მითქვამს-არა?.. მინდა მოვლოდ შინაურულად მოგირიგდე და საქმე მალე გაკათავო, რადგანაც მოსკოვში ძეგანადა ვარ და დიდ ხანს დაჩენა არ შემიძლიან.

— წელანკე მანდედან დაგეწერთ!— უზასუსა კატანმა და საანგარიშო დაკთარს სელი მოჭკიდა.

— მას, როგორ გაკათავოთ.

— ეგ ანგარიში დიდი ხანია, რაც გათავებული არის.

— რასა ბრძანებთ, კექსილი სელში მიჭირავს.

— დიდა, კექსელი დარის და შემდეგში გადაგვაგიწვდა.

— მას ბათილამა გექნებათ.

— არა, არა მაქვს.

— უმეცისოდ კექსილი თავის ძალას არა ჭკარგავს.

— როგორ არა, ჭკარგავს... ეგ ქაღალდა ჭკარგავს კექსილის ძალას.

— ბანათისას სომ არა?

— ბანათისას? რა ეუუოთ, რომ არა?

— გამომართმევს შემძლიან.

— დიდა, მგერამ თქვენ კეთილშობილი ბრძანდებით და მეორედ გამომართმევს არ იკისრებთ.

— მე მიუიღნია ეს კექსილი და, თუ არ გამისწორდებით, გაკვიდი.

— რა მიეცით?

— ათას-ორასი თუმანი, იმ პირობით, რომ მოგებად სარგებელს მივიღებდი.

— ბუერი, ძალიან ბუერი მიგიციათ. სარგებელს როგორღა ანგარიშობდით უბროტესტო კექსილზედ?

— დამარწმუნეს, რომ თქვენი საკატრო სახლის სასული თავის თავს ღაზარავის ნებასაც არ მასცემს და, რაწამს წაჭუღვენ კექსილს, ყოველის უარის უთქმელად გაგისწორდებო.

— ეჭ, გნაზო, მოუტეუებისაოთ.

— რაში? რომ თქვენი ფირმა მოკალეობს ალსრულებს?

— არა, ეკ მართალი უთქვამსთ, მაგრამ ექსილში კი მოუ-
ტყუებინათ.

— მაშ არ მისწორდებით?

— არა... გეუბნებით გასწორებულე ვარ-მეთქი.

სვიმონ წამოდგა, ქუდს წამოკალო სკლი და ამოხსვრით უთხრა:

— ძლიან უსიამოვნო ამბავია. მე მინდოდა შინაურულად გა-
მეტყუებინა და თქვენ კი იძულებულსა მხდით... ნასკამდის.

— მოთმინეთ, — შეაუენა ვაჭარმა, — როგორცა გსუდავთ, ვარ-
გი კაცი ხართ... გულგუთილობით შეცდომასში შეუყვანისხართ და არ
მინდა მეტად დაგხაგროთ... რადგანაც მაგ საქმეში ჩვენი სასუელი-
არის გარეული, დეე, მოგირიგდებით.

— სარგებელსუდ უარს ვამბობ, თაქნი მომეცით.

ვაჭარმა შეჭსუდა, ჩაიციხა და სახქაროდ წამოიძხა:

— საქმის გათავება არა გნდომებოთ და ის არის!

— გარწმუნებთ, რომ მინდა. — უთხრა სვიმონმა და ორნივ გა-
ხუმიდნენ.

მოკალე დაფიქრდა, თითქოს რაღაცას აზარებობსო და ბო-
ლოს დაიწყო:

— იცით რა?.. მოდით ცოდვს შუასუდ გავეოთ...

— როგორ?

— ისე, რომ ვალი შუასუდ გავეოთ, ნასუვარი თქვენ დაჭკარ-
გეთ და ნასუვარისც მე დაკვარგავ.

— ეკ მეტის-მეტი იქნება!

— თქვენ იცით; მაგასუდ მეტის მარცხა არ შემადიან.

სვიმონ ისევ წამოდგა, აიღო ქუდი და რამდენჯელმე შეინძრა,
მაგრამ არც წავიდა და არც სმა ამოიღო. ვაჭარი უყურებდა და
ატყობდა, რომ სურვილი უსრულდებოდა, ამისათვის თითონც ვა-
ხუმებულე იყო და ვადაწვეულებას ელოდა. ბოლოს აიღო საან-
გარიშო დაუთარი და რაღაც ნაწერებს შემოწმება დაუწყო, თითქოს
სტუმარი სულ გადავიწყოდა.

რამდენი ხანიც მიდიოდა, სვიმონი იმდენად უფრო მეტად
მდუღავარებდა, მოუსვენრობა ატყობოდა, ტოკავდა და ვაბრასუბული

ფიქრობდა გუნებაში ლაპარაკი დაეწყო; მაგრამ რაკი ჩაფიქრებულ კაჭრის სახეს დაინახა, მღვლა აღებული თაჲი გამეშებულსავით დაჩქობდა, ყელში მოხუენილი სიტყვები გაუწყდებოდა და ისეკ განუძდებოდა. ბოლოს, მოთმინება გამოკლავ, გადაწყვეტით შეიმშემნა და წაილაპარაკა, მაგრამ სმახედ გაუბედაობა დაეტყო.

— მშვიდობით! — უთხრა მან.

— მშვიდობითა ბრძანდებოდეთ! — უზასუსა კაჭარმა დამშვიდებით და იფიქრა: «მმა უკანკალეს, — დამოახმედება».

მართლაც, სვიმონ კარებამდის რომ მავიდა, ისეკ გამობრუნდა, მიუსლავდა მასმინძელს და ჭკითხა:

— მამ ალარაფერს უმატებთ?

— გრომის მომატება არ შემიძლიან.

— თუ აგრეა, კარგი, გავათავოთ... მაგისტვის ლოდინი არ შემიძლიან.

კაჭარმა გადასცა ექვსასი თუმანი და გამოისინა თავისი ვექსილი; სვიმონ კი ეტლით მიდიოდა და ჭიფიქრობდა გულში:

«არა, გროში არ დამინარკავს, ექვსას თუმანს მამდეკენ და უარსაც კამობ?! სულელ, სულელ», — შემოიკრა თავში სელი.

ამ თულთ დაიჭირეს საკოლნიკში სასლები და დაიწყეს ცხოვრება იმ დრომდე, კიდრე ბრწყინკალე თავადი გულის წადილს აისრულებდა, ესე იგი ლიდია ჰავლოკნას გაიცნობდა.

XVII

საკოლნიკში სვიმონისა და ახოლონის ცხოვრება მოუსიკინად მიდიოდა. ორთავემ გაიცნეს სვეტლიცის სასლობა, ორნივე დადიოხენ იმასთა, სვირნობდნენ ერთად, იწვეკდნენ ლიდია ჰავლოკნას სსკად-სსკად დროს-გასაცარებულს ადგილებში, მაგრამ ორნივე თხნიველ დარაკებად იდგნენ, რომ მარკვე დრო შეუმსნეკლად არ დაჩენობდათ, არ დაეკარგათ...

სვიმონ ყოველთვის ლიდიასთან იყო და ყოველს მცირედს სურვილს უსრულებდა, უამობდა სსკად-და-სსკად ამბებს და ყველათში ეთანხმებოდა. ლიდიაც არ კრიდებოდა იმას და, თუმცა მოას

იყო ამ კაცის სიყვარულისაგან, მაინც მასთან ყოფნა უსიამოვნოდ
 ანა რჩებოდა. აზოლან, ერთგული მოსამისხურე მბრძანებლად გა-
 დაქტეულის მეგობრისა, ლიდიას დედას არა შორდებოდა და გამო-
 ცდილი ამკვარ მოხუცებულ ქალებთან დასალოების საქმეში, იცოდა,
 სად რა ეთქვა, როგორ, რა კილოთი და რა დროს სამოკედო ლა-
 შარაჟი სვიმონისა და ლიდიასკედ.

ამ შემთხვევაში ისე სურსიანად იქცეოდა, რომ მოხუცი ვუ-
 ლიას აზრები თავის სურვილისამებრ მიჭმარა, თვისის სურვილი
 იმის სურვილად გადაქცია და მოხუცს დედაცაც თითქმის ენატრე-
 ბოდა ლიდიასა და სვიმონისა შეუღლება.

როდესაც ლიდა მარტო დარჩებოდა და სვიმონი გვერდთ ლა-
 რა ჭყვანდა, აზოლან მამინეუ დედას ფრთხილად გაუსულტებოდა
 სელიდან, ყმაწვილს ქალს მოუდგებოდა გვერდსა და მით ყველა
 სასლაგად კაცს საშუალებას უსზობდა მარტოდ შეჭკვედროდა. ამ
 დროსვე ქალისთვის შეუმჩნეულად ისე იქცეოდა, რომ კერპისთან
 დასალოება კერ მოესწრო და მისა გონება მხოლოდ სვიმონისკენა
 ყოფილიყო მიქცეული.

ლიდა მეტად გულ-ნატყენი იყო, რომ უიძულოდ არ დასინე-
 რდა და სკედა-ნაღელის გაქარება ძალ-დატანებულად მსიარულებათ
 არ მოეწადინებინა. ამ მისეხით დაიწყო მსაბრულო ცსოვრება, და-
 დიოდა ბალებში, სადამოებზედ და ესწრობოდა ყველა იმ დროს-
 გასატარებელს მსიარულებას, რომელიც კი ასე სშირია დიდს ქადა-
 ქებში. ამ სახით ეს ქალი სრულიად გამოიტყალა და დარბაისელის
 მაგიერ გიჟივე მოსიყვარ ფარვანად გადაიქცა. თვით მისს ტანას-
 მოსისაც კი შეეტყო ცვალილება და წინანდელ სადა ჩანმელოების მა-
 გიერ, ესლა მთელს ადუბოლოინს ვაბებს აკერვინებდა, დარბოდა
 მადსიებში და ფუფს ათას სისულელეში ჭფანტავდა.

მხოლოდ ათასში ერთხელ შემჩნეუდით, რომ მისი აზრი ყვე-
 ლას მოშორდებოდა და სადღაც შორს, შორსა ჭჭროდა. ამ დროს
 სასე დაუფონდებოდა და მისი დაფაქრებულა თვალები სკედიანად
 გამოისულებოდა. იმ დროს რომი გვეითხათ, რასა ჭფიჭრობა, ქა-
 ლი ჩიტოვით შეფრთხილდებოდა, ოდნავ ამოიხარებდა და შეიღებ
 საჩხარს დაიწყოდა. ეტყობოდა, რომ რაღაც სკედა ჭჭონდა შემო-

წოლილი, მაგრამ სკედა ვეკლასგან დაფარული და, მასთანადამე, გამაშვარაკებულს მწუნსარებაზედ ეროი-ათად უძლიერესი. ამას გარდა კიდევ მასინ ჩაკარდებოდა სოლმე ამგვარს საგონსებულმა, როდესაც მღერას დაიწყო: მისი სმა გრძობითა თრთოდა, სითბობით სავსე იყო და სპირად სვეწნად, შესახალის სვეწნა-მუჯარასაკით მოისმოდა; მაგრამ აქაც მალე შეიკაგებდა თავსა: ერბაშად მსაარულს, სარძიყო, ცეტსლ-მოკიდებულ სიმღერად შესცვლიდა. ერთს დღეს რაღაც კონცერტი იყო, რომელზედაც ლიდიაც დაესწრო თავის დედით და რამდენისამე ვმარჯილის კაცით. რა თქმა უნდა, სვიმონი და აზოლონიც იქ იქნებოდნენ. საღამომ მეტი-მეტად მსაარულად გაიარა და ამის უმთავრესი მიზეზი ლიდიას გამოსარჩლება იყო. კონცერტის შემდეგ სვიმონმა ვეკლასნი იქაჲ მიიწვია კანშიად და ისე დაუხვდა, რომ სრული გემოვნება და ცოდნა გამოიჩინა ამასთანა საქმიता.

ფანსატური, სადაც ისინი ისხდნენ, ბადის ბოლოში იყო გამართული და წყალს გადაჭურებდა. ამ მხარეს ბაღი შუა ადგილს სავსოდ მოჭმობებოდა და, რადგანაც განაღებული არ იყო, მოსკვირნიც არ დადიოდნენ იქ. ათასში ერთსელ თუ გამოჩნდებოდა ვინმე, ისიც იმისთვის, რომ ტრფობით აღჩნებულნი გული თანამგრძობლებულს უმოწოდ შესთრთოლებოდა, მარტობის ნეტარება ეგრძნო. ამის გამო სვიმონ თავის სტუმრებით სრულად გაცალკეებულნი იყვნენ და თავისუფლად ქვიფობდნენ.

კანშიადმე იმათი საზოგადოება გაიყო, რადგანაც უფლის მთლად გაიტაცა აზოლონი, რომელიც განუწყვეტლივ ბაკალს შამფანსკით უსვებდა და ლიდა გი სვიმონს შერჩა. მოსურს მალე მოკვიდა სასმელი, ყურებმა ბზუელი დაუწყო, თვალბა აუჭრელად და, გარდა თავის მკირფასის აზოლონისა, აღარას ჭსუდაკდა, მის ღამარავის მეტი აღარ კსმოდარა. სვიმონმაც რაოდენადმე თავისუფლად დაიწყო ძნება.

— ნეტავი ეგ შამფანსკი ვიყო, რომელიც თქვენს ბაკალში სდგას, — უთხრა მან ლიდას.

— რად გინდოდათ? — ღიმილით იკითხა ქალმა.

— იმიტომ რომ ჩემი უფალი მშენიერი ღმერთა იქნებოდა.

— ესე იგი, მე?— მომხიბლავის კეკელუცობით წარმოსთქვა ლიდამ. აიღო ზაკალი, მსწრაფად დასცალა და უიერო მკეტის მომხიბულულობით დაუმატა:

— აი, ასე დაგაჰრობდით, — გადმოხაზრუნს ქალმა ტიჩა და გაიცინა.

— თქვენთან დაშრობას, სსკასთან აყვავებაც კერ შეედრება.

— მართლა?

— კიფიცა, რომ მართლს ვამბობ! — თავდავიწყებით წამოიძახა სკიმონმა.

— ფრთხილად, კნაზო, ფრთხილად! — თავბრუდამსკეპის სინაზით ბრალდებით თეთრი თითი დაუქნია ქალმა და ალერსიანის მუქარით დაუმატა: — თუ დაშრობა ანა, გასმობა მანც შემიძლიან.

— ოჲ, თუ კი ეგ ბედნიერება მეღირსება! — წამოიძახა სკიმონმა, მკრამ სიტყვა ჩაუწედა. ყველამ კარებისკენ მიისუდეს და გაშეშებულსავით დარჩნენ. ჯუღია ზესედაც კი წამოიჭრა და შეშინებულის სასიით რაღაცა სიტყვებს ბუტბუტებდა.

კარებში კილაც კაცი იდგა და გაჟვარებული იუერებოდა. სიბრაზისგან დაშინებული სასე გალურჯებოდა და შეკუმძულა წარბები უთრთოდა. ცდილობდა სასისათვის დამცინავი მკუყველებს მკეცა, მკრამ თავი კვლარ შეიმაკრა. კარგა სანამ გაიარა ამ უსერსულობაში, როდესაც ასაღმა მოსულმა რამდენიმე ნაბიჯი წასდგა, მდებლად თავი დაუქრან კრებულს და ისეთის საყვედურით წარმოსთქვა, რომლის დაივარკა უნდოდა, მკრამ კერ კი დაეუარნა.

— აი, უხემოდ დროებსა როგორ ატარებთ თურმე!

— მე, მე შირკვლად, მოლლად შირკვლად ვარ, ღმერთმანი, მირონ იგნატის! — დაიხნა ჯუღია.

— რიცსვი აქ მომეტებულა, კნენაჲ! — გულ-მოსულობით წამოიძახა და ლიდას მიუბრუნდა: — სტუმრებს მანც გამაცანით!

— უი, ქა! სულ არ გადამაკიწყდა! — დაფაცურდა ჯუღია და აჩკვით დაიწყო: — ეს კნაზია... ესეც კნაზია... ორნივე კნაზები არიან, ორნივე დიდის შეძლებიან...

— მოიცადეთ, კნენაჲ! — გააწყვეტინა მირონმა. — მე თითონ გაჯანობ ჩემს თავს ბრწყინვალე თავადებს, თორემ ერთმანეთის კინაობას კერ გავიკებთ.

ზოლოსკომ უთხრა თვისი სასჯელი და ტკაჭი და მიესალმა თავადებს. ჯუღია კი გაბრუნდა და წყენით თავისთვის დუღუნა დაიწყო.

ეპელანი ისევე დაღვდნენ, ზოლოსკო კი ლიდანს, რომელიც აქამდინ გაუნძრეკლად იდგა, მიუბრუნდა:

— კნიაჟნაკ, თქვენ გაბრუნდით სტეპანოვს, სიტყვა ადარ მადისსეთ... თქვენი მამულის საქმეება მანცა მკითხეთ.

— ანგარიშს სვალ მომართმეკო.— ციკად უზასუსა ქალმა და სკიმონს მიუბრუნდა:— სემი მოურავი გასლაკო... მინდოდა უკეთესი მეშოკნა, მაგრამ ჯერ ანაკინა სისანს... სკიმონმა ღიმილით თავი დაუკრა და აზოლანმა და ჯიუღიამც განისარსარეს. ზოლოსკოს სობრანით გალურჯდა და ჯიუღიას დაუწყო გალმისკუღმა კაზუნი.

— ძლიან მსიარულადა სართ, კნეინაკ!..

— მე რა, ბე... მე... მსიარულადა ვარ, მართალია, მსიარულადა ვარ...— სცადა მტირეოდენი წინააღმდეგობა გაეწია, მაგრამ ზოლოსკომ შეჭბღვიარა და ჯუღია მანეკე ისევე დაიფანტა:— ჭოდა რა არის, მირონ იგნატინ!.. მსიარულად იმიტომ ვარ, რომ მოსკედი... საქმეები გაგითავებია.

ლიდის წამოდგა სწორედ იმ დროს, როდესაც ზოლოსკოს საჭმელი მოუტანეს.

— ახლა შინ წასვლას დროც არის... წარმოსთქვა მან და დედას მიუბრუნდა:— წავიდეთ, დედაკ.

— ცოტა კადეკ მოითმინეთ, კნიაჟნაკ!— უთხრა სკიმონმა.— მირონ იგნატინს ჯერ ანა უჭამია-ნა.

— მართლა, ლიდაა, — დაუმეტა დედამ, — მირონ იგნატინი მშვიდა... ცოტა უნდა დაკიცადოთ.

— ძლიან დაგვიანდა, დედაკ, და მირონ იგნატინს ვასშმის გათავება უჩვენოდაც შეუძლიან, მარტოკა უფრო თავისუფლად იქნება.

— მართლა. მირონ იგნატინ! მარტოკა უფრო თავისუფლად იქნებით?— მიუბრუნდა ჯუღია ზოლოსკოს, მაგრამ ზოლოსკომ ისეთი თვალით შეჭხკადა, რომ ქალს კინადამ ენა ჩაუკრდა.

— რასაკვირველია, უფრო მოსკენებით კიქნები!— გაჯვარებით წაიბუსღუნა მოურავმა და ბოროტებით დაუმატა:— თქვენ ძლიან

მსიარულადად ბრძანდებით, კნენსკ, გეტუობათ, დრო ჩანებულად გაციტარებით.

— გინ მოდის? — იკითხა ლიდიამ და თავის დაკვირვებასთანავე პოლესკოს მიუბრუნდა: — ღამე მშვიდობისა, მიზრნ იგნატის!..

უმწვილი ხალხიც წამოდგა. ჯუღის დაფატურდა და ღარი იცოდა, რა ექნა.

— დაიცა, ლიდა, დაიცა!.. შლანა დამინა, ცხვირისასოცი რაღა უფუ? — გვიანობდა კნენსა.

— სვიმონ, შენ ქალები გააცილა და მე კი მიზრნ იგნატისთან დავრჩები... მეც ჯერ არა მიწამია-რა. — წარმოსთქვა პოლესკოს და პოლესკოს მსიარულად მიუბრუნდა.

— თანახმა ხარ, ერთად გივასშმოთ.

— დიდის სიამოვნებით.

— ძალიან კარგი, — წარმოსთქვა ღმილით სვიმონმა და ჯუღისთან სელი-სელს გაყრალი ლიდას გაჭყვა.

XVIII

მოხრე დღეს, დილა ადრის, პოლესკო წამოდგა და ჯერ ისეკ ხალხთი ეცვა, რადესაც წარი დატევა. შემოვიდა ბიჭი და გამოეჭიმა წინ.

— წადი, ქალბატონს უთხარ, აქ შემოვიდეს. — უბრძანა მოურავმა და ბიჭი გავიდა.

კარტა ხანმა გაიარა, ხანამ ჯუღის შემოვიდოდა. ამ ხანში პოლესკოს ხმა არ ამოუღია, დაფიქრებული იყო და მხოლოდ თითების მოყვინარის მოძრაობით ამტკიცებდა, რომ მისი გონება რაღაც მუშაობაში გაერთილულია. კარები წყნარად შემოეღო, შემოვიდა სკეტილიკისა და კარებთან აიტუნა გაჟინდრეულად. ამ დედაკაცი-სათვის შიშს ხასხ დაუბრანსა და ფერს მიესადა. პოლესკომ შეჭნედა, თვალებში ბორბლების ტეცხლმა გაუეჯა და კარმა წიხლით შარი იქით მიიღო.

წამოდგინაზე ხანს საიუმი იყო და არც ერთი ხმის არ იღებდა. ბოლოს, მოურავი მიუბრუნდა და მკაცრად ჭკითხა:

— მის უჩემოდ დროს ზღრე ატარებთ?

ქალმა თავი დაწხარა, ათრთოლებულად თითებით შალის ფო-
ნებს მიძგნა დაუწყო, მაგრამ სმს არ ამოუღია.

— არ გეცინის? მიზასუსე! — შეიჭმუსნა ზოლასკომ წარბები.

ქალმა შეჭხკდა და სასუსედ უწვალო საცოდანობა დაეტყო —
თვალეები დაფარფატა და ტუჩებია რამდენჯერმე შეათამაშა, მაგრამ
სიტყვა კი ვერ წარმოსთქვა.

— მ... მ... მ... — მოისმა ქალის გაურკვეველი სმს და სვეტილი-
ცვისა ისეკ გაჩუმიდა.

— რა ზირუტევიითა ზმიე?!.. მიზასუსე-მეთქი!

— რა? მირონ იგნატის!.. მე არაფერი, არაფერი არ ვიცი,
არა ვარ დაძნაშკე... — დაიწყო ქალმა არეკით. — ლიდას, სულ ლი-
დას ბრალდას!.. როგორც უნდა, ისე იქცევა!..

— სასიზღარო! — დაუბრიალა თვალეები მირონმა. — მის რიდას
დედა სარ, თუ კი შენი ქალი, როგორც უნდა, ისე იქცევა?!

— მე რა გუყო, მირონ იგნატის!.. მე რა შემიძლიან?... მე, მე
ვეუბნები, მაგრამ, თუ კი არ ვამიგონებს?... ესლა შეილები სულ
ეკეთები არიან. — ჩაიქნია ვუღლიამ სელი და ამოიოცნა.

მირონს დააქქერდა და ბოლოს თავის ქნევით უთხრა:

— ადამიანი კი არა, ზირუტევის სასელის ღირსიც არა სარ...
როგორ-ღა დადისარ დედამიწასედ, როგორ-ღა მიუერბე მე ურ-
ცსვის თვალეებით?.. შესს ადგილს რომ სსკა იყოს, სირცსვილით
დაიწკებოდა და შეს კი კატასავით მოილოკამ ტუჩებს და ველ-მო-
ღერებული დაბძანდები, კითომ-ღა არაფერიაო!

— რად მიწერები, მირონ იგნატის!.. მე დანაშაულს არა ვგრ-
ძნობ... არ ვიცი, სრულიად არაფერი არ ვიცი.

— კიდერ ეკ არის, შე უბედურო, რომ არაფერი არ იცი? —
შეუტია ზოლასკომ და ზინლით დაუმატა. — საკვირეულია, რისთ-
ვისა სარ გაჩენილი!

— მე, მირონ იგნატის! ვუთხარი ლიდასს, რომ თქვენ გაი-
გებდით და გაჟვარდებოდით, მაგრამ არ გაიგონა! — სელეების გაშლით
ცდილობდა დედაგაცი მირონს მრისსანება თავიდგან ზეცდინა.

— უბედურო, შე უბედურო, შენს!— ისეთის კილბით უთხრა ჰოდლსკომ, რომელიც ქალს მიწასთან ასწორებდა.

ჟულიან იგრძნო, მძიმე ლოდად დააწვა ეს სიტყვები და მი-
ლად მოიღუნა.

— შენს ქალს ნებას აძლევ, ვიღაც ემაწვილ კაცებთან იქე-
ფოას, შეაღამისის, განმტკუნებულს ადგილს დროება გაატაროს!..
და იცი, ვინ არიან, ვისთანა ზისან?.. რას იტყვის სალსი, როდუ-
საც შეაღამიდან გათენებამდის ვიღაც საეჭვო სალსთანა ზისან?..
ვსტეკათ, შენი სასული განსაფთხილებელი აღარ არის, მკვდარია და
გასრესილი, მგრამ შენს ნაშობზედ მანც როგორ არ ფიქრობ?
აბა, იცი, ვინ არიან, ვისთანაც წუსელის იყავი?.. რას განუძებულ-
ხან?.. სიტყვა ჩაგიწვიდა?! იცი-მეთქი?

— ვიცი, მირონ იგნატიის!.. პატროსანი ემაწვილი სალსია...
მაგათ...

— სულელი!— გააწვევტინა მოურავმა და უკმაყოფილოდ გა-
იარ-გამოიარა.

— არა, ეველსურის მსრუნველობა მევე უნდა კიტვირო,
ი.ო.რემ, როგორც თქვენს სიტუტუნეს ვსედავ, უბედურებამდისინაც
შორს აღარ სანთ.

— იტვირთე, მირონ იგნატიის, იტვირთე.— უზასუსა განსრე-
ბულმა დედაკაცმა, როდესაც დაინახა, რომ ამ მსრზე მანც ზასუსის
გება თავიდაგანა სცაილდება და დაუმტა:— თქვენ კაცი სანთ, თქვე-
ნოდენა ტევა დედაკაცებს საიდგან გეკქნება?

— ვიღაც ევ არის, რომ საადგან გექნებათ.— მოლბა ცოტა-
თი ჰოდლსკო და ცოტა არ იყოს ტკბილად უთხრა:— მოიდგი სკა-
მი, დაჯექ და, თუ ერთს წუთს მოსმენა შეგამიანს, ყური დამიგდე.
ქალმა სსქაროდ მოიტანა სკამი და, როგორც მასწავლებლი-
საგან წაქეცებით რადენადმე გათამამებული მოწაფე, ისე დაჯდა.

— შემიძლიან, მირონ იგნატიის! რატომ არ შემიძლიან.

— აბა, მას ყური დამიგდე და ეცადე, გაიგო, რასაც გეტყვი.

— ყურს გივდებთ, მირონ იგნატიის, ყურსა.

— ოჰ!— მოუთმენლად წამოიძახა ჰოდლსკომ, ქალი შეკრთა და
არშინ-საყლბულსავით გამოიძახა.— დამცადე, რომ გითხრა-და!

— აჰი გაცდი, მიწონ...

— გაჩუმიდი! — შეუტია კაცმა, და ქალს წასკვარ სიტიკვარედ სმა ჩაუწედა; ამოსაკვალა და სკამზედ გასწორდა.

რამდენმამე წუთმა მიმიე სინუბეში გაიარა: კაცი მოუსვენრად ქმინავდა და ქალს კა ამოსუნთქავც კვლარ მოესურსებინა.

— რას უზირობ შენს ქალსა? დაიწყო ბოლოს, რამდენადაც შეეძლო, მივიდობიანად ზოლარკომ. — სომ ჭხედავ, რომ გაიხრავების დრო მოუვიდა და კვლარ ისევებს.

— მოუვიდა, მიწონ იგნატის, მოუვიდა!

— ჭო-და, რა მოუვიდა, რას უზირობ?

— უნდა გაკათხოვოთ. — გაუბრწყინდა სასე ჟულოს, რადგანაც იმასა ჭკითხავდნენ რჩევას და, მასასადაძე, აღამიანად ატდებდნენ.

— ამორჩეული სასიძო გყავს ვანძე?

— სასიძომ? — გაიღიმა ქალმა: — სასიძო... სასიძოს რა ამორჩევა უნდა? ჩემს ქალს საქმრო არ დაუღევა.

— საქმრო არ დაუღევა!.. ეგ რა სიტყვაა? ვანც უნდა გთხოვოს, იმას სომ ვერ გადაუტდებ!

— რად გადაუტდებ, მიწონ იგნატის! რადა? ჩემი წამობია და...

— ჭო-და ვიდეტ მაგისათვის უნდა საქმროს ამორჩევა... გყავს ვინძე მხედველობაში?

— რატომ, მიწონ იგნატის! რატომ?.. აი თუნდა თეიმურაზი...

მიწონმა შეჭხედა და გკლანასად უზასუსა: — სულელად დაბადებულხარ და სულელი მოკვდები!

ქალს ისევ მოაგონდა თავისი მდგომარეობა და ისევ დაიბნა.

— რ... რ... რადა? მიწონ იგნატის!

— რა სასიძოა, ძეძე მწოვარა, ჟერ სწავლა-დაუსრულებელი, თითქმის ბავშვი?

— მას, აი ვნაზი.

— ერთი ეგ ამოგიჩეკვია!

— რა არის?

— ის არის, რომ ავასაკია და მაგას თქვენი გამარცხვა განუწინასვს.

— იქნება, მიწოდლა? — შეშინებით წარმოსთქვა ქალმა და პირ-
ფუძრი გადაიწერა: — ღმერთო, დაგვისსენ!

— მამ, რა გეგონათ?.. ღიადიას კარშიყებაო? სულაც არა...
იმას განზრახვად ჭქონდა შემოგჩეოდათ, დაგშინაურებულყოთ და
ერთს დღეს ორივესთვის ყელები გამოეჭრა.

— ღმერთო, დაგვისსენ განსაცდელისაგან! — კიდევ პირფუძრი
გადაიწერა დედაგანმა.

— ო-ო, მაგას ბევრი მაგისტანს საქმეებინაუდენია! — დაუმატა
პოლესკომ, რაკი შეატყო, რომ დედაგანს შეეშინდა.

— მიწოდლა, მიწონ ცხატინ? — ჭკითსა ქალმა, რომელსაც ცან-
ცახი დაწყებინა.

— ნამდვილად... რამდენი მაგალითი ყოფილას... ერთი ქალი
შუახედ გაქებს და მისი სისხლი სულ დაელიას... ერთისთვისაც
გული ამოგელიყას და ისე უმად გადაეყლას... კვანი კავასიკლან
არინან, სისხლის მსმელი, წყუელი ბუსურმანები.

ქალი შეერთა და მისედ-მოსედეით იკითხა:

— მიწონ იგნატინ! კარებს სომ მაგარი საკეტები აქვს?

— მაგარი აქვს.

— აქ სომ ვერ შემოვლენ?

— ესლამ მე აქა კარ, არა მგონია... მაგრამ ვინ იცის?

ოთახში რელამაც გაიფანენა; ქალი შეჭერთა და გაფითრდა-
მერე გააურყოლას და მოიკუნტა.

— დაიცა! — ხმის კანკალით წარმოსთქვა მან და მთლად სმენად
გადაიქცა.

— რა იყო? — ჭკითსა გაცმა.

— მერე ოთახში ვილაც არის. — ძლივს წარმოსთქვა ქალი.

— არა, ნუ გეშინიან.

— არის, არის, მიწონ იგნატინ!.. ნამდვილად ვილაც არის!..

აქ მოიპარება... მეშინიან, მეშინიან!

— გუებნები, არავინ არის-მეთქი.

— რეგორ არ არის, რომ ფენის სმა მესმის...

— ას! — დაიძახა პოლესკომ და კარებისკენ გასწია.

ქალი წამოკარდა და წივილით უკან გამოეკიდა.

— ნუ მისვალ, მარტოკას ნუ მსწებებთ ოჯახს... მეშინიან, მეშინიან! — მოკვლო ქალმა ხელი პოლოსკოს.

— გუებნები, არავინ არის! — უბასუსა მირონამ, გაეშეკებინა და კარები გახლო.

ქალმა თავისუფლად მსოფლოდ მისინ ამოისუნთქა, როდესაც ცარიელი ოთახი მოათვალიერა და დარწმუნდა, რომ მართლაც არავინ იყო.

— საკვირველია!.. ფეხის ხმა აშეარად მესმოდა.

— ესლა, ხომ დარწმუნდი, რომ არავინ არის?

— დარწმუნდი, მამა!

— ესლა არავინ არის, მაგრამ ვინ შეუძლიან თავდებობა, რომ სვალ, ზეგ, მასეკ არ მოკლენ და ყველას ყელებს არ დაგვჭრან?..

— ას, მირონ იგნატინ! — ისეკ აღელდა ქალი და მიძიქვამო-იხარა: — რაღა გვეშეკლებს!

— წუსელისკე გაგათაკებდნენ, მე რომ არ მოკსულდოყავ.

— მადლობა ღმერთს, რომ მოსკედი. — გადაიწერა პირველარი ქალმა და დაუძტა: — მაინც ჩვენი მიფარველი ანგელოზი შენა ხარ.

— აძლეკ მაგათ ქალსა?

— ღმერთმა დაკვისსასს მაგათ ხელიდგან.

— მამ მოკშორდეთ აქაურობას, წავიდეთ სოფელში.

— წავიდეთ, შენი ჭირიმე!.. წავიდეთ, რაც შეიძლება ჩქარა...

თუნდა სვალვე!

— ძალიან კარგი... მე ყველაფერი მზადა მაქვს... ღენა შენ დაიყბოფლე.

— კარგი, მირონ იგნატინ! მაგრამ, რომ არ დამიჯეროს, რა უთხრა?

— როგორ თუ არ დავიჯეროს? დედა ხარ — უბრძანე. — უთხრა ახლ, მაგრამ მამინეკე კილო გამოიცვალა: — აი, რა უთხრა: ფულის მისაღებად შენი წასვლა აუცილებლად საჭიროა-თქო. ფული ჩვენს სამაზრო ქალაქშია მისაღები-თქო. იქიდგან სოფელში ავიდეთ და მერე ხომ ჩვენს ხელში იქნება!.. ხელარ გამოკუშვებთ.

— ჭკვიანო, ჭკვიანო! — დაიმასა გასარებულამ ჟუღიამ. — ჩემო ჭკუის კოლოფო, ვინ იქნება შენისთანა მოაზრებულა?!

— აი, კადეც გაკოცე, — უთხრა პოდოსკომ მოწულეს კილო-
თი, — ოღონდ მოასუესე, რომ სკალ წავიდეთ... მაგრამ იმ გაყბა-
ტონების ავასკობისა კი არა უთხრა-რა, კრინტი არ დასძრა, გეს-
მის, კრინტი არ დასძრა. — შივიდა, თაკი დაუჭირა და შუბლში კო-
ცნით უთხრა: — წადი და ეცადე ჭკვიანად მოიქცე.

ქალი მთლად გაბრწყინდა და განარბეული გაკარდა ოთასიდგან.

— ო-ო, ავასრულე, ავასრულე უეჭველად.

და პოდოსკო კი გამობრუნდა, გადააუურთხა და წამოიძახა:

— რა საზიზღარა რამ არის! — და ცოტა სინემის შეძვეტ
სასე შეეცვალა, გაწითლდა, პირზედ ღიმილი მოუვიდა და თვალები
გაუბრწყინდა.

— ჭა, ჭა, ჭა, ჭა! — კმაყოფილებით ჩაიციანა მან და დაუმატა: —
უკეთესის კოცნის დროც მალე მოკა!

მეორე დღეს, დილის 12-ს საათზედ, კარშაკ - მოსკოვის
გზა-ტკეცილზედ, ოთხი კარგის ჯიშის შაკი ცხენი თავ-დასურულ
ეტლს მიაქროლებდა. შიგ ისინენ ჯგულისა, ლიდა და პოდოსკო.
ეკლანის სამაზრო ქალაქში იგულის ასაღებად მაიღოდნენ და იქიდ-
გან მცირეს ხნით სოფელშიაც უნდა ასულიყვნენ.

XIX

კალუგის მარაში, სოფელს ჩერკლონიას დიდს უზარმაზარ
სახლს მებატონისას, სკამოდ დამკელებულსა და სკამოდვე განუ-
სებულს განქარებული სწემენდაგდნენ და ღებავდნენ.

ეს სახლი განსდით შეძლებულის თავადის სკეტლიცისა, სა-
დაც, რამდენიმე დღე იქნებოდა, რაც ლიდა თავის დედით და მო-
ურავით დასასლებულიყო. იურცა ისინი ორბოდე დღით მოვიდნენ,
მაგრამ პოდოსკო ყოველთვის მიზუს პოულობდა, რომ მათი წა-
სკლა გადადებულიყო. ხან კლესკაცებისაგან სარჯის მოკრეფას მოი-
მიზეზებდა, ხან მიწების ეჯარით მიცემის, ხან რასა და ხან რასა.

დიდი ხანი იყო, რაც ლიდას სოფელში არ ეცხოვრა და
თითქმის სრულიად გადავიწყებოდა იქაური განცხრომა. აი ეს იყო
მიზეზი, რომ როდესაც ცოტა ხანს დაჩნა, სოფლის მოსკენება და

ჯანცხრომა ეგემი, გაუტეხა იქაურობა და თვითონაც მოიწადინა იქ დასრენა.

ქალმა შეისვენა და ეს შესვენება ეჭირვებოდა კიდევ იმ მღელვარე ცხოვრების შემდეგ, რომელიც მოსკოვში ჰქონდა.

ბუნების საღებურსა და დაუყვავებს თითქოს ზოდოსკოს გაჭყვავებულს გულზედაც კი ეძოქმედა, დაეღობოდა და სიბრალული გავლვიძებინა, ადამიანური გრძობა სელასლად დაებრუნებინა. მუდამ მტუქსავი საცოდებისა და დავრდომილის ჯუღლისი, ესლასკურსებოდა და წარსულის უსამართლოების გამოსყიდვას ცდილობდა მისი დაუყვავებით.

ამსთანავე მიიჩნა ყოველის დონის-ძიებით ცდილობდა, რომ ღიდიას არ მოსწყენოდა, ყოველს გეარს მზრუნველობას იმენდა და სულ მის სიამოვნებაში იყო. ღიდიას გულ-კეთილი იყო და ჯანს დიდს სხსს ვერ ჩაყოფებდა; მისთვის მზრუნველს მადლობის გადაუსდელად არ დასტოვებდა და ღიდიაც, თუ განსაკუთრებით არ დაჭმებობებოდა ზოდოსკოს, შეჭრიგებოდა მანც.

ერთს დღეს ღიდიას მთელის დღით მეზობელმა მებატონემ დაჭმებოდა და სასლში მართო ზოდოსკო და ჯუღიას დასრენილი იყენ. სადილად ისდნენ ორიენი და საკმოდ მხარულად შექმნეოდნენ, რადგანც ზოდოსკო ქეიფზედ მოსულიყო და ოსუნჯობდა. მობტანეს ყავა და მოსამსახურენი გაეცაღნენ. ქალბატონი და მოურავა თავისუფლებას მიეცნენ, აიღეს თავთავისი ყავის ფინჯნები და სავარძლებში განისვენეს.

ზოდოსკომ სიგარას მოუკიდა, რამდენჯერმე კვამლი გამოუშვა და ჩაიქრდა. სასის-მეტყველება წამ-და-წყვიტ ეცვლებოდა და სან ერთს გუნებაზედ დადებოდა და სან მეორეზედ.

ჯუღიამ შეჭსედა და გაფითრდა, რადგანც ზოდოსკოს ამ კვარი მდგომარეობა გაბრახების წინამორბედი იყო.

— ჯუღიას! — წარმოსთქვა მოურავმა და მის სმას რაღაც ვერუ სიბოსე და ყელის ამოსლასყვა დაეტყო.

— რას მიბრძანებ?

— სვეს ერთი ლაშარაკი დაკვიწეთ მოსკოვში და ვერ გავაოაკეთ.

— ას, მიიჩნ იგნატი! როგორ არ გაათაკეთ, დღემდის ის

შეჩვენებულები ნამდვილ ეშმაკებად მქსენებთან!.. შაკები, პირიდგან-
ცეცხლი ამოსდით, რქებიც კი აქვსთ. კბილები დაუკრეჭით და თი-
თო მტკაველი ღოჯი ტუჩებს აქეთ გადმოუშვიათ.

— რა სისუფელესა ლაშარაკობ? — მკვასკედ უთხრა პოლოსკომი.

— შენ არ მითხარი, მირონ იგნატინ?... აი ჩვენსა რომ სტუმ-
რები დადიოდნენ... ღმერთო ჩემო, სხანამ შენ არ ამისილე თვალე-
ბი, რატომ ვერა ვხედავდი?... დღემდის ნამდვილი, სწორედ ნამდვი-
ლი კარები მეტონენ, და დღეს კი დავრწმუნდი, რომ ეშმაკები ყო-
ფილან!

— კარგი, კარგი... მკას თავი დაჯანებოთ, მე მკასზედ არ
გელაშარაკები. — უკმაყოფილოდ უთხრა მოურავმა, რომელსაც ვულის
მიუსუვდრელობის გამო გული უწუნდებოდა.

— მამ რაზედა ბრძანებთ, მირონ იგნატინ?... — უშასუხა ქალმა,
დასწო ორივე ხელების თითები სტოღზედ და შეშინებულის თვა-
ლებით კატასავით შესტქეროდა.

— გასსოკს, ჩვენ ლიდის გათხრეებაზედ დავიწვეთ ლაშარა-
ვი და საქმრო კი ვერ ამოუგრიეთ?

— როგორ არა, მახსოვს, მირონ იგნატინ! მახსოვს. შენის
წყალობით გადარჩა იმ ბარბაროსებს, რომელნიც ნახშირსავით შა-
კები არიან, პირიდან ცეცხლი ამოსდით და თითო მტკაველი ღო-
ჯები აქვთ...

— მოიცა, ნუ რომამ მოშლილ წისქვილსავით, — შეაყენა მი-
რონამ.

— მე რა, მე არა... მე ხომ არაფერს ვამბობ.

— მამ, რას ჭფიჭრობ ლიდის გათხრეებაზედ?

— რა უნდა ვიფიქრო... რა ვიცი ფიქრისა? ფიქრი შენი სა-
ქმეა, მირონ იგნატინ! როგორც გინდა, ისე მოიქეცი.

— მამ თუ ჩემი საქმეა, — გასწორდა პოლოსკო: — ლიდის თუ
ჯარგი პატრონი არ გაუჩნდა, ისეთი ხასიათი აქვს, რომ მალე დაი-
ლუშება.

— დაილუშება, მირონ იგნატინ! ჭეშმარიტია, რომ დაილუშება.

— ახლა, როგორა გგონია? ვინ ავარჩიე მის საქმროდ? — ჭკი-
თხა მირონამ და უურება დაუწყო.

— არ ვიცი, მირონ იგნატინ! არა.

— მე ვარსნიე ისეთი ვაჭრი, რომელიც ქმრობასაც გაუწევს და მამობასაც! — ცოტა სინუჩის შემდეგ უთხრა ზოდოსკომ და უკან დაიწია.

— ესე იგი, როგორ, მირონ იგნატინ! — შევსხვდა ქალმა: — ვაჭრად ვერ გამივია, რას ამბობთ?

— კიდევ ევ არის, რომ ვერ გაგივიათ! — მაუგო მოუჩაქმა და შემდეგ დაუმატა: — ისეთი ვაჭრი ამიჩქევია, რომელიც მამას მზრუნველობას არ მოაკლებს და ქმრის მოკალეობასაც აღასრულებს.

— არა, არ მესმის... ჭა, ჭა, ჭა! — გაიციხა ვუღიამ, თითქოს სიცილით უნდა შეისუიდოს მოუჩაქის მოთმინება. — არ მესმის.

ზოდოსკომ შევბღვირა და ქალს გაღიმებული სახე ისევ გაუქმდა.

— მას ზირდავირ გუტევი. — მკაცრად წარმოსთქვა მან და მკაფიოდ დაუმატა:

— ლიდაი მე უნდა შეკირთო...

იმის მიუხედავად, რომ ვუღიამ სმამოულებელს მოჩინილებას იყო შეჩვეულია, ამ სიტუაციის გაგონებამ ეგელაფერი გადაავიწყო და, თუძრა სმამ ამ მოუღიამ, უკან მიავწედა; ორივე ხელები რამდენჯერმე დაიჭიბა და მთლად გაფითრდა.

ვარკა ხანმა გაიარა, ხანამ ვუღიამ გონს მოვიდოდა და წუნარად წარმოსთქვა მკაფიად:

— რას ამბობ, მირონ იგნატინ! დმერთისა მანც არ გეშინიან?

— რად გაგიკვირდა? — ჭკითხა მირონამ. — ლიდაი ლამაზია, წამოსადეგი, ყმაწვილი... მეც, მართალია, ხანში ვარ შესული, მაგრამ, კმადლობ სემს დმერთსა! მგონია ვერ არა მიჭირს-რა?... ესლანდელს ჭიანა ყმაწვილებს თუნდა ათს მოკუგრეს ვისერსა. — სთქვა მირონამ და ისეთის ძრეულებით დაჭკრა მუშტია სტოლს, რომ თითქმის სახლი შეინძრა.

ვუღიამს შეეშინდა და წამოვარდა ზეხედ.

— მირონ იგნატინ!.. მართალს ბრძანებთ... მაგრამ... მაგრამ... როგორ იქნება?... მე... მე...

— შენ რა? — შევსხვდა ურცხვად. — გინდა სთქვა, რომ შენი სავუარელი კიფა?

ქალს შერცხვა, თავი დაჭხარა და მთლად გაიწურა.

— ჭა, ჭა, ჭა! — ბოროტად ჩაიხარხარა მირონამ. — რა კუყოთ? ვანა ცოტა ქალებს გავარშეუბივარ?

— ცოდოა თქვენთვის, მირონ იგნატი! ცოდო!—ილივს წარ-
მოსთქვა ვუღლიამ და თვალებზედ ხელი დაიფარა.

— ეკ რაღა ამბავიან?—დაუღრიალა პოლესკომ.—ცრემლები?...
არ გაბედო!—წავლო ხელი და მეორე ხელით მუშტი მოუღერა.

— კაი!—დაიძასა დედაკაცმა და მუხლებზედ დაეცა.

შირონამ შეჭხუდა ზიზღითა, ქალის ვამათასსიერებულის სარ-
სართი ჩაიხარხარა და უთხრა:

— წინააღმდეგობა? არ გაბედო, არ გაბედო-მეთქი, თორემ,
გაგსრესამ!.. გესმის? გაგსრესამ-მეთქი!

ქალი ცახცახებდა და შიშისაგან სასუ დაპრანქლდა. დიდის ხნის
მტარვალობის ქვეშ ყოფნას ყოველივე საკუთარი წადილი დაეკარგა
და სხვის ბრძანებლობის აღმსრულებელ იარაღად გადაქცეულიყო.

— ღმერთო, ღმერთო! მირონ, მირონ იგნატი, შემობრალე!—
ცხვარივით შეჭბლავოდა დამონებული.

პოლესკომ ხელი გაუშვა, სმა გამოიცვალა და, თითქოს მო-
ტება, მომშვიდდა და უთხრა:

— მაგრამ ჩემს წინააღმდეგ მაინც არ მოიქცევი... კარგად
უნდა გესმოდეს, შე სულელო, შენა!—აქ პოლესკომ შესუძრებითაც-
კი გაბუღნიერა, ცხვირზედ წყნარად რამდენჯერმე წვიპურტი დაჭ-
გრა და განაგრძო:—შენის სიყვარულისათვის ჩავდივარ ამას... მუ-
შინდა, რომ ოჯახში უცხო ვინმე არ შემოგვეტყოს, ყველაფერი ხელ-
ში არ ჩაიგდოს და ერთს დღეს უღუგმაპუროდ არ გამოგაპან-
წეროს... გესმის? გაიგე, რომ შენთვისა ვსრუნავ და შენის გან-
ცხრომისათვის თავი უნდა გაკწირო?

— გაიგე, მირონ იგნატი, გაიგე.—უპასუხა ქალმა, მაგრამ
სასუ კი ოდნავაც არ შესცვალა, ისევე ის სულთ-მობრძაგის მუტყეუ-
ლება ჭჭონდა, ისევე იმ მწარე სატანვეკელსა ჭვრძნობდა.

— მე მინდა, რომ იმ სახლში, სადაც შენ ყველაზედ მუტი
უბულებს გაქვს, შენი ღირსეული ადგილი გუჭიროს.

— განა ჩემი გაგდება შეუძლიან ვინმე?—იკითხა დედაკაცმა
და გამოუცდელის თვალებით დაუწყო ცქერა.

— რასაკვირველია, შეუძლიან!—გადაშალა ხელები მოურავმა.—
კანონით შენ სვეტიცისა ცოლად არა სარ ცნობილი და, ვინც
შენის ქალის ქმარი იქმნება, სახლიდან გაგაგდებს... მე რომ შე-

ვირთო ლიდია, მაშინ სულ სხვა იქნება... მე მიყვარხარ შენ და შენის ქალისა კი მსოფლიო ქმარი მერქმევა.

— ქალს ისევე გონიერულმა მოასრებამ გაუზიარა თავში, გულმა საწინააღმდეგოდ გაიბძოლა და სცადა კიდეკი სიტყვა ჩაერთო ურცხვის ღაშპარაკში.

— კარგი, მაგრამ... არ მესმის... არ მესმის, მირონ იგნატი...!

— რა არ გესმის? — უკმაყოფილოდ გააწვეკეტინა მოურავმა სიტყვა.

— ჩემი ქალის ქმარი შენ უნდა შეიქნე! — წამოიძახა ჯუღია და თითებს მტკრეკა დაუწყო. — როგორ იქნება, როგორ მოხერხდება?..

— დაფიქრდი, ცოტადანად ტენი გავნებდი და სულელური ცრუ-მოწმუნება და ამო შეხედულება გადაგდე. ისეთს სახელში სარ აღზრდილი, რომ მაგ სენს უეჭველი გაგლენა უნდა ჰქონდეს შენზე, მაგრამ ცოტა ძალა დაატანე შენს თავს, რომ შენი მოქმედება საბუღამოდ თავში სიტყვი არ გაგიხდეს. — კაცი მიუჯდა ახლოს. — იფიქრე, შენი ქალი იზრდებოდა თავის მამასთან, რომელსაც თვალის დასანახავად ევაკრებოდა. შენი ქმარი ბავშობიდანვე შენს სიმულვილს აწვეებდა უფრო ლიდიას; ლიდიას შეეხვია შენს უსიყვარულობას... მითხარ, უხემოდ ვისი-ღა იმედი გაქვს?... არა, ჯუღია, შენთვის, შენის მოსკენებისათვის ლიდიას მე უნდა შევიერთო და შევიერთე კიდეც.

მეტის-მეტად ძნელი იყო უბედურის დადაჯერებისათვის ამ საზიზღარის წინადადების თანხმობა გამოეცხადებინა, მაგრამ სსგაიერივე კერ მოიქცეოდა, რადგანაც საკუთარი სურვილი წაერთვათ მისთვის, საკუთარი წადილი აღარა ჰქონდა.

შეშინებული, დამონებული, დატუქსული და დახარული სულელი სულაერის ღირსებას მოკლებული იყო და სწორედ იმ დროს, როდესაც წინააღმდეგობისათვის უკანასკნელს სსშეალებას ხმარობდა, ბრძანების აღსრულებას შესეველი ბუნება ეკლავიერს კთანხმებოდა.

კიდეკი დიდ ხანს მოუნდა ზოდოსკოს მეცადინეობა ჯუღიას დასარწმუნებლად; კიდეკი დიდ ხანს ცდილობდა დაეკრებინა, რომ ეკლას საბედნიეროდ საჭირო იყო ლიდიას იმას შეერთო ცოლად.

— მაშ თანხმობა ხარ? — უკანასკნელად ჰკითხა ზოდოსკომ.

— რაც გინდა ჭქენ, როგორც გინდა, მოიქეც, — ქვითინით წარმოსთქვა ფულაში, დაიფარა პირისასხევედ სელები და ოთახიდგან გასკლას აპირებდა.

— მოიცა. — შეაყენა ჰოლოსკომ.

— არ დამიშლი, არ ეცდები შემისლო სელი?

— რაც გინდა, ისა ჭქენ-მეთქი.

— შემწეობასაც სომ მომცემ?

— მომიტეე... მანატიე და ეგ-კი აღარ შემიძლიან? — უზასუსა ფულაში, წასკდა ქვითინი და მდულარებას აპნეკდა.

— შეგძლებინებ! — დაუღრიალა ისეკ ჰოლოსკომ, დაუჭირა მკლავი და ისეკის ძლით დაქნა, რომ ქალს ზღვრათანი გზდა იატაკზედ. — მოგვლამ, საზინდარო! — წაუჭირა ეელში ჰოლოსკომ. — დაგარნობ!

— ღმერთო მალალო! შენ შემიწყაღე! — ეელში სრიალით წარმოსთქვა ქალმა და ამღვრეული თვალები გატს მიაქცია. — კმარა, გეყოფა.

— აღასრულებ ყოველს ხემს სურვილს?

— სომ იცი, რომ აღასრულებ, რაღად მაწყალებ, რაღადა მკითხავ? მიწონამ გაუშვა დედაკაცი და ჩაწინებით წარმოსთქვა:

— შენი მტერი — შენი ენა ყოფილა!.. წადი მოემზადე, დამშვიდდი და ლიდაის გაჯავრებამ არ შეგაშინოს, თორემ ვაი შენ გინდა.

დედაკაცი წამოდგა, დარტყიანებულევიით წავიდა ფარფუტით, რამდენჯერმე შესდგა, კედელს მიეყუდა და ბოლოს კარებამდის ძლიერ მიაღწია.

კაცი კარგა ხანს ჩაფაჭრებულე უყურებდა იმ კარებს, საიდგანაც ფულაი გაკიდა და ბოლოს წამოიძახა:

— მეტის-მეტად სულელია, მაგრამ ეგა სჯობს.

(დასასრული არ არის)

სეხსლითა და მახვილითა

რომანი

გენრიკ სენკევიჩისა

III *)

რამდენისამე დღის შემდეგ რაზმი ჩვენის დესპანისა გაემართა ლუბნისაკენ. გავიდნენ ღნებრში და გაუდგნენ ვაკე გზას, რომელიც მინდორ-მინდორ მდიოდა ქუჩიზედ, შვიდ-საფლავასა და ხოროლზედ. ეს გზა იყო ჩიგირინსა და ლუბნას შორის. ძველად, როცა გეტმანმა ქულკევსკიმ დიდი ომი გაღიხადა სოლონიცებს ახლოს, აქეთ გზები სულ არ იყო. ლუბნიდან კიევს ან ტყე-ტყე დადიოდნენ, ან მინდორ-მინდორ, ჩიგირინს კიდევ—წყალ-წყალ. საზოგადოდ, ეს ზედა-ღნებრის სახელმწიფო—ძველებური პოლოვცების ქვეყანა—ერთა უდაბური ადგილი იყო, ცოტა მეტად დასახლებული, ვიდრე ყრუმინდვრები. ამ უდაბნოს ხშირად ეწვევოდნენ ხოლმე თათრები და იმიერ-ქორომელნი ბრბონი.

სულის გაღმა-გამოღმა დიდი, ხელ-უხლებელი ტყეები იყო ატეხილი. სხვა დიდი და პატარა მდინარის დაბლობ ნაპირებად გადაჭიმულიყო საძოვრები და ქაობები. ამ ტყეებსა და ქაობებში ძნელი არ იყო უშიშარი ბინა ეპოვნა სხვა-და-სხვა ნადირსა; უღრან ტყის ტევრებში მრავლად იყო ჯიხვი, დათვი და გარეული ღორი; მრავლად იყო აგრეფე მგელი, ფოცხვერი, კვერნა, ქურციკი; ქაობებსა და მდინარის დარნებში აუარებე-

*) «მოამბე» № 11.

ლი წავი იყო დაბინავებული თავის ახირებულს სადგომში. იმიერ-ქორომეთში ამბობდნენ, რომ ზოგიერთი წავი ასის წლისა იქნებაო და სიბერისაგან ისე გათეთრებულია, როგორც თოვლიო.

მალღობ მინდვრებში ბევრი იყო ჯოგი გარეულის ცხენებისა, რომლებსაც დაჰხუჭუჭებოდათ ფაფრები და სისხლითაჰქონდათ გავსებული თვალები. მდინარეებში ფუსფუსი გაჰქონდათ თევზის ქარვანსა, ხოლო ლელიან-ჩალიანები სავსე იყო იმ ფრინველითა და ფრთოსანით, რომელსაც წყალი უყვარს. ჩინებული იყო, ეს ქვეყანა, რომელიც თითქმის ძილს მისცემოდა, თუმცა კი ეტყობოდა კიდევ კვალი, რომ წინად აქ ადამიანს ჰქონოდა ბინადრობა. საცა არა მგონია ნანგრევენი სჩანდა რომელსაც ისტორიის უწინარეს ქალაქისა; თვით ლუბნი და ხოროლი ძველებურ ნანგრევებზედ იყო გაშენებული; ხშირი იყო საფლავებიც, ახალი და ძველი, რომლებზედაც უკვე ტყე გაჩენილიყო. როგორც ყრუ მინდვრებში, აქაც ლამ-ლამობით წამოდგებოდნენ ხოლმე ვითომ სულნი მიცვალებულთა და სხვადა-სხვა მანენი და ჰქონდათ ერთი ამბავი; ხოლო მოხუცნი იმიერ-ქორომელნი ხშირად უფრო საკვირველებას უამბობდნენ ხოლმე ყმაწვილებს ლამ-ლამე ცეცხლა-პირას; დიდი ამბავია ხოლმე ხან-და-ხან იმ უსიერსა და უღრანს ტყეებშიო, საიდანაც ისმის რაღაც უცნაურ ნადირთა ღმუილი, ყვირილი მგელკაცებისა, ყიყინი არც თუ ომ-ბრძოლისა და არც თუ ნადირობისა; წყალ-ქვეშ წკრიალი გააქვს ხოლმე იმ ქალაქის ზარებს, რომელიც დიდწყლობას ქვეშ დაუტანიაო. ადგილ-მამუელი ნაკლებად იყო გამოსადეგი და ძნელად მისავლელ-მოსავლელი: ზოგან მეტად ქაობიანი, ზოგან ურწყავი, გადაბრუკული, გოლვიანი და საკმაოდ საშიშო ბინადრობისათვის. დასახლებობდნენ თუ არა და დაიწყებდნენ მოწყობას, მოვიდოდა ბრბო თათრებისა და აიკლებდა, მოაოხრებდა ყოველსავე. ამ ქვეყნებს ხშირად ესტუმრებოდნენ ხოლმე მხოლოდ იმიერ-ქორომელნი: იჭერდნენ წავსა და ნადირობდნენ თევზსა და სხვა ნადირსა. როცა შიშიანობა არ იყო, უმეტესი ნაწილი ქვე-

მოურთა აქეთ-იქით დაიქსაქსებოდა ხოლმე სეჩიდან და მი-
დიოდა სანადიროდ, ანუ როგორც მაშინ ამბობდნენ, „საშო-
ვარზედ“: მოედებოდნენ მდინარეებსა, ტყე-ღრეებსა, ლელიან-
ჩალიანებსა და ნადირობდნენ წავს ისეთს მიყრუებულ, უხვედრ-
ადგილებში, რომლის არსებობაც იქნება არც კი არავინ იცო-
და რიგიანად.

ხალხი მაინც თავისას არ იშლიდა და ცდილობდა დამ-
კვიდრებულიყო როგორმე აქაურობაში, სწორედ ისე, რო-
გორც მცენარე ცდილობს გაჰმაგრდეს დედა-მიწაში ფესვები-
თა და, ერთგან ამოგლეჯილს, მეორეგან უნდა ფესვები მოი-
კიდოს.

და აი ამ უდაბნოშიაც გაჩნდა ქალაქები, სიმაგრენი, ახალ-მოშენება, მოსახლეთა სოფლები და მეკომურთა ბინა-
დრობა. მამულები ადგილ-ადგილ ნაყოფიერი იყო, ხოლო
ხალხს აწუხებდა ნამეტანობა თავისუფლებისა, უარარაობა კავ-
შირისა. ნამღვილმა ცხოვრებამა და ბინადრობამ იჩინა თავი ამ
მხარეში მხოლოდ მაშინ, როცა ეს მამულები ხელში ჩაიგდეს
თავად ვისნევეცკებმა. თავადმა მიხეილმა, მოგილეველის ქალის
შერთვის შემდეგ ცოლად, განსაკუთრებული ყურადღება მიაქ-
ცია თავისს იმიერ-დნებრის სამფლობელოს; მიხეილი ურჩევდა
ყველას იქ დასახლებასა, აძლევდა მამულებს ყრუ ადგილებში,
ათავისუფლებდა ხარჯისა და ბეგარისაგან ოც და ათის წლის ვა-
დით, აშენებდა მონასტრებსა და ყველგან შეჰქონდა თვისი
წესი და რიგი. ისიც კი, ვინც ღიდის ხნიდვანეე იყო დასახ-
ლებული და ფიქრობდა, რომ ჩემს საკუთარს მამულზედა ვარ-
დაბინავებულიო, სიამოვნებითა კისრულობდა თავადის მორჩი-
ლებასა და მის ხიზნობასა; კარგად იცოდა, რომ ამ ხიზნობი-
სათვის მფარველობას გაუწევდა ძლიერი ბატონი და, მაშასადამე,
აღარავითარი შიშიც აღარ ექნებოდა თათრებისა და ქვემოუ-
რებისა, რომელნიც თათრებზედ უფრო საშიშნი იყვნენ. ცხოვ-
რება ალყავადა და დაიწყო პირამდე დუღილი უფრო ახალ-
გაზდა თავად ერემიას რკინასავით მაგარს ხელში. მისი მამულე-
ბი იწყებოდა იქვე ჩივირინიდან, ხოლო თავდებოდა კონოტო-

პთანა და რომნებთანა. ეს კიდევ არაფერი: მისი საკუთრება იყო მამულები სანდომირის სამოურავოდგან დამოკიდებული ვილნოს სამოურავოში, რუსეთისაში და კიევისაში; პუტივლის ახლო გამარჯვებულს თავადს კი უფრო უყვარდა მამულები ზელა-დნებრისა.

თათარი დიდ ხანს დაძრწოდა ხოლმე ორიოლთან, ვორსკის ახლო-მახლო და სცქვეტდა ყურებს მგელივით, ვიდრე გაჰხედავდა ჩრდილოეთად ექმნა პირი; ქვემოთური მიწყნარებულნი იყვნენ; თვით მოუსვენარნი ახლო-მახლო შემდგარნი ბრბონი ავაზაკთა დაემორჩილნენ თავადის ბატონობას. ნადირი, მოუსვენარი ხალხი, რომელიც წინად ძარცვითა და რბევით სცხოვრობდა, ეხლა განსაზღვრულ ყოფაში ჩავარდნის შემდეგ, დაბინავდა სამზღვრებს ახლო და გამაგრებული სახელმწიფოს მიჯნებზედ, როგორც ჯაკვით დაბმული ძალლი თავისის საშინელის კბილებით, ემუქრებოდა თათრების ურდოთა.

ყოველივე გაცოცხლდა და გადახალისდა. ძველის გზების ნაკვალევზედ გაიქრა ახალი გზები, მდინარეთა ნაპირებად გაჩნდა გოდორ-ყურები, ამოვსებული ძარცვის დროს ტყვედ შეპყრობილ თათრისა ან ქვემოურის ხელით. იქ, საცა წინად ქარი ზუზუნებდა ლელიანებში, ახლა წისკვილებს გაჰქონდა მხიარულად რახანხი, ოთხასზე მეტი ბორბალი ტრიალებდა, ქარის წისკვილებს გარდა, და ჰფქავდა პურს მარტო იმიერ-ქორომეთში. ორმოცათას ხიზანს მიჰქონდა ღალა თავისს ბატონისათვის, ტყეები გაივსო საფუტკრეებით, სამზღვრებზედ გაჩნდა ახალი სოფლები, დასახლდნენ მეკომურნი. მინდვრებში გარეულ ჯოგთან ერთად სძოვდა ნახირი. ერთ-ფეროვანი, გულის გამაწვრილებელი მიდამო შეამკო ეკლესიებისა და მონასტრების შევერცხლილ და მოაქროვებულმა გუმბათებმა და უდაბნო ნელ-ნელა გაივსო ხალხითა და მცხოვრებლებით.

ბატონი დესპანი კარგს გუნებაზედ იყო და მიდიოდა აუჩქარებლად; საშურო არა ჰქონდა-რა, საქმე გაკეთებული იყო. თუმცა იანვრის დამლევით იყო, ზამთარი არას არ ეტყობოდა. ჰაერში გაზაფხულის სუნი იდგა; გამთბარი დედა-მიწა მოფენი-

ლი იყო გუბეებით, მინდორში ბალახი მწვანედ ბიბინებდა, ხოლო მზე ისე იკბინებოდა, რომ შუადღისას კაცი იძულებული იყო საზამთრო თბილი ტანისამოსი გაეხადნა.

რაზმი დესპანისა შესამჩნევად გადიდდა. ჩიგირინში მოემატა ვლახეთის საელჩო ამაღლა, რომელიც გამოეგზავნა გოსპოდარს ლუბნში. ამაღლის უფროსად იყო პან როზვან ურსუ. ამაღლას თან ახლდა რამდენიმე ცხენოსანი და მხლებლებით სავსე ურმები. ამათ გარდა დესპანთან ერთად მოდიოდა ჩვენი ნაცნობი პან ლონგინუს პოდბიპენტა, ზერვიკაპტურის დერბისა თავისის გრძელის მახვილითა და რამდენისამე მხლებლითა.

ცხრა თვალი მზე, ჩინებული ამინდი და სურნელება მოახლოვებულის გაზაფხულისა ატკობდა გულს რაღაც სიხარულითა, ხოლო დესპანი მით უფრო მხიარულად იყო, რომ თავადის სახლში მიდიოდა ხანგრძლივის მოგზაურობის შემდეგ; თავადის სახლი კი მისი სახლიც იყო. მიდიოდა მაშინ, როცა უკვე კეთილად ჰქონდა შესრულებული მინდობილობა და ამის გამო, რასაკვირველია, დაიმედებული იყო, რომ თავადის სახლში კარგად დამხვდებიანო.

ისიც კია, რომ ცოტაოდენი სხვა მიზეზებიც ჰქონდა ასეთის სიხარულისათვის.

თავადის ჯილდოს გარდა (დესპანს უყვარდა თავადი გულითა და სულითა), ლუბნში ელოდა დესპანს მაყვალისით შავი თვალები.

ეს თვალები ეკუთვნოდა ანუსა ბოჟობოლატა კრასენსკისას, კნენა გრიზელდას ფრეილინას, ყოვლად ლამაზს მთელს ამაღლაში, დიდს ოინბაზს, რომელმაც თავბრუ დაახვია ლუბნის ახალგაზდა კაცებს, ხოლო თვითონ კი ისე ჰქონდა დამშვიდებული გული, ვითომც გარშემო არაფერი ამბავიაო. კნენა გრიზელდას ზნეობა უპირველესს საქმედ მიაჩნდა, ზრდილობის წეს-რიგი სასტიკი იყო მის სასახლეში, მაგრამ ეს მაინც არ უშლიდა ახალგაზდობას ერთმანეთში სიყვარულის ისრების სროლა ჰქონოდათ, ოხვრა და სულთქმა-უში გაემართნათ. პან სქშეტუსკიც ოხრავდა სხვებთან ერთად შავის თვალებისა-

თვის, ხოლო როცა მარტოდ-მარტო დარჩებოდა ხოლომე თავის ოთახში, წამოავლებდა ხელს ფანტურსა, და დაიწყებდა მღერას:

„შენ ყვავილო ყვავილთა“....

მაგრამ რადგან მხიარულის ბუნების კაცი იყო და გაგიჟებით უყვარდა თავისი სამხედრო ხელობა, მაინცა და მაინც გულს არ უკლავდა ის გარემოება, რომ ანუსა, მასთან ერთად, უღიმოდა პან ბიხოვეცსაც ვლახეთის დროშისას, პან ვურცელსაც, რომელიც ხელობით თოფში იყო, დრაგუნს პან ვოლოდივეცისაც, და ასე გასინჯეთ, გუსარს პან ბარანოვეცისაც, თუმცა ეს უკანასკნელი საშინლად იყო დამახინჯებული ყვავილითა, ძალიან უკიდებდა ენას და ჩიფჩიფობდა, რადგან ტყვია ჰქონდა სასაში მოხვედრილი. ჩვენმა დესპანმა ერთხელ კიდევ გამოითხოვა ხმალში ანუსას გამო პან ვოლოდივეცკი და ბუმბერაზობით ებრძოლა, მაგრამ როცა დიდ ხანს დარჩა ლუბნში უსაქმურად, გაბეზარდა და ანუსას ახლო ყოფნამაც ვერ განუფანტა მოწყენილობა; ამიტომ, როცა წასვლა მოუხდა იქიდან, დიდის სიამოვნებით გაუდგა გზას: არც არა დაჰანებია-რა, არცა-რა მოსაგონი დარჩენია რამე.

ახლა კი მხიარულად იყო. ახლა ყირიმიდან დაბრუნებული მოდიოდა, მინდობილობა კარგადა ჰქონდა შესრულებული და ამიტომ მხიარულად ლილინებდა თავისთვის და მოერეებოდა ცხენს. მის გვერდით მოდიოდა პან ლონგინუსი, რომელიც უზარმაზარს ცხენზედ იჯდა და ჩვეულებრივ იყო მწუხარე და მოწყენილი. ეტლები და ურმები საელჩოს ამაღასი უკან დარჩა; უკან დარჩნენ აგრედვე ჯარის-კაცნი და მხლებელნი.

— ბატონი ელჩი ისე ძვეს თავის ეტლში, როგორც კუნძი, და სძინავს,—სთქვა დესპანმა.—იმდენი საკვირველი ამბავი მიაშობო თავისი ვლახეთისა, რომ ბოლოს ენა მოეღალა. კაი გასაგონი ამბები კია. დიალაც, მაგათი ქვეყანა მდიდარია, ჰავათბილი; ოქრო, დვინო, საქონელი, ყოველივე უხვად არის. მაშინვე ვიფიქრე, რომ ჩვენს თავადსაც, რაკი მაგილეველ ქა-

ლისგან არის დაბადებული, უფლება აქვს-მეთქი გოსპოდარების ტახტის დაჭერისა. ვლახეთი უცნაური ხილი არ არის ჩვენებისათვის. ბევრჯელ აუღენიათ იქ ზურგზედ ბოლი ოსმალოსთვისაც, თათრისათვისაც, ვლახელთა და სემიგრაღელთათვისაც...

— იქ ისე მაგარნი ვერ არიან მცხოვრებნი, როგორც ჩვენში, — ჩამოართვა სიტყვა პან ლონგინუსმა. — ჩიგირინში მიაბო ესა პან ზაგლობამა, ხოლო იმისიც რომ არ დამეჯერებინა, მაგასვე ამბობს სამღვთო-წერილის წიგნები.

— როგორ თუ წიგნები?

— მე მაქვს ერთი მაგისტანა წიგნი, შემძლიან გაჩვენოთ... სულ თან დამაქვს მუდამ.

პან ლონგინუსმა ჩაპყო ხელი ხურჯინში, ამოიღო იქიდან პატარა წიგნი, რომელსაც ტყავის ყდა ჰქონდა, ჯერ ღვთისმოსაობით აკოცა წიგნს, მერე გადაჰშალა რამდენიმე ფურცელი და სთქვა:

— წაიკითხეთ, აბა.

პან სქშეტუსკიმ დაიწყო კითხვა:

— „შენს მფარველობას მოგმართავთ, ღვთისიმშობელო“... აქ ვლახების ამბავი არა არის-რა? რას ამბობ? ეს ხომ ძილის პირია!

— წაიკითხეთ ქვემოდ.

— „... რათა ღირს ვიყვნეთ საუკუნო ცხოვრებისა. ამინ.“

— ჰო-და, ახლა კითხვაა...

სქშეტუსკიმ წაიკითხა:

— „კითხვა: რადა ჰქვიან ვლახეთის კავალერიას სუბუქა? მიგება: იმიტომ, რომ ადვილად და სუბუქად ილტვის ბრძოლის ველიდან. ამინ!“ — მართალია. ეს კია, რომ ამ წიგნში ძალიან არეულ-დარეული ამბებია.

— ეგ წიგნი ჯარის-კაცთა წიგნია და ლოცვებთან ერთად შიგ მოთავსებულია სხვა-და-სხვა *instructioes militares*, რომელთა წყალობითაც ბევრს რასმე გაიგებს კაცი სხვა-და-სხვა ხალხის შესახებ, ვის რა ღირსება აქვს და რა ნაკლებეფანება სჭირს; აი, მაგალითად, ვლახების ამბავს, რომ ისინი მხდალნი არიან და მასთანვე დიდი მოღალატენი და ფიცის გამტეხნი.

— რომ მოლაღატენი არიან, იქიდანაცა სჩანს, რაც თავად მიხეილს გადახდა... მაგრამ აი ჩვენს თავადს ვლახეთის მთელი სადროშო ჰყავს პან ბიხოვეცის უფროსობით. ეს კია, რომ ამ სადროშოში ოცი ვლახელიც ძლივს იქნება.

— როგორა გგონიათ, ბატონო დესპანო, დიდია თავადის მხედრობა?

— იქნება რვა ათასამდე, ყაზახნი რომ არ ვიანგარიშოთ, რომელნიც მიჯნებზედა სდგანან. ამას გარდა, ზაცვილიხოვესკიმ მითხრა, რომ ახალი რაზმებიც უნდა შეადგინოსო.

— მაშ, შესაძლოა, ღმერთმა ბრძანოს და გავუშკლავდეთ კიდევ ვისმესა თავადის მხედართ-მთავრობით?

— ამბობენ, რომ დიდი ომია მოსალოდნელი ოსმალთა-ნაო და თვით მეფე ამხედრდება და მთლად რესპუბლიკის ჯარით წავა სალაშკროდაო. ყირიმშიაც გავიგონე ეს ამბავი და იქნება იმიტომაც მიმიღეს ისეთის პატივისცემითა. ხმა დადის, რომ, როცა მეფე და გეტმანები დაიძვრიან, თავადი ყირიმს უნდა დაესხას თავს და სულ გააქროს თათრების სახსენებელიო. დიდაც, რომ სხვას ვერც შიანდობენ ამისთანა დიდს საქმეს.

პან ლონგინუსმა აღაპურნა ცად მიმართ ხელნიცა და თვალნიცა.

— ღმერთო მოწყალეო! ასტეხე ამისთანა ომი სადიდებლად ქრისტიანობისა, ხოლო მე ცოდვილს ნება მომეცი ამ ომში შევასრულო აღთქმა ჩემი, რათა შემეძლოს ან მოვისვენო, ან იქვე მივეგებო მოწამებრივსა აღსასრულსა.

— ომის გამო დასდევით აღთქმა?

— ეგოდენს ღირსეულს რაინდს, როგორც თქვენა ბრძანდებით, მთლად გადაუშული ჩემს გულს, თუმცა კი ბევრი ლაპარაკი მომინდება. მოგეხსენებათ, რომ ჩემი ღერბია ზერეიკაპტური*), ხოლო წარმომდინარება მისი ასეთია: გრიუნველდს ახლო ჩემმა წინაპარმა სტოვეიკო პოდბიპენტამ დაინახა თუ-

*) ზერეიკაპტურ—ვითომ მოიხსენ ყაბაღოხიანი წამოსახსამი.

რმე სამი რაინდი, რომელთაც ყაბალახიანი საბერო წამოსასხამი ეცვათ; რაინდნი მწკრივად თურმე მიდიოდნენ ცხენებითა და ჩემმა წინაპარმა ერთის შემოქნევით სამსვე ერთად გააგდებინა თავი ხმლითა; ეს ამბავი ძველს ქრონიკებში სწერია, ჩემის პაპის დიდად სასახელოდ...

— თქვენს წინაპარს თქვენზედ სუბუქი ხელი აღარა ჰქონია. ტყუილად არ დაურქმევიათ ზერეკაპტური.

— მეფემ უბოძა ღერბი, ხოლო ღერბზედ სამი თხის თავია გამოსახული; იმ რაინდების მუხარადებზედაც, რომელიც მოჰკლა ჩემმა წინაპარმა სტოვეიკო პოლბივენტმა, ასეთივე თხის თავები იყო თურმე გამოსახული. ეს ღერბი თავისს მახვილითურთ ჩემმა წინაპარმა უნდერძა თავისს ჩამომავალსა და უბრძანა, არ შეარცხინოთ სახელი და დიდება ჩვენის გვარი-საო.

— მართლა რომ შესანიშნავის გვარის კაცი ყოფილხართ! პან ლონგინუსმა მწუხარედ ამოიოხრა და განაგრძო:

— ერთი მე-ლა დავრჩი ჩემს გვარში და ამიტომ აღთქმა დავდებ ტროკს ყოვლად-წმიდისა ქალწულისა წინაშე ვიცხოვრო სიწმიდითა და მანამ არ დავადგა ფეხი საქორწინო ფიანდაზსა, ვიდრე ჩემის წინაპარის მაგალითისამებრ ამავე მახვილით სამს მტერს ერთად არ მოვკვებ თავსა. ოჰ, ღმერთო მოწყალეო, შენ უწყი, რომ ყოველივე მოვიქმედე, რაც კი შემეძლო. უბიწოება ჩემი დავიცევ დღევანდლამდე, გულსა ჩემსა ვუბრძანე დადუმებულიყო; ვეძებდი ომს და ვიბრძოდი, მაგრამ, ვაი ჩემდა, ბედმა არ გამიღიმა.

პან სქშეტუსკიმ თავი ველარ შეიმაგრა და გაიღიმა.

— მაშ ველარა და ველარ მოახერხეთ სამი თავი მოგეკვეთნათ ერთად?

— ვერა. ბედი არა მაქვს! ორ-ორი კი გავაგდებინე და სამი ერთად კი ვერა. რა ჰქნას კაცმა, მტერს ვერა სთხოვ, ისე დადგეით, როგორც მე მებერხებაო და ისინი კი თვითონ არა სდგებიან მწკრივად სამ-სამნი. მარტო ერთი ღმერთი ჰხედავს ჩემს მწუხარებასა: ლონე მაქვს მაჯაში, იარაღაცა... დრო კი

მირბის, მალე ორმოცი წელი გამლუნავს... გულს სწყურიან სიყვარული, გვარი ლამის ამოსწყდეს და სამი თავი კი არსადა სჩანს და არა! კაი დამემართოს, კარგი ზერვიკაპტური მე არა ვარ! სასაცილოდა ვარ აღებული ყველასაგან, როგორც სამართლიანად ამბობს პან ზაგლობა.

ლიტველმა ისე დაიწყო ამოხვრა, რომ მისმა ცხენმაც კი, უთუოდ თანაგრძნობის გამო, შესაბრალოსი ჭიხვინი მორთო.

— ერთის თქმა შემძლიან, — სთქვა დესპანმა: — იმის თქმა, რომ თუ თავად ერემიას ხელშიაც ვერ ეწიეთ ბედს, გამოეთხოვეთ მაშინ თქვენს იმედს.

— ღმერთმა ბრძანოს! იმიტომ არ მოვდივარ, რომ მინდა მის სამსახურში შევიდე.

ეს ორთა-შუა ლაპარაკი შეწყვეტილ იქმნა ერთის საკმაოდ უცნაურის ამბის გამო. როგორც წინადაცა ვაქვით, ამ ზამთარს მდინარენი არ გაყინულა და ფრინველნი არ წასულიყვნენ თბილს ქვეყნებში. პარუჩიკი და პან ლონგინუსი მიუახლოვდნენ უკვე კალამლიკის ნაპირს, და უცებ შეპნიშნეს, რომ ცაში მიფრინავდა გუნდი წეროებისა. წეროები ძლიერ დაბლა მიფრინამდნენ, მაგრამ უცბად, იმის მაგიერ, რომ ლელიანებში დაშვებულებიყვნენ, შესცვალეს მიმართულება და მალლა-მალლა წავიდნენ.

— ისე მიჰფრინავენ, თითქო მისდევს ვინმე და თავს უნდათ უშველონო, — სთქვა პან სქშეტუსკიმა.

— აგერა, ჰხედავთ? — და პან ლონგინუსმა დაანახვა თეთრი ფრინველი, რომელიც ცდილობდა გუნდს დაახლოვებოდა.

— მიმინოა! მიმინო უშლის ძირს დაშვებას! — დაიძახა დესპანმა. — ელჩსა ჰყავს მიმინოები; უთუოდ იმან აუშვა.

ამ დროს მოუახლოვდა ცხენოსნებს პან როზვან ურსუ, რომელიც ანატოლიის შავს ცხენზედ იჯდა. მას მოჰყვნენ რამდენიმე მხლებელნიცა.

— ბატონო პარუჩიკო, — სთქვა მან, — გთხოვთ მონაწილეობა მიიღოთ ნადირობაში.

— ეგ თქვენი მიმინოა?

— ჩემია და კარგიც არის, როგორც თქვენც დაინახავთ...

სამივემ ერთად გააქენეს ცხენები; ვლახელი ბაზიერთ-
უხუცესიც დაედენა მათ უკან.

მწყაზარმა მიმინომ ძალა დაატანა ამ დროს წეროთა
გუნდს, მაღლა-მაღლა წასულიყო, მერე ისარივით აფრინდა
თვითონაც უფრო მაღლა და გაიძაბა ერთს ადგილას. წერო-
ები ერთად შეჯგუფდნენ. ატყდა ხმაურობა და ყიჟინი. ფრინ-
ველთ გაიწვდინეს კისრები, აიღეს მაღლა ნისკარტები, თითქო
ისრებიო და ელოდნენ იერიშს.

მიმინო კი ისევ თავს დასტრიალებდა გუნდს. ხან დაეშვე-
ბოდა, ხან ისევ მაღლა წავიდოდა; კაცს ეგონებოდა, ეშინიან
დაეშვას ძირსაო, საცა ასი მახვილივით გამწვეტებული ნის-
კარტი დაჰხვდებოდა. მხოლოდ მის თოვლივით თეთრს ფრთებს
ვაჰქონდა ქათქათი უღრუბლო ცის ლაქვარდში.

უცებ, იმის მაგიერ, რომ ფრინველთ მიჰსეოდა, მიმინო
გაექანა სხვა მხრისაკენ და მალე მიიმალა ხეებს იქიდან.

სქშეტუსკი პირველი გაექანა მიმინოსკენ. ელჩმა, ბაზიერთ-
უხუცესმა და პან ლონგინუსმაც იმის მაგალითს მიჰბაძეს.

ერთს აღმართთან, საცა მოსახვევი ჰქონდა გზას, დესპან-
მა უცბად შეაყენა ცხენი; ახლა სხვა და ახირებული სურათი
წარმოუდგა თვალ-წინ. შუა გზაზედ ეგდო ეტლი, რომელსაც
ღერძი გასტეხოდა. ორს ყაზახს ეჭირა გამოშვებული ცხენები;
მეეტლე არსადა სჩანდა; ალბად წავიდა სადმე სხვა ეტლის სა-
შოვნელად. ეტლს ახლოს იდგა ორი ქალი, ერთი მწყარალის,
მამაკაცივით რიხიანის სახისა, ზელის ბეწვის მძიმე ქურქ-წამო-
სხმული; ამ დედაკაცს თავზედაც ამისთანავე ქუდი ეხურა, რგვალ
ბოჭკოიანი; მეორე იყო ყმაწვილი ქალი, ტანადი და მაღალ-
მაღალი, მეტად სურათის და ჩინებულის სახისა. ახალგაზდა
ქალის მხარზედ ღინჯად იჯდა მიმინო ლტოლვილი, გაეშალა
ფრთები და ნაზად იქირქნიდა ნისკარტითა.

დესპანმა ისე ძლიერ ალაგმა ცხენი, რომ კინაღამ ჩააჩო-
ქა, მერე გონება-დაუტანებლივ მიიღო ხელი ქუდთან და სულ

თავ-გზა დაეპნა: არ იცოდა, რა ექნა, სალამი მიეცა, თუ მიმინოზე დაეწყო ლაპარაკი; დესპანი უფრო აირია მაშინ, როცა ყმაწვილმა ქალმა შენათა ისეთი თვალეები, რომლისთანაც თავისს დღეში არ ენახა: მაყვალლივით შავი, ცეცხლის-მფრქვევი; წამ-და-უწუმ იცვლებოდა მეტყველება მისის თვალებისა... ამ თვალებთან ისე გაფასდებოდა თვალეები ანუ სია ბოჯობოლატისა, როგორც სანთელი გაფასდება ხოლმე ჩირაღდანთან. წვრილი წარბები შავად გადასჭიმოდა და ამკობდა მშვენიერს თვალებს; მარჯანივით ბაგეთა შორის მოსჩანდა მიჯრით მიწყობილი თეთრი კბილები; კისერსა და ზურგს უფარავდა ხშირი წაბლის-ფერი თმა, რომელიც სამურად ჰდელავდა. უყურებდა დესპანი ამ თვალებს, ამ შეკოკბებულს ტანადობას, ამ თეთრს მიმინოს მის მხარზედ და ჰფიქრობდა: „იუზონა ჩამოსულა ამ ქვეყნად, თუ სხვა რამ ღეთაებაა“. ჩვენი პარუჩიკი იდგა, თითქო გაქვავებულია, ქუდ-მოხდილი და ჰგრძნობდა მხოლოდ, რომ გული ეკუმშებოდა უცნაურის ტკივილით. ის-იყო უნდა დაეწყო სიტყვა თვისი: „თუ ხარ სიკვდილის შვილი, და არა ღეთაებაა“... და სწორედ ამ დროს მოვიდა ელჩიცა, პან ლონგინუსიცა და ბაზიერთ-უხუცესიცა. ღეთაებამ გაიწორა მკლავი, მიმინო გადავიდა ზედ და გაიარა კინკლით. დესპანს უნდოდა დაესწრო ბაზიერთ-უხუცესისათვის და აეყვანა ფრინველი, მაგრამ მიმინო ერთი ფეხით ქალის მკლავზედ იდგა, ხოლო მეორეთი დაებლაუჭა დესპანის ხელს და ისეთის სიხარულით დაიწყო ჭყრობინი, ისე დაუწყო მიზიდვა თავისკენ დესპანს, რომ ბოლოს მაინც თავისი გაიყვანა. სქმეტუსკის სულ ჟრუანტელმა დაუარა, ხოლო მიმინო მაშინ დაჰნებდა, როცა ზედ ქალის ქუდი დაჰხურეს.

— რაინდო! — დაიწყო უფროსმა ქალმა: — ვინც უნდა იყვნეთ, ნუ გვეტყვით უარს და შემწეობა აღმოუჩინეთ ქალებს, რომელთაც თვითონაც არ იციან, რა ჰქნან. ჩვენს სახლამდე სამ მილზედ მეტი მანძილი არ არის, მაგრამ ეტლის ღერძი გაგვიტყდა და ლამის მინდორში დავრჩეთ ამაღამ. მეეტლე გავუგზავნე ჩემს შვილებს, რომ იქნება ურემი მაინც გამოგვიგზავ-

ნონ, მაგრამ ვიდრე ის დაბრუნდება, დალამდება კიდევცა; აქ დარჩენა კი ამაღამ ძნელია, საშიშია... ყველგან სეტყვები ახლო-მახლო...

ხნიერი აზნაურშვილის ქალი აჩქარებითა ლაპარაკობდა და ისეთი რიხიანი ხმა ჰქონდა, ისეთი ომახიანი იყო, რომ დესპანს გაუკვირდა კიდევცა. მაინც ზრდილობიანად უბასუხა:

— რა თქმა უნდა, ფიქრადაც არ მოგვივა, რომ ამ მინდორში დაგტოვოთ და შემწეობა არ აღმოგიჩინოთ თქვენცა და თქვენს მშვენიერს ქალსაც. ჩვენა ვმსახურობთ თავად ერემია ვისნევეცკის ჯარში, მივდივართ ლუბნსა და, ვგონებ, გზა ერთი გვაქვს. ერთი გზაც რომ არა გვქონდეს, დიდის სიამოვნებით გადაუხვევთ ჩვენს გზას, ოღონდ კი ის საყვედური არ დავიმსახუროთ, რომ ქალებს პატივისცემით არ მოეკიდნენო. ეტლები არა გვყავს, ჯარის კაცნი ვართ, ცხენებით მივდივართ, მაგრამ იმედი მაქვს, ბატონი ელჩი სიხარულით დაგიტომობთ თავისს ეტლს.

ელჩმა მოიხადა თავისი სიასამურის ქუდი (პოლონური კარგად იცოდა ელჩმა) და, როგორც ნამდვილს კარის კაცს შეეფერება, რაღაც ძალიან ასლი თავაზიანი სიტყვები სთქვა ბასუხად. ბაზიერთ-უხუცესს უბრძანა, წადი მალე და საჩქაროდ მოართვი ქალებს ეტლიო, რომელიც კარგა უკან დარჩენილიყო. დესპანი კი ამ დროს თვალს არ აშორებდა მშვენიერს ასულს, ისე რომ ახალგაზდა ქალი სირცხვილით გაწითლდა და თვალები ძირს დაჰხარა. უფროსმა დედა-კაცმა კი, რომელიც ყაზახის იერისა უფრო იყო, განაგრძო:

— ღმერთმა გადაგიხადოთ სამაგიერო ჩვენის პატივისცემისათვის. ლუბნამდე ჯერ კარგა შორს არის; ამიტომ უარს ნუ გვეტყვიოთ და ჩვენს სახლში გვეწვიეთ. ჩვენ რაზლოგიდანა ვართ; მე გახლავართ ქერივი თავადის კურცევიჩ-ბულივისა, ეს კი უფროსის კურცევიჩის ასულია, ჩემის მახლისა. იმან მოგვცა აღსაზრდელად ეს ობოლი ქალი. ჩემი შვილები ეხლა შინ არიან; მე ჩერკასში ვიყავ სალოცავად და იქიდან მოვდივარ. გზაში ეს უსიამოვნება შეგვემთხვა და თქვენ რომ არ შეგხვედროდით, მინდორში მოგვიხდებოდა ღამის გათევება.

კნენინა კიდევ განაგრძობდა ლაპარაკს, მაგრამ ამ დროს გამოჩნდა შორიდან მომავალი ეტლი, რომელსაც მოსდევდნენ კაცები ელჩისა და ჯარის-კაცნი პან სქშეტუსკისა.

— მაშ თქვენ თავად ვასილ კურცევიჩის ქვრივი ბრძანდებით? — ჰკითხა დესპანმა.

— არა! — საჩქაროდ უპასუხა კნენინამ უკმაყოფილებით. — კონსტანტინეს ქვრივი ვარ, ეს კი ვასილის ქალია, ელენე. — კნენინამ მიუთითა ყმაწვილ ქალზედ.

— ლუბნში ბევრსა ლაპარაკობენ ხოლმე თავად ვასილის შესახებ. კარგი მეომარი იყო და მეგობარი თავადის მიხილისაო.

— მე ლუბნში არა ვყოფილვარ, — სთქვა გოროხოზობის კილოთი კნენინამ, — და არა ვიცი არა, თუ რამ სამხედრო ღვაწლი მიუძღვის ვასილს, ხოლო რაიცა შეეხება მის შემდეგს ყოფა-ქცევას, ლაპარაკადაც არა ღირს... ყველამ იცის, რაც იყო.

ამ სიტყვებზედ კნიაჟნა ელენემ თავი ისე დაჰლუნა, თითქო ყვავილია, ნამგლით მოთიბულიო.

— მაგას ნუ ჰბრძანებთ, — თავ-გამოდებით გამოესარჩლა დესპანი თ. ვასილს. — თავადი ვასილი, რომელსაც კაცთა სასტიკმა მართლ-მსაჯულებამ გადუწყვიტა, წაერთვას ქონება და სიცოცხლეო, იძულებული გაჰხადეს გაქცეულიყო და თავი გადაეჩინა სასჯელისგან, მაგრამ მერე დამტკიცდა იმისი სრული უბრალოება. ვასილს დაუბრუნდა სახელი, აღდგენილ იქმნა მისი პატიოსნება და ახლა მით უფრო დიდებულია მისი სახელი, რაც უფრო მეტი იყო მისი დამტანჯველი უსამართლობა.

კნენინამ მტრულად შეჰხედა დესპანს. მისი უიმისოდაც უსიამოვნო სახე დაჰგრიხა სიბრაზემ, მაგრამ პან სქშეტუსკის ისეთი შესახედაობა ჰქონდა, რომ უნებურად პატივის ცემით უნდა მოჰპყრობოდა, ამიტომ ვერა ჰხედავდა ეპასუხნა რამე მისთვის და ისევ კნიაჟნა ელენეს მიჰმართა:

— შენთვის საჭირო არ არის ამისთანაების მოსმენა. ისა სჯობიან, წახვიდე და თვალ-ყური დაიჭირო, რომ ყოველივე ბარგი გადააწყონ ჩვენის ეტლიდან ელჩის ეტლში.

— ნებას მიბოძებთ, მოგეშველოთ?—ჰკითხა დესპანმა.

ორივენი წავიდნენ ეტლისაკენ, მაგრამ შესდგნენ თუ არა მის გვერდით, კნიაჟნამ აიღო მაღლა თავისი ისარივით გრძელი წამწები და ისე შეაშუქა ჰარუჩიკს თვალები, რომ ასე ეგონა, ცხრა თვალის მზის სხივი, თბილი, აღერსიანი სხივი მომხვდაო

— როგორ გადაგიხადოთ მადლობა, — დაიწყა ქალმა და დესპანს ისე ეგონა, რომ მისი ხმა საუკეთესო მუსიკააო, — როგორ გადაგიხადოთ მადლობა, რომ ეგრე გამოესარჩლეთ მამიჩემის სახელს და იფარავდით იმ უსამართლობისაგან, რომელსაც აყენებენ მახლობელნი ნათესავნი.

— ო, ჰანნა! — უბასუხა ჰარუჩიკმა და თან ჰგრძნობდა, რომ გული მისი სდნებოდა გაზაფხულის თოვლივითა. — ღმერთს გეფიცებით, რომ თქვენის სიტყვების გულისთვის მზადა ვარ ცეცხლში გადავვარდე, სიცოცხლე გავწირო... მაგრამ მაინც ჩემი დამსახურება თქვენს წინაშე იმდენად მცირეა, რომ არა მგონია, ნება მქონდეს მივიღო თქვენი მადლობა.

— თუ კი არ უგულვებელ-ჰყოფთ ჩემს მადლობას, თუ არ მადლობის თქმით, სხვაფრივ რით გადავიხდი თქვენს სიკეთეს მე, ერთი საწყალი ობოლი.

— მე? — განაგრძობდა უმეტესის აღფრთოვანებით დესპანნი: — მე მხოლოდ იმას ვნატრობ, რომ თქვენი გული მოვიგო, მხოლოდ იმასა ვთხოვთ, რომ ნება მიბოძოთ ვიყო თქვენი ერთგული ყმა.

კნიაჟნა გაწითლდა, აირია, მერე უცებ გაყვიტლდა და, მიიფარა-რა ხელები ჰირი-სახეზედ, ყრუდ წარმოხსთქვა:

— მარტო ერთს უბედურებას მოგიტანთ თქვენ ევა. დესპანი დაიხარა ეტლისაკენ.

— ყველაფერს ავიტან, — სთქვა მან დიდის გრძნობითა, — ყველაფერს — უბედურებასაც, მწუხარებასაც, ტანჯვასაც.

— რაინდო, შეუძლებელია, რომ ჰირველ ნახვისათანავე მზად იყოთ ყოველივე იტვირთოთ ჩემდა სამსახურისათვის.

— დაგინახეთ თუ არა, მყისვე დამავიწყდა ჩემი თავი და ახლა ის ვიცი მხოლოდ, რომ აქამდე თავისუფალი ჯარის-კა-

ცი, დღეს დატყვევებული ვარ. სჩანს, ასეთია ნება უფლისა. გრძნობა ისარია, რომელიც უცბად განეწონვის გულსა... და აი ვგრძნობ, რომ ისარი მაქვს გულს გარჭობილი, თუმცა იქნება მე თვითონ არ დამეჯერა, სხვას რომ ეთქვა ვისმე გუშინ ეს ამბავი ჩემთვის.

— ბუ თქვენ ვერ დაიჯერებდით მაგას გუშინ, მე როგორ დავიჯერო დღეს?

— დრო დაგაჯერებთ, ხოლო განა შეიძლება არ დაიჯეროთ... გულ-წრფელობა ჩემი? განა არ ეტყობა ჩემს სიტყვებს, არ მეტყობა სახეზედ?

კვლავ მალლა აილო კნიაჟნამ ისარივით სწორე წამწმები, კვლავ მისი თვალები დააცქერდა ვაჟაკურს, კეთილმოზილს სახეს ახალგაზდა რაინდისას, სახეს, სახესე ისეთის აღტაცებით, რომ კნიაჟნა ძალზედ გაწითლდა. ახლა კი თვალები ძირს აღარ დაჰხარა და დიდ ხანს უცქირეს ერთმანერთს ამ ორმა არსებამ, რომელთაც მინდორში ჰნახეს ერთმანერთი, უცბად მიუხვდნენ ერთმანერთს გულის პასუხს, უცბად გააერთიანეს თვისნი სულნი.

გარნა მოხუცი კნენა დაურიდებლად აცხადებდა უკმაყოფილებას. ელჩის ეტლები მოვიდა, მხლებლებმა გადაალაგეს ბარგი-ბარხანა და ერთს წუთს შემდეგ ყოველივე მზად იყო.

ჰან როზენ ურსუმ თავაზიანად დაუთმო ქალებს თვისი ჩასაჯდომი, დესპანი შეჯდა თავისს ცხენზედ და ყველანი გაუდგნენ გზას.

სალამოჟამდებოდა. აღიდებული წყალი კალამლიკისა ოქროს ფრად შეედება ჩამამავალს მზეს და მოწითანო ფერი დავლო სალამოს ჟამსა. მალლა ცაზედ სუბუქი ბამბიქულასავით თეთრნი ღრუბელნი ნელ-ნელა მიეშურებოდნენ ცის დასავლისაკენ, თითქო დალილიან დღისით და ახლა დასასვენებლად მიდიან სალდაც შორსაო. ჰან სქშეტუსკი მიერეკებოდა ცხენს იმ მხრივ, რომელისკენაც კნიაჟნა იჯდა ეტლში და იყო გაჩუმებული. ისე ლაპარაკი იმასთან, როგორც ამ ერთის წუთის წინად ელაპარაკებოდა, არ შეიძლებოდა, ხოლო სხვა რამეზედ ბაასი და მუსაიფი არ უნდოდა. მთლად გული უცემდა სინა-

რულით და თავი უპყვერიალებდა, თითქო ღვინო დაულე-
ვიაო.

ყველამ აჩქარებით გასწიეს. ჩამოვარდა ღუმილი და მხო-
ლოდ ცხენების ფრუტუნნი-ლა ისმოდა. ბოლო ეტლში მყოფ-
მა თავადის ამაღამ დაიწყო რაღაც ვლახური სიმღერის თქმა,
მაგრამ იმასაც მალე მიუწყდა ხმა. ღამე გამეფდა ნელ-ნელა,
ვარსკვლავებმა იწყეს ციმციმი ცაზედა, ნამიან მინდვრებს ნისლ-
ბურუსი ისე ეხვეოდა, თითქო დაუსრულებელი ზღვააო.

წინა ეტლიანი შევიდნენ ტყეში, მაგრამ ჯერ რამდენიმე სა-
ჯენიც არ გაევილოთ, რომ მოისმა ცხენების თქარა-თქური და
ხუთი ცხენოსანი გამოჩნდა ველზედა. ესენი იყვნენ ახალგაზდა
თავადიშვილნი და მოდიოდნენ თავიანთ დედის საშველად. უკან
მოსდევდათ ეტლი, რომელშიაც ოთხი ცხენი ება.

— თქვენა ხართ, შვილებო?— შეჰყვირა მოხუცმა კნენიამ.

— ჩვენა ვართ, დედა!— ცხენოსნები მოუახლოვდნენ ეტლს.

— გამარჯვება თქვენი! აი ამ რაინდთა წყალობით, შეე-
ლა აღარ გვეჭირვება ახლა. ესენი ჩემი შვილები არიან და მა-
თი ბედი თქვენის გულ-კეთილობისათვის მომინდვია: სვიმონი,
იური, ანდრია და ნიკოლოზ... ეგ მეხუთე ვილაა?— და კნე-
ინამ გულმოდგინედ დაუწყო თვალთვლება მეხუთესა. თუ თვა-
ლები არ მატყუებს, ეგ ბოგუნია. მართალია, თუ არა?

კნიაჟნა სწრაფად მიიკუნჭა ეტლის კუთხეში.

— თავს გიკრავთ, კნენია, თქვენც, კნიაჟნა ელენე!— სთქვა
მეხუთე ცხენოსანმა.

— ბოგუნი!— განაგრძო კნენიამ. — ჰოლკიდან მობრძანდი,
გერიტო? მერე ისიც გულა-ნაბდითა? გამარჯვება, გამარჯვება!
ჰეი, შვილებო! რაინდებსა ვთხოვე, რომ ამაღამ ჩვენსა მობრ-
ძანდნენ რაზლოვს, ახლა თქვენ მიეცით სალამი! სტუმარი ღვთი-
საა! სთხოვეთ თქვენცა.

თავადიშვილებმა ქუდები მოიხადეს.

— გთხოვთ უმოარჩილესად, მობრძანდეთ ჩვენს საწყალს
სახლში.

— სიტყვა მომცეს კიდევ ბატონმა ელჩმაც და ბატონმა დესპანმაც. საპატიო სტუმრებს უნდა დაეუხედე, მაგრამ, ვინ იცის, სამეფო კარის სიმდიდრე-ფუფუნებას ჩვეულებს მოეწონებათ თუ არა ჩვენი ღარიბული მასპინძლობა!

— ჩვენ საჯარისკაცო პურს გიახლებით, ბატონო, და არა სამეფო კარის საკადრისს, — სთქვა პან სქშეტუსკიმ.

— ვიცი, რა მასპინძლობაც იცის აქაურმა თავად-აზნაურობამ; ისიც ვიცი, რომ სამეფო კარის მასპინძლობაც ვერ მოვა იმის მასპინძლობასთან.

ყველანი გაუდგნენ კვლავ გზას. კნენამ განაგრძო:

— დიდი ხანია წარვიდნენ ჩვენთვის კარგი დრონი. ვოლინსა და ლიტვაში კიდევ არიან კურცევიჩები, რომელთაც მთელი ამაღა ჰყავთ და ბატონურად სცხოვრობენ, მაგრამ იმათ ღარიბ ნათესავეების დარდიც არა აქვთ, — ღმერთმა ჰკითხოს და გადაახდევინოს სამაგიერო! — ჩვენ კი თითქმის ისევე ვაჭირვებითა ვცხოვრობთ, როგორც ყაზახები... იმედია მოგვიტევენთ ჩვენს სიღარიბესა და გულ-წრფელად მიიღებთ იმას, რასაც წმინდა გულით გიძღვნით. ხუთი შვილის პატრონი ვარ და ერთი სოფელი და ორიოდვე ცალკე მემკომური კი მყავს ყმები. თან ეს ქალიც ჩვენი საზრუნავია.

დესპანი ძლიერ გააკვირვა ამ სიტყვებმა, გაგონილი ჰქონდა ლუბნში, რომ ჯერ ერთი რაზლოგი პატარა სოფელი არ არისო, მეორეც, რომ ეგ სოფელი ოდესმე ვასილის საკუთრება იყო, ედენეს მამისაო. მაგრამ ეხლა მოუხერხებელი იყო ეკითხნა კნენასათვის, როგორ ჩაუვარდა ხელში ეს მამული კონსტანტინესა და მის ქვრივს.

— ხუთი შვილი გყავთ? — ჰკითხა პან როზენ ურსუმ.

— ხუთი მყვანდა... ხუთი ლომი, — უბასუხა კნენამ, — მაგრამ უფროსს, ვასილს, ურჯულოებმა ბელგაოროდში *) მახალგაზრდობით თვალები ამოსწვეს... ამის გამო ჰკუთაც შეერყა. როცა ყმაწვილები ლაშქრად მიდიან, მე მარტოდ ვრჩები იმისა და

*) აკერმანი.

ამ ქალის ანაბარად... მაგრამ ამისაგან რა ნუგეში უნდა მქონდეს? მწუხარება უფრო მადგია!...

ზიზღის კილო, რომელიც დაეტყო კნენიას ხმაზედ, როცა თავისს მახლის წულზედა ლაპარაკობდა, არ გამოეპარა პარუჩიკს. შეაჯრჯოლა სიბრაზით და კინაღამ ლანძღვა-გინება არ დაიწყო, მაგრამ მთვარის შუქზედ კნიაჟნას სახეს მოჰკრა თვალი და გულში ჩაიკლა სიბრაზე.

— რა დაგმართნიათ? სტირით? — ნელის ხმით ჰკითხა სქშეტუსკიმ.

კნიაჟნამ ხმა არ ამოიღო.

— არ შემოდლიან, თქვენს ცრემლებს ვუტკირო. — სქშეტუსკი დაიხარა მისკენ და, რაკი მოხუცი კნენა გაერთო პან როზვანთან მუსაიფითა, განაგრძო უფრო მკაფიოდ: — ღვთის გულისათვის, ერთი სიტყვა მაინცა სთქვიეთ... ღმერთია მოწამე, სიცოცხლეს გავეწირავ თქვენდა დასამშვიდებლად.

უცბად იგრძნო, რომ ერთი ცხენოსანი ისე ეკვრის გვერდში, რომ მისი უზანგი მოედო ახირებულ თანამგზავრის უზანგსა.

კნიაჟნასთან ლაპარაკი შესწყდა. გაკვირვებული და გულმოსული სქშეტუსკი მოუბრაუნდა აბეზარსა და გამბედავს თანამგზავრს.

მთვარის შუქზედ დესპანს შემოჰბღვირა ორმა თვალმა, შემოჰბღვირა მედიდურობით, დაცინვით, ლირფობით... ის საშინელი თვალები ისე ბრიალობდა, როგორც მგლის თვალები სიბნელეში.

— „ეს რა ჯახრუ-ჯანაბაა? ეშმაკი და ქაჯია, თუ სხვა რამ წყეულ-შეჩვენებელი?“ — სთქვა თავისს გულში დესპანმა და ერთხელ კიდევ გადაჰხედა თანამგზავრს ცეცხლივით ანთებულის თვალებით.

— ზედ რას მოგვაგდეთ ეგ თქვენი ცხენი და ან რას შემომტკერიხართ აგრე ჩაცვივებით?

ცხენოსანმა არა უპასუხარა და განაგრძო კვლავ დაცინვითა და გულზვაობით ყურება.

— თუ გგონიათ, რომ ბნელა, კვეს დაგიკვესებთ, თუ ვიწროობას ჰგრძნობთ, აგერ მინდორი!—სთქვა დესპანმა და, ცოტა არ იყოს, მუქარის კილო დაეტყო იმისს ლაპარაკს.

— არა, შენ მოჰშორდი მაგ ეტლს, თუ მინდორსა ჰხედავ, — მოუჭრა სიტყვა ცხენოსანმა.

ჰან სქშეტუსკი აენტო და, ჰასუხის მაგივრად, ისეთი წიხლი ჰკრა თანამგზავრის ცხენს, რომ უცბად ერთს აღლზედ გადახტა და გაიტაცა მხედარი.

ცხენოსანმა შეაყენა ცხენი და ერთს წუთს კაცს ეგონებოდა, რომ უნდა დაეცეს თავს დესპანსაო, მაგრამ ამ დროს გაისმა მკვეთრი, ბრძანების ხმა კნენინასი:

— ბოგუნ, რა დაგემართა?

კნენინას სიტყვები ისე მოედო ცხენოსანს, თითქო ჯადო უყვესო. მოატრიალა ცხენი, შემოუარა ეტლს და კნენინასთან დაიბადა.

— რა დაგემართა? პერეიასლაველში ხომ არა ხარ, ან ყირიმში. რაზლოგში ხარ. ეს. დაიხსომე. ახლა კი გასწი წინა; მალე ხევია და ხევში კი ბნელა. აბა, გასწი!

ჰან სქშეტუსკი ჯავრობდა კიდევცა და ჰკვირობდა კიდევც. ცხადი იყო, რომ ბოგუნი მიზეზს ეძებდა და ჩხუბის გადაკიდება უნდოდა... მიზეზი იპოვნა, მაგრამ რად ეძებდა ამ მიზეზს? ასე უცებ, რაზედ დამესხა თავსაო?

დესპანს გაუელღვა ფიქრმა, რომ ამ დავიდარაბაში კნიაჟნა თუა გარეულოო. ნამდვილად ასეა. მთვარის მკრთალს შუქზედაც შეჰნიშნ, რომ კნიაჟნას სახეზედ ნაცრის ფერი ელო და შეშინებული იყო.

ბოგუნმა, კნენინას ბრძანების თანახმად, ჰკრა ქუსლი ცხენსა. კნენინამ გააყოლა თვალი და სთქვა ვითომ თავისთვის, მაგრამ უფრო კი დესპანის გასაგონად:

— თავზედ ხელ-აღებულია! — ქაჯია ყაზახებისა!

— ეტყობა, ცოტა კარგ ჰკუზავდ ვერ არის, — ზიზლით უპასუხა სქშეტუსკიმ: — ეგ ყაზახი თქვენის შვილების სამსახურშია?

მოხუცი კნინა გაგულისდა..

— რასა ბრძანებთ? ბოგუნია, პოდპოლკოვნიკი, შესანიშნავი მხედარია, ჩემი შვილების მეგობარი, თითქმის მეექვსე შვილობილია ჩემი. შეუძლებელია, რომ არა გაგვეგონოთ-რა მაგაზედ; ყველა იცნობს.

მართლაც, პან სქეეტუსკიმ კარგად იცოდა მისი გვარი. ყაზახთა პოლკოვნიკებსა და ატამანების სახელსა და გვარს შორის, მისი გვარი გამოერჩია და ჰქუხდა დნებრის გაღმა-გამოღმა. უსინათლონი სიძღვრით ამკობდნენ ბაზრობა-დღეობაში და მიკიტანხანებში; ლხინსა და ქეიფში ახალგაზდა გმირ-მეომრის საოცარ საგმირო საქმეებს მოუთხრობდნენ ერთმანეთს. ვინ იყო, საიდან გადმოვარდა, ამისი არავინ არა იცოდა-რა. მართალი ეს იყო მხოლოდ, რომ ბოგუნია აღზარდა მინდვრებმა, დნებრმა, ჭორომებმა, ჩერტომელიკმა თვისის გაუფალის ვიწროებითა, ხევ-ხუევებითა, ღადა-ღუდა გზებითა, კლდე-ფრიალოვებითა. როცა მშვიდობიანობა იყო, ხან სხვებთან ერთად დახეტიალობდა „სათევზაოდა და სანადიროდ“, დალაღუნობდა დნებრის მისახვევ-მოსახვევ არე-მარეს, დაძწოდა ჭაობ-ჭანჭრობებსა და ლელიანებში სანახევროდ შიშველ-ტიტველ ამხანაგებთან, ხან მთელის თევობით მარტოდ-მარტო სცხოვრობდა უტეხსა და უღრან ტყეების ტევრებში. იმისი სკოლის იყო, რომ თავს დაჰსხმოდა თათართა ცხენების ჯოგებსა და ნახირს ყრუ-მინდვრებში, ჩაუსაფრდებოდა ვისმე, ომს გადიხდიდა, ითარეშებდა მდინარეთა ნაპირად მდებარე თათრების სოფლებში, ბელგაროდსა და ელახეთში. დღისით ვერსად დააყენებდით, თუ არ მინდვრად, ღამით ცეცხლს უჯდა მინდორშივე. ჯერ ისევ ყმაწვილი იყო, რომ ქვემოურების სატრფიალო შეიქმნა; ჯერ ისევ ახალგაზდა იყო, რომ ატამანობა დაიწყო და მალე ყველას გადააჭარბა თვისის გამბედაობითა და გულადობით. ერთი ასიოდე ამხანაგი კი ჰყოლოდა და მზად იყო თუნდ ბახჩი-სარაი მოელაშკრა და ამოეწვა თვით ყენის თვალ-წინ; უკიდებდა ცეცხლს თათრების სოფლებს, ქალაქებს, ჟღეტდა შეუბრალებლად ყველა მცხოვრებსა, ტყვედ-

შეპყრობილს მურზებს ცხენის კუდს აბამდა და აგლეჯინებდა, მეხივით თავს ესხმოდა, სიკვდილივითა ჰქრებოდა. ზღვაში; როგორც დამახვეული, ისე დაეცემოდა თავს ოსმალთა კატარლებსა, თვით ბუჯაკამდე მივიდოდა და, როგორც ამბობდნენ, შიგ პირში ჩაუვარდებოდა ლომს, ისე რომ არა დაჰშავებოდარა. ზოგიერთი მისი საქმე სწორედ განსაცვიფრებელი იყო თვისას უგუნურის, თავზედ-ხელ-აღებულის გაბედულობითა. ვინც ნაკლებად გამბედავნი და ნაკლებად თავზედ-ხელ-აღებულნი იყვნენ, საშინელის ტანჯვით ეთხოვებოდნენ წუთი-სოფელს სტამბოლში, საცა მარგილებზედ აცვამდნენ, ან არა და ცოცხალნი ღვებოდნენ კატარლებზე მუშაობითა და ნიჩბების მოსმითა, გარნა ის კი უვნებელი გადარჩებოდა ხოლმე და პირიქით დიდს დავლა-ალაფსაცა შოულობდა. ამბობდნენ, რომ ბოგუნს აღურაცხველი სიმდიდრე აქვს დამალული დნებრის ლელიანებშია; ეს კიდევ არაფერი: ბევრს თავის თვალთ ენახა, რომ ბოგუნი ტურტლიანის წაღებით ფეხ-ქვეშ სთელავდა ფარჩასა და აბრეშუმსა, ფიანდაზად უფენდა ძვირფას ხალებს ფეხ-ქვეშ თავისს ცხენებსა; ანუ ხავერდის ტანისამოსით გამოწყობილი კუბრში ჰბანაობდა და მით ვითომ ამტკიცებდა, რომ მე ყაზახი ვარ და, როგორც ყაზახს, მეჯავრება, მეზიზღება, დარდი არა მაქვს ძვირფასის ქსოვილებისა და მდიდრულის ტანი-სამოსისაო. ერთს ადგილას ვერ დარჩებოდა დიდ ხანს. მისი ხელმძღვანელი იყო საკუთარი ქეიფი და ლაგამ-ამოუღებელი ჭკუა-გონება. ხან მივიდოდა ჩივირინსა, ან პერეიასლავს და ქეიფობდა თავ-დავიწყებამდე იმიერ-ქორომელებთან, ხან ბერივითა სცხოვრობდა, გაურბოდა ხალხს და ივლტოდა მინდვრად, ხან კიდევ შემოირტყავდა უსინათლოებს, მთელის დღეობით უგდებდა ყურს იმათს სიმღერების თქმას და მუჭით უყრიდა წინ ოქროებსა. აზნაურთა შორის თავაზიანი კარის-კაცი იყო, ყაზახთა შორის—დამთხვეული ყაზახი, რაინდებთან—რაინდი, ავაზაკებთან—ავაზაკი. ბევრს გიჟი ეგონა და მართლაც თავ-შეუთავებელი და მოუსვენარი კაცი იყო. რად არსებობდა ქვეყნად, რა სწადდა, რას ეტრფოდა, ვისა და რას ემსახურებოდა, თვი-

თონაც არ იცოდა. ემსახურებოდა მინდვრებს, ქარ-ბუქსა, ლა-
შკრიანობას, სიყვარულს და თავისს გადარეულს ფანტაზიას. ეს
ფანტაზია იყო მიზეზი, რომ ბოგუნი ისე ერჩეოდა სხვა ავაზაკთა
ბელადებში, იმ ბრბოში, რომელსაც მარტო ოდენ ძარცვა-
რბევა ჰქონდა აზრად და რომელისათვისაც სულ ერთი იყო,
ვისაც გაძარცვავდა, თავისიანებს, თუ თათრებსა. ბოგუნი შო-
ულობდა დავლასა, მაგრამ შოულობდა ომში; უყვარდა განსა-
ცდელი, იმიტომ რომ მიმტაცველი ძალა ჰქონდა მისთვის,
ოქროებს აზნევედა ბზესავით, ოლონდ კი სიმღერა მოესმინა,
ეძებდა სახელს, დიდებას და სხვა აღიარაფრის დარდი აღარა
ჰქონდა-რა.

ყველა ავაზაკ-ბელადთა შორის მარტო ბოგუნი იყო გან-
ხორციელება რაინდ-ყაზახის ტიპისა და ამიტომ საერო სიმ-
ღერა-მგონობამ ის აირჩია თავისს სასურველ გმირად და მთელს
უკრაინას მოჰქვინა მისი სახელი.

უკანასკნელს დროს პერეიასლავის პოდპოლკოვნიკი იყო,
ნამდვილად კი პოლკოვნიკობის თანამდებობას ასრულებდა.
მოხუცს ლობოდას მტკიცედ ველარ ეჭირა კვერთხი თავისს და-
დამბლავებულს ხელში.

პან სქშეტუსკიმ კარგად იცოდა, ვინც იყო ბოგუნი,
ხოლო თუ ეკითხებოდა ხნიერს კნენას იმის ვინაობას, თქვე-
ნის შეილების სამსახურში ხომ არ არის ეგ ყაზახიო, მხოლოდ
იმიტომ ეკითხებოდა, რომ ვითომ ვინ არის, ვინა გლიაო. იგ-
რძნო რომ, ეგ კაცი ჩემი მტერიაო და ყურადღება არ მიაქცია
მის ბელადობის სახელ-დიდებას; დესპანის სისხლმა დუღილი
დაიწყო მარტო იმიტომ, რომ ყაზახი ჰბედავს და ასე უზრდე-
ლად მეპყრობაო. ცხადად ჰბედავდა, რომ საქმე უნდა გათავე-
ბულიყო რითიმე, რაკი ერთხელვე დაიწყო. პან სქშეტუსკიც
თავ-გამოდებული კაცი იყო, ისიც არაფერს არ შეუშინდე-
ბოდა, ისიც გაბედვით ეგებებოდა განსაცდელს. მზად იყო,
თუნდ იმ წუთსვე გამოჰკიდებოდა ბოგუნს, მაგრამ არ შეიძ-
ლებოდა: კნიაჟნას ვახლავარ გვერდით, იმას ვაცილებო.

ბოლოს, ეტლი გასცდა ლელე-ხრამსა და კარგა შორს გამოჩნდა შუქი სანათებისა რაზლოგში.

IV

კურცვეიჩ-ბულიგები ძველებურის თავადიშვილის გვარისანი იყვნენ და ისეთივე გერბი ჰქონდათ, როგორც კურჩს, რომლის ჩამომავლობა მომდინარეობდა კორიატისაგან და იქნება მართლა რიურიკიც იყო მისი მამა-მთავარი. ამ გვარის ორ შტოდან, ერთი ლიტვაში სცხოვრობდა, მეორე—ვოლინში, ხოლო ვოლინელ კურცვეიჩთაგან დნებრის გამოღმა მხარეს გადმოასახლდა მარტო თავადი ვასილ. ლარიბმა თავადიშვილმა ვერ შეიფერა თავისი მდიდარი ნათესაობა და ისევ ის ირჩია, რომ თავად ვისნევეცკის სამსახურში შესულიყო, სახელოვან „ერიომას“ სამსახურში.

ერთგულის სამსახურისა და მრავალგვარ დავალებისათვის, რომელიც ვასილმა გაუწია თავადს, ებოძა საუკუნო საკუთრებად წითელი რაზლოგი, (შემდეგ მგელთა რაზლოგი დაერქვა, რადგან ბევრი იყო იქ მგლები) და დამკვიდრდა ამ მამულში. 1629 წელს მიიღო კათოლიკეთა სარწმუნოება და შეირთო რაგოზანელი ქალი, რომელიც სახელ-განთქმულის ჩამომავლობისა იყო. ერთის წლის შემდეგ დაიბადა ელენე; დედა ლოგინობას გადაჰყვა, ხოლო თავადმა ვასილმა თქრადაც აღარ გაიტარა, მეორე პირ ცოლშვილს მოჰკიდებოდა და დაიწყო ოჯახში მხნეობა და ზრუნვა ქალის აღზრდისათვის. ვასილი მტკიცე ხასიათის კაცი იყო და შესამჩნევი ღირსებანი ჰქონდა: რაკი წელში გამაგრდა და უზრუნველი ცხოვრება დაიძვივრა, დაიბარა მაშინვე ვოლინიდან თვისი ძმა კონსტანტინე მთელის მისის ოჯახობითურთ. ორივე ძმები სცხოვრობდნენ მშვილობიანად 1643 წლამდე, მაგრამ ამ დროს ასტყდა ომი და ვასილიც ლაშკრად წავიდა მეფე ვლადისლავთან ერთად სმოლენსკს და აი სწორედ აქ მოხდა საშინელი ამბავი.

მეფის ბანაკში ჩაუვარდათ ხელთ ბარათი, მიწერილი შეინის სახელზედ, ხელ-მოწერილი თავად ვასილის მიერ და დაბეჭდილი მისის გერბის ბეჭდითა. ასეთმა ცხადმა საბუთმა იმ რაინდის ღალატისამ, რომლის სახელიც მანამდე შეუმწიკველელი იყო, ყველა დიდად გააკვირვა. ამოდ ფიცულობდა ვასილი, რომ არც მე დამიწერია ვგ წერილი და არც მომიწერია ქვეშ ჩემი სახელი და გვარიაო. კურჩის გერბით იყო წერილი დაბეჭდილი და ამის გამო აღარავითარს ეჭვს ადგილი აღარა ჰქონდა. ვინ-ღა დაიჯერებდა, რომ ვასილმა ბეჭედი დაჰკარგა! ეს იყო მიზეზი, რომ საცოდავ ვასილს ასეთის მძიმე დანაშაულისათვის გადაუწყვიტეს სახელისა და პატივის აყრა და დასჯა სიკვდილით. ვასილი იძულებული იყო გადაკარგულიყო სადმე. ღამე მოვიდა საიდუმლოდ რაზლოგს, დააფიცა კონსტანტინე, რომ ელენეს უპატრონებო და გადისვენა საშუღამოდ. ამბობდნენ, რომ ერთხელ კიდევ მოსწერა წიგნი თავად ერემიას, სთხოვა, ნუ მოუსპობ ლუკმა-პურს ელენესა და ნება მიეცი გულ-დამშვიდებით იცხოვროს კონსტანტინეს მზრუნველობის ქვეშეო და მასუკან მიწყდა იმის შესახებ ხმა. ჯორი დადიოდა მხოლოდ, რომ ვითომ ვასილი გარდახვეწის შემდეგვე მოკვდაო, ან რომ ვითომ სახელმწიფო ჯარში შევიდა და ომიანობაში მოჰკლეს საღლაც გერმანელების ქვეყანაშიო; მაგრამ ნამდვილად კი არაფერ არა იცოდა-რა. აღბად მკვდარი იყო, რომ თვისის ქალის ამბავს აღარა კითხულობდა. მალე სულ მიაფიწყდათ ვასილი და გაიხსენეს მხოლოდ მაშინ, როცა მისი საქმე გამოაშკარავდა.

ვიღაც კუბცევიჩი, ვიტებსკელი, კვდებოდა და გამოტყდა, რომ შეინს წერილი მე მივწერეო და დაბეჭდე ბეჭდით, რომელიც ვიპოვე ბანაკშიო. რასაკვირველია, ყველამ ირწმუნა მაშინვე სიმართლე თავადის ვასილისა. განაჩენი გაბათილებულ იქმნა, სახელი და პატივი მისი—აღდგენილ, მაგრამ ვაი რომ ყოველივე ეს გვიან-ღა იყო საკუთრად მისთვის. რაიცა შეეხება თვით რაზლოგს, თავადს ერემიას, რასაკვირველია, ფიქრადაც არ მოსდიოდა, ეს მამული გამოეწირა ელენესთვის. ვისინე-

ვეცკები უკეთ იცნობდნენ ვასილს და ერას წუთსაც არ დაუ-
ჯერებიათ, რომ იგი დამნაშავე ყოფილიყოს. ვასილს ძალიან ადვი-
ლად შეეძლო დარჩენილიყო თავისს მამულში, ვისნევეცკების
ძლიერ ფრთეთა ქვეშე, და სასაცილოდ აეგდო მსჯავრი სასა-
მართლოსი, გარნა თუ გადიხვეწა, გაღხვეწა იმიტომ, რომ ვერ
შესძლო აეტანა თვისი უპატიურება.

ელენე გულ-დამშვიდებითა სცხოვრობდა თვისის ბიძის
მამობრივ მზრუნველობის ქვეშე და მხოლოდ მის სიკვდილს
შემდეგ დადგა ელენესთვის შავ-უყუღმა დღენი. კონსტანტინეს
ცოლი, რომელიც ქმარმა საექვო ჩამომავლობის ოჯახიდან მო-
იყვანა, სასტიკის ხასიათის დედაკაცი იყო, გულ-ფიცხი, დაუ-
დგრომელ-დაუყენებელი. მარტო ქმარს შეეძლო შიშში ჰყო-
ლოდა. როცა ქმარი მოუყვდა, მთელი რაზლოგი თავისს
რკინის ხელში ჩაიგდო. გლეხ-კაცები ცახცახებდნენ იმის
შიშითა, მხლებელთაც სულ ელეთ-მელეთი მოსდიოდათ მის
დანახვავედ; მეზობლებსაც კი მოსვენებას არ აძლევდა.
თვისის ბატონობის მესამე წელს ორჯელ დაესხა თავს სი-
ვინსკებს ბროვარკებში. ვაჟკაცურად ჩაცმული, ამხედრებული,
თვითვე მიუძღოდა წინ მხლებლებსა და ჯამაგირით დაჭერილ
ყახახებს, თითქო მხედართ-მთავარიყო. როცა თავად ერემიას
ჯარმა ზურგზედ ბოლი აადინა თათართა ბრბოს, რომელიც დათა-
რეშობდა შვიდ-საფლავას ახლოს, კნენა მიეტია თავის ხალ-
ხით რაზლოგში შემოსულს დანარჩენს თათრებს და სულ გუ-
და-ნაბადი ააკრეფინა. თანდათან რაზლოგს ისე დაუწყო ცქე-
რა, როგორც თვისსა და თვისის შვილების საკუთრებას. შვი-
ლები ისე უყვარდა, როგორც ძუ-მგელს უყვარს თავისი ლეკვები,
მაგრამ რაკი თვითონ გაუნათლებელი დედა-კაცი იყო, სრულიად
არ იზრუნა იმათის აღზრდისათვის. მართლ-მადიდებელთა ბერმა,
რომელიც კიევიდან დაიბარა, ასწავლა მის შვილებს წერა-კითხვა
და ეს იყო და ეს, ამით გაათავეს შეძენა სიბრძნისა. იქვე ახლო კი
ლუბნი იყო, თავადის სახლობა იდგა, რომელიც ისეთი სკო-
ლა იყო, რომ იქ უფრო შეეფერებოდათ, რაც უნდა იყოს,
წურთვნა ახალგაზდა თავადიშვილებს. გარნა კნენას თავისი

საბუთები ჰქონდა, რისთვისაც არ ჰგზავნიდა თავისს შვილებს ლუბნში აღსაზრდელად.

ჰმ, ლუბნში გაეგზავნა! მერე თავად ერემიას რომ გაჰსენებოდა, ვისი საკუთრებაც იყო რაზლოგი და ელენეს მზრუნველობა თვითონვე ეკისრა? ხომ უნდა აძღვარიყო და გამოსთხოვებოდა სამუდამოდ რაზლოგს. კნეინას ის უნდოდა, სრულიად დაჰვიწყებოდათ ლუბნში, რომ კურცვეიჩები არსებობენ სადმე ქვეყნადაო. და აი ამიტომ ახალგაზდა თავადიშვილები იზრდებოდნენ შინა-კაცებად, თითქმის ნადირებად, უფრო ყაზახთა წესზედ, ვიდრე თავად-აზნაურის შესაფერად. ჯერ ისევ ბავშვები იყვნენ, რომ დედასთან ერთად თავს ესხმოდნენ სივინსკებს და თათართა ბრბოსა. წიგნები და წერა-კითხვა დაბადებითვე ჰქირივით ეგჯავრებოდათ: მთელს დღეს იმის მეტს არას აკეთებდნენ, რომ შეილდ-ისარს ისროდნენ, თოვებსა სკლიდნენ და სწავლობდნენ ქამანდის კვრასა და იარაღის ხმარებასა. დედა იმის ნებასაც კი არ აძლევდა, რომ ოჯახის საქმეები ეკეთებინათ. საცოდაობა იყო სწორედ, რომ ასეთს ყოფაში იყვნენ ჩამომავალნი შესანიშნავის თავადიშვილის გვარისა! თვითონ ისინიც კარგად ჰგრძნობდნენ თავიანთ უმეცრებას და ამიტომ ერიდებოდნენ თავად-აზნაურობასა, ისევ იმასა რჩებოდნენ, რომ ყაზახების ბრბოთა ბელადებ შორის ყოფილიყვნენ ხოლმე. ბოლოს დაუახლოვდნენ კიდევ ქვემოურობას, საცა ახალგაზდა თავადიშვილები თავიანთ მეგობრებად მიაჩნდათ. ხშირად ნახევარ-წლობით რჩებოდნენ სეჩსა, დადიოდნენ „საშოვარზედ“ ყაზახებთან ერთად, იღებდნენ მონაწილეობას იმათს თარეშობაში ოსმალთა და თათართა წინააღმდეგ და სულითა და გულით შეიყვარეს ასეთი დროს-გატარება. კნეინა წინააღმდეგობას არ უწყევდა ამაში შვილებს. ან კი რისთვის გაუწყევდა წინააღმდეგობას, როცა ხშირად დიდი დავლა და ალაფი მოჰქონდათ; ეს კია, რომ ერთს ამისთანა თარეშობის დროს, უფროსი, ვასილი, ხელში ჩაუყვარდათ ურჯულოებს. დანარჩენმა ძმებმა ბოგუნისა და სხვა ყაზახების შემწეობითა გაანთავისუფლეს, მაგრამ უკვე თვალეები ამოეწვათ საცოდავისათვის. მას

უკან ძალა-უნებურად სულ სახლში იყო საწყალი გამომწყვდეული. მანამდე ერთი შეუპოვარი და დაუცხრომელი, შემდეგ უცებ გამოიცვალა: გულ-ჩვილობა დასჩებმდა, ღვთისნიერი შეიქმნა. უნცროსნი ძმანი სამხედრო ზნეს არ სტოვებდნენ, რის გამოც მეტ სახელად უწოდეს „ყაზახთა თავადნი“. საკმაო იყო თვალი მოგეკრათ რაზლოგ-სირომანისათვის, რომ მაშინვე მიხედრილიყავით, რა ხალხიცა სცხოვრობდა იქ. როცა პან სქშეტუსკი და ელჩი შევიდნენ ალაყაფის კარებში, თვალ-წინ წარმოუდგათ ეზო კი არა, არამედ უფრო ციხე-დარბაზი, რომელსაც სქელი კედლები ჰქონდა მუხის ძელებისა და პატარა ვიწრო ფანჯრები, თითქო სათოფურებიანო. სადგომები მოსამსახურეთა და ყაზახთათვის, თავლები, ფარდულები იქვე გვერდ-ზედ ჰქონდა მიდგმული სახლებს. ამის გამო შენობანი სულ-ზედი-ზედ იყო მიყრილი უწესოდა და ურიგოდა. ფანჯრები რომ განათებული არა ყოფილიყო, კაცი ვერ მიხვდებოდა, თუ აქ ადამიანის საცხოვრებელი სახლიაო, ისეთის საცოდავის შესახედაობისა იყო იქაურობა. ეზოში ჰებს ახლო ორი წერო აყუყულიყო: ჭიშკარს ახლო სვეტი იდგა, რომელზედაც დათუნა იყო მიბმული. მძიმე მუხის ჭიშკრიდან გახვიდოდით პატარა ეზოში, რომელსაც თხრილი ვრტყა და ბალი ჰქონდა გარშემო.

ცხადია, რომ ეს სადგომი შექურვილი ციხე-სიმაგრე იყო, ყოველ-გვარ თავ-დასხმისგან უზრუნველ-ყოფილი. საზოგადოდ ყოველივე ესე მოაგონებდა კაცს ან ყაზახთა ცალკე მოსახლეობას ქვეყნის სამზღვარზედ, ან კიდევ ავაზაკთა ბუნაგს. მოსამსახურენიც, რომელნიც მაშხალებით გამოეგებნენ სტუმრებს, უფრო ავაზაკებსა ჰგვანდნენ, ვიდრე ჩვეულებრივს მოსამსახურეებს. უზარმაზარი ქოფკები საშინლად იღრინებოდნენ, ჰლამობდნენ ჯაჭვების დაწყვეტას, უნდოდათ ზედ შეჰვარდნოდნენ სტუმრებს და დაეფლითათ; თავლებიდან მოისმოდა ცხენთა ჭიხინი; ახალგაზდა ბულიგებმა თავიანთ დედითურთ მაშინვე დაუწყეს ლანძღვა-თრევა მოსამსახურეებს, ვინ იცის კი რისთვის. ამ ვაი-ვაგლახსა და უწესობათა შორის ყველანი შვეი-

დნენ ბოლოს სახლში და მხოლოდ აქ გაოცდა როზვან ურსუ (მანამდე კი ჰნანობდა, რად დავთანხმდი ამისთანა ქოხში ღამის გათევასაო) იმ სურათის წინაშე, რომელიც თვალ-წინ წარმოუდგა. შინაგანი მორთულობა და გარეგანი შესახედაობა შორი-შორს იყო ერთმანერთზედ.

პირველივე სანახაი, რომელმაც გააოცა როზვან ურსუ, იყო უშველებელი ტალანი. ამ ტალანის კედლებზედ ჩამოკიდებული იყო ყველგან ცხენების იარაღი ყოველის თვისის სამკაულითა, ყოველ-გვარი საომარი საქურველი და გარეულ ნადირთა ტყაეები. ორს ვეებერთელა ღუმელში გაჰქონდა გუგუნნი ღიდრონს მუხის კუნძებს. ცეცხლის ალი ანათებდა ძვირფასს ცხენის იარაღსა, ბჰყვრიალა ჩაჩქან-ჯავშნებსა, ოსმალურს კაუჭა ხმლებსა, რომლებიც მოჰქედილი იყო თვალ-მარგალიტითა, რკინის პერანგებს, ჯაჭვის წვრილ-თვალას, მუზარადებს პოლონურსა და ოსმალურს; მეორე კედელზედ ეკიდა ძველებური ფარები, პოლონურა შუბები და აღმოსავლეთის ხელ-კომბლები, ერთის სიტყვით, ყოველ-გვარი საქურველი, კომბლებიდან დაწყებული ხანჯალსა და დაშნებამდე, რომლებს ვადებსაც ისე გაჰქონდათ პჰყვრიალი, ისეთი წყალი და ჯავარი ჰქონდათ, თითქო ცვარი დაუღვია ზედ და მზეზე ბრწყინავენო. კუთხეებში ეკიდა მთელი გროვა მელისა. მგლისა, დათვისა და ყარყუმის ტყაეებისა — ნაყოფი თავადიშვილების ნადირობისა. დაბლა, კედლის გაყოლება, მსხვილ მარგილებზედ სთვლემავდნენ ქორები, მიმინოები, სვაეები. სვაეები ახალგაზდა თავადებს მგელზედ სანადიროდა ჰყავდათ.

ტალანიდან სტუმრები დიდს სასტუმრო ოთახში შევიდნენ. აქაც ბუხარში დიდი ცეცხლი გუგუნებდა, ხოლო სიმდიდრე აქ უფრო მეტი იყო, ვიდრე ტალანში: ხის კედლებს ჩამოფარებული ჰქონდა ხავერდის ქსოვილები, იატაკი დაფენილი იყო აღმოსავლეთის ჩინებულ ხალებითა. შუა ოთახში იდგა გრძელი სტოლი გადაჯვარედინებულის ფეხებითა, შეკრული უბრალო ფიცრისაგან; სტოლზედ ელაგა სხვა-და სხვა ჭურჭელი, ან ოქროში-ცურვილი, ან ვენეტიკის შუშისა; კედ-

ლებს ახლო იდგა პატარა სტოლები, კამოდები, საწიგნობლები, რომლებზედაც ეწყო პატარა ყუთები, ბრინჯაოთი შემკული, სპილენძის შანდნები და საათი. ყოველივე ესე ოდესმე ოსმალოებმა დასტაცეს ვენეტიკელებს, ხოლო ახლა ყაზახებს წაერთმიათ ოსმალოებისათვის. მთელი ოთახი სავსე იყო მშვენიერის ნივთითა და ვეჯითა, რომელთა დანიშნულება არც კი იცოდნენ პატრონებმა; სიმდიდრე და სიღარიბე-სიმატეივე მინდვრის მცხოვრებელთა ყველგან ერთმანეთში იყო არეული. ძვირფასი ოსმალური კამოდები, ბრინჯაოთი და სადაფით დასვეადებულები, გვერდთ უდგა უბრალოდ გაჩორკნილს გრძელს სკამებს, ხის სკამები—მბილ ტახტებს, ხალიჩებით დაფენილსა. ყოველმანვე აჩან ოდნავაც არ გააკვირვა პან სქეტუშსკი, რომელმაც კარგად იცოდა, როგორცა სცხოვრობდნენ სამზღვარზედ დაბინავებულნი, მაგრამ ელჩს კი ძლიერ უკვირდა, როცა მხედავდა, რომ ამისთანა სიმდიდრეში კურცევიჩებს ტყავის მოკლე ჯუბები ეცვათ; უკვირდა პან ლონგინუს პოდბიპენტასაც; ლიტვაში მიჩვეული არ იყო ამისთანაების ხილვასა.

ამასობაში თავადიშვილები ცდილობდნენ გაერთოთ სტუმრები. ძლიერ უნდოდათ, რომ, რაც კი შეიძლებოდა, სასიამოვნო მასპინძლობა გაეწიათ, მაგრამ ვაი რომ ვერ ახერხებდნენ! დესპანი ძლიერს იმაგრებდა ღიმილსა.

— დიდად მოხარულნი ვართ, რომ გვესტუმრეთ,—დაიწყო უფროსმა, სვიმონმა:—და დიდად გმადლობთ თქვენის გულ-კეთილობისათვის. ჩვენი სახლი თქვენი სახლია; ისე ბრძანდებოდეთ, როგორც თქვენს საკუთარს სახლში. სალამს გიძღვნით ჩვენს ღარიბულს ქოხში.

ისე ამბობდა ამ სიტყვებს, რომ არ ეტყობოდა, თუ ან თავს იმდაბლებდა, ან თუ ჰგრძნობდა, რომ უმასპინძლდებოდა. ისეთს ხალხს, რომელნიც მათზედ მაღლა იდგნენ. ამას თხოულობდა ყაზახთა ზნე-ჩვეულება. ამბობდა ამას და თავს უკრავდა დაბლა; მასთან ერთად თავს უკრავდნენ მისნი ძმანიცა.

კენინამ შეუშინებლად ჩამოსწია სახელო ბოვუნსა და მერჯე ოთახში გაიყვანა.

— გამიგონე, ბოგუნ,—სხაპა-სხუბით უთხრა კნენამ:—შენთან დიდ ხანს სალაპარაკოდ არა მცალიან. შეგატყე, რომ ის ახალგაზდა აზნაურშიელი როგორღაც თვალში არ მოგდის და მიზეზს ეძებ, რომ ჩხუბი აუტეხო.

— დედა!—და ყაზახმა კნენას ხელზედ აკოცა,—ქვეყანა დილია: იმას სხვა გზა აქვს, მე—სხვა. მე იმას არ ვიცნობ, იმაზედ არა გამიგონია-რა, მაგრამ ცოტა შორს იყოს კნიაჟნასაგან, თორემ გავაცნობ ჩემს ხმალსა.

— ჰაი, შე თავზედ ხელ-აღებულო, დამთხვეულო! გონება სადა გაქვს, ყაზახო? რა გემართება? ან იქნება გინდა შენი თავიც დაჰლუბო და ჩვენიცა? ეგ კაცი ვისწევსკის სამსახურშია, იმისი დესპანია, მცირე კაცი არ არის... ელჩად იყო გაგზავნილი თავადისაგან ყენთან. ჩვენს ჭერ-ქვეშ რომ თუნდ ოდნავ შეახოს ვინმემ მაგას ხელი, იცი რა მოხდება? მოურავი-თავადი მიაქცევს ყურადღებას რაზლოგს, შურს იძიებს მაგ კაცისათვის, ჩვენ გაგვრეკავს აქედან და ელენეს წაიყვანს თავისთან ლუბნში... მერე? თავადსაც დავას დაუწყებ? ლუბნსაც დაესხმი თავსა? აბა, სცადე, თუ მარგილზედ ჩამოგება მოგნდომებია, დამთხვეულო ყაზახო!.. ეტრფის თუ არა ეგ აზნაურშიელი ქალს, ეს სულ ერთია,—როგორც მოსულა, ისევე წავა,—და ყოველივე წინანდებურად დარჩება. თავი შეიკავე მაშ და, თუ არ გინდა, წადი, საიდანაც მოსულხარ, თორემ ხათაბალას გადაგვაცვამ თავს!

ყაზახი იკვნეტდა უღვაშს, ჰქმინავდა, რაც შეეძლო, მაგრამ მაინც მოისაზრა და იგრძნო, რომ კნენა მართალს ამბობსო.

— კარგი,—სთქვა ბოგუნმა,—მე თავს შევიკავებ, მხოლოდ ელენე კი ნუ გამოვა მაგათთანა.

— ეგ რადაო? გინდა სთქვან, რომ დაკეტილში ჰყავთ გასათხოვარი ქალიო! მე გადავსწყვიტე და გამოვა კიდევ. შენ განკარგულეებას ნუ იძლევი; შენ აქ სახლის უფროსი არა ხარ.

— ნუ ჯავრობთ, კნენა. თუ სხვაფრივ არ შეიძლება, თქვენი ნებაა. წარბს არ შევიხრი, ხმალზე ხელს არ გავი-

კრავ, თუნდა ბრაზით ვირჩობოდე, თუნდა სულ ცეცხლში ვიწოდე.

— შენ აი ის ფანდური აილე, დაუკარი, დაამღერე რამე ზედა და დარდი გადაგიღის; გამხიარულდები. ახლა კი დროა სტუმრებს მივხედოთ.

სასტუმრო ოთახში ყმაწვილს თავადიშვილებს სალაპარაკო საგანი გამოეღიათ და დაიწყეს კვლავ დაბლა თავის კვრა და მადლობის თქმა პატივისცემისათვის. პან სქშეტუშსკიმ გულცივად და ამაყად გაუბნია თვალი თვალში ბოგუნსა, მაგრამ შეამჩნია, რომ საბრძოლველად აღარ იწვევდა. ახალგაზდა ატამანის სახე ბრწყინავდა ყოვლად გულ-კეთილის მხიარულებითა და ეს მოჩვენებელი მხიარულება ისე ჰმაღავდა, რაც მის გულში ვნებათა ბოძოქრობა იყო, რომ თვით გამოცდილი თვალიც კი ვერას შეატყობდა. დესპანი გულ-მოდგინედ ათვალისწინებდა ბოგუნს: წელან სიბნელეში კარგად ვერ გაარჩია იმისი პირი-სახე. ეხლა მის წინაშე იდგა ჭანდარივით ტანადი ახალგაზდა კაცი, შავგვრემანი, ხშირ და გრძელ-ულვაშებიანი. იმის უკრაინულ დაღონებას ისე ეტყობოდა ღიმილი, როგორც ნისლსა და ბურუსს შეეტყობა ხოლმე, რომ მათ უკან მზეა დამალულიო. ატამანის მალალს შეჰბლსა ჰვარავდა ხშირ წარბებ ზემოდ სწორედ შემოკვერცხილი შავი თმები. არწივივით კეხიანი ცხვირი, ცხვირის ნესტოები, რომელიც საბერველივით ებერებოდა და თეთრი კბილები, რომელიც ყოველ გაღიმებაზედ თეთრად უფლვარებდა, ცოტა არ იყოს, ისეთს იერსა სდებდა, თითქო მტაცებელი ფრინველიაო; საზოგადოდ, უკრაინული სილამაზე ჰქონდა, თვალსაჩინო, აფერადებული, გამაგულისებელი. მეტად მდიდრული ტანისამოსიც ძლიერ განასხვავებდა მინდვრების რაინდს თავადიშვილებსაგან, რომელთაც ტყავის მოკლე ჯუბები ეცვათ. ბოგუნს ეცვა თბილი და მოკლე კაბა ვერცხლით ნაქსოვის ფარჩისა და წითელი დოშლული. წითელი ფერი მაინც საყვარელი ფერი იყო პერეიასლავის ყაზახთა. პრტყელ ქამარზედ ეკიდა ძვირფასი ხმალი; მაგრამ ეს ხმალიცა და დანარჩენი მორთულობაც სულ არაფერი იყო იმის ოსმალურ ხანჯალ-

თან შედარებით. ხანჯლის ტარი სულ დიდრონის წყლიანისა და ჯავარიანის ძვირფასის ქვებით იყო მოჭედილი. ყველას ისე ეგონებოდა, რომ ბოგუნი დიდის გვარის ბატონ-კაციაო, მით უფრო რომ ლაზათიანი მიხვრა-მოხვრა ჰქონდა და ისე თავისუფლად ეჭირა თავი, რომ არაფრით არ ემჩნეოდა მდაბიო გვარის-კაცობა. ბოგუნი მივიდა პან-ლონგინუსთან, მოისმინა ამბავი მისის წინაპარის სტოვეიკოსი, ჯვარ-შემოსილთა სამის თავისა და მერე მიჰმართა დესპანს, თითქო მათ შორის არა მომხდარა-რაო:

— ამბობენ, რომ თქვენ ყირიმიდან მობრძანდებით?

— ყირიმიდან გიახლებით,—გულ-ცივად უპასუხა დესპანმა.

— მეც ვყოფილვარ იქა, და თუმცა ბახჩასარაიში ვერ მოვხვედი, მაინც ვფიქრობ, რომ იქაც მომიხდება ყოფნა, თუ გამართლდა, ყველა ის სასიამოვნო ამბები, რომელიც შევიტყე.

— რის შესახება ბრძანებთ?

— ამბობენ, რომ თუ ჩვენი ყოვლად-მოწყალე მეფე ოსმალოს დაუწყებს ომს, თავადი-მოურავი ყირიმს გაილაშქრებს ცეცხლითა და მახვილითაო. უკრაინასა და ქვემოურობას ძალიან ესიამოვნათ ეს ამბავი: თუ მაგისტანა კაცის წინამძღოლობითაც ვერ ვინაფარდებ ბახჩასარაიში, სხვის ხელში უფრო აღარა იქნება-რა.

პარუჩიკს სასიამოვნოდ ღარჩა, რომ ასეთის პატივის-ცემით მოიხსენია ატამანმა თავადი იერემია. გაიღიმა და მოტკბილებულის ხმითა სთქვა:

— გეტყობათ, არა სჯერდებით იმ ქველობასა და ვაჟაკობას, რომლითაც ისეთი დიდება და სახელი მოიხვეჭეთ?

— მცირე ომია—მცირე სახელია, დიდი ომია—დიდი დიდებაა. კონაშევიჩმა აქ კი არ შეიმოსა დიდება, არამედ ხოტინის ბრძოლაში.

ამ დროს გაიღო კარი და ოთახში შემოვიდა ელენე. წინ მოუძღოდა ვასილი, უფროსი ძმა კურცვეიჩებისა. ვასილი უკვე ხანში შესული კაცი იყო, გაყვითლებული, გამხდარი, იმისთანა კუშტის სახისა, თითქო განდევნილიაო; ბიზანტიის

ხატებს მოაგონებდა კაცს. მხრებზედ სცემდა დარდისა და ტანჯვისაგან გაქალარავებული თმები, თვალების ნაცვლად ორი სისხლივით დაწითლებული ფოსო უჩანდა. ხელში ეჭირა სპილენძის ჯვარი და დაუწყო იმით ჯვარის გადაწერა ოთახსა და ყველა იქ მყოფთა.

— სახელითა ღვთისა მამისათა, სახელითა მაცხოვარისათა და ყოვლად-წმიდისა ქალწულისათა, — დაიწყო ვასილიმ: — თუ კეთილი ამბავი მოგაქვთ, მოგიძღვნით საღამოს ამა ქრისტიანულს სახლში.

— მიუტევეთ, ბატონებო, — სთქვა ჩურჩულით კნენამ: — თავისს ჭკუაზედ ვერ არის.

ვასილი კვლავ განაგრძობდა ჯვარის გადაწერას.

— ვითარცა სწერია სამოციქულოში: „რომელმაც დასთხოოს სისხლი თვისი სარწმუნოებისათვის, სცხონდეს; რომელმან ვერა დასთმოს საუნჯენი სოფლისანი, — იგი წარწყმდეს“, ვილოცოთ! ვაი თქვენდა, ძმანო! ვაი ჩემდა, რამეთუ აღვსდებით საუნჯეთათვის სოფლისა! ღმერთო, მოწყალებასა შენსა ნუ მოგვაკლებ ჩვენ ცოდვილთა! ღმერთო, ნუ მოგვაკლებ მოწყალებასა... ხოლო თქვენ, კაცნო, მოსულნო შორიდან, რა ამბავი მოგაქვთ თან? მოციქულებად გამოგვეცხადენით, თუ არა? ვასილი გაჩუმდა და ელოდა პასუხს.

— ჩვენ მაგ მაღალს მოწოდებას ვერ ვიტვირთებთ, — სთქვა ერთს წუთს შემდეგ დესპანმა: — ჩვენ უბრალო ჯარის-კაცი ვართ. მზად-მყოფნი დავდეთ თავი სარწმუნოებისათვის.

— მაშინ ცხონდებით, მაგრამ ჯერ ჩვენთვის არ დამდგარა დრო განთავისუფლებისა... ვაი თქვენდა, ძმანო! ვაი ჩემდა!

ბოლო სიტყვები თითქმის გულ-ამოსკვნით წარმოსთქვა უსინათლომ, ხოლო მის სახეზედ ისეთი სასოწარკვეთილება იხატებოდა, რომ სტუმრებმა აღარ იცოდნენ, როგორ მოქცეულიყვნენ. ამ დროს ელენემ დასვა ვასილი სკამზედ, ხოლო თვით გავიდა საჩქაროდ ოთახიდან და შემობრუნდა ფანტურით ხელში.

ფანტურის ტკბილმა ხმამ გაავსო ოთახი. კნიაჟნამ დაამ-
ღერა სამღვთო საგალობელი:

დღისით და ღამით შენ მოგიწოდებ, უფალო!
დაცხრე ტანჯვა, გააშრე ცრემლი ჩემი,
იყავ მამა მოწყალე ჩემდა ცოდვილისა,
ისმინე ვედრება ჩემი!...

ვასილმა ძირს დაჰხარა თავი და ისმენდა საგალობლის სი-
ტყვებსა. ისე იმოქმედა საგალობელმა, რომ კაცს ეგონებოდა,
გამაცოცხლებელი ბალზამი მოეცხო მის გულსაო; ნელ-ნელა
განშორდა მის სახეს ბეჭედი ნაღველისა და მწუხარებისა. ბო-
ლოს, თავი მისი სულ მკერდს დაეყრდნო. ასე დარჩა კარგა
ხანს, არც თუ თითქო სიზმარშიაო, არც თუ გარინდებუ-
ლიაო.

— თუ გალობა არ შეეწყვიტეთ, სულ დამშვიდდება,—
წელის ხმითა სთქვა კნიაჟნამ.— როგორც ჰხედავთ, ამის სიგი-
ჟე ის არის, რომ სულ მოციქულებს ელის, და ვინც უნდა
მოვიდეს ჩვენსა, გამოვა და ეკითხება, მოციქულები ხომ არა
ხართო...

ელენემ განაგრძო გალობა:

მასწავე მე გზა, ჰოი მეფეთა მეფეო,
რადგან ვარი მე ვით მგზავრი უდაბურს მინდვრად,
გინა ვით ნავი გზის დამკარგველი ზვირთ შორის
განუზომელის ზღვისასა.

კნიაჟნას ხმა თან და თან უფრო ძლიერდებოდა. ფანტურ-
ით ხელში, თვალეზ-აღპყრობილი ზეცად, ისე ჰშევენოდა, რომ
დესპანმა თვალი ველარ მოაშორა. პან სქმეტუსკის ზედ დარჩა
თვალეზი და სულ დაავიწყდა ყოველივე.

მხოლოდ კნიაჟნას სიტყვებმა გამოაფხიზლა ტკბილ ზმანე-
ბიდან.

— კმარა! ახლა კი კარგა ხანს აღარ გაეღვიძება. მანამდე
გთხოვთ ვახშამი ინებოთ.

პან როზვანმა, როგორც დიდ საზოგადოებაში ყოფნას ჩვეულება კავალერმა, კნენას გაუკეთა მკლავი. დესპანმა დაინახა ესა და ელენეს გაუწოდა თვისი ხელი. მისმა გულმა აჩქარებით დაიწყო ბაგა-ბუგი, როცა იგრძნო კნიაჟნას ხელის შეხება.

— მგონია ანგელოზნიც ვეღარა ჰგალობენ ცაში თქვენზედ უკეთესად,—უთხრა დესპანმა კნიაჟნას.

— ღმერთსა სცოდავთ, რაინდო, რომ ჩემს გალობას ანგელოზებისას ადარებთ,—უპასუხა ელენემ.

— არ ვიცი, ვცოდავ თუ არა, მაგრამ ის კი მართალია, რომ სიამოვნებით მივცემდი ნებას, თვალები ამოეწვიათ ჩემთვის, ოღონდ კი სიკვდილამდე თქვენის გალობის მოსმენა არ მომკლებოდა. მაგრამ, რას ვამბობ? მაშინ ხომ ვეღარ დაგინახავდით და ეს ჩემთვის აუტანელი ტანჯვა იქმნებოდა.

— ნუ ამბობთ მაგისტანებს. ხვალ წახვალთ აქედან და ყოველივე გადაგავიწყდებათ.

— არას ღროს, არას ღროს! ისე შემიყვარდით, რომ ჩემს ღღეში ვერ დაგივიწყებთ.

კნიაჟნას სიწითლე მოერია და ატლასივით გაჰხადა მისნი ღაწვნი; გულმა მეტის ძლიერებით დაუწყა ასვლა და დასვლა, თითქო ზღვის ტალღა ადის და დადისო. რალაც უნდოდა ეთქვა, მაგრამ სიტყვები არ ჰნებდებოდა.

— თქვენ უფრო დამივიწყებთ, რაკი გვერდთ გახლავთ ეს ატამანი, რომელიც აიღებს ჩონგურს და დაუწყებს კვრას თქვენს სიმღერაზედ.

— არასოდეს, არასოდეს!—წაილაპარაკა ჩუმად კნიაჟნამ. —მაგრამ გეშინოდეთ კი მაგისი, საშინელი კაცია.

— რა არის ჩემთვის ერთი ყაზახი! თუნდ მთელი სეჩი უდგეს ზურგთ უკან, თქვენთვის მზად ვარ მაინც ყველას შევბედო. თქვენა ხართ ჩემი ერთად-ერთი ფას-დაუღებელი საუნჯე, ჩემი სიცოცხლე... მითხარით, თქვენც თანაუგრძობთ ჩემს სიყვარულს?

ნელიად თქმულმა „ღიაღმა“ სამოთხის მუსიკასავით დაუტკბო სმენა პან სქუმეტუსკის; გამოუთქმელმა სიხარულმა

აღიტაცა და აღაფრთოვანა მთელი მისი არსება; იგრძნო, რომ ახალი ძალი მომემატაო, თითქო ფრთები გამომესხა მხრებზედაო. ვახშამზედ ერთხელ-ორჯელ მოჰკრა თვალი ბოგუნს; სახესა შინლად შესცვლოდა, გაჰფითრებოდა, მაგრამ დესპანს იმისი დარდი არა ჰქონდა, რაკი დარწმუნდა, რომ ელენესაც ვუყვარვარო. „ღმერთმა შუვილობა მისცესო!—ფიქრობდა გულში.—ოღონდ გზაში კი ნუ გადამეღობება, თორემ გავსრესავ“. იმისი ფიქრი ეხლა სხვა იყო. დესპანი ჰგრძნობდა, ელენე ისე ახლო ზის ჩემთანაო, რომ მისი მხარი თითქმის ჩემს მხარს ეხებაო; ჰხედავდა, როგორ ადიოდა და დადიოდა მისი გულ-მკერდი, როგორ ბრწყინავდა მისი თვალები, ხან მორცხვად ძირს დახრილი, ხან მოკაშკაშე, ვით წყვილი ვარსკვლავი. ელენე თუმცა დაჩაგრული იყო კურცვევიჩებისაგან, თუმცა ერთს ფეროვანს ცხოვრებაში იყო და ობლად ჰგრძნობდა თავს, მაინც უკრაინელი იყო და ცეცხლივით ცხელი სისხლი ედგა ძარღვებში. როგორც კი იგრძნო პირველივე თბილი სხივები სიყვარულისა, მაშინვე აღყვავდა, ვარდივით გაღიშალა და განიღვიძა ახალის ცხოვრებისათვის. მის სახეს ბედნიერებისა და გამბედაობის ნათელი გადასდიოდა, ხოლო ქალწულებრივს კდემამოსილებას შეემკო და აეფერადებინა მისი ლაწვები. პან სქმეტუსკი სიხარულით ჯდომას ველარ ახერხებდა ერთს ალაგას. სვამდა უანგარიშოდ, მაგრამ თაფლ-ღვინო არ ათრობდა: უღვინოდაც მთვრალი იყო სიყვარულით. სუფრაზედ ველარავის ველარა ჰხედავდა, კნიაენას მეტს, ველარა ჰხედავდა, რომ ბოგუნი უფრო და უფრო ფითრდებოდა და ხელში ჰმუქავდა თავისს ხანჯლის ტარს, არ ესმოდა, რომ პან ლონგინუსმა მესამედ ჩამოარაკრაკა ამბავი თვისის წინაპარის სტოვეიკოსი, ხოლო კურცვევიჩმა—გალაშკრების ამბავი „ოსმალოს საუნჯეთა“ საშოვრადა. ბოგუნს გარდა, ყველანი სვამდნენ. მოხუცი კნენა კარგს მაგალითს აძლევდა ყველას, რადგან მალ-მალე სცლიდა საღლეგრძელოებს ხან სტუმრებისას, ხან ყოვლად-მოწყალე ბატონის თავადისას და, დასასრულ, გოსპოდარ ლუპულისას. ჩამოვარდა ლაპარაკი უსინათლო ვასილის შესახებაც, რომ ყმა-

წვილობაში არა ერთი და ორი რაინდული საქმე მოექმედნა, მაგრამ ბოლოს ის უბედურება შეეძთხვა და მას უკან სიგიჟეც დასჩემდა. ამ სიგიჟის გარემოება უფროსმა სვიჰონმა ასე განმარტა:

— თქვენ თვითონ კარგად მოგეხსენებათ, სულ მცირე რამ მტვერი როგორ აწუხებს თვალს, თუ შიგ ჩაგვივარდა და მაშ აბა რას იზამდა კუპრის ნაჭრები, როცა ტვინს უწევდა? რასაკვირველია, ცუდს საქმეს დაჰმართებდა.

— დიად, ტვინი ძალიან ნაზი ორგანო გახლავთ, — კვერი დაუკრა პან ლონგინუსმა.

მოხუცმა კნენამ მხოლოდ ეხლა შეჰნიშნა, რომ ბოგუნს ფერი აღარ ედო.

— რა დაგემართა, გვრიტო?

— გული და სული მტკივა, დედა, — ყრუდ წაილაპარაკა მან: — მაგრამ ყაზახის სიტყვა კვამლი არ არის: რაცა ვთქვი, იმას არ გადავალ.

— მოითმინე, შვილო, ჯილდო მოგელოდება.

ვახშამი გათავდა, მაგრამ ჭიქა-ჭურჭელი მაინც კვლავ ივსებოდა თაფლ-ღვინით. დაუძახეს ახალგაზდა პატარა ყაზახებს და დაიწყო ცეკვა. პატარა ყმაწვილებს უნდა ეცეკვნათ ჩონგურსა და დაირაზედ. პატარა ხანს უკან, თვით მასპინძლებმაც დაიწყეს ცეკვა და ბუქნა. მოხუცმა კნენამ შემოიყარა დონჯი, აბარტყუნებდა ფეხებს ერთსა და იმავე ალაგას და აყოლებდა ხმას მუსიკასა. პან სქშეტუსკიმაც თავი დაუკრა ელენეს და სოხოვა ეთამაშნა იმასთან ერთად. როცა ხელი შემოჰხვია კნიაჟნას, ასე ეგონა, რომ მთელი ქვეყანა მყავს ხელშემოხვეულიო. თამაშობის დროს, იმისი გრძელი, კავებად დაშვებული თმები ეხვეოდა გარშემო დესპანის ყელს, თითქო კნიაჟნას უნდა, აღარსად აღარ გაუშვას დესპანი და საუკუნოდ თავისი გაჰხადოსო. ველარ მოითმინა ყმაწვილმა კაცმა და, როცა კი დრო იხელთა, ახლა აღარავინ გვიყურებსო, დაიხარა და გულ-მხურვალედ დაუკოცნა ძვირფასი ბაგენი.

ნაშუალამევს, როცა პან ლონგინუსი და დესპანი მარტონი იყვნენ იმ ოთახში, საცა დასაძინებლად წაიყვანეს, პარუჩიკი დაჯდა ქეჩაზედ და სთქვა:

— სულ სხვა კაცი წამოვა ხვალ თქვენთან ლუბნსა!

პოდბიჰენტამ (ის-იყო გაათავა ლოცვების კითხვა) გაკვირვებით დააქყიტა თვალები.

— როგორ თუ სხვა კაცი? თქვენ კი აქა რჩებით განა?

— მე კი არა, ჩემი გული რჩება აქა. ჩემი ხორცი წამოვა ხვალ თქვენთანა. ვერა ჰხედავთ, რა აღელვებაში ვარ.

— შეგიყვარდათ კნიაჟნა, თუ რა ამბავია?

— მიხვდით. ეგ ისევე მართალია, როგორც ის, რომ ახლა მე თქვენთანა ვარ. ძილი აღარ მეკარება. იმატომ გეუბნებით ამას, რომ თვითონ თქვენც ჩჩვილი გული გაქვთ, რომელსაც სიყვარული სწყურიან; თქვენ ადვილად მიხვდებით, რა ცეცხლში ვარ.

პან ლონგინუსმა მძიმედ ამოიოხრა იმის დასამტკიცებლად, რომ მესმის, რაც არის ტანჯვა სიყვარულისაო, და ერთს წუთს შემდეგ ჰკითხა:

— იქნება, თქვენც აღთქმა გაქვთ დადებული უბიწოებისა?

— ახირებულ საქმესა მკითხავთ. ყველამ რომ მაგისტანა აღთქმა დასდოს, კაცთა ნათესავი ხომ მალე გაჰქრებოდა დედა-მიწის ზურგზედ.

მოსამსახურეს შემოსვლამ შესწყვიტა მუსაიფი. ეს მოსამსახურე იყო მოხუცი თათარი შავისა და აჩქარებით მოძრავის თვალებითა; სახე ისე ჰქონდა დაქმეკალი, თითქო გაჩირული ვაშლიაო. დიდ-მნიშვნელოვანებით შეჰხედა სქშეტუსკის და ჰკითხა:

— ხომ არა ჰნებავთ-რა ბატონებსა? იქნება, თაფლის შორთმევა გვიბრძანოთ?

— არა, არა გვინდა-რა.

თათარი. მიუახლოვდა სქშეტუსკის.

— ორიოდე სიტყვა მაქვს თქვენთან სათქმელი, პანანს დაბარებული, — ჩურჩულით უთხრა თათარმა.

— ო, მითხარი, მითხარი!—სთქვა სიხარულით დესპანმა:—
 ნუ დაერიდები ამ რაინდს: მაგას გავუძეღავენ ჩემი საილუმლო.
 თათარმა ლენტის ნაჭერი გამოიღო სახელოდან.

— ჰანნამ გამოგიგზავნათ ეს შარფი და მიბრძანა მოგახ-
 სენოთ, რომ მიყვარხართ სულითა და გულითაო.

პარუჩიკმა საჩქაროზედ გამოართვა შარფი, დაჰკოცნა მხუ-
 რვალედ და, როცა გონზედ მოვიდა, ხელ-მეორედ ჰკითხა:

— როგორ დაგაბარა, რა უთხარიო?

— რომ მიყვარხარ სულითა და გულითაო.

— აჰა, ტალერი მიჩუქებია მაგისათვის. მაშ კნიაჟნამა
 სთქვა, რომ მიყვარსო?

— დიად.

— აჰა, კიდევ ტალერი. ღმერთმა დღე მისცეს, მეც თვი-
 თონ ძლიერ მიყვარს. უთხარი... მაგრამ დაიცა: მე თვითონ მი-
 ვწერ. მომიტანე მხოლოდ საწერ-კალამი და ქაღალდი.

— რა მოგართვით?—იკითხა თათარმა.

— საწერ-კალამი და ქაღალდი.

— ეგეები არა გვაქვს ჩვენა. თავად ვასილის დროსა გვქო-
 ნდა; მერე მაშინაცა გვქონდა, როცა ყმაწვილი ბატონები სწა-
 ვლობდნენ წერა-კითხვას ბერისაგან; მაგრამ მას უკან დიდი ხა-
 ნია.

ჰან სქშეტუსკიმ უკმაყოფილებით გაატაკუნა თითები.

— ჰან პოდბიჟენტა, საწერ-კალამი ხომ არა გაქვთ?

ლიტველმა მხრები შეიშმუშნა და თვალნი ალაპყრო ზე-
 ცად.

— ფუ, ეშმაკსა!—გაიღანძლა პარუჩიკი:—ხათაბალაა სწო-
 რედ!

თათარი დაჯდა ამ დროს იატაკზედ და დაუწყო ლუმელ-
 ში. ცეცხლს ჩხიკინი.

— რა საჭიროა მიწერა? ჰანნა დასაძინებლად წავიდა. რი-
 საც მიწერა გინდოდათ, ხვალ დილით შეიძლება მოგახსენოთ.

— მართალს ამბობ. როგორც ვხედავ, ერთგული ყმა ყო-
 ფილხარ კნიაჟნასი. აჰა, კიდევ ტალერი! დიდი ხანია, რაც ემ-
 სახურები?

— აგერ თოთხმეტი წელიწადია, რაც თავადმა ვასილმა ტყვედ წამომიყვანა. მას უკან ერთგულად ვემსახურებოდი ჩემს ბატონს, მერე, როცა იმან აქაურობას თავი დაანება, ეგ პატარა ქალი კონსტანტინეს დაუტოვა, მე კი მითხრა: „ჩეხლი! ამ პატარას თავი არ დაანებო და ისე გაუფრთხილდი, როგორც შენს თვალის ჩინს“. ლა ილ აღლაჰ!

— მერე შენც სწორედ აგრე იქცევი?

— სწორედ აგრე ვიქცევი და უფრთხილდები კიდევ.

— რასა ჰხედავ, მითხარი? ხომ არა აწუხებს-რა კნიაჟნას?

— ბოროტი განზრახვა აქვთ იმის შესახებ. ბოგუნს უპირობენ მიცემას, იმ წყეულს, იმ ქოფასა.

— ო, ტყუილად უპირობენ, არა გამოვა-რა! გამოჩნდება კაცი და გამოესარჩლება კნიაჟნას.

— დიად!—სთქვა მოხუცმა და თან გადააბრუნა მუეგუზლები.—ბოგუნს უნდა მისცენ, რომ იმანაც წაავლოს ხელი დე გაიტაცოს, როგორც მგელმა ბატკანი; თვითონ ისინი კი რაზლოგში დასტოვოს; რაზლოგი ვისია მერე თავად ვასილის შემდეგ? რასაკვირველია, კნიაჟნასია, და არა იმათი. ბოგუნი ყველაფერზედ თანხმად; ლელიანებში იმდენი ოქრო და ვერცხლი აქვს, რომ რაზლოგში ქვიშაც არ არის იმდენი; მაგრამ კნიაჟნას სძულს ბოგუნი მას აქვთ, რაც კაცო შემოაკვდა იმის თვალ-წინა. მათ შორის სისხლი დაინთხა და სისხლისაგან მძულვარება დაიბადა.

დესპანს ძილი აღარ მიეკარა მთელს ღამეს. სცემდა ბოლთას ოთახში, შეჰყურებდა მთვარეს და ვარაუდობდა საქმის გარემოებას. ახლა კი მიხვდა კურცევიჩების ოინებსა. კნიაჟნა რომ რომელსამე პოლონელს აზნაურშვილს შეერთო, მაშინვე რაზლოგი იმის ხელში გადავიდოდა. ვინ იცის, იქნება ანგარიში მოეთხოვა მზრუნველობისა! აი ეს იყო მიზეზი, რომ უიმისოდაც გაყაზანებულმა კურჩევიჩებმა გადასწყვიტეს ყაზახისათვის მიეცათ ქალი. ისეთი გული მოსდიოდა ამაზედ პან სქშეტუსკის, რომ გაახსენდებოდა თუ არა, მაშინვე გონება-დაუტანებლივ ხმაღზედ გაისვამდა ხოლმე ხელსა. დაიფიცა, რომ სულ

გავაქარწყლებ ასეთს მანქანებსაო და ჰკრძნობდა კიდევ ღონეს ასეთის განზრახვის განხორციელებისათვის. ყოველ შემთხვევაში, თავადი ერემიაც მზრუნველი იყო ელენესი, ჯერ იმიტომ, რომ რახლოგი უბოძეს საჩუქრად მოხუცს ვასილს ვისნევეცკებმა, მერე კიდევ იმიტომ, რომ თვით ვასილი სწორდა ბარიდან თავადს და სთხოვდა, ჩემის ქალის მზრუნველად ბრძანდებოდეთო. თავადმა-მოუთრავმა მხოლოდ იმიტომ ვერ შეასრულა ეს თხოვნა, რომ აუარებელი საზოგადო საქმეები ჰქონდა, ომიანობა იყო ატეხილი და სხვა თავ-სატეხი დავიდარება უშლიდა ხელს; საჭიროა გავახსენოთ მხოლოდ ეს გარემოება და მაშინვე შეუდგება ამ საქმის გაჩარხვასაო.

გაუთვნილი იყო უკვე, როცა პან სქშეტუსკის მიეძინა. ეძინა გუნებიერად, უსიზმრებოდ და უზმანებოდ. როცა გაიღვიძა, უკვე მოფიქრებული ჰქონდა, როგორც უნდა ემოქმედნა. საჩქაროდ ჩაიცივს ტანთ იმანა და პან პოდბიენტამ. პან სქშეტუსკის მზღებელნი და ჯარის-კაცნი უკვე ცხენებზედ ისხდნენ. სასტუმრო ოთახში ელჩი საუზმეს შეექცეოდა კნენანსთანა და მის შვილებთან. ბოგუნი იქ არ იყო; არ იცოდნენ, ეძინა ჯერ ისევ, თუ წასულიყო სადმე.

სქშეტუსკი მიესალმა კნენანს.

— პანი!—სთქვა მან,—დრო მიდის, მალე უნდა შევსხდეთ ცხენებზედ; მაგრამ ვიდრე გულითა და სულით მადლობას გადაგიხდით გულ-უხვის მასპინძლობისათვის, მინდა მოგელოპარაკოთ თქვენა და თქენს შვილებს ერთის დიდად საყურადღებო საქმის გამო.

კნენანს გაოცება შეეტყო სახეზედ; ვაკვირვებით შეჰხედა თავისს შვილებს, ელჩსა და პან ლონგინუსს, თითქო იმათგან უნდა შეიტყოს, რა ამბავია, რა საქმეაო და, ცოტა არ იყოს, შეწუხებულის ხმითა სთქვა:

— მზადა ვარ თქვენდა სამსახურად.

ელჩს უნდოდა ამდგარიყო, მაგრამ კნენანმ ნება არ მისცა და პან სქშეტუსკი გაიყვანა ტალანში, რომელიც საჭურველითა და ცხენების იარაღით იყო მორთული. ახალგაზდა თავა-

დიშვილები გამწკრივდნენ და ისე გამოიქიმნენ. მათ წინ იდგა კნენა; მან ჰკითხა სქმეტუსკის:

— რა საქმეზე გნებავთ მელაპარაკოთ?

დესპანმა გულ-ცივად, კუმტისა და მწყრალის სახით შე-
ჰხედა კნენას.

— მომიტევეთ, კნენა, და თქვენც; თავადნო, რომ ჩვენ-
ნის ჩვეულების წინააღმდეგ ვიქცევი და, იმის ნაცვლად, რომ
საპატო მამუალნი გამომგზავნა, მე თვითონ ვლაპარაკობ
ჩემდა სასარგებლოდ. უამისობა არ შეიძლება; ისე მოხდა სა-
ქმე. რომ სიტყვა არ გავაქიანურო, გთხოვუ, როგორც კნიაჟნა
ელენეს მზრუნველს, ეგ ქალი მე მომათხოვოთ.

მეხი რომ დასცემოდა რაზლოგს ამ შუა-გულ ზამთარში,
იქნება უფრო ნაკლებ განცვიფრებულიყვნენ კნენაცა და მი-
სი შვილებიც, ვიდრე განცვიფრდნენ დესპანის ამ სიტყვებითა.
დიდ ხანს შესცქეროდნენ ისინი გაკვირვებით დესპანს და ის კი
ისე იდგა, ვითომც აქ არაფერიაო, გულ-დამშვიდებული, იმე-
დიანი, თავ-მომწონე, თითქო იმიტომ კი არ მოსულა აქ, რომ
ითხოვოს რამე, არამედ იბრძანებლოსო. კნენა ისე იყო გაო-
გნებული, რომ ენა ჩაუვარდა.

— როგორ? ოქვენ? ელენე ცოლად?— ძლივს ჰკითხა ბო-
ლოს ლულულით კნენამ.

— დიად, მე, პანი კნენავ; ეს გახლავთ ჩემი მტკიცე
განზრახვა.

კიდევ დადგა წუთი ღუმლისა.

— უკაცრავად, ბატონო დესპანო (კნენა ძლივს მოვიდა
გონს და დაიწყო ჩვეულებრივის სასტიკას კილოთი), ეგ სურ-
ვილი თქვენისთანა რაინდისა დიდად სასახლოა ჩვენთვის, მაგ-
რამ იძულებულნი ვართ უარ-ვყოთ, რადგან ელენეს ცოლო-
ბა სხვას აღუთქვი.

— იმას მიაქციეთ ნხოლოდ ყურადღება, როგორც გულ-
შემატკივარმა მზრუნველმა, კნიაჟნას სურვილის წინააღმდეგ
ხომ არ აღუთქვით სხვას მისი მითხოვება და ან ჩემზედ უკუ-
თესია თუ არა ის, ვისაც მისი ცოლობა აღუთქვით?

— ბატონო დესპანო! ვინ უკეთესია— ეგ ჩემი საქმეა. თქვენ იქნება უკეთესიცა ბრძანდებით, — ეგ ჩვენთვის სულ ერთია, ჩვენ თქვენ არ გიცნობთ.

დესპანი გასწორდა წელში და საშინელის მრისხანებით მოავლო თვალი კნენას.

— მე ხომ გიცნობთ თქვენ, მოლალატენო! — შეჰყვირა სქშეტუსკიმ. — თქვენ გინდათ ტეტეას მისცეთ თქვენი ნათესავი, იმ პირობით, რომ არ გამოგწიროთ მამული, რომელიც მძლავრობით ჩაგიგდიათ ხელში...

— თვითონ შენა ხარ მოლალატე! — შეჰყვირა კნენამაც. — მაგრე გვიხლი სამაგიეროს მასპინძლობისათვის, მაგრე გვიხლი მადლობას? ჰო-ჰოი, გველო! ვინა ხარ, საიდან ჩამოგვივარდი?

ახალგაზდა თავადიშვილები ცალის თვალთ კედელზე ჩამოკიდებულ საქურველისაკენ იცქირებოდნენ.

— საზიზღარნო! — განაგრძო დესპანმა, — გასძარცვეთ ობოლი... მაგრამ არა უშავს-რა. ერთს დღეს უკან ყოველივე ეცოდინება თავადს.

გაიგონა თუ არა ეს სიტყვები კნენამ, მივარდა კედელს, ჩამოიღო დიდი შუბი და ეცა პან სქშეტუსკის. თავადიშვილებმა სტაცეს ხელი და ჩამოჰგლიჯეს კედლიდან, ვისაც რა იარაღი მოხვდა ხელში — დანა, ხმალი, ხანჯალი — და ისე შემოეხვიენენ გარშემო, თითქო გამძვინვარებული მგლები არიანო.

— მაშ თავადთან მიხვალ, პა? — ღრიალებდა კნენა. — მე რე იცი, რომ შენ აქედან ცოცხალი ვეღარ გახვალ, რომ ახლა დადგა შენის აღსასრულის დღე?

სქშეტუსკიმ დაიკრიფა გულ-ხელი და წარბიც არ შეიხარა.

— მე, როგორც თავადის ელჩი, ყირიმიდან მოვდივარ, — სთქვა დესპანმა, — და თუ აქ ერთი წვეთი ჩემი სისხლი დაიქცა, სამს დღეს შემდეგ, ქვა-ქვაზედ აღარ დარჩება აქა, ხოლო თქვენ ყველანი ლუბნის ციხეებში დალპებით. არის განა ქვეყნად ისეთი ძალი, რომ დაგიფაროთ-ლა? ტყუილად ნუ მემუქრებით, მე თქვენი არ მეშინიან!

— დავიღუპებით და დავიღუპოთ, სამაგიეროდ შენ პირველი მოკვდები.

— თუ აგრეა, დამკარით; აი ჩემი მკერდი!

თავადიშვილებსა და მათს დედას ამართული ეჭირათ იარაღი, შიგ დესპანის გულში დამიზნებული, მაგრამ ყველას რაღაც საიდუმლო ძალა უკრავდა ხელს. კინალამ ტიროდნენ სიბრაზით, ისე აკრაქუნებდნენ კბილებს, მაგრამ დარტყმას კი ვერც ერთი ვერა ჰბედავდა. ვისნევეცკის საშინელმა სახელმასრულიად დაუდუნა იმათ მარჯვენა.

დესპანი მეუფე და ბატონი იყო იმ წუთს.

კნენიამ, რაკი სხვა ვეღარა მოახერხა-რა, მიჰყო პირი უშვერს ლანძღვას:

— სალახანა! გულა-მშიერავ! თავადის სისხლი მოგწყურდა? მაშ, დამაცადე! ვინც უნდა იყოს, ყველას მივცემ ქალს და შენ კი—არას გზით! ამას თვით თავადიც ვერ მიბრძანებს.

— მე დრო არა მაქვს ჩემის აზნაურშვილობით ვიტრაბახო, — გულ-დამშვიდებით უპასუხა პან სქშეტუსკიმ: — მაგრამ ვგონებ თქვენის თავადობის საკადრისი იქნებოდა, რომ ფარ-ხმალი დაგქონდეთ ჩემდა მოსართმევად. ესეც არ იყოს: თუ ტეტია შეგიწყნარებდათ, მე უფრო კეთილად მოგექცეოდით. მე თქვენზედ ნაკლები ქონება არა მაქვს, ხოლო თუ ამბობთ, რომ ელენეს არ მოგცემთო, მოისმინეთ, რა გითხრათ: მეც თქვენ დაგიტოვებთ რაზლოგს, მეც არ მოგთხოვთ მზრუნველობის ანგარიშს.

— ნუ ჩქარობ იმის ბოძებას, რაც შენ არ გეკუთვნის.

— ბოძებას კი არ გეუბნევით, აღთქმას გაძღვეთ საკვლავოდ და ამ აღთქმას ჩემის რაინდულის სიტყვის მოცემით ვამოწმებ. ახლა ორში ერთი ირჩიეთ: ან ანგარიში მიეცით თავადს მზრუნველობისა და აიბარგენით რაზლოგიდან, ან ეგ ქალი მე მომეცით და ყოველივე ისევ თქვენ დაიტოვეთ...

შუბი ნელ-ნელა უსხლტებოდა ხელიდან კნენას და ბოლოს სულ გაუფარდა და ბრახვანი წოილო იატაკზედა.

— აირჩიეთ, — განიმეორა ჰან სქშეტუსკიმ: — ანუ მშვიდობა, ანუ ომიანობა.

— რა ბედია, რომ ბოგუნნი სანადიროდ წავიდა მიმინოებით: — სთქვა ახლა კი, ცოტა არ იყოს, დამტკბარმა კნენინამ: — თქვენი დანახვაც კი ეჯავრებოდა; ჯერ ისევ გუშინ ექვიანობდა საშინლად. ის რომ აქ ყოფილიყო, სისხლის დაუღვრელად არ გათავდებოდა საქმე.

— ჰანი კნენინა, მეც ხმალს ვატარებ იმიტომ კი არა, რომ წელზედ მეკიდოს მხოლოდ.

— მაინც ეს მითხარით ერთი, ეკადრება თქვენისთანა რაინდს, სახლში სტუმრად შეხვიდეთ და აგრე აჟინებით გაიძახოდეთ თქვენსას, ძალათი მიგყავდეთ ქალი, თითქო ოსმალთა ტყვეაო?

— ეკადრება, როცა ეგ ტყვე ტეტისთვის უნდა მიგეყიდნათ.

— მაგრე ნუ იხსენიებთ ბოგუნს! თუმცა არ იცის, ვინ იყვენ მისნი მშობელნი, მაინც გულით სახელოვანი რაინდია და ჩვენც ბავშვობიდანვე ვიცნობთ; ღვიძლი შვილივით არის ჩვენს სახლში. ეხლა იმისთვის სულ ერთია, გინდა ეგ ქალი წავვირთმეგია და გინდ ხანჯალი დაგვიცია.

— კნენინა, ჩვენის წასვლის დროა! მომიტევეთ, თუ კიდევ განვიმეორო: ორში ერთი აირჩიეთ.

— კვეინამ შეიღებს გადაჰხედა.

— აბა, შეიღებო, პასუხი მიეცით ამ რაინდს.

თავადნი ერთმანერთს უცქეროდნენ და იღვინ გაჩუმებულნი. ბოლოს სვიმონმა წაილულლულა:

— გვიბრძანებ, დედავ, დავკრათ, დაეკრავთ, გვიბრძანებ, მივცეთ ელენე და მივცემთ.

— დავკრა არ ივარგებს, და არც მიცემა ვარგა... ორ წყალ-შუა ჩაგვადდეთ, დესპანო! ბოგუნნი ერთი თავზედ ხელაღებული კაცია, დაურიდებელი. ვინ დაგვიფარავს იმის შურისძიებისაგან? თვითონაც დაიღუპება თავადის ხელითა, მაგრამ უმალ ჩვენ დაგვლუპავს. რა წყალში გადავცვინდეთ?

— ნება თქვენია.

კნენა კიდევ გაჩუმდა.

— გამიგონეთ, რაინდო. ყოველივე ესე საიდუმლოდ უნდა დარჩეს. ბოგუნს პერეიასლაეში გავიტუმრებთ, როგორც იქნება, ჩვენ კი ელენეთურთ ლუბნს მოვალთ; ხოლო თქვენ სთხოვეთ თავადს საბუთები გამოგვიგზავნოს რაზლოგის მფლობელობისა. ბოგუნს ას-ორმოცდა ათი კაცი ჰყავს, ერთი ნაწილი მათი აქაც კია რაზლოგში. ეხლა ვერ წაიყვანთ ელენეს: გზაზე გადაგელობებიან და წაგართმევენ. სხვაფრივ არ შეიძლება. წაბრძანდით, ამ საიდუმლოს ნუ გაამჟღავნებთ და გველოდებოდეთ.

— რომ მერე მილალატოთ?

— რომ შეგვეძლოს, დიაღაც! მაგრამ სად შეგვიძლიან. თქვენ თითონაც კარგად ჰხედავთ, რომ არ შეგვიძლიან. სიტყვა მოგვეცით, რომ დრომდე ამას არავის არ გაუმხელთ.

— გაძლევთ. მერე მომცემთ ელენეს?

— არ შეგვიძლიან არ მოგცეთ, თუმცა ბოგუნის კი ძლიერ გვეცოდება.

— ფუჰ, ფუ თქვენს თავადობას!— მიუბრუნდა უცებ დესპანი კურცევიჩებს.— ოთხნი ხართ, აგრეთნი გულადნი, ჯანსაღნი და ერთის ყიზახისა კი გეშინიანთ, გინდათ ლალატით შეჰბოჭოთ. თუმცა მადლობელი უნდა ვიყო თქვენი, მაგრამ მაინც ვიტყვი: ეგ არ შეჰფერის, არ ეკადრება თქვენს კეთილშობილებას!

— თქვენ ნუ ერევით ამ საქმეში!— შეჰყვირა კნენამ.— თქვენ იმას ნუ სწუხართ, ჩვენ რა უნდა მოვიქმედოთ. რამდენი კაცი შეგიძლიანთ გამოიყვანოთ იმის ას ორმოც და ათის კაცის წინააღმდეგ? თქვენ დაიფარავთ ჩვენს ოჯახს? აიგერ დაიფარეთ თუნდ ელენე მაინც, რომელიც ლამის ძალათი მოიტაცავს. ეგ თქვენი საქმე არ არის. თქვენ ლუბნს წადით არხენად და მერე ჩვენ თვითონ მოვიყვანთ იქ ელენეს.

— როგორც გსურდეთ, ისე მოიქეცით, მხოლოდ ერთი სიტყვა კიდევ: თუ კნიაჟნასთვის ერთი სიტყვა გითქვამთ საწყენი, ვაი თქვენ გინდათ!

— მაგისტანა სიტყვებს ნუ ჰხარჯავთ, ტყუილად ნუ გვაბრაზებ ჩვენცა.

— გინდათ ძალით გაათხოვოთ ქალი; აი ეხლაც ჰყიდით რაზლოგის გულისათვის და იფიქრეთ კი, მოვწონვარ თუ არა?

— რაო მერე? მაგას თუ გინდათ თქვენთანვე ვკითხავთ...

კენინას კვლავ გული მოსდიოდა; ცხადად შეჰნიშნა, რომ დესპანი ზიზლით ეკიდებოდა იმასაცა და მის შვილებსაც. სვიმონი წავიდა ელენეს მოსაყვანად და მალე დაბრუნდა იმასთან ერთად.

გაბოროტებასა და წყევა-კრულვას შორის, რომლითაც ჯერ კიდევ სავეე იყო ტალანის ჰაერი, თითქო ჯერ კიდევ არ გადუფლია ქართველსა და გრიგალსაო, წარბ-შექმუხვნილთა, გამძვინვარებულთა და გამწყრალ-განრისხებულთა შორის კნიაუნას ნათელ-გადაფენილმა სახემ ისე გამოაშუქა, თითქო მზე გამოჩნდა ზამთრის ღრუბლებშიო.

— კნიაუნა,—სთქვა გულ-ცივად კენინამ და სქშეტუსკიზედ მიუთითა,—თუ ამის წინააღმდეგ არა გაქვთ-რა, აი თქვენი მომავალი ქმარი.

ელენე გაფითრდა ზარდანიხოსავით, შეჰკივლა, მიიფარა ხელები თვალეზედ და მერე უცებ გაუწოდა სქშეტუსკის.

— ნუ თუ მართლა?—წაილაპარაკა ნეტარებით აღვსილმა კნიაუნამ ჩურჩულით.

ერთს საათს შემდეგ ელჩისა და დესპანის ქარავანი აუჩქარებლივ მიდიოდა ტყე-ტყე ლუბნისაკენ. ქარავანს წინ მიუძლოდნენ სქშეტუსკი და პან ლონგინუსი; მათ მისდევდა გრძელის ლენტვივთ საეღჩოს ეტლები. დესპანი მთლად შთანთქმული იყო ფიქრით, რომ უცებ მისი ყურადღება მიიქცია სიმღერის სიტყვებმა...

„ვსწუხვარ, ვსწუხვარ, გული კვნესის...“

შორს ტყეში, ცალ-ფეხა ბილიკზედ, გამოჩნდა ბოგუნი. იმისი მერანი სულ ქაუში იყო, ტალახით მოსვრილი.

ეტყობოდა, თვისის მუდმივის ჩვეულებისამებრ, ყაზახი ეცა მინდორს, მოედო ტყე-ღრესა, რომ თავისუფალის ჰაერის სუნ-აქვით გამაძღარიყო, შორს გადახვეწილიყო სადმე, თავდავიწყებას მისცემოდა და გაეყურებინა თვისი მწუხარება, თვისი ტკივილი გულისა.

ახლა ისევ რაზლოგს მიდიოდა.

პან სქშეტუსკიმ გააყოლა თვალი შორს მიმავალს მოხდენილს, შნოიანს რაინდს და უნებურად იფიქრა გულში და წაილაპარაკა კიდევ ჩუმადა:

— სწორედ ბედია, რომ კაცი შემოჰკდომია იმ ჩემის სიცოცხლის თვალ-წინ!

უცებ რალაც დანანებამა და წუხილმა ატკინა გული. ბოგუნიც ენანებოდა და უფრო კი ისა ჰქონდა სანანურად, რომ სიტყვა მისცა კნენას და აღარ შეეძლო გაეჭენებინა ცხენი და ეთქვა მისთვის:

— ერთი და იგივე ქალი გვიყვარს... ჩვენში ერთ-ერთს უნდა გაუშავდეს სიყრმე. იწიშვლე დაშნა, ყაზახო!

ს ი ვ ე ნ გ ლ

თავი ოცდამეთხუთმეტი

ნუ ამბობ, რომ მე ვტყუი, — ყველას ხელობად გადაუქცევია ისე აჩვენოს სხვას თავი, როგორც ნამდვილად არ არის. გლახა ამ ხელობით მოწყალებას თხოულობს, სასახლის კაცი მამულსა და დიდკაცობას შოულობს; არც სასულიერო წოდება ჰყოფს ამ ხელობას უარს და განთქმული სამხედრო კაციც ამით აორკეცებს თავის ღვაწლს; ყველა ამ ხელობას მისდევს, ყველა ამით სარგებლობს და ვინც კმაყოფილია იმით, რაც ნამდვილად არის, იგი ვერც შორს წავა ცხოვრებაში. ასეთია ეს ქვეყანა.

ქველგებური პიესა

ტემპლსტოს პრეცენტორიის თავმჯდომარე, ალბერტ მალევაზენი ძმა იყო ფილიპე მალევაზენისა, რომელიც ჩვენს მოთხრობაში უკვე მოვიხსენეთ. ალბერტი დიდი მეგობარი იყო ბრიან დე ბოა გილმერისა. ტაძრის რაინდთა შორის ყველაზედ გარყენილი ეს იყო, თვით ბოა გილმერზედაც კი; იგი ძლიერ ოსტატურად მალავდა თავის გარყენილებას და ცუდს საქციელს, ამისათვის ტაძრის რაინდთა დიდი უფროსი ლუკა ბომანოარი დიდს პატივსა სცემდა მას და ზნეობიან კაცად სთვლიდა. ბომანოარმა მხოლოდ მაშინ დაჰკარგა ალბერტის ნდობა, როდესაც შეიტყო, რომ რაინდთა სადგომში მას ურიის ტყვე ქალი მიეღო. როდესაც ალბერტი მოვიდა, ბომანოარმა მრისხანედ შეხედა მას.

— ამ ჩვენი ორდენის რაინდთა სადგომში, — დაიწყო მრისხანედ ბომანოარმა — იმყოფება ებრაელი ქალი, რომელიც შენის ნებადართვით მოუყვანიათ, ბატონო პრეცენტორო.

ალბერტ მალვოზენი შეერთა და გაჩუმებული იდგა. მან აღმოიკითხა ბომანოარის თვალეში ბოა გილბერისა და თავის თავის დაღუპვა, თუ რომ არაფერს მოახერხებდა.

— რას გაჩუმებულხარ?— განაგრძო დიდმა მალისტრმა.

— გაგიბედო პასუხის მოცემა?— მოახსენა ალბერტმა მოკრძალებით და ცდილობდა გონება მოეკრიბა.

— სთქვი, ნება გაქვს, — მიუგო დიდმა მალისტრმა: — შენ ხომ იცი ჩვენი წესდების მუხლი, რომელიც ყოველს რაინდს ქალთან თავისუფლად მოქცევას სასტრუქად უკრძალავს.

— ვიცი, მაღალ-ღირსო მამაო, — მიუგო პრეცენტორმა. — მაშ ჩემს თანამდებობას როგორ მივიღებდი, უმთავრესი მუხლი ჩვენის წესდებულებისა რომ არა მცოდნოდა.

— მაშ კვალად გეკითხები — როგორ მოხდა, რომ აქ ერთმა რაინდმა თავის საყვარელი მოიყვანა შენის ნებადართვით და ამით შემწიკვლა ეს წმინდა ადგილი, ის ქალი ხომ ებრაელი ჯადოქარია.

— ებრაელი ჯადოქარია! — დაღაღ-ჰყო ალბერტ მალვოზენმა, — ძალნო ცათანო, თქვენ დავგიფარეთ!

— დიად, ძმაო, ებრაელი ჯადოქარია! — გაუმეორა დიდმა მაგისტრმა წარბების შექმუხვით: — ნამდვილი ჯადოქარია. განა შეგიძლიან უარ-ჰყო, რომ ეს რებეკა ქალია იორკელის ვაჟის ისაკისა და მოწაფე საზიზლარი ჯადოქარის მარიამისა? ნუ თუ უარს იტყვი, რომ იგი — ოხ, სათქმელადაც კი მეზიზღება! — ახლა ამ სახლში იმყოფება?

— შენმა სიბრძნემ, მაღალ-ღირსო მამაო, — მიუგო პრეცენტორმა, — თვალეში ამიხილა და გონება გამინათლა. მე დიდად მიკვირდა, რომ ისეთი კარგი რაინდი, როგორიც ბრიანდე ბოა გილბერია, ისე ძლიერ მოაჯადოვა ამ ქალის მშვენიერებამ; იქნება ზნეობითაც იგი სრულიადაც დაცემულიყო, თუ რომ ეს ქალი აქ არ მიმეღო და ამით ბოლო არ მომეღო მათის ტრფიალებისათვის.

— განა იმას ჯერ არ დაურღვევია თავისი აღთქმა იმ ქალთან შეკავშირებით? — ჰკითხა დიდმა მალისტრმა.

— როგორ! ამ წმინდა სავანეში!— დაღაღ-ჰყო პრეცენტორმა და პირჯვარი გადიწერა.— წმინდა მაგდალინა და ათათასი ქალწული იყოს ჩვენი მთარველი! არა! მე თუმცა შევეცოდე იმ ქალის აქ შემოყვანით, მაგრამ ასე იმისთვის მოვიქვე, რომ ბრიანისა და იმ ქალის შორის ერთობა მომეძვო. აწ თქვენმა სიბრძნემ გამაგებინა, რომ ეს ებრაელი ტურთა ქალი ჯადოქარი ყოფილა და იქნება ესეც იყოს მიზეზი გილბერის უგუნურის ტრფიალებისა.

— სწორედ, სწორედ!— სთქვა ბომანოარმა.— ამისათვის გილბერი ღირსია შებრალებისა და არა სასჯელისა, ჩვენი ლოცვა-ვედრება და დარიგება მას გონზედ ზოიყვანს და კვალად დააყენებს სიმაართლის გზაზედ.

— ცოლოც კია ჩვენმა ორდენმა ისეთი გმირი მეომარი დაჰკარგოს, როგორიც ბოა გილბერია,— უთხრა კონრად მონფიტშეტმა:— იმან თავის ხელით სამასი სარკინოსი მოკლა.

— სისხლი ამ დაწყევლილის ძაღლები ურიებისა,— მიუგო დიდმა მალისტრმა ბომანოარმა,— სასიამოვნო მსხვერპლი უნდა იყოს ანგელოსთა და წმინდანებისათვის, რომელთაც იგინი მარად ჰგმობენ. მაღლითა ღვთისათა ჩვენ ბოლოს მოვეუღებთ იმ მახეს, რომელსაც ბოროტმა სულმა დაუგო ჩვენს მოძმეს. ბრიანი გასწყვიტავს კავშირს ამ დალილასთან ისე, როგორც სამსონმა გასწყვიტა ორი ახალი თოკი, რომლითაც შეკრეს იგი ფილისტიმლიანელთა. რაც შეეხება ამ ჯადოქარს რებეკას, იგი უსათუოდ სიკვდილით უნდა დაისაჯოს, ამისთვის რომ ჩვენი მოძმე მოაჯადოვა.

— მერე ინგლისის კანონები?— უთხრა პრეცენტორმა, რომელსაც ძლიერ გაუხარდა, რომ თავის თავსაც და ბოა გილბერსაც ასე ადვილად ააცდინა დიდი მალისტრის ბომანოარის მრისხანება.

— ინგლისის კანონები,— წარმოსთქვა ბომანოარმა მედიდურად,— ყველა უფროსს ნებას აძლევს თავის უწყებაში მართლმსაჯულება თვითონ მოახდინოს. თვით უბრალო ბარონსაც კი აქვს ეს უფლება. ნუ თუ ამ უფლებას დიდს მალისტრს კი ჩა-

მოართმევენ? არა! ჩვენ უნდა გავასამართლოთ ის ჯადოქარი ქალი და დავსაჯოთ. იგი აღიგვება დედა-მიწის პირიდგან დამისგან დათესილი უბედურებაც დავიწყებას მიეცემა. იმის გასამართლებლად დიდი დარბაზი მოამზადეთ.

ალბერტ მალვოაზენმა თავი დაუკრა და გამოვიდა, მაგრამ იმისთვის კი არა, რომ დიდი დარბაზი მართლა მოემზადებინა, არამედ იმისთვის, რომ ბრაან დე ბოა გილბერი ენახა და ყველაფერი ეთქვა. მან მალე იპოვნა ბოა გილბერი, რომელიც ისე იყო გაბრაზებული, რომ პირიდან დორბლებსა ჰყრიდა; მიზეზი გაბრაზებისა ისევ რებეკა იყო, რადგანაც მის საზიზღარს სურვილს არ დამორჩილებოდა.

— უმადურია, უმადურია! — ყვიროდა ბოა გილბერი. — იგი უარ-ჰყოფს იმ კაცს, ვინც იგი სიკვდილს გადაარჩინა, ზეცას გეფიცები, მალვოაზენ, ამ ქალისათვის მე იქამდინ დავრჩი ციხე-დარბაზში, ვიდრე იმის კედლები და თაღები სრულიად არ დაინგრენ. ჩემს ფარს მე მას ვაფარებდი და მეშვილდისრენი კი სეტყვასავით მაყრიდნენ ისრებს, ჩაჩქანი რომ არ მცმოდა, სიკვდილს ვერ გადავურჩებოდი. ყოველივე ეს განსაცდელი მე იმისთვის გამოვიარე და ის თავქეითა გომბიოა კი არამც თუ ეხლა არ მექცევა აღერსიანად, არამედ მომავალშიაც იმედს არ მაძლევს აღერსისას. ის ეშმაკი, რომელიც მთლად იმის ხალხს ჰფლობს, მე მგონია მთლად იმის არსებაში დამკვიდრებულია.

— მე კი ასე მგონია, ის ეშმაკი თქვენ ორივეს არსებაში დამკვიდრებულა, — მიუგო პრეცენტორმა: — რამდენჯელ გირჩიე, თუ თავდაჭერილად არა, ფრთხილად მაინც მოიქეცი-მეთქი. აკი გიოხარი, ქრისტიანობაშიაც ბევრი მოიპოვება ისეთი ქალი, რომელიც შენის აღერსით თავსაც მოიწონებს-მეთქი, შენ კი ჩასცივებისარ ერთს ჯიუტს ებრაელს ქალს და აღარ ეშვები. ღმერთს გეუციები, ლუკა ბომანოირი მართალს ამბობს, იმ ქალმა შენ მოგაჯადოვა.

— ლუკა ბომანოარი! — შეჰყვირა გილბერმა: — ეგ არის შენი დაპირება, მალვოაზენ? როგორ ვერ დამალე და რად გააგებინე უგუნურს ბომანოარს, რომ რებეკა პრეცენტორიაში იმყოფება?

— რა უნდა მექნა?—მიუგო პრეცენტორმა:—მე ყოველი ღონისძიება ვიხმარე, რომ შენი საიდუმლოება არ გამჟღავნებულიყო, მაგრამ ეშმაკმა გაამჟღავნა იგი თუ სხვა ვინმემ, ეს მხოლოდ ეშმაკსავე ეცოდინება. მაინცა და მაინც საქმე ჩვენს სასარგებლოდ მოვაბრუნე; შენ არაფერი გევენება, თუ რებეკას თავს დაანებებ. შენ ჯადოქრობის მსხვერპლად გთვლიან და ძლიერ ეცოდებით, რებეკა კი მართლა ჯადოქარია და კანონისამებრ უნდა დაისაჯოს.

— ზეცას გეფიცები, ეგ არას გზით არ შეიძლება!—უთხრა ბოა გილბერმა.

— ზეცას გეფიცები, შეიძლება კიდევ და ვერც უნდა იყვეს!—მიუგო მალგოაზენმა.—ვერც შენა და ვერც სხვა ვანმე ვერ დაიხსნის იმას. ლუკა ბომანოარმა გადასწყვიტა, რომ ურჩის ქალი სიკვდილით დაისაჯოსო; შენ ხომ იცი, იმას ნება აქვს ეს გონივრული და ღვთის სასიამოვნო საქმე შეასრულოს.

— ვითომ დაიჯერებს მომავალ საუკუნეთა ხალხი, რომ ჩვენს დროში ასეთი ცრუ-მორწმუნოება იყო!—წარმოსთქვა ბოა გილბერმა და ოთახში ბოლთას სცემდა.

— დაიჯერებს თუ არა, ეგ მე არ ვიცი, —უთხრა წყნარად მალგოაზენმა,—ეს კი ნამდვილად ვიცი, რომ სასულიერო და სამოქალაქო წოდებას ას კაცში ოთხმოც და ცხრამეტი აქმის იტყვის ღიღის მალისტრის გადაწყვეტილებაზედ.

— დაიცა, მე ერთი რამ მოვიგონე, —უთხრა ბოა გილბერმა:—ალბერტ! თუ ჩემი მეგობარი ხარ, შენ ეს ქალი აქედან უნდა გააპარო; ამის გამო მე ამას უფრო მივარდნილს და უშიშარს აღვილას გადავიყვან.

— თუნდაც რომ შემეძლოს, მე მაგას არ ვიზამ, —მიუგო პრეცენტორმა:—ეს სახლი საესეა ღიღი მალისტრის მოსამსახურეებითა და ერთგულის ხალხითა. დიად, პირდაპირ გეუბნები, ძმაო, მე ეგ არ შემეძლიან, შენი გულისათვის ბევრი უსიამოვნება გადამხდა და არ მინდა, რომ ერთი ურჩის გომბიოსათვის საყვედური მითხრან და თანამდებობაც წამართვან. მე კი იმას გირჩევ, რომ თავი დაანებო ამ ჯადოქარს ქალს და სხვა

მონახო. მოიფიქრე, ბოა გილბერო: შენი მომავალი დიდება დამოკიდებულია იმ ადგილზედ, რა ადგილიც ეხლა გიჭირავს. თუ შენ ჯიუტობას დაიწყებ და არ დაუტევებ რებეკას, ბომანოარი უსათუოდ გაგდევნის, დაგლუბავს. დაე, როგორც უნდოდეს, ისე გადასწყვიტოს ეს საქმე, წინააღმდეგი ნუ გაუხდები. როცა ბომანოარის უფლება შენ ჩაგივარდეს ხელში, მაშინ რამდენიც გინდა ეტრფიალე ურიის ქალებს.

— მალგოაზენ, — დაიწყა ბოა გილბერმა, — შენ გულ-ცივი კაცი ხარ...

— მეგობარო, — გააწყვეტინა პრეცენტორმა, რომ უფრო უარესი სიტყვა არ ეთქვა, — გულ-ცივი ვარ და ამისთვის გაძლევ ასეთს დარიგებას. გიმეორებ: შენ რებეკას ვერ დაიხსნი და შენც იმასთან ერთად დაიღუპები. წადი დიდს მაგისტრთან, ფეხ ქვეშ ჩაუვარდი, უამბე...

— არა, ზეცას გეფიცები, ფეხ ქვეშ ჩასავარდნი არა მაქვს-რა! მაგრამ იმ გამოჩერჩეტებულს პირში კი ვეტყვი...

— უთხარი პირში, — მიუგო მალგოაზენმა გულ-ცივად, — რომ შენ გაგიყვით გიყვარს ურიის ქალი. რამდენსაც გულმხურვალეობას გამოიჩენ რებეკასადმი, ბომანოარიც იმდენს უფრო ეცდება მის დაღუბვას; არც შენ მოგივა კარგი საქმე: რაკი გაიგებენ, რომ შენ აღთქმა დაგირღვევია, არც ერთი მეგობარი აღარ მოგეშველება. მაშინ უნდა გამოეთხოვო შენ შენს მომავალს დიდებას და იძულებული იქნები ისეთს პატარა-პატარა ჩხუბებში მიიღო მონაწილეობა, როგორც არის ფლანდიისა და ბურგუნდიის შორის ჩხუბი.

— დიად, შენ მართალს ამბობ, მალგოაზენ, — უთხრა ბრიან დე ბოა გილბერმა კოტა მოფიქრების შემდეგ: — მე არ ვაუფლებ ჩემს თავზედ გამოჩერჩეტებულს ბომანოარს; რებეკამ კი იმდენად არ მოიგო ჩემი გული, რომ იმისთვის თავი გავწირო. მე იმას გავაგდებ, თავის თავის ანაბარა დავტოვებ, თუ რომ...

— თუ რომ რაღა, შენს გადაწყვეტილებას უარს ნუღარა ჰყოფ, — უთხრა მალგოაზენმა: — ქალები ტიკინები არიან, რო-

შელნიც მხიარულობის დროს გვართობენ. ნამდვილი საგანო ცხოვრებისა პატივის მოყვარეობაა. დაე, ათასი იმისთანა ტიკინი დაიღუპოს, როგორც ეს ურიის ქალია, ვიდრე ისეთი რაინდი, როგორც შენა ხარ. ესლა გაეშორდეთ ერთმანეთს; კარგი არ იქნება ერთად რომ გვენახონ. ამასთანავე განკარგულება უნდა მოვახდინო, რომ დარბაზი მოამზადონ ურიის ქალის გასამართლებლად.

— როგორ? — შეჰყვირა ბოა გილბერმა. — ეგრე მალე?

— დიად, — მიუგო პრეცენტორმა: — საქმე დიდ ხანს არ გაგრძელდება, რადგანაც მსაჯულმა თავის განაჩენი წინაღვე დადგინა.

— რებეკა, — ლულულულებდა ბოა გილბერი, როდესაც მარტო დარჩა, — შენ მე ძვირად დამიჯდები. განა მე შენ შენობედის ანაბარა გავიშვებ, როგორც მიჩვევდა ეს ორპირი კაცი მალეოაზენი? არა, ყოველს ღონისძიებას ვიხმარებ, რომ გადაგარჩინო, ოღონდ უმადური კი ნუ იქნები! თუ შენ კვალად უარსა მყოფ, ჩემი შურის ძიება ისევე დიდი და ძლიერი იქნება, როგორც სიყვარული; სიცოცხლეს და პატიოსნებას ბოა გილბერისას არაფერი დაუშავდება, თუ გინდ რომ ზიზლი და საყვედური მოელოდეს ჯილდოდ.

მოახდინა თუ არა პრეცენტორმა საქირო განკარგულება, მასთან შემოვიდა მონ-ფიტშეტი და შეატყობინა დიდი მალისტრის სურვილი, რომ ურიის ქალი ჯადოქრობისათვის ეხლავე უნდა გავასამართლოთო.

— საკვირველია, ღმერთმანი, — უთხრა პრეცენტორმა: — ჩვენ რამდენიმე ურია ფერშალი გვყავს და რატომ იმათ არ ვეძახით ჯადოქრებს, მერე რამდენი მძიმე ავადმყოფი მოურჩენიათ.

— დიდი მალისტრი სულ სხვასა ფიქრობს, — მიუგო მონ-ფიტშეტმა, — და ამაზედ მინდა გულახდილად მოგელაპარაკო. ჯადოქარია ებრაელი ქალი თუ არა, დაე ისევე ის დაიღუპოს, ვიდრე ბრიან დე ბოა გილბერი, რომელიც დიდად სასარგებლო კაცია ჩვენი ორდენისათვის. შენ ხომ იცი, რა ადგილი

უჭირავს გილბერს ჯარში, რა სახელი აქვს მოხვეჭილი და რა ერთგულნი არიან იმისი ბევრი ჩვენი მოძმენი. მაგრამ ყოველივე ეს არაფერს ნიშნავს დიდი მალისტრისათვის, თუ არღა ვამტკიცებთ, რომ ბოა გილბერი მსხვერპლია ებრაელის ქალის ჯადოსნობისა. მთლად ებრაელთა სული რომ ამ ქალის სხეულში იდგეს, მაშინაც კი უმჯობესი იქნება მარტო იგი დაიღუპოს და ბოა გილბერი კი გადარჩეს.

— შე ეს არის ეხლა ველაპარაკებოდი გილბერს, რომ იმ ქალს თავი დაანებოს, — უთხრა მალევაზენმა: — მაგრამ ვიპოვნით კი საკმაო საბუთებს, რომ რებეკას ჯადოქრობა დაეფუტკიცოთ და დავსაჯოთ? დიდი მალისტრი ვითომ არ გამოიცვლის თავის აზრს რებეკას შესახებ, როდესაც დანახავს, რომ გამამტყუნებელი საბუთები ინაკლები იქნება?

— საკმაო საბუთები უსათუოდ უნდა მოენახოთ, ალბერტ, — უთხრა მონ-ფიტშეტმა: — უნდა მოენახოთ-მეთქი, გესმის თუ არა?

— მესმის, — მიუგო პრეცენტორმა: — ჩვენი ორდენის სიკეთისათვის, რასაკვირველია, არაფერს არ დავზოგავ. მაგრამ დრო ძლიერ ცოტაა და ვაი თუ ვერ მოვასწროთ ისა, რაც გვინდა.

— უსათუოდ უნდა მოვასწროთ, მალევაზენ, — განაგრძო კონრადმა: — ამას მოითხოვს როგორც ორდენის, ისე შენი საკუთარი სარგებლობა. ტემპლსტო ღარიბი პრეცენტორიაა. მეზონ-დეს პრეცენტორია კი უფრო გდიდია და მდიდარია; ხომ იცი დიდს მალისტრს რანაირად ვუყვარვარ; შენ ებრაელი ქალის გასამტყუნებლად ტყუილი მოწმეები უნდა იშოვნო, თუ მეზონ-დეს პრეცენტორობა გინდა. რას იტყვი ამაზე?

— იმ კაცებ შორის, — მიუგო მალევაზენმა: — რომელნიც ბოა გილბერთან ერთად მოვიდნენ, ორი ჩემი კარგი ნაცნობია იგინი ჩემი ძმის ფელიპე მალევაზენის მოსამსახურენი იყვნენ და შემდეგ ფრან დე ბეფთან მივედნენ. ექნება იმათ დღოდნენ რამე რებეკას ჯადოსნობისა.

— დროით ნახე იგინი და, თუ საჭირო იყოს, ფულიც აჩუქე.

— იგინი ერთ ვერცხლადაც კი მზად არიან დაიფიცონ, რომ მათი მშობელი დედაც ჯადოქარი იყო!—მიუგო პრეცენტორმა.

— წადი დროით, — უთხრა მონ-ფიტშეტმა: — გასამართლება შეადლის დროს დაიწყება. დიდი მალისტრი ასე ერთგულად არავის გასამართლებას არ შესდგომია, როგორც ამ ქალისას.

ცახე-დარბაზის დიდი ზარი თორმეტჯერ ჩამოჰკრეს, რებეკას ამ დროს ფეხის ხმა მოესმა. იგი მიხვდა, რომ მასთან რამდენიმე კაცი მიდიოდა და ძლიერ გაეხარდა, რადგანაც იმას ბოა გილბერის მისვლისა უფრო ეშინოდა, ვიდრე სხვა რომელიმე უბედურებისა. კარები გაიღო და რებეკასთან კონრადი და მალფოაზენი შევიდნენ ოთხი შავად ჩაცმული ჯარის-კაცით.

— ქალო დაწყევლილის ერისავე! — უთხრა პრეცენტორმა, — ადექი და უკან გამოგვეყე.

— სადა? — ჰკითხა რებეკამ, — და რისთვის?

— ქალო, — მიუგო კონრადმა, — შენი საქმე დამორჩილებაა და არა გამოკითხვა. მაგრამ სჯობს იცოდე, რომ დიდი მალისტრის სამსჯავროს წინაშე უნდა წარსდგე და შენი დანაშაულობის შესახებ პასუხი უნდა მისცე.

— კურთხეულ იყოს ღმერთი აბრამისა! — დაღაღ-ჰყო რებეკამ და გულხელი დაიკრიბა: — მსაჯულის სახელი ჩემთვის მფარველის სახელსა ნიშნავს, თუ გინდ რომ იგი ჩემი ხალხის მტერაც იყოს. მე მზადა ვარ გამოგვეყეთ, მხოლოდ ნება მომეცით ჩადრი დავიხურო.

ყველანი კიბეზედ ჩავიდნენ და იმ დარბაზში შევიდნენ, სადაც რებეკა უნდა გაესამართლებინათ. დარბაზში ბლომა ხალხი იყო, ასე რომ რებეკამ ძლივს გაატანა. მას გვერდით მისდევდნენ პრეცენტორი, მონ-ფიტშეტტი და ჯარის-კაცი. როდესაც რებეკა თავის ადგილს მიდიოდა, ხელში ვიღამაც ქალადის ნაჭერი ჩაუღო, რომელიც უგულოდ დაიჭირა ხელში და მისი შინაარსისა არაფერი იცოდა.

თავი ოცდამეთექვსმეტი

სასტიკი იყო კანონი, რომელიც კაცს კაცის შე-
ბრალეობას უშლიდა; სასტიკი იყო კანონი, რომელიც
კაცს უმანკო და გულწრფელ ამოყენებით დატყობას
უკრძალავდა; მაგრამ უფრო სასტიკი იყო იგი მაშინ,
როდესაც მადლა აღმართავდა ხოლმე მტარვალობის
სკიპტრას და თავის უფლებას ღვთის უფლებას ეძახდა.

საშუალო საუკუნენი

დანიშნულს დროს მოსამართლენი დარბაზში შეიკრიბნენ.
დამნაშავეს პირდაპირ მალღობს ადგილზედ ტაძრის ორდენის
დიდი მალისტრი იჯდა, ხელში კვერთხი ეჭირა და განიერი მანტია
ესხა. მის წინაშე ორი მწერალი იჯდა სტოლთან, რომელთაც
საქმის გარემოება მთლად უნდა დაეწერათ. შემდეგ ისხდნენ
შეგტანისამოსიანი სასულიერნო პირნი, ოთხი პრეცენტორი,
რაინდნი და საჭურველის მტვირთველნი. დარბაზის ქვემო ნა-
წილში ახლო-მახლო სოფლებიდან მოსული ხალხი და ჯა-
რის კაცნი ისხდნენ. მთლად კრებას დიდებული სანახაობა
ჰქონდა. ვიდრე გასამართლება დაიწყებოდა, ყველამ ერთად
ფსალმუნნი იგალობეს და ამ გალობას მთელი დარბაზი ბანს
აძლევდა.

გალობა რომ გათავდა, დიდმა მალისტრმა თვალი გადა-
ავლო მთლად კრებას და შენიშნა, რომ ერთი პრეცენტორის
ადგილი ცარიელი იყო; ბრიან დე ბოა გილბერი, რომელსაც ეს
ცარიელი ადგილი ეკუთვნოდა, მოშორებით იჯდა რაინდებთან
ერთად; ერთი ხელით მანტიას იფარებდა პირისახეზედ, ხოლო
მეორეთი ხმალი ეჭირა და მის ბოლოთი თითქოს რაღასაც
ხაზავდა იატაკზედ.

— უბედური! — წარმოსთქვა დიდმა მალისტრმა და გულ-
მტკივნეულობით შეხედა გილბერს. — ხომ ხედავ, კონრად, მას
ეს წმინდა საქმე რანაირად აშინებს. აი სადამდინ მოიყვანს
გმირსა და მამაცს რაინდს ცბიერი დაშტერება ქალისა! უყუ-
რე, ჩვენთვის ველარ შემოუხედნია; ველარც იმ ქალს უყუტებს;

ვინ იცის რეებსა ხაზავს იატაკზედ. იქნება კიდევ გვემუქრება; მაგრამ ჩვენ მის მუქარას ყურს არ დავუგდებთ და ჩვენს მოვალეობას წესისამებრ შევასრულებთ.

ყოველივე ეს ჩემად უთხრა მონ-ფიტშეტს და შემდეგ ხმა-მაღლა მიმართა კრებას:

„კეთილ მორწმუნე და გმირნო ბატონებო, რაინდნო და წევრნო წმინდა ორდენისა! კრება ესე მოხდა ბრძანებითა და სურვილითა დიდის მალისტრისა, რომელსაც უნდა, შეიტყოს აზრი თავის თანაშემწეთა. ჩვენ უნდა გავასამარაოლოთ, ებრაელი ქალი რებეკა, ასული იორკელის ისაკისა, რომელმაც მოაჯადოვა ჩვენი ორდენის ერთგული რაინდი. ჩვენი მოძმე ბრიანდე ბოა გილბერი ყოველთვის ერთგული დამცველი იყო წმინდა ჯვარისა. იგი ისე გათქმული იყო თავის გონიერებით ზღმოსაველეთისა და დასაველეთის რაინდთა შორის, რომ ყველანი ჩემს მოადგილედ რაცხავდნენ, როდესაც ღმერთი ინებებდა და ამ თანამდებობისგან გამანთავისუფლებდა. ჩვენთვის რომ ეთქვათ, ესოდენ კეთილ მსახურმა და პატივცემულმა კაცმა დაივიწყა თავის მოვალეობა, აღთქმა გასტეხა და ებრაელ ქალთან მოგზაურობდაო, რომელსაც თავის თავზედ უფრო ძლიერ უფროხილდებოდა და ამ წმინდა სავანეშიაც კი შემოიყვანაო, უსათუოდ ვოფიქრებდით, რომ ბოროტი სულ დაჰპატრონებია მას და მოუჯადოვებია-მეთქი. ჩვენ რომ სხვაფრივ გვეფიქრა, დამერწმუნეთ ვერც ღირსება, ვერც გმირობა და ვერც დიდებუვერ დაიხსნიდა მას სსაჯელისაგან. მაგრამ თუ რაინდს ეშმაკი დაეპატრონა, თუ იგი მოაჯადოვებს და ზვალი გადაავლო ქალის შშვენეირებას, მაშინ იგი ღირსია სიბრალულისა და არასასჯელისა. ახლა გთხოვთ, ჩემნო თანამეთათბირენო, გამოვიძიოთ: მარტო ამ ურწმუნო ქალის დასჯით უნდა დავკმაყოფილდეთ, თუ მასთან ერთად ჩვენი მოძმეც უნდა დავსაჯოთ?“

ამას შემდეგ ჰკითხეს მოწმებს, რომელთაც დაამტკიცეს, რომ ბრიანდე ბოა გილბერი არავითარს განსაცდელს არ ერიდებოდა, რომ რებეკა უვნებლად გამოეყვანა ცეცხლ-მოკიდებულ ციხე-ღარბაწიდან. ჰკითხეს აგრედვე ტემპლსტოს ზრეცენტორ-

საც, რომელსაც უნდა ეამბნა თუ როგორ მიიყვანა ბოა გილბერმა ებრაელი ქალღი პრეცენტორიაში. პრეცენტორი მალვოაზენი ცდილობდა, ყოველი ბრალი რებეკასთვის დაედო, ბოა გილბერი კი გაემართლებინა. იგი ამბობდა, რომ რაინდი აღბად მართლა მოჯადოებულია, რომ ებრაელი ქალი შეუყვარდაო. ამასთანავე მან სინანულით აღიარა თავის დანაშაული, რომ რებეკა და იმის საყვარელი პრეცენტორიაში მიიღო. — მაგრამ ის, რაც ჩემი თავის გასამართლებლად უნდა ვთქვა, — წარმოსთქვა მალვოაზენმა, — უკვე მითქვამს აღსარებაში დიდი მალისტრისათვის; მან იცის, რომ ჩემს საქციელში არავითარი ბოროტი განზრახვა არ იყო. სიზარულით ვკისრულობ ყოველს სასჯელს, რასაც კი დამინიშნავთ.

— კარგად ლაპარაკობ, ძმაო ალბერტ, — უთხრა ბომანოარმა: — სურვილი კარგი გქონია, შენი მოძმის დახსნა გდომებო და დღუვისგან. მაგრამ შენი საქციელი მინც უკანონოა: შენ იმ კაცისათვის მოქცეულხარ, რომელსაც გაგიუბული ცხენის დაჭერა უნდოდა და ამისთვის უზანგოში ავლებდა ხელს და არა აღვირუში. ჩვენი ორდენის დამფუძნებელის წესდება გვიწერს „მამაო ჩვენოს“ წარმოთქმას სამეტჯერ დილით და ცხრაჯერ საღამოთი, ამას იქით ერთი ორად უფრო მეტჯერ უნდა წარმოსთქვა; ტაძრის რაინდი კვირაში სამჯერ სქამენ ხორცს! მაგრამ შენ შვიდი დღის განმავლობაში სრულიად არ უნდა ჭამო. ასე მოიქვეც ექვს კვირას და შენი მონანიება ამით დასრულდება.

ტემპლსტოს პრეცენტორმა თავის უფროსს ცბიერებით დაუკრა დაბლა თავი და თავის ადგილზედ დაჯდა.

— საჭიროდ ხომ არა სთვლით, ძმანო, — განაგრძო დიდმა მალისტრმა, — გამოვიკვლიოთ ამ ქალის წარსული ცხოვრება, რომ დავრწმუნდეთ, ჯადოქარია იგი თუ არა? მოწმების ჩვენებიდან სჩანს, რომ ჩვენი მოძმე მოჯადოებულია ამ ქალისაგან.

გერმანი მეოთხე პრეცენტორი იყო, რომელიც ამ გასამართლებას დაესწრო; სამს პრეცენტორს ხომ უკვე ვიცნობთ: კონრადს, მალვოაზენს და თვით ბოა გილბერს. გერმანი ძველი მეომარი იყო და თავის მოძმეთა შორის დიდად პატივცემული

მული იყო. იგი წამოდგა და თავი დაუკრა დიდს მალისტრს, რომელმაც ნება მისცა ლაპარაკისა.— მე ძლიერ მინდა გავიგო, მალალ-ღირსო მამაო, რას იტყვის თვითონ ჩვენი მოძმე ბრიან? დე ბოა გილბერი ამ გამამტყუნებულ საბუთებზედ და რა თვალთ უყურებს თავის უბედურს კავშირს ებრაელ ქალთან?

— ბრიან დე ბოა გილბერო, — უთხრა დიდმა მალისტრმა, — ხომ გესმის, რასაც გეკითხება ჩვენი მოძმე გერმანი, გიბრძანებ. პასუხი მიუგო.

ბოა გილბერმა თავი დიდის მალისტრისკენ მიიღო, მაგრამ პასუხი კი არ გასცა.

— სიყრუვის ეშმაკი ჩასჯდომია სხეულში, — ლალაღ-ჰყო დიდმა მალისტრმა. — განვედ, წყეულო! სთქვი, ბრიან დე ბოა გილბერო!

ბოა გილბერმა ძლიერს დამალა ბომანოარის სიტყვებით გამოწვეული ზიზლი და სიბრაზე, რადგან კარგად იცოდა, რომ ამ გრძობათა გამოაშკარავება მას არაფერს უშველიდა. — მე, მალალ-ღირსო მამაო, — მიუგო მან, — პასუხს არ ვაძლევ მაგისტანა გამოურკვეველს და უცნაურს გამტყუნებაზედ. ჩემს პატიოსნებას რომ შეხებოდნენ, მაშინ ჩემს ღირსებას დავიცავდი იმ ხმლითა, რომლითაც არა ერთხელ მიბრძოლია ქრისტიანობისათვის.

— გვიპატივებია შენთვის, ძმაო ბრიან, — უთხრა დიდმა მალისტრმა, — თუმცა შენს თავს იქებ და შენის მოღვაწეობით თავი მოგაქვს, მაგრამ ყოველივე ეს ეშმაკის ბრალია, რომელიც გაქვზებს უწმინდურ საქმეთა ჩასადენად. გიმეორებ, ყოველივე გვიპატივებია, რადგანაც მადლითა ღვთისათა გვირდა განვადლოთ ამ კრებიდან ის, ვინც აწ მფლობელია შენის გულისა.

ბოა გილბერს თვალები ზიზლით გაუბრწყინდა, მაგრამ პასუხი მაინც არ მისცა. — ეხლა, — განაგრძო დიდმა მალისტრმა, — როდესაც პრეცენტორის გერმანის კითხვას ასეთი შეუსაბამო პასუხი მოჰყვა, მივუბრუნდეთ ისევ ამ უბედურების საიდუმლოების გამოკვლევას, დაე, ვინც რამ იცოდეს ებრაელი ქალის შესახებ, წინ წამოდგეს და ყოველივერი სთქვას.

ამ დროს დარბაზის ქვეითა ნაწილში რაღაცა ხმაურობა ატყდა და როდესაც დიდმა მალისტრმა ამის მიზეზი იკითხა, მიუგეს, რომ აქ არის ერთი კაცი, რომელიც ბრალდებულს თავის წამლით სნეულებისაგან გაუკურნიაო.

ხალხიდან ძალად გამოაგდეს წინ ერთი საწყალი საქონელი გლეხი-კაცი, რომელიც რებეკას მოერჩინა სიღამლისაგან და ეშინოდა ამისთვის არ დამსაჯონო. რასაკვირველია, იგი სრულიად არ მორჩენილიყო, რადგანაც ჯერ ისევ ყავარჯნებით დადიოდა. მან თვალეში ცრემლებ-მორეულმა აღიარა, რომ ამ ორი წლის წინად იორკში ემუშაობდი ებრაელ ისაკთან და უეცრად ავად გაეხდიო; მაშინ ლოგინიდანაც არ შემედლო წამოდგომა და იქაშდინ ვიწვექ ისაკის სახლში, ვიდრე ამ ქალის წამლების წყალობით სიარული არ შევიძელიო; განსაკუთრებით უფრო ერთი მაღამო მრგებდა, რომელიც თანაც გამომატანა და საგზაო ფულიც მომცაო.— ნუკი მიწყენთ, მალაღირსო მამაო,— განაგრძო საქმეა,— და არა მგონია ამ ქალს ჩემთვის ცუდი სდომებოდეს, თუმცა, საუბედუროდ, იგი ებრაელია, ამისათვის რომ ამის წამლების ხმარების დროს მამაო ჩვენოც ვიტყოდით ხოლმე, მაგრამ წამალი მაინც თავის ძალას არა ჰკარგავდა.

— ხმა გაიკმინდე, მონავე,— უთხრა დიდმა მალისტრმა,— და აქედან დაიკარგე! ჯოჯოხეთურის წამლებით მხოლოდ შენისთანა მხეცებმა უნდა მოიჩინონ თავი. მე შენ გეუბნები, რომ ეშმაკი აღამიანს ზოგჯერ ავად ხდის და ისევ მალე არჩენს მხოლოდ იმისთვის, რომ ამით სახელი მოუპოვოს თავის ეშმაკურს წამალს. აქა გაქვს ის მაღამო თუ არა.

გლეხმა-კაცმა ჩაიყო უბეში ხელი და კანკალით ამოიღო პატარა კოლოფი, რომელსაც ზემოდან რამდენიმე ებრაელი ასო აჯდა და ეს საკმაო იყო ბევრისათვის ეფიქრა, რომ მაღამო ეშმაკის აფთიაქიდან იყო. ბომანოარმა ბევრი აღმოსავლეთური ენა იცოდა და კოლოფის თავზედ შემდეგი ზედწარწერა ამოიკითხა: „ლოქმან იუდას მუხლესამან დააძარცხა.“

— ეშმაკს შეუძლიან სამღრთო წერილი ღვთის გამოად გადააქ-

ციოს, — სთქვა ბომანოარმა, — და ჩვენს არსებრთს პურში შხამი აუ-
რთოს! არაინ არის აქ ექიმი, რომ ამ მალამოს ნაწილები გა-
გვავებინოს?

ორმა ექიმმა, რომელთაგან ერთი ბერი იყო და მეორე,
დალაქი, გასინჯეს წამალი და სთქვეს; რომ ჩვენ ამ წამლისა
არცარა გაგვეგება-რა და არცარა ვიცით-რაო. იგი რალაც სხვა-
ნაირი წამალია და თითქოს საკმლისა და ქაფურის სუნი უდი-
სო. ერთის სიტყვით, იმათ ჩვენებიდან ისა სჩანდა, რომ რაკი
ამ წამლის ვითარება ჩვენ არ ვიცით, მაშასადამე, უკანონო და
ჯადოქრული წამალიაო. წამლის შემოწმების შემდეგ საქმა
თავის მალამო თვითონვე მიიღო, მაგრამ დიდმა მალისტრმა
ამის დანახვად მრისხანედ შეიკრა წარბები. — რა გქვიან შე-
ნა? — ჰკითხა მან სნეულს.

— ღიღი, სინლვის შვილი ვარ, — მიუგო სოფლელომა კაცმა.

— ღიღიო, სინლვის შვილიო, — უთხრა დიდმა მალისტრმა,
— უმჯობესია, დამბლად იყო, ვიდრე ურწმუნოს წამალი იხმარო
და მოჩჩე; უმჯობესია ურწმუნოთ ძალად წაართვა ქონება,
ვიდრე ნებაყოფლობით მიიღო მათგან საჩუქარი და სასყიდელი.
წადი და ისე მოიქეც, როგორც გითხარი.

— საუბედუროდ, — წარმოსთქვა გლენმა, — ჩემთვის ეგ და-
რიგება, მალალ-ღირსო მამაო, გვიან-ლა არის, რადგანაც
უკვე დაუძლურებული ვარ; ჩემი ორი ძმა კი მდიდარ ურიას-
თან მუშაობენ და სიტყვისამებრ თქვენისა ვეტყვი, რომ უმჯო-
ბესია გაძარცვონ იგი, ვიდრე ერთგულად ემსახურონ.

— გააგდეთ ეს ყბელი აქედან! — დაიყვირა ბომანოარმა,
რომელსაც არ ეგონა, რომ ღიღი იმის დარიგებას ასე გამოი-
ყენებდა.

სინლვის შვილი ღიღი ხალხში დაიმალა და არ გამოდიო-
და გარედ, რადგანაც უნდოდა გაეგო ბედი თავის კეთილის
მყოფელის რებეკასი, თუმცა ამასთანავე კიდევ ეშინოდა მრის-
ხანე ღიღის მალისტრისა.

დიდმა მალისტრმა რებეკას ჩადრის მოხდა უბრძანა. მან
მშვიდად და ღირსეულად მიუგო, რომ იმ ხალხის ქალები, რო-

შელსაც მე ვეკუთვნი, უცხოელ ხალხთან არას დროს ჩადრს არ იხდიანო. მისმა სასიამოვნო ხმამ და წყნარმა პასუხმა ხალხში სიბრალული გამოიწვია. მაგრამ ბომანოარმა ქალის სიტყვებს ყური არ ათხოვა და უთხრა გუშაგებს რებეკასთვის ჩადრი მოეხადათ. გუშაგებს ის-იყო უნდა შეესრულებინათ ბომონოარის ბრძანება, რომ ამ დროს რებეკა მივიდა დიდ მალისტრთან და უთხრა:—ნუ ამხდით ჩადრს, თუ თქვენი ქალების სიყვარული გაქვთ!... მაგრამ დამავიწყდა, ვაი რომ თქვენ ქალები არა გყავთ! მაშ თქვენის დების სიყვარულის და განსვენებული დედი-თქვენის პატივისცემის გამო მაინც ნუ მისცემ ნებას თავიდან ჩადრი მომხადონ. მაგრამ არა, მე დავემორჩილები თქვენს სურვალს.— უთხრა მან ისეთის მწუხარებით, რომ თვით ბომანოარსაც კი შეეცოდა იგი.—თქვენ უფროსი ხართ ამ ძმობისა და ბრძანებისამებრ თქვენისა დაგანახვებთ ჩემს უბედურს სახეს.

რებეკამ გადაიხადა ჩადრი და ყველას მოკრძალებით შეეხედა. მისმა საოცარმა სილამაზემ ჩოჩქოლი ჩაჰოგდო ახალგაზდა რაინდებში და ერთმანეთს გაკვირვებით დაუწყეს ცქერა; იგინი თითქოს თვალებით ეუბნებოდნენ ერთმანეთს, რომ ბრძანის გასამართლებელი საბუთი ამ ქალის მშვენიერება არის და არა მისი ჯადოქრობაო. ყველაზედ უფრო ძლიერ ღილი შეძრწუნდა, როდესაც თავის კეთილის მყოფელის სახე დაინახა. გამიშვით აქედან,—უთხრა მან კარის გუშაგებს,—გამიშვით! ერთიც რომ კიდევე შევხედო ამ ქალს, მე ჩემი დამემარაება, ამისათვის რომ მის დასჯაში ცოტაოდენი წილი მეც მიღვეს.

— გაჩუმდი, უბედურო კაცო!—უთხრა რებეკამ, როდესაც მისი ხმაურობა გაიგო:—შენ სიმართლე თქვი და მე ამით არა-ეითარი ვნება არ მომეცა. შენ შენის მწუხარების და გულმტკივნეულობის გამოცხადებით ვერაფერს მიშველი. უპჯობესია შენ წახვიდე და შენს თავზედ იზრუნო.

გუშაგებს უნდოდათ ღილი გარედ გაეგდოთ, მაგრამ პირობა მისცა აღარაფერს დაეშავებო და ისევ დასტოვეს. ამას შემდეგ რამდენსამე მოწამეს კიდევე ჰკითხეს, მაგრამ რადგანაც იგინი წინაღვე იყვნენ შესყარულნი და დარიგებულნი, ამისა-

თვის არცერთმა მათგანმა რებეკას სასარგებლოდ არ აჩვენა. ერთმა მოწამემ ისიც კი სთქვა, რომ როდესაც რებეკას უნდოდა ბოა გილბერს გაჰქცეოდა, იგი გედად იქცა და ტორკვილსტონის ციხე-დარბაზის გარშემო კარგა ხანს დაჰფრინავდაო, მერე ისევ შემოვიდა ოთახში და კვლად ქალად იქცაო.

როდესაც ყველა მოწმებს ჩვენება ჩამოართვეს, დიდმა მალისტრმა მედიდურად ჰკითხა რებეკას:—რას იტყვი შენი თავის გასამართლებლადაო?

— გთხოვთ შებრალება, — მიუგო მშვენიერმა ებრაელმა ქალმა აკანკალებულის ხმით: — ვიცი არავითარს სასარგებლობას არ მომიტანს და ამასთან თავის დამცრობაც იქნება. დაგარწმუნოთ, რომ სხვა სარწმუნოების ავადმყოფთა და დაჭრილთა განკურნა ჩვენ ორივეს სარწმუნოების დიდს დამაარსებელს არ გაარისხებს-მეთქი, ამითიც აგრედვე არა გამოვა-რა; დაგიმტკიცოთ, რომ ზოგი მოწმების (ღმერთმა შეუწდოს მათ!) ჩვენება მტკნარი სიცრუეა-მეთქი, ესეც არაფერს მიშველის, რადგანაც მათი ჩვენება თქვენ ჭეშმარიტებად მიგაჩნიათ; აგრედვე არაფერს სასარგებლობას მომიტანს იმის განმარტება, რომ ჩემი ტანისამოსი, ჩემი ენა და ჩემი ყოფა-ცხოვრება ჩემი ხალხის კუთვნილებას შეადგენს. მინდოდა დამემატებინა — ჩემი სამშობლოსასა-მეთქი, მაგრამ ვაი რომ ჩვენ სამშობლოს მოკლებულნი ვართ! არ მინდა აგრედვე თავი გავიმართლო ჩემი მდევნელის საქციელის გამოაშკარავებით, იგი ესლა აქა სდგას და ყურს უდგებს ჩემს შესახებ მოგონილს ჭორებს, რომელთაც ჩემი სასტიკი მტარვალი გილბერი რაღაც ჯადოქრობის მსხვერპლად გადააქციეს. ღმერთი იყოს ჩვენ შორის მსაჯული! მე მზად ვარ ათჯერ უფრო იმაზედ მეტი სასჯელი ავიტანო, როგორსაც ესლა მიმზადებთ, ვიდრე დავთანხმდე იმაზედ, რასაც მეუბნებოდა ეს შვილი ბელიალისა, იმ დროს, როდესაც არც მეგობარი მყავდა და არც მფარველი. იგი თქვენი სარწმუნოების კაცია და, რასაკვირველია, იმის ლიტონს სიტყვას უფრო დაიჯერებთ, ვიდრე გულწრფელს ფიცს ებრაელის ქალისას! მე მას არ დავაბრალებ იმას, რასაც მე მაბრალებენ, მე მხოლოდ მი-

ემართავ მას. დიად, ბოა გილბერო, მე შენ მოგმართავ და გეკითხები: სიცრუე არ არის ყოველივე ის, რასაც მე მაბრალებენ და ეს ცილის-წამება მხოლოდ იმისთვის არ არის მოგონილი, რომ ჩემი სიკვდილი უნდათ?

დარბაზში სიჩუმე ჩამოვარდა; ყველამ ბრიან დე ბოა გილბერს დაუწყეს ცქერა. იგი ქვასავით გაშეშებული იდგა.

— სთქვი, — განაგრძო რებეკამ: — თუ კაცი ხარ, სთქვი, თუ ქრისტიანი ხარ! გაფიცებ ტანისამოსს, რომელიც გაცვია, სახელს, რომელსაც ატარებ, რაინდობას, რომლითაც ამპარტაენობ, პატიოსნებას დედიშენისას, საულაფს მამიშენისას: სთქვი, არის რამე სიმართლე იმაში, რასაც მე მაბრალებენ?

— მიეც პასუხი, ძმაო, — უთხრა დიდმა მალისტრმა: — პასუხი მიეც, თუ რომ მტერმა, რომელსაც შენ ებრძვი, ენა არ დაგიდუნა.

ბოა გილბერი მართლა ხმას ვერ იღებდა ვნებათა დელვისაგან, მაგრამ ბოლოს ძალა დაატანა თავის თავს და უთხრა რებეკას: — ბარათი ნახე! ბარათი!

— აი ხომ ხედავთ, — სთქვა დიდმა მალისტრმა: — აქედან განა ნამდვილად არა სჩანს ამ ქალის დანაშაული? მისი საზიზღარი ჯადოქრობის მსხვერპლი მხოლოდ რაღაც ბარათს ახსენებს, რომელშიაც, ვინ იცის, რამე შელოცვა სწერია და ის უბამს ენას ამ უბედურს ბოა გილბერს.

რებეკა მიხვდა ბრიანის სიტყვებს და დახედა ბარათს, რომელიც ხელში ჩაუდგეს მაშინ, როდესაც სამჯავროს წინაშე უნდა წამდგარიყო, ხალხში ამ დროს ხმაურობა ატყდა. რებეკამ ისარგებლა ამით და სხვების ჩუმად ბარათში აღმოიკითხა არაბულად: მოათხოვე დაქვევდი. ბარათი მშინვე დამალა. როდესაც ხმაურობა მიწყნარდა, დიდმა მალისტრმა კვალად დაიწყო ლაპარაკი:

— რებეკა, ამ უბედური რაინდის ჩვენება შენ ვერაფერს გიშველის, რადგანაც, როგორც ვხედავთ, იგი მოჯადოვებულია. გაქვს რამე კიდევ სათქმელი?

— თქვენი სასტიკის კანონების ძალით მე ერთი იმედი

თვის არცერთმა მათგანმა რებეკას სასარგებლოდ არ ჩვენა-
ერთმა მოწამემ ისიც კი სთქვა, რომ როდესაც რებეკას უნ-
დოდა ბოა გილბერს ვაჰქცეოდა, იგი გელად იქცა და ტორკვი-
ლსტონის ციხე-დარბაზის გარშემო კარგა ხანს დაჰფრინავდაო,
მერე ისევ შემოვიდა ოთახში და კვალად ქალად იქცაო.

როდესაც ყველა მოწმებს ჩვენება ჩამოართვეს, დიდმა მა-
ლისტრმა მედიდურად ჰკითხა რებეკას:—რას იტყვი შენი თავის
გასამართლებლადო?

— გთხოვთ შებრალება, — მიუგო მშვენიცრმა ებრაელმა
ქალმა აკანკალებულის ხმით: — ვიცი არავითარს სარგებლობას
არ მომიტანს და ამასთან თავის დამცრობაც იქნება. დაგარ-
წმუნოთ, რომ სხვა სარწმუნოების ავადმყოფთა და დაქირლთა
განკურნა ჩვენ ორივეს სარწმუნოების დიდს დამაარსებელს არ
გაარისხებს-მეთქი, ამითიც აგრედვე არა გამოვა-რა; დაგიმტკი-
ცოთ, რომ ზოგი მოწმების (ღმერთმა შეუხდოს მათ!) ჩვენება
მტკნარი სიცრუევა-მეთქი, ესეც არაფერს მიშველის, რადგანაც
მათი ჩვენება თქვენ ჰეშმარიტებად მიგაჩნიათ; აგრედვე არა-
ფერს სარგებლობას მომიტანს იმის განმარტება, რომ ჩემი ტა-
ნისამოსი, ჩემი ენა და ჩემი ყოფა-ცხოვრება ჩემი ხალხის კუთ-
ვნილებას შეადგენს. მინდოდა დამემატებინა — ჩემი სამშობლო-
სასა-მეთქი, მაგრამ ვაი რომ ჩვენ სამშობლოს მოკლებულნი
ვართ! არ მინდა აგრედვე თავი გავიმართლო ჩემი მღვწენლის
საქციელის გამოაშკარავებით, იგი ეხლა აქა სდგას და ყურს
უგდებს ჩემს შესახებ მოგონილს ჟორებს, რომელთაც ჩემი სა-
სტიკი მტარვალი გილბერი რაღაც ჯადოქრობის მსხვერპლად
გადააქციეს. ღმერთი იყოს ჩვენ შორის მსაჯული! მე მზად ვარ
ათჯერ უფრო იმაზედ მეტი სასჯელი ავიტანო, როგორსაც ეხ-
ლა მიმზადებთ, ვიდრე დავთანხმდე იმაზედ, რასაც მეუბნებო-
და ეს შვილი ბელიაღისა, იმ დროს, როდესაც არც მეგობა-
რი მყავდა და არც მთარველი. იგი თქვენი სარწმუნოების კა-
ცია და, რასაკვირველია, იმის ლიტონს სიტყვას უფრო დაიჯე-
რებთ, ვიდრე გულწრფელს ფიცს ებრაელის ქალისას! მე მას
არ დავაბრალებ იმას, რასაც მე მამბრალევენ, მე მხოლოდ მი-

ვმართავ მას. დიად, ბოა გილბერო, მე შენ მოგმართავ და გეკითხები: სიცრუე არ არის ყოველივე ის, რასაც მე მამბრალე-ბენ და ეს. ცილის-წამება მხოლოდ იმისთვის არ არის მოგონილი, რომ ჩემი სიკვდილი უნდათ?

დარბაზში სიჩუმე ჩამოვარდა; ყველამ ბრიან დე ბოა გილბერს დაუწყეს ცქერა. იგი ქვასავით გაშეშებული იდგა.

— სთქვი, — განაგრძო რებეკამ: — თუ კაცი ხარ, სთქვი, თუ ქრისტიანი ხარ! გაფიცებ ტანისამოსს, რომელიც გაცვია, სახელს, რომელსაც ატარებ, რაინდობას, რომლითაც ამპარტაენობ, პატიოსნებას დედიშენისას, საულაეს მამიშენისას: სთქვი, არის რამე სიმართლე იმაში, რასაც მე მამბრალეებენ?

— მიეც პასუხი, ძმაო, — უთხრა დიდმა მალისტრმა: — პასუხი მიეც, თუ რომ მტერმა, რომელსაც შენ ებრძვი, ენა არ დაგიდუნა.

ბოა გილბერი მართლა ხმას ვერ იღებდა ვნებათა დელვისაგან, მაგრამ ბოლოს ძალა დაატანა თავის თავს და უთხრა რებეკას: — ბარათი ნახე! ბარათი!

— აი ხომ ხედავთ, — სთქვა დიდმა მალისტრმა: — აქედან განა ნამდვილად არა სჩანს ამ ქალის დანაშაული? მისი საზიზღარი. ჯადოქრობის მსხვერპლი მხოლოდ რაღაც ბარათს ახსენებს, რომელშიაც, ვინ იცის, რამე შელოცვა სწერია და ის უბამს ენას ამ უბედურს ბოა გილბერს.

რებეკა მიხვდა ბრიანის სიტყვებს და დახედა ბარათს, რომელიც ხელში ჩაუდგეს მაშინ, როდესაც სამჯავროს წინაშე უნდა წამდგარიყო, ხალხში ამ დროს ხმაურობა ატყდა. რებეკამ ისარგებლა ამით და სხვების ჩუმად ბარათში აღმოიკითხა არაბულად: შაჰიხოვე დაქვეყდი, ბარათი მაშინვე დამალა. როდესაც ხმაურობა მიწყნარდა, დიდმა მალისტრმა კვალად დაიწყო ლაპარაკი:

— რებეკა, ამ უბედური რაინდის ჩვენება შენ ვერაფერს გიშველის, რადგანაც, როგორც ვხედავთ, იგი მოჯადოვებულია. გაქვს რამე კიდევ სათქმელი?

— თქვენი სასტიკის კანონების ძალით მე ერთი იმედი

კიდევ დამრჩენია თავის დასახსნელად,—მიუგო რებეკამ:—თუმცა ჩემმა სიცოცხლემ ამ ბოლოს დროს უბედურად განვლო, მაგრამ მე მაინც არ მინდა უარყო ნიჭი ღვთისა, როდესაც უფალი მაძლევს თავის დახსნის საშუალებას. მე უარსა ვყოფ თქვენ მიერ დადებულს ბრალს და ვამტკიცებ, რომ არაფერში დანაშაული არა ვარ და თქვენი გადაწყვეტილება უსამართლოდ მიმაჩნია: ამის გამო ვთხოვთ ორი რაინდის შორის ბრძოლა მოხდეს, ჩემს დაპყველს რაინდს მე თვითონ მოვიყვან.

— ვინ იქნება, რებეკა, ისეთი რაინდი, —უთხრა დედმა მალისტრმა:—რომ ჯადოქარი ქალისათვის შუბი ხელში აიღოს? ურიის ქალის რაინდობას ვინ იკისრებს?

— ღმერთი მომცემს დამცველს, —მაუგო რებეკამ:—არა მგონია, რომ მთლად ინგლისში, სტუმრის მოყვარე, დიდსულოვან, თავისუფალ ინგლისში, სადაც პატიოსნების დასაცველად თავს არ ზოგავენ, არ მოიპოვებოდეს ისეთი კაცი, რომელმაც სიმართლისათვის ებრძოლოს. მაგრამ კმარა; მე ფაღვანთა ბრძოლას ვთხოულობ და აი ჩემი ნიშანი საბრძოლველად გამოწვევისა.

ესა სთქვა რებეკამ და გაიხალა ნაკერი ხელთათმანი და დიდი მალისტრის წინაშე დაადგო, რამაც ყველანი გააკვირვა და გააოცა.

თავი ოცდამეჩვიდმეტე

აი ჩემი წინდი, ჩემი ხელთათმანი! მე მას თავს შეე-
წირავ უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე!

შექსპირი. — რიჩარდი II.

ლუკა ბომანოარს ცოტა არ იყო შეეცოდა რებეკა. იგი ბუნებით სასტიკი კაცი არ იყო; მაგრამ რაკი გულის-თქმათ შოკლებული იყო და თავის მოვალეობაც თავისებურად ესმოდა, მას ბერულის ცხოვრებით ნელ-ნელა გაექვავებინა გული და თავის წმინდა მოვალეობად სთელიდა სხვა რჯულის ხალხის დევნას. ეხლა კი მის სახეს მრისხანება აღარ ეტყობოდა და

ამის მიზეზი იყო ის მშვენიერი არსება, რომელიც მის წინაშე იდგა მარტოდ-მარტო, უმწეო და უნუგეშო და რომელიც თავისთვის ასე გონიერულად და გაბედვით იცვადა. ბომანოარმა ორჯელ გადიწერა პირჯვარი და თითქოს უკვირდა, რომ იმის გაკაჟებულს გულსაც სიბრაღელის გრძობა შეეპარა.

— ქალო, — უთხრა მან რებეკას, — თუ სიბრაღელი, რომელსაც ვგრძობ შენდამი, შენი ჯადოქრობის ნაყოფია, დიდ-დამნაშავე ყოფილხარ! მაგრამ მე ამ გრძობას ჩვეულებრივ, გულის მოძრაობად ვთვლი; გამოწვეულს იმით, რომ შენი ესოდენ მშვენიერი გარეგნობა ჭურჭელი ყოფილა ჯადოქრობისა. შეინანე, საბრძლო ასულო, აღიარე შენი ჯადოქრობა, უარ-ჰყვირე შენი ცრუ სარწმუნოება, მუხლი მოიდრიკე ამ პატიოსანი ჯვარის წინაშე და ყოველიფერი გეპატივება საქაოსაც და საიქიოსაც. რომელსამე დათა მონასტერში შეხვალ და იქ ბევრი დრო გექნება მოსანანიებლად, მოიქეც ასე და ცოცხალი დარჩები. განა ისეთი რა ბედნიერება მოგანიჭა მოსეს რჯულმა, რომ იმისთვის თავი დაიღუპო?

— იგი რჯულია ჩემი მამა-პაპისა, — მიუგო რებეკამ, — ფე მოგვცა ღმერთმა სინაის მთაზედ ქარიშხალითა და ქექა-ქუხილითა, ცეცხლითა და ღრუბლითა; ეს თქვენ ქრისტიანებსაცა გწამთ; თქვენში ამბობენ, რომ ეს რჯული გაუქმდარ, მაგრამ ჩემს მასწავლებლებს ვერე არ უსწავლებიათ ჩემთვის.

— დაუძახეთ აქ ჩვენს მგალობელს (კაპელანს), — სთქვა ბომანოარმა, — დაე იმან დაუმტკიცოს ამ წარმართს...

— მაპატიეთ, რომ სიტყვას გაწყვეტინებთ, — უთხრა რებეკამ მოკრძალებით, — მე ქალი ვარ და ჩემი სარწმუნოების შესახებ ვერავის გავეჯიბრები, მაგრამ იმისთვის თავის გაწირვა კი შემძლიან, ზუღის ნებაც იქნება, გთხოვთ ჩემი დამცველის შესახებ პასუხი მომცეთ.

— მომეცი აქ ამის ხელთათმანი, — დამხა ბომანოარმა. — ქეშმარიტად, — განაგრძო მან, როდესაც ხელთათმანის წმინდა ქსოვას და ნაზ თითებს დაატყერდა, — ეს სუბუქი და სუსტი წინდია შენის დიდი საქმისათვის! ხომ ხედავ, რებეკა, რა გან-

სხვაგვებაა შენი ნაზი ხელთათმანის და ჩვენი მძიმე სამკლაურების შორის, ასეთივე დიდი განსხვავებაა შენი და ტაძრის რაინდთა საქმის შორის; შენ ეხლა მთლად ჩვენს ორდენს იწვევ საბრძოლველად.

— დასდევით სასწორზედ ჩემი უმანკოება, — მიუგო რებეკამ, — და ჩემი აბრეშუმის ხელთათმანი მძიმე მოვა თქვენს ფოლადს სამკლაურებზედ.

— მაშ შენ არც ცოდვათა შენანიება გინდა და არც საბრძოლველად გამოწვევის უარის ყოფა?

— არა, კეთილშობილო ბატონო, — მიუგო რებეკამ.

— დაე აგრე იყოს, — წარმოსთქვა დიდმა მალისტრმა: — ღმერთი თვით დაგვანახვებს სიმართლეს.

— ამინ, — მიუგეს პრეცენტორებმა და მათი ხმა მთელს კრებაში გაისმა.

— ძმანო, — განაგრძო ბომანოარმა, — თქვენ უკვე იცით, რომ ჩვენ შეგვეძლო უარი გვეთქვა ამ ქალისათვის ბრძოლაში გაწვევის შესახებ; თუმცე იგი ურიაა და ურწმუნო, მაგრამ რადგანაც უცხო ქვეყნელია და შემწე არავინა ჰყავს, ამისათვის ღმერთმა დაგვიხსნას, უარი ვუთხრათ იმაზედ, რასაც თხოულობს, მით უმეტეს, რომ იგი მთლად თავის სასოებას ჩვენს კანონზედ ამყარებს. ამას გარდა, ჩვენ რაინდები სამხედრო ხალხი ვართ და დიდი სირცხვილი იქნება, რომ რაიმე მიზეზით ბრძოლაში ვასვლაზედ უარი ვუთხრათ. მაშასადამე, ბრძოლა უნდა მოხდეს. თქვენის აზრით, კეთილმორწმუნე ძმანო, ვის უნდა ჩაბარდეს წინდი ბრძოლისა, რომ იგი ამავე დროს ჩვენი დამცველიც იყვეს?

— ბრიან დე ბოა გილბერს, რომელსაც ეს საქმე უფრო შეეხება, — სთქვა გუდალორიკის პრეცენტორმა.

— მერე ჩვენი ძმა ბრიანი რომ მოჯადოებული იყოს? — უთხრა დიდმა მალისტრმა. — მე ამას სიფრთხილისათვის ვამბობ, თორემ ჩვენს ორდენში არც ერთი რაინდი არ არის ისეთი, რომ იმაზედ მეტს ვენდობოდეთ.

— ღირსო მამაო, მიუგო გუდალრიკის პრეცენტორმა, — რომელი რაინდიც სამლოა საქმისთვის იბრძოლებს, იმაზედ არავითარი თილისმა არ იმოქმედებს.

— მართალს ამბობ, ძმაო, — უთხრა დიდმა მალისტრმა. — ალბერტ მალვოაზენო, ეს წინდი ბრძოლისა ბრიან დე ბოა გილბერს გადაეცე. — შენ, ძმაო, მიუბრუნდა იგი ბოა გილბერს, — უწიშრად უნდა გახვიდე საბრძოლველად და იმედი გვაქვს, რომ გაიმარჯვებ, თუ მართალი ხარ. შენც, რებეკა, გიცხადებთ, რომ სამი დღის განმავლობაში დამცველი უნდა იშოვნო.

— ძლიერ მოკლე ვადას მაძლევთ, მიუგო რებეკაჃ: — მე უცხო ქვეყნელი ვარ და ძნელად ვიშოვი კაცს, რომელიც ჭვემთვის თავს გამოიდებს და ასეთს გამოცდილს და გულადს რაინდს შეებრძოლება.

— ჩვენ მეტს ვადას ვერ მოგცემთ, — უთხრა დიდმა მალისტრმა: — ბრძოლა ჩვენ თვალ-წინ უნდა მოხდეს და საჭირო საქმეები კი ნებას არ გვაძლევს მეოთხე დღესაც აქ დავჩქეთ.

— ნება უფლისა იყოს! — ლალად-ჰყო რებეკამ, — სასოება მაქვს იმისი, ვისაც ერთს წამშიაც შეუძლიან დამიხსნას ამ გაჭირვებისაგან, თუ თავის ნება იქნება.

— შენ კარგად ლაპარაკობ, — მიუგო დიდმა მალისტრმა, — მაგრამ ჩვენ ისიც ვიცით, ვისაც შეუძლიან ანგელოზად მოჩვენება. ჩვენ ეხლა ისლა დაგვრჩენია, რომ საბრძოლველი ადგილი დაგვინიშნოთ, აგრედვე, თუ საჭიროება მოითხოვს, შენი დასასჯელი ადგილიც. სად არის ამ სავანის პრეცენტორი?

ალბერტ მალვოაზენს რებეკას ხელთათმანი ჯერ ისევ ხელში ეჭირა და ბოა გილბერს ჩუმად, მაგრამ ცხარედ, რალ-საც ელაპარაკებოდა.

— რა არის? — ჰკითხა დიდმა მალისტრმა, — საბრძოლველად არ ვადის?

— როგორ არა... ვადის, მაღალ-ღირსო მამაო, — მიუგო მალვოაზენმა და ხელთათმანი დამალა. რაც შეეხება საბრძოლველ ადგილის ამორჩევას, წმინდა გიორგის მოედანზედ უკეთესს ადგილს ვერ ვიშოვნით.

— კარგი, — უთხრა დიდმა მალისტრმა. — რებეკა! შენი დამცველი დანიშნულს ადგილას უნდა მივიდეს; თუ რომ იგი არ მოვა და ან მოვა და დამარცხდება, მაშინ შენ ისე დაისჯები სიკვდილით, როგორც ჯადოქრობის მიმდევარი.

რებეკამ ამაზედ არაფერი უთხრა, მხოლოდ ზეცისადმი აღახენა თვალნი, გულხელი დაიკრიბა და რაზდენსამე წამს ასე იდგა. შემდეგ დიდს მალისტრს სთხოვა, ნება მიეცა ისეთი კაცი ეშოვნა, რომელსაც მისი მეგობრისათვის შეეტყობნებინა მისი გაქირვებული მდგომარეობა და დამცველი ეშოვნათ.

— ეგ სამართლიანი და კანონიერი სათხოვარია, — მიუგოა დიდმა მალისტრმა: — ამოირჩიე კაცი და ჩვენ ნებას მივცემთ, რომ შენს ოთახში თავისუფლად შემოდოიდეს.

— ჰინ არის აქ ისეთი, — იკითხა რებეკამ, — რომელმაც სიმართლის სიყვარულით ანუ ფულით უბედური ქალის წერილები წაიღ-წამოიღოს?

ყველანი ჩუმად იყვნენ, ყველას ეშინოდა დიდი მალისტრის წინაშე სიბრაღული გამოეჩინა ებრაელი ქალისადმი. რებეკა დიდ ხანს იდგა აღფრევებული და ბოლოს ხმა-მალლა სთქვა: — ნუთუ მართლა არავინ არის? აქ, ინგლისის ქვეყანაში, ნუთუ იმისთვის უნდა მოვაკლდე იმედს თავის დახსნისა, რომ გულის შემატკივარი არავინა მყავს?

ამას შემდეგ სინლესი შეიღმა დიდმა მიუგო: — მე უძლური კაცი ვარ და თუ მოძრაობა კიდევ შემიძლიან, ისიც შენის წყალობით. მე შეევასრულებ შენს თხოვნას, — დაუმატა მან, — ისე, როგორც კი შეუძლიან უძლურს კაცს; ბედნიერი ვიქნები, თუ ჩემი ფეხები გაასწორებენ იმ ბოროტებას, რომელიც ჩემმა ენამ მოგაყენათ. მე მხოლოდ შენს გულმტკივნეულობას ვაქებდი და შენი ვნება ფიქრადაც არა მქონდა.

— ღმერთი ყოვლის შემძლებელია, — უთხრა რებეკამ: — მას ადვილად შეუძლიან იუდეელთა დახსნა ტყვეობიდან. თავის ნების შესასრულებლად იგი ლოკოკინასაც კი მიმინოს სიმკვირცხლეს მანჩიჭებს. სადაც იყვეს, იპოვე იორკელი ისაკი და ეს ბარათი იმას მიეცი, ამა საგზაო ფულიცა. მე მრწამსს, რომ

დამხსნელი ვინმე გამომიჩნდება. მშვიდობით! ჩემი სიცოცხლე და სიკვდილი შენს სიმარდებედ არის დამოკიდებული.

ლილმა გამოართვა რებეკას ებრაულად დაწერილი ბარათი. ბევრმა ურჩია მას, მაგ ბარათს ნუ მიეკარებო, მაგრამ იმან ყურიც არავის ათხოვა.

— მე კარგს ცხენს ვიჭირავებ, — სთქვა მან, — და ისე საჩქაროდ წავალ იორკში, როგორც კი შეუძლიან ცხენიანს კაცსა. ამ ქალმა განკურნა ჩემი სხეული და დარწმუნებული ვარ ეხლა ჩემი სულის დაღუპვას არ მოინდომებს.

საბედნიეროდ, მას შორს წასვლა აღარ მოუხდა, რადგანაც პრეცენტორიაზედ ცოტა მოშორებით ორი კაცი დაინახა, რომელთაც ჩაცმავედ ეტყობოდათ, რომ ებრაელები იყვნენ; როდესაც მიუახლოვდა, ნახა, რომ ერთი მათგანი იორკელი ისაკი იყო, მეორე კი რაბინი. ბენ სამუელი; იმათ გაეგოთ, რომ რებეკას ასამართლებდნენ და პრეცენტორიასთან ახლო მოსულიყვნენ ამბავის გასაგებად.

— ძმაო ბენ სამუელ, — უთხრა ისაკმა, — გული როგორღაც შემომკვენის და არ ვიცი, რას მოასწავებს. ჯადოქრობა ქრისტიანებს არა ერთხელ და ორჯელ დაუბრალებიათ ჩვენი ხალხისათვის, რომ ამით მიზეზი ჰქონოდათ მისი დევნისა.

— გული დაიმშვიდე, ძმაო, — მიუგო ექიმმა სამუელმა: — შენ შეგიძლიან ისე მოექცე ქრისტიანებს, როგორც მდიდარი კაცი და ყოველივე შეღავათი ფულით მოუპოვო შენს ქალს; ხომ იცი ფული რანაირად მოქმედობს მათზედ. მაგრამ ეს ყავარჯნებით მოსიარულე კაცი ვილა არის? ჩემო ზეგობარო, — უთხრა ექიმმა ლილს, — მე შენთვის წამალს არ დავიშურებ, მაგრამ ისეთს კაცებს კი არ ვუწამლებ, რომელნიც გზებზედ სხედან და მოწყალებას თხოულობენ. რა გტკივა? ფეხები გააქვს დადამბლავებული? ხელებით იმუშავე, რომ ლუკმა პური იშოვნო. თუ შიკრიკობა და მწყემსობა არ შეგიძლიან, განა სხვა საქმე ცოტა? რა დაგემართა, ძმაო? — მიუბრუნდა ისაკს, რომელმაც ლილისგან მითანილი წერილის წაკითხვის დროს საუშინლად ამოიოხრა, ჯორიდან გადმოვარდა და რაჟღერსამე წამს უგრძობლად ეგდო.

— კარგი, — უთხრა დიდმა მალისტრმა. — რებეკა! შენი დამცველი დანიშნულს ადგილას უნდა მივიდეს; თუ რომ იგი არ მოვა და ან მოვა და დამარცხდება, მაშინ შენ ისე დაისჯები სიკვდილით, როგორც ჯადოქრობის მიმდევარი.

რებეკამ ამაზედ არაფერი უთხრა, მხოლოდ ზეცისადმი აღახენა თვალნი, გულხელი დაიკრიბა და რამდენსამე წამს ასე იდგა. შემდეგ დიდს მალისტრს სთხოვა, ნება მიეცა ისეთი კაცი ემოვნა, რომელსაც მისი მეგობრისათვის შეეტყობინებინა მისი გაქირვებული მდგომარეობა და დამცველი ემოვნათ.

— ეგ სამართლიანი და კანონიერი სათხოვარია, — მიუგო დიდმა მალისტრმა: — ამოირჩიე კაცი და ჩვენ ნებას მივცემთ, რომ შენს ოთახში თავისუფლად შემოდის.

— ვინ არის აქ ისეთი, — იკითხა რებეკამ, — რომელმაც სიმართლის სიყვარულით ანუ ფულით უბედური ქალის წერილები წაიღწაოიღოს?

ყველანი ჩუმად იყვნენ, ყველას ეშინოდა დიდი მალისტრის წინაშე სიბრაღული გამოეჩინა ებრაელი ქალისადმი. რებეკა დიდ ხანს იდგა აღფლვებული და ბოლოს ხმა-მალლა სთქვა: — ნუთუ მართლა არავინ არის? აქ, ინგლისის ქვეყანაში, ნუთუ იმისთვის უნდა მოვაკლდე იმედს თავის დახსნისა, რომ გულის შემატკივარი არავინა მყავს?

ამას შემდეგ სინლესი შვილმა დიდმა მიუგო: — მე უძლური კაცი ვარ და თუ მოძრაობა კიდევ შემძლიან, ისიც შენის წყალობით. მე შევასრულებ შენს თხოვნას, — დაუმატა მან, — ჩსე, როგორც კი შეუძლიან უძლურს კაცს; ბედნიერი ვიქნები, თუ ჩემი ფეხები გაასწორებენ იმ ბოროტებას, რომელიც ჩემმა ენამ მოგაყენათ. მე მხოლოდ შენს გულმტკივნეულობას ვაქებდი და შენი ვნება ფიქრადაც არა მქონდა.

— ღმერთი ყოვლის შემძლებელია, — უთხრა რებეკამ: — მსადვილად შეუძლიან იუდეელთა დახსნა ტყვეობიდან. თავის ნების შესასრულებლად იგი ლოკოკინასაც კი მიმინოს სიმკვირცხლეს შიანიჭებს. სადაც იყვეს, იპოვე იორკელი ისაკი და ეს ბარათი იმას მიეცი, აჰა საგზაო ფულიცა. მე მრწამსს, რომ

დამხსნელი ვინმე გამომიჩნდება. მშვიდობით! ჩემი სიცოცხლე და სიკვდილი შენს სიმარდევად არის დამოკიდებული.

ლილმა გამოართვა რებეკას ებრაულად დაწერილი ბარათი. ბევრმა ურჩია მას, მაგ ბარათს ნუ მიეკარებო, მაგრამ იმან ყურიც არავის ათხოვა.

— მე კარგს ცხენს ვიჭირავებ, — სთქვა მან, — და ისე საჩქაროდ წავალ იორკში, როგორც კი შეუძლიან ცხენიანს კაცსა. ამ ქალმა განკურნა ჩემი სხეული და დარწმუნებული ვარ ეხლა ჩემი სულის დაღუბვას არ მოინდომებს.

საბედნიეროდ, მას შორს წასვლა აღარ მოუხდა, რადგანაც პრეცენტორიაზედ ცოტა მოშორებით ორი კაცი დაინახა, რომელთაც ჩაცმაზედ ეტყობოდათ, რომ ებრაელები იყვნენ; როდესაც მიუახლოვდა, ნახა, რომ ერთი მათგანი იორკელი ისაკი იყო, მეორე კი რაბინი ბენ სამუელი; იმათ გაეგოთ, რომ რებეკას ასამართლებდნენ და პრეცენტორიასთან ახლო მოსულიყვნენ ამბავის გასაგებად.

— ძმაო ბენ სამუელ, — უთხრა ისაკმა, — გული როგორღაც შემომკვენესის და არ ვიცი, რას მოასწავებს. ჯადოქრობა ქრისტიანებს არა ერთხელ და ორჯელ დაუბრალებიათ ჩვენი ხალხისათვის, რომ ამით მიზეზი ჰქონოდათ მისი დევნისა.

— გული დაიმშვიდე, ძმაო, — მიუგო ექიმმა სამუელმა: — შენ შეგიძლიან ისე მოექცე ქრისტიანებს, როგორც მდიდარი კაცი და ყოველივე შეღავათი ფულით მოუპოვო შენს ქალს; ხომ იცი ფული რანაირად მოქმედობს მათზედ. მაგრამ ეს ყავარჯნებით მოსიარულე კაცი ვილა არის? ჩემო მეგობარო, — უთხრა ექიმმა ღიღს, — მე შენთვის წამალს არ დავიშურებ, მაგრამ ისეთს კაცებს კი არ ვუწამლებ, რომელნიც გზებზედ სხედან და მოწყალებას თხოულობენ. რა გტკივა? ფეხები გააქვს დადამბლავებული? ხელებით იმუშავე, რომ ლუკმა პური იშოვნო. თუ შიკრიკობა და მწყემსობა არ შეგიძლიან, განა სხვა საქმე ცოტაა? რა დაგემართა, ძმაო? — მიუბრუნდა ისაკს, რომელმაც ღიღისგან მიტანილი წერილის წაკითხვის დროს საშინლად ამოიოხრა, ჯორიდან გადმოვარდა და რამდენსამე წამს უგრძობლად ეგღო.

მეტის-მეტად შეშინებული რაბინი გადმოხტა ჯორიდან და თავის ამხანაგს მობრუნება დაუწყა. როდესაც ისაკი გონზედ მოვიდა, ჩვეულებისამებრ თავზედ მტვერი წაიყარა და დაღაღ-ჰყო:

— ჩემო მტანჯველო შეილო, შენ ბენონი უნდა გრქმო-ოდა და არა რებეკა! შენმა სიკვდილმა მე რად უნდა ჩამიყვანოს საფლავში მაშინ, როდესაც მეტის-მეტის მწუხარებით ღმერთსაც ვემდური და ბედსაც.

— ძმაო, — უთხრა რაბინმა გაკვირვებით, — შენ ებრაელი მამა ხარ და როგორ შეგიძლიან მაგისთანა სიტყვები წარმოსთქვა?.. შენი ქალი ჯერ ხომ ცოცხალია?

— ცოცხალია, — მიუგო ისაკმა, — ისე, როგორც დანიელი, როდესაც ლომთა მღვიმეში იმყოფებოდა. ჩემი ასული ტყვედ ჰყავთ ქრისტიანებს, რომელთაც უნდათ თავიანთი ჯავრი მაზედ ამოიყარონ, იგინი არ შეიბრალებენ არც მის ყმაწვილ ქალობას და არც მის მშვენიერს სახეს. ოხ! იგი გამწვანებული ბზის გვირგვინი იქნებოდა ჩემი ქადართ შემოსილი თავისათვის, ეხლა კი იონას გოგრასავით ერთს ღამეში უნდა დაჰქნეს! შეილო ჩემის სიყვარულისა! შეილო ნუგეშო ჩემის მოხუცებულობისა! რებეკა, ასულო რახილისა! სიკვდილის წყვილია და უკვე გაიხლოვდება.

— წაიკითხე წერილი, — უთხრა ისაკმა, — იქნება ჯერ კიდევ შეიძლება იმის დახსნა.

ექიმმა ებრაულად შემდეგი წაიკითხა:

„ადონაფამის შეილს ისაკს, რომელსაც წარმართნი იორკელს ისაკს ეძახიან. მშვიდობა და კურთხევა იყოს შენზედ! მამა-ჩემო, მე სიკვდილი გადამიწყვიტეს იმისთვის, რისაც არაფერი გამეგება — ჯადოქრობისათვის. მამა-ჩემო, თუ ისეთს გუჟღავნებ კაცს იშოვნის, რომელიც ხმლითა და შუბით იბრძოლებს ჩვენს დასაცველად ტემბლსტოს ერთ-ერთ რაინდთან, იქნება ღმერთმა მამათა ჩემთა იმდენი ძალა მიანიჭოს მას, რომ გაიმარჯვოს და ამით სიკვდილს გადაარჩინოს ის, რომელიც შევლას არსაიდან მოეღის; ასეთი კაცი ამ დღიდან სამი დღის

განმავლობაში უნდა მოვიდეს ტემპლსტოში. თუ ეს შეუძლებელია, დაე ჩვენმა ხალხმა გამომიტიროს, როგორც განდევნილი, მონადირისგან მოკლული ფურ-ირემი, როგორც ყვა-ვილი, ცელით მოჭრილი. ყველაფერი კარგად მოიფიქრე. ერთი ქრისტიანი მხედარი უსათუოდ იბრძოლებდა ჩემთვის: ეს არის ვილფრედა, ცედრიკის შვილი, რომელსაც აივენგოსაც ეძახიან. მაგრამ იქნება ჯერ კიდევ არ შეუძლიან იარაღის ხმარება. მაინცა და მაინც იმას ეს ამბავი შეატყობინე, იმას ბევრი გულადი მეგობარი ჰყავს და იქნება მიშოვოს ვინმე ისეთი, რომელიც ჩემს დასახსნელად იბრძოლებს. უთხარი ვილფრედს, რომ, მკვდარი ვიქნები თუ ცოცხალი, მე მაინც არავითარი წილი არ მიღვეს იმ დანაშაულში, რომელსაც შაბრალებენ. და თუ ნებითა ღვთისათა შენ შენს ქალს საუკუნოდ მოგაშორებენ, მაშინ, მამა, ნუღარ დარჩები ამ სისხლის მსმელს ქვეყანაში, წადი ვორდოფში, სადაც შენი ძმა ცხოვრობს და სადაც სარკინოსები ისე სასტიკად არ ექცევიან ჩვენს ხახლს, როგორც ინგლისელები“.

ისაკი ჯერ გულ-დამშვიდებით უგდებდა კითხვას ყურს, წაკითხვის მერე კი ჩვეულებისამებრ შემოიხია ტანისამოსი, დაიყარა თავზედ მტვერი და ღაღად-ჰყო:—ჩემო ასულო! ხორცო ხორცისა ჩემისა და ძვალო ძვალისა ჩემისა?..

— გამხნედი, ძმაო, — ანუგეშებდა ექიმი ისაკს. — ეგ მწუხარება შენ არაფერს გიშველის. დროით წადი ცედრიკის შვილ ვილფრედთან. იქნება იმან ან სიტყვით და ან საქმით გიშველოს რამე, ამისთვის რომ ის ძლიერ უყვარს რიჩარდს, რომელსაც ქრისტიანები ლომ-გულს უწოდებენ და ხმებიც დადის, რომ იგი უკვე დაბრუნებულა ინგლისში. იქნება აივენგომ როგორმე მოახერხოს და შენი ქალის სიკვდილი აუკრძალონ იმ სისხლის მსმელს ტაძრის რაინდებს.

— მე იმას სადაც იქნება ვიპოვნე, — უთხრა ისაკმა. — იგი გულ-კეთილი ყმაწვალე კაცია და ჩვენი ხალხი ებრალება. მაგრამ იმას იარაღის ხმარება არ შეუძლიან და სხვა რომელი ქრისტიანი გამოიღებს თავს სიონის ასულისათვის?

— არა, — მიუგო რაბინმა, — შენ ისე ლაპარაკობ, თითქო ქრისტიანებს არ იცნობდე. მათი ვაჟკაცობა ოქროთი შეგიძლიან შეისყიდო. მწუხარებას თავი დაანებე და ეხლავე წადი ვილფრედ აივენგოსთან. მეც წამოგყვები და რაც შემეძლება გიშველი; ცოდოც იქნება ჩემთვის, რომ ამ გაჭირვებულს დროში თავი დაგანებო! მე იორკში წავალ, სადაც ბევრი გულადი და მამაცი მეომარია შეკრებილი; იმედი მაქვს, მათ შორის ვიპოვით ისეთს კაცს, რომელიც ხმაღს ამოიღებს შენი ქალის დასაცველად, ამისთვის რომ ოქრო მათი ღმერთია და ფულისთვის არამც თუ ქონებას — სიცოცხლესაც დაგიგირავებენ. მე ყველას შენის სახელით დავპირდები სასყიდელს, და, რასაკვირველია, შენც უნდა შეასრულო იგი.

— უსათუოდ, ძმაო, — მიუგო ისაკმა, — კურთხეულ იყოფი უფალი, რომელმაც მე ამ უბედურებაში თანაშემწე გამომიგზავნა! ეს კი, ძმაო, რომ რაცა გთხოვონ, მაშინვე არ მისცე; ხომ იცი ქრისტიანების დაწყევლილი ხასიათი: ჯერ ბევრს მოითხოვენ, მაგრამ შემდეგ სულ მკირედსაც ჯერდებიან. მაგრამ მოიქეც ისე, როგორც გინდოდეს: მე აღარა გამეგება-რა, ან რა ჭირად მინდა ოქრო, თუ შვილი ჩემის სიყვარულისა დაიღუპება!

— მშვიდობით, — უთხრა ექიმმა, — ღმერთმა ყოველიფერი ისე აასრულოს, როგორც შენს გულს უნდა.

ებრაელებმა ერთმანეთი გადაჰკოცნეს და სხვა-და-სხვა მხარეს წავიდნენ. კოჭლი ღილი რამდენსამე ხანს ერთს ადგილას იდგა და უყურებდა მათ.

— დახე ერთი ამ ძაღლ-ურჩებს! — სთქვა მან. — როგორ ყურადღებაც არ მომაქციეს, თითქო ან მათი მონა ვიყო, ან ოსმალო და ან იმათსავით ურია! ხომ შეეძლოთ ცოტაოდენი ფული ეჩუქებინათ. რა ჩემი საქმე იყო, რომ წერილი მოვუტანე, რომლისათვისაც შეიძლება ურჩების შიკრიკიც დამარქვან. ვინ იცის, იქნება იმ ქალმა მართლა მომაჯადოვა. მაგრამ არა, ასე მოუვიდოდა ყველას, ვისაც კი იგი სთხოვდა წერილის წადებას. ჯერ ეხლაც კი რომ ვიგონებ იმ ქალს, ასე მგონია, მთლად ჩემს ღუქანსაც კი არ დავზოგავ იმის დასახსნელად-მეთქი!

ღვინის დაყენება*)

ბ) ძმარი და მისი მომზადება

ძველ დროში ძმარად ჰხმარობდნენ მხოლოდ დაქანგებულ ანუ დამყავებულ ღვინოს. მაშასადამე, ძმარი მხოლოდ ღვინოდან მზადდებოდა; ეხლა კი ძმარი ბევრი სხვა მასალიდან მზადდება: წყალ-ნარევი არაყიდან, ლუდიდან, სხვა-და-სხვა ხილვულობის წვენიდან, შაქრისა და თაფლის ხსნილიდან, აგრედვე სხხამებლიდან და სხვანი; ერთი სიტყვით, ძმრის მომზადება შეიძლება, როგორც იმისთანა სხეულიდან, რომელშიაც ალკოგოლი ურევია, ისე იმისთანისაგან, რომელიც ან პირდაპირ დადუღებით და ან სხვაფრივ როგორმე ალკოგოლს იძლევა. ამის მიუხედავლად ღვინოდან დაყენებულ ძმარს უფრო კარგი გემო და არომატი აქვს და ამისათვის უფრო კარგი სახმარია. ამისათვის აქ მხოლოდ ამ ღვინის ძმარზე მოვილაპარაკებ და განსაკუთრებით იმ ძმარზე, რომლის მომზადებაც ღვინის ნაშთისაგან; ე. ი. ჭაჭისა და თხლიდან შეიძლება მომზადდეს. მე აქ არც ძმრის ქარხანებს შევეხები; გავარჩევ მხოლოდ იმ საშუალებათა, რომელთა ხმარებაც ყოველ ღვინის დამყენებელს შეუძლიან, თუ ისურვებს ჭაჭისა და თხლის ამ რიგად მოხმარებას.

ძმრის მოსამზადებლად რა არის საჭირო?

1) პირველად, რასაკვირველია, ღვინო: ან წყალ-ღვინო, ან ჭაჭის ღვინო, ან თხლიდან გაკეთებული და ან დაქანგებულ ღვინო. ამასთან ისიც მიუცილებლად საჭიროა, რომ ამ ღვინოებში მარილოვანი და აზოტური ნივთიერებანი საკმაოდ იყოს,

*) «მოამბე» № 11.

რადგანაც უამათოდ ძმრის ფერმენტს მუშაობა არ შეუძლიან; ეს ნივთიერებანი საჭიროა ამ ფერმენტის საკვებად და გასამრავლებლად.

2) ამასთანავე საჭიროა ძმრის დედა, ანუ ის ფერმენტი, რომელმაც ღვინის ალკოგოლი ძმრის სიმკვავედ უნდა გადააქციოს.

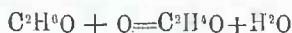
3) აგრედვე საჭიროა ჰაერის ზედმოქმედება, რომლის უანგმბადიც უნდა შეუერთდეს ალკოგოლს დასამკვავებლად; ანუ დასაუანგავად.

4) უკანასკნელად საჭიროა აგრედვე შესაფერი ტემპერატურა, განსაკუთრებით 20° — 25° ; მხოლოდ ამ ტემპერატურაში შეუძლიან ძმრის დედას კარგად მუშაობა.

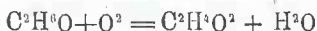
რასაკვირველია, ამას თქმა აღარ უნდა, რომ ძმრის მოსამზადებელი ადგილი სრულიად მოშორებული უნდა იყოს მარანსა; მარანში მომზადება არას მხრით შესაწყნარებელი არ არის, რადგანაც ამ შემთხვევაში ძმრის დედა მარანში დაიბუდებს და საღ და კარგ ღვინოებსაც დაამარებს; ძმრის მოსამზადებლად საჭიროა ცალკე შენობა, ანუ რამე ოთახი, მარანს მოშორებული. ეს ადგილი სრულიად მშრალი უნდა იყოს, დასაველეთისკენ მდებარე; ამ ოთახს დიდრონი ფანჯრები უნდა ჰქონდეს, რომ საჭიროების დაგვარად ჰაერი ხშირად და მალე გამოიკვალოს; ამასთან ისიც საჭიროა, რომ იქ დიდი სინათლე არ იყოს, ცოტაოდენი ბინდი უფრო რგებს ძმრის დედის გამრავლებას.

გამოცდილებამ დაგვიმტკიცა, რომ წითელი ფერი ძალიან რგებს ამ დედის აღორძინებას, ამისათვის ცუდი არ იქნებოდა, რომ ფანჯრებში წითელი შუშები ჰქონოდა ჩასმული. ამ ოთახში დიდი სისუფთავე უნდა სუფევდეს; ყოველ-გვარი სახმარებელი ქურქელი ხისა უნდა იყოს და განსაკუთრებით მუხის ხისა. ტემპერატურა აქ 20° დაბალი არ უნდა იყოს და 30° მაღალიც არ ვარგა. მაშასადამე, ამ ადგილს ყოველთვის გათბობა დასჭირდება, და, მაშასადამე, ბუხრები უნდა ჰქონდეს მოწყობილი.

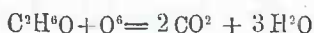
რა არის ძმარი? ჩვენ უკვე ვიცით, რომ, როცა ალკოვოლის ჟანგმბადი უერთდება, მაშინ ჯერ ალდეგიდი ჩნდება, შემდეგ ძმრის სიმჟავე და უკანასკნელად წყალი და ნახშირის სიმჟავე, როგორც ეს შემდეგ ფორმულებიდან სჩანს:

ალკოვ. ჟანგმბ. ალდეგ. წყალი.

ალკოვ. ჟანგმბ. ძმრის სიმჟ. წყალი.

ალკოვ. ჟანგმბ. ნახშირ. სიმჟ. წყალი.

როგორც ვხედავთ, ძმრის სიმჟავე ალკოვოლია გადაგვარებული, ჟანგმბადთან შეერთებული, წყლის გამოცლით დაჟანგული. თუ ამ გადაგვარებულ ალკოვოლს ანუ ძმრის სიმჟავეს ცოტაოდენს (5%—10%-დან) წყალში გავხსნით, მაშინ ძმარი იქნება; მაშ ძმარი წყალით განვლელებული ძმრის სიმჟავე ყოფილა. შეიძლება ვსთქვათ, რომ უალკოვოლოდ ძმრის სიმჟავე არ გაჩნდება და, სადაც ძმრის სიმჟავე არ არის, იქ არც ძმარი იქნება.

თუ ზემოდ მოყვანილ რეაქციას მივიღებთ მხედველობაში და გამოვიანგარიშებთ, ვნახავთ, რომ 100 ნაწილი ალკოვოლიდან 130 ნაწილი ძმრის სიმჟავე უნდა გაჩნდეს; ეს თეორიული გამოანგარიშება პრაქტიკას არას დროს არ შეეწონება, პრაქტიკით უფრო ცოტა გამოდის, რადგანაც, როგორც ალკოვოლი, ისე ძმრის სიმჟავე ადვილად ორთქლდება და ამის გამო გამოსაყვალს აკლდება. აი პრაქტიკით ნაწარაუდგევი:

თუ წყალ. 6%	ალკოვ. (ტანით)	და ან 4,81%	(წონ.)	იმაში გაჩნდ.	5,35%	ძმრ. სიმჟ.
— 7%	—	—	5,62	—	—	6,34
— 8	—	—	6,43	—	—	7,13
— 9	—	—	7,24	—	—	8,02
— 10	—	—	8,06	—	—	8,91
— 11	—	—	8,87	—	—	9,80
— 12	—	—	9,69	—	—	10,70

კიდევ გავიმეორებ, რომ საძმროდ გამოდგება ყოველი ის სასმელი, რომელშიაც ალკოგოლი ურევია და, მაშასადამე, ღვინოც. ძველად ფიქრობდნენ, რომ ძმრის მოსამზადებლად წამხდარი ღვინოც გამოდგებაო, გადაბრუნებული ანუ დამწარებული, მაგრამ გამოცდილებამ ცხადად გვაჩვენა, რომ თუ ღვინო წამხდარია, ის ღვინო საძმროდ აღარ გამოდგება (რასაკვირველია, იმ შემთხვევას გარდა, როცა ღვინო დაქანგებულია); წამხდარ ღვინოდან ცუდი გემოს ძმარი ღვინოც გამოდგება, რომ კარგი ძმრის დასაყენებლად საღი ღვინო უნდა იყოს ხმარებული, რომელშიაც ალკოგოლის რაოდენობა 60%—100% უნდა იყოს. მაშ საძმროდ გამოდგება, როგორც წყალღვინო, ისე ჭაჭის და თხლის ღვინოებიც.

თუ ღვინო კარგად არის შენახული და ალკოგოლიც საკმაო აქვს, ამ შემთხვევაში დაძმარების წინადაც კარგი იქნება ჯერ ცოტაოდნად გაცხელდეს უცხო ფერმენტების მოსაშორებლად და შემდეგ კარგა დაიწმინდოს, რომ სრულიად გამჭვირვალე იყოს; თუ ღვინო მღვრივეა, ცუდი ძმარი ღვინოც გამოდგება; ღვინის დაწმინდა ამ შემთხვევაში წებოთი არ შეიძლება. ჩვეულებრივ ამისთვის შემდეგ საშუალებას ხმარობენ: მღვრივე ღვინოს რამდენისამე ხნით ჩაახსამენ მუხის ხის ბოჩკაში, რომელიც გავსებულია მუხისხავე ან წიფელის ნათალით ანუ ბურბუშელათი. ამ გარემოებაში ღვინო ხუთ-ექვს დღეში სრულიად დაიწმინდება.

როგორც უკვე ვიცით, ღვინის დაძმარება გამოწვეულია ერთ-გვარ ფერმენტისაგან, რომელსაც ძმრის დედა ეძახიან (*mycoderma aceti*); ჩვეულებრივ ძმრის დედა დასაძმარებელი ღვინის პირზეა, თუმცა იშვიათად არ მოხდება ხოლმე, რომ შიგ. ღვინოშიც აიჩიოს. ძმრის დედაობა მხოლოდ პირველ შემთხვევაში შეუძლიან.

როცა ძმრის დედა ღვინის პირას არის, მაშინ იმას ბადის სახე აქვს და ამ ბადით სულ მოფენილია ღვინის პირი; ამ გარემოებაში გარეგანი შეხედვით ძმრის დედა მოგვაგონებს ფეიქარას ნაქსოვს და დიდი დამაძმარებელი ძალაა აქვს,

დიდძალ ჰაერს გადასცემს ღვინოს და ამ ჰაერის ქანგმბადის შემწეობით მალე დაქმარდება.

თუ ეს ბადე ღვინოში ჩავიდა, ძმრის დედა სახეს იცვლის, ლორწო მოეკიდება, ერთი-ერთმანეთს მიეკვრება და ძმრის ბუდედ გადაიქცევა. ეს ძმრის დედა, ბუდედ გადაქცეული და ღვინოში ჩაძირული, ეხლა სულ სხვანაირად ჰმოქმედობს; მისი დამაძმარებელი ძალა ძალიან შესუსტებულია. ამას გარდა იმისი მოქმედება ახლა სხვა გვარია, თითონ ძმარზე ჰმოქმედობს და ძმარს აფუჭებს, ასუსტებს; ძმრის სიმჟავეს წყლავდა და ნახშირის სიმჟავედ გადააგვარებს, მაშ ძმარს აწყალებს და ამის გამო ძმრისთვის ძლიერ მანებელია. თუ ძმრის დედა ამ მდგომარეობაში ჩავარდა რაიმე მიზეზის გამო, მაშინ საჩქაროდ უნდა მოშორდეს ძმარს.

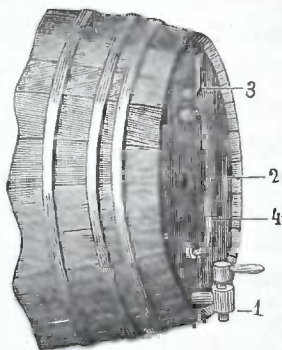
ძმრის დედას ჩვეულებრივ ასე ამზადებენ: აიღებენ ერთ ლიტრ ღვინოს (თეთრია თუ წითელი, სულ ერთია), ჩაასხამენ ფართო-პირიან ქურჭელში, შიგ მიუმატებენ ორ ლიტრ წყალს, ნახევარ ლიტრს კარგ და საღ ძმარს და ნახევარ ლიტრს რომელიმე ხილის წვენს (ვაშლისას, ჰანჭურისას, მსხლისას და სხვანი) და ან შაქრის ხსნილს. ქურჭელს დასდგამენ თბილ ადგილას (25⁰—30⁰), ისე კი, რომ ჰაერმა თავისუფლად იმოქმედოს შიგ მყოფ ნარევზე. ცოტა ხნის შემდეგ ამ მასალის პირას აქა-იქ გამოჩნდება მოყვითანო წინწკლები (ანუ ნაცრისფერი), რომლებსაც სხვებიც მიემატებიან; ყველა მათგანი ცალცალკე გამრავლდება და თანდათან და ცოტ-ცოტაობით სულ მოშენენ ბადესავით ამ ნარევის პირს. ბადე ჯერ ძალიან თხელია და გამჭვირვალი, მაგრამ თანდათან გასქელდება ნაქსოვივით. ამას შემდეგ ამ დედას დიდის სიფრთხილით კოვზით ან ქაფქირით მისცემენ იმ ღვინოს, რომელიც დასაძმარებელია; ამ უკანასკნელიდან სხვა ღვინოს მისცემენ, ვიდრე ყოველ ქურჭელში არ იქნება ძმრის დედა.

როგორც წინადაც ვსთქვით, ამ დუღილის დედას დიდი ყურადღება უნდა; საჭიროა, რომ ლორწო არ მოეკიდოს და შიგ ღვინოში არ ჩაწვეს; მაშ ძმრის დედა მიუცილებლად

მუდმივ დასაძმარებელ მასალის პირას უნდა იყოს და მუდმივი ჰაერის ზედ-მოქმედების ქვეშ; ტემპერატურაც, რასაკვირველია, ხელს უნდა უწყობდეს მის მოქმედებას. როგორც უკვე ვიცით, ძმრის დედა მხოლოდ ჟანგმადის გადამტანია ჰაერიდან დასაძმარებელ მასალაზე; როგორც უდებოდ სიმჟავე არ გაჩნდება, ისე უჰაეროდაც შესაძლებელი არ არის. გამოანგარიშებულია, რომ თითო კილო ალკოგოლზე უნდა იმოქმედოს მის დასაძმარებლად 904 ლიტრმა ჟანგმადმა ანუ 4,500 ლიტრმა ჰაერმა. აქედან ცხადია, რომ დასაძმარებელი ჭურჭელი ისე უნდა იყოს მოწყობილი, რომ ჰაერს თავისუფლად შეეძლოს მოქმედება; ამის გამო თითონ იმ ადგილშიაც, სადა ჭურჭელი სდგას, ჰაერი ხშირად უნდა იქნას გამოცვლილი.

ამ საზოგადო ცნობების შემდეგ, ვეცდებით ავწეროთ ის საშუალებანი, რომლებსაც ხმარობენ სახლობაში ძმრის მოსამზადებლად და განსაკუთრებით მკითხველების ყურადღებას მივაპყრობთ ღვინის დაძმარებას.

1) ეგრედ წოდებული ორლენური საშუალება (Procédé Orleanais), ორლენში (ქალაქია საფრანგეთისა) ღვინის დასაძმარებელ ჭურჭლად ხმარობენ მუხის ბოჩკებს, თვითელში 400 ლიტრი ჩადის (სურათი 69). ამ ბოჩკებს, პირის გარდა, წინა ფეხებში რამდენიმე ნახვრეტი აქვს: ერთი სულ დაბლა, ძირშიღ შიგონკანი აქვს გაკეთებული (1); ცოტა შუაგულზე ზემოდ ერთი დიდი ნახვრეტი აქვს, რომლის დიამეტრიც 5,5 სანტიმეტრს შეადგენს (2); აქედან შედის ჰაერი; გარდა ამისა არიან კიდევ პატარა ნახვრეტები, ერთში ტერმომეტრი არის ჩამაგრებული (3) ტემპერატურის შესატყობად და ორშიაც შუშის მოკაკული მილია ჩამაგრებული, რომლის პი-

სურათი 69.

რებიც ღიაა და ორივე ბოჩკაში—ეს ღვინის სიმადლის (4) საჩვენებელია. ბოჩკის პირთან ცოტა მოშორებით ერთი პატარა ნახვრეტი კიდევ არის, რომელშიაც გძელ-მასრიანი ძაბრია ჩადგმული დასამარებელ ღვინის მისამატებლად (ეს ნაწილი სურათზე არ არის ნაჩვენები).—თუ ბოჩკები რამდენიმეა, მაშინ ისინი მწკრივად არიან ჩამოწყობილნი და ხან-და-ხან ზედიზედაც რამდენსამე რიგად. ბოჩკები დაწყობილია ხარისებზე და კარგად არის დამაგრებული; თითონ ბოჩკები ისე უნდა იყოს დაწყობილი, რომ მუშებს შეეძლოთ ყოველის მხრით თავისუფლად მუშაობა.

ბოჩკას ასე ამზადებენ: ჯერ მდუღარე წყალით გარეცხავენ და შემდეგ შიგ 80 ლიტრა ძმარს ჩაასხამენ; ბოჩკაში ჩასახმელი ძმარი ცოტაოდნად გამთბარი უნდა იყოს; ბოჩკას ნახვრეტებს დაუცობენ და რვა დღით ასე დასტოვებენ, რომ ჭურჭელი ძმრით კარგად გაიჟღინთოს. ამას შემდეგ ახლიან პირს და მიუმატებენ 10 ლიტრ დასამარებელ ღვინოს; რვა დღის შემდეგ კიდევ ამდენსავე ღვინოს მიუმატებენ და ამ რიგად ყოველ რვა დღეში ათ ლიტრს მიუმატებენ, ვიდრე ბოჩკაში 200 ლიტრი არ შედგება წინად მიმატებულის ძმრით. ახლა ბოჩკა ნახევრად არის გავსებული და ძაბრის მილის ბოლო ღვინოშია. უკანასკნელის მიმატების შემდეგ კიდევ რომ რვა დღე გაივლის, მაშინ აქედან გადმოიღებენ ონკანის შემწვობით 10 ლიტრ ძმარს და ამის მაგივრად ძაბრში ჩაასხამენ 10 ლიტრ ღვინოს. როცა ბოჩკა ნორმალურად მოქმედობს, ე. ი. როცა ბოჩკაში ძმრის დედა გაძლიერებულია და ღვინო კარგად ძმარდება, მაშინ ყოველ კვირას აქედან ათ ლიტრ ძმარს გადმოიღებენ და სამაგიეროდ მაშინვე 10 ლიტრ ღვინოს მიუმატებენ. საჭიროა, რომ ან მეტი ღვინო არ მიემატოს და ან მეტი ძმარი არ იყოს გადმოღებული; მხოლოდ ამ გარემოებაში იმუშავებს ნორმალურად ბოჩკა; თუ ან ბევრი ძმარი იყო გადმოღებული და ან ბევრი ღვინო იყო მიმატებული, მაშინ კვირის შემდეგ გადმოღებულ ძმარს სასურველი ძალა აღარ ექნება. ამგვარად თითო ბოჩკის შემწვობით წე-

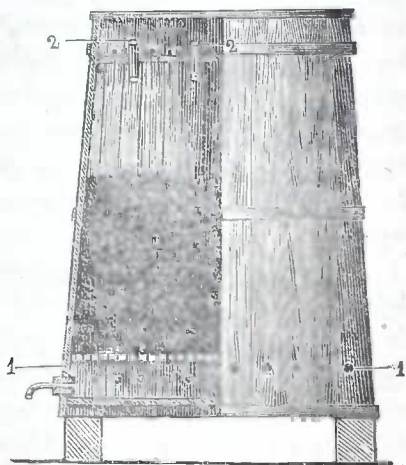
ლიწადში 500 ლიტრი ძმარი მომზადდება, ესე იგი ხუთი გეკტოლიტრი ღვინო (40 ვედრო) დაძმარდება.

რამდენადაც დასაძმარებელ ღვინის პირს დიდი სივრცე ექნება, იმდენად ჩქარი იქნება დაძმარება; ამისათვის მიუცილებლად საჭიროა, რომ ბოჩკა ყოველთვის მხოლოდ ნახევრად იყოს სავსე; თუ ბოჩკა მთლად გავსებულია, მაშინ ჰაერს აღარ შეეძლება კარგად მოქმედება; ამასთან ისიც მიუცილებლად საჭიროა, რომ ღვინის პირზე გადაფარებული ზადე არ დაირღვეს; ამის გამო ღვინის მიმატება პირდაპირ ბოჩკის პირიდან არ შეიძლება, არამედ მხოლოდ ძაბრის შემწეობით, რომლის მასრაც ისე გძელია, რომ ბოლო შიგ ძმარშია ჩაშვებული (ძაბრი, რასაკვირველია, ან შუშისა უნდა იყოს, ან თიხისა; ლითონის ძაბრი არ გამოდგება). ჩვეულებრივ დასაძმარებლად უფრო თეთრ ღვინოს ხმარობენ; თუმცა წითელიც კარგია, მაგრამ ხშირად ამ ღვინოს წინადავე წითელ ჯერს აცლიან ნახშირის ფქვილის შემწეობით და მერე აძმარებენ; უფრო ხშირად ქარვის ფერი ძმარი მოსწონთ, ვიდრე წითელი.

ორღვანურის საშუალებით მომზადებული ძმარი ძალიან კარგია და მშვენიერი არომატი აქვს; ეს არომატი დამოკიდებულია იმ ეთერზე, რომლებიც ღვინის დაძმარების დროს ჩნდებიან და შიგ ჭურჭელშივე რჩებიან, რადგანაც აქ აორთქლება გაძნელებულია. ამას მხოლოდ ის ნაკლულევენება აქვს, რომ დიდი დრო უნდება ძმრის მომზადებას და ცოტა კეთდება.

2) აჩქარებულა საშუალება, ანუ ეგრედ-წოდებულა „გერმანულა“. გერმანიაში მოიგონეს ერთ-გვარი ძმრის მოსამზადებელი საშუალება, რომელიც დაფუძნებულია ერთის მხრით დასაძმარებელ ღვინის სივრცის გაფართოებაზე და მეორეს მხრით ჰაერის სიჩქარით მოდენაზე. ერთის სიტყვით, ჟანგბადის და ალკოგოლის შეხვედრის აჩქარებაზე. ამ საშუალებას ამისათვის ჰქვია ჩქარი ანუ აჩქარებული საშუალება. ამ საშუალებით ღვინის დასაძმარებლად ბევრი ჭურჭელი აღარ არის საჭირო და, მასასადამე, მუშაობაც შემცირებულია. აქ დასაძმარებელ

ჭურჭლად ბოჩკის მაგივრად ხმარობენ კარგა მოზღდიო ჩანახს (სურათი 70), რომლის სიმაღლეც სამი ადრია და სიგანე კი ადრ-ნახევარი; ამ ჩანახს პარი ცოტათი შევიწროებული აქვს და შიგნით თავის სიმაღლეზე სამად არის განაწილებული ორი ყალბი ფსკერის ჩატანებით. ერთი ფსკერი თითქმის ძირშია, ძირიდან 20 სანტიმეტრზედ და წვრილი ნაჭვრეტებით არის დახვრეტილი. აგრეთვე ყალბი ფსკერი ყელშიაცა აქვს პირიდან 15 სანტიმეტრს ქვემოდ; ეს ყალბი ფსკერიც დახვრეტილია და ყოველ ნაჭვრეტში ჩატანებული აქვს ღაზლის მოკლე პატრუქი (პატრუქის სიგძე 15 სანტიმეტრია), რომელსაც ერთი ზემოთი ბოლო გამოსკვნილი აქვს, რომ ფსკერის ნაჭვრეტში არ გაძვრეს. შუა განყოფილებაში ჩაყრილია ძმრით გაჟღენთილი ან ნაშალაშინევი წიფელას ბურბუშელა ან ქაქა. ამ ჭურჭელს ქვემო ყალბი ფსკერის ქვეშ გვერდები დახვრეტილი აქვს გარედან შიგნით დაგეზავებული (1—1), რომ ჭურჭლის გვერდებზე ჩამონადენი ღვინო გარედ არ გადმოიხსას. ამ ნაჭვრეტების დანიშნულება ის არის, რომ აქედან შევიდეს ჭურჭელში ჰაერი, გაიაროს მთელი ქაქა და იმ პატარა მილებით (2—2), რომლებიც ჩატანებული აქვს ზემო ფსკერში გარედ გამოვიდეს.— მაშასადამე, ეს ჭურჭელი ღუმელსა ჰგავს, რომელშიაც ძირში ჰაერი შედის, დასაწვავ ნახშირში ან შეშის ნაჭრებში გაივლის, აქ დასტოვებს თავის ჟანგმბადს ნახშირის დასაწვავად და შემდეგ გარედ გავა. რადგანაც შუა განყოფილება ამ

სურათი 70.

ჭურჭლის ჭაჭით ან ბურბუშელით არის გავსებული, ამისათვის ზემო ფსკერიდან ჩამონადენი ღვინო აქ ნაწილდება პატარ-პატარა წვეთებად, რომლებიც ჭაჭას ან ბურბუშელას ალბობენ და ამის გამო დიდად გაფართოვდებიან, გაიშლებიან; რადგანაც ჭაჭის მარცვლებ შორის ჰაერს თავისუფლად შეუძლიან გასვლა, ამისათვის ეს ჰაერი ღვინოს ყველგან მოხვდება; ხომ ვიცით, რომ ჭაჭა წინაღვე იყო დამპარებული, ამისათვის იმაზე ბევრი ძმრის დედაა, რომელიც დიდის სისწრაფით ჩანთქამს ჰაერის ჟანგმბადს და ღვინის ალკოგოლს გადასცემს დასაძმარებლად.

ამგვარად ძმრის მოსამზადებელი ჭურჭელი (ჩანახი) ფეხზე სდგას, მიწაზე ცოტა მაღლა, რომ შესაძლებელი იყოს ძირში მიკეთებული მილისთვის რაიმე ჭურჭლის მიდგმა. თუ ამ ჭურჭელში ერთხელ გატარებულ ღვინიდან კარგა მაგარი ძმარი არ გამოვიდა, მაშინ მეორეში გაატარებენ და ხან მესამეშიაც. მუშაობა ასე უნდა: ჯერ ერთ ჩანახს პირზე დაასხამენ 10 ლიტრ ღვინოს, რომელიც პატრუქებში გაივლის და დამპარებულ ჭაჭას წვეთებით ყველგან მოხვდება; ორის საათის შემდეგ კიდევ მიუმატებენ იმოდენავე ღვინოს და აგრე გაიმეორებენ ყოველ ორ საათში, ვიდრე ძირის მილიდან არ გამოჩნდება დამპარებული ღვინო. ამ მილიდან ეს ძმარ-ღვინო ჩადის რამე ჭურჭელში; გავსების შემდეგ ონკანს მეორე ჭურჭელს მიუდგმენ და გავსებულს კი გაათბობენ 35⁰-დინ და ასე გათბარს მეორე ძმრის დასაყენებელ ჩანახზე დაასხამენ ღვინოს იმავე დროგამოშვებით, როგორც პირველზე. როცა მეორე ჩანახიდანაც გამოვა ძმარი, კარგა გასინჯავენ და, თუ შიგ ალკოგოლი კიდევ არის დარჩენილი, ესე იგი თუ ღვინო ჯერ სრულებით არ არის დამპარებული, ამ მეორე ჭურჭლიდან გამოსულ ძმარ-ღვინოსაც კიდევ გაათბობენ და მესამე ჩანახზე დაასხამენ და უეჭველია, რომ აქედან ღვინო სრულიად დამპარებული გამოვა.

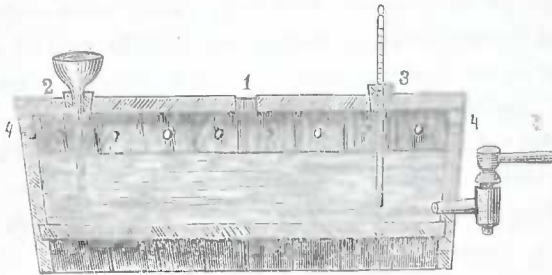
რალა თქმა უნდა, რომ ამ სამივე ჩანახის მუშაობა ერთიერთმანეთთან შეთანხმებული უნდა იყოს და, მაშასადამე, მიმა-

ტებულმა ღვინომ და ან ძმარ-ღვინომ ყოველ ქურჭელში ერთ-ხან ღროს უნდა გაიაროს პატრუქებში; ეს ხანი უნდა ეთან-ხმებოდეს იმ ინტერვალს, რომელიც გადის ერთი ღვინის მიმატებიდან მეორემდინ; თუ რომელსამე ჩანახში ღვინომ ან ძმარ-ღვინომ უფრო ჩქარა გაიარა, მუშაობის რიგი შეიშლება და ამასთან ღვინოც კარგად არ დაძმარდება; ქაქაში გავლილ ღვინოს დრო უნდა ჰქონდეს საჭირო უანგმბადის ჩანთქმისა. — ამგვარად ძმრის მომზადება შეიძლება არა მარტო ღვინიდან, არამედ ყოველ იმ სასმელიდან, რომელშიაც ალკოგოლია და, მაშასადამე, წყლით განელეზულ არაყიდანაც.

ამგვარი აჩქარებული საშუალებით ძმრის მომზადებას თუმცა დიდი გამოსავალი აქვს, თუმცა დრო და ჯაფა ბევრად შემცირებულია, მაგრამ თითონ დაყენებულ ძმარს კი არც ის გემო და არც ის ბუკეტი აქვს, როგორც ორღენიურ საშუალებით მომზადებულს. ამას გარდა ამ საშუალებას სხვა ნაკლულევენებაც აქვს; ჰაერის ჩქარი ზოძრაობის გამო და, მაშასადამე, ჩქარი დაძმარებით ქურჭელში ტემპერატურა ძალიან მაღლა იწევს და ამ ორ გარემოებას, ესე იგი მაღალ ტემპერატურას და ჰაერის ჩქარ მოძრაობას, ცუდი გავლენა აქვს გამოსავალის რაოდენობაზე — ჯერ ბევრი ალკოგოლი იკარგება და ამას მოსდევს ძმრის აორთქლებაც და, მაშასადამე, ამასაც აკლდება.

3) ჰასტერის საშუალება. რადგანაც ორივე ზემოდ მოხსენებულ საშუალებას თავისი ნაკლულევენება აქვს, იმის ასაკილებლად ჰასტერმა მოიგონა სხვა საშუალება ღვინის დასაძმარებლად: რა კი, როგორც ყველამ, იცის ღვინის დაძმარება დამოკიდებულია ძმრის დედაზე და დასაძმარებელ ღვინის პირის სივრცეზე, ანუ ჰაერის მოქმედებაზე, ჰასტერმა მოიფიქრა ღვინისთვის ძმრის დედის მიცემა იმისთანა გარემოებაში, რომელიც დაძმარებას ხელს კარგად უწყობს. ღვინის დასაძმარებლად ჰასტერიც ჩანახსა ჰხმარობს, მაგრამ სულ სხვა სახისას, უფრო დაბალს და უფრო განიერს. ამ ჩანახს (სურათი 71) სიგანე ორ არშინზე მეტი აქვს და სიმაღლე კი მხოლოდ არში-

ნის მეოთხედი; ეს ჩანახი სახურავით არის დახურული, რომელშიც სამი ნახვრეტი: ერთი შუაგულში (1) ძალიან ფართო

სურათი 71.

და ორიც ნაპირებში, რომელთა შორისაც ერთში გძელ-მასრიანი ძაბრია ჩამაგრებული (2) და მეორეში—ტერმომეტრია (3). სახურავის ცოტა ქვეით ამ ჩანახს გვერდები დახვრეტილი აქვს, რომლებიც ცოტად დაგეზავებულნი არიან გარედან შიგნით (4—4); ეს ნახვრეტები ჰაერის შესასვლელი გზა არის, ძაბრის მასრა ჩანახის ძირამდინ არ ჩადის; ჯერ ღვინოს ჩაასხავენ ჩანახში, ისე რომ იმისი პირი გვერდის ნახვრეტებზე ცოტა ქვეით იყოს (მხოლოდ ერთი ორი სანტიმეტრით) და შუა განიერი ნახვრეტიდან—ძმრის დედას მისცემენ. ეს დედა მალე გამრავლდება და ორ-სამ დღეში სულ დაამარებს შიგ მყოფ ღვინოს; სამი დღის შემდეგ ნახევარ ძმარს გამოუშვებენ ჭურჭლის ძირში მყოფ ონკანიდან და მის მაგიერ მიუმატებენ იმოდენსავე ღვინოს ძაბრის შემწობით; აქ, რასაკვირველია, ძმრის დედის ბაღე არ დაირღვევა და დაამარებაც ჩქარი იქნება და იმდენად უფრო ჩქარი, რამდენადაც ჭურჭელი განიერია. ძმრის გამოსავალი იმდენად უფრო კარგია, რამდენადაც ღვინის პირის სივრცე დიდია და სიმაღლე კი მცირე და ამასთან ტემპერატურაც მაღალი არ არის.

ამავე საშუალებით, რასაკვირველია, შეიძლება სუსტი ალკოგოლის დაძმარებაც და მაშინ საჭიროა, რომ ამ ალკოგოლს მიემატოს 2% ძმარი და რამე ხილვეულის წვენი და ან შაქ-

რის ხსნილი; ამ უკანასკნელ შემთხვევაში ცოტაოდენი ფოსფორის სიმჟავის მარილიც იქნება საჭირო, რომ ძმრის დედას საკმაო საზრდო ჰქონდეს. პასტერის საშუალება ბევრად მიემსგავსება ორლენურ საშუალებას, თუმცა ეს უფრო აჩქარებულია და ეს არის ამისი უმჯობესობა.

ძმარს სხვა-და-სხვა სიმაგრე ექნება, იმის დაგვარად, თუ რა-ნაირად არის მოსახმარებელი. კარგ ორლენურ ძმარში ძმრის სიმჟავის რაოდენობა $7\% - 8\%$ -დინ აღის; ჩვეულებრივ შინ სახმარებელ ძმარს ამაზე მეტი სიმაგრე არ უნდა ჰქონდეს. ესეთი ძმარი უფრო ადვილი მოსამზადებელია და კარგი სახმარიც. თუ საჭიროა, ამაზე მაგარიც მომზადდება, მაგრამ იმის ძალა 12% კი ვერ გადასცილდება და ამისთვის საჭიროა უფრო ბევრ-ალკოგოლიან ღვინის ხმარება და უფრო დაბალ ტემპერატურაში დამმარება.

რასაკვირველია, შესაძლებელია უფრო მაგარი ძმრის სიმჟავის მომზადება, მაგრამ ღვინიდან კი არა და არც იმ საშუალებით, რომლებიც მოხსენებული იყო. ამგვარ ძმრის სიმჟავის მომზადებაზე ჩვენ აქ არას ვიტყვი, რადგანაც ამას არა-ერთარი კავშირი არა აქვს ღვინის დაყენებასთან.

დაყენებული ძმრის ძაგლა და შესახვა. დაყენებულ ძმარს კარგი მოვლა უნდა და ხან გადაკეთებაც, რომ თვალისთვის სასიამოვნო იყოს და შესანახად კარგი. თუ ძმარი მომზადებულია წითელ ღვინიდან, ამ ძმარს ხშირად ფერს ართმევენ, რადგანაც ბევრს არ უყვარს წითელი ძმარი, — აგრედვე ხშირად დაყენებული ძმარი ისე მღვრივეა, რომ დაწმენდა უნდება.

ძმრის დაწმენდა. დასამმარებელი ჭურჭლიდან გამოსვლის დროს ძმარი თუმცა ხშირად მღვრივე არ არის, მაგრამ ამასთან არც გამჟვირვალაია; ამისათვის საჭიროა იმის დაწმენდა, რომ თვალად სასიამოვნო იყოს და ამასთან ადვილი შესანახავიც. ძმრის დაწმენდა ისე არ შეიძლება, როგორც ღვინისა; იმის დასაწმენდად მარტო წებოს ხმარება არა კმარა. აი როგორ ახერხებენ ძმრის დაწმენდას: ჯერ ძმარს ჩაასხამენ იმისთანა ჭურჭელში, რომელიც გავსებულია წითელას ნაწილებით (ნაშალა-

შინე-ბურბუშელა), ჭურჭელს კარგად დაუცობენ და შეინახავენ. ამ მდგომარეობაში ძმარს გამოეცლება ძმრის ფერმენტი, აზოტური ნივთიერებანი და დაიწმინდება. რამდენადაც დიდი ხანი დარჩება ძმარი ამ მდგომარეობაში, იმდენად კარგად დაიწმინდება. ამ ჭურჭლიდან გადმოღების შემდეგ, თუ საჭიროა, ძმარს დასწმენდენ ქელატინის ან თევზის წებოს მიმატებით, კარგად არევით და შესვენებით. ძმრის დასაწმენდად ხშირად რძესაც ხმარობენ და რძე ძალიან კარგადაცა სწმენდავს. ამ შემთხვევაში, როგორც ვიცით, რძე აიჭრება, აზოტური ნივთიერებანი ანუ ხაჭო გამოეცლება, დაილექამს და ამით ძმარს სრულიად დააწმინდავენ, ამ უკანასკნელ საშუალებას მხოლოდ ერთი ნაკლებივანება აქვს—ხაჭოს ლექს დიდი ადგილი უჭირავს და ამისგანაო შიგ ბევრი ძმარი რჩება, რომელიც შემდეგ გაწურვით უნდა გამოეცალოს. — დასაწმენდად რძის ხმარების დროს, ამისი რაოდენობა თითო ბოჩკა ძმარზე თითო ლიტრს არ უნდა გადასცილდეს.

ძმრის ან ღვანის ფერას გასწორება. საზოგადოდ ძმარი სახმარებლად უფრო მოყვითანო მოსწონთ, ქარვის ფერი, ამიტომ, თუ ძმარი წითელ ღვინიდან არის მომზადებული, ეს წითელი ფერი უნდა გამოეცალოს. ზოგიერთ საძმრო ქარხნებში ღვინოს ართმევენ ფერს დამმარების წინად და ზოგში კი—დამმარების შემდეგ. ამ ორ გარემოებაში მომზადებული ძმარი ერთგვარი არ იქნება, თუმცა კი ერთსა და იმავე ღვინიდან არის დაყენებული; თუ ძმარს გამოაცლიან ფერს, ძმარი დაჰკარგავს თავის არომატს და ამასთან ცოტაოდენ სიმაგრესაც. როგორც უკვე ვიცით, ძმრისთვის ან ღვინისთვის ფერის წასართმევად ხმარობენ ან ხის ნახშირს ან ძვლისას და ეს ნახშირი ართმევენ, როგორც სუნნელოვან სხეულებს, ისე ცოტაოდენ სიმჟავესაც. ამისათვის უფრო კარგი იქნება, რომ ჯერ ღვინოს წაერთვას ფერი და შემდეგ ისე უფერული დამმარდეს. ამ გარემოებაში საჭიროა დიდი ყურადღება, რომ ღვინოს ალკოგოლი არ დააკლდეს. ამისათვის ასე მოიქცევიან ხოლმე: ღვინოს ჩაახსამენ ბოჩკაში ან ვიწრო-ყელიან ჭურჭელში, ნახ-

შირის ფქვილს მიუმატებენ, პირს დაუცობენ და ხშირ-ხშირად შენჯღრევენ. რამდენისამე დღის შემდეგ ღვინო კარგა ფერ-მოკლებულია და დასაძმარებლად იხმარება. უფრო კარგი იქნება, ღვინო ნახშირის ფილტრში გაიწუროს; ამ ფილტრის ანუ გასატარებელია ნახშირის სისქე სამ არშინზე ნაკლები არ უნდა იყოს.

ძმრას შენახვა. თუ დაყენებული ძმარი ჰაერის მოქმედების ქვეშ არის და ამასთან თბილა კიდევ და არც ძმრის დედას არის მოშორებული, ძმარი უეჭველად გაფუჭდება, გაწყალდება; ძმრის სიმეფე დაიწვეება და წყლად და ნახშირის სიმეფედ გადაიქცევა. ამასთან თითონ ძმარს და ძმრის დედას ლორწო მოეკიდება. ამგვარად ცუდად შენახული ძმარი უეჭველად შესუსტდება, ძალა მოაკლდება. მაშასადამე, ძმრის საღად შენახვისათვის საჭიროა, რომ ჰაერს მოშორებული იყოს და შენახული სუფთა ჭურშელში, პირდაცობილში და გრილ ადგილას. ვისაც სურს, რომ მომზადებული ძმარი უვნებლად შეინახოს, საჭიროა ამ ძმრის გაცხელება იმავე გვარად, როგორც ღვინოს აცხელებენ სათბობ ჭურჭელში. ამ გაცხელებით ძმარი განთავისუფლდება, გააზატდება სხვა-და-სხვა ფერმენტებისაგან, რომელთაც მისი წახდენა შეუძლიანთ და ამის გამო დიდ ხანს უვნებლად შეინახება. ამას გარდა ძმარი ამ გაცხელებით სხვა ბევრ სიკეთესაც მოიპოვებს, უფრო იწმინდება და არომატს იძენს.—გაზობის შემდეგ ეს ძმარი უნდა გაიწუროს ან ნახშირის ან ქაღალდის ფილტრში, რომ სრული სიმჭვირვალე მოიპოვოს.—ამის გამო ძმრის გაცხელება დიდს და მუყილებელ საჭიროებას შეადგენს.

სხვა-და-სხვა ძმრებას შეტევა და გაუმჯობესება. როგორც ღვინოების გაუმჯობესება შეიძლება მათის ერთმანეთში არევით ანუ კუპაჟით, ისე, თუ სუსტი ძმარია, იმის გაძლიერება შეიძლება, და თუ მაგარია—შესუსტება. თუ საჭიროა ძმრის გაძლიერება და მაგარი ძმარი კი არ მოიპოვება, ამ შემთხვევაში ძმარს ალკოგოლი უნდა მიემატოს სასურველი სიმა-

გრის დაგვარად და ხელმეორედ გატარებულ იქმნას დასაძმარებელ ჭურჭელში; ხშირად ზოგიერთი ძმრის დამყენებელი სუსტ ძმარს, იმის გასაძლიერებლად, უმატებს ძმრის სიმჟავეს, მაგრამ, ჩვენის ფიქრით, ეს აკრძალული უნდა იყოს; ასე შეკეთებული ძმრის ღვინის ძმრად გაყიდვა აკრძალული უნდა იყოს.

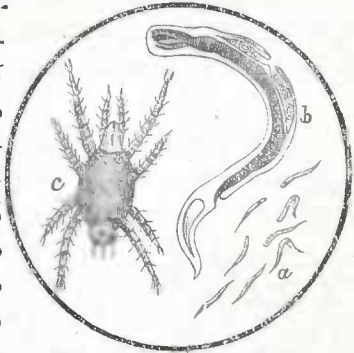
ზოგიერთს შემთხვევაში სუნნელოვანების მისაცემად ამ ძმარს უმატებენ არომატულ ნივთიერებათ, როგორც ტარხუნა (ესტრაგონი) ან მლოგვი და სხვანი; რამდენისამე დღის შემდეგ გადმოიღებენ; უფრო კარგი იქნება, რომ არომატული ნივთიერებანი პარკებში იყოს ჩაყრილი და ძმარში ჩაკიდებული.

ძმრის დაზიანება და მისი შეკეთება. ძმრის დაზიანების მიზეზი ბევრია და სხვათა შორის ძმრის სიმჟავის დაწვა ანუ გაწყალება, ფერმენტის მოქმედება და ქიბლუების გაჩენა, რომლებიც ძმარს ან ფერს უხდენენ, ძალას აკლებენ და სახმარებლად უყარვისად ხდიან. ამ ზიანის მოშორება დასაწყისშივე ძალიან ადვილია ძმრის გათბობით და გაწურვით, ფილტრში გატარებით.

ძმრის გაშავ-ფერება. ხშირად ძმრის ფერი ძალიან მუქდება და თითქმის შავდება, ამის მიზეზი ხშირად ისევეა, რაც ღვინოს აშავებს, ე. ი. ერთგვარი ორგანული ნივთიერება, რომელიც უჭაეროდ უფერულია, და როცა ჰაერი მოხვდება, ადვილად დაჟანგდება და გაშავდება. ამ შემთხვევაში ძმარი ან ნახშირის ფილტრში უნდა იქმნას გატარებული და ან რძის მიმატებით უნდა დაიწმინდოს (ერთ გეკტოლიტრზე ნახევარ ლიტრი რძე). ორივე შემთხვევაში ძმარი ადვილად დაჰკარგავს თავის შავ ფერს და გასაღდება.

ძმარში ხშირად ჩნდებიან ერთგვარი ცხოველები, რომლებიც ძალიან აფუჭებენ ძმარს, როგორც თვალად, ისე ღირსების მხრითაც. ამათ შორის შესანიშნავნი არიან პატარ-პატარა ვიწრო-ტანიანი და მოგძო ქიები, რომლებსაც ნემსაებს (Anguillules) ეძახიან. ამ ცხოველის აგებულობა უბრალო თვა-

ლთ კარგად არ განირჩევა (სურათი 72, ა), მაგრამ თუ მიკროსკოპით გავადიდებთ (იგივე სურათი—ბ), მაშინ კი კარგად დავინახავთ. ეს ცხოველები, რომლებიც ქიაყელებს მოგვაგონებს, ძმრის ქინქლასგან არიან მოტანილნი და, რაკი ძმარში ჩაყარდნით, ძალიან გამრავლებულან, იქამდინ, რომ ძმარი თვალად საზიზღარი გამხდარა. ამას გარდა ამ პარაზიტებს თავიანთ საცხოვრებლად ბევრი ჟანგმბადი ექირვებათ, ბევრ ჟანგმბადს სნექამენ და ამით დიდად უშლიან ხელს ღვინის დამარებას.

სურათი 72.

თუ რომელსამე დასამარებელ ქურქელში ეს ქიაყელები გაჩნდნენ, ღვინო აღარ დამარდება და დროს განმავლობაში სრულიად მოღებება; ამისათვის მიუცილებლად საჭიროა, გამოჩენის უმალვე ეს ქურქელი განთავისუფლდეს: ამ შემთხვევაში ზოგიერთნი გვირჩევენ გოგირდულ სიმჟავის ანუ გოგირდის ბოლის ხმარებას; თუმცა ეს საშუალება ნემსაებს კარგად ჰხოცავს, მაგრამ, სამწუხაროდ, ძმრის დედანაც ასევე სწყენს; მაშასადამე, ამას ბევრი სიკეთის მოტანა არ შეუძლიან. რადგანაც ნემსაებს ბევრი ჰაერი სჭირდებათ, ამისათვის ზოგიერთნი ამ გარემოებით სარგებლობენ მათ მოსახლობად: თუ დასამარებელი ქურქელი რამდენისამე ხნით გერმეტიულად დაიხურა, ისინი უეჭველად დაიხოცებიან და საცობლების ახდის შემდეგ ძმრის დედა კი ისევ დაიწყებს მუშაობას. თუ ამ საშუალებით ვერ მოიშორეს ეს ქიაყელები, მაშინ ძმრის მოსამზადებელი ქურქელი უნდა დაცარიელდეს, ცხელის წყალით კარგად გაირეცხოს, გოგირდით იბოლოს, კიდევ გაირეცხოს და შემდეგ ისევ დასამარებლად მომზადდეს. თუ ეს ნემსაები დამდგარ ძმარს გაუჩნდა, მაშინ მათი მოშორება შეიძლება ძმრის გაცხელებით;

ფილტრში გაწურვაცა რგებს; დაბალი ტემპერატურაც (-5°) მარგებელია.

ამათ გარდა ძმარს ხშირად ერთგვარი ქიაც უჩნდება (სურათი 72, e), რომელიც აგრედვე ბევრსა ვნებს ძმარის სიკეთეს და რომლის მოშორებაც იმავე საშუალებით შეიძლება, როგორც ნემსაებისა.

ხშირად მოხდება, რომ დასაძმარებელი ჭურჭლიდან გამოსული ძმარი მღვრიევა და თავისთავად არ იწმინდება; ამ შემთხვევაში, როგორც ზემოდაცა ვსთქვით, წიფელას ნაფოტებზე უნდა დადგეს რამდენისამე ღლით; თუ ეს მოსახერხებელი არ არის, მაშინ თითო გექტოლიტრ ძმარზე რამდენსამე გრამ ტანინს მიუმატებენ და ოც და ოთხის საათის შემდეგ ტანინ-მიმატებული ძმარი უნდა დაიწმინდოს ქელატინის მიმატებით; — ნახშირის ფილტრში გაწურვაც ძალიან რგებს.

დ) ღვინის მარილისა და ღვინის სიმჟავის მომზადება და აზრადვე ზაჯისა და თხლის სხვა გვარადაც მომზადება

ღვინის მარილი, როგორც უკვე ვაცით, უფრო თხლეშია მოგროვებული; რომელი ღვინიდანაც უნდა იყოს დალექილი, თეთრიდან თუ წითლიდან, თხლე ყოველთვის ორგვარია: პირველი თხლე ანუ დიდი თხლე, რომელიც ახალ ღვინოს ეცლება შესვენების და შენახვის დროს, ქაჭიდან გადმოღების შემდეგ პირველ თვეებშივე; მეორე თხლე ანუ პატარა თხლე ის თხლეა, რომელიც ღვინოს ეცლები შემდეგ, მეორე და მესამე წლებში და ან წებოთი დაწმენდის დროს. ღვინის რაოდენობა თხლეში თითქმის ერთგვარია, პირველი თხლეა ეს თუ მეორე, მაგრამ უკანასკნელი თხლე (მეორე) უფრო მსუბუქია, უფრო ცოტა ღვინის მარილს შეიცავს, უფრო ცოტა საფერავს და მინერალურ ნავთიერებათ. ამას გარდა წებოთი დალექილ თხლეში ბევრია სხვა-და-სხვა უცხო ნივთიერება, რომელიც დაწმენდამ შეურია — ქელატინი, თევზის წებო; ამის გამო ეს

უკანასკნელი თხლე წებოვანია, მალე ლორწო ეკიდება და ფუჭდება, მაშასადამე, ძნელი შესანახია. თეთრი ღვინის თხლე არაფრით არ განირჩევა წითელ ღვინოს თხლიდან, მხოლოდ პირველში საფერავი და ტანინი უფრო ცოტაა; თითონ თხლის შედგენილებაზე დიდი გავლენა აქვს, როგორც ვაზის ჯიშს, ისე ნიადაგის თვისებას და ყურძნის სიმწიფეს; ერთსა და იმავე ვენახის ღვინოში თხლის შედგენილება სხვა-და-სხვა იქნება, იმის დაგვარად, დაყენებული ღვინო კარგია თუ ავი. თხლის რაოდენობაც ერთი და იგივე არ არის ყოველ წელს, ხან მეტია და ხან ნაკლები სხვა-და-სხვა გარემოების გამო.

თუმცა ორივე თხლიდან ერთგვარად შეიძლება, როგორც ღვინისა და ალკოგოლის გამოცლა, ისე მარილისა და ფერი-სა, მაგრამ მრეწველობაში პირველ თხლეს უფრო აფასებენ და უპირატესობას აძლევენ, რადგანაც იმაში უფრო ბლომად არის ყველა ეს სასარგებლო ნივთიერებანი, რასაკვირველია, ღვინოს გარდა; მაშასადამე, ამ თხლის შემუშავება უფრო სასარგებლო იქნება. მართლმ-და, ძველ დროში მხოლოდ ამ თხლეს აძლევენ ყურადღებას, მხოლოდ აქედან ამზადებდნენ ღვინის მარილსა და სიმუჯეს. ახლა კი, რადგანაც ღვინის მარილსა და სიმუჯეს მრეწველობაში დიდი გასავალი აქვს, ამისათვის ყოველგვარი მასალით სარგებლობენ ამ სხეულთა მოსამზადებლად; ახლა ერთგვარად დამუშავებულია არა მარტო პირველი თხლე, არამედ მეორეც, აგრედვე ჭაჭა და ყოველგვარი ნაშთი არაყისა.

თხლის შენახვა. თხლე სხვა-და-სხვა გვარად შეინახება იმის დანიშნულების დაგვარად; თუ თხლე ღვინის მარილის ან სიმუჯის მოსამზადებლად არის დანიშნული, მაშინ ის ღვინოს უნდა გასცილდეს, კარგად გაიწუროს, დაიქაჩოს და სიჩქარით გაშრეს. ამისათვის თხლეს ჯერ პარკებში გასწურავენ და გაწურვის შემდეგ პარკებს პირს შეუკრავენ, საქაჩავში ჩააწყობენ და ნელ-ნელა გამოქაჩავენ. გამოქაჩულ თხლეს კარგად დაფხვნიან და ან მზეზე და ან თბილ ადგილში, ხონჩებზე გაშლილს, გააშრობენ. თხლე თუ გაუშრობელი შეინახეს, მალე გაფუჭდება.

თხლის მარაღები. გაწურულ და გამშრალ თხლეში ორი სხეულია, რომელიც ღვინიდან არის დალექილი; ეს თხლეში

მყოფი მარილებია, რომლებსაც ფასი აქვთ და თხლესაც ფასსა სდებენ: ღვინის მარილი (კალიქვიანი მყავე მარილი) და კირიანი ღვინის სიმყავის მარილი, რომლებსაც მრეწველობაში ხმარობენ ან წმანდა მყავე მარილის (კრემორტარტარის) და ან ღვინის სიმყავის მოსამზადებლად. ამ მარილების ურთიერთი რაოდენობა დამოკიდებულია, როგორც თითონ ღვინის ბუნებაზე, ისე ადგილზე. ერთი ინგლისელი ქიმიკოსი ვარინგტონი (Varington) შემდგეს შედგენილებას იძლევა სხვა-და-სხვა ქვეყნის თხლეებისას:

	მყავე კალიქვიანი მარილი %.	კირიანი მარილი %.
საფრანგეთის თხლეებში	— 17,3	6,0
იტალიის თხლეებში	— 24,1	6,1
ისპანიურში *)	— 8,7	18,2

ფალოს (Fallot) ანალიზებიდან სჩანს, რომ სხვა-და-სხვა გვარად დაყენებულ ღვინის თხლეში სხვა-და-სხვა ურთიერთი რაოდენობაა ამ მარილთა:

	მყავე კალიქვიანი მარილი %.	კირიანი მარილი %.
ნორმალური ღვინის თხლეში	28,2	6,1
პირველ ხარ. თხლეში	52,5	6,3
მეორე ხარ. თხლეში	22,4	2,7
მესამე ხარ. თხლეში	16,8	3,4
ქაქიდან გამოწურული ღვინის თხლეში	20,6	2,9
გაჯით შემუშავებულ ღვინის თხლეში	8,0	20,5
ღვინის სიმყავე მიმატებ. ღვინ. თხლეში	63,8	6,0
აგრეთივე ღვინ. თხლეში	77,5	6,2

*) რადგანაც თითქმის ყველა ისპანიური ღვინოები გაჯით არის შემუშავებული, ამისათვის იქაური ღვინოების თხლეში კირიანი მარილი ძალიან გადამეტებულია.

როგორც ვხედავთ, თხლეში ღვინის სიმკვების რაოდენობა დამოკიდებულია ბევრ გარემოებაზე. ამას გარდა, ღვინის მარილის რაოდენობა დამოკიდებულია აგრედვე თითონ თხლის ღირსებაზე, ესე იგი იმის დაგვარად, თუ საიდან არის ამოღებული ეს თხლე; როგორც ვიცით, ღვინის მარილი კარგად ეკვრება ჭურჭლის გვერდებს და ამის გამო რამდენადაც ძირს არის მოკრეფილი ეს თხლე, იმდენად იმაში ცოტაა ღვინის მარილი. ამის გამო თხლეს სხვა-და-სხვა ხარისხებად ჰყოფენ ჭურჭლის იმ სიმაღლის მიხედვით, რომელ სიმაღლიდანაც არის ამოღებული ეს თხლე.

ჭაჭის და ანაყის ნაშთის მარილება. დაქაჩულ ჭაჭაში კიდევ ბევრია დარჩენილი ღვინის მარილი და მისი ამოღება შეიძლება ჭაჭის მღულარე წყალით გარეცხით და ამ ნარეცხის შემდეგ გაცივებით; რასაკვირველია, თუ ჭაჭაზე რამდენჯელმე ღვინოა დაყენებული, ე. ი. ჭაჭის ღვინოა მომზადებული, ამ ჭაჭაში ღვინის მარილი შემცირებული იქნება, მაგრამ მაინც 2% ნაკლებ არა. ჭაჭიდან ღვინის მარილის ამოსაღებად ასე მოიქცევიან: თუ არაყი პირდაპირ ჭაჭიდან არის გამოხდილი, არაყის გამოხდის შემდეგ ჭაჭას ცოტაოდენს წყალს კიდევ მიუმატებენ, 20 წუთამდინ ადულებენ და წყალს, რომელშიაც ეხლა ღვინის მარილი არის გახსნილი, რაიმე ჭურჭელში ჩაასხამენ, უფრო ხშირად ხის აუზში, რომელშიაც ბაწრები გაბმული ზევიდან ქვეით და ან წნელებია ჩაყუდებული. წყლის გაცივების დროს ღვინის მარილი გამოეცლება და ამ ბაწრებზე, ან წნელებზე და აუზის გვერდებზე დაჯდება; ამას შემდეგ წყალს გადაასხამენ, ბაწრებს გააშრობენ და მარილს მოაშორებენ; აგრედვე აუზის გვერდებსაც.

იმ შემთხვევაში კი, როცა არაყს ჭაჭის ნარეცხიდან ხდიან, მაშინ ჭაჭას ცალკე გარეცხავენ მღულარე წყალით და აქედანაც ისე ამოიღებენ ღვინის მარილს, როგორც წინადა იყო მოხსენებული.

აგრედვე ჭაჭის ნარეცხში, არაყის გამოხდის შემდეგ, ბლომა მარილი არის და ამასაც ამავე გვარად გამოაცლიან.

გაუწმენდავი ღვინის მარილი. ღვინის შესანახავ ჭურჭლიდან ამოღებული მარილი, რასაკვირველია, წმინდა არ არის და საზოგადოდ შესდგება კალიქიანი მუავე მარილისაგან, რომელშიაც აგრედვე მოიპოვება კირიანი მარილი და შერეული აქვს ღვინიდან გამოცლილი საფერავი და აზოტური ნივთიერება. რადგანაც ამ მარილის ღირსება დამოკიდებულია მასში მყოფ ღვინის სიმუავის რაოდენობაზე, ამისათვის აქ მოვიყვანთ ფალოს ანალიზებს:

გეროლდის ღვინის მარილი (ქვემო საფრანგეთი)	კალიქიანი მუავე მარილი %	კირიანი მარილი %
ფრანგეთი	73,0	5,1
პირველი ხარისხისა	89,6	3,0
არაყის გამოსახდელ ქვაბიდან	75,2	6,6
ისპანიური მარილი, ბუნებითი	56,0	23,0
იგივე მეორე ხარ.	46,7	8,2
აფრიკიდან	84,3	6,2

როგორც ვხედავთ, მარილში უფრო ბევრია ღვინის სიმუავე, ვიდრე თხლეში. თუმცა ახალ ღვინიდან მარილი ძალიან ცოტა ილექება, მაგრამ რამდენადაც ღვინო დიდ ხანს ინახება, იმდენად მატულობს ამ გამოცლილ მარილის რაოდენობა. მართლადა, როგორც ვიცით, ტკბილშიაც ხომ ბლომად არის ეს ღვინის მარილი, მაგრამ, რადგანაც წყალში ცოტაოდნად მაინც იხსნება და ალკოგოლშიკი სრულებით არა, ამისათვის ღვინოშიაც ცოტად უნდა გაიხსნას და იმდენად ცოტად, რამდენადაც ალკოგოლი ბევრია ღვინოში; აგრეთივე გავუენა აქვს ამ მარილის ღვინიდან გამოცლაზე ტემპერატურასაც: რამდენადაც ტემპერატურა მაღალია, იმდენად ბევრი მარილი გაიხსნება ალკოგოლიან სსამელში. მაგალითებრ: გამოცდილებამ გვაჩვენა, რომ 10⁰,5 ალკოგოლიანი წყალი (ღვინოში ალკოგოლის რაოდენობა) შემდეგ მარილს გახსნის ტემპერატურის დაგვარად:

100	ნაწილი	5°	გახსნის	0,175	გრ.	ღვინის	მარილს.
—	—	10°	—	0,212	—	—	—
—	—	15°	—	0,258	—	—	—
—	—	20°	—	0,305	—	—	—
—	—	25°	—	0,372	—	—	—
—	—	30°	—	0,460	—	—	—

მაშასადამე, ერთსა და იმავე ალკოგოლის რაოდენობაზე, რამდენადაც ტემპერატურა მაღალია, იმდენად ბევრი მარილი იხსნება წყალში.

პირიქით, ერთსა და იმავე ტემპერატურაზე, რამდენადაც ალკოგოლი ბევრია წყალში, იმდენად ცოტა მარილი გაიხსნება ანუ, რაც სულ ერთია, იმდენად ცოტა მარილი დარჩება გახსნილი; მაგ. თუ ტემპერატურა 11°-ია და ამასთან

თუ წყალში	10	0/0	ალკოგ.,	მაშინ	0,228	გრ.	მარ.	დარჩება.
—	20	—	—	—	0,157	—	—	—
—	30	—	—	—	0,117	—	—	—
—	40	—	—	—	0,090	—	—	—
—	50	—	—	—	0,078	—	—	—

აქედან ცხადია, რომ რამდენადაც ტკბილი ღვინოში შედის, ესე იგი რამდენადაც ალკოგოლის რაოდენობა მატულობს, იმდენად ბევრი ღვინის მარილი გამოეცლება; ამასთან ისიც მოვიგონოთ, რომ ღვინოს ღვინის ტემპერატურა თითქმის 30°—35° და ღვინოს დანელების შემდეგ 15° დაიწვეს, ანის გამო, რასაკვირველია, მთელი მარილი გამოეცლება და ჭურჭლის გვრდებზე დაჯდება. რასაკვირველია; რომ, როგორც უკვე ვიცით, ღვინოში მაინც ბლომად რჩება ეს მარილი და შეადგენს 2—4 გრამს ლიტრში:

რაც შეეხება მარილის რაოდენობას და ღვინოს, ამაზე ღვინის ჭურჭელსაც დიდი გავლენა აქვს: ბოჩკაში შენახული ღვინო უფრო ბევრ მარილს იძლევა, ვიდრე სხვა ჭურჭელში.

თხლეს და ღვინის მარილს სხვა-და-სხვა ფასი აქვს, იმის დაგვარად, თუ რა შედეგნილებსა არის, ანუ როგორც ამბობენ— „გამოსავლის გრადუსის დაგვარად“; ვაჭრობაში „გამოსავ-

ლის გრადუსს“ იმ წმინდა მკვავე მარილის რაოდენობას ეძახიან, რამდენიც 100 ნაწილი გაუწმენდელი მარილიდან გამოვა. წარმოვადგინოთ, რომ რომელსამე მარილში 60% კალიქვიანი მკვავე მარილი არის, მაშინ ამ მარილის გრადუსი 60 იქნება; ამასთან ისიც წარმოვადგინოთ, რომ თითო გრადუსი 50 კაპეიკი ღირს და თუ ამ 50-ით, გავამრავლებთ მარილის გრადუსს, გვეცოდინება 100 კილო მარილის ფასი: $60 \times 50 = 30$ მანეთი; მაშ ფუთი ხუთ მანეთად ღირებულა (კილოში ექვს ფუზე ცოტა მეტია).

ვაჭრობაში ღვინის მარილად იმ კრისტალებს ეძახიან, რომლებიც პირდაპირ ღვინის ქურჭლიდან არის ამოღებული, ესე იგი გაუწმენდავი მარილია; კრემორტარტარად კი—გაწმენდავებულ მარილს, წმინდა კალიქვიან მკვავე მარილს.—ამ უკანასკნელს, რასაკვარველია, უფრო დიდი ფასი ექნება; როგორც ვთქვით წინად, ღვინის მარილს ცოტა ფასი ჰქონდა; გასავეალი მხოლოდ იმ მარილსა ჰქონდა, რომელიც დაკრისტალეული იყო და ქურჭლის გვერდებიდან იყო მოკრეფილი; ახლა კი ამას გარდა ყველა იმ მასალას ყიდულობენ, რომელშიაც ეს მარილი მოიპოვება, როგორც ნაძირალი თხლე, დურღო და სხვანი.

რადგანაც ამ უკანასკნელ ხანში ღვინის დამყენებლები ბევრ ნეიტრალ ღვინის მარილს და ან ღვინის სიმკვავეს ხმარობენ და რადგანაც ამავე ღვინის დამყენებლებს ამის მასალა თითონვე ბევრი აქვთ, ამისათვის ცუდი არ იქნება რამდენისამე სიტყვით ავწეროთ, როგორც ღვინის მარილის გაწმენდა, ისე ნეიტრალი მარილის და ღვინის სიმკვავის მომზადება.

წმინდა მკვავე მარალის ნუკრუიტტატტანას მომზადება. როგორც ვსთქვით, თხლის მარილი ანუ ტარტარი შესდგება კრემორტარტარიდან და კირიან მარილისაგან და ამათ შერეული აქვთ სხვა უცხო ნივთიერებანიც, როგორც საფერავი, აზოტური ნივთიერება და სხვა უწმირდურება. აქედან წმინდა კრემორტარტარის მომზადება ძნელი არ არის და ეს გაწმენდა დაფუძნებულია ამ მარილის თვისებაზე: ცხელ წყალ-

ში კარგად იხსნება და ცივში კი ძნელად; ამ თვისებას ცხადად ღაყუნახავთ აქ მოყვანილ სქემიდან:

ერთ ლიტრ წყალში	0° ტემპერატურაზე	3,2 გრამიკრემორტარტარი იხსნება.
— — —	10°	4,0 — — —
— — —	20°	5,7 — — —
— — —	30°	9,0 — — —
— — —	40°	13,0 — — —
— — —	50°	18,0 — — —
— — —	60°	24,0 — — —
— — —	70°	32,0 — — —
— — —	80°	45,0 — — —
— — —	90°	57,0 — — —
— — —	100°	69,0 — — —

როგორც ვხედავთ, რამდენადაც წყალი ცხელია, იმდენად ბევრი მარილი იხსნება და რამდენადაც ცივია, იმდენად ცოტა. ამ გარემოებით სარგებლობენ კრემორტარტარის გასაწმენდად. გამწვრალ თხლეს ან ქურქლის გვერდებიდან მოფხეკილ მარილს კარგა წმინდად დაჰფქვავენ, ჩაჰყრიან მოკალულ ქვაბში და ყოველ 25 გრამზე თითო ლიტრ წყალს მიუმატებენ (თუჯის ქვაბის ხმარებაც შეიძლება, მხოლოდ იმ პირობით, რომ შიგნიდან მილანქარი ჰქონდეს). დასასხმელი წყალი, თუ შეიძლება, ნაორთქლი წყალი უნდა იყოს და, თუ ამისთანა წყალი არ არის, წვიმის წყალის ხმარებაც შეიძლება; წყალს აუცილებლად ცოტა კირეული მარილი უნდა ჰქონდეს, მაშ ამისათვის მდინარის და წყაროს წყალი არ გამოდგება. წყალის მიმატების შემდეგ ქვაბ ქვეშ ცეცხლს გააჩაღებენ, აადულებენ და დუღილის დროს ნახშირის ფქვილს მიუმატებენ (თუ ძვლების ნახშირია, კარგად გარეცხილი უნდა იყოს რაიმე სიმყავით)—ყოველ ათ გირვანქაზე თითო გირვანქას; დუღილს განაგძობენ ნახევარ საათს და შემდეგ ქვაბს გადმოიღებენ ცეცხლიდან, იქვე ცეცხლის გვერდით დასდგამენ და ან ნაბადში ან ფარდაგში გაახვევენ, რომ მალე არ გაცივდეს. რამდენისამე ხნის შემდეგ მიმატებული ნახშირი დაილექვამს (საჭიროა, რომ ამ დროს განმავლობაში ხსნილის ტემპერატურამ 60°-ზე ძირს არ

დაიწიოს); დაწმენდილ ხსნილს სხვა ქურჭელში გადაასხამენ; ყველას ემჯობინება დიდრონი თიხის-მათრათები, რომლებსაც ან ქაღალდით და ან თხელის სამოსლით დახურავენ, რომ არაფერი უცხო არ მიემატოს (მტვერი ან ქვარტლი და სხვ.) და ცივ ადგილას შეინახავენ. ამ გარემოებაში კრემორტარტარი დაკრისტალდება და ქურჭლის ან გვერდებზე ან ძირზე დაჯდება. ორის დღის შემდეგ წყალს სხვა ქურჭელში გადმოასხამენ და შიგ დაჩენილ კრისტალებს გაჰფენენ ან ფიცრებზე ან სხვა რამეზე გასაშრობად.

რადგანაც დაწმინდავებულ ხსნილის მათრათებში გადმოსხმის შემდეგ ქვაბში ნახშირის ფქვილი და სხვა რამ ბევრი სხეულები დარჩა, რომლებიც გაუღენთილია კრემორტარტარის ხსნილით, ამისათვის ამ ლექს რამდენჯეღმე ცხელის წყალით გარეცხავენ და ამ ნარეცხს იხმარებენ სხვა მარილის გასაწმენდად.

თუ აგრე მომზადებული მარილი სრულიად თეთრი არ არის, ხელმეორედ გახსნიან წყალში ნახშირის ფქვილის მიმატებით და ხელმეორედვე დააკრისტალებენ; ასე მომზადებული მარილი სრულიად წმინდა იქნება შინ-სახმარად ან გასაყიდად გამოდგება.

აი კიდევ ერთი საშუალება ღვინის მარილის გასაწმენდი, თუმცა კი ღვინის დამყენებელთათვის უფრო ძნელი მოსახმარებელია; როცა მარილი ანუ გამშრალი თხლე წყალშია ჩაყრილი, მაშინ აქ მიჟმატებენ გოგირდულ სიმეავეს; ეს სიმეავე ჯერ ფერს წაართმევს ნახშირის ფქვილივით და შემდეგ წყალში გახსნის არა მარტო კალიქვიან მარილს, არამედ კირიან მარილსაც (როგორც ვიცით, კირიანი მარილი სრულიად არ იხსნება წყალში, არც ცხელში და არც ცივში; მაშ წინად ნახმარ საშუალების დროს სრულიად იკარგება); ხსნილს ლექს გამოაცლიან სხვა ქვაბში გადაღებით და ან გაწურვით და აადუღებენ; ამ დუღილის დროს გოგირდული სიმეავე ამოვა წყალიდან და ამის გამო მაშინვე გამოეცლება კირიანი მარილი; ცოტაოდენის შესვენების შემდეგ, როცა კირიანი მარილი

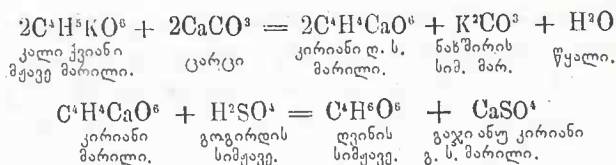
სრულიად დაილექება (აქაც ტემპერატურამ ამ დროს განმავლობაში 60° ძირს არ უნდა დაიწიოს), მაშინ ხსნილს მათრათებში გადაასხამენ, სადაც კრემორტარტარი დაკრისტალდება. ასე მომზადებული კრემორტარტარი ცოტათი შეღებილია, მაგრამ ეს საფერავი არაფერ დაბრკოლებას არ მისცემს ამ მარილის მოხმარებას.

ღვინის სიმჟავის მომზადება. ღვინის სიმჟავეს ამზადებენ პირდაპირ გაუწმენდელ ღვინის მარილიდან და ამ შემთხვევაში აი როგორ იქცევიან: წმინდად დაფქვილულ ღვინის მარილს ჩაჰყრიან დამილანქრებულ თუჯის ქვაბში, წყალს დაასხამენ და აადუღებენ; ამ დუღილის დროს ქვაბში ცოტ-ცოტაობით მიუმატებენ მარმარილოს ან ცარცის ფქვილს; ყოველ მიმატების დროს ქვაბი ძალიან აქაფდება, რადგანაც ამ მიმატების დროს ნახშირის სიმჟავე ჩნდება; ყოველ მიმატების წინად ცოტა უნდა დაიცადონ, ვიდრე ქაფი შეწყნარდება. რადგანაც ამ აქაფების დროს საშიშოა ქვაბიდან გადმოღერა, ამისათვის ქვაბი მხოლოდ ნახევრამდინ უნდა იყოს გავსებული; როცა მარმარილოს ფქვილის მიმატების დროს ქვაბში ქაფი აღარ გამოჩნდება, მაშინ რეაქცია გათავებულია და ამისათვის მიმატებას შესწყვეტენ და ქვაბს შეასვენებენ.

მეორეს მხრით მოამზადებენ ამავე მარმარილოს ანუ ცარცის ხსნილს ვგრედ-წოდებულ მარილის სიმჟავეში (წყალმბადიანი ქლორის სიმჟავე) და ამ ხსნილს ქვაბში მიუმატებენ ცოტ-ცოტაობით, ვიდრე ლექი ჩნდება. ამას შემდეგ შეასვენებენ, ვიდრე კარგად დაილექავს; ლექზე მყოფ წყალს გადასხამენ და ლექს რამდენჯელმე გარეცხავენ უბრალო წყალით. ქვაბში დარჩება ღვინის სიმჟავის კირიანი მარილი, რომელიც, რასაკვირველია, წმინდა არ არის (მარმარილოს მიმატებით მთელი კალიქვიანი მარილი კირიან მარილად გადაიქცა).

ამას შემდეგ ამავე ქვაბში მიუმატებენ გამთბარ გოგირდის სიმჟავეს (1 ერთი ნაწილი სიმჟავე და 10 ნაწილი წყალი); მიმატებულ სიმჟავის ჩაოდენობა ისეთი უნდა იყოს, რომ ცო-

ტაოდენი კირიანი ღვინის მარილი კიდევ დარჩეს გაუნაწილე ბელი; ეს ორივე რეაქცია ასე გამოიხატება:

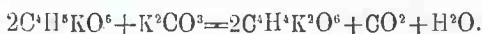
აქ გაჩენილი ღვინის სიმჟავე წყალში კარგად იხსნება და გოგირდის სიმჟავის კირიანი მარილი კი ძალიან ძნელად; ამის გამო ეს უკანასკნელი მარილი დაილექება და წყალში მარტო ღვინის სიმჟავე დარჩება. ღვინის სიმჟავის ხსნილს გადაასხამენ სხვა ჭურჭელში და ღუნე ცეცხლზე შეაშრობენ იმ წერტილამდე, რომ გაცივების შემდეგ ღვინის ჩიმჟავე დაკრისტალდეს. ასე მონაზადებული ღვინის სიმჟავე ცოტა შეფერიანებულია, მაგრამ თუ ეს სიმჟავე შინაღვე არის სახმარებელი, არა უშავს-რა.

ქვაბში დარჩენილი ლექი, რომელშიაც ცოტაოდენი ღვინის მარილი (კირიანი) კიდევ დარჩა, კიდევ უნდა აღუღდეს ახლად მიმატებულ გოგირდის სიმჟავესთან და დალექის და დაწმენდის შემდეგ, იმის ხსნილს იხმარებენ ახალ კირის მარილის გასანაწილებლად. იმ ჭურჭელში, რომელშიაც ღვინის სიმჟავე დაკრისტალდა, კრისტალების ამოცლის შემდეგ, რასაკვირველია, ბლომა ღვინის სიმჟავე დარჩება წყალში გახსნილი. ამ ხსნილსაც მისამატებელ გოგირდის სიმჟავეს მიუმატებენ და დალექის და დაწმენდის შემდეგ ამასაც ისევ შეაშრობენ, როგორც პირველს, ღვინის სიმჟავის დასაკრისტალებლად.

თუ ღვინის მარილის მაგივრად თხლე არის გადასაკეთებელი, მაშინ ამ თხლეს ჯერ წყალბადიან ქლორის სიმჟავეში გახსნიან, ხსნილს ნახშირის ფქვილით დასწმენდენ და გაწურვის შემდეგ კირის რძეს (კირი და წყალი ერთად არეული) მიუმატებენ, რომლის გამოც ხსნილს გამოეცლება ახლად მონაზადებული ღვინის სიმჟავის კირიანი მარილი. ამ მარილს, რა-

საკვირველია, კარგად გარეცხავენ წყალით და აქედანაც ღვინის სიმჟავეს ისევე მოამზადებენ, როგორც ღვინის მარილიდან.

ნეიტრალი კალაქჯაანი ღვინის სიმჟავის მარბლის მაქზა-
ფება. რადგანაც ბევრ შემთხვევაში და განსაკუთრებით მჟავე ღვინის და ტკბილის შესაკეთებლად საჭიროა ეს ნეიტრალი ღვინის სიმჟავის მარილი, ამისათვის ცუდი არ იქნება ვიცოდეთ ამის მომზადება, რომელიც ძნელი არ არის. ამისათვის აღებენ ჩვეულებრივ გაუწმენდელ ღვინის მარილს, კარგად დაჰფქვავენ და ვასტრიან. შემდეგ ჩაჰყრიან სპილენძის ქვაბში (მოკალულში), ხუთჯერ მეტს (წონით) წყალს მიუმატებენ, ცეცხლზე შესდგამენ და 60⁰-დინ გააცხელებენ. ამას მიუმატებენ კალიქვიან ნახშირის სიმჟავის მარილის ხსნილს ცოტ-ცოტაობით, ვიდრე ქაფი ედგმება; შემდეგ თბილსავე გასწურავენ პარკში და ნაწურს დააშრობენ ცეცხლზე იმ ზომამდე, რომ შიგ თხლენშივე კრისტალები გამოჩნდეს და ამისთვის დაშრობის დროს მუდმივ ურყევნ. გაცივების შემდეგ მარილი მზად არის; აქ შემდეგი რეაქცია ხდება:

ვიდრე ჭაჭისა და თხლის სხვა გვარად მოხმარებაზე ვიცოდეთ რასმე, მეტი არ იქნება, გაკვრით მოვიხსენიოთ, რომ როგორც კირიანი, ისე კალი ქვიანი ღვინის სიმჟავის გაუწმენდელი მარილი დიდ ხანს ვერ შეინახება უვნებლად; იმას უჩნდება ერთგვარი ავადმყოფობა, რისგამოც იმისი ღირსება დიდად მცირდება, რადგანაც ღვინის სიმჟავე სრულიად გადაგვარდება.

როგორც უკვე ვიცით, ჭაჭის ნარეცხიდან და არაყის ნახადის ნაშთიდან ღვინის სიმჟავის ამოსაღებლად კირის რძეს ხმარობენ; კირი შეუერთდება ღვინის სიმჟავეს, კირის მარილად გადაიქცევა და გამოეცლება, რადგანაც, როგორც უკვე ვიცით, ეს კირის მარილი წყალში სრულებით არ იხსნება. ამ გარემოებაში მომზადებული კირიანი ღვინის მარილი, რასაკვირველია, წმინდა არ იქნება, — იმაში სხვა მარილებიც ერევა და მათ შორის ფოსფორის სიმჟავის კირის მარილი, აგრედვე აზო-

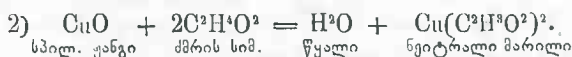
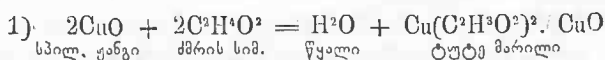
ტური ნივთიერებანი და მრავალი სხვა-და-სხვა გვარი ნივთიერებანი. ამის გამო ეს მარილი კარგად ვერა შრება, შიგ ცოტაოდენი წყალი რჩება და ამისგამო ეს მარილი ადვილად წახდება. ამ შემთხვევაში მარილს ერთგვარი დუღილი უჩნდება, რომელიც ძალიან აფუჭებს; თუ ამ დუღილს ტემპერატურამ ხელი შეუწყო, იმაში მყოფი ღვინის სიმჟავე სრულიად გადაგვარდება. ეს დუღილი გამოწვეულია ერთგვარის ფერმენტისაგან, რომელიც ძალიან მიემსგავსება ადელეგებულ და გადამრუნებულ ღვინოების ავადმყოფობას. აქაც, ამ მარილის დუღილის შედეგი პროპიონის სიმჟავეა; ღვინის სიმჟავე პროპიონის და ნახშირის სიმჟავედ იქცევა. აქედან ცხადია, რა დიდი ყურადღება უნდა ამ მარილის შენახვას; განსაკუთრებით ყურადღება იმაზე უნდა იყოს მიქცეული, რომ მარილი მალე გაშრეს და მშრალ ადგილას იყოს შენახული. თუ უნდათ დარწმუნდნენ, მარილი რა მდგომარეობაშია, აიღებენ 10 ან 20 გრამ მარილს, 100 კ. ს. წყალში ჩაჰყრიან, კარგად შეანჯღრევენ და ქალაღში გასწურავენ. ამ ნაწურს მიუმატებენ 20 ან 30 კ. ს. ღვინის სიმჟავის ხსნილისას (9 წყალი და 1 სიმჟავე). თუ მარილი საღია და გაფუჭებული არ არის, ნარევის არა შეეცობა-რა და თუ გაფუჭებულია, ამ ხსნილთა არევის შემდეგ დიდი ლექი გამოჩნდება,—ეს იქნება ღვინის კალიქვიანი მჟავე მარილი.

ასეთივე ავადმყოფობა უჩნდება თითონ გაუწმენდელ ღვინის კალიქვიან მარილსაც და განსაკუთრებით, თუ თხლე შერეულია, თუმცა კი ღვინის კალიქვიანი მარილი უფრო იშვიათად ფუჭდება, ვიდრე კირიანი მარილი.

ჟანგაროს მამწახდება. როგორც ყველამ იცის, სპილენძს თუ რაიმე სიმჟავე მოხვდა, ან ქონში გაითხუზნა და ან ნოტიო ადგილას არის შენახული, ან გამწვანდება და ან გალურჯდება. ამ შემთხვევაში ყოველთვის ამბობენ, რომ სპილენძს ჟანგარო მოეკიდა. ამავე მოვლენას ვნახავთ, თუ სპილენძის ნაჭერს რამდენისამე ხნით დამმარებულ ქაქაში ჩავაგდებთ, მაგრამ ეს ჟანგარო მხოლოდ გარეგანის სახით ემგვანება პირვე-

ლებს; მათ შორის დიდი განსხვავებაა, თუმცა კი ორივე შემთხვევაში სპილენძის მარილი კეთდება. ამ უკანასკნელ ჟანგაროს მომზადება დიდად გავრცელებულია იმ ქვეყნებში, სადაც ლენინოს აყენებენ და განსაკუთრებით ქვემო საფრანგეთში. რადგანაც ამ ჟანგაროს ვაჭრობაში კარგი ფასი აქვს და გასავალიცა, ანისათვის ორიოდ სიტყვით გავაცნობ მკითხველებს ამ სხეულის მომზადებას; უეჭველია, რომ ჩვენშიაც შეიძლება ამის მომზადება და ტყუილ-უბრალოდ ქაქის გაფუჭების მაგიერ სარგებლობა.

როგორც უკვე ვიცით, ძმარი შემდგარია ძმრის სიმჟავისა და წყლისაგან; აქედან ცხადია, რომ ის ჟანგარო, რომელიც სპილენძზე ქაქის ძმრის მოქმედებით ჩნდება, ამ ძმრის სპილენძის მარილი უნდა იყოს. ვაჭრობაში ბევრ-გვარია ჟანგარო, იმის მიხედვით, თუ რომელ ურთიერთის რაოდენობით არის შეერთებული სპილენძი და ძმრის სიმჟავე. თუ ერთ ნაწილ ძმარზე ერთი ნაწილი სპილენძი მოდის, ამ ჟანგაროს მტუტე მარილი ჰქვია, ანუ მტუტე ჟანგარო; თუ ერთ სპილენძზე ორი ნაწილი ძმრის სიმჟავე მოდის, მაშინ ნეიტრალი მარილი იქნება და სხე.

ამ უკანასკნელს, ე. ი. ნეიტრალ მარილს ეძახიან ჟანგაროს და პირველს კი, ესე იგი მტუტე მარილს—ნაცრის ფერ ჟანგაროს (verdet gris).

ნეიტრალი მარილი კრისტალოვანია და მუქი ლურჯ-მწვანე ფერი აქვს, თითქმის მოშავოა. თუ ეს სხეული დაკრი-სტალდა დაბალ ტემპერატურაზე, 60⁰-ზე ქვეით, მაშინ სრულიად ლურჯი ფერი აქვს (ლაჟვარდი); ამ გარემოებაში უფრო ბევრ წყალს შეიცავს, ვინემ პირველი და, თუ გათბობით ამ წყალს გამოვაცლით, მუქი მწვანე ფერი მიეცება და წყალში კარგად იხსნება; ხსნილსაც ლურჯ-მწვანე ფერი აქვს. მეორე

მარისს, ნაცრის ფერ ჟანგაროს კრისტალური ფორმა არა აქვს, ძალიან მაგარია, ქვასავით, და სუსტი მოლურჯო ფერს დაჰკრავს; თუ დაეხვიშრავთ და დაენაცხავთ, მაშინ ნაცრის ფერი მიეცემა.

ნაცრის ფერ ჟანგაროს მომზადება. რადგანაც ღვინის დამყენებლებს ხშირად ბევრი ჭაჭა რჩებათ შეუშუშავებელი, ამისათვის კარგი იქნება ამ ჭაჭით ისარგებლონ ჟანგაროს მომზადებლად. ამისათვის საფრანგეთში ასე იქცევიან: ყიდულობენ სპილენძის ფირფიტებს, ანუ ფურცლებს, რომლებსაც სიგძე 16 და სიგანე 6 სანტიმეტრი აქვთ, სისქე კი მხოლოდ ერთი მილიმეტრი და თითო ფირფიტის წონა საზოგადოდ 100 გრამს არ გადასცილდება. ამას გარდა რთველს შემდეგ ყველა სახლობა საჭირო ჭაჭას შეინახავს. და უფრო იმისთანას, რომელიც ძალიან არ არის დაქაჯული; ამისათვის გარეცხილი ჭაჭა არ ევარგება, რადგანაც შიგ ღვინო აღარ არის. როცა თავისუფალ დროს იშოვნებ, ე. ი. როცა საჭირო მუშაობას გაათავებენ, ჩვეულებრივ ზამთარში, მაშინ შეუღლებიან ჯერ ჭაჭის დამზარებას რომელსამე მარანზე მოშორებულ ოთახში ან სარდაფში. შესანახავ ჭურჭლიდან ამოიღებენ ერთის ჯერის საკმაო ჭაჭას და კარგად დაფხვნიან, რომ ჰაერმა იმოქმედოს. ჭაჭაში ძმრის სიმთავე გაჩნდება და მთელი ჭაჭა 40⁰ გათბება—თუ დამზარებამ დაიგვიანა, მაშინ ჭაჭას ცოტაოდენს ძმარს დაასხამენ; ჭაჭის დამზარება ორ-სამ დღეში გათავდება. იმის შესატყობად—ჭაჭა კარგად დამზარებულია თუ არა, შიგ ჩასდებენ ერთ სპილენძის ფირფიტას და ერთს დღე და ღამეს დასტოვებენ. თუ ჯმ დროს განმავლობაში ფირფიტა სრულიად გამწვანდა, ცხადია, რომ ჭაჭა მზად არის; თუ, პირიქით, ფირფიტა ყოველგან ერთგვარად არ არის განწვანებული და ამასთან სველიც არის, მაშინ ერთ დღეს კიდევ დაიცდიან, რომ ჭაჭა სრულებით დამზარდეს.

სპილენძის ფირფიტებს ცოტაოდენი მომზადება უნდა, რომ ჟანგარო კარგად მოეკიდოს; ამისათვის ასე მოიქცევიან: აიღებენ ცოტაოდენ ძველ ჟანგაროს, ცოტაოდენის ძმრით დაა-

სველებენ, ამას ფირფიტებს წააცობენ და მზეზე გააშრობენ. შემდეგ ამ ფირფიტებს ბუხარში გააცხელებენ 60⁰—70⁰-დინ და აგრე გაცხელებულებს ქაქაში ჩააწყობენ. ქაქა თხლად გაფენილია ფიცრებზე, ისე რომ ერთი არშინი სიგანე ჰქონდეს და ორი არშინიდან სამ არშინამდე სიგძე. ამ პირველ რიგზე მწყრივად დააწყობენ ფირფიტებს და ზედ იმდენსავე ქაქას დააყრიან; ამ ქაქაზე ისევ ფირფიტებს დააწყობენ და ფირფიტებზე კიდევ ქაქას და აგრე ბოლომდინ ვიდრე ქაქის სიმაღლე არშინ-ნახევარი არ შეიქნება. ქაქაში მყოფ ძმრის სიმეჩავე იმოქმედებს სპილენძზე და ექვსისა ან შვიდის დღის განმავლობაში, როცა ქაქა თავის ფერს დაჰკარგავს, საფერავი შესუსტდება, მაშინ ამ გროვას დაშლიან და ფირფიტებს ამოიღებენ. ახლა ეს ფირფიტები სრულიად დამწვანებულია, მაგრამ ჟანგარო ჯერ მინც მზად არ არის. ამ ფირფიტებს ახლა რიგზე და ზედიზედ დააწყობენ პატარ-პატარა დაბალ კუნძებზე, ისე რომ თითო კუნძზე დაეტიოს 150 ფირფიტა და ამ კუნძებს თბილს და ნოტიო ადგილას დასდგამენ (ხშირად ამისათვის მომზადებულია ერთი პატარა გამთბარი ოთახი); ერთის დღის შემდეგ ამ კუნძებს ჩაასველებენ ცოტაოდენის ხნით იმავე ტემპერატურის წყალში (30⁰); აქედან ამოღების შემდეგ ამ კუნძებს ისევ ხუთ ექვს დღეს დასტოვებენ იმავე თბილ და ნოტიო ადგილას. შემდეგ კიდევ დაასველებენ წყალში, კიდევ შეასვენებენ და ამას გაიმეორებენ ხუთჯერ ან ექვსჯერ. ამ დროს განმავლობაში და სითბოს და ნოტიოს ზედმოქმედებით ფირფიტები სრულიად გალურჯდება და ახლა ჟანგარო მზად არის. ახლა ამ კუნძებს ფირფიტებით გადაიტანენ მეორე ადგილას და აქ ამ ფირფიტებს ჩამოაცლიან ჟანგაროს გაფხეკით; გასაფხეკად ხმარობენ დაჩლუნგებულ დანებს, რომ ჟანგაროს თან სპილენძიც არ გაჰყვეს.

ჟანგაროს გააშრობენ ჰაერზე; ამისათვის საკმარისია ორი ან სამი დღე; მზეზე გაშრობა არ ვარგა და არც ცეცხლზე შეიძლება; ორსავე შემთხვევაში ჟანგარო ფუჭდება. თითო ფირფიტა საზოგადოდ იძლევა 20 გრამ სველ ჟანგაროს და 10

გრამ მშრალსა; მაშასადამე ათ გირვანქა სპილენძიდან ყოველ ოპერაციაზე ერთი გირვანქა ჟანგარო გამოდის და, თუ ოთხჯერ ან ხუთჯერ გაიმეორებენ ახალის ქაჭით ამ ოპერაციას, მაშინ ნახევარი წონა სპილენძისა ჟანგაროდ გადაიქცევა.

ჟანგაროზე ნახმარ ქაჭას ვენახის გასაპატიებლად ხმარობენ და ხან ფრინველთა საკვებადაც; თუმცა ქაჭაში ცოტაოდენი ჟანგარო არის დარჩენილი, მაგრამ, როგორც ამბობენ, ეს ქაჭა ფრინველს არა სწყენს, პირიქით, ფრინველი კარგად სუქდება.

მომზადებულ ჟანგაროს მოხმარება ბევრგვარად შეიძლება: ჯერ ერთი ესა, რომ ვაჭრობაში კარგი ფასი აქვს და, მაშასადამე, გაყიდვა შეიძლება, რადგანაც, როგორც ვიცით, მწვანედ შეღებილი სახლის ბანები სულ ამ ჟანგაროთია შეღებილი; ამას გარდა, ჟანგაროს დიდი მნიშვნელობა აქვს და კარგი მოსახმარებელია მილდიუთი დაავადემყოფებული ვაზის საწამლადად.

აქ მე აღარას ვიტყვი ქაჭიდან საფერავის და ტანინის ამოღებაზე; ამაზე უკვე მქონდა ლაპარაკი, როცა ღვინის ნაკლულევენებათა გასწორებასა ვწერდი.

აქ მხოლოდ ორიოდ სიტყვით მოვიხსენიებთ, რა მნიშვნელობა აქვს ქაჭას, როგორც საქონლის საკვებად და ვენახის პატივს.

ჭაჭა, როგორც საქონლის საკვებად

დიდი ხანია რაც ქვემო საფრანგეთში ქაჭას ხმარობენ საქონლის საკვებადად და ამისთვის გამოსადგვია როგორც გარეცხილი ქაჭა, ისე არაყის ნახადი; ეს უკანასკნელი უფრო მოსწონს საქონელს, რადგანაც ცოტაოდენი ალკოგოლი კიდევ არის შიგ დარჩენილი. ამ ბოლოს დროს მიუხედავად მოახდინა,

როგორც გარეცხილ ქაქის ანალიზი, ისე გაურეცხელისა და ამ ანალიზებიდან ცხადად სჩანს, რომ ორივე ქაქაში საკმაოდ მოიპოვება ყველა ის ნივთიერებანი, რომლებიც საქიროსა საქონლის საკვებად.

აი მიუნცის ანალიზებები:

	გარეცხილ ქაქაში	%	გაურეცხელ ქაქაში	%
აზოტური ნივთიერებანი	==	4,16	4,28	0/0
ცხიმოვანი ნივთიერებანი	==	1,0	4,01	—
ექსტრაქტული ნივთიერებ.	==	17,86	19,06	—
ცელულოზა	—	8,13	8,13	—
ალკოგოლი	—	ძლიერ შესამჩნევია	6,50	—
წყალი	—	63,70	57,20	—

მიუნცის რჩევით, ქაქა კარგად შეინახება ამოთხრილ ორ-მოებში ცოტაოდენ მარილას მიმატებით.

ზოგიერთი ურჩევს ქაქის ჯერ გაშრობას მზეზე და მერე მშრალად შენახვას საბძლებში; გამშრალ ქაქაში, რასაკვირველია, უფრო ბევრი სასარგებლო ნივთიერება იქნება; თუმცა ამ უკანასკნელას ანალიზი უკვეა მოყვანილი, მაგრამ მაინც კიდევ გავიმეორებთ:

მშრალ ქაქაში არის აზოტური ნივთიერებანი	==	11,25	0/0
ცხიმოვანი ნივთ.	==	7,86	—
ექსტრაქტული	—	58,17	—
ცელულოზა	—	13,53	—

როგორც ვხედავთ, თავისის შედგენილებით ქაქა კარგი საკვებავი ნივთიერება არის და ამისთვის ღირსია ყურადღებისა; ამასთან ეს კია ცნობილი, რომ თუ ქაქაში კლერტი არის დარჩენილი, საქონელი არ ეტანება და არც მარგებელია; ნურც ამას დავივიწყებთ, რომ რადგანაც ქაქაში ბევრია ტანინი, ამისათვის მუდმივ ამით არ შეიძლება საქონლის კვება და უფრო კარგი იქნება, თუ ბზეში არის არეული. ქაქა კარგი საკვებავი იქნება, თუ ასეა შერეული:

15	ნაწილი	ქაქა	კლერტ-გაშორებული
5	—	თივა	
5	—	ბზე	ანუ ჩალა
1	—	ქატო	და თუ ამას ცოტაოდენი შვრიაც

მიემატება, მაშინ ხომ სრულებით კარგი იქნება.

ქაქა აგრედვე კარგი საკვებავია ქათმებისა და ინდოურებისათვის, მეტადრე კურკები. როგორც ამბობენ, ამ საქმლით ინდოურები ძალიან ძალე სუქდებიან და ხორცი ძალიან ნაზი და გემრიელი აქვთ.

ყუბნის კურკების ზეთი. როგორც ვიცით, ქაქაში თითქმის ერთი მესამედი კურკებია და ამ კურკებში 15—20% ზეთი. ეს ზეთი გემოთი ძალიან კარგია და ამისათვის საკვებავად გამოდგება და კრაქისთვის ან სხვა გვარად მოსახმარებლად ხომ, რაღა თქმა უნდა. ამისათვის ასე მოიქცევიან: კურკებს ჯერ გააშრობენ და შემდეგ წისქვილში დაფქვამენ ხორბალივით, წმინდად; ფქვილს ქვაბებში ჩაჰყრიან ცოტაოდენ წყალს მიუმატებენ და გაათბობენ იმ პირობით კი, რომ მუდმივ ურიონ და არ დასწვან. როცა კარგა გათბება, ისე რომ თითსა სწვავს, ქვაბებს გადმოიღებენ, გამთბარ ფქვილს პარკებში ჩაჰყრიან და საქაჩავში ჩააწყობენ გამოსაქაჩავად. ამ საშუალებით 11% ზეთის გამოცლა შეიძლება (კურკების წონაზე); ზეთი მოყვითანოა, გამჟვირვალი და გემოც ცუდი არა აქვს.

ჭაჭა, როგორც გენახის შატვი. უმეტესი ის მარილოვანი ნივთიერებანი, რომელნიც ვაზმა მიწიდან ამოიღო, ახლა ქაქაში არიან მოგროვილნი და, თუ ამათ ისევ იმ მიწას მიუბრუნებთ, რასაკვირველია, პოხიერება არ დაეკარგება. გამოკვლევამ გამოაჩინა, რომ ქაქაში 4% მეტი ნაცარია და ამ ნაცარში 1,77 ნაწილი აზოტია, 0,927 ნაწილი ფოსფორის სიმკვლე და 0,476 კალიქვა. აქედან ცხადია, რომ ქაქაში კარგა ბლომად არის იმისთანა სასარგებლო ნივთიერებანი, რომელიც გამოსადგება მიწისათვის, მის პატივს შეადგენს, მით უმეტეს, რომ ამ მიწიდანვე არის ამოღებული ვაზის შემწეობით. ამ მხრით

ქაქის მოსახმარებლად ზოგი ურჩევს ქაქის დაწვას და მიწის-თვის ამის ნაცრის მიმატებას და ზოგი კი ქაქის დაღობას, გადაღვივებას და სხვა პატივთან არწევას და ისე მიმატებას.

ამით ვათავებთ ჩვენს წერილებს ღვინის დაყენებაზე და ბოდრიშს ვიხდით მკითხველების წინაშე, რომ ხშირად შევაწუხეთ მათი გულისყური ზოგიერთ საგანზე დაწვრილებულის ცნობათა ანუხებით; ამასთან იმასაც ვგრძნობთ, რომ აჩქარებულ მუშაობის გამო, ზოგიერთი ადგილი ამ წერილებში ბუნდოვანი აღმოჩნდა და ამის გამო იქნება გაუგებელი დარჩა. ამას გარდა, საზოგადოდ კი იმედი მაქვს, რომ ჩვენი წერილები უსარგებლო არ უნდა იყოს და მაშ არც ამაო უნდა იყოს ეს შრომა. ვისურვებ, რომ მკითხველებისათვის უსარგებლოდ არ ჩაიაროს ამ ნაწერმა.

უკანასკნელი ჩემი რჩევა ის არის, რომ ყველა ვენახის პატრონმა, რომელიც კი ისურვებს ღვინის დაყენებაში ახალ გზაზე დადგომას, დიდი სიფრთხილე იქონიოს. ყველა საქმეს შესწავლა და ვარჯიშობა უნდა; ხშირად მომხდარა, რომ ძალიან სასარგებლო საქმე დაწუნებულა, ძალიან კარგ საშუალებაზე ხელი აუღიათ და უარი უთქვამთ, რადგანაც იმის მოხმარება ან ვერ შესძლებიათ და ან ცუდად მოუხმარებიათ; თავიანთი გამოუცდელიობა და ვერ-მოხმარება საქმისა და საშუალების უვარგისობად ჩაუთვლიათ და ამის გამო ტყუილ-უბრალოდ დაუწუნებიათ. ესევე შეიძლება ვთქვათ ღვინის დაყენებაზედაც. თუ ვენახის პატრონი ისურვებს რაიმე წარმატებულ ღონისძიების შემოღებას თვისის მოსავლის გასაუმჯობესებლად, საქირთა ჯერ გამოცდილებით შეისწავლოს მოსავლის პატარა ნაწილზე, მისი გარემოება გაიგოს, საშუალების კარგად შესრულების ვითარება, მისი სიკეთე და ნაკლოვებანება და მხოლოდ მაშინ შეუდგეს მთელის მოსავლის შემუშავებას, როცა სრულიად გავარჯიშებული იქნება. უამისოდ მოსალოდნელია მოსავლის უფრო გაფუჭება და, მაშასადამე, ზარალიც.

აქვე დიდი მადლობა უნდა გამოვუცხადო ჩემს მეგობარს და მოწაფეს კონსტანტინე მიხეილის ძეს ამირეჯიბს, რომელ-

მაც ბევრად გამიადვილა შრომა სურათების დედნების გადმოღობებით; ბევრი ნაწილი ამ წერილებში მოყვანილ სურათებისა მისგან არას ან გადმოხატული და ან გადმოკეთებული. აგრედვე მადლობას ვუძღვნი ანდრია დიმიტრის ძეს დეკანოზი-შვილსაც, რომელმაც იკისრა აგრედვე რამდენისამე სურათის დახატვა.

გ. პეტრიაშვილა

(დასასრული)

„ლინის დაყენებაში“

ზენიონულ შედგომათა შესწორება

პირველი ნომერი

ფურც.	სტოქ.	ლაბეტილილია:	უნდა იყოს:
65	8 ქვემ.	პაპა	პაპასა
67	10 ზემ.	მასალა	მასალისა
71	25 —	amylis	amylase
79	14 ქვემ.	ამას	ამასვე
81	13 —	mussimètre	mustimètre
82	14 ზემ.	2CuO	2CuO
—	1 ქვემ.	30°	30°Be
—	4 —	C ⁺ H ⁺ K ⁺ O ⁶	C ⁺ H ⁺ K ⁺ O ⁶
85	15 —	წვენის	წვენის შაქრის
87	3 —	მაშინ ტებილს კიდევ	მაშინ კიდევ
—	16 —	(FeCyKcy)	(FeCy) ² .(KCy) ⁴

მეორე ნომერი

37	6 ქვემ.	Hauses Soterne	Hautes Sauternes
41	13 ზემ.	ბევრი იყოს	ბევრი არ იყოს
44	10 —	კაჭიდან	კაჭიდან
45	3 —	მანქანებია, მოგონილი	მანქანებია მოგონილი,
—	6 ქვემ.	Plâtrage	Plâtrage
46	9 —	CaJO ⁴	CaSO ⁴
47	3 ზემ.	Ca ² (PO ⁴) ²	Ca ³ (PO ⁴) ²
—	13 —	Gauties	Gautier
—	1-2 ქვ.	უნდა	უნდა
49	3 —	K ² J ⁺ O ³	K ⁺ S ⁺ O ³
50	15 ზემ.	გადაღვაროს	გადაღვაროს.
51	14 —	კაჭაზე დაამუყევებს	კაჭაზე, დაამუყევებს
57	9 ქვემ.	ლირსებისა	ლირსებისა
63	10 —	შუშას	შუშის
69	13 —	acide galligue	acide gallique
70	19 —	მხრვი	მხრივ
71	5 —	H ² J	H ¹ S
73	3 ზემ.	(C ⁺ H ⁺ O ⁺)CaC ⁺ H ⁺ CaO ⁶	(C ⁺ H ⁺ O ⁺)Ca და C ⁺ H ⁺ CaO ⁶
—	4 —	K ² JO ⁴	K ² SO ⁴
—	6 —	NaA,KA,CaA ²	NaCl,KCl,CaCl ²

დაბეჭდილია: უნდა იყოს:

გვერდ.	სტრიქ.	მესამე ნომერი	მესამე ნომერი
32	6 ზემ.	ტკილიდამ	ტკილიდამ
—	10 —	1090% დაბალია	1090-ზე დაბალია
36	14 —	სისქეზე	სისქეზე
—	—	$\frac{48,15}{0,121} = 61$	$\frac{48,15}{0,121} = 61$
37	12-13 კვ.	მუსიმეტრი (mussimetre)	მუსტიმეტრი (mustimètre)
40	14 ზემ.	მეილუსაკისა	გეილუსაკისა.
48	7 კვემ.	შაქარი არ არის	შაქარი არის.
49	9 —	მდგომარეობას	მდგომარეობს
—	10 —	საშუალება, ყველა	საშუალება, რომელიც ყველა
50	5 —	მოხლოდ	მხოლოდ
53	18 —	წყლის	წყლით
54	4 —	ღვინოებიც	ღვინოები

მეოთხე ნომერი

16	7 კვემ.	ლაეოაზიეს, აზრით	ლაეოაზიეს აზრით
17	4 —	1860	1680
25	13 —	შემწვობით	შემწვობით
28	5 ზემ.	ნახშირის წყლოვანი	ნახშირ-წყლოვანი
—	1-2 კვემ.	ქანგ-მბადიანი	ქანგ-მბადთან
30	2 —	მოვისსენთ	მოვისსენთ
31	6 ზემ.	შენახულ	შენახულ
39	1 —	ამავე	ამავე
40	8 კვემ.	თკბილი	ტკბილი.
41	9 —	იმანა იხმარ	იმან იხმარა
—	13 ზემ.	დედის	დედით
42	4 —	Jørgenser	Jørgensen
—	12 —	Ellipsoibeus	Ellipsoibeus
44	5 —	—	—
—	6 —	—	—
45	16 —	—	—
—	17 —	—	—
51	5 კვემ.	Ellipsoideus	apiculatus
56	3 ზემ.	გარგად	კარგად
—	15 —	ნივთიერება;	ნივთიერება,
59	20 —	apiculatus	apiculatus
—	2 კვემ.	მიმატებულია	მიმატებული
61	10 ზემ.	ყველათვის	ყველათვის
62	13 კვემ.	ტხელი	ტხელი
67	5 —	Jørgenser	Jørgensen

გვ.დ.	სტ.	დაბეჭდილია:	უნ და იყოს:
67	6 ქვემ.	Ganrungs	Gahungs
—	9 —	Oramont	Aramon
—	10 —	Chobles	Choblis

მესუთე ნომერა

61	7 ზემ.	ჭურჭელში	ჭურჭელში
73	7 —	გუდად	ქუდად
74	6 ქვემ.	ჭურჭობენ	ჩაურჭობენ
76	5 ზემ.	დულის	დულის
—	7 ქვემ.	77,910 ლიტრი	78,000 მილიონი ლიტრი
79	19 ზემ.	Sufisemnt	Suffisamnt
91	5 ქვემ.	გავრცელებრი	გავრცელებული
94	17 ზემ.	ტეთრი	თეთრი

მეექვსე ნომერა

101	16 ზემ.	Cellière	celliers
102	3 —	მამულას	მამულის
108	12 —	აღარ	აღარ
—	7 ქვემ.	მოხერხებს	მოხერხებას
113	4 ზემ.	ოცა	როცა
—	5 —	ძველი	ძველის
114	10 —	პრველი	პირველი
115	4 ქვემ.	$2KHO + A^2 = KA = KAO + H^2O$	$2KHO + Cl^2 = KCl + KClO = H^2O$
122	12 ზემ.	პაზაფხულის	ვაზაფხულის
125	11 ქვემ.	ჭურჭელში	ჭურჭელში
133	7 ზემ.	მოთლებში	ბოთლებში
135	4 —	ჭურჭლიდამ	ჭურჭლიდამ
—	19 —	იძნება	იქნება
—	3 ქვემ.	თავისუფალი	თავისუფალი
138	7 —	დაღებება	დაღებება.—

მეშვიდე ნომერა

63	10 ზემ.	26%	20%
—	11 —	26%	20%
65	10 —	და ბოჩკებში	და ან ბოჩკებში
72	10 —	სიდიდით	სიდიდით
73	16 —	CaOS ⁴	CaSO ⁴
79	9 —	მაშასადამე. ამგვარი	მაშასადამე ამგვარი
80	11 —	მამპანური	შამპანიური
—	8 ქვემ.	de potage, de bourbage	depotage, debourbage
81	2 ზემ.	ეძახიან, ლიქორის	ეძახიან ლიქორს; ლიქორის

გვერდ.	სტოკ.	დაბეკდილია:	უნ და იყოს:
81	4 ქვემ.	სულის	სულას
82	7 —	ღვინც	ღვინოც
—	8 —	ყველ	ყოველ
86	9 ზემ.	გრამადინ	გრამამდინ
87	9 —	მიუმატებენ 80 ღვინოს	მიუმატებენ 80 ლიტრ ღვინოს.
—	5 ქვემ.	ლასხმული	დანსმული
91	1 —	10 ^{0,9}	10 ⁰ -ზე
93	18 ზემ.	უკანასკნელის	უკანასკნელ ის
94	13 —	13 ^{0,87}	13 ^{0,84}
95	18 —	გძელი მხარში	გძელ მხარში
100	15 —	ორთ	ორი
102	4 ქვემ.	Cruche	crache
103	13 —	სულის შაქარი	სულას შაქარი
104	4 ზემ.	წადის	ჩადის
—	6-7 ქვემ.	ბალ ბულახით	ბალახ-ბულახით
105	1-2 ზემ.	საფრანგეთში და	საფრანგეთში, იტალიაში და
106	2 ქვემ.	agaric bianc	agaric blanc
107	17 ზემ.	Fève de Tonku	Fève Tonka

შეგრე ნომერა

40	15-16 ქვ.	თუ ალკოგოლებს ავიღებთ, სიმყავეს და ალკოგოლს გამოვაკლით, ან კიდევ ტუტეს, სიმყავეს და წყალს, მაშინ...	თუ ალკოგოლებს ავიღებთ, ან სიმყავეს და ალკოგოლს, ან კიდევ ტუტეს და სიმყავეს და წყალს გამოვაკლით, მაშინ...
44	16 ზემ.	O ³ H ³ O ³	C ³ H ³ O ³
50	3 ქვემ.	არომატზე	ბუკეტზე.
53	11 —	აგრედოვე	აგრეთვე
—	13 —	სხეულეზად	სრულებით
69	12 —	Echter	Echter
70	2 —	Astisrumante	Astispumante
71	6 ზემ.	სიმყავენი:	სიმყავენი,
75	15 —	საჭირო არ არის	საჭირო არის.
76	1 ქვემ.	essai	essai
—	3 —	roisin	raisin
—	—	la	le
78	13 —	აკრძალულია საფერავით	აკრძალულია სხვა საფერავით.
79	3 ზემ.	4 კილო	40 კილო
80	9 ქვემ.	250 ლიტრი	250 გრამ.
91	1 ზემ.	ესეც	ესეც
93	8 ქვემ.	ალკოგელი	ალკოგოლი
95	13 ზემ.	ალკოგოლი 71 ¹¹	ალკოგოლი 11 ¹¹
96	10 ქვემ.	შეთავგულიანებული	შეთავგულიანებული.

გვერდ.	სტრიქ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოღა:
96	13 ქვემ.	ხელის გემო	ხილის გემო
99	2 ზემ.	ბოთლებში ჩადგმულ	ბოთლებში ჩასხმულ
103	12 ქვემ.	მილთან	მილთან (7—7)
106	1 —		ღვინოში
107	6 ზემ.	38°—70°	38°—40°
—	13 —	Aartinez	Martinez
109	7 —	alternatit	alternatif

მეცხრე ნომერი

36	3 ზემ.	პოექტევა	პოექტევა
—	9 ქვემ.	Casséc	Cassée
41	1 —	+S ^s	+S ²
56	4 —	Etades	Etudes
59	15 ზემ.	ის ამიტომ	ის მარტო
64	8 —	სიმეავის, ძმრის	სიმეავის—ძმრის
66	8 ქვემ.	echonflé	echauffé
71	6 —	huileut	huileux
72	8 —	garisse	graisse
73	7—8 ზემ.	tismes	Fismes
74	4 ქვემ.	l'amersume	l'amertume

მეათე ნომერი

76	3 ზემ.	არომატიკა	არომატიკი
79	6 ქვემ.	გამოაქციოს	გადმოაქციოს
86	1 —	Tinir	Fluir
93	10 —	ცნობილია იმ ქვეყნებში.	ცნობილნი არ არიან იმ ქვეყნებში.
103	1 —	35	25
108	3 ზემ.	გაყალბებულია	გაყალბებულია
—	10 —	ალკოგელის რაოდენობაზე	ალკოგოლი ექსტრაქტის რაოდენობაზე
—	6 ქვემ.	0,835	0,985

მომლოუსთა სლორიკომ პომგიონსა სტრანგმთუნი

მ-~~XIX~~ საუკუნეში

(Ferdinand Brunetière—1) L'Evolution de la poésie lyrique en France, au dix-neuvième siècle, 2 ტომი.—2) L'Evolution des genres dans l'histoire de la littérature. Introduction. Evolution de la critique, 1 ტომი.)

ჩვენ უკვე გაგანით მკითხველს საზოგადოებას ეკოლოგიის მოძღვრება ლიტერატურაში, რომლის წარმომადგენელიც არის საფრანგეთის გამომჩინილი კრიტიკოსი, წვერი აკადემიის ფერდინანდ ბრუნეტიერი. ჩვენ იქ («ივერია» 165, 166 ამ წლის: მოძღვრება ეკოლოგიის კრიტიკაში) განვმარტეთ, როგორც საზოგადო ამ მოძღვრების პრინციპები, ისე შენახსი პირველის ტომისა, ანუ უკედა ვთქვამთ, ბრუნეტიერისაგან დაწვებულის შრომის შესახლისა. ამ შრომას ავტორმა უწოდა საზოგადო სასული—«ეკოლოგიისა უანრებისა» (ლიტერატურულ გვართა, ლიტერატურულ ფორმათა). როგორც ბუნებაში, ისე ლიტერატურაში, კამბობდით იქა, «არის გვარები—ლიტერატურული უანრები. ეს უანრები, როგორც ბუნების ყოველი ნაწარმოები, იბადება, იზრდება და მერე ვარდი-ცვლებსა სსკა მონათესავე უანრებად. იმათ დაბადებას, როგორც მათ აღყვავებასა და მათ გარდაცვლას—ტრანსფორმაციას ან ხელს უშლიდა და ან ხელს უწყობდა ზოგიერთი ვითარება, ზოგიერთი გარემოება. მათ შორის მსოლოდ ისინი სცოცხლობდნენ და ძლიერდებოდნენ, რომელნიც უფრო ღონიერნი იყვნენ და რომელთაც ძალებათ ამ ვითარების თავისდა სსსარკებლოდ მოსმარება. ერთის სატყვიით, ბუნებრივს შერჩევას ექვემდებარებოდნენ. მათ შორისაც სწარმოება ცხოვრებისათვის კიდილი, საუკეთესო და იდეალურ-

რი, თუ შეიძლება ასე ვთქვათ, და ჭიდილი ესე თავდებოდა მით, რომ ერთი ყანრი (გვარი ლიტერატურულის ნაწარმოებისა) გზას უთმობდა მეორეს, სოლო მთლად კი არ აღიგებოდა ხოლმე პირისგან ჭკუისა, არამედ გარდიცვლებოდა მეორედ. ამნაირად, როგორც ბუნებაში, ისე ლიტერატურაში სწარმოებდა ეკოლიუცია, ცხოვრებისათვის ჭიდილისა და ბუნებრივის შეჩქერის შემწეობითა. ეს არის, მოკლედ რომ ვთქვათ, ეკოლიუციის მოძღვრება ბრუნეტიერისა და ამ თეორიის გამოყენება ლიტერატურაში არის მისი უმთავრესი აზრი და სურვილი. იმ თხზულებაში კი, რომლის შინაარსსაც ესლა ვუამბობთ მკითხველს, ავტორი გვისატავს სალირიკო პოეზიის ეკოლიუციასა. აქ გვინებებს იგი მაგალითს იმ მოკლენისას, თუ ერთი ფორმა (საკლესიო მჭერმეტყველება) როგორც გარდიცვლება მეორე ნათესავ ფორმად (სალირიკო პოეზიად): გვიხსნის, რა გარემოებანი უშლიდა ხელსა, მკ., სალირიკო პოეზიის განვითარებას მე-XVII-ე და მე-XVIII-ე საუკუნეში და მერმე კი რა ვითარებანი უწებდა ხელს მის აღყვავებას მე-XIX-ე საუკუნეში. ავტორი ვითვალისწინებს ავრედვე, რა მიზეზების გამო მოგვრცა მე-XVII-ე საუკუნემ საუკეთესო ნიმუშები საკლესიო მჭერმეტყველებისა და რა მოხდა, რომ მე-XIX-ე საუკუნეში სრულიად გაჭქრა ეს გვარი სალიტერატურო ნაწარმოებისა.

I

როცა მე-XIX-ე საუკუნის სალირიკო პოეზიაზედა ვლახარანობთ, უზირველეს ყოვლისა უნდა განვსაზღვროთ თვისება რომანტიკულის პოეზიისა, რომელიც მჭიდროდ შეკავშირებულია ამ ხანის პოეზიასთან, და გამოვარკვიოთ, რა გავლენათა და გარემოებათა შემწეობით აღმოცენდა იგი ამ დროში. ამ გარემოებათა გამოარკვევა კი შეუძლებელია, თუ არ განვიხილეთ საზოგადო მიმართულება ეპოქისა, მისი ლიტერატურისა, ფილოსოფიისა და საპოლიტიკო მოძღვრებისა. ეს საზოგადო მიმართულება არის ინდივიდუალიზმი და ეს ინდივიდუალიზმი კი ის ნადაგია, რომელზედაც აყვავდება რომანტიკული პოეზია. ამ პოეზიის ფორმად ლირიკა იყო. გაკარჩიოთ

ცალკე ეს სამი ტერმინი: ლირიზმი, ინდივიდუალიზმი და რომანტიზმი.

ლირიზმი არის ის ენაში სალიტერატურო ნაწარმოებისა, პოეზიისა, რომელსაც საგნადა აქვს პირად გრძნობათა გამოხატვა; ჩვენის თვით უსაიდუმლოების სულიერის მისწრაფებას გამოაშვარავს. რასაკვირველია, ჭმომირისის ეპოპეასა და შექსპირის დრამებშია ცი შესჯდებით ხანდისხან პირად გრძნობათა გამოხატვისა, მაგრამ სალირიო პოეზიას ის განსაკავება აქვს, რომ მთლად ერთიანად პირადის გრძნობით არის გამოსკვალულია. ამას გარდა, ეს ერთადერთი გვარია ლიტერატურაში, რომლის შემწეობითაც შეგიძლიანთ აკტორის სრული ფისიოლოგია შეიგნოთ, მამინ რომელსაც კერც ჭმომირისის ეპოპეა და კერც შექსპირის დრამები კერც ასურათებენ საკმაოდ აკტორას სულიერს არსებასა. აქედან ის კი არ შეიძლება დაკავკვანთ, რომ სალირიო პოეზიის აკტორს მარტო ერთი სურვილი ჭჭნდეს: თავისი ტანჯვისა და სისარული, თავისი ბედნიერებისა და უბედურების, კმაყოფილებისა და უკმაყოფილების შეითხველთათვის განიარება. არა, მამინ სომ ეგოისტი იქნებოდა. პირადი გრძნობა მხოლოდ ფისიოლოგიური საფუძველია, ქარგას სსკა გრძნობათა დასასურათებლად. ეს «პროკნებითა» (personnel) ხასიათი სალირიო პოეზიისა არის იმისი მიზეზი, რომ მისი ყვავება შესაძლებელია მხოლოდ მამინ, როცა საზოგადო პოლიტიკაში და ცხოვრებაში განვითარებულა ინდივიდუალიზმი, როცა პირადობა არ არის დაჯახნელი და მიწასთან გასწორებულა, როცა იგი უბრალო ჭაივად არ არის მისხეული. ინდივიდუალიზმი არის სწორედ ეს განთავისუფლება პირადობისა სსკა-და-სსკა მის შემბოტკველ გარემოებათაგან, ინდივიდუალიზმი არის უმაღლესი განკათარება ადამიანის «მე»-სი, მისი პირადობისა. პოლიტიკაში ეს მოკლენა ისარტება Laissez faire, laissez passer-თი (აწადეთა). იგი დაიბადება, როგორც რეაქცია ლუი XIV ისაგან აღიარებულის მოძღვრების L'Etat c'est Moi-ს («სახელმწიფო მე ვარა») წინააღმდეგ. ეს მეფე მარტო თეორიულად არ სურდებოდა ამ პრინციპსა, იგი თსოულობდა, რომ მოქალაქეს ყოველივე თავისა პირადი მოთხოვნილებანი უარყო, მთლად ერთიანად, სმა-ამოუღებლად: თავი შეეწინა

სასოგადოებისა და სასკლამწიფოსთვის, რომელაც ერთი გაცის მიერ იყო განხორციელებული.

საფრანგეთის რევოლუციონარული იყო მთლად ერთიანად უარყოფა ამ პრინციპისა. იგი გამოდიოდა პირადობის მოსარჩლედ, მის დაძვრებად და ამიტომ სასკლამწიფო დესპოტიზმს ომა გამოუცხადდა. მან დასცა «ძველი მართებლობა», გააჭარბებულა ეს პრინციპიცა, მაგრამ არ გასულა დიდი ხანი და თვით შეიქმნა, თუ თეორიულად არა, პრაქტიკულად მაინც, ამგვარივე პრინციპის თაყვანის-მცემელი. ტერორიზმი, თუ უარესი არა, ძველ დესპოტიზმზე უკეთესი აღარ ყოფილა. გადის ხანი და ტერორიზმს, ხალხის დესპოტიზმს, ნაპოლეონის სამხედრო დესპოტიზმი სცვლის. მხოლოდ ნაპოლეონის დამარცხების შემდეგ 1820-იან წლებში პრინციპი ინდივიდუალიზმისა ისევ გამოჩნდება და კიდევ იმოსება ძველ-გამძვრებით, როგორც ლიტერატურაში, ისე თეატრალურებაში, როგორც პოლიტიკაში, ისე ცხოვრებაში.

ინდივიდუალიზმის აღმოჩენებას სასოგადო ცხოვრებაში მოჰყვება ინდივიდუალური ლიტერატურის დაჩრება. ამ მიმართებას ლიტერატურაში სხვა ხელის შეწყობი გარემოებანიც დაჰყვება თანა. მათ შორის პირველი ადგილი უკავია უცხოეთის ლიტერატურის ორის უდიდებულესის წარმომადგენლის (გეტესა და ბაირონის) წარმომავლის გაცნობასა და მათ გავლენას სასოგადოებასა და მწერლებზე. ამას ზედ დაურთეთ გავლენა გერმანულად თეატრალურებისა, განსაკუთრებით კანტისა და ფიხტეს ნაწერებისა.

რად არის რომანტიზმი? ისეთი მწერალი არ ყოფილა, რომ რომანტიზმის მნიშვნელობის თავისებური განსაზღვრა არ ეცადინოს, მაგრამ ყველა განსაზღვრა ცალმხრივი იყო. სოკოერტის აზრით, რომანტიზმი არის კლასიციზმის წინააღმდეგი რეაქცია; იგი არის უარის ყოფა უკულისაკე იმ სალიტერატურო კანონისა, რომელიც კლასიციკლის მიერ იყო სავალდებულოდ ცნობილი; მისი თვისება სხვადა-სხვა სალიტერატურო თეორიების ერთმანეთში არეკ-დაარეკაა. სოკოერტის აზრით, რომანტიკული ლიტერატურის განსაკუთრებული აზრი და საწადელი უცხოელთა და ძველ საშუალო-საუჩუროების სამშობლო ლიტერატურის მიხატვაა; მისი ერთი უპირველესი პრინციპ-

თავანი ბუნებისა და ტიპების აღწერაში «ადგილობრივის» (coullur locale) დაცვა. მაგრამ ყველა ეს მსოფლოდ აღრიცხვას იმ საშუალებათა, რომელთაც ხმარობდნენ წარმომადგენლები რომანტიკული ლიტერატურისა თავის უმთავრეს სურვილის მისაღწევად. ეს სურვილი იყო პირუბნების განთავისუფლება ლიტერატურაში. მათ სწადოდათ განეთავისუფლებინათ თავი სალიტერატურო დესპოტიზმისაგან ისე, როგორც განთავისუფლეს თავი საზოლიტიკო დესპოტიზმისაგან. ამიტომ, რაც უწინდელ საკლასიკო ლიტერატურისაგან და მის წარმომადგენელთაგან პრინციპად მიხნეულია, იმას, თუ გინდ კარგინ იყოს, მანც უარსუფენ, რომ უფრო ნათლად დამტკიცონ თავიანთი დამოუკიდებლობა. ასე რომ, „რომანტიზმი არის საზოგადო მოვლენა, რომლის განსაკუთრებული თვისებაა ინდივიდუალიზმისაკენ მისწრაფება“.

სალირიკო პოეზია იწყობა მსოფლოდ მე-XIX-ე საუკუნეში, იმიტომ რომ სალირიკო პოეზია არა ქვეყნი იმ პოეზიასა, რომელიც საშუალო საუკუნეებში ტრუბადურების შექმნილია. იმ პოეზიასა და ლამარტინისა და ჰიუგოს პოეზიას შუა ისეთივე განსხვავებაა, როგორც საშუალო საუკუნეების მასტრებიებსა და კორნელისა და რასინის დრამებს შორის. იმიტომ ლამარტიკი მსოფლოდ მე-XIX-ე საუკუნის სალირიკო პოეზიასე შეიძლება. თვით განსაზღვრავ ამ პოეზიისა გვიმნივეს, რომ ამგვარი პოეზიის განვითარება მე-XVII-სა და მე-XVIII-ე საუკუნეებში შეუძლებელია იყო. ლუი XIV-ეს დროის საზოგადოებაში არა თუ ხმას კერ ამოიღებდი, თუ არ გიბრძინებდნენ, არამედ, რომ გაკებდნა და თავისებური აზრი წარმოგეტქვა, მიწვალულად, ერეტიკოსად ჩავთვლიდნენ. ერეტიკოსია ის, კისაც თავისი აზრი აქვს, ამბობს ბოსსუეტი. მაშინდელ ცხოვრების დედა-აზრა საზოგადოებრივობაა (sociabilité); გადაჭარბებული ოპანიანობა; იქ ინდივიდუალიზმს ადგილი არა აქვს. ყველაფერში მიმბამკელობაა გამეუბნულ-განვითარებული, მაგრამ მიმბამკელობა «უმადლესისა» უმადლესისაგან. მიხვრა-მოხვრასა, სიარულსა და ლამარტიკას, ყოველსავე ამას ტონი სუვიდან ეძლევა. ყოველს სიუერაში ნიმუხად, მოდელად «უმადლესი» არის მიხნეული და ვაი იმის ბრალი, კინც ამ მოდელს გვერდს აუქმევს, იგი პირუტყვთა თანა

შეიტყუება, ჭკუასე შემტყუება, უცნაური კაცია. ღრიგინა-
ლობა დანაშაულებად ითვლება. შეგიძლიან მხოლოდ იმსჯედ გაი-
ცინო, რაც სასწილად არის აღიარებული; არ შეგიძლიან იტი-
რო, თუ მიხვნი შენის ცრემლებისა ეგელს არ ატირებს; აგრედ-
ვე სასტიკად არის განსაზღვრული, თუ რანაირად უნდა გაიცინო,
ან რანაირად იტირო, რანაირად უნდა გაჟავროდო, ან რანაირად დას-
ტებო.

რასაკვირველია, ამ სანში სალირიკო ზოეზია არ შეიძლება და
განკითხარებულიყო; პირიქით, თუ ვი რაიმე კვალი არსებობდა ამ
ზოეზიისა, ისიც მოისპო. გაანა პირად გრძნობათა გამოთქმა და
გამოსატყავ მიუწილებელი საჭიროებას კაცისათვის, რადგანაც «სა-
ლირიკო ინსტიქტი» თან-დაყოლილი აქვს კაცსა და მისი დავა-
ყოფილება; საჭიროა; ამიტომ მაშინ ისეთს ფორმებს ლიტერატუ-
რისას ქებნდა ადგილი, რომელიც დროსაც შეეფერებოდა, და ასე
თუ ისე მწერლის «სალირიკო ინსტიქტსაც» აკმაყოფილებდა. ერთად-
ერთი ფორმა, რომელშიც შესაძლო იყო მაშინ რაიმე პიროვნების
გამოჩენა მისი სიმშატითა და ანტიშატით, იყო საეკლესიო მჭერ-
მეტყუელება, რომლის უდიდებულესი წარმომადგენელია ბოსსუეტი.
ეს განკრება ამტიკებს დიადს განონს ბუნებრივის შერჩევისას:
სტოტსლობს და ბოგნობს ის კვანი სალიტერატურო ნაწარმოე-
ბისა, რომელსაც უფრო ვარგად იშენებს დრო-ყაში, მისი მოთხო-
ნილება. სალირიკო ზოეზიის ადგილი დიკავა მაშინ მისმა მასლო-
ბელმა, მონათესავე კვარმა—საეკლესიო მჭერმეტყუელებამ. მან გაი-
მარჯვა «ცხოვრებისათვის ჭიდილში». რადგან ამ სალიტერატურო
ფორმით უფრო ადგილი იყო პირადობის დაფარვა, «მეა-ს არ გა-
მოჩენა, ამიტომ ეს კვანი უფრო შეჩნა ცხოვრებას სელში.

დაჭებრა თუ არა სასოგადობას რეკოლიფციის ქარმა, ღირი-
კაც განხდა და ჟან ჟაკ რუსოს ნაწერებში უკვე ვამხევეთ პირველს
კვალს ღირიკისას. მის «ელარიზში» ჭხედავთ სალირიკო ლექსებს,
რომელიც პროზად არის დაწერილი. თავისის «ადსარებაში» იგი ნამ-
დვილი ღირიკოსია: ნიდავ იმასა ცდილობს თავისი პირადი გრძნო-
ბანი დაკვიყნოს თვალ-წინ, მუდმივ თავისს თავსედა ფიქრობს; გატა-
ცებულია თვისის პიროვნებით, ხან თავისას სტუმს, ხან აკვირებს

მისი თვისებანი, ხან ებრძლება და ეს სომ უმთავრესი თვისებაა საღირსო პოეზიისა. დარდი არა აქვს რიგისა და წესისა; ორიგინალობა, თავისებურება დანაშაულებად კი არა, საუკეთესო თავიებად მიაჩნია. თუ ბოსნიელი თავის დადასტურებსა და გონებას იმას ახმაობდა, რომ თავისს მოძღვრება-ქადაგებაში შიდადი, თავისებური არა წამოცდებოდა-რც, რუსთა თავისს გაქვენილებასა და სიბინძურესად კი არა ჰქმნიდა, და არა თუ არა ჰქმნიდა, არამედ განსაკუთრებულის სიამოვნებით აცხადებს საქვეყნოდ. მის ნაწერებში ვხვდებით იმასაც კი, რაც ბოლოს პოეტ-ლარიკოსებს ავადიყოფობდა და დაეჭვებოდა. რუსოს ძლიერ უწუბდა სულს საღირსო თსუ-ლებათა წყნარება თვით მისი შიდადი თვისებანი: მისი სულით ავადიყოფობა, მისი მეტის-მეტი თავ-მოყვარება, მედიდობა, გულ-ძვირება და გადაჭარბებული გრძობაურება. მხოლოდ ლექსები არ დაუწერია, იმატომ რომ, როგორც სხვა სფეროში, ისე ლიტერატურაში, ხასტიანობით არა კეთდება-რც, არამედ ყოველივე რაზე და წესზედ მიდის. რუსოს ნაწარმოები არის მხოლოდ ბუდე ღირსებისა, მისათა თსუ-ლებათა ღირსება მხოლოდ თესლია. მის ნაწერებს შუა ადგილი უჭირავს საკლესიო მწერმეტიყველებსა და საღირსო პოეზიას შორის. მისი ნაწერები ბოსნიელის ქადაგების გარდაცვლია, რადგან აქ უფრო ნათლად არის შიდადი გონობისა გამოხატული, და თანაც, როგორც იუარებით, ისე შინაარსით, წინამორბედა მხოლოდ ლამარტინისა და ჰიუგოს პოეზიისა.

რუსოს იდილოსოვანც შიდადობას ესაჩნლება, თსუ-ლებს სასოგადობის მიერ დადებულ უღლისაგან მის განთავისუფლებას. ბუნებას დაემოწინდეთო, კვიქადაგებს რუსო, რადგან იგი დედას კეთილი და მზარსკელი და მხოლოდ სასოგადობას დანაშაული ხეისს გარყვანაო. ჩვენ უეფანსი ბუნებამ კეთილ და გონიერ არსებად დაგებადა, სოლო სასოგადობამ გაგვრყენა და მოგვიხლო ყოველი კეთილიო. შეიძლება აქ ბეჭდი რამ იყოს არა-მეტნიერული და მეტნიერების წინააღმდეგი, მაგრამ რუსოს შროტესტი მაშინდელ სასოგადობის წინააღმდეგ დიდი საქმე იყო და დიდი შედეგაც მოჭყვანა შროტესტს. ამნაირად რუსო, ერთის მხრით, ცდალობდა განთავისუფლებას სასოგადობისა და სასულემწიფოსაგან შროტელი შიდადობა, მიეცა მისთვის რწმუნება და იმედი თვისის უსაზღვრო

შალისა, ხაუგურებისა, რომ ის არ არის უფროსტრიალა ვინაჲ ქვეყნისა, და მეორეს მხრით, მისინდელ საზოგადოების ვარყენილებსა და გათხსნილებსა ებრძოდა. ტოლსტოის მოძღვრება მხოლოდ მიხატვას რუსოსი, და თუ რაიმე მნიშვნელობა კიდეუ აქვს ამ მოძღვრებას, აქვს იმიტომ, რომ ესლანდელი საზოგადოებას მღიერ დაშორდა იდეალით მოსილ კაცობრიობას. მაგრამ რუსოსაგან ნასესხებს ტოლსტოის მოძღვრებას ესლანდის აქვს აღარც ის ძალა და აღარც ის მნიშვნელობა, რაც სის წლის წინად ჰქონდა მის ორიგინალსა, იმიტომ რომ ტოლსტოი პინოკუნიების განკითხრებისა და განთავისუფლებისათვის ძალიან ცოტასა ფიქრობს; ხოლო თუ რაიმე კვალი პრეტესტისა მოიპოება მის მოძღვრებაში, ამასაც თვით მისი უძღვესი პრინციპი «არა წინააღუდეგ ბოროტისა» არღვევს, მნიშვნელობას უგარგავს, ახათილებს. ამას გარდაც, ყოველი დიკველებული და დაუხატული იარაღი მოკვებულია იმ ძალსა, რომელიც სიასლის დროსა ჰქონდა.

რუსოს ფილოსოფიას კადეუ სსკა მნიშვნელობა ჰქონდა ლიტერატურისათვის. მან შემოიღო საფრანგეთის მწერლობაში ბუნების აღწერა, რომელსაც საკლასიკო დრამებისა და სიუჟეტისი მტერ-მეტყველებსაში, რასაკვირველად, ადგილი არა ჰქონდა. რუსო განსაკუთრებულის სიუჟეტითა და თანატომობით აღგვიწერს, ასუღ-დგმელებს ბუნებასა და ამ მხრით სრულად სასლა ელიმენტი შეაქვს ლიტერატურასაში.

რუსოს გაუქვან საფრანგეთის ლიტერატურასე უსასღვრად, შეუდარებელი და განსაზღვარი. რუსო განსლდათ ერთი იმ გენიოსთაგანი, რომელნიც თვით შექქმინან ხოლო გარემოებათა, რომელნიც მათი მოქმედებისათვის საჭირო და სასეიროა, თვით დაამსხვრევენ და მოსპობენ ხოლო იმ კითხრებასა, რომელიც მათ სელს უგრავს. რუსომ მისცა დასაწყისი სალიბერო პოეზიასა, მაგრამ თან მოამხდა ის გარემოებანიცა, ურომლისოდაც მხელი იყო ლირიკის განკითხრება. სსკა რომ არა ვთქვათ-არა, თვით რეკლამიუზის გამომწვეველ მიზნითა შორის რუსოს მოღვაწეობას ერთი უპირველესი ადგილთაგანა უჭირავს და რეკლამიუზამ სომ, როგორცა ვთქვით, თუ ის კითხრება ვერ შექქმნა, რომელიც ჰქველის სალიბერო პოეზიის აყო-

კავებასა, ის დაბრკოლებანი მწინდ მისზე, რომელთა მიზეზითაც მისი აღმოცენება შეუძლებელი იყო. «კი ნუ გაგვიკვირდებათ, ამბობს ზემოსწებული ჰეტორი, რომ მე ევოლუციის მომსრულებს ვხეშულობ და ერთს კაცს, მის პირადობას ესოდენს მნიშვნელობას ვაძლევო. კეთილ-ინებეთ და მომისმინეთ, ბატონებო! ¹⁾ და რეინის წინამორბედნი ²⁾ გვართა სხვა-და-სხვაობასა ჭსნისდნენ ცვლილებებისა, ანუ ტრანსფორმაციის პრინციპითა და ამ ცვლილების მიზეზს კი ეძიებდნენ ვარჯიშს ვარჯიშობათა შორის, აწერდნენ მკვ. ჭაერის, ანუ მიწა-წყლის ზედ-მოქმედებასა, და მომენტისა, ანუ წრის (ის. «ივერია» 165, 166. 94 წ.) ზედ-გავლენას. სოფლად რეინის შრომა, მისი გენის დავალი კი ის არის, რომ ტრანსფორმაციის მიზეზსა ჭსნავს თვით გვართა შინაგან ვარჯიშობათა შორის, რომელთა ზედ-გავლენით ამა თუ იმ გვარს უზნდება რაიმე სისარგებლო და ცნობიერების ჭიდილისათვის» მოსახმარი ივისება. ამ სახლის თვისების განხილვას მან უწოდა „ბუნებრივი შერჩევა“ (selection naturelle)... როგორც ბუნებაში, ბატონებო, ისე ისტორიასა და ლიტერატურაში, ანუ რომელსავე სელონებაში ეს სახლი თვისების განხილვას აწარმოებს ცვლილებასა. ისტორიასა და ლიტერატურაში ამ სახლის ცვლილების დამწყობად ინდივიდუუმი, კაცის პირადობა გამოდის. გამომდებს თუ არა ეს გმირი, თვისდა სისარგებლოდ შესწავლის ვარჯიშობათა, წრისა და მომენტის ზედ-გავლენასა... პირადობის მნიშვნელობა და ძალა, სხასს, კი არ ასურსტებს ევოლუციის ჭიბრატეზასა, უფრო სრულ-ჭყოფს... კი არ არღვივს, პირაქით, ამ მხრით შექმნას ჭფენს, ჯითარებს და ამტკიცებს».

რუსოს მიმბაძველად და მოწაფედ ლიტერატურაში უნდა აღვაჩინოთ ბერნანდენ დე სენ-პიერი, ჰეტორი აზოლისა და ვირჟინიასი. ამით ის კი არ გვინდა ვთქვათ, რომ უკველივს სახლი, რაც რუსომ შემოიღო ლიტერატურაში, ბერნანდენ სენ-პიერმა განაგრძო. არა, იგი მსოფლო ერთში იყო რუსოს მიმდევარი, იმაში, რომ იმანაც ბუნების დღევრას მიჭყო სული და მრავალი ძვირფასი ფურცელი შესძინა ფრანგულს ლიტერატურასა. ბუნების აღწერა

¹⁾ შარშან სობობანში წაკითხული ლექციები ახლა წიგნებად დაიბეჭდა.

²⁾ ჟოურნა სენტ-ილერი და ლამარკი.

ქვა-გულისედა. რუსო ბუნებას აღვიწერთ, მაგრამ თავის დაღე-
ში გაცის გრძნობას არ ამოკებს თავის დაღვიწილობას, უხეხებს
მუდამ მათს ურთიერთს სედ-გაკლენასა, ხოლო ბერნანდენ და სენ-
პიერს კი ბუნება უყვარს თვით ბუნებისათვის. ბერნანდენ და სენ-
პიერი ნამდვილი პიესაეისტია. რუსო ერთი კალმის მოსმით და-
გის: ტავთ საზოგადო სურათსა, ეს კი სურათის ყოველ წიკრილმანს
ძისდეგს და, ასე გგონიათ, მიკროსკოპით აღვუჩინებდი, ფოთლების
და ყვავილების წიკრილ ძაფებსაც კი ეძიებს, რომ აუწერელი არ და-
ჩნეს. ჭოლჯანდიელი მსატყარი გგონებათ. რუსოს აღწერას აქვს
რადაც ანტრატული სისათი, განყენებულისა და, ცოტა არ იყოს,
ბუნდია. ბერნანდენ და სენ-პიერის აღწერა კი კონკრეტულია და ყვე-
ლასათვის ადვილი წარმოსადგენი. ამ ორს სხვა-და-სხვა ნაირს ბუ-
ნების აღწერასა, ამ ორს სხვა-და-სხვა ნაირს შესედელებსა ბუნე-
ბასედე შეტობრიანი აერთიანებს თავისს ნაწერებში და გადავტ შე-
სანიშნავს ნაყოფს გამოადებინებს.

ლამარტინასა, ჭოგოსა და დევინის პოეზიაში, თვით ფლო-
პერის ნაწერებშიაც ჭინასავთ მსატობრანის თსურლებათა უეჭველს
გაკლენასა და სწორედ იმავე ბუნების აღწერაში. მსატობრანმა შე-
ერთა რაც კი რამ იყო საღარიგო რუსოს ბუნების აღწერილობაში
და რაც კი რამ იყო სამსატყრო სინამდვილე ბერნანდენ და სენ-პი-
ერის-მიერ ბუნების დასურათებაში. ამიტომ იმას ბუნებას გრძნობა
უფრო ღრმია. ამასთან პირველად მან შეუერთა ბუნებას ადამიანი,
თითქმის შედეულად ერთად, შეუკავშირა ერთმანეთს. პირველად მან
აღნიშნა ის საიდუმლო ურთიერთობა, რომელიც არსებობს გაცსა
და ბუნებას შუა. სწორედ ეს საიდუმლოება არის პოეზიის უპირ-
ველესი საფუძველი, მისი უპირველესი ელემენტი. გარდა ამასა მს-
ატობრანის თსურლება, რომელიც ცნობილია და რომელსაც ეწო-
დება «გენია ქრისტიანობასა», იყო XVIII საუგ. რაციონალისტურ-
რის იდეების წინააღმდეგი რეაქციის მომასწავებელი. ამ თსურლებამ
განადგობა მიუყვებელი საწმინებობები გრძნობა და ამხარად მის-
ცა, ასე უკვდა ვთქვამთ, განუთავისუფლა პოეზიას დიდი ხნის და-
გუბებელი წყარო. «საღარიგო პოეზიის ერთი უმთავრესი საგნია
ის, რაც არის გარეშე წუთი-სოფლასა, წუთიერებისა; პოეზიის მო-

ნააწიის ის, რაც სხვა რამეს გვითვალისწინებს კიდევ და არა მარტო ჩვენს მომავლადეს ბუნებასა, ის, რაც არის ჩვენი უმნიშვნელო წუთიერი ცხოვრების გარეშე, რაც სდებს ფასს, აძლევს აქაურს ცხოვრებას აზრსა და მნიშვნელობას. ყოველივე ესე კი საწმენკობის უმთავრესი სიგანია, სულ ერთია ბუდიზმს უწოდებთ ამ საწმენკობას, ქრისტიანობას, თუ სხვა რომელსამე სხეულსა. შატობრინმა თვისის ნაწერებით მარტო საწმენკობა კი არა, ჰოეზიაც აღადგინა. შატობრინი რუსოს მოწაივე იყო მით, რომ რეგორც რუსომ, ისე შატობრინმა თვისის თეოლოგიით პირადობას მისცა ფართო გზა და შეძლება თავის თავსე თეორიას; უჩვენა მაგალითი და მისწია თეორიის ისეთ მწვავე სიგნების გამო, რომელიც მარტო მის პირადს გრძნობას შეესებოდა, რომელსაც მის პირადობასთან რაიმე დამოკიდებულება ჰქონდა; მის მარტო კაცის ყურადღება შინაგანს ცხოვრებას, სულეირს ტანჯვასა და სიხარულსა.

შატობრინმა შეატანა ლიტერატურაში ეგრედ წოდებული «ადგილობრივი ფერი». ტყუილად ნურაგინ იფიქრებს, რომ თუ საშუალო საუკუნის ცხოვრების შესახებ რომანსა სწერს, შეიძლება სრულის სინამდვილით აღწეროს წარსული ყოფა-ცხოვრება, წესრიგი, ჩნე-ჩვეულება. ჩვენთვის შეუძლებელია სრულის სინამდვილით წარმოვიდგინოთ და აღწეროთ მისინდებების მიხარა-მოხარა, მათი ენა და კილო ლაზარაქისა, შექმლით მათის რათისა და ბალების დასურათება მათემატიკურის სისწორით: აუცილებლად ჩვენი პირადი გრძნობა დაურთავს ზედ ყოველსავე მას. ჩვენ არ ძალგვიძლია ცოტად თუ ბევრად ესლანდებობისა სთავალებით არ გუტქიროთ წარსულსა. ეს იქნებ მეტნიერებს შექმლით, მაგრამ მკლანია იმათად გაუჭირდეთ. ამიტომ სრულიად საჭირო არ არის იმისედ დავა, შატობრინი ნამდვილად სწერდა ამერიკელებსა და არაბებს თუ არა; საჭიროა მხოლოდ, რომ მისი ამერიკელები, ცოტათიდ არის მინდ, წაგავდნენ სამდვილს ამერიკელებს და უფრო კი ის არის საჭირო, რომ იმისი ამერიკელი განიჩნოდეს იმისავე ბერძნისეგან, მისი რომელი მისი ფრანგისეგან. მხოლოდ ამნაირად უნდა გვესმოდეს «ადგილობრივი ფერი» და, თუ ასე გავიგებთ, შატობრინი მის შემქნელად უნდა გინათი, რასაკვირველია, ფრანგულს ლიტერატურაში.

II

1820-იანს წლებში, როგორც ლიტერატურული, ისე საზოგადოებრივი ნიადაგი სრულიად მზად იყო საღირსიკო ჰოეისათვის. პირველი ჰოეტი ამ ხანში ლამარტინი არის. უკანასკნელი დღე-ნი ლამარტინის სიტყვებისა უძიძისი დღე-ნი იყო მისთვის. ეგელსსაგან უფროდღებოდ იყო დატოვებული, «ეგელსსაგან უარ-ყოფილი» იყო; თითქმის უნიღბებოდა ბურჟუაზიის საზოგადოებას. მხოლოდ მოკვლევები მივიღონ მის სანსაგად. და იმ კაცს, რომელსაც ერთს დროს საფრანგეთის ბედ-იღბლის სადავე უჭარა სელში და თავისს ნებასუდ განაგებდა თავისის ქვეყნის საქმებს, თავისი საოჯასო საქმეები გერ მოეწყო. სოლო საზოგადოებისაგან კი ნამეტანი სისასტიკეა და გულ-გრილობა, ასეთი კაცი ცოცხალი იყოს და უფროდღებს კი არაგინ აქტეგდეს. შედგომს კის თავს არ არის და, რასაკვირველსა, იმასაც მიუძღოდა, მაგრამ ყოველთვის მანტკეთილ-შობილი, სულ-გრძელი, თავის-უფლების მოყვარე და დიდებთ მოსილი იყო. ცოდვა იყო ზიზღით უფრება იმისი... გარდა ამისა, არავის არ შეუძლიან სთქვას, რომ იგი არ იყო ერთი იმ საუკეთესო ორატორთაგანი, რომელნაც ამშვენებდნენ საფრანგეთის ტრიბუნასა. შეიძლება გვყავდა იმასუდ უფრო დასულოვნებული, უფრო ორიგინალი ჰოეტები, მაგრამ თავისს დღეში კი არ გუყოლია იმასუდ უფრო პოეტი, რადგან, თუ კი რამ არის ჰოეისაში უმაღლესი და უმშვენირესი, თუ კი რამ წარმოუდგენია კაცს ჰოეისაში იდეალური, ესე ყოველგე ლამარტინისა განსაოცრიგა თავისს ლექსებში. ამ სიამღღებდე მიაღწია მან ძალა-დაუტანებლიკ, ბუნებრიგად, მხოლოდ თავისის ინსტრუქტის, ანუ თავისის არსების შინაგანის კანონების ზედ-მოჭმელების შემწეობით. ასე მიდის თავისის გზით მხოლოდ დიდი მდინარე, მიდის წყნარად, მდორედ და ერთვის ზღვას». (გვ. 109 ტ. I) ამიტომაც მისმა პირველმა ლექსებმა (Méditations 1820 წ.) აღტაცებასა და განცვიფრებაში მოიყვანა საზოგადოება. ამას მიზენი არ იყო არც ლექსის სიასლე, არც ლექსთ-წყობილებისა და რითმის ორიგინალობა. არა, შესანიშნავი

აქ ის დიდებულა ზე-შთავრუნება, რომლის ნაყოფიც იყო მისი ლექსები. «თავისს დღეშა არც ერთს შოკეტს არა ჭქონის თვალი უფრო ნათლად მსდგეელი და უნარი ვათვალისწინებისა უფრო ძლიერი და ჩინებულა» (ტვ. 117. ტ. I). მისი განსაკუთრებული თვისება ის იყო, რომ კერ ამხსნედა უგვანოსა და გუჯგარულსა, კრიდებოდა სიბინძურისა, საზინდარისა, საწერალისა და დასაცინებელსა, არა იყოს ამკვარს არ შეეძლო მიექცია მისი უურადლება. არც კი ჭგონია, თუ არსებობს სიბინძურე, მხოლოდ ხანდისხან მოუერავს ყური, რომ არის მკვანაირი რაღაც ქვეყნად. მასი სამეფო ცას იქით არას, დედამიწაზე სული ესუთება და მხოლოდ ცას საღრმეში ითქვამს თავისუფლად სულსა. დედამიწას მხოლოდ ხანდისხან თუ წაგვერება უცაბედად, როგორც მფრანავი ანგელოზი თავისის ფრთით, და მამინე დაუბრუნდება თავისს სამეფოელსა, სადაც არ ესმის ტირალი და ღრტენა კბილთა და, თუ ესმის რამე სმა ქვეყნისა, იმდენად გაჭეროვნებული, რომ მის ნაზისა და ანგლოზთა გალობას მიჩვეულ სმენასაც კი არ აწესებს, არ ესამეშება. მართალია, ამნაირად ცხოვრების სინამდვილე თავის იყოსა ჭკარგავს მის ნაწერებში, მაგრამ არა იყოს არ აგებს ამით, პირიქით, მშვენიერის, დიდებულის, სპეტაკის სამოსლით იმოსება. საუბედუროდ, ჩვენ კერ მოკაყანთ კერც ერთს მაგალათს არა თუ დამატონას ლექსებისას, კერც სსკებისას, რადგან მათი თარგმანი ჩვენს ენაზედ არა გვაჭკს და პრესად გადმოცემას კერ გაუბედავთ, კერ ვიტყვირებთ.

ღამარტინას ლექსებისა გარჩევის დროს ბრუნეტაერი შეესება ერთს საკითხავსა, რომელიც არც ჩვენ შეგვიძლიან უუფრადლებოდ დაეტოკოთ.

და შეადგენს საუკეთესო საგანსა, ტემასა, ასე ვოქათ, საღირიგო შოკეზიასის? შოლიტაკური თავისუფლება, ანა-და პატრიოტიზმი არ შეადგენს დაუღველს წყაროს საღირიგო შოკეზიასისთვისა, ამბობს აკტორი, იმატომ რომ სსკ-და-სსკვ ნაირად ამ ახრების გაცება შეუძლებელია. ისტორიის რომელსამე სანაში თავისუფლებაცა და პატრიოტიზმიც ყველას ერთნაირად ესმის. ამას თუ იმ სანაში მხოლოდ ერთი დედა-აზრი ტრიალებს სამომოდლოს განთავისუფლებისა, თუ პოლიტიკური თავისუფლების შესახებ; სსკვ

ყველა ვი ამ დედა-აზრის გადაგვარებას, მასი კონტრაფაქცია, ყალბი და ცრუ წარმოდგენას ამ აზრისა. ამიტომ ის თითქმის ყველას ერთნაირად ესმის და ლექსნი ამგვარის შინააზრით ერთგვარი გამოდის. ავტორი სრულიადაც არ უაზრუფის მას, რომ მიშვენნიერი პატრიოტული ლექსები მოიპოვება მსოფლიო ლატერატურაში, მაგრამ პატრიოტიზმი ღარიბ წყაროდ მანჩინა მსოფლიდ; ამ წყაროთი ბეჭის არ შეუძლიან სარგებლობაო. საუკეთესო ტემები სალირიკო ლექსებისა ისეთი საგნებია, რომლებზედაც უნელს შეუძლიან თავისებური აზრი იქონიოს და რომლების შესასებ მართლაც ორ კაცს ერთნაირა აზრა არა აქვს. პატრიოტული აზრი ერთობ ნათელი და გასაგებია, აქ ოცნებას ადგილი არა აქვს, სალირიკო ლექსებისათვის ვი საჭიროა ისეთი ტემა, რომელადაც, ცოტა არ იყოს, საიდუმლოებით მოცულაა, ბუნდოვანია და რომელიც უფრო იწვევს პოეტის ცნობის-მოუგარებლასა, აი, მაგალითად, სიყვარული.

თითქმის ყველას თავისებურად ესმის ეს გრძნობა: ერთსა ჭკონია, რომ ეს მსოფლიდ სკენი მსეცური გრძნობას დაკავშირებულია სურვილით, რომ მსოფლიდ ერთი წუთის თავის-შესაქცევად არის მოგონილი, ერთი ორი საათის დროს-გასატარებლად არის კარგი, მეტი კი მოსაწყენია. ასეთი აზრისაა სიყვარულიც ანაკრონისი, ჭკონიცო, ბერანსე. ზოგს, მიუსისესი და დე-ვიანას არ იყოს, მანჩინათ იგი «ღმიერთთა და კაცთა ტირანად», საშანელ, მაგრამ თანაც ლანეტარო რამედ, სიცოცხლის მომწამლველ და მასსავე მომკვადოვებულად. ალ. ჭანტავამე არ ამბობს: «თუ ის (სიყვარული) ვნების მიზეზია, ზსენაც არ მისვან გვეძლეკის?» ზოგიერთს სიყვარული მანჩინა იდუადად, რომელადაც «გვამაღლებს», რომელადაც გვამლეკს ძალსა და ღონეს გვიორკვეცებს, გვამაღლებს, ათასნაირ გმიარულსა და თავ-განწირულს მოქმედებს გვაკისრებინებს, მრავალს დიდებულს აზრს ჩაკენსერგავს. მათ სიყვარული «უკვდავ გრძნობად» მანჩინათ, რომელთა «გამოთქმა მოკვდავისა ენას არ ძალუძს». მათ გრძნობას «ვერ დასდვან კაცთა სსახელი». ეს ის გრძნობაა, რომელმაც «სულსა მოჭბურა ცის ნიჭნი ქვეყნად და თავას მეობად ჭქმნა იგი მგონინად!» იგი ღვთაებას, რომელსაც მგონანი ამ დიდებულს მსსკეობლს შესწირავს:

„შევიშრობ ცრემლსა, კირთ მანელებელს,
 „გულსა დავიწვავ დასანაცრებელს,
 და მისსა ფერფლსა, ვითა საკმეველს,
 „შევისწირავ სატრფოს, ჩემსა სალოცველს!

მე მგონია, საჭირო არ არის იმის გასსენება, რომ ეს მგონიანი ნ. ბარათაშვილია. ამნაირად ესმის ეს გრძნობა პეტრარკას და დასტეს. ხანდასხან სიყვარული გარდააქვით სოღმე «შეკმნილიდან» «შემოქმედზე» და მასინ იგი ეკონსტანციად გარდაქმნება. ამ სიყვარულით შემოქმედისადმი ცნობილნი არიან წმინდა ტერეზია და წმინდა ფრანსუა დასსიი.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ჩვენს ღირიკოსებსაც სიყვარული სულეირიდან უსულოზე გადააქვით, მაგრამ უფრო კონკრეტულზე და ამიტომ უფრო საგრძნობი და გასაკებია. არ ვიცი, ზოგიერთი ლექსი თ. აკაკი წერეთლისა, ამ საუკეთესო პოეტისა ჩვენს ცნობადს ღირიკოსთა შორის (მე სასეში მისი პატარა ლექსები მაქვს), და ან ზოგიერთი ლექსი ჭავჭავაძისა რით ჩამოუკარდება, მეტი რომ არა ვთქვამთ, მსოფლიო ლიტერატურის შესანიშნავს ლექსებსა ამავე საგანსზე? იგინი ამ დიდ სულეირს, ამ ერთს დიდ არსებას, ისეთის ენით ელაზაჩაებინს, თითქო ნამდვილი, გულ-წარმოტანი და მომხიბლველი სატრფო უსსდეთ გვერდით. რა შეედრება მათ ტანჯვასა, მათ სასოწარკვეთილებასა, მათ სეკდასა, როცა ჭხედვენ, რომ მათი სიყვარული სსკას ეაღერსება და მათ ზედაც არ შეჭსედავს ხოღმე! რომელი პოეტის სეკდას ჩამოუკარდება, თუ არ აჯობებს, თ. აკაკი წერეთლის სეკდა მის «დამართ აღმართა»-ში, როცა მისი სიყვარული გულგრილად მიიღებს ყოველსავე მის რჩეასა, მის სეკწინასა, მის კედრებასა და როცა იგი უღიადესი სეკდით მოცულია, დიდებულად თაგ-განწირული და დიდებულად ტანჯული «დაღმართ, დაღმართ დაუეება წამ მალით» და «საუკურად სელ-დაკრეფით განსეკებას» ლამის? მისთვის აქ, ამ ქვეყანაში, რომელმაც ერთი წუთის წინ ისე ეშმაგურად მოხიბლა, «სიცოცხლე აგრძნობია», «სული და გული აუღულა», რომელმაც ერთი წუთის-წინ აღიტაცა ისე, რომ კინაღამ გულში არ ჩაეკრა მასა, ესლა აქ მისი მიმხიბლველი აღარა

დაჩენილანა და მინიჭარის იქ, «სად კლან ბარით, ნიხით, კუბო-
თი და ღოდებით».

ბენი პარტებისათვის სიყვარული არც საქმიანობა, არც მტან-
ჯველი რამეა, რომელსაც წვეკასა და კრულას უძღვნიან; ეს სიყვარული
მათთვის თვით იდეალია, თვით შინაარსია ცხოვრებისა. უმიხოდ
მათი ცხოვრება წარმოუდგენელია, იგინი მისთვის კი ან გამო-
დიან საგმირო სამოქმედოდა და თავის გასაწირადა, რომ თავისის
საყვარლისაგან დაუნის კვირგინა მიიღოს. არა, მათთვის ამ
საყვარელი არსების გულგრილობაა სატანჯველი. მათთვის შეუძლებე-
ლია ამ საყვარელის იმისთანა ადამიანის სულში ყურება, რომელიც
«საწმინდაში შარბათის ასევე», რომელიც კარდებით ეკალში იტყუებს
და რომელიც უშინათ ათბოლს და მუჟ ისარით გულს განუგმირავს.
ამ საყვარლის მისი მომსახურებასაგან დასისა, განსაცდელისაგან
განთავისუფლება მათთვის იდეალიც არის და გსაც ამ იდეალსად
მიმეგანი. მათი ტანჯვა და სისარული მათ არის სასიმიხატაო და
თავისის სატყელო, რომ სრულიად უანგარა. სრულიად არ ემი-
ნებათ, რომ ვითომ უნდოდეთ თავისთი ტანჯვით იკოსტაოს, იმი-
ტომ რომ წრფელის გუდით იტანჯებიან და წრფელს გრძობას
კი კოსტაობისა და პრანსკვისათვის არა სცადიან. შირიქით, ანა
შეჭსედეო, რა სასიანთის სიმტკიცეს იხენს პარტი, რა სტოიკებს
დიდებულებასა ჭხემობს, როცა «საღსში, ძლად ღრუბელს ადარებს»,
«მოწყენით მტერს თავისს თავსედ არ აცინებს», რომ არა სთქვან
ძსედე: «რა რსეარია!» მაგრამ ვინ ჩაისკდავს იქ, მის გულში, ვინ
დაინახავს, რა ტანჯვა და წამება ტრიალებს იქა, რა ემწყსარების
ალია სწავს. დიდებულის ეს ტანჯვა გულმეკედარი ადამიანისა, მით-
უფრო დიდებულად, რომ არც შაკი იკალების მოღრუბლას გამოუ-
წვევია და არც შირადი უბედურების გრძობასა, იმიტომ, რომ ვეი-
ღას ახსოვს თავისი სატკივარა, თუ სატრფოც ჭყავს იმ დროს
მას ცოცხალ-მეკედარი? ეს ტანჯვა ისეთი გრძობისა და სურვილის
გამოწყეულია, რომლის დაკმაყოფილებისა და აღსრულების უიმედო-
ბა ცხოვრებასედეც კი უარს ათქმევებს პარტს:

„და ლმერთს ვვეღრებ, ლმერთო, მომეცი ნება,
რომ მეღირსოს საფლავეში დაძინება.“

„სჯობს, სულ განქრეს კაცი, რადგანც მტვერია!
 „ამ ტანჯვისგან საფლავში დამიფაროს!
 „რომ ამ გულზედ მე მიწა დამეყაროს,
 „ეგვებ მაშინ სატრფომ იქ გაიაროს,
 „ჩემს საფლავზედ ცრემლები დააღვაროს,
 „რომ სხვებმაც სთქვან: „ხედავ, რა მწუხარია!“

მაგრამ იქაც კი, სიიქაოსაც, თავისს საყვარელს კერ გამოჩრ-
 დება, იქაც იმ იმედით მიდის, რომ ოდესმე საყვარელი მის საფლავს
 ცრემლებს დააყრის და თუ ამას თითონ კერ გაივებს, სსკე-
 ბი მაინც დაინსკენ და იტყვიან, ამ კანის ტანჯვამ ტყუილად არ
 გაიარა და ბოლოს მაინც ცრემლმა ცრემლი გამოწვიაო. ან-და შეჭსე-
 დეთ მეორე ზოეტს, რა ხაირის ესით ელანაჩაკება თავისს ქვეყანასა,
 «ჩემო კარგო ქვეყანავ, რასედ მოგიწყენიაო?» ისეთი გულ-უბრყვი-
 ლო, ისეთი წრთველი, გულ-ასდილი და გულ-ამოსკენილი ბასსია,
 რომ გაკვირებთ, რატომ «საყვარელი» არ ჩანსწერა «ქვეყნის» მა-
 გიერადა, განა შეიძლება ასეთის სამდვილის გატაცებით; ასე-
 თის სკედანისა და იმედისა და ნუკემის მომცემის ესით კაცმა
 თავისს სატრფოვსედ ქეტს რისმე მიჭმართოს? რა ტანჯვას ჭკრძნობს
 ეს ზოეტინ, როცა მისი სატრფო «სხვას თავს ეგლის, სხვას ეტრ-
 თვის» და თვით «ვი სწყეკლის დღეს თავის განენისას», «არ იღის,
 რად წავადეს, ვის შესწივლოს, ვის უთსრას, ვინ გაუღებს დას-
 შულს: კარს ბედანს?» მართალი უნდა ვთქვათ, ამ მსართი სკენმა
 ზოეტებს ჩინებული და დიდად შესანიშნავი შექსოვა იტვირთეს
 ორის გრძნობასა, ზატრიოტიზმისა და სიყვარულისა, ერთმანეთს
 შეადუღეს ისე, რომ უცხოსათვის მხელი გასაწიკვია, რომელ გრძნო-
 ბას გვისატავს ავტორი.

დაკუბრუნდეთ ჩვენს საგანსა. ღამარტინს კიდეკ სსკა შესედუ-
 ლება აჭეს სიყვარულსედ. სიყვარულში ღამარტინს, რუსოსი არ
 იყო, დმერთი ეცხადება. საყვარელთა აზრი, სიტყვა, თვალი, ყუ-
 რი სულ იქითკენ არის მიჭრეული, ვინც ჩაუნერგა ეს დიადი და
 დვთაუბრივი გრძნობა. ღამარტინსედ ითქმის, რომ «დმერთი იმი-
 ტომ სწამს, რომ სიყვარული შეუძლია». დაუსრულებელი სიყვარუ-
 ლი არის ის საიდუმლოება, რომელიც მისთვის დამამტვიტებელი
 სანუთია ღვთის არსებისა (L'immortalité).

მეორე ტუმა საღირსიკო ჰოეზიისა არის ბუნება. რასაკვირველია, ბუნების მოკლენათა კანონები ეველას ერთნაირად ესმის, მსოფლიოდ ბუნების მოკლენასი სსკა-და-სსკა შთაბუჭდილებას იწვევს, სსკა-და-სსკა გრძნობას ჰბადაკს ამა თუ იმ ადამიანში. ნაზ-ბუნებისანი, გულ-სვალი კაცი, რადც კაკაინს ჰგრძნობს ბუნებასთან, ჰგრძნობს, რომ რადც საიდუმლოს ამუღანებს სის ფოთლების შინაალი, კარსკვლავთ ციმციმი, მთვარის მკრთალი ნათელი. ყოველს ჰოეტს-ღირსიკოსს თავისებური შესედულება აქვს ბუნებაზედ, თავისებურად, სსკა-და-სსკანაირად ჰგრძნობს მის მოკლენებათა. ჰიუგოსა და დე-გინის, ლამარტინისა და მიუსესეს გულში სულ სსკა-და-სსკა ნაირად აღიბუჭდება ბუნების ესა თუ ის სურათი. ლამარტინს ბუნება ნაზ-გრძნობიარე დედად, მწრუნველ და მოყვარულ დედად მიანნია, ყოველივე გიდალატებს და მოგატუეებს, ყოველივე რკალებადია, ბუნება კი მუდამ ერთნაირად მოყვარულია კაცისა, ყოველ დღე ერთნაირად უნათებს მსე. სიკვდილის დროს ერთი რამ აწუხებს მის გმირს (Jocelyn), აწუხებს, სასუჯდობრ, ის, რომ მზის სხივები გელარ მოუაღერსებს. ბუნება მისი ნუგეშია, კეთილის-მეფიველი ძალა; ბუნება ყოველთვის თანა-გრძნობს ჩვენს მსიარულებასა, გაანუგეშებს უამსა უბედურებისისა (Le Uallon). ისიც სამ ჰოეტსავეთ სან მწუხარება და სკედიანი, სან მომდინარე და მსიარული. ლამარტინს ბუნებაშიაც ღვთის ძლიერება ეცხადება. ლამარტინის ჯგუფის ჰოეტი, «ვით მეგობარს შესტრფის» ბუნებას, «მის მჭერტელს საწუთროება ავიწყდება», და თითქოს ამნაირის სიტყვებით მიჰმართავს სოლმი:

„მთაო ცხოველო, ხან მცინარო, ხან ცრემლიანო,
 ვინ მოგიხილოს, რომელ მყისვე თვისთა ფიქრთ შვება
 „არა იპოვოს და არ დაჰხნას გულსა ვაება,
 „გულ-დახურულთა მეგობარო, მთავ ღრუბლიანო!

„ჰოი, სალამოვ, მყუდროვ, საამოვ, შენ დამშთი ჩემად სასუგეშებლად!
 „როს მკმუნვარება შემომმეყვის, შენდა მოვილტვი განსაქარვებლად,
 „მწუხრი გულისა—სევედა გულისა—ნუგეშსა ამას შენგან მიიღებს,
 „რომ გათენდება დილა მზიანი და ყოველს ბინდსა ის განანათლებს!

ამას ამბობს ჩვენი სასიქადრულ პოეტი და, თქმა არ უნდა, რომ მასაც ლამარტინავეთ უგრძობია ბუნება.

ახლა სიკვდილობედ რაღა აზრისაა ლამარტინი? გაგიკვირდეთ იქნება, რომ სიკვდილს ჩვენი საღარიგო პოეზიის ერთს უმთავრესს ტყედად სთვლის. თუძნა სიკვდალი ეკელასათვის ერთია, თუძნა «მისგან ყოველი განწორდეს, სუსტი და მალ-გულფუნანი», მაგრამ ყველა სსკა-და-სსკანირად უძქერის სიკვდილს. ლამარტინი «მისწვლს» უწოდებს და ისე ეტყება, როგორც კარგ მეგობარსა. სიკვდილი არ აშინებს, არა ჭკონებს, რომ მისი სელი «ქვეყნის დამამსობელი ზმლით აღსურვილია», რომ მისი თვალი «ცბიერია» და შუბლი «სასტიკი». პირვეთ, იმას აზრით, ღვთისაგან გამოგზავნილის უბედურების დროს, ჩვენდა სსკედად, ჩვენდა მსსსკედად ტანჯვისაგან. სიკვდილი კი არ აცბიტურებს გაცს, არამედ ათავისუფლებს წუთის-სოფლის ტანჯვისაგან. კიტორ ჭიუგო სიკვდილს სულ სსკა თვალით უფურებს, სსშაში და სსშინელი რამ ჭკონია. მისი წარმოდგენა გვიწამლავს საუკეთესო წუთებს ჩვენის სიცოცხლისასაო, ის გავშორებს ყოველივეს, რაც კი რამ ბეროფასია ჩვენთვის, მეგობრებსა, სათესავეებსა და ბოლოს სიცოცხლესაც, ამ საუკეთესო განმს გაცის აწსებისასაო. დეჟანისა და ბოდლეის კი თუ არ ემინიანთ სიკვდილისა, იმატომ, რომ სიცოცხლე მათის აზრით, სსტანჯველია, სსწინდრობაა და მისი მოშორება არაფრად არის ჩსსავდებიო. მაგრამ ამათ ლამარტინისავეთ სსწეტაროდ არ მახსნიათ სიკვდილი. რადგან იგი «არარაობაა» «ნიერვანა», რომელშიაც ჩაიმალება გაცი და დანჯარვავს ყოველსავე გრძობასა და სსგანთა გათვალსწინების შნოსა და უნარსა. სწორედ ამნაირა შინაწრისა გამო არის საღარიგო პოეზია, ავტორის აზრით, საფილოსოფიო პოეზია. აქ ჭსკედავთ, რომ პოეტი ყოველთვის «საიქიოს» (au-delà) შეჭეურებს; სიყვარულში, ბუნებაში, სიკვდილში კბიებს მას, რაც ჩვენთვის «მიუწდომელია», ჩვენთვის მიუხვედრელია, კბიებს მას, რის დანსკა, ან გავონება, ან სელით შესება ჩვენთვის შეუძლებელია. მიწესთა მიწესის ძებსა, დაუსრულებელის კუთილისავენ მასწარება, დაუსრულებელის არსების ნატვრა—ეს შინაწრისა ფალოსოფიისა, ანუ უკედა კოქვათ, ფილოსოფიურის

ზოგისა. ჩვენ განსავთ დე-ვინის ლექსებში, რა სიმალეჲმდის მი-
აღწაა ამ ზოგტურმა ფილოსოფიამ ანუ ფალოსოფიურმა ზოგისამ.

ბოლოს დროს ლამარტინს მუხამ უღალატა და თვითონაც
ესე გაიტაცა ზოლიტიკამ, რომ თითქმის სრულის უგულებელ-ყო-
ფით ისწენებს თავისს ლექსებსა, მაგრამ ჩვენ ამას არ უნდა მივ-
სჯდეთ. ჩვენ მხოლოდ ის შეგვიძლიან ვთქვათ, რომ დიდებულება
მისი ლექსებისა, თავისებური ფილოსოფიური შესდულება, რომე-
ლიც ისტებს ამა თუ იმ საღირსიკო ტემას განვითარებაში და რომ-
ელთაც პირველად იგი შეესო თავისს ლექსებში და მის შემდგობ
დაუძრობელ წყაროდ არის გადაქცეული ეგეთი შესდულება ზოგ-
ისის შინაარსისათვის,—ყოველივე ესე სავსაა, რომ ლამარტინი
მივიხნიეთ საფრანგეთის ერთ უდიდებულესს ზოგტად, და არა თუ
მარტო საფრანგეთის ზოგტად, არამედ მთელას ევროპას საუკეთე-
სო ღირსიკოსთა ამსახვად.

კიტა ახამიე

სახალხო პოეზია

და

მისი საპედაგოგიკო და საესტეტიკო მნიშვნელობა

II *)

საზოგადო განხილვის შემდეგ, დაპირებისამებრ, მიემართოთ კერძოდ ქართულს სახალხო პოეზიას და განვიხილოთ მისი გარეგანი და შინაგანი ღირსებანი, რომ ჩვენი მსჯელობა უფრო ყოველ-მხრივი და საბუთიანი გამოვიდეს; დავიწყოთ ფორმაზე მსჯელობა ცოტა შორიდან.

ყოველის ხალხის თავდაპირველ პოეზიას შეადგენს თვით მისი სატყუპა, როგორც ფორმა შინაგან აზრ-გრძობათა გამოხატულებიან. ბუნჴენი ენის პირველად გამოჩარხვას უწოდებს პირველ პოემად მთელს დედამიწაზე¹⁾. მართლაც, სიტყვა არის ისეთი ორგანიზმი, რომელშიაც არის მოთავსებული ათასი სხვა წვრილი ორგანიზმები. აქ არიან ერთად შეზავებული და ათას რიგად გადაკვანძული კაცის სული, კერძოდ მისი გონება, გრძობა, ფანტაზია, სხვა-და-სხვა ხელოვნება: პოეზია, მუსიკა და სხ. ამისათვის საკვირველიც არ არის, რომ ხალხის პირველ გონებრივ ნაწარმოებს—პოეზიას და ნამეტურ მის ფორმას დიდი კავშირი უნდა ჰქონდეს სიტყვასთან, რადგან სიტყვაც თავისთავად ფორმა არის პოემისათვის. აქედან არის, რომ პირგან-

*) „მოამბე“ № 11.

¹⁾М. Карьеръ.—Искусство въ связи съ общимъ разв. культуры. т. I. Введение. „Языкъ“.

დელი ხალხი რამდენადაც იმ საგანს სცემს თაყვანს, რომელსაც შეეხება თავის ნაწარმოებში—ჰოეზიაში, იმდენადვე კრძალვით უყურებს თვით სიტყვასაც, როგორც საგნის შინაგან ბუნების გამომხატველს. ამიტომ ხალხისათვის წინად სიტყვაც სათაყვანო საგნად იყო გადაქცეული. სიტყვას, ხალხის შეხედულებით, დიდი რამ ძალა აქვს და მისი ასე თუ ისე ხმარება კაცის ბედობაზე ჰმოქმედობს. სიტყვა, ოვიდის თქმით, „mare turbatum“, „conceita flumina sistant“, ესე იგი მღელვარე ზღვას და გაშმაგებულს მდინარეს დააწყნარებს, შეაჩერებს (Metam. VII, 150.204). სერბიელების თქმულებით ეშმაკს უნდა ეთქვა „ниотрих“, მაგრამ წამოსცდა „нотрих“, ამის გამო თავი ველარ შეიკავა სირბილის დროს და ჩირგვში ჩაიჩეხა. ჩვენში ასეთი ცრუ-მორწმუნება არის გავრცელებული. თუ ახლად გადაცვალებული მკვდარი ან შეადარე, ან მიამსგავსე შენის მოსაუბრე ქალის, ან კაცის რომელსამე გულითად საყვარელს, მესაუბრე დედაკაცის წყევლა-კრულვას ვერ გადურჩები. „შორს, შორს, შორს იყოს! ამას ჯვარიწეროს! მის მოსვლამდის ნურა გეტკინა, შეილო! გაგიხმა ენა! ენამ არ გიყვილოს!“ გაიძახის იგი და თანაც აფურთხებს. ასეთი შეხედულება სიტყვაზე ყველა ხალხებს აქვთ, მაგალითებრ, გერმანელებს, სლავიანებს, მალოროსებს და სხვებს²⁾. მრავალ ველურ ხალხთა შეხედულებით, თუ ვინმე დასწყევლე და ამავე დროს ახსენე იმის სახელიც, ეს წყევლა უსათუოდ იმას მიუვა, უსათუოდ გასჭრის. ამისათვის ეს ველურნი ხალხნი ხშირად ავად-მყოფს სახელს უცვლიან; ეშმაკი, რომელიც არის მიზეზი მისის სნეულებისა, ველარ მიაგნებს და ავად-მყოფი მორჩებაო³⁾.

ასეთს ორიგინალს შეხედულებას რომ თავი დავანებოთ და ისე დავაკვირდეთ სიტყვას და ხელოვნებას საზოგადოდ და ჰოეზიას კერძოდ, დიდს კავშირს დავინახავთ მათ შორის, დიდს მსგავსებას ვპოვებთ, რაოდენსამე საზოგადო მხარეს ვიპოვით,

²⁾ А. Потебня—„Мысль и Язык“ (Мин. Нар. Просв. 1862 г. ч. 114.)

³⁾ Тейлоръ—Довсторическiй бытъ народовъ и начало цивилизацiи
გვ. 158.

რითაც ერთის მხრით მართლდება შეხედულება პირველ ხალხისა, რომელიც თავდაპირველად, როგორც პოეზიას და მის საგანს უცქეროდა ვითა საღმრთოსა რასმე, ისე უყურებდა სიტყვასაც; სიტყვა იმ დროს, ბუნზენის არ იყოს, პირველი პოეზია, პირველი პოემა იყო მისთვის. პოეზიასა და სიტყვას ორი მხარე აქვს: შინაარსი და ფორმა, ეს ორი მხარე ისე ცხადად არის ხალხის ძველ სიტყვიერებაში გარჩეული, რომ მათი არეც-დარეცა და შეერთება არღვევს მთელის ნაწარმოების აზრს, მის განიერულ ბუნებას.

ამ საზოგადო მსჯელობას უნდა დავუმატოთ კიდევ ერთი მოსაზრება, სახელდობრ ის მოსაზრება, რომ პირველ პოეზიას, როგორც არა ერთხელ ვთქვით პირველ წერაღში, შეზავებული და შექსოვილი აქვს მუსიკაც, როგორც მეორე მხარე იმავე სულიერის მოთხოვნილებისა. სახალხო პოეზიაში და აგრედვე იმ ნაწერებშიაც, რომელიც სახალხო სიტყვიერებაზეა დაფუძნებული, როგორც მაგალითებრ, ჰომიროსის პოემები, ხშირად შეხედვით დასურათებულს მგონებს, რომელნიც სხვა-და-სხვა ნაციონალურს ინსტრუმენტებს უკვრენ და მღერიან ლექსის თხზვისა, ანუ თქმის დროს. ამასთანავე ის საზოგადო მოვლენაც არის შემჩნეული, რომ „რამდენადაც სახალხო ეპოსი ძველია, იმდენად უფრო თვალ-საჩინოდ არის გამოხატული კავშირი მოქმედ პართა და მუსიკალურ შესრულებას შორის.“⁴⁾ ჰომიროსის გმირები ერთსა და იმავე დროს ლექსსაც ამბობენ, მღერიან კიდევცა, ინსტრუმენტსაც უკვრენ⁵⁾ და კიდევცა თამაშობენ⁶⁾. ასევე იქცევა ფინნების ტიტანი ვენეიმინი, „Слово о полку Игоревѣ“-ს ბოიანი, ასევე იქცევიან ბერძნებისა, ქართველებისა და ზოგ სხვათა „მასხრები“, თათრების „ყარაგოზი“ (შავთვალა), რუმინების „caragiosios“, ფრანგების ქანგლიორები, გერმანელების „spielmann“-ები, ჩვენი „ხუმარა“, „პამპულია“ და სხ. ⁶⁾

⁴⁾ Θ. Буславѣвъ—Народн. поэзія. 1887. Русскій богатырскій эпосъ гл. XII.

⁵⁾ ibid.

⁶⁾ А. Веселовскій.—Разысканія въ области р. дух. стиха. VII, 128.

თუ ასეთი კავშირი აქვს პოეზიასთან მუსიკას, პოეზიისთვის საჭიროა, მაშასადამე, მუსიკალური მოწყობაცა, ესე იგი მუსიკის შესაბამი ტექნიკური მოწყობაცა. ამიტომ პოეტურ თხზულებათა უმეტესს ნაწილს აქვს თავისი ზომა (მეტრი), რომელიც გამოიხატება რიტმითა და რითმითა.

მაგრამ ეს ორივე კუთვნილება ყველა პოეზიაში არ გვხვდება. ისეთი პოეზიაც არის, სადაც რითმას თითქმის არავითარი ადგილი არა აქვს. ისტორიამ იცის რამდენიმე ასეთი პოეზია; მაგალითებრ: რუსებისა, ძველთა რომაელთა, გერმანელთა სახალხო პოეზია და დასასრულ ებრაული პოეზია. კერძოდ ამ უკანასკნელ პოეზიაში ყოველივე დამყარებულია არა რითმზე, არამედ აზრის ლოლიკურ აწევ-დაწევზე⁷⁾. მაშასადამე, რიტმი და რითმა, თუმცა პოეზიების უმეტეს ნაწილში მოიპოვება, მაინც საზოგადოდ პოეზიის უსაჭიროეს თვისებად, კუთვნილებად არ უნდა ჩაითვალოს. ზოგიერთ პოეზიაში, და განსაკუთრებით ებრაულში, მათ მაგიერ არის შინაგანი რითმა, ესე იგი აზრების შეწყობა, ანუ, უკედ რომ ვთქვათ, „წევრების პარალელელობა“.

თუმცა ჩვენს სახალხო პოეზიას არც რიტმი აკლია და არც რითმა, როგორც ქვევით დავინახავთ, მაინც ზემოხსენებული პარალელელობიდან დაღიან შეფერებული და შეთვისებული აქვს, რის გამოც არცერთის ხალხის პოეზია არ ატკობს ყურს, სმენას თავისის მუსიკით, ხმების ჰარმონიული წყობილებით ისე, როგორც ჩვენი სახალხო პოეზია. ამის მიზეზი ცხადია. რომელ პოეზიასაც ერთი ზემო-ნაჩვენები თვისებათაგანი აკლია, ან ერთ-ერთი მხარე სძლევს მეორეს, ან სულ აძევებს, ესე იგი ან ფორმა ბატონობს და ან აზრი, იქ სრული ჰარმონია შეუძლებელია. ჩვენს პოეზიაში კი ამ ორ მხარეს შორის სუფევს სრული ჰარმონია, სრული განწყობილება. მაგალითად, ავიღოთ ერთი რომელიმე ლექსი ქართულ სახალხო პოეზიისა.

⁷⁾ Труды Киевской Дух. Академіи 1872 г. №№ 10, 11 и 12: „Ритмъ и метръ евр. поэзіи“ А. Олеспницкаго.

ყველა ფრინველი ხეზე ზის,
მწყერი მიწაზე გოგდება,—
ქალი რად გინდა უცხო მხრის:
დასწულდება მოკვდება ⁸⁾).

როგორ მკითხველი ჰხედავს, ამ ლექსში სუფევს რითმადა, ბოლო მარცვლების შეწყობა, და სრული პარალელელობიკა, ესე იგი სტროფა, რომელიც შესდგება ოთხის სტიხისგან, განიყოფება შინაგანის მხრით ორ თანასწორ ნაწილად. პირველი ნახევარი სტროფისა ტყუილ-უბრალოდ არის მოყვანილი, თითქმის სრულიად არ უკავშირდება მეორეს. მართლაც, სად მწყერის მიწასა და ხეზე არ-ჯდომა და სად უცხო ქვეყანაში გაუძლებლობა?! მაგრამ ეს განგებ არის ქმნილი. მგონის მიერ. ამ ღონსძიებით მან ჯერ თითქმის მოაწყო ჩანგი, და მერე ზედ დაჰმღერა ის სიტყვები, რომელთა გამოთქმაც უნდოდა. ამ ნაირად ჩნდება ლექსში აზრის დეღვა, ტოკვა, რის გამოც რამდენადაც გამოთქმულს აზრს მეტი ძალა ეძლევა, იმდენად სტიხებში ჰარმონია ჩნდება და ყურს მეტად ატკბობს.

ან კიდევ ავიღოთ:

სამთა ფრინველთა, მხარ-გრძელთა
ალგეთის მინდორ გაექნა;—
უძმოსა, უმამისძმოსა
ამირანს თავი მოეკლა ⁹⁾).

მზე წინ-წინ გომბორზე მოვა,
შუქი ალავერდს ჩადგება,—
ადგილიმც დაილოცება,
სადაც თემურაზ ბრძანდება.

ზენ ბოცალიგოს თოვლი თოვს,
ქვენ ბოცალიგოს შრესაო,—
თინიბექ, შენსა ციხესა
მარჯვენა კუთხე სქდებაო¹⁰⁾).

ზამთრივ ლობიო დაეთესე,
გაზაფხულს გაშავდებაო;—
ბიჭმა რომ გოგოს აკოცოს,
მითომ რა დაშავდებაო?

⁸⁾ იხ. „ივერია“ 1892 წ. № 136.

⁹⁾ ფშაური ლექსები. 1887 წ. გვ. 106.

¹⁰⁾ ib. 156.

ეს პარალელელობი არის ორ-წევრიანი, მაგრამ არის პარალელელობები სამ-წევრიანი და მრავალ-წევრიანიც, რომელნიც შეიცავენ არა მარტო ერთს კერძო აზრს, ან ფაქტს, როგორც ამას ვხედავთ ზემო-მოყვანილ ორ-წევრიან პარალელელობებში, არამედ ამ ფაქტს აქ ემატება თავისს დასაბუთება და დასკვნაც.

მაგალითებრ:

თოვლი სთოვს ბოროლანშია,
მხევ! რად არ ამოშუქდები?
შავო, რას დამყეფ, ყოჩანო,
განა შენთვისა ესუქდები?
შინვე მიუვალ დედასა,
თუ ღმერთსაც არ მოვძულდები.

გაზაფხულისა პირზედა
შაშვმა დაიწყო გალობა;
ქარწილის გამხარებელა,
დავწვი ეგ შენი ქლობა,—
არ იცი თავისიანი,
თუ კი შეუტყე ფშავლობა!

ამ პარალელელობში ერთი წევრიან მეტია. ამ მეტ წევრს პარალელელობში შეაქვს ახალი აზრი, რომელიც არის მეორე წევრის ან განმარტება, ან დასაბუთება და დასკვნაა.

სხვა პოეზიებში, მაგალითებრ, ებრაულში, გვხვდება პარალელელობები სინონიმური, ანტიტეტური და სინტეტური. პირველში აზრი არის გამოხატული პირველის სტიხით; ქვედა სტიხები კი იმეორებს მასვე ხან უცვლელად, ხან კი ვარიაციებით. მეორე პარალელეობში ხშირად არის არა-სრული, დაცალკებული და ერთი მეორეს ისე ჰგავს წევრები, რომ ძნელი გასარჩევია. სინტეტურში კი ის შედარება, რომელიც მეორე მუხლშია, ამტკიცებს პირველ სტიხის აზრს¹¹). ჩვენს პოეზიას ამ ზემო ჩამოთვლილ თვისებათა შორის შეუმჩნევეია უფრო ორ-

¹¹) ვრცელი გამოკვლევა ამ საგნისა იხილე Keil. Lehrbuch der histor. kritisch. Einleitung in den Alt Test. § 107.

წევრიანი და სრული პარალელიზმი. ხანდისხან კი სამ-წევრიანიცა და მეტ-წევრიანიც შეგხვდებათ.

თუ ზოგიერთ ხალხთა პოეზიას აქვს მხოლოდ შინაგანი რითმა, რითმა აზრისა, ან პარალელიზმი აზრებისა, ლექსის წევრთა, სხვებსა აქვს შინაგანი და გარეგანი ზომაც. სპეციალისტები ამბობენ, რომ არა ენას არა აქვს იმდენი სხვა-და-სხვაგვარი მეტრი, რამდენიც სანსკრიტულსაო¹²⁾. სანსკრიტულის შემდეგ მეორე ადგილს დაიჭერს სპარსული. მაგრამ მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიკოსებს რომ ჩვენი ენა სცოდნოდათ, ამ მხრით ქართულს დააყენებდნენ, თუ პირველს ადგილზედ არა, სანსკრიტულისა და სპარსულის შემდეგ მაინც. ჩვენს ენას აქვს თითქმის ყველა ის ზომა, რომელიც ამკობს ზემოხსენებულს ენებს, ასე რომ ქართულისათვის და ქართველისათვის სანსკრიტულითა და სპარსულით რომელისამე პოეტურ თხზულები თარგმნა თითქმის არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს¹³⁾. მაშინ, როდესაც, მაგალითებრ, რუსულს ენაზე იგივე თხზულება უნდა გადითარგნოს პრ.ოზით, ან ესთიმოგით და ან სულ არა. ჩვენს ენაში კი შეგიძლია დაიცვა ყოველგვარი ლექს-წყობა ორიგინალისა. აქ თქვენ შეგხვდებათ ათას რიგის წყობა ლექსისა: გმირული, ანუ ძაგნაკორული, რვეული ანუ ეგროსული

ამტკივდა მარჯვენა მხარი

ამ შუა მარხვა დღესაო¹⁴⁾.

შეგხვდებათ „ლექსი“, „წყობილი“, „სპარსული“, „შაირი“ და სხვა მრავალი¹⁵⁾.

რამდენადაც მდიდარია ქართული პოეზია ლექს-წყობის ზომებით, იმდენადვე ამშვენებს და ამსუბუქებს ქართულს ლექსს რითმა. ჩვენს პოეზიაში თითქმის ერთი ლექსიც არ მოინახება ურითმოდ. ეს გარემოება შედეგია არა მარტო ლექსიკონის

¹²⁾ Бокль—Исторія англійської цивілізації I. 1. 29.

¹³⁾ იხილე მაგ. ქილილა და დამანა.

¹⁴⁾ ფშაური ლექსები, 221.

¹⁵⁾ იხ. Историч. изображение Грузии. СПб. 1802 г. стр. 89—49. შეადარე დოდაშვილის წერილი, „ივერია“ 1890 წ. №№ 220 და 272.

სიმდიდრისა და ქართულის ზმნების ფორმების ურიცხვის სხვა-და-სხვაობისა, არამედ შემდეგისა:

ყველამ უნდა იცოდეს, რომ ჩვენს ენაში არის მხოლოდ ერთად-ერთი ბრუნვა, თუ იმ გრამატიკოსებს არ დავეუჯერებთ, რომელნიც ამბობენ, რომ ქართულში ვითომც-და სამი ბრუნვა უნდა იყოსო¹⁶⁾. ჩვენს ენაში არა თუ მარტო სახელნი არსებობენ, არამედ ნაცვალ-სახელნიც, რიცხვითნი სახელნიც და დასართავი სახელნიც ბრუნვებში იღებენ უცვლელად ერთსა და იმავე დაბოლოებებს: ისა, სა, მან, ითა, ო და ზეჟ-ს. ეს კიდევ არაფერი. ეს დაბოლოებანი არ იცვლებიან არა თუ მარტო მხოლოდობითს რიცხვში, არამედ მრავლობითშიაც კი ისევ ისე რჩებიან, რაიცა სხვა ენებში ძლიერ იშვიათია. ეს გარემოება ქართულს ენაში მეტის-მეტად აადვილებს ლექსის წყობის საქმეს. რუსულს ენაში კი ასე არ არის, რადგან იქ არა თუ სხვა-და-სხვა ბრუნვებში გვხვდება სულ სხვა-და-სხვა დაბოლოებანი მხოლოდობითსა და მრავლობითს რიცხვში, არამედ ერთსა და იმავე ბრუნვაშიაც და ერთსა და იმავე რიცხვშიც კი ბევრ ნაირი დაბოლოებანი გვხვდება. ავიღოთ, მაგალითებრ, ნათესაობითი ბრუნვა. შეიძლება პოეტს სურს ლექსში ჩამოსთვალოს სხვა-და-სხვა საგნები და ყველანი ნათესაობითის ბრუნვაში ამყოფოს. რითმას აქ მაინც ვერ მოახერხებს, რადგან ერთი სიტყვა ამ ბრუნვაში მისცემს ри-ს, მეორე ря-ს, მესამე ра-ს, მეოთხე ры-ს, და ასე სულ სხვა-და-სხვა დაბოლოებას, როგორც მხოლოდობითში, აგრედვე მრავლობითში. ამნაირად უზნებრო და თითქმის ხეირიან პოეტსაც, შეიძლება, აერ-დაერიოს დავთარი. ქართველს პოეტს ეს გაჭირვების დღე არასოდეს არ დაადგება, რაც უნდა სხვა-და-სხვა სიტყვა აიღოს, რითმა მაინც გამოვა, რადგან იმ ბრუნვაში სიტყვის ყველა იმ ნაწილებს, რომელიც იბრუნვება, ერთი და იგივე მარცვალი აქვს ბოლოში:

¹⁶⁾ А. Пагарели—О грамматическом литературѣ грузинскаго языка. СПб. 1873 г. 38, 40, 41. ვარლამის აზრით, ჩვენს ენაში 5 ბრუნვა; იესე ჩუბინა-შვილის აზრით—7; დოდაშვილისა და იოსელიანის აზრით—4; გაიოზის აზრით კი—ერთი ბრუნვა უნდა იყოს. ib. 35, 98; ჩვენის აზრით, გაიოზის მეტი ყველანი სცდებიან.

ჩემისა (ნაცვალ სახელი), კაცისა, (სახელი არსებითი), თეთრისა (დასართავი სახელი), ორისა, ათისა (რიცხვითი სახელი) და სხვ. ამ რიგად შეგიძლია იქამდის აწყო რიჟმა, სადამდისაც შენი ლექსიკონი ნებას გაძლევს. ამისათვის ამბობს სახალხო მგოსანი:

ლექსები ვიცი იმდენი,
დიღმის მინდორზე გქელია;
თუ გინდა შინაც გაგატან,
მოგაწყვეტინო წელია¹⁷).

მეორე პირობა, რომელიც აადვილებს ლექსის თხზვის საქმეს ჩვენს ენაში არის ის, რომ წოდებითს ბრუნვაში უმეტეს ნაწილს სიტყვებისას აქვს დაბოლოება „ო“, აქედან წარმოსდგება ის მოვლენა, რომ, თუ სამ-მარცვლოვან და ორ-მარცვლოვან რითმას ვერ მოაწყობ ლექსში, ერთ-მარცვლოვანი მაინც უსათუოდ გექნება. მოჰყვები და იტყვი:

. . . . ჩემო!
. . . . თეთრო,
. . . . ცულო,
. . . . ბნელო და სხვ.

ასე შეიძლება ისარგებლო სხვა ბრუნვებითაც, მაგალითებრ, მოქმედებითს ბრუნვით. ამისათვის ჩვენს სახალხო პოეზიაში ხშირად შეხვდებით ლექსს, სადაც ყოველი სტიხი თავდება „იოა“-ზე.

ზამთარი ვნაზე დაცდილი,
წიკო გამოდის ჩვენათა,
შავეთში სადამ ჩავევარდი
ჩემის მიმინო ცხენათა,
ათამაშებდა ყურებსა,
გაკვებულ იყო ქერათა, . .

მესამე მიზეზი ჩვენს ენაზე ლექსის თხზვის სიადვილისა არის ის გარემოება, რომ ლაპარაკში სხვა პირის სიტყვები,

¹⁷) იხ. «ივერია» 1892 წ. № 136.

ჩვენ მიერ გადმონაცემები, გამოიხატება ერთად-ერთი ასო-თი, სახელდობრ „ო“-თი. ამა და ამ კაცმა ასე მითხრაო, ვერ წამოვალო და ასე მიაყოლებ სტიხების ბოლოში:

ქნაო,
ჩაო,
მზაო,
გზაო და სხვ.

მაგრამ ამ „ო“-ს ხშირად სახალხო მგოსანი და ჩვენი ბელეტრისტებიც სრულებით უადგილოდაც ხმარობენ ლექსის სიადვილისათვის. ზევით ვთქვით, რომ ასეთი დაბოლოვება იხმარება ერთი მაშინ, როცა სიტყვა წოდებით ბრუნვაშია და შეორედ—როცა გადმოსცემ მესამე პირის სიტყვებს. ჩვენ სახალხოსა და ხშირად ხელოვნურ პოეზიაშიაც შეხვდებით ლექსს, სადაც „ო“ არის და ზემო-მოხსენებული პირობანი კი არ არის დატული.

ნეტა, ქება როგორ ითქმის
ამ თბილის ქალაქისაო... ¹⁸⁾

მობრძანდი ქრისტეს მარხვაო,
რაკი ვერ დაგიხვდებოა (?!).

კახეთში ფუნჩად ჯამბსული
ათეთრებს შუბის ტარსაო;
ოთხითა ჭედავს ლურჯასა,
გახედავს ბორბლის მთასაო.
ვერ გადივლისა ლურჯაი,
ვერ მოჰკიდებსა ნალსაო,
ქარსა მაულის ბინასა,
ვერ დაწავლება თვალსაო ¹⁹⁾.

ამ ლექსებში „ო“ ბოლოში სრულებით უადგილოა და ეს უადგილო „ო“ გვხვდება არა მარტო სახალხო პოეზიაში, არამედ ხელოვნურ ლიტერატურაშიაც. მაგალითად:

ეო, მეო, აქეთ მომხდეო ²⁰⁾.

¹⁸⁾ დ. ჩუბინაშვილი—ქრისტომატია, II, 130.

¹⁹⁾ „ივერია“ 1887 წ., № 170.

²⁰⁾ დ. გუგუშვილი—დავითიანი. 1881 წ. გვ. 117.

კაცი ხარ კაცად შობილი
 კაცი გიყვარდესო,
 გაჭირვებულსა უშველე,
 სადაც უჭირდესო...²¹⁾.

იტყვი: „ღამდნარა, ყოფილა მხნეო...“
 აღარ იტყვი კი: „ღამივიწყეო...“²²⁾.

რა ვარსკვლავი, რა ვარსკვლავზედ, ჩვენ დაგვებადაო,
 დედამ ღმრთისამ, მოწყალებით, ჩვენ გადმოგვხედაო²³⁾.

ვეუტავ, მე არვინ მიხილავს, რომ არს შევნებით ანნაო,
 მთვარესა ეზრახებოდა, მუნ ვერ ხარ ჩემისთანაო,
 ვარსკვლავნი მუდამ სამონად გარს უდგნენ თანის-თანაო,
 და მხილველნო, დაგვემოწმენით, კარგი ყოფილა განაო²⁴⁾.

როგორც ვთქვით, ამ მაგალითებში „ო“ მაინც და მაინც არასა შევლის საქმეს. მაგრამ, როგორც ყველასგან შეთვისებული და შეყვარებული ფორმა ქართულის ლექს-წყობისა, იგი უნდა დარჩეს ისევ თავის ადგილზე და დარჩება კიდევ.

მეოთხე პირობა ჩვენის ლექს-წყობის სიადვილისა არის ის, რომ დამხმარებელი ზმნა მესამე პირში „არის“ ხშირად მოკლდება და გადიქცევა „ა“-თ. ეს აძლევს მგოსანს საშუალებას, რაც უნდა დიდი ლექსი იყოს, სულ ეს ერთი რითმა „ა“ გაგამოიყენოს ბოლოში, მით უმეტეს, რომ ჩვენის ზმნის ზოგიერთი ფორმებიც ხელს უწყობს აქ პოეტს თავიანთი დაბოლოებით, რომელიც ძალიან ჰგავს ზემო-მოყვანილს დაბოლოებას. მაგალითებრ, ეს ორი დაბოლოება არეულ-დარეულია ამ ლექსში.

ჩვენ კორდზე ერთი ველია,
 ია დვას, ვარდი ფენია,
 კოშკი დვას მარმარილოსი,
 ცას წვერი მიუბჯენია.
 შიგა ზის ქალი ლამაზი

²¹⁾ ი. დავითაშვილი. 1890 წ. გვ. 3.

²²⁾ რ. ერისთავი. 1882 წ. I. 54.

²³⁾ *ibid.* 80,

²⁴⁾ ბესიკი. 1885 წ. გვერდი 29.

ლერწამ-ტან—თმა-გიშერია.
 ბროლის გულ-მკერდა—ღაბაბა,
 პირი თმისაგან ბნელია,
 გული მტრედია უმანკო,
 ღონით ვეფხვი და ღომია...²⁵⁾).

ამას გარდა სახალხო პოეზიას აქვს ლექსებში რითმა სულო „იაო“, „აო“, „ითაო“, „ათაო“, „იანი“ და სხვა ათასგვარი, არა მარტო ერთ სტროფაში, არამედ, როგორც ზევეთა ვთქვით, მთელს თხზულებაშიაც. ამას უნდა დავუმატოთ ისიც, რომ რითმა ეწყობა, ენის სიმდიდრის წყალობით, არა მარტო ერთს და ორს მარცვალში, არამედ მთელ სიტყვებშიაც კი.

მაგალითებრ:

ავთანდილ გადინადირა
 ქედი მაღალი ტყიანნი,
 ვერც მოკლა ხარი, ვერც ფური,
 ვერცა ირემი რქიანნი.
 ნახტომსა შევლსა გვერდსა ჰკრა
 ისარი ორ-შირქიანნი.

და ასე ქვევით. ან შესცვლის მგოსანი ამა თუ იმ დაბოლოებას და ისევ ისე მოაწყობს ჩანგს, მაგ. ახალის სიტყვებით: ძლიერი, საძოვარი, მომავალი, აფთარი; ჩქარათა, მარდათა, ფარათა, მხარათა, შავათა და სხვ.

ასეთსავე მაგალითს ვპოულობთ პროვანსალების პოეზიაში და შუა-საუკუნოების ზოგიერთ სასულიერო პირების პოეზიაშიც დასავლეთ ევროპაში. აქ შეხვდებით მთელს თხზულებაში:

bibo—cibo
 mori—ori—chori
 sterben—faerben
 pascor—vascor
 nectus—iniectus ²⁶⁾).

ასეთი გავლენა ენასა და პოეზიაში მომასწავებელია მათის მეტის-მეტის განვითარებისა და გვხვდება იგი მხოლოდ განვი-

²⁵⁾ „ივერია“ 1892 წ. № 128.

²⁶⁾ М. Карьеръ—Искусство. III, 437.

თარებულს პოეზიებში და სახელოვან პოეტების ნაწერებში, როგორც, მაგალითებრ, „ვეფხისტყაოსანში“, ქართულს სახალხო პოეზიაში, ბაირონისა და ჰეინეს ნაწერებში²⁶). სუსტ პოეტებს კი ერთიანად იმავე რითმის შედგენა მთელ თხზულებაში კი არა და ორ სტიხშიაც კი ძლიერ უჭირთ, მაგალითად, რას ჰგავს?

ეს მოკლე სიტყვა ჩვენს ცხვერებას ღრმათა **სახსვდა**
და ჩვენს მწარე სვეს ჩვენსა თვალსა წინ **უსახსვდა** (?!)²⁸).

ჩვენ ამნაირად ვუჩვენეთ, თუ რარიგად ადვილია, ქართულის ენის სიმდიდრის წყალობით, ქართულის ლექსის თხზვა. ამიტომ ძალიან მოკლებული უნდა იყოს კაცი პოეტურს ნიჭს და ქართულის ენის ცოდნასაც, რომ მან რითმა ვერ მოაწყოს ორ სტრიქონში მაინც. მდაბიო ხალხს, როგორც მისი სიტყვიერებაც გვიმტკიცებს, სრულებით არ ეძნელება მელექსეობა, რითაც ცხადად გვიმტკიცებს, რომ იგი არის ამ შემთხვევაში პოეტურის ნიჭით შემკული და მაგალითი მათთვის, ვისაც პოეტობა მოსწყურებია და მუზა კი ნაკლებად სწყალობს. ყოველს გართობასა და დროს-გატარებაში, ყოველს ბაასში ჩვენი გლეხები ეჯიბრებიან ერთმანეთს მელექსეობაში; ამის გამო წარმოსდგა ერთი ფორმა ჩვენის პოეზიისა— „ზმა“, რომელშიაც ასე სახელ-განთქმული იყო ჩვენი დავით გურამაშვილიც. ასეთი მისი მოწინააღმდეგენი გაჭირვებისაგან „კოტით ძირს დასცემდნენ ქუდსა“. დღესაც გლეხი, როცა გამხიარულდება, ან ღვინით ზარხოშდება, გაებასება თავისს ამხანაგს და მელექსეობენ თავიანთ ცხენზე, ხანჯალზე, ცოლზე, ნადირობაზე, ომში გამოჩენილ მამაცობაზე და სხ. ამ ნიჭს ხალხი იჩენს აკროსტიხებში²⁷ც, ანუ კიდურ-სიტყვაობაში, სადაც ან პირველი, ან უკანასკნელი სიტყვები, ან მარცვლები სიტყვებისა დაწყობილია ანბანზე. ერთი გლეხი თითებზე სთვლის „ან“, „ბან“, „გან“, „ღონ“... მეორე, მისი ამხანაგი კი ამ ანბანზე აწყობს ლექსებს. ეს თვისება ჩვენს პოეზიას უკავშირებს ებრაულ პოეზიას, სადაც,

²⁷) „თამარ დახნელი“, გვ. 8.

(მაგალითებრ, „გოდვა იერემიასი“, „იგავთა“ 13 თ., ფს. 24, 188 და 144 28) აკროსტიხებს ფართო ადგილი უჭირავთ.

ამნაირად ჩვენი სახალხო პოეზია თავისი ტექნიკურის მშვენიერებით და შესანიშნავის განვითარებით არა თუ ხელოვნურს ბელეტრისტიკას არ ჩამოუვარდება, არამედ მის გვერდით სდგას და ხშირად მისთვის მაგალითობის გაწევაც შეუძლიან. ამისთვის საკვირველი ის კი არ არის, რომ პოეტმა ამ წყაროს მიჰმართოს, მგოსანი ამ წყაროს დაეწაფოს, როგორც მოიქცა კოლცოვი, შოთა, ვაჟა-ფშაველა და სხვები. საკვირველი და სამწუხარო ის იქნება, თუ ნიჭიერი პოეტი ასე არ მოიქცა, ესე იგი თუ პოეტი ვერც თვითონ სწევს წყარობას და ვერც მიმხედარა, თუ სად აიჩინოს ასეთი წყარო თავისი გზისათვის, ჩაჯდება კაბინეტში და, ვინ იცის, რამდენს ოფლსა ჰღერის ორის პუკარის შეთხზვისათვის?!

რომელ პოეტს შეუძლიან ჩვენს სახალხო მგოსანს გადააქარბოს ლექსის მშვენიერებით, გაშალაშინებით? რომელი პოეტი დაიწუნებს ამ ლექსებს, მაგალითებრ:

ავთანდილ გადინადირა
ქედი მაღალი ტყიანი...

თამარ-მეფე და ხონთქარი
მაღალმა ღმერთმა წაჰკიდა...

აღსდევ, გმირთ გმირო, ნუ გძინავს...
და სხვას მრავალს ამისთანას.

მაგრამ ამით არ თავდება ქართულ სახალხო პოეზიის ფორმალური ღირსება და მნიშვნელობა ჩვენის ბელეტრისტებისათვის. უმთავრესი და კიდევ უფრო სამაგალითო ღირსება ჩვენის სახალხო სიტყვიერებისა არის მისი **პოეტური მხარე**.

პირველი კაცი ბუნების შვილია და მეგობარი. ესევე ითქმის ყველა მღაბიო ხალხზედაც, რომელიც ისევ პატრიარ-

²⁸⁾ იხ. Keil. Lehrbuch der historisch. kritisch. d. Alt. Test. § 107; შეადარე—Труды Киев. Дух. Акад. 1872 г. №№ 10—12.

ქალურს მდგომარეობაშია, და, მაშასადამე, ბუნების შეილია და მოსაუბრე. მდაბიო ხალხი მუდამ ან ტყეში, ან წყალში სდგას, ან მინდორში იმყოფება, შესცქერის მთვარიან ღამეში ნორჩ მდელოს, ფრინველებს, ცხოველებს, და სცხოვრობს მათთან ერთად. ამის გამო ბუნების ყოველი მოვლენა, ასე თუ ისე, ბეჭედს ასვამს ყოველს მხარეს გლეხის ცხოვრებისას და კერძოდ მის გონებრივ ნაწარმოებს, მის პოეტურ ნიჭის მოქმედებას, შემოქმედებას, შეხედულებას, მის აზროვნობის სახეს ²⁹).

თუ ბუნების საზოგადო კანონი ასეთია, რაღა თქმა უნდა, რომ საქართველოში უფრო უნდა გამოეჩინა ამ კანონს თვისი ძლიერება და გავლენა კაცზე. დედამიწაზე ცოტა მოიპოება ისეთი ადგილები, სადაც ბუნების სიმშვენიერე, სილამაზე, სინაზე, სიკეკლუცე და პოეზია ისე იყოს შეკრებილ-შეზავებული, როგორც ჩვენს საქართველოში. მრავალ პოეტს შეასხა ფრთები კავკასიის ბუნებამ; მან ჩაუდგა სული ჰემსტინისა და ლერმონტოვის მუხას. კავკასიის მთები აღამაღლებს ფანტაზიას, აღაფრთოვანებს ადამიანის სულს. მჭექფარე მდინარენი და ნაკადულნი გარშემო მწვანედ მობიბინე მინდვრებით, დაბურულ ტყეებით, ზურმუხტ მდელო-ყვავილებით, დაულალავ და გულის მომხიბლავ მგოსნებ-ბუღბუღებით ვის არ გაუღვიძებენ გრძნობას, ესტეტიკურ გემოვნებას; ვის არ მიჰფენენ ციურს მადლს და უნებლიედ არ ალაპარაკებენ, ნამეტურ მაშინ, როცა ჩვენებურ მდინარეთა „ზვირთებში ჰკრთის ლაჟვარდი ცისა კამარა“!? „თუ მართალია, — ამბობს მიტროპოლიტი ევგენი ბოლხოვიტინი, — რომ ბუნების უზარმაზარი გრანდიოზი საგნები აღძრავს და დაჰბადებს მგოსნის ნიჭს, სად უნდა დაბადებულიყო გენიოსობა პოეტისა, თუ არა საქართველოში, ამ ყველა ქვეყანაზე უფრო მომხიბლავ ქვეყანაში, რომელიც ყველა ქვეყანაზედ მეტად ჰგავს ძველი საბერძნეთის თესალიას?! მაგრამ თესალიაში მხოლოდ ოლიმპია, საქართველოში კი მრავალი თვალ-მიუწვდენელი

²⁹) იხ. А. Гумбольдтъ--Картина природы (Aus. der Natur.) I. 166. Бокль--Ист. англ. цивилизации I. 1. Вліяніе физич. закономір на чело-вѣка и его жизнь. стр. 29.

ოლიმპი უახლოებს ერთმანეთს ცასა და დედამიწას. იქ მხოლოდ პირვის მთები გახადა მუზების ბინად; აქ კი ათასი პირვის მთებია, უფრო მიმზიდველი, ვიდრე მთები თესსალიისა. იქ მხოლოდ ერთი ჰელიკონი გადმოაჩქეფებს გაგიებულს იპპოკრენს, აქ კი რამდენიმე ძღინარე მოსჩქეფს მთებიდან. აქ ერთი-მეორეზე შეწოლილი მთები და კლდეები. ერთ გამოუთქმელის სიცხადით გაგონებს სახელოვანს არაკს გიგანტებზედ, რომელთაც სურდათ ცაში ასასვლელ კიბედ გამხდარიყვნენ და რომელნიც დაიბარხნენ მის ქვეშ. აქ (საქართველოში) ყველგან შეხედვები, ჰორაციოს თქმისა არ იყოს, ზეფირებისგან გაგრილებულს მინდორთ, რომელნიც უფრო მომხიბლავნი არიან, ვიდრე მინდორნი თესსალიისანი. აქ, თანხმად ჰორაციოსი, მრავალი პენეება გამოჰქუხს მალლოვან პინდებიდან და მთა-გორაკთ შუა მიიკლანებიან აქაფებულ ზვირთების ზვირთებზედ მსროლელნი, მიიკლანებიან იმ მთებ შუა, რომელნიც მოფენილნი არიან წაზის მწვანეთი და თითქოს ხელით დარგულ ხეობებით. სადაც არიან მგრძნობიარე არსებისთვის წინ გაშლილნი ბუნების ასეთი სურათნი, ნუ თუ ძნელია, რომ იქ დაიბადნენ თეოკრიტები, ტიბულეები, პროპერციები, პეტრარკები? ⁸⁰⁾

აი ნამდვილი სურათი კავკასიის ბუნებისა! გასაკვირველია განა ამას შემდეგ, ევგენი. მიტროპოლიტისა არ იყოს, რომ ამ ბუნებამ გაჰხადა ქართველი ერი მუდამ მხიარული, მომღერალი, მოცინარი, ლალი, მკვირცხლი და სიცოცხლით სავსე არსება?! ქართველი ხალხი ნამდვილი მგოსანია. ამ ხალხისათვის, მის ზემო-აღნიშნულ მდიდარ და განვითარებულ ენის შემწეობითაც, პოეტობა, მგოსნობა, ღვინის, ქალის, ბუნების შემკობა სულ ადვილი რამ არის. აქედან უნდა წარმოსდგებოდეს ის საკვირველი მოვლენა ჩვენს სახალხო პოეზიაში, რომ აქ მგოსნად, ხალხის ორღანოდ, მის აზრების და ზნე-ჩვეულებების გამოხატველად გამოდიან შემოქმედობის ნიჭით შემკულნი არა მარტო მამაკაცი, არამედ დედაკაცნიცა. ზოგიერთს პოე-

⁸⁰⁾ Историч. изображение Грузии 1802 г., стр. 83—85.

ზიებში ქალი ძალიან ნაკლებს მონაწილეობას იღებს, ამ სფეროში მომქმედი როლი თიქმის სრულებით არ ეკუთვნის. თუ არც ქალი მომქმედ-თაოსან არსებად დასურათებული, არც უმეტეს ნაწილად მარტო მითოლოგიაში, როგორც წარმოდგენელი ტიტანების დროის, კოსმიურის ელემენტისა, საფიზიკო კანონების მოქმედებისა. ამისათვის ჩვენის სახალხო პოეზიის განხილვას კაცი განცვიფრებაში მოჰყავს. კითხულობს კაცი ხალხის ძველ ნაწარმოებს და არ სჯერა, რომ დედაკაცს ასეთი თვით-მოქმედების ძალა გამოეჩინა ჯერ იმ ადგილას, რომელსაც აზიის ნაწილი ჰქვია, და მერე იმ ხალხში, რომელსაც მთელი აზია მისი დესპოტიზმით და დედაკაცის ცხოველებთან გასწორებით გარს ეხვია 25—30 საუკუნის განმავლობაში. მაგრამ რას ჰხედავს თვისდა სანუგეშოდ? მთელი ხალხი მღერის და ჭიკჭიკებს: მღერის ბერი, ყმაწვილი, ქალი, კაცი, მიჯნური, ბედნიერი, ბედისგან დამწვარი! მამაკაცთა შორის დედაკაციც გამოდის შემოქმედობის ძალით აღჭურვილი და სირინოზის ხმით აწკრიალებს მშვენიერს ლექსს! მას მუზა ისევე სწყალობს, როგორც აქტიურს არსებას—მამაკაცს.

მაგალითებრ, მამაკაცი ასე უცქერის თავის თავს, როცა მგოსნობს:

ამა ქართულის ნათქვამი
ერთი ხევსური ვარია;
ვაიმ გამიწყურეს ბატონი,
გაჯავრდეს დედოფალია.
ქართული მე მოვიგონე
მეფე ერეკლეს ცდისაო,
თუ გინდ გამიწყურეს ბატონი,
იქნების ჩემი ჭკვისაო...

ან კიდევ:

სულ ასე ვილაპარაკებ,
არ დაეაყენებ ყბებსაო... და სხვ.

მაგრამ ასევე უცქერის იგი დედაკაცსაც:

აი ლალები, ლალები,

მიმართავს მგოსანი თავის მიჯნურს,—

შეადრენს გიგავს თვალები,
კაი ლექსები გამოთქვი,
შენს სიყრმეს ვენაცვალები!

აქედან ვგონებ ის აზრი შეიძლება დავასკვნათ, რომ თვითონვე ხალხი უცქერის ქალს. არა მარტო როგორც პოეტს, არამედ როგორც თავისუფალს არსებასაც.

მაგრამ არც თვითონ ქალი ჰმაღავს თავისს პოეტურ მოწოდებას. მას თავიეც კი მოაქვს ამ ციურის მოწოდებით:

მაგა ლექსისა მოთქომი
ხევსურის ქალი თმიანი

ამბობს იგი თავის მოწონებით:

მოგივიდოდი, თორღვაო,
არ ვიყო კეთილიანი. ³¹⁾
სახელად მქვიან თამარი,
ვგრე თიკუნად ლელია,

განაგრძობს იგი:

• • • • •
შენთანამც მომცა სიცოცხლე,
შენთანამც მომჭრა ყელია...

ამ ნაირად სალიტერატურო ასპარეზზე გამოდიან ყველანაირი გაურჩევლად სქესისა და წოდებისა. მდიდარმა გარეგანმა ბუნებამ და შინაგანმა ნიჭიერებამ ყველას აღუძრა შემოქმედობითი ფანტაზია და უნებურად ალაპარაკა. მგოსანი ჩვენს ქართულს სახალხო პოეზიაში, როგორც არაბულში ³²⁾, მოგვიტახტობს ამპარტავნულად, თუ როგორ გაეჯიბრა ვისმეს, ან გაქცეულს მტერს როგორი ლექსები მიახალა ზურგში, ან როგორ დასცა მიწაზე და ზურგზე დააწერა სამარცხვინო ლექსი!...

თუ მგოსნობის ნიჭი მას ასე შესწევს, უეჭველი უნდა იყოს, რომ მის პოეზიასაც უმაღლესი ესტეტიკურის მშვენიერების ბეჭედი უნდა ჰქონდეს დასმული. ასეც არის მართლა.

³¹⁾ ფშაური ლექსები, 63.

³²⁾ Карьерь — Искусство. III, 105.

ეს ესტეტიკური მშვენიერება ჩვენ სახალხო პეზიას, პირველად, იმაზედ ეტყობა, რომ აქ მგოსანი თითქმის არას ამბობს შეუღარებლად, ისე, თუ მაგალითი თვით ბუნებიდან არ ამოიღო, თუ საბაბად ის საგნები არ გაიხადა, რომელიც გარს არტყია. ყოველი სურათი, პეიზაჟი, შემთხვევა, საგანი—ესე ყოველივე მგოსნისათვის საბაბია, რომ ან ტკბილი საუბარი გაჰმართოს, ან მშვენიერი სიმღერა ჩააწკრილოს, ან საყვარელს გაუღიმოს და ან, ბოლოს, გულის დარდი მაინც გამოჰხატოს. ამისათვის ამ პეიზაჟში შეხედვებით ხშირად სურათებს ბუნებისა და ცხოვრებისას, შეხედვებით ილილიურს სცენებს. მგოსნისათვის სულ ერთია, საიდან არის ამოღებული სცენები, სურათები—კაცის ცხოვრებიდან, თუ ფრინველებისა, ან ნადირების ცხოვრებიდან. როცა გულზედ ეჭიდება რამ დარდი, რომელიც სულს უხუთავს და ამის გამო უჭირს თავისი შინაგანი მდგომარეობის გამოხატვა, რომ სხვასაც განუზიაროს მწარე ფიქრები, მგოსანი მიჰმართავს გარეგანს საგანს, რომ ამ მაგალითის შემწეობით გითხრას: „აი შეჰხედე, აი ასეთივე ამბავია ჩემს გულშიაცო!“ მაგალითებზე, ვთქვათ მგოსანს გულს უდაგავს მიჯნურობა და ამავე დროს სიყვარულის საგანი დაჰკარგვია, ვეღარ უპოვია. გულ-სევდიანი სდგას მარტო, შესტკერის და შესტირის შთასა და ბარს. ამ დროს მოჰკრავს თვალს ცაზე მოსრიალე შავს ღრუბლებს და აი რას ჩააგონებს ეს ღრუბლები მგოსანს:

ბოროლას შავნი ღრუბელნი

ორსავე კუთხივა ჰქრიანო,

უზარის, ერთმანეთისას

შაყრას ძლივს მოვლიანო;

როდესაც შაიყრებიან,

მანანას ჩამოყრიანო...

ან მგოსანი ვერ ჰბედავს პირდაპირ შეეხოს იმ წმიდა საგანს, რომელიც არის მიზეზი მისის ტანჯვისა. იგი ამ შემთხვევაში იწყებს შორიდან და თან-და-თან უახლოვდება:

ჩვენს კორღზედ ერთი ველია,
 ია დგას ვარდი ფენია,
 კოშკი დგას მარმარილოსი,
 ცას წვერი მიუბჯენია,
 შიგა ზის ქალი ლამაზი,
 ლერწამ-ტან, თმა-გიშერია³³).

ან, კიდევ, მგოსანი გაუტაცნია რომელსამე ბრწყინვალე
 ჰოვლენას, ან შემთხვევას მის წარსულ ცხოვრებისას. მაგალი-
 თებრ, იმ ფიქრს, თუ ამა და ამ დროს, რა სეირი ჰნახა ნაღი-
 რობაში. აგონდება ამ დროს გამოჩენილი თავისი ვაჟკაცობა,
 სიმარდე. მაშინვე ითვალისწინებს თავის მიერვე ნახულს სცე-
 ნებს ნადირების ცხოვრებისას და ყოველ ამისაგან აღფრთო-
 ვანებული ასეთს ლექსს სთხზავს:

ჯიხვების განაული კლდე
 რო ნახო, გაგიკვირდება;
 იმათ ნაწოლსა, ნადგომსა
 თღვლიც არ მოეკიდება,
 ფეხ რო შაუსბლტეს ტიალსა,
 კლდეზედ რქით დაეკიდება! —
 იმათ მიმყოლსა ვაჟკაცსა
 რა კარგი წაეკიდება!..

ან მისი გული, ესტეტიკური გრძნობა მოუხიბლავს ირმებ-
 ჯიხვების სილამაზეს, სინაზეს; სიკვეკლოცეს, უმანკოებას. იგი
 მაშინვე ენთება, ველარ იტევს გრძნობებს გულ-მკერდში; მისი
 ფანტაზია ფრთებ-შესხმულია, წყარო პოეზიისა ავისილია და ასე-
 თი ნაკადული გადმოსჩქეფს:

ჯარჯი ჩახედავს ჯიხვებსა,
 რა მშვენიერები დგანანო: —
 რქა-რქაზე გადაუხვევავ,
 ანგელოსებსა ჰგვანანო!..

ასეთის პოეზიის წყაროა მგოსნისათვის მცენარეობაც. იგი
 ჰხედავს მშვენიერს, გაფუჩქვილს ხეს და მოუთმენელობის გა-
 მო გეუბნება:

³³) „ივერია“ 1892 წ. 128.

ჩვენი ბატონის კარზედა,
 ხე აღვად ამოსულაო,
 წვერში დასხმია ყურძენი,
 საქმელად შამოსულაო.
 იმის უჭმელი ჭაბუკი
 უღროოდ გადასულაო.

ამ ბუნების აღწერილობაში ჩვენს სახალხო პოეზიას ბევრი პოეტი ვერ შეედრება. აქ მას უახლოვდება უფრო ა. ყაზიბეგი. პოეზია, როგორც პოეზია, აქ იპოება! მეორე პოეტი, რომელსაც ასვია ასეთივე ბეჭედი ციურის მაღლისა, არის გრიგოლ ორბელიანი. პლასტიკური პოეზია გვხვდება აგრედვე ადგილ-ადგილ ილია ჭავჭავაძის ნაწერებშიაც და ორიოდ სხვა პოეტების თხზულებებშიაც.

პირველი სამი პოეტის ნაწერებში ისე თაქიზად, ისე ნაზად, სპეტაკად არის აღწერილი ბუნების სურათები, რომ თვით ბუნებაშიაც არ არის ისე მშვენიერი. ამით ეს პოეტები ამტკიცებენ არა მარტო ხელოვნების ძლიერებას საზოგადოდ, არამედ იმ შეურყეველ ჭეშმარიტებასაც, რომ ხელოვნებამ ბუნების პირდაპირი ასლი არ უნდა გადმოიღოს, რადგან ამ შემთხვევაში ხელოვნება იქნება მეტი ბარგი, როგორც ბუნების განმეორება და რადგან, მეორეს მხრით, ბუნებასა და ცხოვრებაში ბევრი ისეთი რამაც არის, რის დამალვასაც ითხოვს კაცის ღირსება და პატიოსნება, შილლერის სიტყვით, და არა გამოქვეყნებას და მით კაცის ღირსების, გრძნობის და სეინიდისის შელახვას. ამ ჭეშმარიტებას ის შეიგნებს, ვინც ემილ ზოლას და პოლდეკაკს შეუდარებს ყაზიბეგს, შოთას და რომელსამე სხვა დიდებულს პოეტს³⁴).

მაგრამ, როგორც ზევით მოყვანილ მაგალითებიდანაცა სჩანს, არც სახალხო პოეზია ჩამოუვარდება ამ პოეტების ნაწერებს ესტეტიკურის მშვენიერებით. ასეთივე ნიჭი, ციური

³⁴) იხ. Вѣлискій. 1874. изд. 2. т. IV. стр. 267; т. III. 1876 г. стр. 183. შეადარე Гегель—Курсъ эстетики ила наука изящнаго. Перев. Модестова, 1847 г. ч. 1. 24;—Шиллеръ—Собр. соч. Изд. Гербеля, т. III. стр. 421—2;—Лессингъ—Лаокоонъ. Рус. Пер. 1859. стр. 2.

ძალა, და უმეტესიც კიდევ, ჩვენ სახალხო პოეზიას ეტყობა სიყვარულისა და ქალის აღწერაში. აქ კიდევ უფრო დამტკიცდება პოეტური მოწოდება ჩვენის ხალხისა, მისი ესტეტიკური ნატურა. აქ მან მრავალი საპოეტო სახელი და დიდება დაჩრდილა, დააბნელა; მან მშვენიერად შეიგნო ეს უღრმესი და ყველაზე უფრო პოეტური გრძობა—სიყვარული—ეს საფუძველი, წყარო და საგანი ყოველის პოეტობისა, ხელოვნებისა საზოგადოდ და სიტყვიერებისა კერძოდ. ჩვენის ხალხის შეხედულებით, სიყვარულს აბუჩად ვერავენ დაიჭერს. თუ სიყვარულზე ვნებავს ბაასი, წინაღვე უნდა აღიჭურვო ამ გრძობის შემწეობით; წინაღვე უნდა შეიგნო მისი საიდუმლო, მისი სული, გული; ამას გარდა, რაღა თქმა უნდა, ზენაც უნდა გწყალობდეს. უნდა გქონდეს ანგელოზის ენა და გრძობა წმიდა, შეუბღალავი, განშორებული ყოველსავე მწიკვლს. ეს გრძობა უნდა იყოს ისეთი მახვილი, ისეთი ფხიზელი და ცოცხალი, რომ მას არ უნდა გამოეპაროს არაფერი, არცერთი თვისება, საიდუმლოება სიყვარულისა. მას უნდა მოექცე დიდის სიფრთხილით, რადგან

სიყვარულსა მალვა უნდა,
როგორც ცხენსა ნაპარევსა,
თუ გამოჩნდა, გლოვა უნდა,
როგორც გულის საყვარელსა ⁸⁵).

სიყვარულის ძალა უძლიველია; იგი თვით ღომია, სრული მფლობელი კაცის გულისა. იგი

. . .ღანით კეფსკი და ლომას,
ვისაც შევბმია, სულ ყველა,
ვით კატა, დაუმონია;
იმისი შემბმელი მტერი
ჯერ არვის გაუგონია ⁸⁶).

სიყვარული ციური მადლით ავსებს გულს; ამისათვის იგი „შაქარზედ უფრო ტკბალია“.

⁸⁵) ფშაური ლექსები, 173.

⁸⁶) „ივერია“ 1892 წ. № 128.

ლირსეული საგანი სიყვარულისა, ჩვენის ხალხის შეხედუ-
ლებით, არის ქალი, რადგან იგი ხატებაა ყოველის მშვენიერე-
ბისა, იგი აკმაყოფილებს ყველა მოთხოვნილებას ესტეტიკურის
გემოვნებისას. მაგრამ ქალიც არის და ქალიც. ქალი მაშინ
არის სიყვარულის ღირსი, როდესაც შემკულია შინაგანისა და
გარეგანის მშვენიერებით. მხოლოდ ამ ორის თვისებით დააკმა-
ყოფილებს იგი ხელოვნების შინაგანს და გარეგანს მხარეს. მა-
გრამ საზოგადოდ ქალი უფრო შემკულია ბუნებისაგან და ამი-
სათვის ყველა არსებაზე უფრო მეტად აკმაყოფილებს ხელოვნ-
ების მოთხოვნილებას. მისი თვისებანია: სინაზე, სიმეტრიუ-
ლი აგებულება, გრძობიერება, სიმკვირცხლე, ჩვეილი გული, გრა-
ცია. ამ თვისებებს არ უნდა იყოს მოკლებული ქალი, ხოლო
თუ მან თავისის შესაბამო ცხოვრებითა და ყოფაქცევით შებ-
ღალა თავისი ღირსება, ამ შემთხვევაში ის ღირსი კი აღარ არის
სიყვარულისა, არამედ ღირსია ზიზღისა, რადგან მაშინ ქალი
ზღალავს, სწამლავს და აუპატიურებს კაცის ესტეტიკურს გე-
მოვნებას, მის მაღალს გრძობას, სულიერს მოთხოვნილებას,
იმ მოთხოვნილებას, რომელიც კაცის გულში ბუნებისგან არის
ჩასახული და ღვთაებისაგან ნაკურთხი. კაცი ესტეტიკური არ-
სება არის და სტკებება ცხოვრებით, ბუნების მშვენიერებით,
სურათებით, მუსიკით, მშვენიერის არსებით და, თუ ვინმე ამ
მოთხოვნილებას და მისწრაფებას წინა-აღუდგა და ეს გრძო-
ბა კანონიერ, უმაღლეს გრძობაზე არ იცნო, ის სასიზღარი
არსებაა. აქ ხალხს ვერც ესტეტიკური კრიტიკა დაიჭერს, ვერც
რეალისტები უსაყვედურებენ, როგორც ქვევითაც დავინახავთ,
როცა პოეზიის შინაარსზე გადავალთ. იმისათვის ვერ უსაყვე-
დურებს, რომ შრომისაგან დაქანცულს გონიერს არსებას რამ-
დენიმე წუთი აქვს დასასვენებლად მინიჭებული და აი ამ
დროს, როცა ცხოვრების ვარამს რჩება, ისვენებს და აკმაყო-
ფილებს მეორე მხარეს თავისის არსებისას, ესტეტიკურ მოთხოვ-
ნილებას. ამ შემთხვევაში ხალხი უკეთესი კრიტიკოსია. თუ მან
ისეთი არსება შეამჩნია, რომელიც მშვენიერების იდეალს შორს.

ჩამორჩენია, ვერ ითმენს და თავის აზრს, შეხედულებას და გრძნობას ამ საგნის შესახებ ასე გვიხატავს:

ჩემი ძმა მეხვეწებოდა,
უნდა შეირთო ცოლია;
იმან რა ცოლი მომგვარა,
ყვითელი კომშის ფერია;
ორი სარტყელი ვიყიდე
მესამე კია-ფერია;
სამივ ურთიერთს გადვაბი,
მძლივს დაუჭირა წელია!!

მაგრამ ეს კიდევ არაფერია. ეს ცოლი ცხოველს მოგაგონებს!

ერთი ქილა ერბო მქონდა
ყვითელი კომშის ფერია;
სამს დღეზედ ისე შეკამა,
ძირზედ მოუსვა ხელია!!

სრულებით სხვა არის, თუ ქალი დამშვენებულია ბუნებისგან შინაგანისა და გარეგანის სამკაულოთ. ეს იდეალი მშვენიერებისა ქართველის ხალხის პოეზიაში ისეთი მაღალია, წმიდა და ფაქიზი, რომ მანვედ უმაღლეს იდეალს ძნელად თუ შექმნის ფანტაზია შექსპირისა, ბაირონისა, ბარათაშვილისა, შოთასი და სხვ. ჩვენი ხალხი ესტეტიკურის გემოვნებით არ წააგავს ტიბეტელებს ან ამერიკისა და აფრიკის სხვა ველურ ხალხებს, რომლებსათვისაც იდეალი სიმშვენიერისა არის: განიერი და ჩაქცნეტილი ცხვირი, რუსული ღორივით გრძლად ჩამოშვებული ყურები, თითო ალაბზე წვრილად ჩამოკიდებული ძუძუები, თებოთი გაჟენთილი და გაქონილი თმა, რომლიდანაც ქონი და წბოლი წვეთავს, გადმობრუნებული რგვალი და სქელი ლაფშები, წვრილი და ჩაბტყელებული შუბლი და მეტად წვრილი თვალები 37).

წინააღმდეგ ამისა, ჩვენს სახალხო პოეზიაში ქალის იდეალია გარეგანის მხრით: „ქალალდი, კალამ-მოუსობელი“, „თვა-

37) Чарльз Дарвинъ—Происхождение человека 1871. ч. 2. стр. 388 и 388. Шедларъ Лесингъ—Лакоонъ или о границахъ живописи и поэзии, 1859. Москва. стр. 168.

ლი მაყვალი“, „წამწამი ვარდის წალამი“, „ლოყები—აღის პრიალი“ ან „წითელი ყაყაჩო“, „სახე მოხდენილი, ჯავარ სრული“, „ტანად ლერწამი“, „სარო“, „ძუძუ-მკერდი—თეთრი ბროლივით“, „გაცინება დილის გაშლილის ვარდისა“, კბილი „ხშირი მარგალიტი“, „თმა ხშირი ნახუჭუჭევი“, „წელ-წვრილი“, „ვარდი ლამაზი“ 88). საზოგადოდ, ქალი უნდა იყოს „ნარდივით სათამაშო“, „წალკოტი პირმეტყველი“, „მზე ამოსული“, „შავ-თვალ-წარბ-გიშერ-თმიანი“, „უკვდავების წყარო“, „გულის წამალი“, ტურფა და ფაქიზად გაზრდილი, „მარგალიტის კუნწულაზედ ამოსული იაგუნდი“, „ნათელი ელვარე მზიანი“, „თოვლის ნამქერი“, მაშინ იგი ციური ანგელოზი იქნება. იგი ჰგმირავს გულს, თუ ეს უკანასკნელი კიდევ ჰგრძნობს რამეს, ან კიდევ სცემს, ჰფეაქავს, თუ მას ესტეტიკისა გავეგება რამე. ამისათვის ხალხი ჩვენს პოეზიაში ცდილობს, რაც შეაძლებს, ღირსეულად შეამკოს იგი, თითქო ფიქრობს, კრიტიკოს-სკეპტიკებმა არ მისაყვედურონ, პოეტურის ნიჭის უქონლობა არ დამწამონო!

შენ ჩემო დიღო იმედო
კოშკო, ნაგებო კირითა!
კახეთს მოჭრილო ისარო,
ქალაქს ნაღებო ინიტა,
წითელო მოვის პერანგო,
შვიდგან შეკრულო ღილიტა,
ცაე წმინდაე, ვარსკვლავიანო,
მზეე დაფენილო ღილიტა,
უკვდავებისა წყარო,
ნაღენო ოქროს მილიტა,
შენთანამც ყოფნით გამაძღო,
შენთანამც წოლა-ძილიტა.

ასეთი არსება ასეთივე მოვლის ღირსია; მას უწმინდური ვერა მიეკარება რა:

იამა გშობა შობითა,
ვარდმა გაგზარდა ქებითა,
ნარგიზმა ძუძუ გაწოვა,
შეგამკო სუნნელებითა?

88) იხ. ფშაური ლექსები 167; 148. აგრედვე «ივერი» 1892 წ. № 128.

ამის გამო, მგოსანი ჰრძნობს რა თავის-თავის უღირსობა-სა და იმ მშვენიერის არსების მიუწლომელს სიმაღლეს, მეტს ევრას ჰბედავს, ხშირად მხოლოდ ნატრობს, რომ იქცეს თა-სად და საყვარელს არსებას ტუჩებზე მიედვას, ან ღვინოდ იქ-ცეს, რომ საყვარელმა შესვას, ან სათითედ, რომ თითზე წა-შოეგოს, მისი ყანის ნამგლად, რომ ხელში შეეჭრას, მაისის ვარდად, რომ ცხვირ-პირზე დაეყრებოდეს, წითელ პერანგად, რომ მკერდზე დაედებოდეს და სხვა და სხვა. რა შეუღარებელი სურათებია! როგორი ძლიერი ხელოვნებაა ხალხურის გენიო-სობისაგან შექმნილი! რა მშვენიერი და წმიდა გემოვნებაა, რა პოეზია!

ახლა, რომ უფრო ვიგრძნოთ ეს მშვენიერება, მოვიყვა-ნოთ რომელიმე პოეტის ნაწარმოებიდან ისეთი ადგილი, სა-დაც ამ საგანზევე იყოს ლაპარაკი და მშვენიერების აღწერა-გამოხატვას შეეძებოდეს. რომ არაფინ დაგვწამოს რამე და ან არ გვიპასუხოს, რომ, ვითომ განგებ სუსტი და მცირე პოეტი ამოგვეჩიოს, ავიღოთ ერთი შესამჩნევი პოეტებთაგანი ქარ-თულს ბელეტრისტიკაში. ჩვენს ლიტერატურაში, უმეტესო-ბის აზრით, მსხვილ და თვალსაჩინო მწერალს წარმოადგენს, მაგალითებრ, ბატონი ა. ფურცელაძე. ამოვიღოთ მის საუკე-თესო თხზულებიდან, „თამარ ღაზნელიდან“ ერთი ადგილი და მივაქციოთ ყურადღება, როგორც საზოგადოდ პოეტურს მხა-რეს, აგრედვე თვითეულს სიტყვასაც, რამდენად პატიოსნუ-რია იგი, რამდენად გრძნობიერი, შნოიანი, ესე იგი რამდენად ეტყობა ამ ენას ის თვისება, რომელიც ყოველ ქეშმარიტ პოეტის ენას უნდა ჰქონდეს, რაც უნდა საზიზღარს საგანს ეხებოდეს.

„გულის სიღრმიდან ხრინწიანი (?) ბოხი ხმა სხვილი მთის გრგვინვასავით ქვესკნელითა აღმოხდებოდა ბერკეტისავით (?) მსხვილი კლავნი და მოტლანქილი (!) იმას მძიმეთა ტლანქის მსრებზე ჩამოჰკიდოდა. ვამუხა (!) მხარბეკი; ჯირკებრ მსხვილი მოკლე კისერი დედა-ბოძივით ბეჭებ შუა ჰქონდა ჩამჯღარი;

ქარახსასავით (!) გაღრენილი ჰქონდა მას ცხვირი და ლოქოსავით შესაზარი უზომო პირი³⁹⁾“.

აბა, პოეზია, თუ გინდათ, აქ არის! ენას ხომ ვერც რუსთველი დაიწუნებდა. ალბათ ამიტომ ამბობს ცოტა ქვევით პოეტი:

„მე პროეტა ვარ, ვგონებ ზოგთა ასე მიწოდეს“⁴⁰⁾.

მაგრამ მართლა გწამსთ, რომ პოეტობა უნდა ასეთ მშვენიერ შედარებათა და სურათთა შემქნას, როგორც არის: „ხრინწიანი ბოხი ხმა“, „კლავნი მოტლანქილი“, „ბერკეტისავეთ მსხვილი“, „ტლანქი მხარი“, „ქარახსასავით გაღრენილი“, „ლოქოსავით შესაზარი?“ ნუ თუ ამის დაწერასაც პოეტური ნიჭი სჭირდება და ან ამის დაწერისთვის „პოეტი“ უნდა ეწოდოს ვისმე?

მაგრამ ვინც მას „პოეტი უწოდა“, ისინი გაგვიწყრებიან და გვიპასუხებენ, რომ ჩვენს „პოეტს“ პოეზია ფეხებზე ჰკილია, კიდევ იმიტომ ვცემთ თაყვანს, რომ თვითონვე მის აზრით, ამ „პოეტად წოდებულის“ აზრით

„პოეტის საქმე ის არის, რომ მას აგვიწოდეს, რაც რომ გვისახავს ცხოვრებისა მოვლინებასა

გვიჩვენებდეს მას, რაც რომ ხალხსა თვალებს აუღსნის, სულს გაუმხნეებს, მისცემს ძალას და გულს გაუმლის⁴¹⁾“.

ეს ყველაფერი გვჯერა, გვწამს ეს მიზანი პოეტისათვის, მაგრამ მაგ პოეტის ნიჭით და მაგისტანა ენით, რომლის ნიმუშიც ზევით მოვიყვანეთ, „სულს გაუმხნეებს“ და „მისცემს ძალას“ კი არა და გულსაც შემოჰყრი და წიგნს გადაადგებიან, რომ ენა არ მოიგრისოს და არ მოიტეხოს! მეორეს მხრივ, ვერც იმაში დაგვირწმუნებთ, რომ ამ „პოეტს“ ესტეტიკა არა

³⁹⁾ «თამარ დაზნელი». გვ. 13.

⁴⁰⁾ ibid. 29.

⁴¹⁾ ibid. 29.

სწამდეს, ან კიდევ არ ცდილობდეს აქაც გამოიჩინოს ნიჭი. ნეტამც აგრე იყოს; მაშინ ლოლიკა მაინც გამოვა, მაგრამ რას იზამთ, რომ ფიცი მწამს და ბოლო მაკვირვებს! მაგალითებო, რას ნიშნავს იმავე თხზულებაში ასეთი ადგილი:

„გიშრის კავები, გკელებ სჯაჲსით (!) მხარს დაშეებულნი
ტუხნი მარწყვივით (!) შაწაწინად გამონასკუღნი (?)
სპეტაკ თეთრ სახეს ვარდისფერი გამოსკვიოდა,
ყორნის ფრთასავით წამწამები თვალთ დაჩრდილოდა“...

ოჰო! აკი ესტეტიკა სძულსო? მაგრამ ჯერ კიდევ დაეტკებთ:

„მისი ალერსით შეხედვა და ღიმილი თვალში,
თითქო სიცოცხლის ნექტარს კაცსა ასხავდნენ ტანში;
მოხუცს სიცოცხლეს უღვიძებდნენ; ყმაწვილის გული
შემდგომ მის ნახვის იყო ტკბილად დატუქვებულა“ (?!) ⁴²).

რომ კიდევ უფრო ცხადი წარმოდგენა შევადგინოთ იმაზე, თუ რამდენად დაბლა სდგას ასეთი ვითომ-და პოეზია სახალხო პოეზიაზე, ავიღოთ კიდევ ერთი ადგილი, მაგრამ ახლა სხვა თხზულებიდან, სადაც ავტორი, ჩვენდა სანუგეშოდ, ლექსს თავს ანებებს და პროზით ჰხატავს თავისს გმირს—ქალს:

„თექვსმეტის წლის ქალწული, —ამბობს „პოეტი“, —მშვენიერი შავის რადანცხარად ცოცხლათ (?) ტრფიალებით გამამზირალი თვალები, რომლის გვარითაც (?) ვერაფერს დაიკვებებს ძეგრელთა ქალთა (?) გარდა! მშვენიერი მალალი, და თითქო ძალათ გამოქანდაკებული (?), მოყვანილი წელი და მხარ-ბეჭი; შავი გიშერივით თმა-წარბი; თეთრ-წითელი (?) ნაზი ფერი; სიცოცხლის მოძრაობა და მეტყველობა ყოველს პირის სასესში (?); რაღაც ნაირი წმინდა, ტკბილი, თითქო გულში კაცს რაღაცა ნეტარებას ასხამსო, კილოიანი ხმა, რაღაცა იღუმალემა მოძრაობაში ჩაუთუთქავდა ყველას პირველსავე ნახვაზედ გულს“ ⁴³).

ახლა ვიკითხოთ, ესტეტიკა დაჰვიწყებია, თუ არა „ამ პოეტად წოდებულს“? თუ დაჰვიწყებოდა, რაღას ნიშნავს ეს საკვირველი ბოლო: „გიშრის კავები“, „ნექტარი“, „მარწყვივით

⁴²) იბ. 36.

⁴³) «მაციხვიტია» გვ. 18.

ტუჩი“? და თუ ეს ბოლო აქირვებს საქმეს და გაკვირვებთ, როგორღა მოგწონთ ასეთი მარგალიტები ენისა და პოეზიისა: „გიშრის კავები გველებ ხლაცნით მხარს დაშვებულნი“, „პაწაწინად გამონასკულნი“ ტუჩნი, „ტკბილად დატყვევებული“, „რალაცნაირად ცოცხლად“, „რომლის გვართაც ვერავინ დაიკვებებს“, „მეგრელთა ქალთა გარდა“, „თითქო ძალით გამოქანდაკებული“, „ყოველს პირის სახეში“ და სხვა?

საქმე აი რაში გახლავს. „პოეტს“ არც სილამაზე, არც სიყვარული და არც ტუჩ-წამწმები არ დაჰვიწყებია და კიდევ ყოველს ღონეს ჰხმარობს, რომ იქნებ მშვენიერი სურათი დაგინახათ და გათქმევიოთ: „აი შენი კალმის ჭირიმე, პოეტო!“ იგი ათასნაირ ტერმინებს ეძებს ლექსიკონში სიცოცხლის და მშვენიერების გამოსახატავად, ბევრს „რალაც“-საც ჰხარჯავს, სადაც საგანზე ცხადი და გარკვეული წარმოდგენა შემოედევთ ხოლმე, მაგრამ განა „გველებ ხლაცნა“, „მარწყვივით ტუჩი“, „პაწაწინად გამონასკული“ „რალაცნაირად ცოცხლად“ და ათასიც სხვა ასეთი მშრალი, მოუხემელი და უშნო სიტყვები. გამოაჰხატავს იმას, რასაც სიცოცხლე და მშვენიერება ჰქვია?! ამისთანებით როგორ გამოიხატება ცოტათი მაინც ის, რაც ხალხის გენიოსურმა ნიჭმა ასე გამოსთქვა:

იამა გშობა შობითა,
ვარდმა გაგზარდა ქებითა,
ნარგიზმა ძუძუ გაწოვა
შეგამკო სუნნელებითა!

ნეტავი ვიყო მე ვარდი,
შენ წინა გავიშლებოდე,
პატარა ჩიტად მაქცია,
უბეში ჩივიჯდებოდე;
შაქარ-ყინულად მაქცია,
ენაზე დაგადნებოდე!

ლესსინგი ამბობს თავის „ლაოკონში“, რომ სიტყვით სილამაზეს ვერ გამოაჰხატავო, ამისათვის ამ შემთხვევაში ცოტა სიტყვები უნდა იხმაროვო; უმეტეს ნაწილად კი სილამა-

ზის გამოსახატავად და დასამტკიცებლად უნდა მიაქციო ყურადღება იმ ფსიხოლოგიურს და ფიზიოლოგიურს მოქმედებას, რომელიც მოსდევს მშვენიერის არსებისგან მიღებულს შთაბეჭდილებასაო. ამიტომ ეს შესანიშნავი ესტეტიკოსი აქებს ჰომიროსს, რომელმაც ელენეს სილამაზე ორის სიტყვით აღწერა და სხვა კი ყოველივე გამოჰხატა იმ მოქმედების ჩვენებით, რომელიც მან იქონია თითქმის ბერიკაცებზედაც კი ⁴⁴). კრიტიკის ასეთს მოთხოვნილებას სრულებით ეწინააღმდეგება ზემომოყვანილი ადგილი „მაცინებითიდან“ და „თამარ ღაზნელიდან“, მაგრამ ამავე მოთხოვნილებას სრულიად და სავსებით ასრულებს ჩვენი სახალხო პოეზია, როგორც ეს სჩანს ზემომოყვანილ მაგალითიდან: მგოსანი ისე გაუგებებია სიმშვენიერეს, რომ აღარ დარდობს, რადაც უნდა გადიქცეს—შაქრად, პერანგად, ჩიტად, ვარდად, თუ რამე სხვად. ამით იგი ყოველსავე სიტყვაზე უკეთ ჰხატავს იმ მშვენიერებას და მის ძალას. ეს ღირსება და მხარე ჩვენის სახალხო პოეზიისა კიდევ უფრო აშკარად არის გამოხატული შემდეგს, მართლაც რომ საუცხოვო ლექსში:

ქვეშ-ქვეშ შემოგცქერს, თოლს შეგყურის,
 ყუყუნა სვილის ფერია;
 თავს დახრის, წყნარად გაივლის,
 ვითომ და არაფერია!!
 ეტყვი: რად დამტკერ? იძახის:
 ბეჩა! რა ჩემი ბრალი?
 კეკსო! შენ ცეცხლსა მიაყრი,
 და სუ იფუთქებ ფაღა?!..

„თოლის შეყრა“, „დაჭრა“, „ცეცხლის მიყრა“ და „ფალიის ფუთქება“ არის სწორედ ის საშუალება და ღონის ძიება, რომელთაც ასახელებს საუკეთესო ესტეტიკოსი და კრიტიკოსი—ლესინგი, რომელსაც ჰხმარობს საუკეთესო პოეტი—ჰომიროსი და რითაც მართლაც რომ საუცხოვოდ იხატება მშვენიერება! თუ ქალის სილამაზე ისეთი იყო, რომ: თოლი

⁴⁴) Лессингъ—Лакоонъ. Москва, 1859, гл. 185.

უნდა შეეყარა, გული დაეჭრა, გრძნობათა ფალია აეფეთქებინა, მაშ ეს ყოფილა იდეალი მშვენიერებისა, რის დამტკიცებაც უნდოდა ხალხსაც და ჩვენც! 45)

ასე, და ამ სახით, ჩვენის სახალხო პოეზიის განხილვამ ფორმალურის მხრით ცხადად გვიჩვენა და დაგვარწმუნა, რომ აქ არის საუკეთესო მაგალითი უმაღლესის ხელოვნებისა ყოველის ბელეტრისტიკისათვის, ნამეტურ მისთვის, ვისაც პოეტური ნიჭი, ლეთაებრივი მაღლი ნაკლებ აქვს მინიჭებული, ვინც შემოქმედობის ძალას ვერ იჩენს და, მაშასადამე, მაგალითი სჭირდება მისაბაძავად და გემოვნების შესამუშავებლად. ამისათვის ეწაფებოდნენ და უნდა ეწაფებოდნენ კიდევ ყოველნი გონიერნი პოეტნი ამ დაუშრობელს ნაკადულს ცხოველის პოეზიისას. აქ პოეტი ჰნახავს ყოველ რიგ სახეს, საშუალებასა და გზას, თუ როგორ და რით გამოჰხატოს შინაგანი მდგომარეობა კაცისა და გარეგანი მშვენიერება რომელი-სამე საგნისა, ან არსებისა. ასეთი ცოცხალი პოეზია, ასეთი სურათები, შედარებანი გააცოცხლებენ ყოველს ნაწარმოებს პოეტისას, ჩაუდგმენ სულს და მისცემენ იმ თვისებას, იმ ძალას, დაასვამენ იმ ბეჭედს, რომელზედაც ეწერება: „შენ ხარ შვილი უკვდავის გენიოსისა და სიკვდილი არც შენ გიწერია, იქნები მუდამ უკვდავი სასახლოდ და საბედნიეროდ იმ ერისა, რომლის შვილმაც შენა გშობა!...“

მ. კ—ძე

45) მოიგონეთ გოგოლის ტარას ბუღბიდან ის ადგილი, სადაც ანდრია პოლიაკის ქალს ბუზრიდან ოთახში ეპარება და როცა მის მშვენიერებას თვალს მოჰკრავს, ენა უვარდება და ხესავით გაშეშებული სდგას მოხიბლული ქალის სილამაზით.

მეილ ლეივის მოგზაურობა

კ ა ვ კ ა ს ი ა უ ი

კალა, 8 აგვისტო 90 წ.

ჟერ ისეკ ისე დატყვევებული ვარ იმ დიდებულის სანსაობით, რომელიც დღეს დილით კისილეთ კავკასიის ქედზე, რომ ვცდილობ და ვერ წამიწთმეკია თავი ამ მშენიერის სურათისათვის და ამიტომ მეძლეება წერილის განგრობა ამ საღამოს.

სამშახათ დილით, 5 აგვისტოს, ავბარგენით ლატფარის მთიდან. საუკეთესო და ანადრეული სიამოვნება მოგველოდა თურმე სწორედ იმ დროს, როცა კარავს კასეკედით. 7¹/₂ საათზედ გამოინდა ჩოხოსანი მსეღარი (იასაული), რომელიც ქვემოდან მოდიოდა; მის მარდად შეანება სვენ წინ ცხენი, ჩამოსდა, თავისიანად მოგვესალმა და მოგვართვა ერთი დიდი შეკვრა ქაღალდებისა, დაბეჭდილი ვინე-გუბერნატორისაგან წითელის ლაქით. ფოსტა! ამ აწრის შეტრად გაგვიეღა გუნებაში, მაგრამ ვინ მოელოდა მის განსორციელებას ამ სიმაღლეზე; ოჰ, რა დიდად გვასიამოვნა ამ ამბავმა! სტეფენმა ორი წერილი მიიღო, მე—სამი. რომ იცოდეთ, რა სიტკბობა მოაქვს წერილს ადამიანისთვის, როცა კავკასიის შქმით მოსილ ქედებზე დასეტიალობს, დაწმუნებული ვარ ასეთს სიძმუნვეს ვარ გამოიხენდით მათს წერაში.

9¹/₄ საათზე ბარგის უკანასკნელი ცალიც შეკრული იყო. იმ დროს, როცა ვსას შეეუდექით, ღუბლები ესევეოდა ლატფარის მთას; მიწე ძლიერ გავტსუნებდა. მთელი საათ-ნახევარი მივუვებოდით დრანტოს მარჯვენა ნაპირას, რომელიც მიჭბუნია ლატფარის გადასასვლელ ეულს. როგორც იყო, მივადწიეთ გადასავალ ეულის უკანა

სკნელ აღმართს. სტეფენი სწირად შესწერებია ცას, რომელსედაც ღრუბლები თავისი მოგრძო კუდებს მიაქროლებენ და ამის გამოცრუდს გუნებასუა.

მართლაც, როცა, 10 წამის იერიშით სიარულის შემდეგ, წვერზე მოკეჭეცით, ის მშენიერი სურათი, რომლითაც მსურდა დავპტობარიყაჲ, ბურუსში იყო გახვეული; მთების გრესილის შუა-გულ ამართული უზარმაზარი მდეგები თითქო მალულობიას თამაშობდნენ; ზოგნი თავ-მოკეითილებს გზანდენ ნისლ-ბურუსისგან და ზოგნი გაპნტილ ბამბასაგით თეთრის ღრუბლებით იყვნენ გარემოცულნი. ფოტოგრაფიით მათი გადაღება მოუსერსებელია, მაგრამ სანასაობა მინც დადა! მყინვართა ზღუდეს შემოუფარგლავს ჭორიზონტი 30—40 კერსის მანძილზე; ზოგნი ისე ახლოს მოსჩანს, თითქო გასრესას კეპმუჭრებიანო. აი, თუნდა, დასუდეო ამ გაყინულს ზღვას, რომელსაც დაუფარავს მთელი გალთა ბუმბერაზის მთისა; მისგან წარმოდენილი ყინვის მდინარე რამდენისამე კერსის მანძილზე ჩამოსდევს ფერდას და დასწვდება ძირსა ჭლას. აქედან გარგად კარწკეთ მწვანით მოსილს მთის ბეჭებს; შეგვიძლიან სათითაოდ დაკოვალთ კიდევ კლდის წვეტები, რომელთაც მალა აუშეკრიათ თავი ამ გამოუდმებულ თოგლის სამეფოში; ეს წვეტები სეკეობიკითა სდგანან შესლილსა და შეჯახებულს ყინულში, რომელსაც ზოგან ღურჯვი ფერი დაჭკრავს, სოლო ზოგან მწვანე ფერი; უფრო მალა კი გაბჭყერიალებული თეთრი ფერი აქვს.

არსად მოსახლე არ მოსჩანს, ჩვენა კართ ლატფარის ეელზე 2826 მეტრის სიმაღლეზე. სტეფენი გუშინ 223 მეტრით კიდევ უფრო ზევით ასულა, ერთს მალა აწვდილ წვერზე, ასე რომ 3000 მეტრს ასცილებია. ცოტა ხანს შემდეგ დავიდაღმართეთ; დაჭანებს ძლივს ვამჩნევდით. დიდ ხანს ვიარეთ ამ ნაირის გზით და ბოლოს გადავადექით ერთ სერს, საიდანაც დავინახეთ სულ ქვემოდ, ჭლასში, მდინარე ინგური და აქა-იქ გახნული სოფლები თავიანთის კოშკებით. ეს სვანეთის განთქმული კოშკებია, განსაკუთრებულ ფერსა სდებს ამ განკერძობულ და საიდუმლოებით მოცულს ნაწილს კავკასიისას და ძლიერ განასხვავებს სდადისნო სვანეთს თავისუფალ სვანეთისაგან. აგრ კსედავთ უშკულის საზოგად-

დოქებს, რომელიც შესდგება სამის თითქო გაერთიანებულის სოფლებისაგან. ამ სამში ყველასე მძალეი შდებარობა ჯიბიანსა აქეს (2152 მეტ.); ამასთანავე იგი არის უკანასკნელი სოფელი ინგურის სათავესაგან; იჭევა თავისუფალის სვასეთის სამხლვარიც. ერთი მიენარი ჩამოდის და თითქმის სწვდება კიდევ ჯიბიანს. უკანასკნელ მის ფარდულზე თითქო კამხნეთ განმარტობულ გომეს. ნუ თუ ეს უბრალო კლდის წვეტიან? უდურბინდოდ კერას ვიტყვით გადაწვიტილს. ანტურთს ჩვენგანს აქამდე არ გაასვენდა საუხმე. ასლა კი დაკეითსეთ სხათს და აღმოჩნდა, რომ 2¹/₄ საათისა ფოფილიყო. გოსტომ გადასვკეინა სსჩქაროდ გზიდან ცხენებს, და ყველანი დავსხედით იჭეე მდელოზე სსსაუხმოდ. ჩვენი გუშინდელი მამალი ტყის ქათამი ისეთი მიუგარბული აღმოჩნდა ჩვენის კბილებისა და ღრძილებისათვის, რომ კინაღამ ზედ დატკატკდა. ცა მრისსანედ იჭერეშებოდა; კუზრივით შავი ღრუბლები თეთნუფდს ზედ დასწოლოდა და დრო-გამოშებით ქუხილას სმა ტეკსმოდა. დრო იყო თავი დაგკენებოდა გარეულის მამლისათვის, რომელსაც მანც კერავერა დაჯაველით! სტევენს საუტსოგო აზრი მოუვიდა. ამოიღო შოკოლადი და თითო ნატეხი ყველას დაგვირიგა. გიგომ ჯერ იჭვის თვალით შეჭსება ამ სანოკაგეს, მაგრამ როცა გასინჯა ცალი თვალი ვეითლად გაუბრწყინდა და შიგ სიამოვნების წყლიც მოუვიდა; ეტეობოდა, რომ სერწვეს ძლივს იმატრებდა, მაგრამ მანც მამაცობა იხმარა, და ნასკვარზე მეტი შეინასა ერთს თავისს ტარიელ სარდინის კოლოფში, რომელიც ბლომად ჭქონდა შეკროვილი. ავი მოგასვენეთ—ჭეეუნანზედ არა იკარგება-რა-მეთქი!

ოთს საათზედ დავინასეთ პირველი რიგი არყის სეებისა (2463 მეტრზე), დაღმართი იწეებს თან და თან დაქანებს და ბოლოს ერთბაშად დაეშება. ჩვენ გამოვედით კიდევაც აღზიის სამთლობელოდან; ბუქქნარები, თან და თან უფრო მოზრდილი, ფესებს გვიკაწრავს და ამავე დროს წმინდა შსაზუნა წვიმა პირდაპირ თავზე გვასსამს და თავს გვიგრილებს. ჩვენ მხოლოდ ჩამოვიფსატეთ ყურებზე ჩვენი ნაბდის ქედები და მივეშურებოდით გზას. როგორც იყო, ჩამოვიარეთ აღმართი. მოსასხეეში,—ერთ ბრეგზე, დავინასეთ

პირველი სკანდინავიის სოფელი. კაცს ეგონებოდა, სოფელი გაცივებულა, ჭკად ჭკეულა; ეს უნებოდებული ქონება, დამკვარტლული კომპები, უდაბნოს მდუმარება, რომელიც მათ გარშემო სუფიეს, შავი ნაძვანის, რომელიც გარს ატყია—ყოველივე ესე დასრულებული სელაგინური სურათია, თუმიც სამგლოვიანრო ფერისა კა. ასე იტყვი, რომ რომელსამე ფერას მოუკადრებიაყო ყოველივე სულდგმული ამ სოფელსა და მიუიხიბის რამდენისამე საუკუნეთაო. არსად არ გვიგვირძნის ისე ცხადად, როგორც აქ ვიგვირძნით, თუ რა ცხოვრებას ეწეოდა კაცობრიობა ამ ოთხსასისა, თუ სუთასის წლის წინად. ეს სოფელი კალატ არის და არც არის; ნამდვილად ორი სოფელია და ერთმანეთსედ ნახევარ კერსით დაშორებული, — ღაუბერ და ღაფსორი, თუმიც ორივეს კალას ეძახიან.

კანცელარია მთავრებულია ამ ორ სოფელ შუა. სანამ კანცელარია იმდენი მისკიდოდეთ, უნდა გასკიდეთ ინგურში, რომელსედაც გადებულია საკმაოდ მაგარი სიღი; მაგრამ სიღისედ იფიცრები კი ვერ არის ერთმანეთსე კარგად გადაბმული და დამკვრებული. კანცელარია ერთი განმარტობული და გამურული ქონებასა; შემოდან ქვის ფიქალი აქვს დასურული და სანდოლობლად ზედ გართობის არყის სის შტობი, რომელიც იქვე სდგას. სასლის წინ ქვემოდაცემული ფერდობის ამწვანებული რაღაც ნათესით, ეს ფერდობი მიაწევს იქვე მასლობლად ატესილს ტყემდე. შემოდ მაღალი კლდოვანი ბრეგია, რომელიც შეჭრილად მდინარე ინგურში; ჩვენს პირდაპირ—სამხრეთისაკენ ძლიერ დაცემული ფერდოა მდინარემდე; ამ ფერდოზე სძირი ტყეა ძველის ნაძვანისა; ნამკებს ისარავით აუშკერიათ თავი. ერთობით ეს სურათი დაბურული და მრისხასა შესახედად, და სულ არა ჭკაკის მომდინარე და ბრწყინვალე სურათებს ცხენის წყლის ნაპირებისას; ალაგ-ალაგ არც ეს უკანასკნელნი არიან ნაკლებად დიდებულინი, მაგრამ არც ერთს მათგანს არა აქვს ეს ველურის შეუბოვრობისა და თითქმის დრამატიზმით საკუ იერი, რომელიც აქ პირველ დანასკაზედვე თვალში გვიჩინება. ამის მარჯვნივ ისაა, რომ კალას უჭირავს უმაღლესი ფერდული ტყიან ალაგებისა (ეს სოფელი თითქმის 1800 მეტრ. სიმაღლესედ არის გაშენებული).

ქსლანდელი ჩვენი თავშესაფარი სიტუაციით ჩამოუყარდებოდა ჩა-
ლურისას, რომელიც თითქმის გვარის საგარეო სახლს მოგზაგო-
ნებს კაცს. მთელი შენობა შესდგება ორის სატერასიდან; წინ აივანიცა
აქვს, რომელსედაც სამ-საფეხურისანი დანგრეული კაბუ ავიძღვებთ.
კარები დაბალია და სარაზაკთან გაუცნობელი; ოთხის საუკეთესო
ბაწყობილობა განსაკუთრებით, ჭიისაგან დასრული ტასტი, კედ-
ლის ერთი მხარეზე ჩაუღლებული, ერთადერთი სკამი და მოღრ-
ვილი სუფრა (გრძელი სკამი); მაგრამ რაც უნდა იყოს—დიდი უსა-
მართლობა იქნებოდა ჩვენის მხრით საყვადურის თქმა, რადგან თავი
მანინტ ჭერ-ჭეშს გვაქვს შეფარებული და წვიმისაგან უსრუნველ-
ფილნი ვართ.

იოსებს როგორღაც ჩვეულებრივზე უფრო დაფაცურებულა, —
მგონია, შიმშილისაგან ვუჭი ეწვის და ამიტომ ჩვენს მოსვლამდის
დაკარსა ორივე სოფელი და ეშოვნა შემდეგი სანოკაგე: ზური—გერ
მოგართუეს! კვარცხა—რვა ლაზურიდან და სუთი—ლაფსორიდან,
ერთი ბოთლი რძე სვანურის ანაფით სუნ-გემო მიცემული და ერ-
თიც ცოცხალი თხა. ამ უკანასკნელს იქვე მიუყვანეთ სიკვდილით
დასჯა, მაგრამ სანამ ამ გადწყვეტილებას სასრულში მოგვყავნდით,
რიგინად გავსინჯეთ, რომ შეგვეტყუა—ღირსი იყო თუ არა ამ
საზარათო სასჯელისა. კანშიმი გაკათავეთ და მივწეკით ყველანი; ჩა-
მოკარდა მეუღლეობა, მაგრამ ეს უკანასკნელი სიტყვა სულ მართალი
არ არის: განთიადისას გავარდა თოფი კანცელარის ასლას; მა-
შინვე წამოვცვიინდით, გოსტომ საჩქაროდ გასტენა ორივე ლულა
ჩვენის ორ-ლულიანის თოფისა; მაგრამ სახლის გარშემო არა იძუ-
როდა—რა: «კამაქს» იუჭი გამოდგა (fausse alerte), მაგრამ გოსტოს
მანინტ აღარ დაუძინია დაღამდე—გვდაარაჯობდა.

ამ დროს გამოჩნდა გუშინდელი თხის გამყიდველი; მოგვარ-
თვა ჰატარა ზურის კვარები—ნობათად და მოგვოსოვა ჩვეულების-
მებრ გაყიდულის თხის ტყავი და ერთი ნაჭერი მისი სორციცა-
ამსთანავე დაგვიკითხა—სკადავის სორცი სომ არ გინდათო. სკად-
ავის სორციო? მოელს ჩვენს მოგზაურობაში—ქუთაისიდან აქამომდე
ეს ხალი ჩვენ აღარ გვეხილა. რა უნდა იყოს ამის მიზეზი, ვიფიქ-
რობდით?

თურმე დათვი ყოფილა. კალას დათვის მოჭნატრება ცერინი, ე. ი. სისხლიანი ხორცი; ამდგარა დამით, მუსხანათურად დასცემია თავს ერთს კარგს მოზდილს ხარს და ლახათიანად გაუგრაკს კბილი; მაგრამ, საუბედუროდ, ამ წაირ ცერინს ხორცს ის ცუდი ჩვეულება ჭქონია, რომ როცა ერთის მხრით კბილს ვინმე ჩაუყრის, მეორეს მხრით მოერთავს ხოლმე თურმე ბლაკილს. ამ ბლაკილს გაუღვიძებია მცუელები და თოფის სრულად ამტყუდარა წუსანდელი.

მშენიერი დილა გათენდა. სვეის ბოლოში შორს, შორს დასავლეთისაკენ, ამაყად აუღერია თავი ერთს იმ მწვეკრალთაგანს, რომელიც თავისს დღეში დაუეწიწარი რჩება გაცის გონებაში. ეს არის რ-თავიანი მწვეკრალი უშისა, რომელიც ოცნებასაც უღვიძებს და თან სსოწარკვეთილებამაც ავდებს საუკეთესო და გამბედავს აღზანისტებს *) თავისის ქალწულისებრივის მიუყარებლობით. ამ მშენიერს ბრწყინვალე დილაზედ კალას სურათიც დაჭკარვა თავისი გელური მოუსეშაბა. უშა ლხლხაშებდა როგორც კანდელი დაბურულ ნაძენარის ტყეებ სემოდ, ვიწრო სვეის ბოლოში; იგი თითქო საუტსოვო წარჩოშია ჩასმული და ერთს ზატარა გასწილს კუთსეში გამოკვეთილიო...

ნ აგვისტო უფრო საქმიანი დღე იყო. ჩვენს მცნარეებს, ლატ-ფარზე შეკრებილს, სასვეე ქალღდების დაცვლა ეჭირებოდა. ჩვენის მსლებლები ვეკლანი გეშეკლოდნენ ამ საქმეში, როგორც შეკმლოთ, მაგრამ ბეკრს ვერას აკეთებდნენ; ცოტა ხანს შემდეგ არჩიეს იჭკარყის სის ჩეროში წამოწოლა და ყალიონის ბოლებს; იას დაბაისლურს ბასს შეეჭკოდნენ შესახებ ზოლიტივისა და უძღლესის ფინანსებისა. სამაგიეროდ გოსტომ გასამგეტა თავისი სიმარჯვე და როცა მიდი-მოდიოდა მცნარეებით დატვირთული, შეუკურთსებდა ხოლმე დაბაისელ კრებას: «თქვე არამზადებო, გამოუდგარხო, ძლოკვებო თქვენო», და სსვა ამისთანა სიტყვებს უძღვნიდა.

ჩვენს სანასავად მაინცა და მაინც ბეკრნი არ მოსულან. კტყობა, რომ თავისუფალი სვასები არ არიან ისეთი ცნობის მოყვარენი, როგორც მათნი მოძენი, მკვიდრნი ცხენის წყალის სეობისანი.

*) ალბინისტებს უწოდებენ იმ მოგზაუთ, რომელთაც მიზნადა აქვთ ასულა უმაღლესის მთების უმაღლეს მწვერვალზედ.
მთარგ.

ლამპარაკი ამთავრებენ უკვანთ; შესდგულებით ბეგრად არ განი-
ხევიან სადაღანო სვანებისაგან; სილამაზით კი ჩამოუგარდებიან; წვე-
რები და ტანისამოსი ისე წმინდად კერა აქვსთ შენასულია; მათის
სასის მოსაზრება უფრო მრისსანე და მოუსეშავია; მათი მძაფ-
რი ჭაერი, დაუსრულებელი სამთარი, ცხოვრების სიმძლე და მძიმე,
ძნელად მოსასწავლებელი სასრდო მინცა და მინცა არ უწყობს სელს
მითს ტანადობას და სიმშენიერეს—უდროოდ აბეგრებს. განსაკუ-
თრებით ქალებს.

მეორე სოფელი მოსჩანს კანცელარიის სვეითა ყანიდან; ეს
სოფელი მდებარეობს ორ ლელეს შუა, რომლის წყლაც ინგურს
ერთვის ცოტა ქვეით. ამ ლელებსე საცაღვესო სიდეობა გადებუ-
ლი. იგივე დაღვრემილი და მრისსანე სურათი, იგივე ბეჭედი გა-
ქვავებული ცხოვრებისა! ავლან მხოლოდ კლდე-ქვების დათვი (не-
щериный медведь) და სოკოერთი მსეცი ანტიდელუგიის დროისა
და ადამის წინაპარი—რომ სრული სურათი გამოვიდეს ისტო-
რიის უწინარესის ხანასი. მაგრამ რა სვკა-და-სვკა ფერადეულობა!
რომ დრო იყოს, რა კარგს აკვარელის სურათის დაჭსატაკდა კაცი ამ
სათოფურთან კოშკებისას, ამ ჩაბნელებულ ნაძენარის ტყისას!

იმ დროს, როცა მტენარეულობას კვებდით, ერთი რამ განმი
აღმოვანინეთ—ძიელი ყანები ცერცვისა და მუსუდოსი. ხუმრობა
საქმე იყო განა ჩვენის სარშოსათვის ამ ნაირი სავანელი? გაზარ-
თეთ მათ შესასებ მოლამპარაკება მცხოვრებლებთან. მაგრამ ბეგრი
ლამპარაკი და კაჭრობა არც კი დაგეჭირებია. უფასოდ მოგკანთვეს
ერთიცა და მეორეც, რამდენიც გვინდოდა.

წინაღ კოჭვი, რომ ლატფარადან დაგინასეთ ერთი დიდებუ-
ლი მუნიკარი, რომელიც მთის კალთას ჩამოჭეკება ძლიერ ძირს-
მეთქი. ჩვენის აზრით, ერთს დღეს შესაძლებელი იყო მისი მოგ-
ლა. კალელებმა დასტური დასცეს ამ ჩვენს მოაზრებას, და მეორე
დღესვე გაკვირვანეთ.

ძლიერ გასაჭირი აღმართი ავიარეთ და 8 საათოდ იფრალშე
მაკედით. ეს სოფელი მთის კალთასკა გაშენებული შიგ შუაგულ
ტყეში. კალამი თუ მდუმარება და მუედროება სუფევს, აქ სულ
წინააღმდეგს ვსედავთ; ყველაფერი გარეთ არის გამოჩენილი: ქალი,

კაცი, ბავშვი, ქაოში, ღორი. როგორც მიკედით, მსშინათვე გარს-
 შემოგვესვია მთელი სოფელი. ერთი ბავშვი სუთის თუ ეჭვის-
 წლისა, რომელიც დედას აუყვანა და ხელში ეჭირა, მოქნიერება იყო,
 მაგრამ სრულად ტიტკელი, ესე იგი დედიშობილა. როცა დაჯან-
 რეთ ამ ქერების მიაღწევს—დედა ტვრციალით გავერინდა-
 სხსლისაკენ. სოფელში სულ შიდი შენობას; ეს შენობანი ამოყვ-
 ნილნი არიან პრტყელის ღოდების ერთმანეთზე დადებით უკერ-
 წლოდ და უარაზოდ და წაგვანსან პატარ-პატარა სიმკრეპებს; ერთს
 მათგანსე მიშენებულა ჩეუელებიკი მალაი კოშკი, რომელიც თაგ-
 დება სესადგურით. ეკვლა ეს შენობანი გადასურულა ფიქალის
 ქეით. კოშკის შესადგური ტრტათი გადმოცილებულა შენობას და-
 მის სასურავში ოთხიკე კუთხით სამ-სამი სარკმელა დატყუელი;
 ესენი სათოფურებ უნდა იყენენ. სოფელს გარეთ განმარტებულ-
 ადგილსე ეკლესია სდგას, თითქმის იმავე სიდიდის, როგორცაა.
 კარგა მოსდილი საღარბაზო ოთახი. ამ შენობას ადვილად შეატ-
 ყობს კაცი, რომ ეკლესია არის, გარეთა კედელსე, სოფელის პირ-
 და პირ, გამოსასულა წმინდანების სასკები. იკერი სიიკელესაგან გა-
 ჭსუნებათ, ზოგიერთ წმინდანს მარჯანდედიც დაუკარგავს; ერთს-
 მათგანს, რომელსაც დიდი თათრუფი თვალეი აქეს, ერთობ განი-
 დული, სუშის მსგავსად,—ერთი თვალი ავლია. თუძც ეს ნასატე-
 ბი იმ დროისა უნდა იყოს, როცა ბავშობის სახაში იდგა მსატკრო-
 ბის სელოკნება, მაგრამ მანც ატყეა სელოკნების ნიშან-წყალი. ამ
 სატებს გარეშეშეშე შემოკლებული აქეს იკერად-იკერადა სამკაული.
 მე ამოკილე ჩემი უბის წიგნი და ვადმოვსატე ქაჯალდსე ორი, უიე-
 რე განსსკაკებულის მსატკრობის თაეი, და თან გულში ვამობდი:
 აარც ისე ეკლურნი ეოფილან ეს სკანები! ის რაფაელი *), ო-
 მელმაც ეს თაეები დაჭსატა, არაიერთი ჩამოუკარდება ჩვენს ბიან-
 ტიელ მთსუნელებს, რომელთ საწარმოები, ათასკურ გადადებულ-
 და უშორდ შეთსუნეული, გამოფენილია სოლმე ფლორენსიის მლან-
 რიებში და იეიდება, კითარცა ძკელის სელოკნების ნიკეუბი. კინ იეო-
 ეს რაიკელი? არსელოკებმა უთუოდ არც კი იცან მისი სასკელი.

*) შესანიშნავი იტალიელი მსატკარი იყო, რომლის ბაღალი ჯერაც
 არ დაბადებულა—აქ კი დაციწვით არის ნათქვამი. მთარგმ.

აი, ბატონებო, მიშენიერე სავანი ჩსრკვა-ძიებისათვის! იგულისხმეთ, ბატონო მხსრკველ-მკველკარსო-მეთქი!

ჩვენის გზის მსჩვენებელი ველარ კიზოკეთ ერთის საათის შემდეგ და იწკმ კი დაიწყო ცხუნება; მოთმინება გვეკარგებოდა. ბოლოს გამოხსნდა, როგორც იყო, და გააწიეთ. ესლა მივდიოდით მთის კელის უმაღლეს ფარდულში, რომელც თან-და-თანის აღმართით მიღწევს მდინარეს; ტყემ დაუთმო ადგილი ბუნქანრებს და საბალახებს; შემდეგ გამოხსნდა მეორე სოფელი სალდეში. ეს სოფელი იყრადლივით ცოცხალია. შუაში ნამდვილი ქუჩა მიდის, ყოველ კარებში ცნობის მოყვარეთ თავები გამოუყვით სვენდა სავსტრეტად. ჩვენის გზის მსჩვენებელი შეხერდა იმ აზრით, რომ ან უვიდნა ჩვენთვის და ან ეთხოვნა მუყურები (მთასე ასავლედი რკინა-ბოლოანი ვოსი). Alpenstocks (აღბესტოკს—მუყურე) სალდეში—აი ვიდეკ მეორე სავიირველებ! სომიე ვიდეკ უფრო მეტად გაჭვირდა, როცა გამოვლანარკა ჩიქორთულის რუსულის ენით ერთი მაღლის ტანის მოსურცებული კაცი და აუსხნა, რომ ეს ენა ციმბირში კისწავლეო. თავისუფალი სვანი იყო, მაგრამ მუდამ თავისუფლად არ ყოფილა, რადგან სვანებს არა აქვთ ჩვეულებად თავის სუბით ვადიარონ ურალის მთა, ან ისე, როგორც მოგზაურმა, ანა-და ისე, როგორც მუშა კაცი. სტევენმა ვერ გაჭებდა კითხნა, თუ რა იყო მიხეზი მისის ვაციმბირებისა, რადგან ეს ვაციმბირება ცოტას სნობით ყოფილიყო, ეტყობა, დიდი დანაშაულობა არ მიუძღოდა, სანავლობა ეჭებოდა, ანა-და შურის ძიების რამ სავქე. *)

11¹/₄ საათივად მივალწიეთ მდინარეს 2,290 მეტრის სიმაღლეზედ. ეს არც ისე დიდი სიმაღლეა, რომ არ ღირდეს მასკედ ასკლა, რაკი ასე დაუსლოვდება კაცი ვანგატაუს მთას და ისეთს დიდებულს თვალის იურს იზოკის. ჩვენ დაიკვითხოეთ ჩვენს თავს, რა უფრო სარფა ეჭნებოდა ჩვენთვის—პირდაპირ მდინარესე ასკლა, თუ ისეკისა სწობდა, მსლბოელ მთებზე ვსუულაყვით, რომელიც ბალახით იყო შემოსილი. ზურგი ამ სერისა, რომელიც კელის დასავლეთ

*) ჩვენის აზრით, ამის მიზეზი ხალდეში მომხდარი აჯანყება უნდა ყოფილიყოს (1873 წ.), როდესაც მოჰკლეს სვანებმა მაზრის უფროსი გრინვესკი და თავ. კონსტ. მიქელაძე. მთარგმ.

მსარქვესა, მიებჯინებოდა მოხვარის მთის ძარს და თუმიცა ძლიერ მადლი ან არის, მაგრამ სამუდამო თოჯლის სამეუფოს მანც ესამ-
 ზღვრება. ჩვენ ეს უგანასკნელი გზა ვაჩნით ორის მოსახრებით: ერთი, რომ მიინგარსე მცენარეული ან მოაძვეებოდა და იმაზე სია-
 რული ძლიერ სასიოთა: თუ გრძელი თოჯი არა გაქვს, გისეის ადგილად მოიტეს, მეუფიც რომ გეჭირთ ხელში; მეორე კადევ იმიტომ, რომ იმ სეროდან უფრო კარეს სანსავს სურათს მოკუ-
 ლოდით თეთრულდის მთაზე და მის გეუოლებად დასაუღეთისაკენ. რადგან სვენ კადევც შეკადვინეთ მოგზაურობის გეგმა, აწი დაკიწ-
 ეთი სანრდილოებელ ალაგის ძებნა, სადაც უნდა გეკესაუხმნა ხელდა-
 ხელ. ამისთანა ადგილი ვპოვეთ ერთის ტირიფის ქვეშ ერთს ვი-
 თომ-და ჰაწია გუნძულზე, რომელსაც გარშემო უვლიდა მენავარის ქვეშიდან გამონავალი წყალი. იქ მისვლამდე უნდა გადაგვარა ერთი ამწასიხუელი ბეჭი, რომლის ძირში დაფენილი იყო მშვენური მუ-
 ლი სისხლის ძარღვებით დაფარსული. მართლაც, ამ მოლზე მაწან-
 წვარება უოკელის მსხით მრავალი რეები მშვენურის წითელის ფერისა, რაიცა იყო იმის მომასწავებელი, რომ ამ რეებში რინა-
 ნარევი წყალი იყო. წყალი ანგარა და ცივია; ქაფს იყენებს ისე, როგორც ხელცელის წყალი თავ-ანდილ ჭურჭელში; გემო სწორედ მელნისა აქვს. ეს გემო დიდად საშიში არ არის; ცხენები საბად დაწეფენენ ამ წყალს, თითქო იციან, რომ მადნეულის წყალს სმა ძარგებელია.

ეს წყალი ვერ კადევ უნრობია; არცერთი მოგზაური მას არ იხსენიებს. აი კადევ ერთი თავ-მინებუელი სამდიდრე დიდის კავ-
 კასიის ერთს უმშვენურესს ალაგზე. უოუოდ უნდა მოგნათლოთ იგი და დავარქვათ რაიმე სახელი; მით უმეტეს, რომ შამპანიის ღვინოს თვით ეს წყალი გავძლევს უსკად. ავიღეთ დიდის ამით ხელში ჭიქები, გუწოდეთ მას სახელად მადნეული წყარო ედმონდ ბუასიერისა და დაღლიეთ, როგორც მისი მომავლის ბედის სა-
 დღეგრძელო, აგრედვე სადღეგრძელო ყველა იმ სნეულთა, რომელ-
 ნიც უოკელ მსრიდან მოაწუდებინ ამ წყალს; უთუოდ, ადრე იქნება თუ ვკიან, რომ მოაბოკონ დავარგული ვანმსრთელობა და შეიძ-
 ტონ სისხლისათვის წითელი საფერავი (globules rouges).

აწი გი დროა შეუდგეთ აღმართსა! მამსასხლისი და გიგო-
 ჯამოგვეწიენ—სსეები დაწსნენ ცსენების მტველად. ერთს საათს
 შემდეგაც ვერ მოვექცით სერის თავსედ, თუმცა ახლოს გი ვიყუ-
 ვით. ოფელი წურწურით ჩამომდიოდა შებლაღან; ტანისამოსი
 ტანსე მეკრზოდა; ყოველ წუთში ვისკენებდი სულის მოსაბრუნებ-
 ლად; მაგრამ გული მანც ძლიერ მიტედა. მუსლებში გი ძალა
 ისევე მქანდა; ამის მიზეზი მანუელის წყალის რკინა იყო. ოცის
 წამის შემდეგ ავედით, როგორც იყო, სერსე და უნებლიედ შევევი-
 რეთ გარტებულებმა.

ჩვენ წინ, ჩვენ ფესთ ქვეშ, მეორე ზღვა იდგა მენკარისა იმ სი-
 დიდუ, როგორც მონბლანსუა. ის სურათი, რომელიც ჩვენ წინ აჩის ეს-
 ლა გადაშლილა, კალმით ან ააწერება, თათქო ამართულ დანის ყუასე-
 და ვართ გადამსდაწნი. სურათი მეტრის სიმძლეზე ამართულა
 ჭკერში ბუნებრივი ზღუდე ამ ორ მენკარს შუა, რომელიც სიგრ-
 მით-სიგრძეზე გამსედაწა და ერთსაც და მეორესაც გადმოუშვარია
 თავისი, ძველის ფოლადის ფერი გვერდება; ამ დიდებულის სურა-
 თის დანასკასე მაგეუხდით და შეკასისსლ-სორტეთ რამდენადაც
 შეგვეძლო ყველა ის ფიქტი, რაც ამ სურათმა გვაგრძნობინა. სი-
 დიადუ სურათისა მით უმეტესი იყო, რომ ჩვენ ავერთსაა, ძარს,
 ღუშბლები ელვასაგან განათდებოდა სოფდე და ბღკენა გვესმოდა
 ჯურღმედიდან. ჩვენსე დაშორებთ, ძლიერ ქვეით, ვსედავთ, რომ
 გაირღვა ღრუბელი, წამოვიდა ირბად, როგორც შევეტილი ზეწარი,
 წვიმა და დაუშინა შეგეულ ჭვლას, სადაც რამდენისამე ვერსის მან-
 ძილსე ჩასდევს მენკარს გუდი; ეს ზეწარი თან-და-თან უსლფუ-
 დებოდა მენკარის ზღვას და საცაა ჩვენამდინაც მოვიდა; მოგვესმა
 კადევ მედვარი შიშინი და ჩამოცვიოდა პირველი წვეთები. ჩვენ-
 მა სვანებმა მოგურტსლეს ქვეითგენ და, თუმცა მე წვიმისა ან
 მეშინან, მანც, რადგან საფრთხილო იყო, რომ ჩვენს რკინეულს
 მესი ან მიეზიდნა, ვიკადრე მეც თავქვე დაქანება, რაც ძალი და
 ღონე მქანდა. დაბრუნება ანაფრით იყო შესანიშნავი, თუ არა მით,
 რომ სვანებმა მსატკრობის გარდა მათემატიკასიაც გამოინიანეს ნიჭი.
 ხალდეში რომ გამოვიარეთ, სტეფენმა მამსასხლისს ჭკათსა ილსე-
 ბის თარჯამრობით: სეტავ თუ იწველებიან ის ძროსები, რომელნიც

აი ატერ სძოკენო, და თუ იწველებიან, შეიძლება თუ არა იშოკოს გაცმა ცოტადენი რძე ჰირის გასასკელებლად რამდენისამე შაურისაო. ამ სიტყვასე ერთი ქოსა სვანი შეკარდა ცალმაგში (набрыз) და გამოიტანა ერთი ბოთლი რძე და ყველამ რამოდენიმე ყელაში დაკლიეთ. «აი, ძმაო, ორი შაური-მუთქი», გუთხარი. სვანმა გაიქნა თავი. «მას, სანი შაური». კიდევ გაიქნა თავი. «აჰა ერთი აბაჩი და გავათავოთ». სვანმა დაიწყო სმა-მალლა ლაზარაკი და სელის ქნევა.

«ოხ, ღმერთო ჩემო! აქ ოქროსე უფრო მვირა ყოფილა რძე! მას რამდენი ღირს? სთქვას». არც ამით ვარიგდა რძე. იოსებამ წაუმატა ერთი შაურიც. თქვენც არ მომიკვდეთ! გასჭირდა საქმე. მანათი? 100 მანეთი? 1000 მანეთი? სვანმა დაიწყო სიცილი, აილო 30 კან. და მოკრებით, როგორც იყო, ამ ხნირებულს გაცს ისე, რომ თოფის სროლა არ ატყვისლა; გადაკრებით სიფათს, რომელიც შეემთხვა ამას წინად ერთს ჩვენს გამოჩენილ მოგზაურს 2 მანეთისათვის.

კარგა ადრე დაგბრუნდით კალაში და მიეკლამეთ ჩვენს სადგომს დიდის სიამოვნებით (ხედავთ მუხურო კიდევ გავუღებოდა). მთელი საღამო წერილების წერას მოკანდომეთ, რადგან ვიცოდათ, რომ იასაუდი გამოიკლდა ბერძანს და წაიღებდა ჩვენს წერილებს ცაგერს.

ბერი, 12 აგვისტო 1890 წ.

სანამ ავიწერდეთ ჩვენს მოგზაურობას კალადან ბერძნის, საჭიროა ორიოდე სიტყვა ვთქვა აჭაურობის გასათავალისწინებლად. ჯერ ერთი ეს, რომ ბერს არ არის არც დაბა, არც სოფელი, მით უმეტეს მთავარი რამ ან მნიშვნელოვანი ალაგი, როგორც მასდ გვეცნა. აქ არის ატეული რამდენიმე შენობა, ერთი-მეორეზე სავსოდა დაშორებულნი. ეს არის სასოფლო პოლიციის სამყოფი, რუსის ადმინისტრაციისაგან დაწყებული თავის-უფალ სვანეთის დასავლეთ გუთსეში. წარმოდგინეთ განცლარია, სხვებსე ცოტათი უფრო სრული და რამდენიმე აივანიანი სენაკი გაბნეული აჭა-იქ მინდერის ბოლოში, რომელსაც შედიდურად დასხვებია უშა. ეს მთა აქლევს სათავეს ერთს მდინარეს, რომელიც რამდენისამე საყენის მანძილზე

ხამოურების ბენოს შენობებს. აი აქ, 1,300 მეტრის სიმაღლეზე, (დიდი არაფერი სიმაღლეა) ვართ დაბარკებული ამ წუთში.

ამ განმარტების შემდეგ შეუდგები ჩვენის მოგზაურობის აღწერილობას.

ის მშვენიერი ტაროსი, რომელიც ჩვენ სულს გვიწოვდა მთელი მოგზაურობის დროს, შეიცვალა, როგორც კი მივედით ბენოსში. რადგან აქ უნდა დავჩნეთ სსკა-და-სსკა მიწეყების ვამო, ამისათვის ეს ცუდი ამინდი სულს კვლავ შეგვიშლის. ეს ადგილი ისე გაკრანებული არ არის, როგორც სსკები; შეუძლია კაცს სურსათი რამ იშოვნოს მაინც: ჰური, სორცი და ასე გასინჯეთ, ღვინოც კი. ვცდილობთ ბურტული შევისხათ აქ ყოფნის დროს, რომ შემდეგში გაფენებისა აღარ შეგვეშინდეს.

თან-და-თან ვითვალისწინებთ თავისუფალ სვანეთის მდებარეობას, რაკი ზევიდან დაკავალაიერეთ და ხსკეარ სივრძესედა გადავიარეთ. კალა არის ერთი უბრალო მიკარდნილი კარის ალაგი სვანეთისა და ტუეში მიკარგული. ინგური, რომელიც ამ ქვეყნის მთავარ მდინარედ არის ცნობილი, წყლობას უწევს მხოლოდ მის ერთს ნაწილს, ძლიერ მცირედ დასასლებულს; მაგრამ ინგურს ერთვის მრავალი სსკა მდინარე, რომელიც მთავარ მთებიდან მომდინარებს, თუ გინდათ წარმოადგინოთ ინგურის მიმართულებას; წარმოადგინეთ სვანეთის სამხრეთსა და დასავლეთის მხარეში ღრმად ჩაკარდნილი კალაპოტი ასო M-ს სახისა, რომელსაც ძლიერ გან-განზედა გაუბავტაკს ფესები და იდაყვები შეურგვალუბია, თითქმის დობინვი შემოუწრალო.

ნამდვილი გული სვანეთის სოფლებისა აქ კი არ არის, არამედ ერთის პატარა მთის გრესალის გადაღმა—წრდილოეთისაკენ. ეს გრესილი სივრძესე მისდევს სვანეთს ერთის მხრით მდინარე ინგურის კიწრო და კვლურ ხეობას შუა და მორესს მხრით მდინარე მუღურას (ენგურს ერთვის მარჯვნივ) ხეობას; ეს უკანასკელი ხეობა უფრო ივართოც არის და უფრო ხალისიანად პირველზე. მუღურას მდინარე, რომელსაც კიდევ მესტიელეს უწოდებენ, თითქმის ინგურის სულა... იგი დიდ ხანს მიმდინარეობს აღმოსავლეთით დასავლეთისაკენ. ინგური მოუხევეს სამხრეთ-დასავლეთისაკენ (ეს არის პირვე-

ლი იდაყვი ასო M-ისა და, მაიღებს თუ არა ნაკრას, შედის შესანიშნავ სეობასში, რომელსაც 80 კერსი აქვს სიგრძე. შესავალი კარი ამ სეობისა რამდენისამე ასის მეტრით დაბალია ჩუბისეკზე და შეადგენს ერთად-ერთს შესავალს კარს თავისუფალ სკანეთისას. მაგრამ ეს კარი თითქმის დასშულია. ყელის სივიწროვე, სშირი წყალდიდობა, როგორც მთავარის მდინარისა, ისე იმ წულებისა, რომელიც მას ერთვის მარჯვნივ თუ მარცხნივ, მიწის ზედაკეები, რომელსაც მიაქვს სიდიც და გზაც—ყოველივე ესე ისეთი დაბრკოლებას მოგზაურისათვის, რომ ჩვენ სასტიკად აღვიკვირებდეთ ქუთაისში ამ შესანიშნავის გზით წასვლა.

გარდა ჩუბისეკის შესავალის კარისა სკანეთში გადასასვლელად სხვა კარი არ მოიძებნება, თუ არა მთაზე გადასავალი უღელ-ტყეხები, რომელთა შორის ყველაზე უფრო დაბალი სამსრეთით—ლატყარაა 2,800 მეტრის სიმაღლისა; ამით გარდა არიან კიდევ ყარაზაიდან მენიკარზედ გადასავალი ბილიკები, ჩუბისეკთან, ბეზოსთან და მუყალთან, რომელნიც, როგორც ამბობენ, კოროთ სასიარულონია ზაფხულობით. ამ ბილიკებზე უვლიათ როგორც ალპანისტებს—ინგლისელებს, რუსებს, ავსტრიელებს, იტალიელებს, ამთ შორის ზოგიერთს, ვინც უფრო გამოუდავი ყოფილა, აღმოჩენიან კიდევ ახალი ბილიკნი, რომელნიც მეკიდრს მცხოვრებლებს მიანინათ მიუდგომელ ბილიკებად, და საფუძვლიანადაც მიანინათ, რადგან ამ ბილიკებს უმსხვერპლია რამდენისამე კარის სიცოცხლე.

იმ გასწორების გაყოლებით (parallèle), რომელზედაც ბენომდებარეობს, სკანეთს აქვს განი 81 კილომეტრი კიდით-კიდემდე და სულ ყოველი მხრით შემოზღუდულია მენიკარისა და თოკლიანის შიბით; მაგრამ დიდად შემცდარი აზრი იქნება, თუ იფიქრებთ, რომ მთელი სკანეთი ისეთივე უქმი და დაბურულია, როგორც მისი შემოსავალი კარი—კალას სეობა: ძნელი წარმოსადგენია უფრო მაღსაზი და სასიამოვნო სეობა, როგორც არის მუღყრის სეობა, როცა დაჭურვებთ ზევით-შიიდან (მუღყრის სამსრეთით). სულ აფერადებულ ყანებით არის აჭაურობა დაფენილი; სოფელი სოფელს მისდექს თავისის ზეადმართულის კოშკებით, სადამდინაც კი თვალი დასწვდება; ყველა ამას გარს არტყია უზარ-მასარი თოკლიანი მთე-

ბი. მთის კალთები, კვალ-აშკებულას სამოსლით ბურჯილი, ადგილ-ადგილ გაკაიეული, სკამოდ დაშორებულის თვით ქალას და სოფ-ლებს. ამ სეობის შუაგული ალაგი—მეტასთან—მსოფლად 1,400 მეტრამდეა ამღლებული ზღვის დონედან და ამის გამო, რადგან ჩრდილოეთის სუსისან ქარისაგანაც დაცულია მთებით.—ამ სეობა-ში მოსავალი მდიდარია და ყოველგვარი: ქერი, შერი, ჭკვი მშვე-ნიერად მოდის; ისეთი ეზო არ არის, რომ ზედ არ ეკრას ჰატარა-ფანა თუთუნისა; ეს უგანასენელი ერთადერთი მცენარეა, რომელიც აკვისტოში თვალს უხალისებს ადამიანს თვისის მწვასე ფოთლე-ბით, როცა გარშემო ყველაფერი გამშინარია და გავუითლებული. ვა-შდის სე—ტყისა თუ ბადისა?—გერას მოგასსენებთ, რადგან ერ-თობ წკრილ სილს ისხავს და მუაკეს, საქნელი და ფრინველი ვერ-არის კარგი. შესანიშნავი ყვერულები და ნერწყვის მომგვრელი შა-შსები, რომელთ შესასებაც წიგნები მოგვითხრობს, ჩვენთვის უსი-ლავი აღმოჩნდა; აჭურ ჰურს კაცი ვერ მიეკარება; არც ძროხეულია შესანიშნავი: მათი ყველი შეძუკებულ და აშმორებულ გემოსია. სა-მაგიეროდ დიდის სიამოვნებით კიგემთ ადულებული მომუაგო ნა-ლები, რადაც გაუწყურა კარაქის მსგავსი. დაფსნილ შაქარ-წაყრილი-თითქო კრემს მოგონებს კაცს.

რამდენადაც შნოანის და სავიერული სანასავია გარკუნობით სკანეთის შენობანი, რომელნიც ძლიერ ემსგავსებიან საშუალო საუ-კუნეთა შენობებს,—იმდენად საზიზღარია შივნით. სკანის შენობა არის ერთი ღაბნელებული სვრელი—ზამთრობით, სიცივის გამო, აუტანელი სამეოფი და ზაფხულობით,—როცა ჭკერი შიგ მუშაობს და თბება,—გამოტენილია სსკა-და-სსკა ბინძურის მწერით, რომელ-თაც ნოე თვისის ნებით არ შეუშვებდა, უთუად, კიდობანში წარ-ღვნის წინად.

კალადან ბენომდის 48 კერსია. ამ გზას მოგანდომეთ სამი დღე. მეორე დღეს, თუმცა ძლიერ ხელს მივდიოდით, მაინც მივე-დით იფარში 5 1/2 საათზე; ასე რომ 3 1/2 კერსი გაკვივლია საა-თში ჩვენდა შეუმჩნეულად.

იფარი 17 კერსით არის კალაზე დაშორებული, ჩრდილო-დასავლეთისაკენ. იგიც ინჯურის ნაპირზეა და ცოტათი უფრო მა-ღლაა, ვიდრე კალა.

გზის მოსასველებში კვლავ ვინილეთ თითქმის მივიწყებული, გადაშენებული ცივილიზაცია. მისი ნიშანი გასლდათ თუთრი ქუდი, რომელიც შუბლს უგრძობდა ერთს ჰატარა ტანის ნაცრის-ფერ ხოსათ მოსილს მსედარს. დაგვისას თუ არა, მაშინათვე ვადმოიჭრა ცხენიდან, მოგვესალაშა, თითქმის დიდის სნას ნაცნობნი ვიუკით, დაძაბვა ცხენი და შეიბრუნა გზა, რომ წამოგვეყოლოდა და თვით ეკუთვნისა სკენთვის იფარა და მისი ასლთ-ასალი კანცელარია. მინებულის რუსულის ენით აუხსნა სტუფენს, რომ მწერლად ვარ ბენოში: «დიდი სანიალ, — გოთსრა მან, — მას აქეთ, რაც ვიცე-გუბერნატორმა მოგვწერა თქვენი მომხმარება და დიდად მოსარული ვიქნები, თუ რაიმე სამსახურის გაწევას შეეძლება». მხოლოდ დღეს გავიგეთ, რა საუფრადებო კანცთან გვექნია სექმე. ეს სრულიობანი კაცი რუსი არ არის, იგია ნამდვილი თავისუფალი სკანი; — და უფრო საუფრადებო ვადკე ის არის, რომ დღემდე ის ერთადერთი ნასწავლი სკანია. ეს არის ბ.ნი გაბრაელ სკომინსკი ნიუარაძე და ბედამ ამ კაცს არგუნა სპეციალ სექმე... პირველ დასაწყისის სკოლის დაარსება სკანეთში. იმედა, რომ სკანეთის მომავალი მემკვიდრე არ დაივიწყებს ამ კეთილ სექმეს და რქოს ასობით აღნიშნავს 1891 წელს, როგორც პირველ წელიწადს განათლების შემოღებისას სკანეთში *).

ივარში რაი სოფელია: თვით ივარი, — ერთს გორაკზე წამოსკუბული სამსრეთით — და ბეგრეში, რომელიც მდებარეობს თინუდის მუნიციპლის მიმდებარე კედის სათავეში. ამ უკანასკნელ სოფელში არის კანცელარია, რომელსაც ნამოურბას სამხოდ მოსდილი ღელე; უკლანი გადასტენ ამ ღელეს — მწერალიც კი გადასტა თვისის მოკლე ფესებით; გადასტა ისეთის სიმარდით, რომ უკლასს გაგვიკვირდა. მეტი ღონე არ იყო — მეც უნდა მიმუხმნა მათთვის, გადასტა და გილიომ დამზერობელივით ვემთსევი მიწას. ბეგრეში ცივისავით არის გამაგრებული; კარს ქვითკირის გალავანი

*) ეს შენიშვნა მთლად მართალი არ არის. თავისუფალ სკანეთში სხვებიც არიან განათლებულები, მაგ. ძმები დადიშვილიანები რომ არ მივიღოთ სახეში, ისიც საკმარისია, რომ თვით ნიუარაძის გვარშიაც მოიძებნება ვინმე ისეთი კაცი, რომელიც ბევრად უფრო ცნობილია ქართულსა და რუსულ ლიტერატურაში. ეს განზოგად ბეზაროვს ნიუარაძე (თავისუფალი სკანი).

აქლია და შიგ კოშკებია აშართული, ისე როგორც ყველგან სკანეთში. გალაქანში შესვლა, თუ არ ეახის სსშკალებით, ისე არ მოხერხდება. ეს კიბე მიდგომულია შესავალ კარებთან, მეტისვანენა სურვილისამებრ ჩამოუშებენ ან შეიტანენ შიგ ცისეში. როცა უფურცთ დასიანებულ კედლებს და თითქო თოფის წამლისაგან გამოურულ კოშკებს, სურვილი მოგიკათ დაკეითსოთ და შეიტყოთ მათი თავგადასავალი; ეს ძველი სათოფურნი უთუოდ ბევრს საოცარს და სისხლით შესაგრილს ისტორიებს მოგითხრობენ და წაშმოგიდგენენ მშენიერს მასალას საეზოსო პოეზიასათვის.

კანცელარია მართლაც იმდენად ახალი გამოდგა, რომ სარკმლებისა და კარების ნაცვლად ცარაელი კედლები დაგვსკდა. რადგან კალაში გამოცდილი გუქონდა აჭარის ღამის მძაფრი სიცივე, შეკუდქით ყველა ჭვირტიამლას გამოკესებს. მოკრინით თუ არა ამ საქმეს, წაკედით სოფლის დასათვალეებლად. იგივე ჩანსულებული სადგურებია აქაც. კალა მიძინებული იყო და გაქვავებული! აქ კი ისტორიის უწინარესა ცხოვრება სდგულდა ურიაშულითა და უივილ-სიკილით. აქვე მოვლანსე, სადაც პატარის გორა სდგას და უწმინდური გუბებია—ერთი სროკაა გაჯარ-შეებული ღორებისა, კაცისა, ქალი-სა, დამონდილ ტანისამოსში გასკეულ ბავშვებისა. ეს სროკა მიდომოდან, მეუშაობს, უფრო უსაქმურად დაესეტება და ბედნიერად ჭკრმნობს თავს. ბედნიერად-მეთქი, კამობ, რადგან ეს ღარიბ-ღატაკი ხალხი ჭმლერის და თამაშობს კიდეტა. აი შეჭხედეთ იმ პატარა გოგონებს, თესშიშვლებსა და დაფსრეწილ ტანისამოსიანებს, როგორი თერსული დაუბამთ და გაჭკვიანს სიმღერას. ჩვენ დასასკახე შესწვეტიეს სიმღერა და გაშტერებით დაგვიწვეს ცქერა, ისე, როგორც დიდ ქალაქებში ათკალაებენ სოლმე საჩვენებლად მოყვანალ კელურ ხალხს. უცბე შესკდათ სიცილია და, როცა ჩვენც გადმოგვედო მათი სიცილი, მსწრაფლ გაიფანტნენ აქეთ-იქით, თითქო ქარს გაჭქვენო. მამასხალისი გაგვაცნეს ისე, როგორც საუკეთესო კაცი მთელის სეობისა; მან მართლაც დიდი მზრუნველობა და გულ-მოდგინება გამოიჩინა ჩვენთვის; ბევრი ეცადა, რომ როგორმე დაგუსწოდით ცნობის-მოყვარე ხალხს, რომელაც ალყად შემოგვეკრტყა გარს, მაგრამ ბევრი კერაფერი გაარიგა. ბოლოს კოხსაც კი გაუ-

სკა ხელი და დაიფრინა ორივე სქესის ხალხები, მაგრამ ცოტა ხანს უკან ისევე დაგვეხვივნენ ჭილ-ყვავილებით: ზოგი აივნის მთავრზე ამოცოცდა, ზოგი ფეხ-ჭვეშ გვიძვრებოდა და ზოგიც ოთახში შემოდიოდა და გვიყურებდა, თუ როგორ ვეწყობოდი; სხიერი კაცები სომ სრულიად არ იძრადნენ; მათი ცნობის-მოყვარება სიდიდით წაგავდა მეცნიერებისადმი ცნობის-მოყვარებას. ყოველი ხვენი მისერა-მოსერა და საქტიცილი გამოიწვეკვდა მათს ყურადღებას და ზასს. რასაც თვით ვერ გაიგებდნენ, — გიგოს დაკვიტებოდნენ, და ამასაც თავი მოსწონდა, რომ ხვენი მსლებელი იყო.

შედარებით ადრე დავიძინეთ. მეორე დღეს, როცა პირის ბანა დაიწყო, განდა ისევე გუშინდელი გულმოდგინე მყოფებული ხალხი. განსაკუთრებულის კამოფილების ფუნქნი შეჭქმისეს მამინ, როცა კბილების წმენდა დაიწყო თეთრის ფხვნილით, თვით მამასხლისისაც წასძლია სურვილმა: გამოგვართვა ხვენი კბილის სწიმინდი — აიღ-დაიღო, კარგად დაათვალიერა და კინაღამ გამოგვთხოვა თავისს კბილებზე სასინჯავად.

როგორთი აჩქარებულის სასიათის მოგზაური ამის დანახავზედ იმ აზრს დასკვნის, რომ კითომ თავისუფალი სკანები — კლეური ხალხია, ცოტაოდნად ვნე-გაშლასხანებულო და იქნება ისიც იფიქროს, რომ მათ შორის შესაძლოა კაცის მჭამელებიც აღმოჩნდნენ; მაგრამ ამნიკრის სინჩარით ფეხს წაიმტვრეკვ კაცი. აიღეთ, თუ ეინდათ, აი ეს ჰატარა მწერალი, რომელიც ცხადად გვიმტვიცებს, რომ სკანები სწავლა-განათლებას იმშენებენ, რომ მათი თავის ქალა სიერმიდანვე არ მაგრდება. აი კიდევ უკეთესი მაგალითი: მეოთხედი საათი, რაც ერთი ასაღვანდა სკანი ცდილობს როგორმე გამოძლავანარკოს, მაგრამ მორცხვობით ვერ ასერხებს; ბოლოს, როგორც იყო, გამოძლავანარკავ: — „ნუ თუ ფრანგული ლაშანაკი იციმეთქი, კვითსე გაკვირებით?“ — კი, ბატონო, ცოტაოდენი ვიცოი. აი სასწაული! ეს სიტყვები თვით მან წარმოსთქვა. — თუ ღმერთი გწამსთ ამისსენით, როგორ ისწავლეთ ფრანგული? — ყვირილში ვისწავლე. თურმე ყვირილში ყოფილა მოსამსახურედ ერთს ფრანგ შაკიკის მწარმებელთან და მასთან უსწავლია. სამწუხაროდ დრო აღარ გვქონია განგვეგრძო კრიმანეთთან საუბარი, რომელიც მეც

ტკუას მასწავლიდა და იმასაც, მაგრამ ბარგი შეკრული გვექონდა და მივეშურებოდით.

10 აგვისტოს, კვირას, მესტიაში უნდა მივსულიყავით, ესე იგი 14 კერსი უნდა გავტყუარა. მართალია, დიდი გზა არა გვექონდა გასავლელი, მაგრამ ძლიერ ოღრთ-ოღრთო გზა კი იყო. რატომ ავიარეთ ერთი დიდი აღმართი და სამხრეთისაკენ გადავხედეთ, წარმოგვიდგა მთელის თვისის მშენიერებით აღჭიფის გრესილი და მისი ღონიერი, თოვლით მოსილი, ფერდობი. კარგად დაგვიჩვენებდა შემდეგ მოვიარეთ, რომ ლენტეხის სისწორე ვიყავით და მართლაც დაგვანახებს პირდაპირ მთის ზურგზე ერთი. უღელ-ტეხილი, რომელზედაც გადადიან სვანები ლენტეხში. 10 1/2 საათზე აკვლით მთის ზურგზე და ჭორიზონტი გაიშალა. ჩრდილოეთით გამოჩნდა გრძელად გაწოლილი თოვლიანი ფერდობი კვალდასი. ამ ფერდობს უჭირავს შუაგული იმ რკალისა, რომელსაც ჩვენთან მარჯვნივ, აღმოსავლეთისაკენ, სანდვრავს თეთრულდი და დასავლეთით შეუზოკარი და ამაყი წვეტები უშბისა. გამარჯვება შენი, დიდებულო კავკასო! ესლა კი წინ არის, ათის კერსის მანძილზე, ეს უზარმაზარი სამწიგნარი, რომელიც შუაში ამოკარდნილა აზიასა და ევროპას გასყოფად, თვისის შესანიშნავის მწვერვალებითა და ფერდობებით. მაგრამ ნუ გეშინინთ! მე ფიქრადაც არა მაქვს სათითაოდ ჩამოგითვალთ კავკასიის ქედის ყველა ეს ისრები, პირამიდები, გირის ზურგები, თეძოები, ყელები და სხვ., რომელიც ჩვენს გათვალულ თავლ-წინ არის გადაშლილი.

ცოტაოდენი გზა უნდა გავიაროთ კიდევ ბუჩქნარის ფერდობზე და შემდეგ ისეთს სურათს წავაწყდებით, რომლის სიმშენიერეს ვერავითარი ფოტოგრაფია ვერ გადაგიღებს. ეს არის საზღვარო, მომხილავი ქალაქი; გაყვითლებულ ყანებში თეთრი გველივით მიიკვავის: ზატარა მდინარე. დიდი და ზატარა სოფლები და განმარტოებული ქოხები ერთი მუარეს მისდევს, სადმეც კი თვალი მიგიწვდებათ; ყოველივე სახლი მსათანე კომპიცი არის. დაბლა, შორს, ჩვენ ფეხით, ძლიერ მოსჩანან სიცხისაგან ავარდნილ ოხშივარში ზატარ-ზატარა ცხენები სოფლით-სოფლიანად გამოწერილები. ფლორენსიის აგარაკები წარმოგიდგებათ თავლ-წინ, რატომ

მათ დაჭყურებთ სან მანიასტის გორიდან. ესე უოკელივე ჩაყურეუ-
ბელაქებულთა ზაფხულის მიჰენიერის სინათლის მორეკში და შემო-
ფარტლულთა ალბის დიდის სდუდეებით.

128/4 საათზედ მიუკდით იამიშში (რუკაში შეტომათ უამი-
შედ არის ნახეხები). ეს არის ჰირველი მოზდილი დაბა მუქალის
საზოგადოებისა. აქვე არის კანტელაჩია, სადაც შევისვენეთ ორის საა-
თით; ის-იყო ახარტებისად კაზირობდით, რომ ჩენი ჰატარა დარბა-
ზი და აივანა ჩენის მნახველებით აიკის. მათ შორის 17 მამა-კურ-
ცი იყო და 3 ქალი. გოგოები ფანჯარას მიჭკროდნენ ჰირის-სასით;
ზოგოერთნი მათ შორის გვარისნება აევენ, ერთი სომ სწორედ
ლაძასი იყო. ქალებს თმა დაფარული აქვსთ თეთრის ტილოს თა-
შლით (რომელიც არაფრით ჰგავს ნეაპოლიტანურს), და, როცა და-
უინებით დაკუწებდით ცქეჩას, დარცსკენილნი ტუხებსედაც აიფა-
რებდნენ სოღმე ამ თაქსების ბოლოებს. ეტყობა, რომ მამამდის
რკულს აქაც ქქონია ოდესმე გავლენა. მამაკაცთ ჰსურავთ თავზე
თეთრი ნაბდის ქედი, ტანთ აცვიათ საქილეებისნი (სამსარე) ხოსე-
ბი და ფესები უფრით ბაღსათ გამოტენილ წვეტიან ქალამებში.
მათ შორის ერთი ფიფიანია.

ერთის შესედათ სვანებს თითქო არ უყვართ სახლში ჯდომა
ტყვილა-უბრალოდ, ისეთი მოძრაობაა სოფელში, მაგრამ მეორეს
მისრით, რადგან მსგაის შეატყოს კაცმა, მუშაობს სვანი თუ ტყვი-
ლა-უბრალოდ დახეტება, დაბეჯითებით კურაფერს ვიტყვი მათის
გამრკველობის შესახებ. საწმინოების მსრითაც ვეჩას იტყვის კაცი
დაბეჯითებით, რადგან თვით ეტნოგრაფებისთავინაც კი დიდის სიბ-
ნელით არის მოცული სვანების საწმინოებრივი წარმოდგენანი. ერ-
თი კი შემიძლია დატეშმარტებით ვთქვა—ის, რომ არც იოსებას
და არც ჩვენს ოთხს სვანს ამ მტნაგრობის დროს არ გამოუსა-
ხვთ პირველად და არც რაიმე ღვთის მოსაობა გამოუჩენიათ.

ცა მოიღურებლად და ჩენმა მსჯელებმაც კომები შეიკრეს. ან
კი რა ხეირი უნდა ყოფილიყო იმხანრი ხალხისაგან, რომელსაც
იმდენს ხანს ერთსეულ პირველად არ გადაეწერათ? რადგან იოსებას
ეძლევა ერთი მანეთი, როგორც თარჯიმანს და ერთიც მიუშობთ
თეთრას ცხენისათვის, რომელიც დაგუჭარდა გზაში მტენარეთა სა-

ზიდად—გიგოსაც ადარ დაუჯდა სკეუსში გარბეგებული ქირა და მოითხოვა მიმტება, როგორც თავისათვის აგრედვე თავის სამის კაცისათვის. თუჩმე უკმაყოფილების გუბე დღითი-დღე მსტულობდა მათ შორის და უეცრად გადმოხვდა სათავიდან; გიგომ და იოსებამ მრისხნედ გადაჭსედეს ერთმანეთს, სტეიენმა ტბილის სიტუკებით დააშოშმინა, როგორც იყო, ცალთვალა გიგო ბენომდე, სადაც, მთავრობის თვალთა წინაშე, დავსძინოთ ჩვენ) უნდა მომსდარყოფა ახალი გარბეგა. მანამდის კი უნდა გეცადოთ, ყოველის დონისძიებით, ავიცილოთ თავიდან შეთქმულობა. გაჭტევისა ან გეპიინიან, რადგან ფული ჯერ, ცოტას მეტი, ან მიგვიცია. მესტიამდე დაგვრჩა თითქმის შვიდი კერსი. იქ, როგორც დაგვარწმუნა მწერაღმა, მშეენიერი კანცელარია დაგვსგებოდა, და თავდაც შემოგაიერთებოდა საღამო ჟამსა. მესტიადან ბენომდე 16 კერსი-ღა დაგვრჩებოდა, სულ ბერა—ნასკვარ-დღის სასიარულო.

ნაშუადღეის შემდგის მოგზაურობის შესასებ, როცა შემუშავებული და გაშლილი ადგილები გვედო თავალ-წინ, დიდი არა მაქსისა სათქმულა, კარდა იმისა, რომ მსხეს საოცარი სიტსოკულე ქტონდა. ამაირ ცხოველ მისი ქვეშ რა გინდა, სულა და გულა, რომ არ ისაროს და არ მოადოს კარგი ნამყოფი. მაგრამ ნუ კი წარმოიდგენთ, რომ გის მუჟალსა და მესტიას შუა გატეცული და ტრინამელი იყოს,—ბუერს ფეს-წასაძტურეუ ქვას შესვლებით და საკმად დიდს აღმართ-დაღმართს.

გზაში წამოგვეწია ცხენოსანთა ამაღა. წინ მოუძლოდა მანაცურის შესვლოობის მხედარი სირმანის ტანისმოსით; ეს იყო ბენოს ბოქაული, რომელიც წამოსულიყო თავის სამოურავოს დასათვალეობლად და თან წამოეყვანა ორი კეროპიულად ჩადმული ამორძალი—ცოლი და ცოლის და; ერთიცა და მეორეც მშეენიერები იყუნენ. სანამ ქედებს მოკინდიდით და საღამს ვუძღვნიდით, ბოქაული ჩამოსტა ცხენიდან და თავათ მოგვესალმა. გვითხრა, რომ წინადვე ვიცოდი თქვენი მოსვლათა და მხადა ვარ ყოველგვარი შემწეობა აღმოგინინოთ. შემდეგ ისევ მარდად მოასტა ცხენს და აღგვიოქტა წეგისთვის ბენოში გინახულებით.

ამაღა მწეობრად გაუდგა თავისს გზას, და ჩვენ სიამოვნებით გაჯალოეთ უკან თვლი ამ მოსდენად და შნოანს ცხენოსანთა რანძმს.

მესტიისში მოკვდით ო საათზედ. განცუვარის: ახლო დაინახეთ ყაზახის რუსები და ისეთი ფაჩა-ფუჩი შევნიშნეთ, რომ უკვირად იყო—რუსის ტომპოკრაფი იქნებოდა აქ. მართლაც, გამოკვებება პერანგის ამარა ბ-ნი რუდაკოვი, რომელიც ახლა ადგებს მშენიერს რუკას სვანეთისას. ბერი ვინაღუე, რომ ამ მშენიერის რუკის დაბეჭდვის შემდეგ არ მოგვიხდა აქეთ მკზავრობა, მაგრამ რა-ღა დროს?!

ჩვენი მსვლელები თან უნდა მოგვეყოლოდნენ, მაგრამ 7 საათზედაც ვერ მოაღწიეს. ამ დროს ლაჭილას თოკლიანი ზურგი იუნკერა-რუსებით კარდის-ფრად შეიღება და მთლად ერთიანად გაკვარდა, შემდეგ დაცხრა და მიიბნინდა;—ცხენები მანც არ მოსჩანდნენ. მაგრამ, ოჲ, მადლობა ღმერთსა, ისინიც მოგვიანდოდნენ; გოსტომ სტეპენით შეგვატყობინა მოხლოება. როგორც კი მოვიდნენ, დაუშვა წვიამ და მთელი ღამე გოკის პირუდად სწავიდა. მართალი უნდა სთქვას კანმა—ძლიერ თავისიანად გვექცევა ბუნება. სანამ ჭერ ქვეშ არ დაგვიგულებს, მანამ წვიმით არ გავწიქსებს.

ბერი, 14 აგვისტო 1890 წ.

დაიწყო წვიმა და ამიტომ მეც განვაგრძობ ჩემს წერილს.

რაც უფრო დასაჯლებითსავენი მიდისართ სვანეთში, მით უფრო სიძირად შესვლებით ოღირა-ნოდირა ადგილებს. მუჟალში გამოეთხოვებით ვაკეს და მერე სულ აღმართ-აღმართ მიდისართ. ის ღელე, რომელიც უნდა შეუერთდეს ინგურს ლატალს ქვემოდ, იმულებულია თან-და-თან უფრო ღრმად ჩასწრას თავისი კალაპოტი; შემდეგ გასწრის პატარა მთის გრესილს და შემოუხვევს მის საღს კლდეებს. მისი მარჯვენა ნაპირი ძლიერ დაქანებულ ფერდობს წარმოადგენს და თავით ბოლომდე ჩაფენილია მრავალისა და მსჭიდროდ დასასლებულ სოფლებით. მთავარი ბილიკი, რომელიც მასთან სვანეთის მთავარი გზაც არის, გადის ერთი სოფლიდან მეორე სოფელში, აჭეუება გზაზე გადებულ ბრეკს, ჩაეშება მთის წყლისაგან გათხრილს სრამში და ამოჭეოფს მეორე კედრით თავს, შემდეგ მოდის მთიანს ვიწრო კლდოვან ზურგზე და საბოლოოდ გამოდის ფერდობზე, სანა შემუშავებულ ყანებს მიჭეუება, ხან—ბუჩქნარის და ტყიან ალაგებს. პა-

ტარ-პატარა ბილიკები, შეძარტებული გზის ორივე მხრით გახეულ სოფლებისა, ვიწრო ქვიან ტალასსა ჭკვანას, რომელნიც სმიონდ წყლის რუებად გადაიქცევიან სოფლმე. ესენი გადასტრონ მთაგარ ბილიკს და ივარკების სადღაც სრამში მარცხნივ, სადაც კიდევ მოსხანან ცალკე მოსასდენი. ეოკელ მალლობზე, ეოკელ გზის მოსახვევში სვანეთი ახალ-ახალ სურათს წარმოგიდგენთ, ამის გამოათჳრ მანც მოიწადინებთ საათში ფოტოგრაფიის აპარატის ამოღებას დამთავრებულ პანორამების გადასაღებად, მაგრამ სტოეფნი ნების არ გვაძლევს, რადგან ამ ადგილებში უკლია და წრეულს კიდევ კაიკლის. ამ საქმეში ჩვენი დიდი მეტოქეა ბ-ნი სეულა, და თქვენ სომ გინასავსთ ფოლორენსიაში ის დიდი სურათები, რომელიც ბ-ნმა სეულამ შეუდარებელის სელაგნებით და გემოგნებით დაჭხატა.

ჩვენი გზა დილის 11 საათამდე—მესტიიდან ლატალამდე— მჭიდროდ დასასდებულ სოფლებზედ მიდიოდა, ვარდა ერთის ადგილისა, რომელიც მდებარეობს სოფ. სოლსა (უგანასკნელი სოფელია ლენჩერის საზოგადოებისა) და ლამიის შუა (პირველი სოფელია ლატალის საზოგადოებისა). ეს ნაწილი გზისა ბუჩქნარ და მუხნარ ადგილებზე მიდის. საოცარმა სიღრმე დაგვაჭირა; 10¹/₂ საათზედ ჩეროში 26⁰/₁₀ სიცხეა, თუმცა 1,350 მეტრის სიმაღლეკედან კართ. ჩვენი მსვლელები ფეხს არ იცვლიან; ამბობენ, ამ სიღრმეში ცხენებს კარ დაკონტაქტო. მეტი გზა არ არის, უნდა შეეჩინეთ ენაში, ოთხის საათით მანც. აქ ნაკლებად გვაბურჯებენ თავს მკვიდრნი, კიდრე იფარში. შორი-ახლო დგანან ვრუფ-ვრუფად ჩუროს ქვეშ.

მცენარეები გადავაწყვეთ, კარგი საუნზე გასვლით და ამსობაში მოაწია ნაშეადღევის 2 საათმა. ჩვენი სალსი მანც არ იძვრის. უნდა შევაფრცხნოთ, თორემ ცუდად არის საქმე. გიგო ცუდს გუნებაზედ არის. ისეა მოშაბედებული, როგორც მისი ნაბადი. მისი ხალკელ-მორეული თვალები მოყვითანო ისრებს ისვრის. სანამ ბარჯს აჭკიდებდნენ ცხენებს, ჩვენ მივეცით თავი სიზარმაცეს და დაიწვეთ სოფელში სეტიალი, რამდენისამე სახლის წინ დავინასეთ მშეში გამოტანილი გაზინთსული ფიტრები და ზედ გასაშრობად დაიყენილი ქერის სოზბალი. იმდენივე ბუზი ესვია ზედ, თუ მეტი არა,

რამდენიც მარცხალი იყო. ამ ხორბლისაგან, როგორც აკვისსენს, უნდა გამოჭნადონ ცხოვრების წყარო (l'eau de vie), ანუ უკეთ რომ ვთქვათ,—სვანური არაყი, მწარე გემოსი, სრავიანი, სწამლავი. ჩვენის აზრით, ცოტადენი ნაკელი ამ სასმელსაც უნდა ედვას იმაში, რომ ასე გასშირებულა სვანთა შორის ავზნიანები, ბნედიი ავად-მყოფნი. ექიმს. ოლდარიგს—სულის ავადმყოფობის ექიმს—უამბნია ბ-ნ რუდაგოვისათვის, რომ ყოველ თავისუფალ სვანის ოჯახში ერთი მინც ყიფვიანია და ერთიც უთუოდ ავზნიანიო-ვთქვათ, ეს აზრი გადამეტებულა—ჩემი შთაბეჭდილებით მოკას-სენებთ,—მაგრამ ეს კი ნამდვილია, რომ სვანები ცუდს გზასე დგა-ნან, თან-და-თან მცირდებიან და შეიძლება მთლად აღიგაგონ დედა-მიწის სურვიდგან, და ის ფილანტრანში, რომელიც შეაჩვენეს ამ ხალხს ჩაისა და ყავის სმარებას—დიდს სამსახურს გაუწევს. მარ-თალი უნდა ვთქვას, რომ ჩვენის მგზავრობის დროს არ შეგვიკვი-დრია არა თუ მთავალი სვანი, არც წარსლოში. ჩენი მსლებლები გადაჭრავდნენ ხოლმე გზასე არაყს, მაგრამ ამის გამო არც ლა-ზარაკს უმატებდნენ და არც ბარბაცობდნენ.

3 საათსედე გავუდექით გზას და მივიმართეთ ბუჩოს. 4 სათ. 20 წ. გადავადექით უმაღლეს ქედს (1,700 მეტრის სიმაღლეზე). ქუდი მოიხადეთ და თავიანი ენით მის უდიდებულესობას ბ-ნს უშ-ბას, რომელიც ესლა გამოგვეცხადა მთელის თავისის დიდებულე-ბით! უშბა, რომელსაც ამყად მოუღერებია თავისი ორი თავი ბე-ჩოს ქალის ბოლოში, ტუვილად შეადარეს სერგენის მთას; ეს კავ-კასიის ბუმბარაზი წვეტიანა არ არის.

უფრო ნამდვილი თუ გნებავთ—წარმოიდგინეთ შტოკჰორნის მთა უსარ-მასარის სიდიდისა, დამყარებული გრანიტისა, ყინვისა და სამუდამო თოვლის კვარცხლბეკზედ. უშბას აუშკერია ორი თე-თრი მწვერვალი 5,027 მეტრის სიმაღლეზე (16,500 ფუტზე, როგორც გვარწმუნებს ფრეშვილდი); გვერდები სულ საღის კლდი-სა აქვს, რომელთაც იშვიათად თუ მიეკარება თოვლი. აი რა სასიო-წარმოგვიდგა უშბა პირველ საღამოს და მეორე დღეს, ისიც რამ-დენისამე საათის განმავლობაში მხოლოდ. მისი უდიდებულესობა უოველ დღეს როდი ეჩვენება მნახველს; პირბადეს აისხნის მხოლოდ

ჩხუელთათვის და ისიც მასში, როდესაც სურს თავი მოაწონოს; დანარჩენს დროს პირ-ჭუშობს, სქელს ღრუბლებს იხვევს, განსაკუთრებით მასში, როცა სწვიმს. ისე, როგორც დღეს.

15 აგვისტო, საღამო.

Fervet opus! (ჩინებულად მიდის საქმე). ჩემო ძვირფასო, დროა თავი მოუყარო ნათიქრისა და ნაგრძობისა და დაჯაკუნა, რაც დასასვენელია, რადგან სკალ მიეჭურებით უნდა მისარეს. მთელი საღამო არ გვეყოფა, რომ ბარგი-ბარხანა ჩავაღატოთ და გამოვემშვიდობოთ ჩვენს გულ-გისს მასპინძლებს და ქნს ამოძვლებს; რაღა თქმა უნდა, მათი ფოტოგრაფიული სურათები თან მოგვსაქვს.

წარსულს ანგარიში გავუსწორეთ. ეგება ჩვენი მცენარეები, რომელიც შეკვრებთ 100 კერსის მანძილზე, ე. ი. ცაგერიდან ბერძნის, უკვე გამომარია. ჩავწყვეთ ორს ხას ერთში, რომლებიც ჩვენთვის თვითონ გავაკეთეთ სხვა-და-სხვათაგან ნათხოვის მასალისაგან. სტუფენმა ერთ თუშინად იქირავა ცხენი მათ სასიდავად ცაგერამდის, საიდანაც ბ-ნი ბაქრაძე გაჭვზავინის ქუთაისში. როდის ვინილავთ კვლავ ჩვენს მცენარეებს? არა ვიცი-არა; არა უადრეს ეჭვის კვირისა, უთუოდ.

აგრედვე მეორე ფორიად საძმომო საქმესაც მოვინით; ჩვენს ოთხს სვანთან გავწმინდეთ ანგარიში. ეს საქმე, ჩვენდა მოულოდნელად, ყოველად სასიამოვნოდ გათავდა. ბერძნის მშენებრმა მდებარეობამ და სიღრმით შემეგულს ტანისამოსში გამოჰიმუღმა ბოქაულმა, რომელსაც სურობა არ უყვარს, დაუშრიტეს გიგოს ცალს თავს მოყვითანო ისრები. იმეჭმედა აგრედვე, უკველია, პროკურორის თანაშემწის, ბ-ნ ტრუკულერის, იქ ყოფნამ და ოლიმპიურმა შეურყევლობამ სტუფენისა, რომელიც ცაგერში დადებულ პირობისამებრ სწმენდა ანგარიშებს და თან აღაკებდა ვიბიდან ქალღლის ფუღს. ცალთავლს გიგო დამშვიდდა ცხვარივით, ისე როგორც ლატვარსე იყო და უდავიდარაბოდ ჩაიწყო ვიბებში ფულე. ბი. ამას ის შედეგი მოჭყვა, რასაკვირველია, რომ მან სსკაფულე მიიღო საჩუქრად. ეს სცენა, შესრულებული მწერლის თავსმჯდომარეობით, რომელსაც ამ დროს დიდებული შესხედულება ჰქონდა;

ვის არ აწიქროლებდა გუფს? ჩვენი მსლებლები სათათაოდ მოკიდნენ და ხელზე გვაკოცეს. ასე გასინჯეთ, თავ-ქეჩა სვანიც ისეთ-საირად აღელდა, რომ მივარდა გოცტოს გისერზე და შიგ ტუჩებში აკოცა, თუმიცა ჩვენი ტოსკანელი უნებურად იგერიებდა. აი როგორ დაიმისხ-ურეს ჩვენი ჰეტიგისცემა ამ «საშეშარმა წარმართებმა». სვანები გულგეთილნი არიან და დიდი სიყვარული აქვთ მათი, ვისაც ცოტათი მაინც გულგეთილობას ამხნევენ. ეს სომ დიდი სიჭკვიანობაა. ამისათვის ბევრი რამ მაეტყუება ადამიანს. მგერამ ეს კიდევ არაფერი ამასთან მეტად ჰეტიმოსნებიც არიან, რადგან არ გვასსოგეს, რომ დაგვკატრადეს რამე, მათს ხელში, თუნდ ნემსის საღიროლი. ღირსი და მათსოკრობა არ უყვართ; რამდენჯერ უგვასწრებთან, რომ ვალაგებდით სსვა-და-სსვა, მათთვის უცხო სასქმელებს, მგერამ არც ერთხელ არა უთხოვიათ-რას, თუმიცა სძელის ვერასა და წყლის მეტი არა ჰქონიათ-რას; მცირედის მოსაკითხვისათვისაც დიდად მადლიერნი არიან.

მაგალითებზე, როცა მოუწყობთსადით ქათმის ნარჩენებს, კვერცხებს ან ქვებში ჩარჩენილ სასქმელს, ან ჩაის ნახარშის, დიდს მადლობას გვიხდინენ. ხანდახან ათასში ერთხელ, ქედმოდინნი მოწიწებით გვთხოვდნენ სოფელ ერთ საყალიონე თეთუნს; სოფელთუ ჩვენი თვითონ დავასწრებდით და, დიდის შრომისა და დაქანცვის შემდეგ, აუესებდით ყალიონს თეთუნით, მათს სომ მათს მადლობას სამსლვარი აღარ ჰქონდა; სასოგადოდ უნდა ვთქვათ, რომ სვანები კარგი ხალხია და სრულიად არ არიან ღირსნი იმ ცუდის სახელისა, რომელიც მათ დაუყარა კვლანდელმა კაკასიის შესასებმა ღიტირატურამ. არ მინდა ვაწყენინო იმ მოგზაურთ, რომელთაც ბევრი რამ ცუდი სთქვეს მათ შესახებ, მგერამ ერთი აზრი გი უნდა გამოკითქვას და სომიეც თანსმას ამისა. აი ჩემი აზრი: სვანები მით უფრო კულურ და ქურდ ხალხად მოეჩვენებოდათ, რაც უფრო მეტს უთავზიანობას და უნდობლობას გამოიჩენდნენ ის მოგზაურნი თვით სვანების მიმართ. ზოგიერთს ეკრობიელს, რომელსაც ცივილიზაცია და ქრისტიანული გრძნობა მოლოდ კანში აქვს გამკვირვი, და არა მკლარბილში, — ჩვეულებად დასჩემებია ზიზლით და მკედიურობით მოეპყროს გულუბრყვილს ხალხს სსვა თემისას.

თავის ტოლად არ ჩასთვალოს. ვინ ამბობს, —საუცხოო რამ იქნებოდა, რომ ერთმანეთი გვიყვარდეს, რომ გაწმენდილი და გასპურტაკებული გვექონდეს გული, სიყვარული გამყვადარი გვექონდეს მკალსა და რბილში, მაგრამ ვაი თუ გვირბიელმა დიდ ხანს კიდევ თავისი ძაღლს ანაცვალოს თავისი მოყვასი, როცა ეს უკანასკნელი ზინზლის სუნადა ჭყარს, ან როცა იგი სხვა ღმერთს ეთაყვანება, ან თავისებურად ეთაყვანება, ან სრულიად არა სწამს უსენასი. სიყვარულზე ვინ მოგასწავნებს — და განსაკუთრებით მტრებისადმი სიყვარულზე, — ეს გრძნობა სომ ღვთის კაცის სვედრია; მოგასწავნებთ სულ უბრალო მოძღვრებას, რომელიც ცხოვრებაში ძლიერ გამოსადგვია: ვიყენეთ კეთილნი! კეთილნი ჩვენზე უმცირესთანი. ეს მოძღვრება ძლიერ მარტივი და ცხოვრებაში გამოსაყენებელია, ვინც მიიხმარს, და მისთან საუმიჯობესო იარაღიც არის სკანეთში მოგზაურთათვის, ფრიად ბეჯითი და სასიამოვნო!

ეს ჩემი სიტყვა გამოთხოვებისაა მანც. ჩვენის აქ მოსვლისათანავე გავიგეთ, რომ ახსნეთში გადასასვლელად ცხენები არ გამოგვადგება ცუდის გზების გამო. ამიტომ ჩვენი წინანდელი მსვლელები თვისის ცხენებით, როგორც ვთქვა, დავითხოვეთ, გარდა ერთისა. ეს ერთი იოსება არის. მის სამსახურს ისე შევეჩვიეთ, რომ კვლარ შევედეთ, თუმცა მან არც აფსაზური და არც ყარასაიული ესა არ იცის (ორივე კი ფრიად საჭირო ენაა ჩვენთვის შემდეგის მოგზაურობისთვის) და თვით სუანურც ძლიერ ეუერება, მაგრამ მანც გვეშეგლის ჩვენს ახალ ბელადებთან — ბუბასთან და იზმაღთან მოლაპარაკების დროს. ამ უკანასკნელებმა ეს ენები კარგად იციან. ცხენების მაგივრად დავიბარეთ ბოჭაფლის შემწეობით ჩუბი-ჩუვიდან სანაჭებო ჯვარები.

ჩვენი ახალი საცხარებელი — ბენო — კალასა, იფარსა და მერტისა შემდეგ სამოთხედ გვეჩვენა. ცივილიზაციით ყელთამდის კართ სავსენი. ჩვენს გვერდით უჭირავს ოთახი ექიმის სეკალს. ბ-ნი სეკალი, მისი მეუღლე, ბ-ნი ტრუველევი, ერთი კეჭილი და ერთიც ცხენოსანი მოვიდნენ აქ ჩვენის მოსვლის ორის დღის შემდეგ. ივინი აქ შეკრებილან სისხლის სამართლის საქმეებისათვის... ექიმმა უნდა ამოიღოს კილაც სუანის გვამი იფარში, რომელზედაც

სკალ ჩვენ გზად გაგივლით. მადლობა ღმერთს, რომ მეც მომეცა შემთხვევა აღმესვან ბავები ჩემნი; სტუფენი აღტაცებულია სიხარულით, რომ წამ-და-უწუმ ღვარ სჭირდება ჩემთვის თარჯიმნობა. ასალი ნაწილობის, გარდა კეპილისა, ფრანგულად დაზარალებენ. ბ-ნი სეგალი ჩიტოვით ჭიკჭიკებს, როგორც შეჭმენის რუსს; ბ-ნი ტრუველერს უნებური გამოთქმა აქვს, რადგან იქ დაუძინებია გიმნაზია. ბ-მა სეგალმა მიგვიპატიუა საღამოს ჩაიზე და ისე შრომანად მოაწყო სუფრა, რომ გაგივირდებოდათ—რა გინდა, სულა და გულა; რომ არ ყოფილიყო სუფრაზე: ხმელი-ხილი, სსკა-და-სსკა-მურაბები და ათასი სსკა რამე; ეს აზიური სიუხვე მით უფრო გასაკვირველი იყო, რომ ჩვენს ბედობაზედ არ მოიმბებოდა არც სამზარეულო და არც რამ მისი მოწუბობილება, არც პირსახანი ტაშტი გეჭმნდა, არც ლაგინი... ერთის სიტყვით, არაფერი. სარკინის გობაზე არა გეჭმნდა, რომ სარკლები დაგეკრეს. მართლაც, ამ რეცხის შესახებ უნდა მოგასხენოთ, რომ კინაღამ ერთი უბედურება არ შეგვემთხვა. ერთ დღეს გოსტო ჩვენს მტენარებს აშრობდა და და ამიტომ თეთრეულის გარეცხა და გაშრობა მიანდროსებს. ბინდისას, როცა ბოჭაულის სახლიდან დავბრუნდით, შორიდან დავინახეთ, რომ გოსტოს მოუღებია ორივე მუშტი და უშკერის სიტყვებით იღანძვება. მის რიხიან ხმას მთელი უშბის სეობა ბანს აძლევდა. მივირბინეთ გულის ხეთქით და შევიტყუეთ შეძვეგი: იმერელს თეთრეული დაურეცხნია და გასაშრობად ღობეზე დაუფენია; მიბძახებულან ღორები და მიურთმევიათ ჩვენი თეთრეული, თითქო ტბილის კვერი ყოფილიყოს. რომ დროზე არ მისულიყო გოსტო და არ დაემინა ქვები, თქვენი მტერია, ჩვენ აღარაფერი შეგვრჩებოდა. იოსება ღვლეტივით მოგარესილიყო და შესთხოვდა მის ღმერთს პატივებს, გოსტოს თვალები გადმოეკარვლა და გადმოცვენას ჭლამოდა. დაქვიან ხელში პერანგების ნაფლეულები, მიეტანა იოსებას ცხვირ-წინ და ღრიალებდა: «აჰ, შეჭამე ესლავე დანარჩენია». ჩვენ რომ არ მივშველებოდით, უთუოდ პირში ჩაუღებდა სწავალ კანს ჭინჭებს.

ბ-ნი გაბაროვი, ბოჭაული, მამაცურის შესუდულობისას, ჩამომავლობით ოსია; არც ფრანგულს დაზარალებს და არც გეჭმნულს.

ქმნი გაბარებისა და მისი და წარმოგიდგენენ მშენიერს, დამკვლარის სსსიათის ტიპს კავკასიელის ქალისა. რამდენადაც მარდები არიან ცხენზე, იმდენად სადანი არიან სსსლში მისვრა-მოსვრით და ჩაცმა-დასურვით. ეს დარბაისელი მანდილოსნები მოგატონებენ გერმანიის ძველის დროის ჰოუტიურს დასახლისს (Hausfrau). საუბედურად, ეს ფრინველი ჩვენს დროში გაწყება, მას შექდეგ, რაც შემოიღეს უმსგავსო ტურნური და განდა ამერიკული «ნეგროზობა». მანდილოსნები არ გამოჩენილან ამ დიდ ძველისში, რომელიც ჩვენს საზოგადოებას გაუმართა ბოჭაუღმა. აღბად ჩვენს გამსახინძლებს თავდარიგს უნდებოდნენ. საჭმელები დრო-გამოშვებით შემოჭქონდა მსახურს, რომელსაც თუმცა თეთრი სელათიანი არა ჭქონდა სელზე, მაგრამ სსსატიო სსსჯალი კი უმქვენებდა წელს. საჭმელებისა შეკადგინე იმ ასრით, რომ, იქნება, სსინტერესოდ ჭზოგოი. მოხარშული ცხვრის ხორცი, ჩისირთმა მისივე და შემწვარი, ქათმები, ტებილეული და იმერული ღვინო თავზე სსსსმელი. ერთის სირეკით, იობისებური მარხულობის შემდეგ ლუგულის სადილი გასულით. ჩვენს სუფრასად იჯდა ერთი მღვდელი სოფ. ფარადან. თავის დანხელი თმებით, ჭადარა შერეულ გრძელის წვერებით, რომელიც მკერდსად წელამდე სტედა, ჩაჭეჭილის ცხვირით, სატს ჭკავდა-იჯდა მსოლოდ გარშემო მოყარაებული მარაგანდედი.

დალიეს ეველა სტუმრების სადღეგრძელოები, რიგ-რიგით მარცხნიდან დაწყებული. სუფრის ერთს თავში, — ჩვენკენ, — საუბარი ფრანგულად იყო, მეორე თავში კი, სადაც ბოჭაული იჯდა, — ლაზარაკობდნენ რუსულად, ქართულად და სკანურად. ბეერი რამ სსინტერესო გვაცნობეს ჩვენთა მეინახეთა, მაგალითად: თავისუფალ სკანეთში 15,000 სულამდე ითვლებო. ყოველ წელი აქედან გაჭყანს მართებლობას 8 ჯარის-კაციო. ამ ჩიარი სსმხედრო ბეგარა თითქმის ასატობად ჩითვლებს, მაგრამ აწი წლითი-წლამდე იმატებს რიცხვი ჯარში გასწვევთა, *) რაკი რუსობა ფეხს გაიდგამს და გამაგრდება სკანეთში. აქ ორის თავადის სსსლობა — დადიშკელიანის გვარისა. ერთი მსჭმადის რჯულს აღიარებს, მეორე — ქრისტიან.

*) წრეთლს 9 გაიყვანეს.

სარწმუნოებას. ორივენი შუათანა შეძლებიანა არიან, რადგან ჭირნა-
ხულით ახდეკინებენ გლეხებს ბეგარას—მოსავლის ნასეკარს, ისე,
როგორც ტოსკანში. თავადი ოთარ დადიშეკელიანი, რომელიც ბე-
ჩოს ახლო სტსოკრობს (ეწერში), ნასეკრად ეკროპიულიაო, ამბობენ;
თურმე ფრანგულიადაც ლაზარაკობს და სტუმრის მიღებაც უეკარსო.
მაგრამ, რადგან არც საკადრისი ტანისამოსი გვაქვს და არც ჩვენდა
გასაცნობი ბარათი, ამიტომ ვერ გბედავთ მასთან მისვლას.

ნ საათსუდ მოგკართვეს ჩაი და ლიმონი, რომელმაც მომაგო-
ჩა იტლია და ლემანი, სდაც თქვენ მეგულებით ვერ კიდეკ. გემ-
შეიდობებით სამის კვირით მინც, ჩემო ღეთაებანო, რადგან წე-
რისს ვერ მოგაწვდით, სანამ ყარაჩაიში არ მივალთ. მაგრამ ფიქ-
რი ნუ გვაქვთ; ჩვენა ვართ ათი კაცი; ბუბასთანა დონიური მეორე
არ მოიძებნება მთელს სვანეთში. თან გვახლავს 7 ოთხფეხი სულ-
დგმიული და იმდენი სურსათი მიგვაქვს, რომ მთელს სასარას უდა-
ბნოს გადაგვარონინებს. აი კიდეკ მეორე სანუგეშო ამბავი: თურმე
ჩვენი მცველი იხმაილი სბაზინც ყოფილა. აბსაყეთის მივარდნილ
ადგილებში იგი მოკვტემს ჰურსა ჩვენსა არსობისასა. მას ასე. მა-
რადის და სრულიად თქვენი ემ. ლევ.

კ. ბ—მე

შინაური მიმოხილვა

სამონღის გამჭიდავი ვაჭრობა

ზოგიერთი-რამ საზოგადოდ აღებ-მიცემობასა, საკუთრივ კი ვაჭრობის მნიშვნელობაზე ერის წარმოებისათვის.—სქემა ვაჭრობის ზრდისა.—სავაჭრო ბალანსი.—გამჭიდავი ვაჭრობა (ექსპორტი).—რა და რა კანი იცვალა მან ჩვენში.—სპეკულიაცია.—განსხვავება უცხო და შინაურ სპეკულიანტებს შორის.—ორგვარი „რისკი“: აქ, თუ იქ?—კამისიონერების ხასიათი.—ფულის აუცილებელი საჭიროება ვაჭრობაში.—ქართველ ვაჭრის უძლურება, კრედიტის მხრით.—რა სახით სარგებლობენ ამ უძლურებით კამისიონერები?—მათი „ავანსი“ ხაფანგია.—დასკვნა: ჩვენი მოვალეობა.

ღვთის მადლით იმ დღესაც მოვესწარით, როცა ქართულმა მწერლობამ ვაჭრობაზედაც უნდა იქონიოს მსჯელობა, რადგანაც ქართველობაში თან-და-თან მრავლდება იმათი რიცხვი, ვინც აღებ-მიცემობის ასპარეზზე მოქმედებს, მის სიმამეზე დაწვდობს და მის გაადგილებასა ცდილობს. იყო დრო—ამ ოცი, ოც და ათი წლის წინა—როცა სათავილოდ მიაჩნდათ ჩვენში ეს ასპარეზი. ჩვენგანს ბევრს ისიც ესსომება, რომ, არა თუ ვაჭრობა და ყიდვა-გაყიდვით თავის რჩენა, თვით საკუთარი მოსავლის გაყიდვას სამარცხვინოდ ითვლებოდა მებატონეებში. სოფლის თავადი ან ახნაური მალავით ჭეიდდა თავისს ჰურს, ან შუშას, ან ღვინოს, ან სიმინდს. მომაკვდინებულ ცოდვად მიაჩნდათ ეს საქმე იმათ, ვინც შინა-ყმის, მოყვალბის, მონასლის და გლეხის გაყიდვას ან ათავილობდნენ წინადა... პირველად რომ სმა გაყარდა ჩვენში, ერთს დიდ მებატონეს თუთუნა (თა-

შხაქო) გაუყენიათ, მთელს საზოგადოებაში მარტო ძმასკა ისმობდა: «შეუერთსკა დიდ-კაცობა, მიკიტინის სელობას შესდგომია!» რცა მოასლუებისა და შინა-ყმების გაყიდვა კანონმა აღერძალა, ჩეენმა მოწინავე წოდებამ მიწა-წყლის გაყიდვას გაუსკა სელი, და მარტო მამინ გაინო მოსავლის გაყიდვის უმანკობა, რცა თვით ეს მოსავალი იმოდენად შეუძირდა, რომ თვითონაც საყიდელი გაუსდა. ამ ამოდ-მოწმუნების და კუდა-ბზიკობის წყალობით, აღუმატებობა ჩეენის ქეეენისა უცხო ტომის სელში ჩავარდა: საითკენაც უნდა განსედოთ, ჭნასკუთ, რომ ვაჭრობა ზოგან ბერძნის სელშია, ზოგან სომხისა და ზოგან ურის სელში. ვაჭრობას მრეწველობა მოსდევს, ორივეს—სიმდიდრე, ფულით მანც. ამის გამო დღეს ჩეენის საეკონომიო მდგომარეობის ზოგიერთი უმთავრესი საგანი და იარაღი საშოკარი, შესამენი გვაქვს.

ეს შოვნა და შექენა ისე ადვილი როდია, როგორც უმეცარს ჭგონია. ხანგრძლივი, გონიერი, წინადაკე მოსასრებული ბროლა და შეცადინებობა საჭირო, არა თუ კერძო ვაჭრობისა, თვით მთელის საზოგადოებისაცა, თუ ვის-ურს ძველი შეცდომა გავისწოროთ და ჭელიდან გაშეკებული ძალა დაეიბრუნოთ. თორემ ცაცაღკეკეულ და ერთმანეთთან მებრძოლ ვაჭრობის მუყაითობით კერ შეირყევა ის სიმბრე, რომლის ატება და გძლიერება საუკუნოების განმავლობაში ჩეენს სირეკენეს უცხოელებისათვის მიუნიჭებია სელ-შეუმლე-ლად...

ამისათვის ყველასე უწინ საჭიროა ძველებური ასრი და ფიქრი შევიცვლოთ ვაჭრობის შესახებ. ვიდრე ჩეენის საზოგადოების უმრავლესობას სისხლსა და სორცში ის რწმენა არ გაუყვდება, რომ საზიზღარი, სამარცხენი და სათაკილო ქეეენასე მარტო უქმობა და მუქთა ჰერის ჭამა, მანამდე ნუ გწამთ, ვითომ განათლებისანუ წარმატების მიზანი მოგვცნობოდეს. ვაჭრობა—შრომა და ისევე პატრესატეია, როგორც ყოველნაირი შრომა. მართალია, ვაჭრობაში, სძინად, მატყურობა და თაღლითობა კარგეშობს. მაგრამ რომელი სსკა ასპარეზია თავისუფალი ამ სენისაგან? როგორც ყველა სსკა ასპარეზსე შესეული ვართ პატროსანი მოლაწე უპატროსნოსაგან გავარნიოთ სოლმე, ისე ვაჭრობაშიაც თვით ვაჭრობა

ვი არა, მისი. მომწამკლელი თაღლითობა უნდა ვგმოდ. ეს თაღლითობა უფრო ადვილად მოიხშობა მაშინ, როცა დაკეპიებით სსკადა-სსკა ნაირად მოკუპეროთ მატყუარასა და ჰატიოხასს. ვაჭარს, როცა თვით ვაჭრებს შეკატნებიანებთ რიგანობის ფასსა და სარგებლობას. ამ თვლით უფურებს ვაჭრობას მთელი განათლებული ქვეყანა, ამ საშკალებით შეამცირა და მოსზო მან ვაჭრობაში თაღლითობა და ქურდობა, ამ გზით გაჭნადა მან ვაჭრობა ერის სასეიროდ მოსასმარ ძალად...

ზოგს წრეებში ის აზრიც ტრიალებს, ვითომ ვაჭრობა ქვეყნისათვის უსარგებლო მოქმედება იყოს: თავისთავად ის როდი რას ჰმეტებს ქვეყნის ქონებასა, თვითონ წარმოებაში როდი ურეკიაო, მარტო სსკისი ნაწარმობები უადაქეს ერთი ადგილიდან მეორეშია; ის შეამავალია მწარმოებელსა და მომხმარებელს შუა, და, როგორც შუამავალი, ყოველსავე სავაჭროს აძვირებს. ეს შესედულობა იმ ტეშმარტიის აზრის დამსინჯებაა, რომელსაც იდეალად მიანია უსარგებლო, ნამეტანი შეამავლის მოსზობა მწარმოებელსა და მომხმარებელს შუა. იმედა, ვაჭობრობის წეს-წყობილობისათვის ისეთი დრო დადგება ოდესმე, როცა ეს ნათელი იდეალი მთლად და სრულებით განსორციელდეს და როცა მწარმოებელსა და მის ნაწარმობის მომხმარებელს შუა, საზოგადოების გარდა, სსკა შეამავალი არავინ იქნება. იმედა-მეთქი. დღეს ვი, ვერ-ჯერობით, და ვინ იცის, როდემდე, საქმის ვითარება ისეთია, რომ უვაჭრობად არც წარმოებას შესაძლებელი. დღეს, ვაჭრობა რომ არ არსებობდეს და არ მოქმედებდეს ჩვენში, ყოველი ადამიანი-მარტო იმას მოიწედა, იმას მოიყვანდა, რის გასაღებაც თვითონ შეეძლებოდა თავისს სასლში ან მესობლობაში. რაც დღეს ჩვენში ჰური, ან სიმიანი, ან ჯვინო მოგვდის, მისი მეთადიც არ მოიწეოდა მაშინ, რადგანაც ვასავალი არ ექნებოდა. მეორე მხრით, რავი თვითონ მწარმოებელს თავისი მოსავლის გადატან-გადმოტანა, რასაკვირველია, არ შეეძლებოდა, შეიდეგელისთვის, მომხმარებლებისთვის საქონელი იმედად გაძვირებოდა, რომ ხალხი, სანასეკროდ, მძიერ-ტიტეელი დაჩნებოდა. ეს სურათი უქმის ფანტაზიის ნაყოფი არ გეგონათ: დადი მანი როდია მას აქეთ, როცა უმეტესი ნაწილი ჩვენის ქვეყნისა ჰი-

რიდან წავარდნილი მზგაგსება გავლდათ ამ სურათისა, და დღესაც აჭა-იქ მოაზრება ვიდეკ სოგიერთი მასრა—თუნდა სენკეთი, მაგალითად—სვდაც ამ მდგომარეობის დანახვა და მისის აკვარგანობის დაფასება ყველას ადვილად შეუძლია. აი, ვინც ამგვარ მასრების ეკონომიურ ცხოვრებას დაუკვირდება, ის მალე დარწმუნდება იმ ქეშმაწიტების სიმტკიცეში, რომ ვაჭრობა განუერული ძობილი უოფილა წარმოებისა. ვაჭრობა ორის გზით ამოაღლებს ქვეყნის ქონებას: ერთის მხრით ბაზარსა შოულობს მოსავლისათვის, და მით წარმოების ასპარეზს თან-და-დან აფართოებს, და მეორეს მხრით—ადვილებს, ააიაფებს ხალხის სპირიტუალთა დაკმაყოფილებას. ამიტომაც სერიანად წარმოებული ვაჭრობა, თუ შემოქმედი არა, მომქმედი ძალა მანაც არის ერის საეკონომიო ცხოვრებაში, და ისეთი ძალაა, ურომლისოდანც წარმოება, შემოქმედი შრომა ქვეყნისა აუცილებლად შემცირდებოდა.

«სერიანად წარმოებული» იმიტომ ვთქვი, რომ ჩვენში სიტუაცია ვაჭრობა სხვა-და-სხვა ნაირად იხმარება. დღეს უმეტესი ნაწილი იმათი, რომელნიც ჩვენს ქვეყანაში ვაჭრობენ, მარტო იმაში ატარებენ თავიანთ ალებ-მიცემობას, რომ აქედან უცხოეთში იფული მიასქეთ ან ჰგზანინან, და იქიდან საქონელი მოაქვთ, ჩვენს ხალხში გასასაღებლად. ეს ვაჭრობა ცალმაგია, ცალკერძობანი, და უფრო აუძლურებს, ვიდრე ამდიდრებს ქვეყანას. ნამდვილი, რიგინად წარმოებული ვაჭრობა ისაა, რომელიც ჩვენს ქვეყნის მოსავლისა და წარმოებისათვის უმჯობესს ბაზარს და გასავლას სძობის, და მის მაგიერ ქვეყნისათვის იათად შოულობს უცხოეთში ყველაფერს, რაც ჩვენს ერს ეჭირება. უმდაბლესი ხარისხი ვაჭრობისა ის გახლავს, როცა ვაჭარს ვერა გააქვს-რა ქვეყნიდან, და ყველაფერი მოაქვს უცხოეთიდან, რასაკვირველია, მამასისხლად. მეორე ნაბიჯი, თუ ხარისხი, მამინ იბადება, როცა ვაჭრობას უცხოეთიდან მზა-მზარეული საქონელი შემოაქვს, და თავის ქვეყნიდან კი უცხოეთში მარტო სორაგეული, მარტო უბრალო საქონელი, შეუქმნაკებული ნაწარმოები შიწისა (сырье) გააქვს გასასაღებლად. ამას შემდეგ დება მესამე პერიოდი ვაჭრობისა: გატანილისა და შემოტანილის თანასწორობა, განწონილება. ბოლოს, როგორც უადრესი წერტილი ვაჭრობის სიკეთე-ნაყოფიერებისა, არსდება ისეთი მდგომარეობა, რომ

გორშააც დღეს ინგლისი და საფრანგეთია: ვაჭრობას გააქვს მზა-
 მზარეული საქონელი — მანუფაქტურა, მაშინება და სხვა, და შემო-
 აქვს მართლ სოციალურად... ქვეყნის ეკონომიისთვის ვაჭრობას
 სსვა-და-სსვა რაოდენობა მოაქვს სარგებლობისა, იმისდა მიხედვით
 თუ რა სარისხსე სდგას მისი მოქმედება.

რად თქმა უნდა, ჩვენთვის და ჩვენს მეთხველისათვის ყვე-
 ლაზე უფრო სავალისებო ჩვენს ვაჭრობაში ის იქნება, და ის უნ-
 და იყოს, თუ რით, როგორ ან რაზიად მოვიასლოოთ სსნატრე-
 ლი თანსწორობა ჩვენს ქვეყნის სავაჭრო ბაზსისა. რასაკვარვე-
 ლია, ამისათვის, ყველაზე უმეტესად, ჩვენს წარმოების, და განსა-
 კუთრებით მრეწველობის, გაძლიერება სავაჭრო, მაგრამ ამ საქმე-
 ში, თუ იმისთანავე არა, არც ბევრად ნაკლები ადგილი უკავია იმა-
 საც, თუ რა იარაღი და საშუალება აქვს ვაჭრობას ჩვენს სოცია-
 გულ-წარმოების განსაღებისათვის უცხოეთში, რა ფასად, დიდისა,
 თუ მცირე ხეობით, თუ სრულიად უხეობად ან წაგებით ჭყადის
 ის უცხოეთში ჩვენს სოციალურად. რა თქმა უნდა, რაც უფრო
 ხეობიან ფასად გასაღდება უცხოეთში ჩვენებური საქონელი, მით უმე-
 ტესი მოგება დაჩება წვეს ქვეყანას, რადგან მით უფრო მეტს
 მოიგებს ჯერ ვაჭარი, და მერე მწარმოებელიც. მაშასადამე, მით უფ-
 რთ მალე შეგროვდება ქვეყანაში, სსვა-და-სსვა ოჯახებში, სიმდიდ-
 რე, კაპიტალი, აუცილებლად სავაჭრო მრეწველობის დასაარსებლად
 და თავდაპირველ წასამართლად. — პირიქით, თუ ჩვენი საქონელი
 უცხოეთში იათად, წაგებით, გაიყიდა, ვაჭარიც იძულებული იქნება
 თავი დაანებოს მის გაზიდვას, მწარმოებელსაც განსაღების საღსა-
 რი მოესპობა, და მრეწველობის დაარსების იმედი, სომ, ერთიანად
 გაქარწყლდება. აქედან ცხადია, რომ, თვით წარმოების ინტერესი
 მოითხოვს, ქვეყანა თავლ-უურს ადვენებდეს საქონლის გამზიდავ
 ვაჭრობის მდგომარეობას, თუ სურს, რომ მისი მოქმედება მართ-
 ლა სსხეირო შექმნას ქვეყნისა და ურის ეკონომიისათვის...

იქნება ჯერ ადრეც იყოს ამ სავაჭრად ბასი, ზოგეობის შესე-
 დულებით. სულ ოთხიოდენ-სუთი წელიწადი თუ იქნება — მეტი
 არა — მას აქვთ, რაც ჩვენებური კაცი საქონლის გამზიდავ ვაჭრო-
 ბას შეუდგა. კანალოთ, კნასოთ, რით დაბოლოვდება მისი ცდა, რო-

გორ დატრიალდება მისი ბედი! ჩემის აზრით, ეს შეცდომა იქნება. მეტად დიდი გამბედაობა, მეტად დიდი ვაჟკაცობა გამოაჩინეს იმან, ვინც ამ უცნობს და საშიშს გზას დაადგენს. გამბედაობა და ვაჟკაცობა ამ ასპარეზზე ისეთი სშირი საქონელი როდია, რომ გულგრილად, გულსელ-დაკრეფილი გუფქეობდეთ შოინდან, აცა, რა გემოა რისგანა. ღმერთმა ნუ ქნას, უცნებელი სიფათი რომ დაემართოს რაღაც თვით ჩინებულად ნანგარნიშეკს და რიგანად წაუკანაღს საქმეს, მისი მარცხი სომ მთელი ოცნოდე წლით დაუსშობს გზასა და საღსარს ყოველს ახალს ცდას და დაწიებას ამ უსაჭიროესს მიმართულებაში! მეორეს მხრით, ნუ თუ საჭირო არ არის ქვეყნისათვის, რომ, რაც შეილება, უმეტესს ნაწილს მისის განება-წარმატებულ შედეგებისა ნათლად გამოასულია ჭქონდეს თვალ-წინ გზა და სურათი ჩვენის ვაჭრობისა უცხოეთში, რომელიც დღეს ყველასთვის ბნელს ტყუისა ჭკავს? სასოკადლება და ძწერლობა გულიმადგინედ რომ იკლუკდეს ამ გზას, რამდენს საფათს აცდილებდნენ ჩვენს ქვეყნას, და თვით ვაჭრობისა, რამდენს გამბედავს კაცს ისინადგენს წარალისგან, რამდენს ფასების დაკარდნას, რამდენს გერაზისა აგვაცილებდნენ, ვინ მოსთვლის, ვინ აანგარიშებს!...

გამზიდავი ვაჭრობა (ЭКСПОРТЪ, ВЫВОЗЪ) ამ უკანასკნელ დრომდე, მარტო უცხოელების სელში იყო-მოქა. თავდაპირველად ჩვენის ქვეყნიდან გაჭქონდათ უფრო ბზა და ნიგოზის სე, გაჭქონდათ განსაკუთრებით ბერძნებს. იშვიათად, ერთმა-ორმა სინჯა ამას წინად ნიგოზის სის წაღება, საკუთრის სარჯათ, მაწიელს, მაგრამ ჩვენებურების ამგვარი ცდა ყველა წაგებით და დამსობათ დაბოლოვდა. მოგება თუ ვისმე დარსა, მარტო იმას ერგო, ვინც ბერძნების ან ინგლისელებისათვის ბზასა და ნიგოზს სჭრიდა. ესენი თავიანთის სარჯით სჭრიდნენ სეებს, თავიანთისავე საშვალებით ჩაჭქონდათ საქონელი შღვის ჰარას, სდაც ჩანბარებდნენ თუ არა გამზიდაველს, იქვე სრულს ფასს იღებდნენ. ვინც კი ამ საქმეში ერია ჩვენთაგანი, ყველა ამბობს, რომ დიდი სერიი გნსკეთ, მოგებით გამოკვდილო. სამწუხაროდ ესლა მსოლოდ ისა აქეთ, რომ ბზის ტყეები მოისპო ყველგან და ნიგოზის სეები დაშვირდა: განსავალი კი აქვს ამ საქონელს, მაგრამ თვით საქონელი გაწყდა, ან

იმდენად გაძვირდა, რომ მიედგელი ველარ ეკარება. — ამის შემდეგ გამწიფადევი ვაჭრობა შეესო ჯერ სიმინდს (დასავლეთ საქართველოში) და მეორე ნაკოს და შავ ქვას (მარცხენა). თავდაპირველად ეს ვაჭრობაც უცხოელებს ეჭირათ სელში. ჩვენებური ვაჭრობი ამ საქმეში მარტო იმავე რაღას ასრულებდნენ, როგორც წინად, ბზას გატანაში ჭქონდათ... ფოთში, ყვარლისში, ბათუმში დაასსდა სხვადასხვა უცხოელთა ფირმები, რომელნიც ხალხს ფულზედ ვიდულობდნენ აქაურის ვაჭრისაგან იქ ჩატანდის სიმინდს, შავ ქვას თუ ნაკოს. ეს ფირმები თვითონ გვინიშნავდნენ საქონლის ფასს, თუ მიზანდას და ამ მიზანდით ჩვენგან ნაყიდს საქონელს უცხოეთში ჭგვავინდნენ. არაკინ იცოდა კი ნამდვილად, სასელდობრ, სად, ან რა ფასად, სავლებდნენ თავისს ნამუშტოს. მიზანდას რომ ნიშნავდნენ, გვეუბნებოდნენ: «დღეს მაგ საქონელზე კერძაში ისეთი მიზანდასა, რომ ამ ფასზე მეტს აქ თქვენ ვერ მოგტეითო». ამ სასით მიდიოდა საქმე ათიოდ-თხუთმეტის წლის განმავლობაში. ჩვენს ვაჭრს «სელს აძლეოდა» ამგვარი დამოკიდებულება. იკებდა სან მეტს, სან ნაკლებს. როცა უცხოელი ფირმისაგან დანიშნული მიზანდას მისთვის სასაირო აღარ იყო, როდაღა ჭყიდათ თავისს საქონელს. მაგრამ თუმცა ამ მდგომარეობით ეკლასნი გამყოფილნი იყვნენ, მკობნის მკობნი არ დაილეკათ, იმისი არ იყოს, სოკმა იფიქრა, თვითონ ჩვენ რომ წავიდეთ უცხოეთში ჩვენი საქონელი და აქ კი არა, იქ გავეიდეთ, უფრო მეტს ფასს ავიღებთ, უფრო მეტს მოვიკებთო. უეჭველიაო, ჭფიქრობდნენ ამისთანაბი ვინც უცხოეთიდან აქ მოდის, ჩვენგან საქონლის საფიდლად და ჩვენის საქონლის უცხოეთში გასავაჭრანად, ის რამეს უნდა იკებდეს თავისის ვაჭრობით, თორემ გიყი სომ არაა, მუქთად იშრომოს, მუქთად იმოდენა ფული დაახანდოსო. ჩვენ რომ ჩვენი საქონელი თვითონვე გაიიტანეთ უცხოეთის ბასარში, უეჭველია, ამ ვაჭრობის მოკებას ჩვენვე დაგვრჩება ჯობში: ქვეყნის ფულს უნდა იკებდნენ ისინი ამ ვაჭრობითაო.

საფუძველი ამ მოახრებისა დიდაც სწორი და გონიერი იყო. მაგრამ მარტო საფუძველი არ კმარა მთელის სახლისათვის. ჩვენ ერთი მასალა დაგვაკვიწყდა, რომელსაც დიდი ადგილი უკავია ამ ალბ-მიტეობის საქმეში: სეშია. ჩვენ საქონელი ვაჭრობდა,

მაგრამ ის სამუშაო თანხა, оборотный капитал-ი გვეკლდა, ურომ-
 ლისოდანც ყოვლად შეუძლებელია გაჭრობა, და ურომლისოდანც გა-
 ჭრობა აუცილებლად გაკოტრებით დაბოლოვდება. სურათა გაჭრობა-
 ში დიდს უშირატიკობას აძლევს მის ჰატრონს: გემისაც ნაკლებ
 ფასად იჭირავენ, მუშტარსაც დროსედ იმოკის, მოცდაც შეუძლია,
 კიდრე მანანდა აიწუოდეს, და სსკა და სსკა. ეს ჩვენებურს გამოსი-
 დველებს თავდაპირველად როდი ესმოდათ. რაც რამ განხსნათ, რის
 სესხებაც შეეძლოთ, ყველაფერს საქონლად აქცევდნენ, ოდონდ კი
 მეტი გაკვსაწნათ სომალდით.—გვის ხარჯს კი თავათ საქონელი
 გაისტუმრებსო; მივა თუ არა მარსელში, გაიყიდება და ფული გა-
 ხნდება. როცა სომალდი მარსელს მივიდოდა, სანამ შეიდეული
 გამოჩნდებოდა, კაპიტანი დაცლას და გასტუმრებას თხოულობდა.
 ხნდებოდა კამისიონერი, რომელიც საქონელს თავის, „სკლადში“
 აწუბოდა, და კაპიტანს თავისის ფულით ისტუმრებდა. რასაკვირვე-
 ლია, რომ გემის დაცლის და საქონლის დაბინაჟების ხარჯიც მის
 კუბიდან ისარჯებოდა, მის დაკთარში ინიშნებოდა. კამისიონერი
 ამაებს ერთგულად ყურს უგდებდა, რადგანც მისი მოგებაც ეს იყო.
 უმთავრესი მისი ცდა და სურვილი ის იყო, რომ საქონელი სამუ-
 დამოდ სკლში არ შეჩენოდა, თორემ ამ შემთსვევაში მისი დასა-
 ხარჯი ვისულზე დაიწერებოდა. ამის შიშით კამისიონერები ასა-
 ლებდნენ საქონელს იმის შიუსედეგლად—სასიერო ფასს იძლევა
 შეადველი, თუ სახარალოს საქონლის ჰატრონისთვისაო.—რავი
 საქონლის გამყიდველ კამისიონერს არავითარი ინტერესი არა ჰქონ-
 და ფასის რადენობაში, რავი მაღალი მანანდა, თუ დაბალი, მის-
 თვის ერთი და იგივე იყო, ის არც კი მეცადინებოდა ფასის და მან-
 ნანდის დაცას, იმდენად მაინც, რამდენადც უწინდელი უცხოელი
 გამზიდველი (экспортеръ) ცდილობდა, რომელიც საქონლის ჰა-
 ტრონი იყო, და არა მარტო შემსახველი, და რომელსაც მაღალი
 მანანდა დიდ მოგებას და დაბალი შესამსწევ წაკებას უჭადდა. სშირად
 სდებოდა სოლმე, რომ საქონლის შეიდეგლები, დაინახავდნენ თუ
 არა, რომ საქონელი ბლომად მოუსულა გემებითო, განგებ შირს შე-
 ჭკრავდნენ—სუ კვიდით, შეკისკვიით გამყიდველიო, კისარგებლოთ
 მისის უფულობითო. განსაკუთრებით სშირად ემართებოდათ ეს

უბედურება ნაკლის გამზიდველებს. ამით სშირად დაჭმარინათ, რომ გემის გასასრულებლად ნაკთი უცხოეთში ბევრად უფრო იაფად გაყიდნათ არა თუ უცხოეთის, თვით ბათუმის მისწინდად. ამ სისხით, მოგების მაგიერ წარადი ქქონდათ და ქირა-სარჯის კი თავიანთ ჯიბიდან აურიდნენ, მართლ იმას გულისხმობს, რომ, მოლლა მისწადინასი არ იყოს, სოკდაგარის სსსეა დაჭრქმეოდათ...

ეს მაგალითი დიდად საუუ რადლებსა ვაჭრობის საქმეში. ორ-ჯვარი გამზიდავი ქვეყნისა. ზოგს მეშტარი ჭყვს წინადვე სსშო-წინი და გარიგებულთ: როცა ამ და ამ საქონელს მომიტან, ამ და ამ ღირსებისას, ამ და ამ რაოდენობას, სამაგიეროდ ამ და ამ ფასს მოგცემო. ამგვარი გამზიდველი, რასაკვირველია, მტკიცე და სანდო ნიდაგზე სდგას. ქირა სარჯი იცის რა დაუჭადება, ფასი, რომელსაც მეიდველისაგან აიღებს, წინადვე სანგარიშევი აქვს, მსსსადაძე, ჩინებულად ესმის, რა ფასად უნდა დაიხკას ჩვენსა საქონელი, თუ უნდა, რომ ვაჭრობამ და გამზიდვამ სეირი აჩვენოს. მეორე გვარი გამზიდველი კ სულ სხვასიარ ნიდაგზე აქენებს თავისს საქმეს. ის აგროებს, ჭვიდულობს და ჭკზავნის საქონელს, და თან არც კი იცის, ვის, სად და რა ფასად მიჭვიდის. როგორც შირველ-ჩირი გამზიდველის საქმე ჩგარიშსკა დაფუძნებული, ისე მეორე გვარისა — აღაღ-ბედობაზედაა დამოკიდებული. შეიძლება, ბედის ჩარხის წადმ დატრიალდეს, და სანამ საქონელი რღვასე მიტურავს, კროზში მსწანდამ ააწოს. გამზიდველი დიდ ფულს მოიგებს მსშინ. მაგრამ ამ ბედის ჩარხს ის სსსათი სჩვევია, რომ უკუდმაც იცის დატრიალება სშირად, იმ დალოცვილია. შეიძლება მსწანდამ, ამალების მაგიერ, მღიან დაიწიოს, და მსშინ მთელის საქონლისა ფასის გემის ქირა-სარჯი მღივს გაისტუმროს. სოკდაგარი ელამდე ვალებში იფლობა. ერთის სიტყვით, ბ-ნ ასიგო ცავარდის თქმისა არ იყოს, ეს უკანასკნელი სსსტუმბ «რისკის საქმეა», მსშინ როდესაც შირველი — «სუბრქმენსაა». — რისკის საქმე დიდ ქონებას, დიდ სერძიანს, დიდს თაბაშურს სხოულობს, ნაღდს, ყოველთვის «უზუტში» შენახულს, რომ სოკდაგარს გამავრება შეეძლოს, სანამ ცუდი მსწანდაა კროზში. თვით მილიონის პატრონები კერ ჭბუდავენ ამ გზასე დადგომას, იმდენად სსშიში და განუზომელია აქ

განსაცდელი. ამას სპეკულიაცია ჰქვია, და არა ვაჭრობა. სპეკულიაციის წყალობით ქვეყნისათვის საჭირო იარაღი, ვაჭრობა, ანგარიშის სასიათს ჰკარგავს და ლოთიან თამაშად სდება.

გამონდავი ვაჭრობა ჩვენში, ამ უკანასკნელ წლებამდე, უმეტეს ნაწილად მანრ, ანგარიშაანი იყო, რადგანაც რიგისის და ნამდვილად ფულისანის ფირმების სელში იძვრებოდა. ბოლოს და ბოლოს კი უცხოეთიდან ჩამოურია შიგ სპეკულიაციის სუნი. რაკი საქონლის გაყიდვა იწყეს კავკასიიდან, ფულისანის ფირმების მექანიკით, მალე ჩვენს ქვეყნას უცხოეთიდან უფულო სპეკულიანტები დაესიეს, რომელთაც აქა-იქ მოესურსებინათ გრადიტის შოვნა და მართლ სასიყვისის ფულისით მოქმედება შეეძლოთ. ანგარიში, სიფრთხილად რა მათი საქმე იქნებოდა? რა ჰქონდათ, რომ მისი დაკარგვისა ჰშინებოდათ? მოგება შეეძლოთ, წაგებით კი თავისას არაიუერს წააგებდნენ, რადგანაც სრულად არაფერი მოეძებნებოდათ. ამის გამოცხადებით ამ სპეკულიანტებმა განმარტეს უცხოეთის საკაჭრო მოედანზე და ლამაზ-სხნილი ჯიბითი ჩვენის ქვეყნის საქონლით. ბევრჯერ ისეთი მტრე ფასი დაუნიშნავთ აქედან გატანილ ნაერთს, სიმაღლე, შიგ-შეგ-ლე, რომელიც სელს არ აძლევდა ანგარიშით მოქმედ ნამდვილ ვაჭრებს. სპეკულიანტები აკებდნენ სოლმე დიდძალ ფულს, კოტრდებოდათ კიდევ, მაგრამ სელ-ასლავ სსვა ადგილას შოულობდნენ გრადიტს და მეორე თუ მესამე გზით გამოდიოდნენ ასპარეზზე, ისევ საჯიბითად, ფასის დასამცირებლად და ნამდვილის ვაჭრის შესაშინებლად თუ განსაღებლად. დიდ ხანს ჩვენი ექსპორტი უცხოეთში ამგვარ მარულას წარმოადგენდა, ნამდვილ ვაჭრებსა და სპეკულიანტებს შორის: ხან ერთი მხარე ილაღებოდა და დაქანტული სდებდა ძირს ფარ-ხმალსა, ხან მეორე. — ჩვენებურს გამოიღვეს კი, ამისობაში, «საქმე უსურში ჰქონდა». მართალია, მისხანდის დარების გამო უცხოეთში, იმას აქ ხან შურს აკლებდნენ ფუთზე. ხან ორს შურს, ხან მეტსაც. მაგრამ ის ვერც კი ჰგონებოდა, სერიანად, ამ დანაკლისს, რადგანაც უმცირესი ფასიც კი სასიერო იყო მისთვის. უცხოელ ბრძოლის სიმწარე, და ფასების აღმ-დაღმ ქანობა საგრძობელი იყო უფრო იმ უცხოელ ბანკებისათვის, რომ-

მელნიც სპეკულიანტებს თუღს ანდობდნენ, კიდრე ჩვენის მწარმოებლისათვის ან გამყიდველისათვის.

ამ ყოფაში იყო საქმე, როცა ზოგიერთმა ჩვენებამც მოინდომეს საქონლის გამზიდავა თვისის სარჯით და გაბედვით. ეს საქმე, რასაკვირველია, დიდად სასიამოვნოა ჩვენის ქვეყნის თავმოყვარეობისათვის, და—რა ბედიც უნდა ჰქვდეთ ჰიბრეელ ჰიბრეებს—მეტად სასხირო იქნება, საბოლოოდ, ერის ეკონომიურ მომავლისათვის. მაგრამ მაგ საქმეს ასლც რომ დაუკვირდეს ადამიანი, ჰქნას, რომ ზოგი გამოუცდელით, ზოგი საჭიროების აუცილებელ ძალით, კეთილის განზრახვით აღჭურვილი მანე სპეკულიანტად გადაქცევა ხლემე ხანდის-ხან... საკუთარისა თუ ნასესხის ან ნაყიდის საქონლის უცხოეთში გაზიდვა მამინა სასხირო, ვაჭრისა და ქვეყნისთვის, როცა წინადაკე სავაჭრო უკვირ, წინადაკე გარიგებულე მუშტარი ჰქვას გამზიდაველს. იმ სურმიითა და ძალით, რომლის შოვნა და სმარება ჩვენს კანს შეუძლია, ამ მარტივის სავნის სისრულეში მოყვანად დიდად ჰატივისტად საქმედ უნდა ჩათვალოს. ეს ვაჭრობა ანგარიშიანია, თანაუთიანი, მართალია, მაგრამ «ურისკო», უსიფათო ანც ეს არის. უცხოელ ძვიდველს ურიგდება კანცი, ამა და ამ კანცკედ, უცხოეთის ამა და ამ ჰორტში ამა და ამ ფასად ამდენი და ამდენი საქონელი ჩავაბროლო, თუ არა და... და სსკ.—ამგვარ ავებ-მიტეობას სხიფათო, ანუ წინადაკე არ დანახული, ბეკრი რამ რჩება კიდეკ: კინიცის, როგორი მოსავალი იქნება, ან რა ტაროსი, ან რა მანანდა იქნება ჩვენში საქონელსე, ან გადასაზიდი ფასი რამდენად ააწვეს, ან-და ურემი, თუ ვავონე, თუ ტემი დროსე იშოვება, ან იშოვება, და სსკ. და სსკ. ათასი წარმოუდგენელი შემთხვევა, რომელსაც სკელის თუ ფასის შემლა შეუძლია. შეიძლება ნამდვილად სოჭას კანცმა, რომ ამგვარს გამზიდავაში, მთელი ნახევარი თუ არა საქმისა, ერთი მესამედი სომ მინც, «რისკის» უფლებამა.—მეორე გვარ გამზიდავის დროს კი, როცა კანცი საქონელს ჰგზავნის და მუშტარი კი არა ჰქვას უცხოეთში წინადაკე ახენილი, შინაური «რისკი» მისკად რჩება, და მას ემატება ასალი და უაქსი, სრულეობით განუმარტებელი, განუსაღვრელი რისკი: უცოდინარობა იმისი, თუ რა ფასად გაიყიდება საქონელი, ან როდის გაიყიდება, რა დავდება კან-

ღებადინ მისი შესახებ უცხოეთში, და სსკ. და სსკ.—ამ მდგომარეობაში საქმის მესამედი და ნახეკარი გი აღარაა «რისკის» სიბნელით მოსილა, მიუღი სახე, ან, სულ მცირედი, სიმი მეოთხედი ეშმაკის ძალაშია ჩაგდებული, ისე, რომ ვაგის გონიერებას, მუყაითობას და მოსურებას მასზე თითქმის ანაგითარბი გაკლენა არ ექონება... დაურთეთ, ამ ფოფა-მდგომარეობის სიბნელეს, ის გარემოება, რომ უცხოეთის მოედანზე ჩვენებურს გამზიდველს არა თუ უცხოელი მდიდარი გამზიდველი ფიქრები, უცხოელი სპეკულიანტებიც მოცილედ დასკდებიან, და ადვილად შეგეძლება წარმოადგინოთ მისის გასაჭირის სიდიდე.

გასაკვირველი არაგისთვის არ უნდა იყოს, როცა გვესმას სოლმე იმათგან, ვინც სინჯა ეს ვაბედულება, აი ამგვარი დრტინება:

— სანამ ჩემს ქერქში გიფა და შინაურულად ნაღდს იფულზე ვაძლედი უცხოელს გამზიდველს ჩემს საქონელს, ორიოდ გროში მოგება ქე მისებოდა ყოველ წელიწადს და ჩემი მდგომარეობა, ღეთის მადლით, დღითიდღე უმჯობესდებოდა. მას აქეთ ვა, რაც ჩემდა თავად სოკდაგრობას შეეუდექ, თქვენი მტერია, რაც მე გასაჭირი დამადგა. წელიწადი არ გაგა ისე, რომ სუთი თუ ექვსის წლას მოსაგები ზედ არ წავადო...

გამზდაობის, ახალი გვის გატკეპნის სამაგიეროდ ეგზომა ზარალი და დასჯა სეირს როდი დააყრას ქვეყნის ალებ-მიცემობას. თუ ასე იქნა შემდეგაც, ფრთა შეეკვერება ყოველგვარ ცდას და კერც კერასოდეს დაისხნის ჩვენი საღსი თავს უცხოეთის კკონომიურ მონობისაგან. უნდა გავიგოთ, რისგან მოხდა, რით აისხნება ეს ზარალი, რით შეიძლება მისი თავიდან აცილება, მის მაგიერ სეირის ნახა.

უწინ, როცა მივიდელს „სტანდარსე“ ვაბარბდით საქონელს, იმიტომ ვიგებდით იფულს, რომ ამ მოკლე-გადის ალებ-მიცემობისთვის საკმაო სამუშაო თანსა, *оборотный капитал*-ი ვეჭონდა სელში. მართალია, ნაღდად იფული, იქნება, არც მასში გაგვანხდა, მაგრამ, სამაგიეროდ, საქონელი საყიდა ორდი გვეჭონდა; მისი სტანდარდუ ჩასატანი ურემი საგუთარბი გვებდა და საჩუბის რჩენაც შეგვეძლო, სასყიდელის მიღებადღე. ამკებს ვარდა მივიდელიც ახე-

წილი გუყავდა, ან მასწავლა თითქმის ნამდვილი ვიცოდით, შინავე, სახამ საქონელს სასლიდან გაეზიდავდით. ამ გასწრობას რაც ღონე და საშუალება სჭირდა, ის გეპონდა; მისი ატანა შეგეკლო. მასწავლა რომ ერთობ დაკარგნილიყო, სრულიად არაფერი გაიძულებდა მანცა და მანცა გაგვეყინდა საქონელა წაგებოთა. ამას გამო გაყავით გასწრობის მეუფენი, ანარადა, სულ ცოტა რომ გოქვით, თანასწორი მანცა ვიყავით შეიდეგელსა. ერთას სიტყვით, ჩვენის ტვირთის ასწვევი ძალა გეპონდა სწორედ იმოდენი, რამდენსაც მისი სიმძიმე მოითხოვდა. როცა კი ტვირთი დაკვიძმით და მოკლეგადან, შინაური გასწრობის მაგიერ, გამოიდავს, შორეულს, დადგადანს გასწრობას შეუდექით, მისდა შესაფერი ძალა წინადავე არ დაგვიმარაგებია, მისის სიმძიმის ამტანი სერმია არ გვიგანაოდნია. რაკი ჩემის საქონლის ურმით ზიდავა შემქმლო სტანდარტე, ვიფიქრე, რომ მთელის «პოესდის» წინამძღოლობაც შემქმლება-მოქმი ზღვაძე, და მთელის სომალდისა—უცხოეთაძე. სარების გამძღოლა ბეჭად უფრო ადვილია, კიდრე სომალდისა...

გასწრობა თითქმის ყველას ალალ-ბედობის საქმედ, ლატარიად, მიანნა: იქნება მოვიგოთ. ეს დიდი შეცდომა გასლავით. გასწრობაც იმავე შეუწყველ და გარდუგელს განონებს, ბუნებას განონებს, ექვემდებარება, რომელნიც ჰმართვენ ქვეყნის ეკონომიურ და ფიზიკურ ცხოვრებას. გასწრობაშია ნადავი დამოკიდებულება მიწასა და ძალას შუა. ერთის სიტყვით, გასწრობა ყოველად შეუძლებელია, უფულოდ, უსერმიოდ და ამ ფულის თუ სერმიის რაოდენობა წინადავე განსაზღვრულია, მეცნიერებაში, გასწრობის სასგრძლიობის მისედეოთ. რაც უფრო ძალე, რაც უფრო სშირად და უფრო უწყლოდ ტრიალებს საქონელი, მით ნაკლები სერმია სჭირია გასწრობას. ეს განონი ყოველად აუცილებელია ყველსთვის. ჩვენთვის მისი კარგად დასსომება იმატომ კი არ არის სჭირო, რომ უფულო სალსა გასწრობას ჩამოვადილოთ ან შევამისოთ, არა უფრო სსკა, უფრო მაღალ ასრის მისაღწევად. ჩვენმა ინტელიგენციამ, ამ განონის მისედევით, ყოველი დონისძიება უნდა ინმაროს, რომ ღვთის მაღლით ჩვენში ასლად დაბადებულ მიმართულებას, ასლად გადვიტებულ გასწრობის სურვალს, ასლად აღომინებულს გამბედაობას შესაფერი

შემწეობა აღმოუჩინოს საკმაო სერმიისა და კრედიტის შიკანი. ეს ზირდაზირი მოკალებია ჩვენის ინტელიგენციისა, თუ იმას მართლა სურს, რომ სანგრძლივად ფრთა არ მოეკვეცოს ჩვენის ერის გაჭრულს ნიჭს და გამბედაობას.

ნუ დაკვირვებთ, რომ ჩვენი კაცი, სავაჭრო ასპარეზზე, სრულიად განკერძოებულ მდგომარეობაშია. ვაჭრობა უფიქროდ, უკრედიტოდ, უოკლად შეუძლებელია, ის ვაჭრობა კი არაა, მისინ, ტანჯვა და სულის-საფუას. უოკლეს ვაჭარს ჩვენში, სომეხია, თუ ურია, თუ ბერძენი, თუ უცხოელი, საკმაო ნდობა და კრედიტი აქვს სასკლმწიფო და კერძო ბანკებში. მართო ქართველ ვაჭარს არც თავისი ბანკი მოეძებება არსად, არც სხვისაში აქვს შესავალი. ყველა რჯულისა და ტომის ვაჭრებს ურთიერთ შიშის დამოკიდებულება აქვთ დიდის სხით გამართული. თავისიანს ყველა მხარს უჭერს, ძალას აძლევს. მართო ჩვენი ვაჭარია მართოსვლა, თავის საკუთარ ძალაზე მინაზრებული. გასაჭირის დღეს იმას არავინ უშეგლის, ბედნიერ შემთხვევაში ღონეს არავინ მიაშეგლებს, ზურგს არ მიჭეულებს, რომ ის შემთხვევა საუკეთესოდ იქმნას მოხმარებულ-გამოყენებულად...

როგორც ნამდვილს და ანგარიშიანს ვაჭრობაში, ისე სპეკულაციებში, ურია, სომეხი, ნემეტი, ინგლისელი, ფრანგი, თავისიანებში იმდენს ფულს იშოვის, რამდენიც დასჭირდება. ჩვენებური გამწიდეკელი კი, მასთან შედარებით, სრულიად მარტოსვლია, უსაშუალო და ხელგაუმართკელი რჩება. ჩვენ კიდნობთ რამდენსამე გამწიდეკელს, დიად პატიოსანს, დიად შემძვეს, თავისი საქონლის გამტანთ: კერსად გროშის ნდობა კერ შეუძენათ, თუღან პატიოსნება მათი განთქმულია და მამულებიც, თუ შეძლებაც დიდი აქვთ. ამისობაში კი უცხო თემის სპეკულიანტს, რომელსაც არც გონება უჭრის ამითზე მეტს, არც ქონება გააჩნია სადმე, ათასი თუმნობით უსსნიან კრედიტს მისი გვარტომისანი, არც თუ უცხოელ ან კერძო ბანკებში, თვით ჩვენს ამ თუ იმ სასკლმწიფო სავრედიტო დაწესებულებაში...

ნუ გგონია, ვითომ ამ მხრით არაფერი შეგვეძლოს. ბეკრის მოსერსება შეგვიძლია ჯერ ერთი-ერთმანეთთან დაკავშირებით, ამხანაგობათა შედგენით: საკმაო კაპიტალების შედგენა შეიძლება ჩვენ-

შაჯ, სააქციონერო თუ სხვა საერთოერთო კავშირის შემოღებით. ამას გარდა ჩვენს წარმომადგენლობას (ქალაქის საბჭოებს, მარშლებს, მწიწის უფროსებს, გუბერნატორებს და სხვ.) შეუძლია სულ სხვა მამართლებს მისცეს მთავრობას მოღვაწეობას და სახელმწიფო ბანკის შედამქმედებას, ვიდრე დღემდე ყოფილა... ოღონდ ისაა საჭირო, რომ ქვეყნის ცხოვრების ამ კერძობას დაუგვიარდეთ, მისი გარემოება შევარდოთ, და მისი სტრუქტურის, გაუმჯობესების ღონისძიება სხვებს უვარდებინოთ. ცდა ბედის მონგისეგრობა, ამბობდნენ ძველები. ესლანდელი მოწინავე საჯსი კი იმას ამტკიცებს, რომ ცდა ბედის მეუფეა...

რასაკვირველია, კერძოთარი კრედიტი ვერ უშეულის — დიდ ხანს — იმისთან აუთავბოლო გაწვიდას, რომელსაც წინაღუე აქინელი მუშტარი და გადაგუთილი ფასი არა აქვს საკარუდუევი. კრედიტი სასწაულმოქმედი ძალა კი არ არის, რომ შეუძლებელი არა შესძლოს, მომავლადუე გააცოცხლოს, მდინარე უკუღმა აღინოს. კრედიტი მარტო იმას უშეულის, ვასაც თავისი ვაჭრობა გონიერად მიჭყავს: ამისთანა ძალას კი ერთი-ასლად აქცევს ყოველთვის. მეორეს მხრით, ყოველი კრედიტი ერთნაირად კი არ უხდება ვაჭრობის საქმეს. როგორც ვაჭრობაც არის და ვაჭრობაც, ისე კრედიტიც სხვა-და-სხვა ნაირია. ზოგი ისეთია, რომ ღმერთმა იხსნას მისგან ყველა თავისი დახანბადი. ისევე სულ უფულობა სჯობია, ვიდრე ზოგიერთ ფულის კაცის სულში ჩაკარდნა, რომელიც ფულის საზრებელს ცალკე გასდევანებს, და თან შენი საქონლის პატრონაც სდება, გამეიდგელიც და ქირით შემსახელიც. ამგვარის კრედიტის სიმძიმე ვარგად გამოსცადეს ნავთის გამწვიდელებმა. ისინი თავანთ გამისიონერებისგან ავანსაღ იღებდნენ მათის საქონლის ფასის სამს-მოთხედს. გვის ქირა და ყოველი სხვა საჯვი გამისიონერს უნდა ესაღნა. როცა გამისიონერი საქონელს უცხოეთში გაჭყვიდიდა, აღუთლი ფულისგან გამორიცხადა ვერ თავისის ფულს, მისის საზრებლითერთ, ყოველნაირ ქირა-საჯვს და თავისის შრომის «კამისას». რაც ამას გადასწებოდა — თუ კი გადასწებოდა რამ, — სანახევროდ თუ სამესამედოდ უნდა გაყოფილიყო: ზოგი საქონლის პატრონს უვებოდა, ზოგი — გამისიონერს. — დიდი ანგარიში ან თავის მტკრეკარ სტინია

კაცს იმის მისასვლელად, თუ რა ძვირად უყვლება ჩვენს კაცს ამგვარი კრედიტი. ავანსად მიღებულს; ფულში ისდის ორჯელ-სამჯერ უფრო მეტს სარგებელს, ვიდრე ვაჭრობაში მიღებულს. ეს ვიდრე ანაფერის. სასიფათო ის არის, რომ ამგვარი მოკვლე-კამისიონური უბრალო კამისიონურზე უფრო ნაკლებ მონდომებულს უნდა იყოს საქონლის განადგობას. ის სრულიად ანაფერით, ანაწ მსრით არ ურეკია სავაჭრო «რისკში». იმას ვაჭრობაში ანაფერითი ინტერესი არა აქვს. კარგად წავა ვაჭრობა, თუ ავად, მოიგებს, თუ წავაგებს საქონლის ვატრონი, მალე განჭყდის საქონელს, თუ გვიან, მისთვის სულ ერთია. მისის თანხის და ნასარჯის ღირებულს სწინდარი მას ხელში უგავია; ადრე იქნება, თუ გვიან, თავის დასასარჯს სომ მანც აიღებს, ვეროვანის სარგებლით. ამგვარი კამისიონური, რომელსაც რისკში წილი არ უდევს, და რომელიც, თან, საქონლის ტრადიციით რჩება, მოკვლეობა და დამსმარე კი არ არის გამზიდვის ვაჭრობისა, მისი სისხლის მისელი წურბელაა. მისი მოქმედება ვაჭრობაში თითქმის სრულიად ფარული რჩება საქონლის ვატრონისთვის, რომელმაც არც ის იცის, თუ რა ფასად გაიყიდა მისი საქონელი, არც ის, თუ რა დაჟდა მისი გადაზიდვა ან შესახვა... აქებში ის თავის კამისიონურის ცარიელ სიტყვას უნდა ენდოს, და, ზმა-ამოუღებელი, მის ანგარიშს სასარგებლს სიტყვად უნდა სთვლიდეს, თუმცა, ვინ იცის, რამდენი რამ მოგონილი და ყაღბი ციფერი იყოს, შიგ ჩაწერილი!... ის კავშირი, რომელიც შარშან ამ დროს ბაქოში შესდგა, ნავთის მექანიკებისა, ვირდავირ მონაწილეობას იღებს თავის კამისიონურების მოქმედებაში. მას ვანტროლის უფლებას სრულიად აქვს მინისტრებულს მთავრობისაგან. ამას გარდა მისი კამისიონურები მონაწილეები არიან სავაჭრო რისკისა. მანც წრეკანდელს მათს კარებაზე ბაქოში ბეკრი საჩივარი ისმოდა მექანიკების და საქონლის ვატრონთა მსრით: მისვერზული შეეიქნით კამისიონურებისა. თუ ასე უჩივან მთავრობის ვირდავირ მთავრულაობის ქვეშ მყოფი გამზიდველები, თავიანთ მომეკებს, მათს რისკში მონაწილეობა, რამდენად უფრო გამწარებულს ბღავილი დასტირდებათ უბრალო მწარმოებლებს, სრულიად გარეშე კამისიონურების ხელში ჩავადნაილთ?...

არც უნდა იყო, უტირილოდ, უბღვილოდ, როგორც ბავშვი არ გაიზდება, არც ვაჭრობა აიღვამს ფესს იმისთანა მსარეში, რომელშიაც მარტო ესაა იხადება. ეჭვს გარეშეა, რომ თავდაპირველად, სხანამ სრულწლოვანებას და დაუკაცრებებს ეღიოსებოდეს ჩვენი ხორცი ალბ-მიცემობა, ბერძნულ წაჭკრავს ფესს აქ-იქ, ბერძნის წაიფორსხლებს და კიდურ წაიჭრება, ცხვირ-პირს დაიბტურეკოს, სისხლს დაიღეს... რა კქნათ, ეს საზოგადო ბედას ყოველ მოზარდის არსებისა, და ამაქს არ უნდა შეუუშინდეთ, ამით ენერჯია არ უნდა დაკარგოთ, სულით არ უნდა დაკერეთ. დიალც მკირფასია ჩვენის ქვეყნისთვის ყოველი დამწყები ასაღის საქმისა, ყოველი გამტკებელი ასაღის გზისა. მთელმა ჩვენმა საზოგადოებამ სრული თვისი-ღრისიძიება მიად უნდა მიჭმაროთ, რომ ამ გამბედავ კაცთ დროზე დასმარება აღმოუჩინოს, რომ მათი იშვიათი ძალა არ დაიღუპოს და ქვეყნისათვის უსაფოოდ არ განჭკრეს. გონიერ ქვეყნებში თვალის-ჩინივით უფრთხილდებიან ამკარ ძალას... მაგრამ თუ, ჩვენის უღ-ლურების და გამოურდულობის გამოისობით, დროზე მსანი კერ მივერით ამისთანა შიონებებს, თუ მათი საქმე გამარჯვებით კერ და-გვირგვინდა, სუ გიფეჭრებთ, რომ მათი მარცხი მათგან ნაკალ გზის-გადამღობელი უნდა შეიქნეს. ყოველთვის ასე გულგრილი, ასე გა-უგებარი სომ არ იქნება ჩვენი ქვეყნისა და საზოგადოება. ცნობა მთის-იქით როდილას ის დრო, როცა შევიგნებთ სეკონომიო წყობილებისა და მდგომარეობის გაკლენას საღისის ზნუბასა და მომავალზე... გა-კიგებთ, და მუყაითად მოკუპყრობით ყოველს კერძო ძალას, დაწყე-ბას, საქმეს და სიმდიდრეს, რადგანაც საზოგადო ძლიერება ერისის-მარტო კერძო ძალის თუ შეძლების შეტროვებით შესდგება...

ამ გრძელის საუბრის შემდეგ დასკვნილი აზრი ის არის, რომ დროა მკვიდრი საფუძველი მიეცეს ჩვენს გამზიდავ ვაჭრობას: ერთის მხრით რიგან კავშირთა გამართვით მწარმოებელთა შორის, და მეორეთი — სეირინის კრედიტის შოკით გამზიდავებისთვის. ამ საქმეს სრული თავისი უურადლება უნდა მიატვიროს ჩვენმა წარ-მომადგენლობამ, ჩვენმა მოწინავე თაობამ, ზოგან ურთიერთობის დასაარსებლად ან გასაძლიერებლად, და ზოგან კი მთავრობის მოჭ-მედების ან შემწყობის გამოსაწვევლად. — ამ გზაზე აგრეთვე ბევრი შეუძლიანთ ჩვენს ბანკებს, საადგილ-მამულა და საურთი-ერთო ხდობისას. იმას კი არ გამობ, თავიანთი თანხა გამ-ზიდავლებს გაუზიარონ ამ ბანკებმა-მთქი — ღმერთმა მამოროს! — ამ ბანკების გამტკებლებმა თვალ-ყური უნდა ადკონ ჩვენის ალბ-მიცემობის საქმეს, მისი გარემოება უნდა გაიცინონ, და საზოგადო-

ებს დროზე გზა და კვალნი უნდა უჩვენონ, თუ რაგვარ მოხერხდება ჩვენის ცხოვრების ეს კერძობა წარმატებაში შევიდეს... აქ იმდენი ფული არ არის საჭირო, რამდენიც წინამძღვრობა ან მეთაურობაა. სერიოზულის მეთაურობით ადვილად შეიძლება ისეთი გზები გამოიყონოს, რომლით ფული საკმაოდ მოუვა ჩვენს გამოიდავ ვაჭრობას, მოუვა მეუფედ ვი არა, მსახურად ან დამსმარედ...

მაგრამ ყველასზე უწინარეს საჭიროა ჩვენი მოწინავე თაობა მამა-პაპურ შესაძლებლობას გამოეთხოვოს ვაჭრობასა და საზოგადოად ალბ-მიცემობას. მადლიდან, შემოდან ვი არ უნდა დასრქვროდეს ამ საქმეს, თითქმის უღირსს, ან ქვენსაწინისკანს, არამედ სრულის შეგნებით უნდა რაცხდეს მას ქვეყნის წარმატების ერთ უმთავრეს იარაღად. საკმაოა აი ეს შესაძლებლობა, ეს დედა-პირი ჩავიკდიოთ გონებაში, რომ დანარჩენი ყოველივე თავისთავად მოვიდეს, ვითა მისი ბუნებრივი ნაყოფი. მერვე შევეჩვეოთ ამ იარაღის მოქმედების დაკვირვებას, გაკვირვებით, რომელი ბურღია შიგ უახვით შექმული, რომელი თსოფლობს გასეთვას ან განარჩავს და ბოლოს დამსმარეც შევიქნებით მისის რიგიანის ტრიალისა. ჯერჯერობათ, ვიმეორებ, საჭიროა და საკმაოა მარტო ის არსებითი ცვლილება ვიტვირთოთ ჩვენის შესაძლებლობისა, რომ ინდოეთის ვასტების თვალთ ვი არა, ეკრძაიულად ვითვალისწინებდეთ და კეპრობოდეთ ვაჭრობას, ღირსეულს ვატივს ვკემდეთ მისს ღირსებას, გრდილობდეთ მისის საკლის გასწორებას... ეს ცვლილება მეტად ადვილი ეგონება უმეტესს ნაწილს მკითხველებისას. ნამდვილად ვი მეტის-მეტად მსუღას ჩვენის საზოგადოებისათვის, რომელსაც საუკუნეების განმავლობაში დედის რქისთან ერთად შეუთვისებია სულ სსკა შესაძლებლობა. ჩვენს მოზარდს თაობას ათას ხაირ საგნებს და ცხო-ბებს ასწავლიან. მათი სიუსვე და სიმძაველ ვროგრაძებში ალავს როდელა სტოკებს მოზარდის სნეობრივის გაწოტებისათვის. მათ-ტომაც მამა-პაპური შეიძღარი შესაძლებლობა ჯათაზე, შრომაზე, ალბ-მიცემობაზე, ვაჭრობაზე, შეუცვლელად გადადის ერთის თაობიდან მეორეში; აგრედვე შეუცვლელად გადადის ჩვეულ უსაქმოებს და მუქთა-მჭამლობის ხატვას და ქება. ამ დედა-ბომბებზე დამყარებული თადი ჩვენის ურის ეკონომიურის უძლეურებისა. სასამ ამ დედა-ბომბებს არ შეეიშისრაჯო, და მათს ადგილზე მკვიდრ საკურთხეველს არ აკავებთ ვატიოხანის შრომის თაუვან-საცემლად, მანამდე ნამდვილის წარმატებისა და განათლების მადლი ჩვენ არ გვეღირსება და არც მოგვისდება.

ჩ ე მ ი დ ლ ი უ რ ი

ფაქტები და სურათები

„ნუ დაგდებ ძველსა გზასა“...—Pro domo sua.—ჩვენი ჭიხირ-კედელაობა.—რას ვსწერდით და რასზე ვომობდით ამ ექვს თვეში?—„კვალის“ და „ივერიის“ ბრძოლა.—ზოგიერთი გარემოებანი ამ ბრძოლისა.—კრივი და პოლემიკა.—სიტყვა-პასუხი, „ვით მარგალიტი ობოლი, ხელის-ხელ საგოგმანები“.—შავი ფიქრები და სამწუხარო დასკვნა.—ორიოდე სიტყვა ყაზიბეგის ძველის შესახებ.

„ნუ დაგდებ ძველსა გზასა, ნურცა ძველსა მეგობარსა!..“
კარგი დაგემაართოთ, კარგი რჩევა ეს იყოს, მაგრამ ვაი რომ ყოველ კარგ სიტყვას ეხლანდელ დროში გრძელი სხოლიო თან მოსდევს. „ძველი გზა... ძველი მეგობარიო“... ვინ ამბობს; ორივე კარგი, ორივე საიმედოა, მაგრამ ისიც უნდა დაეუმატოთ, რომ გზაცაა და გზაც, მეგობარიცაა და მეგობარიც. რამდენ ძველ გზას მოუჩვენია კისერი წინდაუხედავი მგზავრისათვის, რამდენ მეგობარს—თუმცა—ლა ძველს—პოეტისა არ იყოს, გადაუსხაშს მეგობრის ქრილობისათვის „ცხარე ძმარი“. ყოველ-დღიური ცხოვრება ამგვარ მაგალითებით სავსეა, და მე არა მგონია, რომ ამ ჭეშმარიტებას კიდევ დამტკიცება და დასაბუთება სჭიროდეს. ის მეგობარი კი, რომელზედაც მე ვლაპარაკობ და რომელსაც ვუბრუნდები ხანგრძლივი და—შენ ხომ იცი, უფალო!—უნებური განშორების შემდეგ, ყველა მეგობარზე არა საიმედო და გაუტანელია. მწერლობა, ქართული მწერლობა!.. რა სიტკბოა

ამ სიტყვებში და რა სიმწარეა ამ სიტყვობში!.. რა ვარდების თაიგული და რა ეკლები კონა, რა იმედი, რა უიმედობა!.. ჰმ... დიდი ხანია მას აქეთ, რაც ეს მწერლობა იყო ჩემი ღმერთი, ჩემი ტაძარი, ჩემი თაყვანის საცემი საგანი? დიდი ხანია, რაც ამ გულში ღვივოდა წრფელი და უანგარო სიყვარული მისდამი, რაც ვოცნებობდი და ვლოცულობდი მასზე? გუშინ, ვფიცავ ღმერთს, სულ გუშინ მეხვია თავს ეს უცნაური ბურუსი... ის ბურუსი, რომელიც აორკეცებს ოცნებას, აბრმავებს მხედველობას, რომლის მანქანებით ყოველი ექვნის რაწკუნის სამლოცველო ხმა და სიტყვათა რახა-რუხი — „ციურთ დასთა გალობის ზარი“. მაგრამ გავიდა დრო, მომეხსნა რიდე, გაიფანტა ბურუსი... ღმერთი ისევ ღმერთად დარჩა, ტაძარი ტაძრად, სიყვარული სიყვარულად, — აღარ შემჩნა მხოლოდ აღრინდელი ოცნება. ვსცანი, რომ არა ყოველი ტაძარი ღვთის სადგურია და ზოგში ეშმაკებიც იბუდებენ ხოლმე. გავიგე, რომ არა ყოველი მღალადებელი წინასწარმეტყველია და ამ ორთა შორის ხანდისხან „დიდი ზღვარი“ ჰსუფევს... ერთის სიტყვით, რა არ ვნახე, რა არ გავიგე და რა არ გამოვცადე! ის კერპები, რომელთაც ვაღმერთებდი და თაყვანს ვცემდი, დაეცნენ და უბრალო ჯირკებად გამოდგნენ. მათი სხივი, მათი დიდება, მათი ძალა და ყოველ-შემძლებლობა სულ არარაობად მომეჩვენა. გულწრფელობაო, თავ-გამომეტება, უანგარო სიყვარულიო მამულისადმი, — ეს სულ ხომ სიზმარი გამოდგა. ბოლოს იქამდის მივიდა საქმე, ისე ამეხილა თვალები, რომ ჩემო თავი სცენაზე წარმომიდგა. ვისაც შევხედე, ყველა მსახიობდა, ყველა ვილაცას ატყუებდა ან მოტყუებას ცდილობდა. სწერდნენ, ლაპარაკობდნენ, ებრძოდნენ და ექიშვებოდნენ ვილაცას, მაგრამ სხვისთვის კი არა — თავისთვის და თავის პირადობისათვის, „ჩვენ, ჩვენგან, ჩვენ მიერ და ჩვენთვისაო“. ამ „მრწამსის“, ამ პროგრამის მიხედვით ქართველი მწერლების მდგომარეობაც სახიფათოდ მოეწყო. იქ, სადაც ყველანი თანასწორნი უნდა იყვნენ, გაჩნდა უმცროს-უფროსობა, რომელიც კოტა ხანში ბატონ-ყმობად შეიცვალა. ბატონ-ყმობას თქვენო

ჭირი წაუღია, ბატონები ყვენებად გადაგვექცნენ და ყვენობას თქვენც კარგად იცით რა შედეგი მოსდევს: „შენც სსსუ, ისიც სსსუ, ყველა სსსუ, მე მარტო ვლალადებდე და ვინც სხვამ ლალად ჰყოს, ლალად-ჰყოს მზეობაი და დიდებაი ჩემიო“. ამას ისიც დაუმატეთ, რომ ყვენი ისე თავის-თავად კი არაა საშიში, როგორც იმ ამაღლის წყალობით, რომელიც გარს არტყია. ნაზირვეზირები და მათი მაჩანჩალები—ყველა ყვენია, ყველა ერთისთვის ყურმოჭრილობს და სხვებისთვის ბატონობს და ნაზირვეზირობს.

შეიძლება ზოგისთვის ეს სურათი მომხიბლავიც იყოს, მაგრამ მე მან ვერც მომხიბლა და ვერც მომაწონა თავი. აქედან ის კი არ უნდა იგულისხმობთ, რომ მე დიდი ვინმე ან სულ პატარა, გამოუღებარი რამე ვიყო. არა, არც ერთი და არც მეორე! პირიქით, თუმცა ბობოლობას არ ვჩემობ (ღმერთმა დამიფაროს), მაგრამ არც იმგვარ ლიტერატურულ მიკრობად მიმაჩნია ჩემი თავი, რომ ქართულ მწერლობის სრა-სასახლეში არავითარი ადგილი არ მქონდეს. ჩვენ შორის იყოს და იმისთანა აზრისაც კი ვარ ჩემ თავზე, რომ ერთ ჩათლახ ვეზირად მეც გამოვდგებოდნი, რომ ვეზრობა მწადდეს და მენატრებოდეს. მეტი კიდევ,—მჯერა და დარწმუნებული ვარ, რომ ათიოდე სულელი ჩემ წილდაც გამოჩნდებოდნენ, რომელნიც ტაშს დაუკრავდნენ ჩემს ვეზრობას, მოჯალაბედ შემომეკედლებოდნენ და აბჟანდსაც დამიწევდნენ, როდესაც „ლალი ფიქრი განმიტაცდა მსუბუქ ფრთითა“. რატომ არა,—კარგია თუ ცუდი, ერთი მერანი მეცა მყავს, რომელსაც თუმცა ქერს არ ვუყრი სხვებსავით, მაგრამ სხვების რაშებზე ნაკლებ არ დანავარდობს ეკლიან გზაზე მწერლისა...

ვიმეორებ, ასე თუ ისე, განზე გავუდგე ქართულ მწერლობას-მეთქი. მიზეზი ის გახლავს, რომ არც ვეზრობისთვისა ვარ დაბადებული და არც ყმობისთვის და ორივე ეს ხელობა ერთნაირად არ მომწონს. ბატონობას სხვისი უფლების შემცირება მოსდევს და ყმობა ხომ თავის უფლებათა უარყოფაა. ბატონობა მხოლოდ მას შეუძლია, ვინც ყმობისთვისაა დაბადე-

ბული და მე კი—მადლობა ღმერთს!—ამგვარად არ დაუმდებლებივარ ბუნებას. ერთმა უცხოელმა მწერალმა, რომლის „დამაკვირდი“ არ იბეჭდებოდა „ივერიაში“, მაგრამ მაინც ჭკვიან კაცად ითვლებოდა და ითვლება კიდევ, სთქვა: „მე პატარა ვინმე ვარ, მე საწყალ კაცად მიცნობენ, მე არ ვმსახურებ არსად, მაგრამ რომ ვმსახურებდე და ჩემმა უფროსმა, ისე ცალკედ, გაკვირვით, მითხრას: „აჰა და ამ კაცის ცხვირი არ მომწონს და აბა შენ იცი, როგორ მოუგრებ მას კისერსო,“ მე უმალ ნებას მივცემდი ნაკუწ-ნაკუწად აეჭრათ ჩემი საბრალო სხეული, ვინემ შევბლაღავდი სხვის უფლებას...“ მეც ამ აზრისა ვარ და ვერაფისზე ვერ ავმხედრდები ტყვილა-უბრალოდ, რა ცხვირის პატრონიც უნდა იყოს იგი...

— შე დალოცვილო, შემომიტევს ზოგიერთი მკითხველი, „ბუნტის“ თავი შენ ჰყოფილხარ და სხვებს რაღას ამტყუნებო! ბატონობა არ გინდა, ყმობას არ ჰკადრულობ და აბა როგორ უნდა მოიგონ შენი გული. თუ ამისთანა წითელი კვერცხი ხარ, გაიჩენდი შენ საკუთარ „ტადარს“ და ბატონს ებატონებოდა და ყმას ეყმობდი. არც შამფური დაიწვოდა და არც წვადიო.

— შენ პირს შექარი, ჩემო მკითხველო, მაგრამ ვაი რომ ეს რჩევა ერთ ძველ ამბავს მაგონებს. „უჩინტკის ნაჩაღნიკობის“ დროს, როცა ამ ბობოღების ხელში იყო წესი და სამართალი, ერთს მათაგანთან მივიდა ერთი ანჩხლი სოფლის დედაკაცი და შესჩივლა: „თორმეტი წელიწადია ქმარს ვყევარ და ამდენ ხანს შვილი არ მომეცაო. ან გამყარეთ ქმარს, ან რამე მიშველეთო.“ „ნაჩაღნიკი“—დიდი „ქკუის კოლოფი“ იყო, მოიხმო ქმარი და შეახურა თავისებურად:

— აჰ, შე ისეთო, შე ასეთო! რა კაცი ხარ, ამდენი ხანი ცოლშერთული ხარ და შვილი კი არსად სჩანსო!

— ბატონო, შენი ჭირიმეო!—შესჩივლა გლეხმა. კარგი მტეშა თავის ყანაშიაც კარგია და სხვისაშიაც. ამ პატარა სოფელში ხუთიოდე ყვინჩილასავით ყმაწვილი მოინახება „მამას“ რომ მიძახიან. სახლში რომ ხელი შეეწყოთ, ნადობაში რა

გამარბენიებდა. ალბად ხელს მიშლიან და შევე მტრობით პირ-შავად მხდიან თქვენ ბრწყინვალეხასთანო...

თუ დააკვირდებით, ეს ამბავი ჩემზეა გამოჭრილი. ბრალის დადება ადვილია, მაგრამ ბრალმდებლებს ავიწყდებათ, რომ სამოთხეში ვინ არ შევა, ასე ადვილად რომ უშვებდნენ.

ახლა კი, ასე თუ ისე, მეც გამიღიმა ბედმა. სამოთხეზე, რასაკვირველია, შორსა ვარ, მაგრამ, მგონი, „მოამზის“ რედაქცია თავშესაფარად შემექმნა. თუ არ ვსცდები და ეს იმედი გამართლდა, ჩემს მომთაბარეობას და აქა-იქ წოწილას ბოლო მოეღო. რასაკვირველია, აქაც სახიფათოა საქმე. ჩემი ბინადრობა მხოლოდ მანამდის არის მტკიცე, სანამ თავისუფლება ჩემ ხელთ მექმნება. თუ კი ავდარმა მაინც არ დამინდო და რედაქციულმა თოვლ-ჭხაპმა ჩემ ნაპოვნ ჭერ ქვეშ ჩამოატანა, ვერვინ ვერ დამიშლის, რომ ავკრიბო ჩემი ბარგი-ბარხანა და სითაც მინდა, იქით გავემგზავრო. თუ კი ღმერთმა ჰქნა და მტუმრობა მასპინძლობად გადამექცა, — ჩემი და მკითხველის გაცნობაც სახანგრძლივო და სამრავალყამიერო იქნება...

ამ პაწია წინასიტყვაობის შემდეგ (*pro domo sua*, როგორც ამბობდნენ ძველად) მკითხველი მოელის და სრული უფლებაც აქვს მოელოდეს, რომ მე გადუშული ჩვენი ცხოვრების მატრიანეს ფურცლებს და მარცვალ-მარცვალ ჩამოვუთვლი საყურადღებო მოვლენებს. რა თქმა უნდა, რომ ამგვარი მოვალეობა ჩემთვისაც სანატრელი იქნებოდა, რომ... ვალი ერთი არ იყოს და მისი დაკმაყოფილება მეორე. ჩვენ შორის იყოს, და ამგვარი უფერული, უმარილო, უჩვენი და უაზრო ცხოვრება, რომელიც ამ რამოდენიმე თვის განმავლობაში გვქონდა, მგონი, არსად, არა ქვეყანაში, არც ერთ ხალხში, არც ერთ საზოგადოებაში არ მოიპოვებოდა. თუ არ გჯერათ, გადასინჯეთ ჩვენი ჟურნალ-გაზეთობა, დააკვირდით, რასხე ფიქრობდნენ, რასხე სჯიდნენ, ამობდნენ ჩვენი მოწინავე პირები და თქვენ თვითონ მიხვდებით, რა ბრმა, რა წვრილმანი, რა წინდაუხედავი და — რაღა დავმალოთ! — რა უზრდელი და განუ-

ვითარებელი ხალხი ვყოფილვარა: ცილის წამებად რომ არ ჩამომართვათ, ერთს ახირებულს და სამწუხარო ამბავს გიამბობთ.

ამ რამოდენიმე თვის წინად—თუ არ ვსცდები ივანობის-თვის დამდეგს—„ივერიაში“ დაიბეჭდა ერთი პატარა ზღაპარი. ზღაპარი იყო არც ისე და არც ასე, არც ნამეტანი ფხიანი და არც სულ უმარილო. შინაარსი, ღმერთო შეგცოდე, არც კი მახსოვს კარგად, ის კი ვიცი, რომ ვირს და ბუღბუღს ეხებოდა, მემრე ისე, რომ ბუღბუღი შერცხვენილი გამოდიოდა, ხოლო ვირი კი გამარჯვებული და ჯილა დასმული. ჩვენმა პოეტმა აკაკიმ არ მოიწონა ზღაპარი და გესლიანად შენიშნა „კვალში“, რომ თუმცა ვირი, რასაკვირველია, მეტად ჭკვიანი ყოფილა, მაგრამ ღრამატიკაში კოქლობს ცოტათაო. დასამტკიცებლად მოიყვანა ერთი ფრაზა და მიუთითა, რომ „გალიარებ“-ის მაგიერ „აღგიარებ“ უნდა ეთქვაო...

ეს იყო და ეს! ამ წიკპურტმა გამოიწვია მთელი არეულობა, რომელსაც თან მოჰყვა ომი და თოფ-ზარბაზნის სროლა. ბ-ნი გოგებაშვილი, რომელიც, ნუ იტყვი თურმე ზღაპრის ავტორი ყოფილა, გამოესარჩლა ვირს და პირიქით სრული უმეცრება დასწამა ბუღბუღს. შეიქნა ერთი „ვინ ხარ მამაცის“ და „ვაშა-ვაშას“ ძახილი. აკაკი გამაგრდა ვოდოვოზნის ქუჩაზე, სადაც „კვალის“ რედაქცია იმყოფებოდა, ხოლო ბ-ნმა გოგებაშვილმა ამოირჩია სურამის სიმაგრეები და იქიდან მოსცა ცეცხლი „ივერიაში“. სიმაგრე ყოველთვის სიმაგრეა, და ზემოდან, მთა-გორაკებიდან და ციხე-ზარბაზნიდან გამონასროლი ტყვია უფრო შორს მიდის ხოლმე. ამისათვის ბ-ნი გოგებაშვილის წერილები უფრო გრძელ-გრძელი, პტყელ-პტყელი და დაუსრულებელი შეიქნა. ამით მაინც-და-მაინც არაფერი შევდებოდა, რადგანც ეხლანდელი ომიანობის წესით, რაც მეტს ტყვია-წამალს მიაყრი მეომარს, ის უკეთესია, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ სხვა პირობები ვერ გამოდგა სახიერო. ბ-ნი გოგებაშვილის ბანაკის სიშორემ (ას ოცი ვერსია ტფილისიდან) და მტრის ვერაგობამ (აკაკი სულ ეგრედ წოდებულს

უკომლო წამალს ხმარობდა) ის შედეგი მოიტანა, რომ სურამის ციხიდან გამოტყორცნილმა ტყვიამ უფრო თავისიანები დასჭრა „ივერიაში“. ამას ისიც დაუმატეთ, რომ ომში ძალდი პატრონს ვერ ცნობილობს და მეომრის გარეშე მაყურებელისაგან გარჩევა ცოტათი არ იყოს ძნელია. დაჭრილთა და დაკარგულთა შორის ბევრი იმისთანებიც გამოერივნენ, რომელნიც არ ეკუთვნოდნენ არც ერთს ბანაკს და ისე, შეცდომით, ან-და თავისივე გაუფრთხილებლობით მოექცნენ ორ ცეცხლ შუა. ბევრი ამათაგანიც მიეკედლენ ორივე მხარეს და შეიქნა ომი მედგარი, შეუწყნარებელი და დაუსრულებელი. ექვსი თვე გადის აგერ, მაგრამ ომის ბოლო მაინც არა სჩანს, მეომრები წინანდებურად თავკამომეტებით მიდიან იერიშით ერთიმეორეზე და არის ერთი

ხმალთა ტრიალი,

ბუკთა წკრიალი,

ყურთმაჯთ ბრიალი, *! ay zhisal*

გამარჯვების კიჟინა და დამარცხების ზარი...

რაც ეს უბედურობა ეწია ჩვენ შინაურ ცხოვრებას, მსოფლიო ისტორიაში დიდი ცვლილებები მოხდა.

საფრანგეთში რესპუბლიკის ერთმა პრეზიდენტმა თქვენი ქირი წაიღო და მეორე არჩეულ იქნა კონგრესისაგან. ორსახელმწიფოთა კავშირი კიდევ უფრო განმტკიცდა და მედგრად წინააღმდეგა სამთა ხელშეკრულობას. დასთა ბრძოლა დაწყანდა, სოციალისტთა და ანარხისტთა წინააღმდეგ შემუშავდა და გამოიცა ახალი კანონები, დაიწყო და ლამის გადავდეს კიდევ ეგრედ წოდებულთა მადგასკარის ექსპედიცია...

ბევრმა რამემ კიდევ იჩინა თავი და მოიღო ბოლო, მაგრამ ჩვენში „გალიარების“ „ვალვიარებთან“ ბრძოლას არაფერი ეშველა.

გერმანიაში მოულოდნელად დაეცა კაპრივი და ამაღლდა ჰოპენლოე, განძლიერდა ეგრედ წოდებული პარტიკულიარიზმი, სახელმწიფოს ხომალდის მართვის კურსმა გამოიკვალა

მიმართულება, გერმანიელების შოვინიზმს ცოტათი არ იყოს აედვა აღვირი...

ვერ აღაგმა, ვერ შეაჩერა, ვერ დააცხრო მხოლოდ ვერაინ ზემოხსენებული ბრძოლა და განუწყვეტელი შფოთი.

თვით ვერაგმა და შურით სავსე ალბიონმა შეცვალა პოლიტიკა და დღეს თუ არა ხეალ სამეგობროდ უნდა შეჰკრას კავშირი რუსეთთან; ჰატარა იაპონიამ შეჰმუსრა და გაბალთა ვეებერთელა ჩინეთი. გაუნადგურა ფლოტი, აუოხრა სიმაგრეები, სეტყვა-სავით მიაყარა შიგ შუაგულ ძლიერ-მოსილი ჯარები. დღეს არა ხეალ უუძველეს იმპერიას მოელის საშინელი ბოლო ან სულ-ახალი, მტკიცე საძირკველზე დამყარებული, ცხოვრება. „ძეცისა“, „ძმა აღმომავალი მზისა“, ის, ვინც არც კი ინახულებდა თავის ქვეშევრდომებს და „ურწმუნო ძალებად“ იხსენიებდა უცხოელებს, დღეს თათქმის მუხლ-მოდრეკით თხოულობს შეწყნარებას. ერთის სიტყვით, შეინძრა ბურჯი, რომელიც მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში იდგა მედგრად და შეურყეველად, — არ შედრკა, არ შეირყა მხოლოდ ნამდვილ და ცრულ რამატიკოსთა ქიდილი...

ქიდილიო?! დილ, ეს სწორედ ჩვენებური ხელ-გამართული კრივია, სადაც ორი მებრძოლი ხელად ჰპოულაზენ „ძმა-ბიჭებს“ და კერძო შეტაკება საერთო ყასაბხანად ჰხდება. აკაკის გამოექომანგნენ ბ-ნი გ. წერეთელი, ბ-ნი დოდაშვილი, კიდევ ვილაც სხვა ცნობილი და უცნობი ბატონები, მაგრამ არც ბ-ნი გოგებაშვილი დარჩა მარტოდ და უმწეოდ, პირიქით, მან მშვენიერად ისარგებლა თავის სიმაგრეთა გეოგრაფიული მდებარეობით და სთხოვა შემწეობა ქართლს და ზემო-იმერეთს. ვინც კი შეხვდა აქ გორიდან ყვირილის ნაპირებამდის, ყველა მიიპატიჟა თავის ბანაკში, ყველას ეძმო, ყველას უბოძა ქართული ენის პროფესორობის დიპლომი.

ეს ერთის მხრით...

მეორეს მხრით, ჩვენებური კრივის და ჩვენებური პოლემიკის ერთფერობა მშვენიერად გამოიხატა ეგრედ-წოდებულ ლიტერატურულ ზნე-ჩვეულებაში. თურმე ნუ იტყვობ, ჩვენს

სერთუკოსნობას, ჩვენს ევროპულ გარეგნობას და ზრდილობიანობას მეტის-მეტად შეშვენის ავლაბრული ენა-კაზმული ლექსიკონი. „კვალმა“ კი ცოტა უფრო ნაკლები ცოდნა გამოიჩინა ამ სფერაში, მაგრამ სამაგიეროდ მისმა მოპირდაპირემ მართლა რომ ისახელა თავი. აი ზოგიერთი ნიმუში ამ ლექსიკონისა: „ფაფხურა ისტორიკოსი“, „მედანოსე“, „უფიცი“, „ცილის მწამებელი“, „ცრუ“, „მოშარე“ და სხვა და სხვა...

აი რა ნობათი, რა სუნნელოვანი თაიგული უძღვნა ჩვენმა პედაგოგმა თავის მოწინააღმდეგებს! და ეს სულ რისთვის? რა გაჭირვებისთვის? აკიო და როგორ არ ეთანხმებით ჩვენს ცოდნა-მეცნიერებას, როგორ შემობრუნეთ სიტყვა, როცა მე ჩემი აზრი წარმოვსთქვიო.

სამწუხაროა, როცა ქუჩის ბიჭები, სულ უბრალო მიზეზებისა გამო, წაეკინკლავებიან ერთი მეორეს და ქუჩა-ქუჩა გაჰკივიან უშვერ სიტყვებს. არა-სასიამოვნოა, როცა სოფლის დედა-კაცები, ისე, როგორც რუსები იტყვიან, *здорово живешь*, ასტებენ ერთს ალიაქოთს და ერთი მეორეს ნაცნობს და ნათესავეებს უხსენიებენ ცოცხალ-მკვდარს. სამწუხარო და შესაზარელია, ვამბობ, ეს სურათი, მაგრამ იგი კიდევ ისე არ გვიჩაგრავს გულს. არ გვიჩაგრავს მისთვის, რომ მისი ახსნა და გაგება მეტის-მეტად ადვილია. მართლა-და, რა უნდა მოეთხოვოს საწყალს ზავშვს ანა-და სოფლის ტუტუტუს დედაკაცს, რომელსაც არაფერი უსწავლია, არაფერ უნახავს და ასე გასინჯეთ ქართული ღრამატიკაც არ გაუზებრივებია რიგიანად. — „ღმერთო, მიუტევე მათ, რამეთუ არა უწყიან რასა იქმან,“ — აი ერთად ერთი დაფასება და ახსნა მათი საქციელისა.

ხოლო როცა ამგვარსავე საქციელს სჩადიან განათლებული, მოწინავე პირები, — მის პირები, რომელთაც უსწავლიათ, უნახავთ ცოტა რამე, არა ერთხელ და არა ორჯელ ჩაუყურყუმელავებიათ ღრამატიკის, გომილეთიკის და სხვა ამგვარ მეცნიერებათა მორევში, ეს კი უნდა მოგახსენოთ მართლა რომ გაუგებარი, ცუდი და გულშესაზარი ამბავია. უფრო სამწუხაროა კიდევ, რომ ერთი და ორის ამგვარი საქციელი გაუკიცხავი

რჩება სხვებისგან. გაუქიცხავია?—პირიქით, უწონებენ, ტაშს უკრავენ, სამაგალითოდ ჰხდიან ანაირ ქცევას. ერთად-ერთი ყოველდღიური გაზეთი მასპინძლობას უწევს მაგარი სიტყვებით შეზავებულ საპოლემიკო წერილებს და თან თავს იმართლებს იმით, რომ ჩვენ ჩვეულებად არა გვაქვს გავასწოროთ ამა და ამ ავტორის წერილებიო. ამას სჩადის ის გაზეთი, რომელსაც ასჯერ მაინც უქადაგებია სხვებისთვის, რომ საქართველო, ზრდილობიანი სიტყვა-პასუხი სავალდებულოა ყველგან და განსაკუთრებით მწერლობაშიო.

მაგრამ მარტო ამ მხრივ არაა შესანიშნავი დაუსრულებელი დავა ჩვენი ღრამატიკოსებისა. ამ ახირებულ პოლემიკას უკურო დიდი, უფრო სამწუხარო მნიშვნელობა აქვს, როგორც ჰქონია ყველგან, სადაც წვრილმან რასმეს დაუჩაგრავს უფრო მძიმე, არსებითი კითხვები. როცა ბიზანტიას კარს ადგა მტერი და მისი მოწინავე შვილები თავს იტეხდნენ მასზე, ასე უნდა დავიწეროთ პარსჯვარი თუ ისეო, ყველა საღი ჭკუის პატრონი კაცისათვის იმპერიის საქმე წაგებული უნდა ყოფილიყო. მართლაც, თვალ-აბმულმა მოდავეებმა ერთი მეორე ხომ ვერ დააჯერეს, მაგრამ სახელმწიფო კი მოშალეს და დაჰლუქეს. ღვთიო, რასაკვირველია, ჩვენ არ გვიქადის ხბალ-ამოღებულ მტერი, მაგრამ არც მოყვრებითა ვართ შემოზღუდული ირგვლივ. ამას გარდა ჩვენც ცოცხლებში ვირიცხებით და ყოველისფერი, რაც საჭიროა ცოცხალთათვის, საჭიროა ჩვენთვისაც. ეგ კიდევ არაფერი. სხვა-და-სხვა მიზეზების გამო, რომელნიც თვალსაჩინოა ყველასათვის და რომელსაც მხოლოდ ბრმა ვერ ჰხედავს, ჩვენ უფრო დიდი შრომა, დიდი წინდახედულობა, დიდი სიფხიზლე გვმართებს, ვანემ სხვას. ჩვენი ხალხი მოკლებულია სწავლას, ეკონომიურ წარმატებას, დაჩაგრული და დაქვეითებულია ათასნაირი გარემოებით და იმის მაგიერ, რომ ხელი ვუწყოთ, იარაღი მივაწვდინოთ არსებითი ბრძოლისათვის, ჩვენ აგვიღერია თავი და ექვსი თვე ხმა შეუწყვეტლად ვქაქანებთ,—ეს ღრამატიკული ფორმა უფრო სწორია, თუ იგიო? ნუ თუ ღრამატიკაზეა დამყარებული ცა და მიწა, მთა და ბა-

X. კავკასიის იმ. ადგილობრივ მკვიდრთ, რომელნიც კავკასიის უმთავრესის მთავრობის განკარგულებით არიან გაგზავნილნი საზოგადო. სისხლის სამართლის დანაშაულთა ჩადენისა და ბიწიერ ყოფა-ქცევის და დასახლებულნი ციმბირისა და ევროპის რუსეთის გუბერნიებში, თუ გაგზავნის ადგილას მოსაწონ ყოფა-ქცევისანი იყვნენ, მიენიჭეთ: უვადოდ გაგზავნილთ—თორმეტის წლის შემდეგ, ხოლო ისეთის ვადით გაგზავნილთ, რომელნიც ხუთს წელიწადს აღემატება,—გაგზავნილგან ხუთის წლის გასვლის შემდეგ, უფლება, ამოირჩიონ საცხოვრებელი ადგილი, სატახტო ქალაქებსა, ამ ქალაქების, გუბერნიებსა და კავკასიის მხრის გარდა, რადგან კავკასიაში ცხოვრების ნების დართვა დამოკიდებული იქმნება თვით კავკასიის უმთავრეს მთავრობისაგან.

XI. არა მოვაკლებთ რა სახელმწიფო დამნაშავეთაც შეღავათს, რომელსაც ანიჭებს ამა მანიფესტის მე-IV მუხ. საზოგადო სისხლის სამართლის დანაშაულის და ბრალის ჩამდნთ:

1) ნებასა ვრთავთ შინაგან საქმეთა მინისტრს, იუსტიციის მინისტრთან მორიგებისამებრ, იმ სახელმწიფო დამნაშავეთ შესახებ, რომელნიც დანაშაულის თვისებისა, ანუ ჩადენილ დანაშაულის მონანიებისა და კეთილის ყოფა-ქცევის გამო ღირსნი არიან სასჯელის უფრო მეტად შემსუბუქებისა, ვიდრე ეს დადგენილია ამ მანიფესტის მე-IV მუხლში, განსაკუთრებული მოხსენებჲ წარმოავიდგინოს.

2) მივანდობთ შინაგან საქმეთა მინისტრს. ჩვენდა გადასაწყვეტად წარმოადგინოს ბედი იმ სახელმწიფო დამნაშავეთა, რომელთაც სასჯელი საადმინისტრაციო წესითა აქვთ მისჯილი და რომელნიც დანაშაულის თვისებისა ანუ სინანულის გამო ღირსნი არიან შეწყნარებისა და შებრალებისა; აგრეთვე განთავისუფლებულ იქმნენ განსაზღვრულ ადგილებში ცხოვრების აღკრძალვისაგან ისინი, რომელთა დაბრუნებაც ამ ადგილებში არ ეწინააღმდეგება საზოგადოებრივის წესისა და მშვიდობიანობის მოთხოვნილებას.

3) გვიბრძანებია, რომ ის სახელმწიფო დანაშაულის საქმენი, რომელნიც ხანგრძლიობის ვადას არ ექვემდებარება (სასჯელთა დებულ. მე-161 მუხ.) და ღღევანდღამდე თხუთმეტის წლის განმავლობაში გამოუმჯლადნებელია, დავიწყებულ იქმნას და ამ საქმეთა ჩამდენნი სისხლის სამართალში არ იქმნენ მიცემულნი.

4) გვიბრძანებია აგრეთვე, რომ დავიწყებულ იქმნას საქმენი იმ დანაშაულებათა შესახებ, რომელიც აღნიშნულია სასჯელ. დებულ. მე-246—248 მუხ. და ღღევანდღამდე გამოუმჯლადნებელია. ისინი, რომელთაც ამა დანაშაულის ბრალი ედებათ, ანუ იხდიან კიდევ სასჯელს, განთავისუფლებულ იქმნენ პასუხის-გებისა და სასჯელისაგან, და წოდებრივ უფლებათა ახდას მისჯილთ, იმ კანონიერ შეილებთან ერთად, რომელნიც დაბადებულნი არიან იმას შემდეგ, როცა განაჩენი წაუკითხეს იმათს მშობლებს, მიენიჭოთ ყოველი კერძო და წოდებრივი უფლება, რაც კი სასჯელის დადებამდე ეკუთვნოდათ, ქონებრივ უფლებას გარდა.

5) ნებასა ვრთავთ შინაგან საქმეთა მინისტრს წარმოვიდგინოს უუამდგომლობა იმათი, რომელთაც თავისის ნებით დაუნებებიათ თავი სამშობლოსათვის, სახელმწიფოდგან გასულან მათ მიერ ჩადენილ სახელმწიფო დანაშაულისა გამო და ის ბოროტ-მოქმედებანი არა ჰბრალდებათ, რომელიც სასჯელ. დებულ. მე-241 მუხ. ისჯება, და სურვილი კი აქვთ თავის მიწა-წყალში დაბრუნებისა და ტახტისა და სამშობლოს ერთგულებით უწინდელ დანაშაულის გამოსყიდვისა.

6) ყველა ისინი, რომელნიც სასჯელს იხდიან პოლონიის 1863 წ. ამბოხებაში მონაწილეობის მიღებისათვის, გვიბრძანებია განათავისუფლონ პოლიციის მეთვალყურეობისაგან, ხოლო შინაგან საქმეთა მინისტრისაგან იქნება დამოკიდებული განსაკუთრებულ მოსაზრებით იხელმძღვანელოს და იმპერიის ამა თუ იმ ადგილში არ მისცეს ნება ცხოვრებისა.

7) იმათ, რომელთაც ამა მე-XI მუხლის მე-6 პუნქტში აღნიშნული წყალობა ენიჭებათ და რომელთაც უმაღლესის

განსაკუთრებულის ბრძანებით ჯერ კიდევ არა აქვთ დაბრუნებული სასჯელ-დადებამდე მათადა კუთვნილი უფლებანი,—გვიბრძანებია აღდგენილ ექმნათ იმათ კანონიერ შეილებთან ერთად, რომელნიც საჯელ-დადების შემდეგ დაბადებულან, უწინდელნი უფლებანი შთამომავლობისა, ხოლო ქონებრივ უფლებათა აღუდგენელად და აგრეთვე ხარისხისა, ორდენებისა, წარჩინების ნიშნებისა და სამსახურით მოპოვებულ უფლებათა დაუბრუნებლად.

XII. ის გამოძიების ქვეშე მყოფნი და სამართალში მიცემულნი, რომელნიც ამა მანიფესტის ძალით სასამართლოსა და სასჯელისაგან განთავისუფლებულ უნდა იქმნენ, ხოლო დარწმუნებულნი არიან, რომ სიმართლე მიგვიძღვისო და მოისურვებენ სასამართლოს წინაშე თავის გამართლებას, შეუძლიანთ, ამა მანიფესტის იმათ საცხოვრებელ ადგილას გამოქვეყნებულად ექვსის თვის განმავლობაში, ითხოვონ, რომ განგრძობილ ანუ აღდგენილ იქნას მათ შესახებ გამოძიება და განსამართლება. ამასთანავე იმათ, რომელთა დღევანდლამდე ჩაუდენიათ დანაშაული, სასჯელი უმცირდებათ ამა მანიფესტის ძალით და არ მოისურვებენ ამ შეღავათით სარგებლობას, შეუძლიანთ ერთის თვის განმავლობაში იმათ საქმის შესახებ დადგენილ განაჩენის შემდეგ, მოითხოვონ, რომ იმათი საქმე დაბოლოვებულ იქმნას კანონის მიერ დადგენილ წესით. როგორც პირველთ, ისე მეორეთ, თუ ვინცობაა დამნაშავედ იქმნენ ცნობილნი, ვეღარ ეპატიებათ დანაშაული ამა მანიფესტის ძალით.

XIII. ის ფული, რომელიც დღევანდელ დღემდე უკვე შეტანილია ამა მანიფესტში მოხსენებულ ყოველ ბეგარისა და გარდასახადის შესავსებლად, ამა მანიფესტის I მუხლის 1—4 და 7 პუნქტებში მოხსენებულთა გარდა, და აგრეთვე ის ფული, რომელიც მთავრობის სხვა-და-სხვა დაწესებულებათა განკარგულებაში იმყოფება ზემოხსენებულ ბეგარისა და გარდასახადის შესავსებლად, აღარ დაუბრუნდებათ პატრონებს და არც სხვა ვალში ჩაეთვლებათ.

XIV. თუ ვინიცობა ამ მანიფესტის მუხლების განხორციელების დროს ეჭვი დაიბადა რაზე, მთავრობის ყველა დაწესებულებანი ვალდებული არიან საეჭვო ადგილების განსამარტებლად უმართებელეს სენატს მიჰმართონ, ხოლო თუ განმარტება საეჭვო ადგილისა სენატის უფლებას აღემატება, მან ჩვენი ნება-რთვა უნდა მოითხოვოს დადგენილის წესისამებრ.

XV. იმ შეღავათისა და შემსუბუქების შესახებ კი, რომელიც უნდა მიენიჭოთ ჩვენთა ფინლიანდიის სამთავროს ქვეშევრდომთა, განსაკუთრებული დადგენილება იქმნება გამოცემული.

ბოძებულია ს.-პეტერბურგს, 14 დღესა ნოემბრისასა, წელსა ქრისტეს დაბადებიდგან ათას რვაას ოთხმოც და თოთხმეტსა, ხოლო მეფობისა ჩვენისა პირველსა.

ნამდვილს მისის იმპერატორებითის უდიდებულესობის საკუთარის ხელით აწერია:

„ ნ ი კ ი ლ ი ო ზ ი “

ბრძანება მისის იმპერატორებითის უდიდებულესობის, სასულიად რუსეთის თვით-მკჳრუბალისა უმარტებელისა სენატისაგან გამოცემული.

მისის იმპერატორებითის უდიდებულესობის ბრძანებით, უმართებელესმა სენატმა მოისმინა: იუსტიციის მინისტრის, ტაინი სოვეტნიკის მურავევისა ამა 1894 წ. 14 ნოემბრის მე-21,952 №-ის წინადადება შემდეგის შინაარსისა: ხელმწიფე იმპერატორმა, იმყოფება რა მეფურსა ზრუნვასა შინა ყველა უწყების მოხელეთა შესახებ, რომელნიც რწმენითა და სიმართლით ემსახურებოდნენ ღვთის ძიერ განსვენებულს მშობელსა მისის იმპერატორებითის უდიდებულესობისას და ეხლაც განაგრძობენ გულმოდგინე სამსახურსა მისის უდიდებულესობისასა და სამშობლოსას, — იმათ შრომისა და სამსახურის წასაქვებლად, —

• 14 ამა ნოემბრის მინისტრთა კომიტეტის დადგენილებისა თა-

რი, აწმყო და მომავალი, ნუ თუ მარტო რაღაც ღრამატიკული ფორმებით უნდა იკვებებოდეს ორი მილიონი ხალხი? როგორ? არც ბერს, არც ერს, არც თავადს, არც გლეხს არავითარი სხვა ფიქრი არ აწუხებდა ამ ნახევარი წლის განმავლობაში, გარდა იმისა „ივერია“ სტყუის, თუ „კვალიო“? ნუ თუ ასე დაწვრილმანდით, ასე დაფიჩანაკდით, ასე მოგველო ბოლო?

— როგორ, განა ღრამატიკას უარ-ჰყოფ? განა ღრამატიკული ფორმების გამოკვლევა იგივე საქმე არ არისო?—იკითხავს ვინმე.

— ვინ მოგახსენებსო? არის, იყო და იქნება კიდევ. დიდი საქმეა, მეტად საინტერესო საქმეა, შესანიშნავი საქმეა, მაგრამ სულს რისთვის გვხდით, როცა ეს სული ღვთისგან ბოძებული და მონიჭებულია. ღმერთმა ხომ იცის, ყველასი უბედურობა მაწუხებს, ყველასი სევდა მასვედიანებს, ყველასი მიცვალეული მგვრის ცრემლს, მაგრამ რომ გამოიტანოთ თქვენი მკვლარი ქუჩაზე, დამიჭიროთ გზაში და ჩამაცოდეთ, გინდა თუ არა იტირეთ, რაც უნდა თავაზიანი და გულწვილი ვიყო, ან შეგაკვდები და ან გაგექცევი სადმე. და განა იმ ვაჟბატონებმა, რომლებზედაც ვლაპარაკობ, ასე გასაქცევად არ გაგვიხადეს საქმე?

— საინტერესოაო?—კი ბატონო, საინტერესოა, მაგრამ, თუ გნებავს, დაბრძანდით და ისაუბრეთ ღინჯად, მოკლედ, თავაზიანად. ნუ იგინებთ, ნუ ილანძღებით და განსაკუთრებით გახსოვდეთ, რომ „გრძელი სიტყვა მოკლედ ითქმის“, შაირის გარდა, პროზაცაა ამით კარგი.

— მძიმე საქმეაო?—გვჯერა, მაგრამ ისე მძიმე ხომ არ არის, რომ მთელ საქართველოს ხმობილობთ დასახმარებლად? რა საჭიროა ეს ცრუ და ნამდვილი მოწმეები, რისი მაქნისია, ეს ბუკის და ნალარის ხმა, რის მომასწავებელია ეს საბრალო ზვარაკი, ეს ერთადერთი გაზეთი, რომელსაც ასე უღმერთოდ ჭკრით ყელს, უკარგავთ სახელს?

— ეს, ვსთქვით, ასეა!—დამემოწმება მკითხველი, მაგრამ დაბოლოს მაინც კარგია ვიცოდეთ, ვინაა მათში მართალი, „ივერია“, თუ „კვალი“, „გალიარისტები“ თუ „აღვარისტები“?

— არ ვიცი სწორედ და არც მინდა ვიცოდე! ჩემის აზრით ორივე მხარე სტყუვის, როცა ამგვარ წვრილმან კითხვებით თვალს უხვევს საზოგადოებას.

მართალი ვარ მხოლოდ მე, რომელსაც მსურს და საბუთიცა მაქვს ამ დაუსრულებელი დავის გამო დავადგინო შემდეგი პირუთენელი და მიუდგომელი განაჩენი:

1) ჩვენ მცოდნეთა და „სპეციალისტთა“ შორის ცოტაა, თუ სულ არაა მცოდნე და „სპეციალისტი“. ღრამატიკამ ისინი არა სცნა დამათ ვერა სცნეს ღრამატიკა. ყველანი ზნელში ვლიან და ზნელი მათ ვერ ეწია...

2) გვაკლია ზრდილობა, თავაზი, სხვისი პატივისცემა და თუ ეს საქონელი უცხო ქვეყნებიდან არ შამოაქვთ, ცუდი არ იქნება ჩვენ ძველ კაცებს მაინც დავესესხოთ ხან-და-ხან;

3) ჩვენ ვწერთ და ვლაღადებთ არა ხალხისათვის, ჩვენთვის და ჩვენი თავ-მოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად;

4) პოლემიკა, სჯა, აზრთა მიმოცვლა სულ სხვაფრივია ჩვენში, ვინემ სხვაგან. ბრძოლის საგანი ორია და არა ერთი. ერთი ის, რასაც სწერენ და მეორე, რომელსაც არ აცხადებენ და გულში ინახავენ ღრმად. Eius, ბექდეთი სიტყვა ჯერ კიდევ საზღვარს იარაღია ჩვენისთანა ბავშვებისათვის...

აი ჩემი განაჩენი, გულ-წრფელი და გულ-ახილი. ვისაც არ მოსწონს და უკმაყოფილებას განაცხადებს, — თვეს ვაძლევთ ვადად: შეუძლია გადიტანოს აპელაცია რომელსამე გაზეთში...

თერთმეტს ამ თვეს წელიწადი შესრულდა, რაც ერთმა, ჩვენი მწერლობის დაუღალავმა მუშაკმა, ალ. ყაზიბეგმა, განუტევა მრავალტანჯული სული. პანაშვიდზე, რომელიც გადახდილ იყო ქაშუეთის ეკკლესიაში მიცვალებულის სულის სამეოხოდ, მრავალი ხალხი დაესწრო. ეგრედ წოდებული ინტელიგენციის გარდა, გარეშე ხალხიც იმდენი მოგროვდა, რომ არა თუ საყდარში, თვით ეკკლესიის გალავანში ტევა არ იყო. მლოცველთაგან. სამღვდელ-მოქმედოდ ქაშუეთში თვით ალექსანდრე ეპისკოპოზი მობრძანდა.

ეს პანაშვიდი და ის ინტერესი, რომელიც გამოიჩინა საზოგადოებამ მიცვალებულისადმი, მაიძულებს ორიოდ სიტყვავსთქვა აქ ყაზიბეგის ძეგლის შესახებ. როგორც მოგეხსენებათ, ტფილისის გუბერნიის ეხლანდელმა მარშალმა, თ. კ. ი. მუხრანბატონმა შესწირა ფული—თუ არ ვსცდები 2,000 მან.—ამ ძეგლის ასაგებად. ბიუსტის ჩამოსხმა და აგრედვე სხვა მუშაობის შესრულება მიენდო ბ-ნ ხოდოროვიჩს. მოსალოდნელი იყო, რომ ძეგლი გამოვიდოდა იმისთანა, როგორც ეკადრებოდა განსვენებულის და მისი ხსოვნის პატივისმცემლის სიუხვეს. საუბედუროდ, ეს მოლოდინი არ გამართლდა. იმ თვის დამლევს. პეტერბურგიდან მომავალმა ვნახე განსვენებული ბელეტრისტის საფლავი და, უნდა გამოტეხილი ვსთქვა, ცოტა არ იყოს გული მეტკინა... ნუ თუ იმ ფულით არ გაკეთდებოდა უკეთესი სახსოვარი? ძეგლი წარმოადგენს ერთ საყენზე უმაღლესს ქვის ობელისკს, უბრალოდ გათლილს. დასავლეთით ამ ობელისკში ჩაჭედებულია ბრინჯაოსაგან ჩამოსხმული პოეტის სახე. იქითაქეთ გვერდებზე დარჩენილია ადგილი ზედ წარწერისათვის. კარგია ოღონდ დაბლა ქვა, რომელზედაც სდგას ძეგლი. ობელისკი პირობით უნდა ყოფილიყო თურმე ორი ქვისაგან, — ნამდვილი კი ეხლა ცხრა ქვის ნაჭრისაგან არის შემდგარი. ქვაც იმ გვარია (ადგილობრივი), რომ ძლიერ საეჭვოა დიდხანს გასძლოს. დასასრულ, თვით პოეტის სახე ძნელად მოგაგონებსთ ორგინალს.

— ჩამოგავს სანდროს? — დავეკითხე ერთ გლეხთაგანს, რომელნიც ავედევნენ გზაში და ჩვენთან ერთად ათვალიერებდნენ საფლავს.

— ჰაი ჰაი, რომ არა! — იყო პასუხი. — ის უფრო წყნარი სახის პატრონი იყო, ცხონებული. აქ კი ვითომ ცოტათი ჩამოგავსო, დაუმატა მან და მიგვითითა შუბლზე.

მართალიცაა, ყაზიბეგას ბიუსტს თუ რაზე აქვს ყაზიბეგის — მარტო შუბლი. სამაგიეროდ თვით იმ ადგილის მდებარეობა, სადაც მარხია „მლოგუჯას“ და „მოძღვრის“ ავტორი, სწორედ რომ საუცხოვოა. სიცოცხლით ტანჯული, ყაზიბეგი

შეჭფარებია საუკუნო განსწვენებლად მამა-პაპათა ეკლესიის გალავანს შიგ შუა სოფელში, სადაც სცხოვრობენ მისი საყვარელი მთიელები. გალავანი საესეა ბავშვებით, იმ ღარიბი ხალხის ბავშვებით, რომელსაც ავრე ჩინებულად ჰხატავდა თავის ნაწერებში. სევდიან სახეს პოეტისას თერგის გადაღმიდან მოლუშულად დასცქერის დიდებული, თოვლით და ყინულით შემოსილი, მყინვარი... ხოლო ირგვლივ... ჰო ირგვლივ, სადაც კი მისწვდება თვალი, ბუნების ტახტი, ბუნების ძლივამოსილება... მარჯვნივ და მარცხნივ

ბუმბერაზ მთანი მდუმარეთ, ცათამდის აყუდებულნი,
 ჰსდგანან, ვით დენი, სპეტაკის ყინულ გვირგვინით შემკულნი;
 მათ კლდოვან გვერდთა შავადა ღრუბელნი ზე დასწოლიან
 და მრისხანებით ქვეყანას წარღვნითა ემუქრებიან...
 წყალნი, მთით დაქანებულნი, აღმასებრ უფსკრულს სცვივიან,
 თერგი ჰრბის, თერგი ღრიალებს, კლდენი ბანს ეუბნებიან...

ილია ხონელი

უხუთეთის მიმოხილვა

მადაგასკარი

ჩვენთვის მადაგასკარს, თავის თავად, არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს. მისკლა-მოსკლა არა გვაქვს იქ, მეზობლობა და დამოკიდებულება. მის ბედსა თუ იღბალს ჩვენზე არავითარი გავლენა არც არას დროს ჰქონია, არც არასოდეს ექნება. გაბედნიერდება ის, თუ დაიმსობა, ამით ჩვენს ქვეყანას იოტის ოდენი ცვლილება არ დაეტყობა. ამ მხრით ის ჩვენთვის საინტერესო როდია, მაგრამ მის ბედს აქვს ერთი განსაკუთრებული კერძობა, რომელიც ღირსია ჩვენის ყურადღებისა, და რომელზედაც ყოველი ჩვენისთანა კრიტიკონობლივი უნდა ჰფიქრობდეს. მართა ამ მხრით უნდა გადავაკლოთ ცალი თვალი ესლა მის საქმეს, მით უფრო, რომ დღეს მადაგასკარს დიდი ყურადღება მიაქცია კერძამ, მას შემდეგ, რაც საფრანგეთის ჰარლამენტმა დიდის უძრავუესობით გადასწვეიტა მასთან ომის გამართვა, მის სრულიად დასამონაკებლად.

ის კერძობა რომელსაც საჭიროდ ვრატხთ, მივაქციეთ ყურადღება მეითხველისა ის არის, რომ მადაგასკარის მაგალითი ჩინებულად გვიხატავს ნამდვილს ხასიათს კერძაიულების მოქმედებისას ჩამოქვეითებულ და უკან-ჩამორჩენილ ქვეყნებში.

მადაგასკარი ერთი უშველებელი კუნძულია, აფრიკის ახლო მდებარე, ინდოეთის ოკეანში, ინდოეთსა და აფრიკას შუა. მისი მდებარეობა ისეთია, რომ მადაგასკარის მიუღობელს ყოველთვის ადვილად შეუძლია გზა შეუკრას ყველა იმ ხომალდს, რომელიც ინდოეთს და კერძამს შუა დაიარება, სუეცის არხითა. მადაგასკარი

მიდიდარი და მომცემი ქვეყანა, ადვილად და ჩინებულად აჩვენს ოთხს თუ სუთს მილიონს ხალხს, იქ დასახლებულს. ამ ხალხს ეკონომიკების წინაშე დღემდე ის დიდი უზირატესობა ქვანდა, რომ კუნძულის ყველა წიგისპირა ადგილები, საცა გი ეკონომიულს სომხლებს განსწავლა შეუძლიან, მეტად საშინაია. იქ ეკონომიული ადამიანი ერთ-ორ წელიწადზე მეტს ვერც გი განძლებს, იქაური მომავლანებელ «ყვითელ ციების» გამოცხადებით. მაგიერად, დანახენი კუნძულის, მადლის მთებთან საგსკე, მშენებლის ჭაბრის პატრონია და კარგი განძლიანი. მაგრამ უგონო-უგონო მთები და მათზე ატეხილი ტყეები ეკონომიკებს კუნძულის დამორჩილების დონისაიქებს ან აძლევდა. ორივე ეს გარემოება დღემდე მადანსკარის თაგისუფლებას და დამოუკიდებულობას ადვილად იფარავდა, ინგლისისა და საფრანგეთის ხელიდან. ამ ორ სახელმწიფოს უკანასკნელ სამის საუკუნის განმავლობაში ბევრი დონისაიქება უხმარია, კუნძულის ხელში ჩასაგდებად. მაგრამ ადვილად დასაპყრობ ადგილებში—ზღვის პირად—მათი კოლონიები ვერ სძლებდა და იქვს ვერ იკიდებდა. შუა-კუნძულის დასაპყრობად გი იმდენს ჯარი, სარკვი და დავი-დაიზაბა იფარავდა, რომ მის ატანას ვერცერთი ვერ ჭებდავდა, ან-და, სასიაროდ ან სთვლიდა. მართლაც ამ უკანასკნელი ათი-თხუთმეტის წლის განმავლობაში, მის აქეთ, რაც ინგლისმა ეგვიპტეში იქვსი მომიჯნა და სუეცის არხი ერთიანად ხელში ჩაიგდო, საფრანგეთმა გადასწვიტა, არავითარი სარკვი და დონე ან უნდა დავსოგოთ ამ სტრატეგიულის ადგილის მოსაპყრობლად და ხელში ჩასაგდებად. აქედან სწავლობს მადანსკარის საქმე, რომლის შესახებაც აძენს სწორედ ამ უმად ეკონომიულ უფრინალ-განსეთებში.

თვით ომი, რომლის გამოცხადება საფრანგეთის პარლამენტის ესლასან გადასწვიტა, გაისს განაფსულამდე ვერ დაწვიება, რადგანაც მანამდე მადანსკარზე რამდენისამე თვის განმავლობაში განუწყვეტელი წვიმები (ტროპიკული წვიმა) იქნება. თვით ომი, მკონია, დიდად საინტერესო ან იფოს ქვეყნისათვის, რადგანაც ის ათას სსკა ესლანდელ ომს ემსგავსება, რომელიც ჩინებულად შეიარაღებულ და გაწვრთნილ ეკონომიკებს აქვსთ სოლმე უიარაღო და შიშველ, კელურ ხალხის ბრბოსთან. ესლანდელი ეკონომიული ჯარის

იარაღი ისეთია, რომ მისი თოფი თითქმის ოთხ კერსზე მი-
 უსანს უწევს, და მისი ზარბაზანი—ათ კერსამდე ისკრის ეუმბ-
 რის. აქ იარაღას მეოსებით ორბოდე ორტას შეუძლია კიდით-კიდემ-
 დე განაროს საფრანგეთის ტოლა კუნძული, ისე, რომ ადგილობ-
 რივი ხალხი, უბრალო ძველებურ თოფებით დაიარაღებულნი, კერც
 ასლო მიეკარება, კერც ერთ გარს მოუტლავს. ეკროზიელ ჯარისთვის,
 მისი იარაღის შექმნებით, დღეს ჩამოაჩენილს ქვეყნებში სამხელეს
 მარტო ორი გარემოება შეადგენს: გზის კეთება და სასმელ-საჭმე-
 ლის ანუ ნუფლ-სუფისათის მოკნა, თორუმ, ოცჯა ეკროზიული სა-
 სხელმწიფო სადმე «ექსპედიციას» ამოადებს, ადგილობრივ ხალხის
 წინააღმდეგობას, მისგან გამართულ ბრძოლას, მასთან იარაღით შე-
 ტაკებას თითქმის სრულიად ანგარიშში არ ატდებს. თვით მად-
 გასკარზე, საცა ხალხი საუკუნოების განმავლობაში განთქმულა თა-
 ვისი კუყვარობით და მეომარის სასიათით, ამას წინად, ორსიოდე
 ეკროზიულად გაწვრთნილმა სალდათმა ექსიანთასი იქაური მეომარი
 მოიგერა და დაამარცხა... ან რაღა შეუძლია კუყვარობას და მეომ-
 რის ნიჭს იქ, საცა მტერი ისე გულეტს, შოროდან, რომ მისი არა
 თუ მიღწევა, დანსკაც კი არ შეგიძლიან? ამგვარი ომი ომი ორდია,
 უმანკობის ამოყლეტა დასჯლოვნებულნი ოსტატებისაგან, წარნი-
 სებული მამინებით.

რასაკვირველია, სიმაართლისა და სიმაართლას სასწოროზე რომ
 ასწონოს კაცმა ეს მოქმედება, შეჩვენებას ღირსად დაჭსასავს ყო-
 ველი სვინიდიხიერი და გონება-გასსნილი ადამიანი. რატომ ეკრო-
 ზიელებიც—ომელნიც, საზოკადოდ, სვინიდიხიერი და გონება-
 გასსნილი ხალხია—ეკრ ჭგრძნობენ, ან არ ჭგრძნობენ თავიანთ მო-
 ქმედების უსამართლობას? რატომ-და, ამავე მიზეზის ძალით, ომ-
 მლითაც შე და შენ, ჩემო კარგო მეთისველო, კერა გგრძნობთ
 ჩვენს საკუთარს უსამართლობას, დანაშაულობას და სისამძლეეს,
 ოცჯა უმანკო კრავს ან სბოს კვლავთ, ან კაკვლევიებთ, ჩვენის გუ-
 ჭის გასამდლომად. ეკროზიული ხალხი—ჩვენთვის ერთობ საჭიროა
 გაგიგოთ, გონებაში ჩავებეჭდოთ და ნიდაგ გგასსლოკდეს ეს გარე-
 მოება—ეკროზიული ხალხი-მეთქი სწორედ იმ თვლით უუურებს
 ყოველს სსვა უგან-ჩამოაჩენილს, უძლურს და უმეტარს ხალხს, ომ-

გორითაც ხეენ თვითონ ცხერის ფარას დაკვქეჩით. როდი ჰგონია, რომ ეს აწიელი, გინდ აფრიკელი ადამიანი ღვთისაგან დანებადია, გრძნობის პატრონია, ტეინის მქონეა, რომ ბუნებას მისთვისაც ცხოვრების მღა დაუყოლებია... მართალია, ევროპიელთ უმჯობესი, გულგეთილი და გრძნობით სავსე პოეტები სწერენ სოღმე თავიანთ ლექსებში—სიზმრის მსგავსს ბოღვაში—გასსოღვესო:

„Что отъ небесъ ему одинъ
Съ тобой даны права свята,
На все, чѣмъ ясны наши дни:
Всѣ наши радости земныя“...

მართალია-მეთქი, პოეტები ამის სწერენ, ორატორებიც და მინისტრებიც ამისვე აღიარებენ, მაგრამ საქმით კი ევროპიელ კაცს ნიდაც ეს ჰგონია, რომ აწიელს თუ აფრიკელს ისე არაფერი ესმის, არაფერი სტიკია, არაფერი სჭირია, და არაფერი შეუძლია, როგორც ხეენ კვიქრობთ სოღმე ცხერებსა და სვადგსე... მართალია, პოეტები, ფილოსოფოსები, მეცნიერები ზნეობის მასწავლებლები სრულის გრწმონელობით ჰქადაგებენ კანთ-მოყვარებას და სიმართლის თანასწორობას. ეს ჰადაგება, ეს მათი რწმენა, უმჯობესი, უბრწუნავლესი სიმდიდრეა თანამედროე წარმეტებისა და მეცნიერებისა. საუბედუროდ, ჟერ-ჟერობით ერთობ ცოტაა, განათლებულ ქვეყნებში, იმათი რიცხვი, კისაც ეს სწავლა მართლა სისლსა და სორცში გასჟდომოღეს და მოქმედების კანონად გასდომოღეს. საღსის უმეტესი ნაწილი ევროპაშიაც ძველ, კელურ შესედულებას და ზნეს ადგია, ამ სავანსე. ეს კელური შესედულება ნინებულად კამოსასულია მეცნიერ ანტროპოლოგ ვაინის მიერ მოყვანილს მაგალითში. ერთმა მისიონერმა დიდი მეცადინეობა იტვირთა აესხნა როგორც, ათასწიარის მაგალითებით, კელურ ზანგისათვის, თუ რა განსხვავებას სიკეთესა და სიავეს შუა. ბოღოს ჰკითხს თავისს მოწაფეს, შენი სავუთარი სიტყვებით ადისსენ, როგორ გესმის ეს მცნება და საქმეა.

— მე რომ სხვას ცოლი წავართვა, ეს კეთილი საქმე იქნებაო, — უზასუხს ზანგმა, — სხვამ კი რომ ჩემი წამართვას, ეს, რასაკვირველია, ავი საქმე იქნებაო.

ეს გასლავს ესლანდელ, კელურ ადამიანის ლოლიკა და სამართალი; არა თუ მართლ ბნელ არაბეთში, არამედ მთელს დედა-მინასკე. მეცნიერებამ სსკა, ასალი, ნათელი და სწორი სიძაბთლის საფუძველი და შენობა გამოსძებსა და ააგო კიდევ. მაგრამ ვერ-ვერობით ერთობ იშვიათია მის ერთგულ მსახურთა რიცხვი. ღმერთმა ჭქმნას, რომ, ჩვენ თუ არა, და ჩვენი შვილები, ჩვენი შვილას-შვილები მაინც მოესწონენ იმ ბედნიერ დღეს, როცა ერთი განათლებული ჭკეუანა მაინც მიღწეოდეს იმ უმაღლეს წარმატებასა და სწავლის სიძაღლეს, რომელზედაც მისას ერის უმრავლესობას ამ სამართლიანობის მცნება ძვალ-რბილში გასჯდომოდეს და მისის მოქმედების უცვლელ კანონად გადაჭქცეოდეს. ერთი ჭკეუანა მაინც-მეთქი. ამ უმაღ კი, ჩვენს დროში, ამისთანა ჭკეუანა არც ერთი არ არსებობს დედა-მინის ზურგზე, არც კეროპაში, არც ამერიკაში. პოეტები, ფილოსოფოსები, მეცნიერები ყოველგან უმცირესობას შეაგანენ. ყოველგან ყველა მათ სიტყვას იმეორებს, ისე როგორც ჩვენ-შიაც სშირად მოისმის სოღმე მცნება: «დიღე ქანება შენი და მიეც გლახკათაო. მაგრამ, როგორც მოგესსენებათ, სრულად არაინ არ იღებს თავის ქანებას გლახკებისთვის მისაცემად, და ბევრი გლახკებისაც ართმეს, რაც შეარჩენიათ, საკუთარის ქანების შესამატებლად... სიტყვა, ქადაგება ერთია, და საქმე სულ სსკა: «სსკას თუ წავართვი მისი ცოლი, ეს კარგია, და თუ იმან წამართვა ჩემი საკუთარი, ეს ავია». ბევრი ტურა იხსილებს ტყეებში, და ბევრი სისსლი და ცრემლი დაიღვრება დედა-მინასზე, სანამ ადამიანი, მართლგონებით კი არა, მთელის ბუნებით გაიგებს, რომ წართმევა ორსაკე შემთხვევაში სწორედ და შეუცვლელად ერთი და იგივეა...

კეროპიელების მოქმედებასაც უგან ჩამორჩენილ ჭკეუანებში ეს ბეჭედი ასკია. თავის თავისათვის იმათ დამოუკიდებლობაც უაღრეს ბედნიერებად და სასწიროებად მიანჩნათ, თავისუფლებაც და ერთა-შუა მშური განწყობილებაც. მაგრამ ამაზე უფრო უაღრეს ბედნიერებად ისინი იმას სთვლიან, როცა რომელისამე ჩამოჭკვითებულ ხალხის დამოუკიდებელ მდგომარეობას მოსპობენ, მის თავისუფლებას დაამხობენ, და მასთან მშურ განწყობილების მაგიერ, თავისს სრულს მონობაში ჩაატღებენ.

განსაკუთრებით გაზვიადდა და ლაგამ-წახსნილი განდა ეს მი-
 დრეკილება ეკროზიულებისა ამ უკანასკნელ თექვსმეტას წლას გან-
 მკლობაში. მას აქედ, არც 1870-ს წელს დამარცხებულმა საფრან-
 გეთს სული მოითქვა და შინაურ წიობილებასში წესი დაიბრუნა, მი-
 სთვის სხვა გზა და საღისარი არ დარჩენილა ზრდისა, ეგრედ წოდებულ
 „საკლონოო პოლიტიკის“ მეტი. ეკროზის, სიუღეთით, ეკლას მსრიდან მოსამზღვრედ ისეთი ძლიერი სამეფოანი არტყია,
 რომ მათგან რისამე შექმნას იმედი მისთვის სამეფადიოდ უნდა და-
 კარგული იყოს: შესაძლებელიც რომ ყოფილიყო რისიმე შექმნა, ისეთ
 ფასად დაუფლებოდა, რომ არც კი ეღირობოდა... საღისი კი მუდამ
 იხდებოდა, მისი მოქმედება და მუშაობა თან-და-თან ძლიერდებო-
 და ამ შევიწროებულ და ეკლას მსრიდან გადუსვლელ კედლით შემო-
 გლებულ ასპირაციას. მარტო ერთის მსრიდან არ ეკლო საფრანგეთს
 კედლი—სღვის ზიზად. აქეიკენ, რასაკვირველია, მიიძარტებოდა
 მასი ზრდას რამდენისამე წლის განმკლობაში; თოფას გაუსროლე-
 ლად, თითქმის უსარგოდ საფრანგეთს იკლ-გადუსვდენული მამულე-
 ბი და სასელმწიფოები შეიძინა: ტუნისი, ტონკინი, კონგო და სხვ.
 და სხვ. მან ზიზდაზიარ აღიარა ეკროზის წინაშე, კაზრდები, გა-
 ძლიერებას ვრდილობ, მაგრამ ისე მინდა გაკინზარდო და გაკლიერდე,
 რომ ჩემ მუშობლებს, ეკროზისში, არ შეკებრძოლო და არ დაკაკლო-
 რაო. ვის რა ენაღლება, თუ აქ-იქ, დედამწასზე, დავარდნილ და
 ჩამოქვეითებულ ქვეყნებს თუ საღსებს მოკმების, დავიზერობ, გავ-
 ნათლებ და შეკითვისებ, ან მიკითვისებ? ეს ზროგრამა გამოსტქვა
 საფრანგეთმა, 1878-ში, ბერლინის კონგრესზე. მთელი ეკროზამ
 აღტაცებით მიიღო ეს საღლი აღთქმა, საღლი სანა მისას ცხოვრე-
 ბის ისტორიისა. მას აქეთ გერმანიაც შეუდგა ამავე გზას, იტ-
 ლიაც, ისპანიაც, და თვით ბელგიაც. ინგლისი, სომ, თავიდანვე
 მკ საქციელის მიმდევარი იყო. რამდენისამე წლის განმკლობაში
 ეკროზის სასელმწიფოები (რუსეთსა და ავსტრი-უნგრეთს გარდა)
 მკლებსავით დაესივნენ აფრიკას, და ბერლინში საერთო კონფერენ-
 ცია გაკმართეს, რომელსედაც გადასწვიტეს, თუ რა სასით უნდა
 ვიყოფდეთ ერთმანეთში აფრიკის უმატრონო ქვეყნებს და სასელ-
 მწიფოებს ისე, რომ შფოთი და რძი არ აკვიტედეს ერთმანეთ-

შორისო. ამ კონფერენციამ საიუქლად ის დედა-ასრი დაამყარა, და სამუდამოდ დაამყარა, რომ, სანა კი რამ სადმე გაუხათლებული ქვეყნები და უნა იზოკება, დედა-მიწის სურგზე, ყველა კერძიკელების სკედრია, იმთი წერააო. კერძიკელ სახელმწიფოებს უყლებს აქვთ დაიპყრონ და განათლონ ისინი, რა სასითაც კი მოუხუანდებათო.

ამ გადაწყვეტილებას, რაღა თქმა უნდა, არაკის აუნსდებოდა წინააღმდეგი. იმ ერთა, კის თვით-არსებობასაც სპობდა ეს კრება, წარმომადგენლები არ ჭყოლიათ იქ, და კიდევ რომ ჭყოლიდათ, გერც კი გაიგებდნენ, უმერებობის გამო, თუ რაზედა აქვთ მსჯელობა და რას იყოფენ აგრე გულ-დამშვიდებით, აგრე აუღელვებლად და უდავიდარბოდ ეს დინჯი დიხლმეტებოა. ამასობაში ის ერთი და სამუთონი, რომელთ ბედის გადაწყვეტას ადგა იგი კრება, ერთმანეთს შუა განუწყვეტელ, გელურ რმში იყვნენ. უმოწყალოდ სწვეტდნენ ერთმანეთს, ატყვევებდნენ, ჭვლაგდნენ, ამშევდნენ, ერთის სიტყვით, ისეთ საქციელს ადგნენ, ისე მსეტურად, ისე უხუნოდ სცნობრბდნენ, რომ აღარც მე და შენ შეგვიძლია, მკითხველო, გადაწყვეტილთ სვინდისიკრად, კარგია ამგვარის მათის თვით-არსებობის დაცვა, თუ სჯობია კერძიკელმა წესიერებამ დამიანოს ის ერთი. და თუ სკენ არ გიციოთ, როგორ გადაწყვეტილთ ეს საგანი — სკენ, მცირე და ხამოქვეითებულ ერთა თანამკრძნობელებმა — რად უნდა გაიკვირდეს, რომ კერძის მწერლობამ ერთიანად ისაზრი და შესედულობა შეიწინაა, ციკილიზაციის სახელით და თვით იმ უბედურ კელურ ერთა სიკოთისათვის, რომ კერძამ ძალით უნდა შეიტანოს იმთს ქვეყანაში განათლება და წესიერებაო.

მოგესხებათ ვლასიკური სიტყვა გამოჩენილ რუსის ისტორიკოსის კარამზინისა: народы дикие любят независимость и свободу, народы же образованные любят порядок. გელურ სახლებს თვით-არსებობა და თავისუფლება უკვართო, განათლებულებს კი წესიერებაო. მეცნიერების აზრით, რასაკვირველია, ეს მტკანარი შეცდომაა: თავისუფლება და წესიერება განუერდენი ძმანი არიან. უთავისუფლებოდ შეუძლებელია წესიერების დაარსება, აგრედვე, როგორც უწესიერებოდ თავისუფლება შეუძლებელია. აზიისა და აფრი-

კის სხლსებს, რომელთაც ესლა ევროპა ითვისებს, მართლა თავისუფლებს რომ ჭქონდათ, უეჭველად წესიერებას ელირსებოდან, ის წესიერება, რომელიც წარმატებისა და ძლიერების საფუძველია. საუბედურად, საქმე აგრე არ ყოფილა. სსკა-და-სსკა მიხეზით, ზოგი თავის ბრალით, ზოგი ისტორიის მსვლელობით, ზოგი მეზობლების მეოხებით, უკან ჩამორჩენილას სწავლა-განათლებასში, სსკობრივ წარმატებაში, სატესნიკო განვითარებაში. და რაკი მათ, შორიდან თუ ახლოდან, ევროპის გაკლენს მიეკარა, რაკი მათ ევროპამ, გინდ შორიდან, თეადი მოჭკრა, აუცილებლად სრული გადასსკაფერება, სრული ცვლილება მოკლით: თუ თავის სებით, სხლისით არ შეიძინა ამისთანა სხლსმა ევროპის სწავლა და იარაღი, და ამ სწავლის და იარაღის შემწეობით თუ არ გაუსწორდა, არ გაუმაგრდა ევროპას, სსკა შეკლა ანა აქეს, ევროპა დაიმონებს, შთანთქმს, ადრე თუ გვიან, სებით, თუ ძალით.—ეს ქვეყნის ზრდის აუცილებელი განაღისა.

მადაგასკარს დრო ჭქონდა, მთელ ამ საუკუნის განსაკლებასში, შეეთვისებისა ევროპის განათლება, და ესლანდელ მეცნიერებისამებრ, ესლანდელ იოფ-იარაღითა და საჭურველით აღეჭურვა და გაემლიერებისა თავისი სამეიოო. ვინც ამ ქვეყანაში მამულის ერთგული შეიღი იყო, ვინაც მისი თავისუფლება და თვით-ანსებობა სწადდა, იმას ერთად-ერთი გზა ჭქონდა გულის წადილის მიღწევისა: სსკა-როდ სრულის განათლების შემოღება, იოტის რეენ დროს დაუკარგველად შეეთვისება ევროპიულ იარაღებისა, გზებისა, ცისებებისა, მრეწველობისა, აღებ-მიცემობისა და სსკ. და სსკ.—რესეთი, პეტრე დიდის დროს, მტკიცედ და მამაცურად რომ არ დასდგომოდან სწორედ აი ამ გზას, დღეს ის ჩინეთსაკით გასყოფი იქნებოდა, ან რსმაღეთსაკით გაყოფილი შეიქმნებოდა უფრო დაწინაურებულ სასელმწიფოთა შუა. იანონია რომ ამავე გზას არ დასდგომოდა, ამოც და ათის წლის წინად, და გამწარბულის ანჭარებით რომ არ შეეთვისებისა ევროპის ცივილიზაცია, იმის კუნძულებსაც ისე. დაირიგებდნენ ევროპიელები ერთმანეთში, როგორც კესტ-ინდიის და აკსტრალიის კუნძულები დაიყუეს და დაირიგეს. მადაგასკარსაც მხოლოდ განათლების გზა ედო წინ, ევროპის მონებისაგან თავის დასასხსელად. ცი-

ვილიზაციას იგივე თვისება აქვს, რაც სოლს სხეუკია: სოლის ამოღება მარტო სოლითვე შეიძლება, სხვით არაფრით. ცივილიზაციას მარტო ცივილიზაცია მოუტევა, სხვა გერაფერი. მადგასკარმა ეს კერ გაიგო. მისმა მამამ და დიდებულმა კრმა, მამა-პაპურის გმირობით დაგვირგვინებულმა, საკმაო ყურადღება კერ ათხოვა იმ გლასაგის-მსგავს « უნიფორმული » ვაჭრებს, რომელნიც გემპობით მას ზღვის-პირა სოფლებს მიადგებოდნენ-სოლმე. კერ დაუკვირდნენ, მათი ძალა კერ გაიგეს, მათგან კერა შეიძინეს-რა, და ხელ-ნელა, მათი მსხვერპლი გასდნენ. ღოთა ხელსი იყო ეს ვაჭრებიო. სულ რომისა სვამდნენ, სულ ჭეიფობდნენ, ისარსა და ხანჯალს კერც კი სმარობდნენო... მადგასკარელები, ზიზღით თუ არა, შებრალების იკავლით უფურებდნენ ამ სწყელებს: ალბად, მინ არა გაანხიათ-რა, თუ ამ სიშორეზე მოთრეულან სარხოს საშოვნელად, თუ ამ სიმწარით ირხენენ თავსაო... მადგასკარელი პატრიოტება ამრიგად მსსარად იღებდნენ კერობიელებს, და, მათის შეზიზღებით, თან-და-თან უფრო და უფრო შეურყევლად ითვლებოდნენ თავიანთ წარსულში, ახალ « მოთრეულების » სწყინაღმდეგოდ სულ მარტო თავიანთ წინაპართა გმირობას ისსენიებდნენ, მარტო მათს სსენებსა და მსაწყრებაში იყენენ, მარტო იმათ ჭბამაგდნენ, რასაკვირველია, მსოლოდ ვარეგობით, ტანსაცმელით, მისგან-მოსკრით, ღამარაკით, და არა საქციელით, რადგანაც წინაპარის საქციელის დედა-პირა და დედაბოძი მამულის გაძლიერება — და არა დასუსტება იყო, — ეველა იმ ღონისძიებითა და იარაღით, რომელიც კი მათს დროს სდმე დედა-მიწასე მოიპოვებოდა... კერობიელების ზიზღით, მადგასკარელებმა ზურგი შეაქციეს სწყელას და ისტორიის მსგელობას, და დერეშიულად ერთს წერტილს მიახერდნენ წარსულისას. უმომარად ისსდნენ მთელის საუკუნის განმკელობაში, სწორედ იმნაირად შეუმოსკელნი, უიარაღნი, უმეცარნი და უსაგნნი, როგორც მათი წინაპარნი იყენენ ამ ასასა, ორასისა და სამასის წელს წინად, როცა კერობის ცხოვრებისა ან სრულიად არა ესმოდათ-რა, ან მარტო უმნიშვნელო და უხერო რამ ჭქონდათ სასული.

1883—1885-ში საფრანგეთმა მოინდომა მკვიდრად ფესი მოკეიდნა მადგასკარში. როცა მადგასკარელებმა ეს იუცხოკეს და

წინააღმდეგობის გაწევა მოინდომეს, აღმოჩნდა, რომ შეიღდ-ისრის მეტი თითქმის არავითარი იარაღი არა ჰქონიათ. წარმოიდგინეთ, უბრალო თოფი, უბრალო შტუტერი რაა, ისიც კი ვერ გაკრწელებულიყო მადგასკარელთა შორის, იმ სამის საუკუნის განმავლობაში, როდესაც უცხოელებთან მისულა-მოსულა ჰქონდათ... რაღა თქმა უნდა, საფრანგეთის რამდენიმე რატიმ, რაც მოინდომა, ის ჰქმნა, და როგორც უნდოდა, ისეთი შერიგების პირობანი მიაღებინა მადგასკარის მეთვას. მას აქვთ იწყება ამ ქვეყნის თანდათან უფრო და უფრო სრული დამონება საფრანგეთის მიერ. ვერ პირობა ის იყო, რომ მადგასკარის მთავრობას არც ერთ კერძოებელ და წარმოგადოდ უცხოელ ხალხთან არავითარი მოლაპარაკება და მისულა-მოსულა არ უნდა ჰქონოდა, თუ არა საფრანგეთის ელჩის საშუალებით. მერე ამ პირობას ბევრი სხვა მოჰყვა: მადნებს ნურავის დაანებებთ უჩვენოდაო, სესხს ნუ ადებთო და სხვ. და სხვ. მადგასკარელებმა ვერ წუწუნებ, მერე დრტინება, მერე ჩივილი და ბოლოს უჩინობა დაიწყეს. ჩვენს უფლებას არღვევს საფრანგეთიო, ჩვენი ისტორიული მდგომარეობა სულ სხვა იყო, ჩვენი წარსული სულ სხვა ბედის ღირსიო და სხვ. და სხვ. სულ კერძობას და კერძობის მწერლობას შესწიგოდენ საბრალონი: დაჰსკდეთ საფრანგეთის უსამართლობასაო, დაჰსკდეთ, როგორ გავწუხებს, როგორ გვიმონებს, როგორ სთრგუნებას ჩვენში ვაცობრიობის განოსებსაო. უოკელივე ესე კიდევ მართად ირომ უოფილიყო, პატრონი ან გამგონი ვინ იყო სადმე, ან ვინ იქნებოდა? დრტინება და ჩივილი, რა ვინდ სამართლიანი იყო, ხალხს ვერ უშეგლის და შეშწობას ვერ აღმოუჩენს, განსაკუთრებით, როცა მოწინააღმდეგეს იმის თქმა შეუძლიან, რომ ცივილიზაციის, წესიერების დასაარსებლად მალეს გატან, მაგ კელურ ხალხის თავისუფლებას ვა არა, უჩინობას და ჯიუტობასაო. ამ მხრითაც ერთად-ერთი ფარი და ხმალი ამა თუ იმ მცირედის ერისა ისევე ისე განათლება და ცივილიზაციაა. კერძა და მისი მწერლობა სძირად გამოსულა წოკიერტის მცირედის ქვეყნის და ერის დამცველად მძლავრის მტრისაგან, როცა ამ მცირედის ხალხს დრომად და ფარად განათლება და აღორძინება ჰქონია. მაგალითად მოვიყვანთ უკანასკნელს შებრძოლებას ინგლისისას ერთანმცრცა აფრიკელ რესპუბლიკასთან, რომ

მელსაც სახელად „ლიბერია“ ჰქვია. ეს რესპუბლიკა მალაღ წანგუ-
ბისაა. მისი მმართველებიც წანგები არიან. ზღვის პირად მისმა
მდებარეობამ და საღსის ნიჭიერებამ ამ ქვეყანას დიდი სანია დაუ-
ფელა განათლებისა და გაჭრობის კარები. ესლა ის სრულიად თავი-
სუფლად და სელ-უხლებლად სცსოკრობს, ინგლისისა და გერმანიის
კოლონიებს შუა, ისე ბუნებრიად, საკუთრად ჭ თავისუფლად, როგორც
ბერს კროპიელს სასელმწიფოს სიზმრადაც არ წმანებია ჟერ... მარ-
ტო ტვილიზაციამ, მარტო ასლ წესიერების შემოღებამ, მარტო რი-
გინად და პატროსნად მოსმარებამ კროპიის საპარლამენტო წეს-
წყობილებისამ მისცა ამ წანგებს უსენაესი ბუნებრება სრულის
თვით-არსებობისა, თავისუფლებისა და საპოლიტიკო უსრუგულ-
ყოფელობისა.

ეს მაგალითი გვიჩვენებს, რომ, მისცა და მანც, ფიციკური
ძალა და სიმრავლე კი არ არის ერის საჭირო თვით-არსებობის
და თავისუფლების მოსაპოვებლად და დასაცველად; არა, როგორც
დიდი რუსეთი, ისე შუათანა იპობია და მცირედი ლიბერია (და ბე-
ური ამგარევე რესპუბლიკები წანგებისა აფრიკასა და დასავლეთს
ინდოეთში, მაგალითად, ორანჟისა, ბრალიანტისა, ჰაიტისა და სს.
და სსკ.) ერთისა და იმავე კანონის ძალით გადურჩნენ მონობასა და
ურსოელთაგან შთანქმას: მით, რომ თავისთავადვე დაქვანენ გა-
ნათლებას, გამდებრდნენ მისის-არლის-სმარებით, დამწიფდრდნენ
მისის წესისა დი წნის შემოღებით, და ამების შემწეობით კროპ-
ვიელ ერთა წრეში შევიდნენ, როგორც სწორი სწორთან, ქედ-მო-
უსრელად. მადგასკარელებისაც რომ ეს გზა და საშეალება გაკნოთ,
არც სატარელი რამ კნებოდათ დღეს, არც საომარი. არაჟის მითი
დამონების განზრასკვა თაქრადაც არ მოუვიდოდა. იმიტომ კი არა,
რომ სურვილი და ძალა არ კნებოდათ, არა, მოხლოდ იმიტომ,
რომ არცერთი კროპიელი სასელმწიფო იმდენად უსზარიშო არაა,
ხუთ მილიონ მცსოკრება პატრონ განათლებულ სასელმწიფოსთან
შორეულ ქვეყნაში მხელი და ძვირი რამი გაჭმართოს, მამინ, რო-
ცა უფრო იფად და ადვილად შეუძლიან გამარჯვება დამიკვიდროს,
კინე სსკა ველური საღსი და ქვეყნა რომ გამოსქებნოს სადმე...

მადგასკარს ბუერი შემოსვკვა ჭქონდა, ამ საუგუნის განმე-
 ლობაში, მიმსუდარიყო, რომ სსკა სამეული აღარა აქეს, ჩვენს დრო-
 ში, დიდსა და მცირე ტომთა, დაღსა და მცირე ქვეყნებს, კერო-
 ვიელ ცხოვრებასა და განათლებას უკან ჩამორჩენალებს... მადგას-
 კარელმა პატრიოტებმა კერ იგონეს, რომ სამეცნიერო განათლება
 და სტატისტიკა წარმატებაა მათი ერთადერთი მშველელი, რომ მს-
 თის მამულის მტურაა ის, ვინც უმეცრებაში რჩება თვითონ, ან თა-
 ვას მოძქეს და წერილს შეიღეს სტოგებს, რომ მარტო შრომით,
 მარტო ნადავის მეცადინეობით, მარტო უცხოელთა წამბამობით,
 მისის იარაღის, მისის მეცნიერებისა და გამოცდილების, მისის გაწერ-
 თნილებისა და დისციპლინის, მისა ერთსულობის შემოღებით შესა-
 ძლებულია თავისიანობის დაცვა და გადაჩენა. ესე უოკელივე დრო-
 სე კერ შეიგნეს მადგასკარელებმა. ცარკელის გრძობით, ტიტკე-
 ლა ხელათ, უიარაღო ვაკვარობით, გულ-გაღელაღის დაუდგენ წის ან-
 ღანდელ, თვით-მსროლელ ზარბაზნებსა და თოგებს. ადვილად
 წარმოსადგენია, რით გათავდება ამგვარა თვით-შეშეკრვა. მადგას-
 კარის ბედს კერას არგებს...

შემცდარი ვი იქნება ვაცი, თუ იფიქრებს, რომ ამ შემბრძოლე-
 ბით საფრანგეთთან სამუდამოდ დაემსობა მადგასკარის ერის მომ-
 ვალია. საფრანგეთის, გინდ სსკა რომელისამე ძლიერი სახელმწი-
 ფოს, ხელში ჩავარდნა კიდევ არ ჭინიშნავს სამუდამოდ დაღუბვას.
 ათასის წლის განმავლობაში იმყოფებოდა საბერძნეთი სსკა სამე-
 ფოთს მონობის უღელ-ქვეშ, მაგრამ ამ ათასის წლის მონობამ
 მაინც კერ შემუსრა ამ ძლიერის ტომის არსებობა. სერბია, ბულგა-
 რია, ბოჰემია ცოცხალი მოწმენი არიან იმ ჭეშმარიტებისა, რომ სსკი-
 სგან დამოკიდებულ მდგომარეობაშიაც შეიძლება საჯსას ზრდა, გან-
 ვითარება და წარმოება. სსხამ ერს-სისხლი უღუღეს, გულში მძლავრი
 გრძობა უღვაკის, სსხამ მეცადინეობს თავისი ბედა გააუმჯობე-
 სოს, თავისი ზნე და სწავლა აამაღლოს, მის ბოლოს მოღებასკედ
~~ადეკა ლაზარკი.~~ რომელი საჯსია დედამიწასე ისეთი, რომ ბედის
 ტრიაღს მისთვის დროებით დამარცხება და სსკისგან დაკვანა არ
 შემოსეკოდეს? სულ უსიერი საჯსებს გარდა არავის არ დაჭკარკვია
 ამისგამო ფვისტომობა და თვით-არსებობა. ამ მდგომარეობაში ჩა-

ვარდნილი ხალხი უნდა ასერსებდეს, რომ თვით მონობაც სასუი-
 როდ გამოიყენოს, წამლად თავს შემოკლავს თავისს მომავალს. ასე-
 თი ხალხი უნდა ცდილობდეს წასაღლის თვისი მფლობელი ქვეყ-
 ნის მოწყობად, გზების კეთებად, მრეწველობის სასაღრმისებლად,
 წარმოების გასაძლიერებლად და ყველა იმ შენობათა თუ დაწესებუ-
 ლებათა აგებით, ურთმლისოდაც დღეს გერც ერთი ქვეყანა ვერ გა-
 სძლებს, ისე რომ განათლებულ ქვეყნებს თვისს-ქვეშ არ მოეჭვოს.
 მადგასკარელებსაც ადვილად შეუძლიანთ, საფრანგეთის სულში, თუნდ
 საფრანგეთმა კიდევ მოსპოს მათს ქვეყანაში უწინდელი მეთობა,
 აქამდე დავარჯული დრო დაიბრუნოს, და სამოციოდე წლის განმავ-
 ლობაში წელი გაიმავრონ სწავლით, შრომით და წარმატებით. ეს
 სულ მეცადინეობისა, მოთმინებისა და კეთილ-გონიერების საქმეა.
 ცოტადანაც თვისი რომ შესდგას სუთ მაღალინის სიმრავლე საღს-
 მს სამეცნიერო და სატექნიკო განვითარებაში, სად იშოკის საფრან-
 გეთი იმოდენა უნაზს, საშეაღებას და იარაღს, რომ იმ სიმორედან
 ძალათი დაიმორწილავს ესოდენ ანცსკ-მრავალი განაწილებული ერთი
 ძალა-უნებურად დაჭკება მის ნებას და სურვილს: დღეს ერთს
 დაუთმობს, სვალ—მეორეს, და სულ-ნელა, შეუმსწეველად თითქმის
 სრულს ატომომიას (თვით - აწისებობას) მიანიჭებს, როგორც
 ინგლისი იყო იმულებულ სრული თავისუფლება მიეცა განა-
 დისათვის, ტანმანისათვის, კაპისთვის, სალი-ზელანდიისა და
 ბეკის სხვა თავისს გოლანებისათვის. ვინც მარჯვე და მშრო-
 ძელია, ვისაც ბაკშეური და გარეგანი ვი არა, ნამდვილი, მამა-
 ცური, მაღალი თავმოყვარეობა უღვივის გულში, ის ხალხი მო-
 ნობასაც სასეიროდ გამოიყენებს. მისთვის დროებითი დამოკიდე-
 ბულება და დამორწილება წინებულ სკოლადაც გამოდგება ხანდის-
 ხან, თუ ვი სწავლავს არ დანიარებს და სასწავლის სასეიროდ გა-
 მოიყენებს ეცდება. გარდა სულმოკლე და ერთიანად ძაბუნ ხალხებისა,
 სულით დატყუარ ანაგის ეკარდება არავითარს მდგომარეობაში. თვით
 მთელის საუკუნოების განმავლობაში საფრანგეთის სულში ყოფნა
 უნდა უჩვენებდეს მადგასკარელ ხალხს, თუვი იმეცადინებს სეი-
 რიანად ისარკებლავს ამ განსაცდელით კიდევ მამა-ზამურ სობრმაკე-
 სს და უწესობაში დაწესეს ვითომ-და «თავისუფლად».

მადგასკარელებს ეს, რასაკვირველია, არ ეჭაშნიკებათ, რად-
განც იმათ არც კი იცინ, რომ თავისუფლებას და თვით-არსებო-
ბას მარტო ის კი არ ჰქვია, სალსი არაკის არ ემორჩილებოდეს.
აგრე რომ იყოს, არა თუ სიუქსების და ზუღუსების, თვით პა-
ვიანების ან გორილების დასზოგადობა და მდგომარეობა ნატკრის-
ღირსი იქნებოდა. მაგარი ისაა, მსოფოდ, რომ მათი თავისუფლე-
ბა მარტო ერთმანეთის თავის სეთქაში და წეწა-გლეჯვაში მდგო-
მარეობს. თავისუფლება, თვით-არსებობა მარტო მაშინ არის, და
მარტო მანამდის არის ამ წმინდა სასელების ღირსი, სანამ ხაღსი
ტოლსა და სწორს არ გამოაკლდება და უკან არ ხამორჩება, სანამ
მისი ცხოვრება სამრასი და სამარცხვინო არ გამხდარა, სხვა საღ-
სების თვალში, სანამ ის კეთილშობილური გრძობით საკსეა: უმ-
ჯობესებს უღრიდეს სწავლით, ზნეობით, ღირსებით, სანამ არა-
ვინ თავილობს მასთან საქმის დაკავებას, მის დაასლოკებას. თორემ,
უამაებისოდ, სალსის ცხოვრება, გინდ არაკის დამოკიდებულებაში
არ იყოს, ნამრასია, და მოკესსენებათ, რუსთველისგან, ამას ყველა-
ფერი კი სჯობს...

ნ. ნიკოლაძე

შინაარსი 1894 წლის „მოამბის“ ნომერებისა

- ახაშიძე კიტა—ახალი მიმართულება საფრანგეთის ლიტერატურაში.—პოლ ბურჟე (VIII—IX).
- ეკოლიუტის სალირიო პოეზიისა საფრანგეთში, I, II (XII).
- აკაკია—ლექსები:—მღერალ ქალს (I); ჩანგი მტირალი (III); ჰასუსი (IV).
- ალექსანდრე ყაზიბეგის კუბოსე.—სიტყვა (I).
- ალგრენი გ.—კვანსა.—მოთხრობა, თარგმანი ნინა —ძისა (IV).
- დე ამიჩის ედმონდ—კარმელა.—მოთხრობა, თარგმანი გ. ყიფშიძისა (IX).
- ანაგვისპირელი შ.—«ადე, ჩამოვიდა!»—ფსიხოლოგიური ეტიუდი (I); — და.ძის.—მოთხრობა (II).
- ახალი კანონები მეკასქობას წინააღმდეგ (II).
- ბაირონი—დღეს შეკსრულდი 36 წლისა.—ლექსი, თარგმანი ი. ბაქრაძისა (I).
- ბარბარო იოსაფა—მოგზაურობა საქართველოში მე-XV საუკუნეში, —თარგმანი იტალიურიდან (XI).
- ბაჩანა—სახაძეო.—ლექსი (XI)
- ბელლაში ე.—სოცტრა სიზმარი.—რომანი, თარგმანი დ. გიორგობიანისა (VIII—IX).
- ბუგეი ალექსი—მოთხრობანი:—1. ქარივი.—2. ბატონო მსაკულა!—3. ქეგლი.—4. ბაკუკის ძალა.—5. მეგობრება.—6. დაიწეებულნი.—7. ქვეყნის მანათობელი.—თარგმანი ფრანგულიდან ი. მ—სა (X—XI).
- ბურჟე პოლ—ანდრე კორნელი.—რომანი, თარგმანი გ. ყიფშიძისა (II—VI).

- გაბაშვილისა ეკ.—თამარის ნუგეში.—მოთხრობა (III).
- გარშანი გ.—წითელი ყუბილი.—ამბავი, თარგმანი ელ. მამულა-
შვილისა (II).
- დიოლაფუა ჟანა—სადირა.—მოთხრობა, თარგმანი სალომინავე-
ლისა (IX).
- დოდუ ალფონს—ტარტარენ ტარასკონელი.—მოთხრობა, თარგმანი
ფრანგულიდან ი. მ.—ნისა (IV—VI).
- დოდუშვილა კ. ახალი გზა-კვალი ქართული გრამმეტიკის კვლევა-
ძიებისა (IV—VI).
- ედვარდი ჩარლზ—პოლიგარზე მოწილი.— მოთხრობა, თარგმანი
ა. ნ.—ნისა (XI).
- ერასთავისა ანასტასია—ლასარემ გუდასჭარბა.—მოთხრობა (V).
- ერისთავი დიმ.—ვისი ბრალად?—მოთხრობა (VI—VII).
- გაყა-ფშაველა—ლექსები:—სმა მესმის (I); სიტყვა ეული
(III); ნუგეში მგოსნისა (IX); სიმღერა (XII);
ძოკვილი.—დრამა 5 მოქმედებად—(IV).
- დე კოგუე ე. მ.—მართლ-მსაჯულება.— მოთხრობა, თარგმანი
გ. ყ. (X).
- გოლსკი გრ.—ლექსები:—რა შემართება ნეტაი? (I).—* * (II).
- სოლა კმაღ—წარღუნა.—თარგმანი ფრანგულიდან ი. მ.—სა. (VII).
- აოკაი მორას—სიკიულის ქალები.—მოთხრობა, თარგმანი ეკ. მ.—სა
(VIII).
- აოსელიანი ეგ.—მეურნე და მეურნეობა (I—II).
- კავკასიძე ნიკ.—მთაწრობის მონაწილეობა სამეურნეო საქმეში
(III).
- კაპუნი ლუიჯა—გათასსირებულა.—მოთხრობა, თარგმანი გრ. ყი.
ფშიძისა (X).
- კელ—მე. მ. სახალხო ზოგისა და მისი საზედაგოგო და სა-
ესტეტიკო მნიშვნელობა (XI—XII).
- კლდიაშვილი დავ.—შერისსკა.—ამბავი—(V); მსხვერპლი — მო-
თხრობა—(IX); სოლომან მორბელაძე— მოთხრობა
(XII).
- კონტარინი აბრამი—მოგზაურება საქართველოში მე-XV საუ-
კუნეში, თარგმანი იტალიურიდან (XI).
- კომპე ფრანსუა—სოფრასკე,—ამბავი, თარგმანი თ. სახოკიასი(III).
- კორალენკო გ.—ტყე სმარობისა.—ლეგენდა, თარგმანი (I).

დ. ა.—გიგო ღრუბულაშვილი, — პოემა (III).

ღამანსკი ე.—ინდოეთი—(I, II, VIII, IX, X).

ღვთაე ემალ—მოკ ზაურობა კაკასიაში, —თარგმანი ფრანგულიდან
ნ. ე. და კ. ბ.—ძისა (III, VII, IX, XII).

ლოტო ბიერ—სამი ამბავი:—1. მოსუტი ჰატიმის წესილა.—
2. საკლავი, თარგმანი ი. მ—სა.—3. კატა, თარგმანი
ს.—ძისა. (VIII).

მელანია—კრიალასანი, —ამბავი (IV).

მეფე ირაკლი მეორას დროის წერილები—(საისტორიო მასა-
ლა): 1. ირაკლი II-ისა ქათოლავოს სტოან I-ის მი-
მართ.—2. ირაკლი II-ის ძისა კასტანჯის კათოლ. ან-
ტონ I-ის მიმართ—3—4. სოლომონ მსაჯულისა
მეფე ირაკლის II-ის მიმართ.—5. ვასკეან ჭაკჭაკ-
ძისა მეფის ძის მიმართ (I).—მეფე ერეკლეს II-ის
დოკუმენტები.—საისტორიო მასალა—(X).

„მოამბის“ პროგრამის გამო (I).

მოლაერი—ჩინებული სასიძოსი.—ხუთ-მოქმედებიანი კომედია, თარ-
გმანი დ. ყიფიანისა (VII).

დე მუხასანი გუო—გლასა.—ამბავი, თარგმანი ფრანგულიდან დ. კა-
რიჭაშვილისა.

ნადსონი—* *—ლექსი, თარგმანი ი. ბაქრაძისა (VII).

ნა—ლი ა.—სალიტერატურო შენიშვნები: კაპლის კრიტიკოსები—
ბბ. მარაკალი და პეტრიძე (V).—აკაკი წერეთლის
ორი სიტყვა ნ. ბარათაშვილის დასაფლავებასა და
ყაზიბეგის კუბოსე წარმოთქმული. მისივე „ძავი ფი-
ქრები“. ევ. გაბაშვილის წერილი და სალიტერა-
ტურო ფონდი. ჩოხოსნის „ქრული ფიქრები“
(VII).—ქართულის მწერლობის ცხოველ-მყოფელობა
და მისი უფერულობა. მესამე დასის პროგრამა. ამ
დასის წარმომადგენლები—გ. წერეთელი და ბ. ჯიბ-
ლაძე. ორიოდე სიტყვა ევ. ნინოშვილის შესახებ.
უკანასკნელი სიტყვა ბ-ის პეტრიძეს. აკაკის აზრთა
წინააღმდეგობა მწერლობასა და საზოგადო საქმეში.
„ვეფხისტყაოსნის“ კრიტიკოსები: ბ-ნი გრენი და
სსვანა. (X).

ნეკროლოგი:—ალექსანდრე ყაზაბეგი—(I).—ეგნატ ინგოროევი
(ნინოშვილი)—(V).

ნიკოლაძე ნ. — ჩვენი შინაური საქმეები. — შარშანდელი ქალაქის ან-
ჩეკები: — ამ წერილების ზღუდე და საგანი. — შარშანდელი
ჩვენი დამარცხება. — ვაი მძლევებს! — სისუსტე ზოგჯერ
ფარია. — კერძობის მენებლობა. — საჭირო სკოლა. — ჩვენი
ამომრჩევლების პროგრამა. — რა დავაშავეთ. — განსხვავება
ორ ბანაკს შუა. — დასკვნა. — (I). ჩვენი საზოგადო საქ-
მეები. — ბასკის კრება. — (II). — კრიტიკა: გიორგი წე-
რეთლის პირველი შრომა. — თხზულება გიორგი წერეთლი-
სა — I ტ. (III).

ნინოშვილი ეგ. — მოსე მწერალი. — მოთხრობა (I).

პეტრიაშვილი ვ. (პროექტორი). — ღვინას დაყენება (I—XII).

პეტრო ვ. — საქართველო და მისი ისტორიული წარსული დრო. —
ისტორიული წერილები, თარგმანი (V—VI).

ჟორდანია ნ. — ეკონომიური წარმატება და ეროვნობა (V—VI).

რაზიკაშვილი თ. — «კმლარი მეტა...» — ლექსი (XI).

რატეაი. — საქართველოს უკანასკნელი დედოფალი მარიამი,
თარგმანი ფრანგულიდან — (VII).

სენკევიჩი გენრიკ — კანდელის მეფაანუ. — ამბავი, თარგმანი ა. ნ.
(I). — იანკო მემუსიკე. — ამბავი, თარგმანი ნ — ასი.
(II). — ცეცხლითა და მასკილითა. — რომანი, თარგმანი
გ. ყიფშიძისა (XI—XII).

სლომშვი ანტონ-მარტინ — ჰედაგოგოური ხეობისძეობი, თარგმანი
სალომინაველისა (VI).

სკოტტი-გალტერ — აიკენგო. — რომანი, თარგმანი (VII—XII).

სტრინბერგი ოგიუსტ — სკინიდისის მხილება. — მოთხრობა, თარ-
გმანი ფრანგულიდან ი. მ — ისა (III).

უმაღლესი მანიფესტი იმპერატორის ნიკოლოზოვი მორისა. —
(XI).

ურბნელი ნ. — მეფე დაკით აღმაშენებელი და მისი დრო (I—IV).

ფოფანოვი — უბინაო პერი. — ლექსი, თარგმანი შ. მღვიმელისა (II).

ფორნელი ა. — სასოფლო სამეურნეო თანხა (X).

ქართლ-კახეთის თავად-ახნაურობის პროექტი კასეოის რკინის
გზის თაობაზე (III).

ქუთათელაძე ა. — სოფელი ლიკორწმინდა, წარწერანი (VII).

ყაზიბეგი. ა. — შიოლა ღუდუშაური, დაუმთავრებელი მოთხრობა. —
ნინო, შიოლა ღუდუშაურის ვარიანტი. — გალაშკა, დაუ-
მთავრებელი მოთხრობა — (VIII). — ცხვარების ჩარხი
დაუმთავრებელი მოთხრობა — (X—XI).

უიფიანო ნ.—დიმიტრი უიფიანის ცხოვრება (IV).

უ—შვილი ბ.—ჩემს მხარეს, ლექსი პროზად (I).

ჩიქოანი ილ.—სიმღერა.—ლექსი—(II).

ცახელი—ლექსები:—* *.—* *.—(V—XI).

ჭავჭავაძე ილია.—უცნაური ამბავი—ეტიუდი—(I).

— კითხვა-პასუხი.—ლექსი—(II).

ხახანაშვილი ალ.—საერო შოეზია—(X).

ხონელი ი. ჩემი დღიური.—აუქტები და სურათები:—„ნუ დაგ-
დებ ძველსა გასა“... Pro domo sua.—ჩვენი ჩხირ-კედ-
ლაობა.—რას ვსწერდით და რასზე ვომობდით ამ ექვს თვე-
ში?—უკვალის“ და უივერიის“ ბრძოლა.—ზოგიერთი გა-
რემოებანი ამ ბრძოლისა.—კრივი და პოლემიკა.—სიტყვა-
პასუხი, „კით მარგალიტი ობოლი, ხელის-ხელ საგომანე-
ბი“.—შავი ფიქრები და სამწუხარო დასკვნა.—ორიოდე
სიტყვა ყაზიბეგის ძეგლის შესახებ—(XII).

ჭებანე.—მწეფსი.—ლექსი, თარგმანი ი. ბაქრაძისა (IV).

გიგლიოგრაფია

სვანური ზღაპრები, შეკრებილი თავისუფალი სვა-
ნის მიერ—ა. ხახანაშვილისა.—E. Такайшвили—Еще
одинъ изъ источниковъ исторіи Грузіи Царевича
Вахушта.—Грузинскіе Дворянскіе Акты и Родо-
словныя росписи (матеріалы для исторіи Грузіи)—
Z-სა.—ხოლერა და იმის თავიდგან ასაცდენი დარიგებანი,
დ. ერისთავისა.—სიმრთელის კიდობანი, ოჯახში საკითხავ-
სახმარებელი სამკურნალო წიგნი, შედგენილი და გამოცე-
მული ილ. ვას—ძის სულაქველიძის-მიერ (I).—Давидъ,
Царевичъ грузинскій, краткая исторія Грузіи,
съ предисловіемъ К. Н. Бѣгичева.—ველათის მო-
ნასტერი და ცხოვრების აღწერილობა მეფის დავით III
აღმაშენებლისა, შედგენილი დეკანოზის დავით ლამბაშიძი-
საგან—Z-სა.—თ. ნ. ბარათაშვილი, კონსტანტინე მამაკოვი-
ლისა და რამდენიმე ლექსი თავადი ნიკოლოზ ბარათაშვილი-
ისის, გამოცემული ზაქარია ჭიჭინაძის მიერ—ნ. მთვარიშვი-
ლისა.—კრებული არითმეტიკული ამოცანებისა, მეორე
ნაწილი—ნაწევარი, შედგენილი და გამოცემული ვ. ი. რუბი-
ლაძისაგან—ვ. ყ.—(II).—Педагогическіе вопросы,
№ 1. Нормальное письмо, статья Якова Гогеба-
швили—ნ. მთვარელიშვილისა.—კრებული არითმეტიკული
ამოცანებისა და რიცხვით მაგალითებისა, მოსამზადებელი
კურსი. დამატება: შემოკლებული სახელმძღვანელო არით-
მეტიკისა, შედგენილი რ. ჯაჯანაშვილისაგან.—კრებული
არითმეტიკის ამოცანებისა და სავარჯიშო მოქმედების წარ-

მოების მასალა, შედგენილი ა. ნატროშვილისაგან—ვ. ყ.—
(III).—დავითიანი, თქმული დავით გურამიშვილის მიერ.
მესამე გამოცემა ზ. კიკინაძისა.—Объяснительный каталогъ
библиотеки Е. И. В. Вел. Кн. Георгія Алек-
сандровича въ Абастуманѣ. Кавказъ и сосѣднія
съ нимъ страны. Составилъ К. Н. Вѣгичевъ.—**.—
О сборникѣ матеріаловъ для описанія мѣстностей
и племенъ Кавказа, издаваемомъ управленіемъ
Кавказскаго Учебнаго Округа. Отзыви проф. Вс.
Миллера, напечатанные въ журналѣ Министр.
Нар. Просвѣщ. Тифлисъ, 1893 г.—ა. ხახანაშვილისა.

შინაური მიმოხილვა

ავაზაკობა და მისი მიზეზი.—თავად-აზნაურობა და
გლეხ-კაცობა.—სამეურნეო სწავლა-ცოდნა და სამეურ-
ნეო სკოლები.—სათავად-აზნაურო სკოლები.—ჩვენის ბუ-
ნების და ქვეყნის სიუხვე და ჩვენივე სიღარიბე.—სხვა-
და-სხვა საზოგადოება, რომელთაც საგნად აქვსთ ჩვე-
ნის მეურნეობის და მრეწველობის გაძლიერება.—ქუთაისის
კომისია, რომელსაც დავალებული აქვს სიმინდის ვაჭრო-
ბის ვითარება გამოიკვლიოს.—ტფილისის ახალი ამხანა-
გობა „შუამავალი“.—ჭოათურის ამხანავობა შავის-ქვის
აღებ-მიმცემი და მწარმოებელი.—(I).

თავად-აზნაურობა და კახეთის რკინის გზა.—ორიოდე სი-
ტყვა საზოგადო უგზოობის შესახებ.—განათლებული კა-
ცების არჩევა მამასახლისებად და მათი მნიშვნელობა სოფ-
ლის ავ-კარგინაობისათვის.—ქართული წიგნების გამომცე-
მელნი ამხანავობანი.—სახალხო ბიბლიოთეკები ტფილისსა
და ქუთაისში.—ქუთაისის საქალაქო ბიბლიოთეკა.—ქარ-
თული თეატრი ქუთაისში.—(II).

წერა-კითხვის საზოგადოება, იმისი წიგნთ-საცავი და სკო-
ლები—ბათუმისა და კავკასისა.—საზოგადოების და კერძო
კაცთა თავ-გამოდება ამ სკოლების დასახმარებლად.—წერა-
კითხვის საზოგადოების წევრთა გულ-გრილობა.—„საზო-
გადოების“ მოღვაწეობის გავრცელება პროვინციებში.—
ცხოველი საქმე საზოგადოებაში ცხოველ-მყოფელობას ჰბა-
დავს.—კერძო კაცთა თავ-გამოდებისა და ენერჯის მნი-
შვნელობა საზოგადო საქმის წარმატებისათვის.—უცხო ტო-
მის კაცთა თანაგრძნობა ბათუმისა და კავკასის სკოლები-
სადმი.—გაზ. „Новое Время“ და ბ-ნი Старожилъ-ი.—
ჩვენებური მოხელეები და ახალი პიონერები.—ჩვენი ძვე-
ლი და ახალი კულტურა.—აბრეშუმის ჭია და ბ-ნი შავ-
როვი.—კავკასიის სამეურნეო საზოგადოება და მისი გან-
ყოფილება.—მეურნეთა კრებები.—გაზეთი „Кавказское
Сельское Хозяйство“.—(III).

სკენი აჩქეკნები:—აზნაურობის კენჭის ყრა.—აზნაურობას რა დღე დაუდგა?—პარტიობა უცხოეთში და ჩვენში.—ვიგინდარების არჩევა.—რა უნდათ, რას გვეპირდებიან?—ვიარჩევთ, თუ თავს გვარჩევიან?—არჩევანი უცხოეთში და ჩვენში.—როგორი წარმომადგენლები გვეპირდება.—არჩევანი მღვდელ-მოქმედება.—მისი სიწმინდის საჭიროება. ნ. ნიკოლაძისა—(V).

გამაჯვრება ავალებს...—წლევანდელი ბანკის კრება.—ორგვარი ბრძოლა.—წესიერება ფარია.—ზნეობრივი დენინფექცია.—ახალგაზღობის თაოსნობა.—ინტელიგენციის გამობა.—ჩოხა, თუ აზრი.—ბანკის დედა აზრი და პროგრამა: კირანახულის გამრავლება, მელიორაცია, სინდიკატი, დეპო და სხვ.—ნ. ნიკოლაძისა—(VI).

საჭირო ძალა:—ჩვენი ქვეყნის ბუნებითი სიმდიდრე და ეკონომიური უძლურება.—ცხადი ნიშანი ჩვენი ჩამორჩენისა.—წარმატების კიბე.—ჩვენი ვაჭრული ბალანსი.—როგორ ვისარგებლეთ გარემოებით?—მფარველობითი სისტემა რუსეთში.—სპარსეთის ტრანზიტის მოსპობა.—ფული არა გვექვს.—ახალი კანონის შედეგი.—„შუათანა დასის“ კარგი და ავი.—მისი საჭიროება ჩვენში.—მომავალი ძალა.—ნ. ნიკოლაძისა—(VIII).

აზნაურობას რა უშკედას?—აზნაურობის სიმრავლე ჩვენში.—მისი მიზეზი, მისი ავი და კარგი.—მაზანდა.—ლორდებს რამ გადავლებინა.—მართლა უიმედოა; ვითომ, ჩვენი აზნაურობის მდგომარეობა?—მისი ნამდვილი სიმდიდრე.—რამდენი გზა და ღონისძიება აქვს შველისა?—ერთი ახალი დაწესებულება, მისთვის გამოსადეგი.—გვარში ურთიერთობის შევლის გამართვა.—რა დედა-აზრი უნდა ედევას აზნაურობის მეცადინეობას?—წოდებათა აშლა და შეტაკება.—„მოდის“ კუდები.—ნამდვილი წყლული.—ნ. ნიკოლაძისა—(IX).

მიწად-მოქმედების მინისტრის მოგზაურობა:—მმართველი ძალის გადატანა ტფილისიდან პეტერბურგს.—რა უნდა გვექნა, როცა ეს ცვლილება მოხდა?—წარმომადგენელების საჭიროება.—მმართველობის მეთაურების მოგზაურობა.—მისი სიკეთე და მნიშვნელობა.—ახალი სამინისტრო.—რა იმედი აქვს მისი რუსეთს.—ჩვენი მზადება ბენერმოლოვის დასახვედრად.—ახალი ხასიათი მეთაურების დანიშვნისა.—რა საფუძველზე უნდა ვაშენებდეთ შუამავლობას ახალ მეთაურების წინაშე?—აღმოსავლეთის კავკასია და მისი მივიწყება.—მისი ველი და უღაბნობები.—ნ. ნიკოლაძისა—(X).

წარმომადგენლობა არჩევენ ში:—ახალი წესი ბანკის არჩევნებისა.—მისი შემოღების მიზეზი.—მეცნიერება რა თვალთ უტყერის ამ წესს?—ძველი იმედები.—რას მოველოდით საყოველთაო კრებისაგან?—რას მოვესწართ?—რა გვიკდება დღეს თვითეული საზოგადო კრება?—წარმომადგენლობის წესდების შედგენის დროს საჭიროა ხმის ამოღება.—ცოტა წარმომადგენელი გვყავდეს და კარგი კი.—მაზრების დაყოფის საჭიროება, კენჭის საყრელად.—უმჯობესი წესი არჩევნებისა.—ნ. ნიკოლაძისა—(XI).

საქონლის გამზიდავი გაჭრობა:—ზოგიერთი-რამ საზოგადოდ აღებ-მიცემობასა, საკუთრივ კი ვაჭრობის მნიშვნელობაზე ერის წარმოებისათვის. —სქემა ვაჭრობის ზრდისა.—სვაჭრო ბალანსი.—გამზიდავი ვაჭრობა (ექსპორტი).—რა და რა კანი იცვალა მან ჩვენში.—სპეკულიაცია.—განსხვავება უცხო და შინაურ სპეკულიანტებს შორის.—ორგვარი „რისკი“: აქ, თუ იქ?—კამისიონერების ხასიათი.—ფულის აუცილებელი საჭიროება ვაჭრობაში.—ქართველ ვაჭრის უძღურება, კრედიტის მხრით.—რა სახით სარგებლობენ ამ უძღურებით კამისიონერები?—მათი ჟივანსი* ზაფანგია.—დასკვნა: ჩვენი მოვალეობა. ნ. ნიკოლაძისა—(XII).

უხსოვთის მიმოხილვა

ორიოდე სიტყვა კაცობრიობის დაბადებაზედ, მის ცხოვრების მიზანსა და მიმდინარეობაზედ.—რუს-ფრანგების კავშირი.—რას ფიქრობენ ამ კავშირზედ.—სამთა კავშირი და მისი შედეგი უცხოეთის ცხოვრების მიმდინარეობაზედ.—პანამა, დაჭრილების თანხის საქმე და სხვა.—შინაური განხეთქილება ყველა ევროპის სამეფოებში.—რომის პაპის აზრი შესახებ სხვა-და-სხვა ქრისტიანულ ეკლესიების შეერთებისა.—მამა ვანუტელის მოწადინებობა რუსეთში და ბ-ნ პობედონოსცევის პასუხი.—რას ფიქრობენ დღევანდელი მეცნიერები ჩვენის სულისა და გულის მომავალზედ.—(I).

ხალხთაშორის პოლიტიკამ დაუთმო ალაგი საზოგადოებრივ და ეკონომიურ მხარეს ცხოვრებისას.—ბ-ნი ტარდის აზრი ხალხის ჯამათის დანაშაულობაზე არეულობის დროს.—ევროპის ანარქისტები.—რჩევა ბ-ნი ბონგისა და ლომბროზოსი, რა მოსპობს ანარქისტების საქციელს.—ვალიანი და მისი ფილოსოფია.—არეულობა იტალიაში.—ორიოდე სიტყვა ერის ერთობაზედ.—(II).

იტალია.—ახალი სახელმწიფოს დაარსების და გაძღოლის სიძნელე და სიძვირე.—კრისპის ახალი სამინისტრო.—მისი პროგრამა.—(III).

კოშუთი და დეკაი:—მცირე წინასიტყვაობა.—კოშუთის ნეკროლოგების უვარგისობა ქართველი მკითხველისათვის.—უნგრეთი.—მოკლე მისი აწერა.—ალორძინება.—1830 და 1848 წწ. ბრძოლა და ომი ავსტრიასთან.—რუსეთის გარევა.—1866 წ.—დეკაის კომპრომისი.—ახალი ხანა.—ნ. ნიკოლაძისა.—(IV).

საბრძოლო სერბია.—ნ. ნიკოლაძისა.—(V).—ბუღგარია.—ნ. ნიკოლაძისა.—(VI—VII).—საფრანგეთის საქმეებზედ.—ნ. ნიკოლაძისა.—(VIII).—აიპონიის ბრძოლა ჩინეთთან.—ნ. ნიკოლაძისა.—მოსალოდნელი ცვლილება.—ნ. ნიკოლაძისა.—(X).—მადაკასკარი.—ნ. ნიკოლაძისა.—(XII).

რედაქციამ შიდად შექმნილი წიგნები:

გუნია გ.—საოჯახო კედლის კალენდარი. ტფილისი 1895 წ., ფასი 10 კ.

— — ქართული მიწერ-მოწერის კრებული, შემოკლებული გამოცემა ხალხისთვის. ტფილისი 1895 წ., ფასი 15 კ.

ჩარკვიანა—კედლის კალენდარი. ტფილისი 1895 წ., ფასი 40 კ.

სილოგანი—„სიმები“—ლექსები, გამოცემული ვ. ბეჟანეშვილის მიერ. ქუთაისი 1895 წ. ფ. 5 კ.

М. Плохинскій—Поселеніе грузинъ въ Малороссіи въ XVIII вѣкѣ. (по архивнымъ документамъ). Харьковъ. 1893. in-8° 22 стр., цѣна 30 коп.

„სოფელი ლიკორაჟინდა“

„მაკაბე“ № 7. კორნეკტურული შეცდომები.

გვერდი	ზემოდ. სტრიქ.	დაბეჭდილია:	უნდა იყოს:
46	4	წმინდაო მღვდელთ	წმიდაო მღვდელთ
—	7	სიყვარულისა	სიყუარულისა
47	1	სრიტელ	კრიტელ
—	15	1028	1027.
48	1	წმიდასა	წმიდისა
—	5	მღუდელთ	მღვდელთ
—	21	ჩვენდა	ჩვენად
49	12	ტაძრის	ტაძრისა
—	15	ფარანგი	ფარსანგი
51	6	სლავიანურის	ძველ ბერძნულ
52	8	სოელ	სოლ
53	8	მოსლოვაჲ	მოსლოვაჲ
—	15	სიმრთელით	სიმრთელთ
—	—	დღეგრძელებით	დღეგრძელებთ
—	18	მღვდელთ	მღვდელთ
—	—	მოძღვრისა	მოძღვრისა
54	19	ასოკლისა	ასოკლსა
—	20	რატისა	რატისსა
55	6	მახლობლად	მახლობელად
—	13	მკედართა	მკედართაჲ
—	14	სადიდებლად	სადიდებელად
—	15	ოკფლისა	ოკფლისა
—	18	ლუთისა	ლუთისაო
—	30	ამისს	ამის
—	32	წამება	წამებაჲ
56	7	მღვდელისა	მღუდელისა
—	17	ეწეროს	ეწოროს
—	—	შეიწყალე	შეიწყლე
57	2	ნისა	ნიასა
58	5	მამაო .	მამაო . მე
—	—	მიყვარ	მიყავარ
59	2	დავითსა.	დავითსა“.
—	12	წმიდის	წმედის
—	17	სადღეგრძელოთ	სადღენძელოთ
—	19	შემომიწირავს	შემომიწევას
—	20	სადღეგრძელოთა	სადღეგარძელოთა
—	26	წმინდათ	წმინდლათ
—	27	გორგას	ხორგას
60	8	ან	აწ

გაზეთის ხელის მოწერა შეიძლება როგორც ყვარიალში, აგრეთვე ქუთაისშიაც.

გარეშე მცხოვრებთა ჟურნალის დაბარება შეუძლიათ ამ აღრესით: *Въ Квирилы, въ редакцію газеты и журнала „МЦКЕМСИ“ и „ПАСТЫРЬ“.*

„მწყემს“-ის ხელის მომწერლებს სანუქრად 1895 წელში დაურიგდებთ მოზრდილი მხატვრებს

შოთასი ლ დავით აღმაშენებლისა

შოთას სურათს იანვრიდან მიიღებენ ხელის მომწერნი და დავით აღმაშენებლისას წლის ბოლოს.

საქმანწვილო ნახატებიანი ჟურნალი

ჯეჯილი

წელიწადი მკექვსე

გამოვა 1895 წელსაც ორ თვეში ერთხელ იმავე პროგრამით როგორათაც აქამდის.

ჟურნალი „ჯეჯილი“ ტფილისში დატარებით ღირს—3 მ. ტფილისს გარეშე გაგზავნით 4 მან. ვინც 10 ეგზემპლიარზედ მეტს. დაიბარებს იმას დაეთმობა სამ-სამ მან.

ცალკე ნომრის ფასი ტფილისში არის 70 კაპ., ხოლო სხვა ქალაქებში—ქუთაისს, ბათუმს და გორში—75 კაპ.

ხელის მოწერა შეიძლება მხოლოდ წლით და ნახევარიწლით.

ხელის-მოწერა მიიღება:

1) ტფილისში—„წერა-კითხვის საზოგადოების“ კანცელარიაში, (Дворцовая ул., д. Зем. Банка, № 102), „ქართველთა ამხანაგობის“ წიგნის მაღაზიაში და თვით „ჯეჯილის“ რედაქციაში, Артилл. ул. д. Тамамшева, возлѣ Кадет. корпуса.

2) ქუთაისში—ან. ბაქრაძესთან, დიმ. ბაქრაძის სახლში.

3) გორში—ზ. დავილოვთან.

4) ბათუმში—მ. ნიკოლაძის სააგენტოში.

5) თელავში—მ. ცისკარაშვილის ავთიაქში.

6) საჩხერაში—ყარამან ჩხვიძესთან.

7) თიონეთში—ივ. თ. ჩიბალაშვილთან.

8) შვირილაში—თ. ხუსკივაძესთან.

შოსტის აღრესი: *Въ Тифлисъ, въ редакцію грузинскаго дѣтскаго журнала „Джеджили“.*

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლისა

открыта подписка на 1895 г.

на ежедневную газету

„НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ“

(двѣнадцатый годъ изданія).

Условія подписки: съ пересылкою и доставкою: на годъ—10 р., на полгода—6 р., на три мѣсяца—3 р. 50 к., на одинъ мѣсяць—1 р. 50 к. За границу: на годъ—17 р., на полгода—9 р., на три мѣсяца—5 р. (Подписка принимается не иначе, какъ считая съ 1-го числа любого мѣсяца).

Для годовыхъ подписчиковъ, какъ городскихъ, такъ иногородныхъ, обращающихся непосредственно въ контору редакціи, **ДОПУСКАЕТСЯ РАЗСРОЧКА** на слѣдующихъ условіяхъ: при подпискѣ вносится—3 р., къ 1-му марта—2 р., къ 1-му мая—3 р. и къ 1-му сентября—2 р.

Подписка и объявленія принимаются въ ТИФЛИСѢ: въ конторѣ газеты, *Барятинская ул., № 8.*

Иногородные адресуютъ свои требованія: въ Тифлисъ, въ редакцію „НОВАГО ОБОЗРѢНІЯ“.

Лица, подписавшіяся (безъ разсрочки) на годовое изданіе „Новаго Обозрѣнія“ 1895 г. въ настоящее время, будутъ безплатно получать газету въ текущемъ году со дня подписки.

Открыта подписка на 1895 г. на газету

„ТИФЛИССКІЙ ЛИСТОКЪ“

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

Въ Тифлисъ:		Для иногород.:	
Съ доставкой на годъ	5 р.—к.	Съ пересылкой на годъ	6 р.—к
” ” ” полгода	3 — ”	” ” ” полгода	3 ” 50”
” ” ” 3 мѣс.	1 75 ”	” ” ” 3 мѣс.	2 ” —”
” ” ” 1 мѣс.	— 75 ”	” ” ”	” ” ”

Подписка принимается исключительно въ конторѣ „Тифлискаго Листка“ (Тифлисъ, Головинскій проспектъ, д. Ротшидова, № 3) и на указанные сроки съ перваго числа каждаго мѣсяца.

ბანცხალეზანი

„ივერია“

გამოვა 1895 წელსაც

იმავე პროგრამით, როგორც წინაღ.

ფასი გაზეთისა:

12 თვით	10 მ. — კ.	6 თვით	6 მ. — კ.
11 "	9 " 50 "	5 "	5 " 50 "
10 "	8 " 75 "	4 "	4 " 75 "
9 "	8 " — "	3 "	3 " 50 "
8 "	7 " 25 "	2 "	2 " 75 "
7 "	6 " 50 "	1 "	1 " 50 "

საზღვარ-გარეთ დაბარებული ეღირება 17 მან. მთელის წლით, სოფლის მასწავლებელთ „ივერია“ მთელის წლით დაეთმობათ 8 მან.

თუ ტფილისში დაბარებული გაზეთი ტფილისს გარეშე აღრესზედ შესცვალა ვინმემ, უნდა წარმოადგინოს რედაქციაში ერთი მანეთი; ხოლო თუ ტფილისის გარეშე ხელის მომწერელი ერთის ადგილიდგან მეორეში გადავიდა, უნდა წარმოგზავნოს ორი აბაზი.

ფასი განცხადებისა:

მეოთხე გვერდზედ თითო ჯერ სტრიქონი—8 კაპ., პირველზედ—16 კაპ.

გაზეთის დაბარება შეიძლება შემდეგის აღკანით:

ტ ფ ი ლ ი ს ი,

„ივერიის“ რედაქცია

ნიკოლოზის ქუჩა, 21.

და „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოების“ კანცელარ. სასახლის ქუჩ., ბანკის ქარვასლა.

საფოსტო ადრესი:

ТНФЛИСЬ. Редакція „ИВЕРІА.“

რედაქტორ-გამომცემელი ილია ზავჭავაძე.

სამეცნიერო და სალიტერატურო ნახატებიანი გაზეთი

„კ ვ ა ლ ი“

გამოვა 1895 წ. ყოველ კვირაში ერთხელ ერთიდან სამ თაბახამდის

გაზეთი წლიურად ღირს გაუგზავნელად 7 მანეთი, ხოლო გაგზავნით 8 მან. ნახევარის წლისა: გაუგზავნელად 3 მ. 50 კ. გაგზავნით 4 მანათი. სამი თვისა: გაუგზავნელად 2 მანეთი, გაგზავნით 3 მანეთი. თითო წომერი აბაზათ. ხელის მომწერლებს წლის ფული შეუძლიანთ ნაწილ-ნაწილ გამოგზავნონ.

ხელის-მოწერა მიიღება

ტფილისში არწრუნისეულ ქარესლის ქართულ სახალხო სამკითხველოში, „წერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში“ და თვით „კვალის“ და „ჯეჯილის“ რედაქციაში. Артиллер. ул. д. Тамамшева, Квонлѣ адет. корпуса.

ქალაქს გარეშე ხელის-მომწერთა შეუძლიათ მიმართონ: „ჯეჯილის“ აგენტებს.

ვინც „ჯეჯილს“ და „კვალს“ ერთად დაიბარებს, იმათთვის წლიურად ელირება გაუგზავნელად 10 მ., ხოლო გაგზავნით 12 მ.

კერძო განცხადება დაიბეჭდება სხვა-და-სხვა ენაზე.

რედაქტორ-გამომცემელი ან. თ.-წერეთლისა.

მიიღება ხელის მოწერა 1895 წლისათვის ორ-კვირულ
გამოცემათა მართულს

„მწყემს“-ზე

და
რუსულ „П А С Т Ы Р Ь“-ზე

ფასი ქუჩნალისა:

12 თვით „მწყემსი“ 5 მ.	6 თვით „მწყემსი“ 3 მ.
— „ ორივე გამოცემა 6 „	— „ ორივე გამოცემა 4 მ.
— „ რუსული 3 მ.	— „ რუსული 2 მ.

სოფლის მასწავლებელთ „მწყემსი“ დაეთმობათ მთელის

წლით სამ მანეთად.

რედაქციას აქვს კანტორები: ქუთაისში ხანანაშვილების სახლებში და ყვირილასში რედაქტორის საკუთარს სახლებში.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ

(Пятидесятый годъ изданія)

„КАВКАЗЪ“

Редакторъ-издатель Ю. Н. МИЛЮТИНЪ.

Подписная цѣна:

	Городская.	Иногородная.	Зарубичная.
На 12 мѣсяцевъ	11 р. 50 к.	13 руб.	18 р. 40 к.
„ 11 „	11 „ — „	12 „	— „
„ 10 „	10 „ — „	11 „	— „
„ 9 „	9 „ — „	10 „	— „
„ 8 „	8 „ — „	9 „	— „
„ 7 „	7 „ — „	8 „	— „
„ 6 „	6 „ — „	7 „	10 „
„ 5 „	5 „ — „	6 „	— „
„ 4 мѣсяца	4 „ 50 „	5 „	— „
„ 3 „	3 „ 50 „	4 „	6 „
„ 2 „	2 „ 50 „	3 „	— „
„ 1 мѣсяць	1 „ 50 „	1 „ 75 к.	2 „

Подписка принимается съ перваго числа каждаго мѣсяца на всѣ сроки отъ одного до двѣнадцати мѣсяцовъ.

Желающіе подписаться съ разсрочкою вносятъ 2 р. при подпискѣ и по 1 р. къ первому числу каждаго послѣдующаго мѣсяца до погашенія всего причитающагося платежа.

ПЛАТА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ (со строки петита или занимаемаго, ею мѣста): *На послѣднихъ страницахъ* съ мѣстныхъ объявленій (кавказскихъ)—6 коп., съ прочихъ—10 коп., за каждый разъ. *На первыхъ страницахъ* вдвое. За большія многократныя объявленія по соглашенію. За разсылку особыхъ приложеній 8 рублей съ тысячи.

Подписка и объявленія принимаются въ конторѣ „КАВКАЗА“ Тифлисъ, Дворцовая улица, домъ Тифл. Двор. Зем. Банка.

О ПОДПИСКѢ НА
„Т Р У Д Ы“

ИМПЕРАТОРСКАГО
ВОЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА.

Журналъ «Труды» выходитъ шестью книжками въ годъ, отъ 8 до 10 печатныхъ листовъ, черезъ два мѣсяца каждая.

ПРОГРАММА:

I) Журналы и протоколы общихъ собраний, со включеніемъ отчета секретаря.

II) Сельское хозяйство. Журналы засѣданій 1-го отдѣленія Общества и доклады, касающіеся предметовъ занятій этого отдѣленія.

III) Технические сельскохозяйственные производства. Журналы засѣданій II-го отдѣленія и доклады по части техническихъ сельскохозяйственныхъ производствъ.

IV) Сельскохозяйственная статистика и политическая экономія. Журналы засѣданій III-го отдѣленія и доклады по статистикѣ и политической экономіи.

Обзоры сельскохозяйственной литературы, дѣятельности сельскохозяйственныхъ Обществъ и вообще сельскохозяйственной жизни страны, если будутъ служить предметомъ докладовъ въ средѣ Общества.

Кромѣ того, въ „Трудахъ“ помѣщаются свѣдѣнія о дѣятельности комитета грамотности и почвенной комиссіи, состоящихъ при И. В. Э. Обществѣ, и доклады, сдѣланные въ ихъ средѣ.

V) Корреспонденція Общества. Вопросы и отвѣты лицамъ, обращающимся въ Общество.

Подписная цѣна 3 руб. въ годъ съ пересылкою и доставкою; полугодовой подписки и на отдѣльныя книжки не принимается.

Подписчики «Трудовъ», желающіе получать и «Пчеловодный Листокъ», доплачиваютъ 1 руб. 50 коп. (вмѣсто 2 руб., платимыхъ отдѣльными подписчиками «Пчеловоднаго Листка»).

За объявленія взимается: за 1 стр. 8 руб., за $\frac{1}{2}$ стр. 4 руб. и за $\frac{1}{4}$ стр. 2 руб. Для подписчиковъ-же на «Труды» того года, въ которомъ дѣлается объявленіе, за 1 стр. 3 руб., за $\frac{1}{2}$ стр. 1 руб. 50 коп. и за $\frac{1}{4}$ стр. 1 руб.

Подписку слѣдуетъ адресовать: С.-Петербургъ, 4 рота-Измайловскаго полка, д. № $\frac{1}{33}$, въ редакцію «Трудовъ».

ГОДЪ II.

ГОДЪ II.

Открыта подписка на 1895 годъ на еженедѣльный журналъ

„ДРОГИСТЪ“

посвященный научно-промышленнымъ и бытовымъ интересамъ

дрогистовъ и аптекарей.

Направление и задача журнала „Дрогистъ“ настолько полно опредѣляются широкою его программю, обнимающею всѣ стороны практической дѣятельности многочисленной корпораціи дрогистовъ, что редакція считаетъ совершенно достаточнымъ ограничиться приведеніемъ его программы, не прибѣгая къ широкообъщательнымъ, многорѣчивымъ рекламамъ. Видя въ народившемся органѣ цементъ, цѣль котораго сплотить во едино разнозвенныхъ членовъ нашей семьи, редакція общается неуклонно стремиться къ этой цѣли, начертанной ею на своемъ знамени и заключающейся въ томъ, чтобы служить выразителемъ нуждъ юной корпораціи дрогистовъ, быть защитникомъ ихъ интересовъ и посредникомъ, какъ между отдѣльными членами этого сословія, такъ и между этимъ послѣднимъ и обществомъ, словомъ—быть вѣрнымъ, безпристрастнымъ другомъ, въ которомъ они встрѣтятъ сочувственный откликъ на разпосторонніе свои потребности и запросы. Само собою разумѣется, что достиженіе этой цѣли возможно только при сочувствіи къ изданію лицъ, къ интересамъ которыхъ оно служить.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА на годъ 5 руб., на полгода 3 руб. Допускается разсрочка: за первое полугодіе 3 руб., за второе 2 руб. Редакція и Контора: С.-Петербургъ, Измайловскій полкъ, 6 рота, д. 22. Подписка на журналъ и объявленія, кромѣ Конторы при Редакціи, принимается въ ея отдѣленіяхъ: СПб. Невскій, д. 80 и Москва, уголъ Больш. Дмитровки и Столешникова пер., д. Севастьянова, кв. 6. Б. А. Гиршбергъ; въ конторахъ Л. и Э. Метцль и К° и во всѣхъ извѣстныхъ книжныхъ магазинахъ.

Программа журнала;

- I. Распоряженія правительства, касающіяся аптекарей и дрогистовъ.—
- II. Научныя статьи чисто практическаго свойства.—III. Химико-фармацевтической отдѣлъ (анализы опредѣленія доброкачественности препаратовъ и т. д.)—IV. Фармацевтической рынокъ въ Россіи и за-границей.—
- V Хроника, внутреннія и внѣшнія извѣстія.—VI. Рефераты, библиографія и критика.—VII. Фармацевтическая хроника.—VIII. Корреспонденція.—
- IX. Вопросы и отвѣты.—X. Фельетонъ изъ жизни аптекарей и дрогистовъ.—
- XI. Объявленія.

Редакторъ-издатель А. Сергѣевъ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1895 ГОДЪ НА
ЕЖЕМЪСЯЧ. ЛИТЕРАТУРНО-НАУЧНЫЙ ПОЛИТИЧ. ЖУРНАЛЬ

„СЪВЕРНЫЙ ВЪСТНИКЪ“

Въ 1894 г. принимали участие слѣд. лица: П. Воборыкинъ, проф. Н. Вагнеръ, В. Вахтеровъ, П. Вейбертъ, А. Вольскій, Ник. Гѣ, В. Дмитриева, проф. А. Исаевъ, проф. Л. Комаровскій, М. Крестовская, Г. Ларошъ, Н. Лѣсковъ, В. Микулитчъ, Н. Минскій, Д. Ме-режковский, Д. Мордовцевъ, Вас. Немировичъ-Данченко, Ф. Нефедовъ, проф. Д. Освянко-Куликовскій, проф. Ю. Петри, Л. Полонскій, Я. Полонскій, В. Стасовъ, А. Субботинъ, гр. Левъ Толстой, гр. Л. Л. Толстой, проф. Шимкевичъ и много друг.

ЦѢНА: Годъ Полгода Четверть. Годъ Полг. Четв.

Безъ доставки. 12 р.—к. 6 р.—к. 3 р.—к. | Съ пересылк. 13 р. 50 к. 7 р.—к. 3 р. 50 к.
Съ доставкою. 12 „ 50 „ 6 „ 50 „ 3 „ 50 „ | За границей 15 „ — „ 8 „ — „ 4 „ — „

Въ главн. конторѣ допускается разсрочка безъ повышенія годовой цѣны:

ПОДПИСКА ПРИНИМ. въ главн. конторѣ *Спб., Троицкая, 9.* и въ московск. отдѣленіи *Тверская, д. № 37 Сазикова, въ Сиб., въ кн. магаз. Фену, въ Москвѣ, въ конт. Н. Печковской, во всѣхъ кн. маг. Карбасникова, „Новаго Времени“ и др.*

Издательница Л. Я. Гуревичъ. Редакторъ М. Н. Альбовъ

открыта подписка на 1895-й годъ
на издающуюся въ гор. Ставрополь-Кавказскомъ
общественно-литературную газету

XI г.в. „СЪВЕРНЫЙ КАВКАЗЪ“ XI г.в.

выходящую ДВА раза въ недѣлю и посвященную
выясненію нуждъ края, названіе котораго носить
газета.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

Безъ доставки и пересылки: Съ доставкою и пересылкою:

На годъ	р. к.	На годъ	5 50
— полгода	4 50	— полгода	3 —
— 3 мѣсяца	2 50	— 3 мѣсяца	1 75
	1 50		

(Суммы менѣе рубля можно выслать почтовыми марками).

Допускается разсрочка платежа—по соглашенію съ редакціей.

АДРЕСЪ: Ставрополь-Кавказскій, редакціи „Съвернаго Кавказа.“